

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Маја М. Николић

**ВИЗАНТИЈСКА АРИСТОКРАТИЈА У XV
ВЕКУ**

докторска дисертација

Београд, 2013.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Maja M. Nikolić

**THE BYZANTINE ARISTOCRACY IN THE
FIFTEENTH CENTURY**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2013.

Ментор:

Др Радивој Радић, редовни професор, Универзитет у Београду,
Филозофски факултет

Чланови комисије:

Др Влада Станковић, ванредни професор, Универзитет у
Београду, Филозофски факултет

Др Нада Зечевић, доцент, Филозофски факултет, Источно
Сарајево

Датум одбране:

Византијска аристократија у XV веку

(резиме)

Византијска аристократија у XV веку друштвени је слој који је, пре свега, по свом пореклу био веома разнородан. С обзиром на то, али и на чињеницу да извори овог периода готово уопште не користе термин *аристократија*, примереније је друштвену елиту прве половине XV века називати *архонтима*. Као и само Царство, и његова елитна друштвена класа претпела је велике промене током претходног столећа, пре свега када је у питању њена економска база. Наиме, услед османско–српских освајања и Царство и традиционална земљопоседничка аристократија били су лишени својих поседа, што је ове друге принудило да већ од средине XIV века почну да се баве занимањима која су до тог тренутка дубоко презирали – трговином и занатством. Тако се од тог времена постепено обликује један слој нових богаташа, који су подједнако чинили и припадници некадашње земљопоседничке аристократије, али и такозваних *средњих*, тј. друштвеног слоја који се током ране епохе Палеолога налазио између аристократије и обичног народа. Током прве половине XV века слој архоната чине различите друштвене групе. Ту су, најпре, чланови најугледнијих царско–аристократских породица које су представљале ‘цвет византијског племства’ током читаве епохе Палеолога. Најистакнутије међу њима биле су личности које су биле у сродству са царском породицом и, готово по правилу, сенатори. Значај блиског сродства са василевсом показује и чињеница да се оне у изворима помињу термином који је означавао степен сродства са царем као да су у питању титуле. Није било лако ородити се са царском породицом, те су стога архонти настојали да стекну дворске титуле или неке друге епитете који би их приближили цару. Двор последњих Палеолога, а тиме и дворска хијерархија, били су поједностављени. Извори помињу само најзначајније дворске титуле, од којих су највишу, деспотску, носили само синови Манојла II, тј. браћа Јована VIII Палеолога, док се титуле севастократора и цезара уопште не помињу. Најбројнију групу међу архонтима су чинили οἰκείοι, људи који су из различитих разлога били блиски цару и имали приступ двору. Архонтима су

се сматрали и они који су обављали неку јавну службу у царској администрацији (δοῦλοι, кефалије), или су обављали одређене службе по налогу цара, попут службе царских посланика. Како су само Царство током прве половине XV века чинили простори који нису били територијално међусобно повезани (Цариград, Мореја, Солун, Лемнос), тако су се и архонти и специфичности њиховог понашања у овим областима разликовали. Оно што им је, међутим, било заједничко и по чему се нису разликовали од друштвене елите претходних столећа били су њихове друштвене навике и обичаји – луксузан начин живота, врхунско високо образовање и везивање за религиозне задужбине.

Кључне речи: архонти, οἰκέτορ, титуле, сенатори, δοῦλοι, кефалије, посланици, религиозне задужбине

УДК: 321.3-058.12(495.02)"14"

The Byzantine Aristocracy in the Fifteenth Century

(Summary)

The byzantine aristocracy in the fifteenth century was very heterogeneous social group by its origin. Given the fact that the sources of the period almost at all don't employ the term *aristocracy*, it appears therefore that other term, *archon*, would be more appropriate to denote the elite social stratum of the first half of the fifteenth century. As the Empire itself, its social elite has suffered significant changes during the previous period, especially when one speaks of its economic basis. Namely, due to Serbian–Ottoman conquests, both the Empire and the traditional landowning aristocracy were deprived of their possessions, which already from the mid-fourteenth century forced the latter to engage in, until that time, the most despised, but very profitable professions – trade and crafts. From that time and on, a new stratum of the rich, consisting of the old aristocracy but of so-called *mesoi*, i.e. social class which during the early Palaiologan era was placed between the aristocracy and common people as well, has started to shape. During the first half of the fifteenth century this class of archons is consisted of various social groups. The majority of the archons were the members of the most illustrious imperial–aristocratic families of the Palaiologan period in whole. The most prominent among them were related to the imperial family. The significance of the family relations with the emperor is shown by the fact that these individuals are mentioned in the sources by the term suggesting a level of the kinship as if it was a title. Since it wasn't easy to accomplish the family ties with the imperial family, the archons endeavored to acquire the court titles or some other epithets in order to get closer to the emperor. The court of the last Palaiologan emperors, as well as the court hierarchy, was simplified. The sources mention only the most significant court titles, of which the title of despot was bestowed only to the sons of Manuel II, i.e. brothers of John VIII Palaiologos, while the titles of sebastocrator and caesar are not mentioned at all. The most numerous group among the archons formed the *oikeioi*, the individuals who were close to the emperor for the various reasons and who had the access to the court. Those forming the service aristocracy, i.e.

those who performed various services for the emperor or worked in bureaucracy, such as kephale or ambassador, were considered archons as well. As the Byzantine Empire in the first half of the fifteenth century consisted only of a few regions, not even territorially connected (Constantinople, Morea, Thessaloniki, Lemnos), the archons and the specificity of their attitudes in these regions differed. What they, nevertheless, had in common, and in which they didn't differ from the social elites of the previous centuries, were their social habits and customs – luxurious way of living, superior high education and attachment to the various religious foundations.

Key words: archon, oikeios, titles, senators, douloi, kephale, ambassadors, religious foundations

UDK: 321.3-058.12(495.02)"14"

Византијска аристократија у XV веку

Садржај

I Уводна разматрања

1. Извори, литература и истраживачки поступак 2–10
2. Увод 11–18

II Архонти – опште карактеристике

1. Архонти – појам 19–28
2. Архонти XV века – профил 29–64

III Достојанства, титуле и друге квалификације архоната

1. Οἰκείοι 65–122
2. Сенатори 123–138
3. Дворске службе и титуле 139–184
4. Цареви рођаци 185–197

IV Архонти у служби цара

1. Δοῦλοι 198–211
2. Дефенсори 212–217
3. Кефалије 218–249
4. Посланици 250–296

V Архонти ван Цариграда

1. Архонти Солуна 297–307
2. Архонти Мореје 308–329
3. Архонти на Лемносу 330–337

VI Архонти и религиозне задужбине 338–377

Уместо закључка 378–379

Списак скраћеница 380–401

I Уводна разматрања

1. Извори, литература и истраживачки поступак

Као и у многим студијама које су посвећене анализи неке друштвене групе, основни принцип истраживања које следи био је просопографски. Јер, појединачни случајеви су корисни како би се боље разумела колективна понашања и, супротно, колективни механизми јасније представљају појединачни случај, наравно у оној мери у којој историчар налази равнотежу између појединачног и колективног.¹ Стога је, иако су неке одреднице услед напретка наших знања данас већ превазиђене, као неопходно полазиште истраживања био и данас, ипак, незаобилазни *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*.²

Опште узев, извори који нам говоре о византијским архонтима XV века су оскудни, селективни и по својој природи и пореклу веома разнородни. Игра случаја је одговорна за то што су неки текстови или други остаци, који нам пружају различите податке о неким личностима, сачувани, а неки, одговарајући, истоверни, који су састављани или настајали за или трудом неких других личности, нису. Док, рецимо, имамо сасвим довољно података да у основним цртама реконструисамо профил вечите парадигме византијског XV века, Луке Нотараса, истовремено и изузетка и типичног модела, анонимна монодија састављена поводом смрти извесног господина Георгија Кантакузина, царевог οἰκέτορ, сенатора, кефалије и посланика готово да нам не саопштава ништа више о њему осим имена, функција које је обављао и квалитета које је носио. На основу тога, међутим, ми не можемо да знамо у којој је мери његова политичка улога била значајна, иако и његово име и функције и квалитети сугеришу да је морала бити. У сваком случају, није био архонт нижег ранга од Луке Нотараса који је, као што је познато, био централна фигура византијског XV века. Често спорадични подаци, забележени готово успутно у

¹ *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 84.

² *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Wien 1976 sq.

многим рукописима, од којих су многи и неиздати, а који садрже најразличитије текстове византијске књижевности, и сведени понекад само на усамљену информацију, саопштавају нам понеки драгоцен детаљ о неком архонту. Понекад је то чак и једини помен личности која је, на основу претходно изложених критеријума, завредила пажњу овог истраживања.³

С обзиром на чињеницу да извори углавном помињу личности које су, на овај или онај начин, играле значајну улогу у друштвеном животу Царства XV века, требало је изабрати критеријуме по којима ће се, у мору врло често истих имена и патронима, издвојити. Најбољи и најсигурнији критеријум, који је и у другим судијама посвећеним сличним темама представљао полазиште,⁴ био је, стога, одређена титула, која је сугерисала одређену функцију или службу, или квалификација која је пре свега означавала блискост са царем, што је, посебно у скученим друштвеним условима које је наметао XV век, био за многе од ових личности једини пут ка врху. Тако су, условно речено, основна поглавља – Οἰκείοι, Δούλοι, Сенатори, Архонти–титуле – формирана по овом принципу.

Не само да су византијски архонти XV века тежили стицању одређених титула и служби, него је чињеница да су их поседовали или обављали била саставни део њиховог идентитета и идентификације. Стога су подаци о њиховим титулама и функцијама сачувани пре свега у званичним јавним документима, међудржавним уговорима, пресудама синода, царским и деспотским повељама и актима светогорских и других манастира.⁵ Многа документа,⁶ али и мемоарски списи

³ *Andrés*, *Catálogo*, sq; *Boissonade*, *Anecdota graeca*, sq; *idem*, *Anecdota Nova*, sq; NE sq; *Sathas*, *Μνημεῖα*, sq; PG sq.

⁴ Ово се, пре свега, односи на студију Т. Кјусопулу, која на крају доноси и табеле, иако не потпуно доследне и прецизне, (*Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 265–270).

⁵ *Lampros*, *Συνοθήκη*, 153–197; MM III sq; *Laurent*, *Trisépiscopat*, 5–166; ΠΠ III, IV; *Branuses*, 'Ανέκδοτος ὄρισμός, 349–359; *Actes de Chilandar*, sq; *Batopedinus*, 'Αγιορειτικὰ ἀνάλεντα, 449–452; *idem*, 'Αγιορειτικὰ, 326–339, 429–441; *Dölger*, *Schatzkammern*, sq; *Binon*, *Xéropotamou et Saint-Paul*, sq; *Actes de Dionysiou*, sq.; *Actes de Docheiareiou*, sq; *Actes de Esphigménou*, sq; *Actes d'Iviron III*, sq; *Actes d'Iviron IV*, sq; *Actes de Lavra*, sq; *Actes de Pantocrator*, sq; *Actes de Prôtaton*, sq; *Actes de Saint-Pantéléemôn*, sq; *Actes de Vatopédi*, sq; *Actes de Xéropotamou*, sq; *Actes de Zographou*, sq; *Branuses*, 'Εγγράφα Πάτμου, sq.

⁶ *Jorga*, *Notes*, sq; *Dölger*, *Regesten*, sq; *Thiriet*, *Régestes*, sq; ΠΠ III, sq; ΠΠ IV, sq; *Lampros*, *Σύμμικτα*, 371–380.

Византинаца,⁷ такође сведоче и да су многи византијски архонти XV века обављали и дипломатске и посланичке послове у служби последња три византијска цара, али и деспота Палеолога.⁸

Међу овим изворима нарочито треба истаћи значај и богатство података које пружају синодалне одлуке Цариградске патријаршије, из времена патријарховања Матеја I, сачуване, на жалост, само за период измеђи 1398. и 1402. године.⁹ Оне су, иако се то не би очекивало, богато врело информација не само о титулама и функцијама које су носили односно обављали поједини архонти, већ пружају веома драгоцене податке о свакодневном животу, навикама и распрострањеним друштвеним обичајима истакнутих личности.

Извор познат под називом Псеудо–Кодин¹⁰ дело је непознатог аутора, састављено половином XIV века, и заправо је спис који нас обавештава о хијерархији достојанстава и служби на царском двору, одећи архоната и учешћу сваког од њих у дворском церемонијалу приликом великих празника или неких других важних догађаја, попут крунисања и венчања царева и деспота.¹¹

Осим што је један од наважнијих извора за збивања везана за црквени сабор одржан у Ферари–Фиренци 1438–1439. године, мемоарски спис Силвестра Сиропула,¹² епископа Велике цркве, учесника у збивањима и проивника уније Цркава, доноси обиље података о византијским архонтима, високим

⁷ Syropoulos, sq; Sfranze, Cronaca, sq.

⁸ Последњих година објављене су веома озбиљне и исцрпне студије посвећене дипломатији последњих царева Палеолога те, сходно томе, и њиховом дипломатском и посланичком кадру (*Oikonomides*, Byzantine Diplomacy, 73–88; *Mergiali–Sahas*, Byzantine Ambassador, 588–604; *Malamut*, Au cœur, 79–124; *eadem*, Ambassades, 429–448 (која наводи и неке изворне податке архивске грађе)).

⁹ ММ II sq; *Hunger*, Inedita, 58–68. Синодална документа настала у периоду између 1315. и 1363. године објављена су у оквиру новог критичког издања са немачким преводом (*Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, I (ed. *H. Hunger*, *O. Kresten*), II (ed. *H. Hunger*, *O. Kresten*, *E. Kislinger*), III (ed. *J. Koder*, *M. Hinterberger*, *O. Kresten*), Wien 1981, 1995, 2001), а у плану је и објављивање преосталих докумената сабраних у овој драгоценеј збирци коју су објавили Ф. Миклошић и Ј. Милер.

¹⁰ Pseudo–Kodinos, sq.

¹¹ Ново издање извора припрема Рут Макридис, која је, уједно, и аутор који је објавио најновије студије посвећене овом јединственом спису у византијској историографији (*R. Macrides*, „The reason is unknown”. Remembering and recording the past. Pseudo–Kodinos as historian, *L’écriture de la mémoire. La littérature de l’historiographie*, ed. *P. Odorico*, *P. Agapitos*, *M. Hinterberger*, Paris 2006, 317–330; *Macrides*, Ceremonies and the City, 217–235).

¹² Syropoulos, sq. О поузданости писца и података које износи у свом делу бавио се *J. Gill*, The ‘Acta’ and the Memoirs of Syropoulos as history, *ОСР* 14 (1948) 303–355.

достојанственицима Царства, посланицима и учесницима у разговорима на самом сабору, као и у збивањима која су му претходила. Њих, наравно, помињу и неки други западни извори који се тичу уније Цркава, те учешћа византијских архоната у њеном творењу.¹³

Оно што се на основу познатих и сачуваних извора зна о овим личностима, превазилази, бар када је у питању њихов колективни идентитет, њихове професионалне активности и ти извори нам пружају обиље података на основу којих смо у прилици да скицирамо, до извесне мере, општи профил архоната, што је и тема посебног поглавља (Архонти XV века – профил).

Мазарис,¹⁴ аутор познате сатире “Путовање у подземни свет”, личност је о којој, мимо онога што сам бележи у свом делу, не знамо ништа друго. Оно што нам текст који је, по налогу деспота Теодора II Палеолога, написао између јануара 1414. и октобра 1415. године, саопштава јесте да се од 1399. године Мазарис налази на царском двору као чиновник и да је, вероватно негде током 1403. године, стога што није следио Јована VII у Солун, већ је остао веран Манојлу II, пао у немилост.¹⁵ Из Цариграда те, потом, са Лемноса, стиже на Пелопонез негде током 1414. године.¹⁶ С. Ламброс¹⁷ био је склон да Мазариса препозна у личности монаха кописте Максима Мазариса,¹⁸ али и Манојла Мазариса.¹⁹ Г. Теохаридис био је, опет, мишљења да би аутор сатире могао да се идентификује са Јованом Мазарисом, сакеларијем цркве Св. Мине у Солуну (1419/20).²⁰ Недавно је, међутим, изнесено мишљење да аутор дела није “Мазарис” који путује у Ад и једна је од централних личности сатире, већ да је у питању био неки дворанин Манојла II или Теодора II.²¹ Иако је његово дело још Карл Крумбахер окарактерисао као “zweifellos die schlechteste der bis jetzt bekannte

¹³ *Dölger*, *Regesten*, sq; *Thiriet*, *Régestes*, sq; *Loenertz*, *Dominicains byzantins*, 77–130; *Laurent*, *Un agent*, 190–195; *idem*, *Profession*, 60–69; *idem*, *Préliminaires*, 5–60.

¹⁴ PLP no. 16117; *Mazaris*, sq; Мазарис, сл. Идентификацијом личности које помиње Мазарис као и неким карактеристикама дела бавили су се *Trapp*, *Identifizierung*, 95–99; *Walter*, *Hadesfahrt*, 195–206.

¹⁵ *Mazaris*, 36.

¹⁶ *Ibid.*, 8, 64, 74, 76.

¹⁷ *S. Lambros*, *Mazaris und seine Werke*, BZ 5 (1896) 63–73.

¹⁸ PLP no. 16122.

¹⁹ PLP no. 16121.

²⁰ PLP no. 16120; *Theocharides*, Βυζαντινοὶ καθολικοὶ κριταὶ, 496.

²¹ *Garland*, *Mazaris's Journey to Hades*, 188–191, 204, 205 која, такође, износи и претпоставку да и неке од личности које се помињу у делу не одговарају стварним људима (*ibid.*, 191–195).

gewordenen Imitationen des Lukian”,²² овај текст даје обиље информација, како типолошких, тако и врло конкретно просопографских, о византијским архонтима како на царском двору у Цариграду, тако и у Мореји и још увек је, чини се, недовољно проучен и искоришћен.

Текст са сличном тематиком, али много личнији, и настао као својеврсна лична освета, јесте “Комедија о Катавлати” Јована Аргиропула.²³ Јован Аргиропул²⁴ био је аристократа пореклом из солунске гране породице Аргиропула, сенатор и један је од неколицине византијских учењака XV века чији је интелектуални ауторитет превазишао границе Царства и уткао се у саме темеље ренесансне културе у Италији. Инвектива написана против скоројевића и развратног судије Катавлате, настала као Аргиропулов одговор на увреде које је овај изнео на рачун пишевог начина живота и породице,²⁵ не само да је драгоцен извор који слика друштвену покретљивост током прве половине XV века, већ је у извесном смислу и илустрација “византијског снобизма”, тј. односа припадника највишег друштвеног слоја Царства према појединцима који су претендовали да постану то исто.

Аутор редова који следе са великим задовољством користи прилику да, оцењујући значај изворних података дела византијске књижевности XV века за тему која се истражује, учини то цитирајући Ивана Ђурића: “Дужност је истраживача епохе Јована VIII да истакне да ако је игде био задовољан због обиља мало запажених изворних обавештења онда је то био када се озбиљније латио читања писаца као што су, на пример, солунски архиепископ Симеон, Јован Хортазмен, браћа Јован и Марко Евгеници, никејски митрополит а потоњи кардинал Висарион, Георгије (Генадије) Схоларије, Георгије Гемист Плитон и многи други данас анонимни списатељи”.²⁶ Наравно, ова опсервација не односи се само на владавину Јована VIII Палеолога, већ и на владавину његовог оца Манојла II и брата Константина XI. Будућност даљег истраживања византијског XV века налази се

²² K. *Krumbacher*, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München 1897, 494.

²³ *Comédie de Katablattas*, sq.

²⁴ PLP no. 1267; уп. поглавље Сенатори.

²⁵ *Comédie de Katablattas*, 31.

²⁶ *Ђурић*, Сумрак, 11.

управо у овим изворима. Тако обиље података о византијским архонтима XV века налазимо у епистографији,²⁷ монодијама и посмртним говорима,²⁸ епитафима и натписима.²⁹

Међу овим списима нарочито треба истаћи оне који су потекли из пера Јована Хортазмена, писца, учитеља, митрополита Селимврије и великог библиофила.³⁰ Рођен је око 1370., а умро пре 1439. године. Најпре је био нотар у патријаршијској канцеларији до 1415. године. Не зна се тачно кад, али се у једном тренутку замонашио, под именом Игњатије, и постао је митрополит Селимврије пре 1431. године.³¹ Сачувана су његова писма, стихови, епиграми, говори, коментари, увод у Аристотелову *Логику* и др. Основу његове кореспонденције, важног извора за тему која се истражује, чине лична пријатељства са различитим адресатима, истакнутим световим и црквеним архонтима, од којих је многима био и учитељ. Тако су се међу његовим ђацима нашли највећи византијски ерудити – Висарион, Марко Евгеник, Генадије Схоларије.

И списи цара–филозофа Манојла II Палеолога³² важан су извор за тему која се истражује. Збирка његових писама³³ необично је непосредан додир са његовом свестраном и ученом личношћу, али пружа и обиље информација о некима од најистакнутијих аристократа прве половине XV века са којима је цар лично одржавао преписку. Осим што је богат извор историјских информација, посмртно слово које је цар саставио поводом смрти свог брата Теодора I такође је непосредан увид у опште

²⁷ Calecas, sq; Cydonès, sq; *Dennis*, Letters, sq; Chortasmenos, sq; *Lampros*, Ἰσιδώρου ἐπιστολαί, 343–414; *Lampros*, Ἐπιστολὴ, 113–126; ΠΠ I–IV, sq.

²⁸ *Chrysochoïdes*, Ἀνέκδοτη μονοδιά, 361–372; *Legrand*, Ἐπιτάφιος, 413–424; Funeral Oration, sq; ΠΠ I–IV, sq. О посмртним говорима у Византији уопште cf. *A. Sideras*, Die byzantinischen Grabreden. Prosopographie, Datierung, Überlieferung 142 Epitaphien und Monodien aus dem byzantinischen Jahrtausend, Wien 1994.

²⁹ PG, sq; ΠΠ, I–IV sq; *Laurent*, Monogrammes, 325–341; *Millet*, Inscriptions byzantines, 97–156; *idem*, Inscriptions, 453–466; *Bees*, Βυζαντινὰ ἐπιγραφαί, 63–72; *idem*, Κατάλογος, sq; *idem*, Διορθώσεις, 241–248; *Stamires*, Ἐπιγραφή τοῦ Κροκότυλλου, 84–86; *Zesios*, Ἐπιγραφαί, 422–460, 541–556; *Acconcia Longo*, Versi di Ioasaf, 249–279.

³⁰ Chortasmenos, sq.

³¹ О Јовану Хортазмену cf. Chortasmenos, 13–48; PLP no. 30897; ODB 431–432 (*A.–M. Talbot*).

³² О Манојлу II Палеологу cf. *Dennis*, Letters, xiii–xvii; Funeral Oration, 5–13.

³³ *Dennis*, Letters, sq.

стање у Мореји крајем XIV и током прве половине XV столећа и понашање локалних архоната у целини.³⁴

Међутим, с обзиром на то да су у првој половини XV столећа, осим Цариграда, вазда центра не само Царства већ и света за Византинце, постојале и друге области, Пелопонез, Солун и Лемнос, које су са престоницом биле повезане једино морем и управницима и чиновницима које је тамо поставио цар, ова чињеница и специфичност понашања архоната на овим просторима били су мотив обликовања још три поглавља – Архонти Мореје,³⁵ Архонти Солуна³⁶ и Архонти на Лемносу.³⁷

Коначно, обиље изворних података истицало је, на овај или онај начин, везаност византијских архоната XV века за религиозне задужбине, што је допустило да се овом друштвеном обичају, карактеристичном за читав период владавине династије Палеолога, те, тако, можда и најтранспарентнијем елементу континуитета византијске аристократије, посвети посебно поглавље (Архонти и религиозне задужбине).³⁸

Док историчари Пада, Дука, Халкокондил и Критовул, доносе понеку информацију о византијским архонтима XV века, али и институцијама Царства које су ти архонти чинили, најречитији је, сходно теми којој је посвећено ово истраживање, Георгије Сфранцис.³⁹ Близак пријатељ и сарадник последњих царева Палеолога, Сфранцис је и сам припадао слоју архоната.⁴⁰ Његово мемоарско дело представља својеврсну хронику владавине последња три цара Палеолога и богато је врело података о личностима које су биле блиске и у служби поменутих владара. Коначно, Сфранцис је једини византијски извор из XV столећа који нам пружа

³⁴ Funeral Oration, sq.

³⁵ Funeral Oration, sq; Mazaris, sq.

³⁶ *Laourdas*, Ἱσιδώρου Ὁμιλίας, sq; idem, Συμβουλευτικὸς, 290–307; *Balfour*, Symeon, sq.

³⁷ MM II, sq; *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 429–441; *Binon*, Xéropotamou et Saint-Paul, sq Actes de Dionysiou, sq; Actes de Lavra III, sq; Actes de Saint–Pantéléèmon, sq; Actes de Pantocrator, sq; Mazaris, sq.

³⁸ MM II, sq; *Drandakes*, Κτιτορικὴ ἐπιγραφή, 362–366; *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 153–187; 303–357; 492–494; idem, Σιγίλλιον, 289–298; *Matses*, Τόκος, 71–83; *Manusakas*, Act de donation, 315–319; *Soteriu*, Ἡ εἰκὼν τοῦ Παλαιολόγου, 30–44; *Binon*, Xéropotamou et Saint-Paul, sq; *Dölger*, Schatzkammern, sq; Actes de Xéropotamou, sq; Actes de Dionysiou, sq; Actes de Lavra III, sq; Actes de Docheiariou, sq; *Majeska*, Russian Travelers, sq; *Clavijo*, sq; *Chortasmenos*, 157–159; *Politis*, Schreiberschule, 17–36.

³⁹ Sfranze, Cronaca, sq.

⁴⁰ Cf. *Nikolić*, Georgios Sphrantzes, 277–289.

информације о хијерархији на царском двору, сугеришући да у том сегменту постојања Царства није дошло до великих промена у односу на оно стање које познајемо на основу вести Псеудо–Кодина.

И неки странци који су током XV века посетили просторе под скиптром византијског цара забележили су понешто што има вредност за тему. Међу њима треба посебно истаћи Тиријака из Анконе,⁴¹ оца археологије који је пропутовао византијски свет током пете деценије XV века и то забележио у свом спису, те Руја Гонзалеса де Клавиха,⁴² који нам је, као и неки руски ходочасници,⁴³ оставио драгоцене податке о Цариграду током прве половине столећа. Овоме треба придодати и понеки податак који о византијским архонтима налазимо и у одлукама млетачких власти које су се тичале пре свега пословних и дипломатских активности њихових, али и византијских трговаца и дипломата.⁴⁴ Исто важи и за Ђакома Бадоера, који је педантно бележио своје пословне трансакције са византијским пословним људима.⁴⁵

Последњих неколико деценија византолошка истраживања су све више окренута проучавању последњег периода византијске историје. Велики допринос томе дала је, представљајући и данас незаобилазно полазиште у истраживању било ког сегмента постојања Царства у XV веку, монографија Ивана Ђурића посвећена владавини и личности Јована VIII Палеолога.⁴⁶ Радови који ће уследити, а који су се бавили византијском аристократијом, показале, супротно Ђурићевој тези, да је Византија итекако и у XV столећу *Царство кога има*. Таквом ставу су, пре свега, проучавајући економске активности византијске аристократије XIV и XV века, које су, потом, обликовале нову друштвену реалност, утрла пут истраживања Н. Икономидиса,⁴⁷ А. Лаиу⁴⁸ и К.–П. Мачкеа.⁴⁹ Никако не треба заборавити да су

⁴¹ Cyriac of Ancona, sq.

⁴² Clavijo, sq.

⁴³ *Majeska*, Russian Travelers, sq.

⁴⁴ *Thiriet*, *Régestes*, sq.

⁴⁵ Badoer, sq.

⁴⁶ *Ђурић*, Сумрак, sq.

⁴⁷ *Oikonomidès*, *Hommes d'affaires*, sq.

⁴⁸ *Laiou*, *Aristocracy*, 131–151; *eadem*, *Byzantine Economy, 177–222*; *eadem*, *Greek merchant*, 96–132.

истраживања Т. Ганшуа, која су у пожељној сразмери између оног што се данас, често готово негативно, сматра позитивистичким у историографији и тумачења извора у складу са савременим захтевима струке, кориговала и расветлила конфузност појединих изворних података, показујући тако да ни савремена историографска наука не може да се развија уколико њени архизахтеви нису задовољени.⁵⁰ Заснована на претходно поменутих истраживањима, проучавања политичких избора архоната у XV столећу налазе се у фокусу студија Т. Кјусопулу⁵¹ и Н. Нециболу.⁵²

⁴⁹ *Matschke*, Ankara, sq; *idem*, Notaras Family, 59–72; *idem*, Personengeschichte, 787–812; *idem*, Commerce, EHB, 771–806; *Matschke*, *Tinnefeld*, Gesellschaft, sq.

⁵⁰ *Ganchou*, Démétrius Paléologue Cantacuzène, 245–272; *idem*, Sur quelques erreurs, 61–82; *idem*, Autour de Jean VII, 367–385; *idem*, Rachat, 149–229.

⁵¹ *Kiuousopoulou*, Βασιλεύς, sq.

⁵² *Necipoglu*, Byzantium, sq.

2. Увод

Схватање да је Византија, притиснута између непрестаног напредовања Османлија са једне и западних сила са друге стране, што је трајало готово читав последњи век њеног постојања, била само именом Царство, можемо сматрати готово опште прихваћеним ставом у византологији. Ова тврдња заснива се на нашем сазнању о непрестаном територијалном опадању Византије и са те стране то јесте оправдана опсервација. Ипак, Царство не чини само територија, а други феномени, као што су већ показале поједине студије,⁵³ постојали су до саме његове пропасти, 1453., односно 1460. године. Другим речима, Византија је и у првој половини XV столећа *Царство кога има*.

Историја последњих неколико деценија политичког постојања Византије више је него позната. Погубни грађански ратови који су је потресали током читавог XIV века одузели су јој последњу економско–војну снагу, услед чега је постала лак плен за Србију и Османлије, који су постепено освајали део по део њене територије. Крајем столећа је, стога, била сведена на Цариград, неке области у Тракији и Македонији, Солун са околином, неколико острва у Егејском мору, незнатну територију на Пелопонезу и једино Филадельфију у Малој Азији.⁵⁴ И док је српска опасност практично нестала смрћу Стефана Душана, Османлије од 1354. године, када заузимају Галипољ, све до његове коначне пропасти апсолутно одређују политички опстанак Царства.⁵⁵ Верује се да је, у том смислу, Маричка битка из 1371. године била преломни догађај у даљој историји Византије – она је први пут постала турски

⁵³ *Kioulosopoulou*, Βασιλεύς, sq.

⁵⁴ О општем стању у Византијском царству, грађанским ратовима током XIV века, српским и османским освајањима на Балкану cf. *G. Weiss*, Joannes Kantakuzenos – Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch – in *Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden 1696; *Barker*, Manuel II sq; *D. M. Nicol*, *The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453*, Cambridge 1993²; *Радић*, *Време Јована V*, сл; *Историја српског народа I*, Београд 1994, 511–523, 541–556; *Мешановић*, *Јован VII*, сл.

⁵⁵ О пореклу и карактеру првобитне османске државе и освајачког замаху у савременој науци постоје опречни ставови, пре свега по питању схватања значаја *гази* ратника (cf. *P. Wittek*, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938; *X. Иналџик*, *Османско царство: класично доба 1300–1600*, Београд 2003; *C. Kafadar*, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley 1995; *H. W. Lowry*, *The Nature of the Early Ottoman State*, New York 2003.

вазал.⁵⁶ Турци ће већ 1387. године освојити и Солун, а 1394. године започели су и прву опсаду Цариграда која је претила да резултира и падом престонице. Спас по Царство дошао је неочекивано са османским поразом у бици код Ангоре 1402. године. То је, опет, имало за последицу да су му 1403. године поново на неко време враћене одређене територије.⁵⁷ Међутим, већ од 1421. године Османлије, које су се после разарајућих грађанских ратова међу Бајазитовим синовима (1402–1413) опоравиле и консолидовале под Мехмедом I,⁵⁸ поново почињу да угрожавају Царство, између осталог, још једном опсадом Цариграда започетом 1422. године. Крај ове опсаде означио је мир који је са Османлијама склопљен фебруара 1424. године,⁵⁹ а којим је Византија поново постала турски вазал.

Губитак територија директно се одразио и на економске и војне потенцијале Царства. Смањено је, наиме, иначе мале приходе који су се убирали од пореза, а Византија није могла да издржава бројну најамничку војску која, будући да пронијари нису увек извршавали своје војне обавезе, постаје доминантна већ од владавине Андроника II Палеолога.⁶⁰ Постајало је све јасније да ће Царство опстати једино ако добије војну помоћ страних сила, а то су могле да буду само државе Западне Европе. Јер, судбина Византије задесила је и њене најближе балканске суседе, до недавно моћне, пре свега Србију, која је такође била вазал Османлија. Једини кохезивни ауторитет на Западу, који је могао да у овом циљу окупи силе које су биле у стању да овакву помоћ пруже Византији било је папство. Оно је, међутим, захтевало унију. Иако су на томе радили и његови претходници на царском трону, Јован V и Манојло II, василевс Јован VIII Палеолог ће, у намери да свом Царству обезбеди војну помоћ са Запада, а тиме и његов опстанак, током читаве своје

⁵⁶ *Острогорски*, Византија, вазална држава, 377–389.

⁵⁷ О бици код Ангоре уп. *Николић*, Византијски писци, 37–46. О споразуму у Галипољу и повратку неких територија под власт византијског василевса cf. *Dennis*, Byzantine–Turkish Treaty, sq.

⁵⁸ О сукобима међу османским принчевима и владавини Мехмеда I cf. *Imber*, Ottoman Empire, 55–90.

⁵⁹ *Kleinchroniken I*, 118; *Sfranze*, Cronaca, 26; *Mioni*, Inedita cronaca bizantina, 76.

⁶⁰ О пронији уп. *Острогорски*, Пронија, сл. О савременим расправама и погледима на пронију cf. *A. Kazhdan*, Pronoia: the history of a scholarly discussion, Intercultural Contacts in the Medieval Mediterranean. Studies in Honour of D. Jacoby, ed. *B. Arbel*, London 1996, 133–163. О византијској војсци у овом периоду cf. *M. C. Bartusis*, The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204–1453, Philadelphia 1992; *idem*, The cost of late Byzantine warfare and defense, *BF 16* (1991) 75–89.

владавине настојати да склопи унију са Римском црквом, у чему ће и успети 1439. године.⁶¹

Иако је папа Евгеније IV булом од 1. јануара 1443. године позвао на крсташки рат са циљем протеривања Турака са Балкана, многобројна и разнородна војска која се окупила одазивајући се овом позиву и која је током те исте године имала значајних војних успеха, већ наредне је прекршила мир склопљен са Турцима. Епилог је био тежак пораз крсташа у бици код Варне, 10. новембра 1444. године. То је, уједно, био и последњи покушај да се продор Османлија на Балкан заустави. Непуну деценију касније, трупе Мехмеда II најпре ће 1453. освојити Цариград, а потом 1460. године и Мореју, чиме ће Византијско царство престати формално да постоји.

Српска освајања на Балкану и турска освајања у Малој Азији имала су, поред политичке и економске, и једну далекосежну друштвену последицу. Овим освајањима су, наиме, многи припадници византијске провинцијске земљопоседничке аристократије били лишени својих земљишних поседа и, тиме, темеља своје економске моћи.⁶² Осим што су били земљопоседници, ови аристократи су били активни у царској и локалној администрацији, али и војсци. Они, притом, нису били друштвена група налик племству у Западној Европи, јер нису поседовали наследна права која су била заштићена законом. Ову аристократију чинила је неколицина веома богатих аристократских породица међусобно повезаних браковима.⁶³ Пошто су, међутим, били лишени земље као економске основе, они су, стога, постепено бивали принуђени да почну да се баве другим делатностима. Најзначајнија и најпрофитабилнија је била трговина, којом су у доба Палеолога доминирали италијански градови, пре свега Венеција и Ђенова.⁶⁴

⁶¹ О преговорима и конкретним корацима поводом уније у XIV и XV веку cf. *Halecki*, *Empereur*, 31–59; *Barker*, *Manuel II*, 321–331, 391; *J. Gill*, *The Council of Ferrara–Florence*, Cambridge/New York 1959/1982. О владавини Јована VIII Палеолога и његовој спољној политици уп. *Ђурић*, *Сумрак*, сл.

⁶² *Kyritses*, *Aristocracy*, 3–4.

⁶³ *Laiou*, *Aristocracy*, 132–133, 139, 143.

⁶⁴ Последњих деценија литература посвећена овој теми веома је богата. Издвојићу, стога, само неке од наслова: *Chrysostomides*, *Venetian Commercial Privileges under the Palaeologi*, 267–356; *Balard*, *Romanie génoise*, sq; *D. Jacoby*, *Les Vénitiens naturalisés dans l'Empire byzantin: Un aspect de l'expansion de Venice en Romanie du XIIIe au milieu du XVe siècle*, *TM* 8 (1981) 217–235; *idem*, *Les Génois dans l'Empire*

После 1204. године присуство Западнака на византијском тлу постаје трајно, што до тада није био случај. Интеракција између Византије и Запада се одвијала на више нивоа – династичком, политичком и економском. Овај последњи нарочито почиње да добија на значају после 20–их година XIV века, јер је од тог доба Царство сасвим видљиво економски зависно од Запада и постаје залеђе трговачких активности италијанских трговаца. Византија је у доба Палеолога део јединственог источно–медитеранског економског простора који је за западне трговачке силе био важан како због подједнако извоза и увоза, тако и због његовог транзитног значаја.⁶⁵ Оне овим простором апсолутно економски доминирају, а улога и удео византијских трговаца у њему су искључиво били посреднички и, тиме, подређени.⁶⁶

Међутим, висока аристократија је истовремено чинила и урбани патрицијат.⁶⁷ Такође, истовремено са процесом српско–турских освајања, у доба Палеолога постепено настаје једна урбана аристократија чија економска моћ није потицала од земљишних поседа, већ од предузетничких активности, трговине и занатства. Ову урбану групу је Н. Икономидис идентификовао као *месе*, тј. *средње*.⁶⁸ Традиционално, трговци и занатлије су у византијском друштву заузимали подређен положај и нису уживали велики углед. Закон им је забрањивао улазак у сенат или стицање достојанстава. Њихов број се, међутим, током XIII и XIV века драстично повећао, паралелно са процватом трговине на Истоку. *Меси*, који се помињу најпре у VI, а потом и у XII, поново су видљиви у изворима у првој половини XIV века, пре

byzantin: citoyens, sujets et protégés (1261–1453), *Storia dei Genovesi* 9 (1989) 245–287; *M. Balard*, L'organisation des colonies étrangères dans l'Empire byzantin (XIIe–XVe siècle), *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin*, II, ed. *V. Kravari, J. Lefort, C. Morrison*, Paris 1991, 261–276; *Bizanzio*, Venezia e il mondo franco–Greco (XII–XV secolo), ed. *Ch. Maltezou, P. Schreiner*, Venezia 2002.

⁶⁵ *Laiou–Thomadakis*, *Byzantine Economy*, 178–179, 180, 183.

⁶⁶ *K.–P. Matschke*, Zum Charakter des byzantinischen Schwartzmeerhandels im 13. bis 15. Jahrhundert, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, Gesellschafts- und sprachwiss. Reihe* 19/3 (1970) 447–458; *N. Necipoğlu*, Byzantines and Italians in fifteenth-century Constantinople: commercial cooperation and conflict, *New Perspectives on Turkey* 12 (1995) 129–143; *eadem*, Constantinopolitan Merchants and the Question of their Attitudes towards Italians and Ottomans in the Late Palaeologan Period”, *ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΝΟΥΣ*. *Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, ed. *C. Scholz, G. Makris*, München, Leipzig 2000, 251–263; *K.–P. Matschke*, “The Late Byzantine Urban Economy, Thirteenth–Fifteenth Centuries”, *EHB*, 463–495; *idem*, *Commerce*, 771–806; *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 55–65.

⁶⁷ О томе cf. *Matschke*, *Fortschritt*, sq.

⁶⁸ *Oikonomidès*, *Hommes d'affaires*, 115–117. *Gregoras*, II, 674 назива их τρίτη μοίρα и окарактерисао их је као просте (συρφετώδεις) људе.

свега у Солуну, Једрену и у Цариграду (πολίται).⁶⁹ Они су прилично богати. Алексије Макремволит у свом 'Дијалогу између богаташа и сиромаша' као најбогатије најпре наводи занатлије и трговце, а прате их државни чиновници и поседници земље.⁷⁰

До средине XIV века, тако, у Византији постоји аристократија која је најбогатији и најмоћнији друштвени слој. Прате је *меси* који су такође богати. Иза њих следе ситне занатлије и сељаци. Сам термин *меси*, међутим, средином XIV века нестаје из извора, а разлог томе је, према Икономидисовом мишљењу, што је сам термин дефинисао одређену друштвену групу у релативним категоријама, настојећи, пре свега, да нагласи два стабилна и потпуно супротстављена друштвена пола – аристократију и обичан народ.⁷¹

Истовремено, опет, са нестанком термина *меси*, извори друге половине XIV и прве половине XV века бележе све више аристократа који су активни у трговини. Међу њима се помињу припадници неких од најугледнијих аристократских породица епохе – Палеолози,⁷² Анђели,⁷³ Нотараси,⁷⁴ Аргиропули,⁷⁵ Аргири,⁷⁶ Софијани,⁷⁷ Сарантени,⁷⁸ Гаваласи,⁷⁹ Ксантопули,⁸⁰ Кантакузини,⁸¹ Ласкариси,⁸² Дуке Радини,⁸³ Синадини,⁸⁴ Критопули,⁸⁵ Мамалиси,⁸⁶ Гуделиси,⁸⁷ Асани,⁸⁸ Јагариси,⁸⁹ Мелисини,⁹⁰

⁶⁹ *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 115–116.

⁷⁰ Makrembolites, 207, 208, 209.

⁷¹ *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 118, 119, 120.

⁷² Badoer, 29, 108, 135, 148, 153; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁷³ ММ II, 560; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁷⁴ Badoer, 19, 29, 59, 91, 108, 109, 135, 139, 153, 202, 285, 288, 299, 354, 376, 410, 480, 511, 557, 602, 686, 729, 739; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 20.

⁷⁵ ММ II, 384, 472, 493; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁷⁶ Badoer, 19, 27, 32, 36, 40, 60 sq; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁷⁷ ММ II, 305, 358, 378, 385, 421, 437, 463, 560, 680; Badoer, 628, 657, 784, 796; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁷⁸ Badoer, 11, 27, 32, 33, 54, 61, 64; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁷⁹ Badoer, 105, 114, 235, 259, 350, 403, 417; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸⁰ Badoer, 27, 32, 96, 130, 153, 178, 235, 262, 330, 382, 383, 555, 656, 744, 821; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸¹ Badoer, 74, 129; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸² Badoer, 177, 178, 219, 227, 236, 242, 360, 464, 500, 504, 523, 580, 618, 646, 647, 745; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸³ Badoer, 6, 97, 323, 372, 500, 555, 646; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸⁴ Badoer, 41, 114, 177, 219, 227, 242, 243, 349, 417, 464, 484, 500, 504, 509, 522, 580, 618; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸⁵ Badoer, 93, 152, 162, 197, 204 sq; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

⁸⁶ ММ II, 374, 543; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 121.

Ралиси,⁹¹ Франгопули⁹² и др. А. Лаиу идентификовала је у италијанским документима 239 грчких трговаца чији се број драматично повећава у другој половини XIV века, а највише их је у XV веку. Многи међу њима били су припадници аристократије, а неки од трговаца–аристократа бавили су се трговачко–банкарско–пословним активностима и преко једног века, попут Софијана, Гуделиса, Нотараса и Евдемоноиоаниса.⁹³ Неки од њих се помињу као цареви οἰκείοι, неки као архонти, а неки као царски достојанственици и чиновници. Управо усвајањем послова и начина пословања *средњих*, аристократи су уклонили основну разлику која је раздвајала ове друштвене слојеве. Сада је постојала само дистинкција која је друштво делила на богате и сиромашне. То, између осталог, сугерише и Алексије Макремволит, називајући богатима (πλούσιος) оне који су економски и друштвено моћни, док термин сиромашан (πένης) одражава више друштвену, а мање економску моћ. Ови нови богаташи (νεωστὶ πλουτήσαντες), који су своје богатство стекли пре свега вештином (ἐπιστήμη), тј. трговином (ἐμπορία), а потом и умереношћу (ἐγκράτεια) и моћи (δυναστεία), разликовали су се од старих богаташа (πάλαι πλουσίους), јер су ови последњи умели да својим богатством допринесу општем добру, док ови нови нису.⁹⁴

После 80–их година XIV века у изворима се, дакле, све чешће срећу аристократи–предузетници⁹⁵ који потом потпуно доминирају током прве половине XV века. Њих нису, како верују К.–П. Мачке и Ф. Тинефелд, чинили неки нови аристократи који су то постали захваљујући бављењу трговином, већ су их чинили ‘стари’ аристократи који су почели да се баве предузетништвом, превасходно трговином и банкарством, пошто су изгубили земљишне поседе, користећи Цариград

⁸⁷ MM II, 361, 388, 400, 511–512, 546, 549, 550; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 122. Cf. такође *D. Jacoby*, Les Génois dans l'Empire byzantine: citoyens, sujets et protégés (1261–1453), *Storia dei Genovesi* 9 (1989) 245–287 (=Trade, Commodities and Shipping in the Medieval Mediterranean, London 1997, III).

⁸⁸ Badoer, 499; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 122.

⁸⁹ Badoer, 51, 783; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 122.

⁹⁰ Badoer, 405, 610; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 122.

⁹¹ Badoer, 194, 200, 231, 235, 258, 263, 266, 345, 468, 469, 784, 787; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 122.

⁹² Badoer, 7, 201, 371, 451, 680; *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 122.

⁹³ *Laiou*, Greek merchant, 99, 105–106, 109, 112, 113.

⁹⁴ Makrembolites, 207, 209, 213–215.

⁹⁵ Тако их је дефинисао *Matschke*, Commerce, 803.

као своју базу. Њихов циљ, из страха да ће, услед несигурних прилика у којима се Царство затекло, изгубити све, био је управо да очувају свој стил живота, не и да, попут својих италијанских колега, даље инвестирају и акумулирају капитал.⁹⁶ Супротног мишљења је Т. Кјусопулу која верује да су слој архоната подједнако чинили и аристократи и некадашњи *меси*, тј. људи који су се бавили и обогатили трговачко–предузетничким активностима.⁹⁷ Како било, јасно је и сасвим извесно да је економска моћ била основни критеријум који је некој личности давао могућност да се сврста међу архонте. Последњи цареви Палеолози, економски немоћни, прихватили су ове нове богаташе, јер су били утицајни и моћни пословни људи, нарочито ван граница Царства, тј. у Венецији и Ђенови.⁹⁸ Неки од њих су чак поседовали млетачко и ђеновљанско грађанство, попут Гуделиса и Нотараса.⁹⁹ Тражећи њихову економску подршку, истовремено су им поверавали различите задатке и службе које су у њихово име обављали. Управо ови људи су представљали византијске царе у њиховим контактима са западним владарима и папом, играјући значајну улогу у обликовању спољне политике Царства, посебно оне која се тичала уније Цркава.¹⁰⁰ Колико је богатство имало утицаја на то да ли ће неко постати близак двору или не сведочи и Мазарисова опсака кроз коментар Манојла Оловола који га изненађено пита да не мисли можда да прљави бедници попут њега имају слободу говора у Аду, те да ће га, када постане богат као Хремил из комедије, прихватити и присвојити и против његове воље.¹⁰¹ О овоме сликовито говори и чињеница да је мираз који је Лука Нотарас дао за сваку од своје три ћерке износио по 20 хиљада номизми.¹⁰² Са друге стране, током 40–их година XIV века византијски цар је сакупио од комеркиона око 30 хиљада, док су власти Пере сакупиле око 200

⁹⁶ *Matschke, Tinnefeld, Gesellschaft*, 158–220, нарочито 389–390. Исто мишљење је, на примеру Луке Нотараса, изнео и *Ganchou, Rachat*, 162–165.

⁹⁷ *Kiousopoulou, Βασιλεύς*, 50.

⁹⁸ Cf. *A. Ducellier, Le rôle de la fortune foncière à l'époque de la conquête turque, Διεθνές Συμπόσιο 'Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής'*, ed. *Ch. Maltezou*, Venice 1998, 53–72.

⁹⁹ Уп. даље излагање.

¹⁰⁰ *Kiousopoulou, Βασιλεύς*, 56.

¹⁰¹ *Mazaris*, 8.

¹⁰² *Ganchou, Rachat*, 164.

хиљада номизми.¹⁰³ Приходи од комеркиона су 1402. године у Пери износили 20.375 номизми.¹⁰⁴ Ако претпоставимо да је аналогја 1:6 остала непромењена, одатле проистиче да је цар на име комеркиона, главног извора прихода Царства, сакупио суму од само 3.395 номизми.¹⁰⁵ Неки архонти Царства Ромеја су, дакле, били далеко богатији од самог Царства.

Пред крај његовог боравка у Аду Манојло Оловол каже Мазарису да никоме у горњем свету, у који ће се вратити, не прича о његовим пословима, јер се бојао да би они из горњег света, а то су били ἀρχιθύτης, ἀρχιερεὺς, ἱερεὺς, μονάζων, σατράπης, μεσίας, ἡγεμῶν, ἄρχων, στρατηγός, ναυάρχος, δικαστής, ἀπογραφεὺς, γραμματεὺς, ῥήτωρ, ἱατρὸς, будући завидни, могли да му науде.¹⁰⁶ Ово су, дакле, била угледна занимања која су обезбеђивала лагодан живот и социјални статус, с обзиром на то да су изазивала завист. Коначно, можда је најсликовитије структуру највишег друштвеног слоја Царства у XV веку описао Мазарис такође кроз Оловолове речи да су га, захваљујући царској милости, волели и ценили и племићи и мудри сународници, они који су припадали царском роду и они у служби (ἡγαπάτο καὶ ἐτιμᾶτο δι' ἧν εἶχε τοῦ βασιλέως εὐνοίαν, καὶ παρὰ τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν εὖ φρονούντων καὶ τῶν γένει προηκόντων τῷ βασιλεῖ καὶ τῶν ἐν τέλει), једном речју сви. А он сам је, задобивши цареву наклоност и поверење, истовремено постао и секретар и сенатор, тајни посланик и носилац меморандума (γραμματεὺς καὶ βουλευτῆς καὶ διακομιστῆς μυστηρίων καὶ ὑπομνημάτων ἐξαγγελεύς).¹⁰⁷ И сви они су били архонти.

¹⁰³ *Oikonomides*, *Hommes d'affaires*, 46.

¹⁰⁴ *Balard*, *Romanie génoise*, I, 420.

¹⁰⁵ *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 143.

¹⁰⁶ *Mazaris*, 58.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 12.

II Архонти – опште карактеристике

1. Архонти – појам

Социјалном, економском, политичком и културном улогом најистакнутијег друштвеног слоја у Византији, који најчешће називамо аристократијом, у претходним периодима, од X до XIV века, бавили су се многи византолози.¹⁰⁸ Консеквентно, можда најтежи проблем са којим су се срили ови истраживачи био је како дефинисати ову друштвену групу. Настојања да се она што егзактније одреди започела су са ослањањем на породична имена као начело које неку личност или породицу сврстава у овај слој. Ако је овај критеријум могао бити начело за раније векове,¹⁰⁹ то није случај са периодом Палеолога, јер су за ово доба карактеристични нови обрасци у преношењу породичних имена, а мења се и сам појам рођачких веза као фактора јединства.¹¹⁰ Мења се, коначно, друштвени миље аристократа. Иако су и даље наследност и богатство били кључни фактори који су утицали на то ко се може сматрати припадником ове друштвене групе, пре свега је цар био тај који је имао прву и последњу реч.¹¹¹ Однос са и према цару одређивао је друштвени положај.

Византијски писци користили су различите термине да означе аристократу или аристократију. Тако они говоре о онима *ἐν τέλει, ἐνδόξους, λαμπροὺς, ἐπίσιμους, ἐπιφανεῖς, περιφανεῖς* и сл.¹¹² а царско законодавство X века је чак поделило становништво на моћне (*δυνατοί*) и на сиромаше (*πτωχοί, πένητες*).¹¹³ Византијски писац из XI века, Михаило Аталијат, рецимо, користи термин аристократи (*ἀριστοκρατοί*) да означи припаднике највише друштвене класе. На једном месту он

¹⁰⁸ *Kazhdan, Socijal'nyj sostav, sq; J.-C. Cheynet, Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210), Paris 1990; The Byzantine Aristocracy IX to XIII centuries, ed. M. Angold, London 1984; Kyritses, Aristocracy, sq.*

¹⁰⁹ *Kazhdan, Socijal'nyj sostav, 87–221.*

¹¹⁰ *Kyritses, Aristocracy, 2.*

¹¹¹ *Ibid., 3.*

¹¹² *Kazhdan, Socijal'nyj sostav, 27–87.*

¹¹³ *Morris, Powerful and the poor, 3–27.*

чак дели градско становништво на ἀριστοκρατικοί и на δημοτικοί.¹¹⁴ Ипак, најчешћи термин који се од античког до модерног грчког константно среће у изворима је термин архонт (ἄρχων) и он истовремено означава и ‘владаре’ и ‘магистрате’.¹¹⁵

Реч ‘архонт’, онај који има власт или моћ, тј. ἀρχή, је још у антици коришћена да значи личност која је имала функцију магистрата. У Византији је овај термин био синоним за *megistanes* и δυνατοί, означавајући било ког чиновника који је имао неку моћ или функцију. Архонти су били они који су имали поштовање (τιμή) и моћ (ἀρχή). Св. Симеон Нови Богослов дефинише στρατηγούς и ἀρχόντας као цареве слуге и пријатеље који су, насупрот обичним људима, имали непосредан контакт са њим.¹¹⁶ У техничком смислу, архонт је пре свега означавао управника. Тактикон Успенског из IX века помиње архонте Крита, Далмације и Кипра, док печати од X до XII века помињу архонте као управнике појединих градова, попут Кратије, Клаудиопиља, Хрисопоља, Атине, Паниона и др. Сходно томе, термин ἀρχοντία је пре свега означавао област којом је управљао архонт. Исто тако, ван византијских граница је термин означавао независног владара неке државе или области.¹¹⁷ Тако се патријарх, по свој прилици Матеј I, обраћа Николету Гатилузију у једном писму као господару Еноса (εὐγενέστατε, ἐνδοξότατε, φρονιμότατε ἄρχων τῆς Αἴνου).¹¹⁸ У XV веку се, такође, термин архонти, осим у смислу угледних и моћних Византинаца, користио и да значи неке конкретне магистрате или чиновнике. Тако се у једној синодалној одлуци помињу архонти царске ризнице (τῶν βεστιαρικῶν ἀρχόντων).¹¹⁹

Улога и утицај архоната су се током времена мењали. У X и XI веку они су играли одлучујућу улогу у локалној управи и локалне власти су зависиле од њихове кооперативности, што је представљало један од темеља њиховог друштвеног и политичког утицаја. Они су потицали из старих истакнутих породица и имали су

¹¹⁴ Ataliates, 40.

¹¹⁵ *Magdalino*, Court Society, 218.

¹¹⁶ Syméon le Nouveau Théologien. Traités théologiques et éthiques, II, ed. J. Darrouzès, Paris 1967, 70; *Magdalino*, Court Society, 223.

¹¹⁷ ODB 160 (*A. Kazhdan*). Cf. J. Ferluga, Archon, Tradition als historische Kraft, Berlin, New York 1982, 254–266.

¹¹⁸ MM II, 338.

¹¹⁹ *Ibid.*, 472–473; уп. поглавље Οἰκείοι. О вестариону и његовим чиновницима cf. ODB 2163 (*A. Kazhdan*).

изражене локалне интересе.¹²⁰ Према опису који је у XIII забележио Георгије Акрополит, у једном граду су се на врху, у социјалном смислу, налазили архонти, потом су иза њих долазили војници, затим οἰκοδεσπότες или власници кућа и на крају народ (δῆμος, λαός).¹²¹ Ови власници кућа представљају ону групу која се помиње као μέσοι. Неки од њих бавили су се трговином, други су били рентијери, а поседовали су и земљу у околини града, као и урбану имовину унутар градских бедема. Неки од њих поседовали су значајно богатство.

Са друге стране, према дефиницији датој у Oxford Dictionary of Byzantium, појам 'аристократија', иначе врло широк и флуидан концепт у савременој науци, обично означава владајућу класу, али и оне социјалне кругове који су носиоци моралног, културног и политичког вођства. Иако су Византинци настојали да избегну термине ἀριστοί и ἀριστοκρατία у корист термина εὐγενής, што би буквално преведено значило 'доброг рода', а који је истицао концепт часног порекла и високоумних духовних и моралних квалитета,¹²² понегде се у списима XIV и XV века јављају и они. Налазимо их, тако, рецимо, и у делу историчара Дуке. Наиме, приповедајући како се Бајазит I, пошто је укинуо малоазијске државице Витинију, Фригију, Мизију и Карију, окренуо према Цариграду и затражио од цара Јована V да плаћа данак и пошаље једног сина са 100 војника да са њим ратује, Дука нам саопштава да је цар прихватио емиров захтев јер није добио помоћ ниједног τῶν ῥηγάδων ἢ τῶν ἀριστοκρατούντων ἢ τῶν δημοκρατούντων.¹²³ Додуше, рекло би се да Дука овим терминима, као што то иначе чини у читавом свом делу,¹²⁴ сугерише врсту власти која је постојала у одређеним областима или државама, али је ово, свеједно, редак пример употребе овог термина у текстовима XV века. На једном другом месту, међутим, Дука је експлицитнији када приповеда да је цар Манојло II, пре него што ће се запутити на Запад 1399. године, најпре у Цариграду одржао говор пред племићима

¹²⁰ *Angold, Archons and Dynasts*, 237–238.

¹²¹ *Acropolites*, 77; *Angold, Archons and Dynasts*, 239.

¹²² ODB 169 (*M. Bartusis*).

¹²³ *Ducas*, 75.

¹²⁴ Уп. *Николић*, Српска држава, 485–486.

и онима из народа (καὶ δημηγορήσας κατενώπιον πάντων τῶν ἀρίστων καὶ τῶν τοῦ δήμου), а потом престоницу предао Јовану VII.¹²⁵

Дука је, дакле, изузетак у употреби термина ἀριστοί и ἀριστοκρατία када говоримо о означавању припадника највишег друштвеног слоја у Византији XV века. Термин који се, у том смислу, најчешће среће у изворима јесте термин архонт. Међу архонтима, је, међутим, постојала одређена разлика те, тиме, и хијерархија. У *Ekthesis nea*, приручнику за *pittakia* световним и духовним достојанственицима, с краја XIV века, наводе се, између осталог, и начини на које се цар обраћао одређеним личностима или функционерима. Тако је наведено да се цар обраћа архонтима просто, без епитета кῦρ, инвокацијом „Οἰκεῖε τῆ βασιλεία μου, Ἰωάννη Λάσκαρι Καλόθετε“.¹²⁶ Са друге стране, једна инвокација која наводи како се цар обраћао архонту који му је био рођак, гласила је: „Εἰς ἄρχοντα προσγενῆ αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς “Περιπόθητε ἐξάδελφε τῆς βασιλείας μου, μέγα δομέστικε, кῦρ Ἀνδρόνικε Παλαιολόγε Καντακουζινέ“.¹²⁷ Бележећи правила церемонијала када би царска невеста стигла у Цариград, Псеудо–Кодин нам саопштава да су је дочекивале супруге τῶν ἀξιωματικῶν καὶ συγκλητικῶν καὶ λοιπῶν ἀρχόντων.¹²⁸ Он на неколико места помиње архонте високог ранга (τοὺς ἐντίμους τῶν ἀρχόντων) и, супротно томе, нижи свет (τὸν παρακάτω λαόν).¹²⁹ Исти аутор, такође, наглашава да о великим празницима сви архонти, али и остали (πάντες ἄρχοντες τε καὶ οἱ λοιποί) улазе на пријем код цара истовремено.¹³⁰

Да ли се архонти могу третирати као аристократија, зависи од начина како се дефинише сама аристократија. Према тзв. макрсистичкој дефиницији, како је назива Д. Кирицис, аристократија се дефинише са стриктно социјално–економског становишта: аристократи су ‘феудална’ класа. Најпре је постојала јака тенденција у

¹²⁵ Ducas, 83.

¹²⁶ *Darrouzès*, *Ekthesis néa*, 69. Чини се се архонт Јован Ласкарис Калотет не помиње ни у једном другом извору. Закључак да је био οἰκεῖος цара Јована VIII Палеолога из друге четвртине XV века донесен је на основу тога што је у претходној инвокацији наведен Андроник Палеолог Кантакузин, као архонт царев рођак, *ibid.* 69; PLP no. 10614.

¹²⁷ *Darrouzès*, *Ekthesis néa*, 69.

¹²⁸ *Pseudo–Kodinos*, 286.

¹²⁹ *Ibid.*, 192.

¹³⁰ *Ibid.*, 192.

византологији да се аристократија види као група која је поседовала огромне земљишне поседе. Родоначелником оваквог приступа сматра се Георгије Острогорски.¹³¹ Нешто касније, К.–П. Мачке ће, у својој студији посвећеној друштвеним сукобима XIV века, у извесном смислу довести у питање овакво схватање аристократије истицањем постојања огромних разлика између високе аристократије и нижих поседника проније и тезом да је висока аристократија чинила урбани патрицијат.¹³² А. Лаиу разликовала је две подгрупе у оквиру аристократије: вишу, коју су чинили неколико великих породица и провинцијска аристократија, и нижу, коју су чинили ситни пронијари.¹³³

Александар Каждан препознао је од средине IX века појаву аристократских породица које су чинили земљопоседници и војни магнати, чија је моћ проистицала из тематске организације Царства. Они су постали *δυνατοί* XI и XII века.¹³⁴ Настојећи да у изворима нађе термине које су сами Византинци употребљавали да означе аристократу, попут термина *ἐπίσημος*, *ἄριστος*, *φάυλος*, *εὐγενής*, Д. Кирицис наглашава да се његов приступ у односу на Кажданов разликовао утолико што он није настојао да у изворима пронађе “доминантну” или “владајућу” класу, већ аристократију титула, служби, епитета и сл.¹³⁵

Ако кажемо да су аристократи они који су били носиоци достојанстава која сугеришу да су обављали одређену службу на двору или ван њега или почасних епитета, онда они то свакако јесу. Чини се да је немогуће дати прецизну дефиницију архонта. Јасно је само да је социјални статус неке личности у Византији могао бити дефинисан његовим рођењем, богатством, рангом, професијом, образовањем и достигнућима. Ове компоненте, једнако као и само једна од њих, могле су одредити аристократу.¹³⁶ Њега је, другим речима, одређивало све оно што му је давало могућност да може да се идентификује са одређеном друштвеном групом чијим се

¹³¹ G. Ostrogorsky, Pour l'histoire de la féodalité byzantine, Brussels 1954; Ostrogorsky, Aristocracy, 1–32.

¹³² Matschke, Fortschritt, 39–40, 46–49 sq.

¹³³ Laiou, Aristocracy, 131, 132sq, 140–141.

¹³⁴ Kazhdan, Socijal'nyj sostav, 87–221; ODB 169–170 (M. Bartusis).

¹³⁵ Kyritses, Aristocracy, 11 n. 11.

¹³⁶ Magdalino, Snobbery, 58.

делом сматрао.¹³⁷ Са друге стране, како је то приметио Д. Кирицис за период XIII и прве половине XIV века, а што се итекако може претпоставити и за XV столеће, ако су рођење и крв могли бити довољни да се одреди нечији високи статус за оне који су били у круговима родбински повезаним са царем, што се више крећемо ка средњим слојевима друштва, све више појединац зависи од царске наклоности, тј. служби и награда које му се додељују, како би се на тај начин разликовао од личности сличног порекла и иметка.¹³⁸

Поред тога, различити текстови XV века употребљавају различите епитете како би означили истакнути положај одређених личности и друштвеног слоја. Тако, рецимо, Симеон Солунски помиње угледне људе (οἱ δοκοῦντες).¹³⁹ Јован Хортазмен се обраћа Андронику Апокавку Мелисину као τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι κυρῷ ... τῷ Μελοσηνῷ.¹⁴⁰ Он такође бележи да је Теодор Кантакузин Палеолог био ἄνοθεν εὐγενῆ κεκτημένος καὶ οἶον χρυσὴν τῆν πλοκὴν τῆν τοῦ γένους, προήλθον εὐτυχῶν γεννητόρων, ἀνδρῶν ἀρίστων, εὐγενῶν καὶ πλουσίων, ἐνδοξότατος.¹⁴¹ Георгије Апокавк био је νουνεχοῦς καὶ κοσμίῳ λαμπροῦ προσηνοῦς εὐγενοῦς θαυμασίῳ.¹⁴² Дука назива Палеолога Лаханаса и Марка Јагариса, царева посланике Мурату II, људима племенитим и мудрим (ἄνδρας εὐγενεῖς καὶ συνετούς).¹⁴³ Исти писац бележи да је Јован VII, пошто је ушао у Солун, према споразуму у Галипољу, послао у све градове и утврђења Ромеје оне од племића (τῶν ἐνδόξων) и они су преузели све отеравши Турке.¹⁴⁴ За Висариона је Јован Ласкарис Леонтарис био μεγαλοπρεπέστατος, λαμπρότατος, περιφανέστατος ποθεινότητος κύρ.¹⁴⁵ Јован Мосх је саставио посмртни

¹³⁷ *Magdalino*, Byzantine aristocratic oikos, 92.

¹³⁸ *Kyritses*, Aristocracy, 11–12.

¹³⁹ *Balfour*, Symeon, 55–56.

¹⁴⁰ Chortasmenos, 207–208.

¹⁴¹ *Ibid.*, 190, 192, 194.

¹⁴² *Politis*, Schreiberschule, 32.

¹⁴³ *Ducas*, 231.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 113.

¹⁴⁵ *Mohler*, Bessarion, 437.

говор τῷ ἐνδοξοτάτῳ καὶ ἐκλαμπροτάτῳ μεγάλῳ δουκὶ κυρῷ Луки Нотарасу.¹⁴⁶ Коначно, на једном месту Мазарис чак користи термин εὐπατρίδης да означи аристократу.¹⁴⁷

У синодалним одлукама Цариградске патријаршије током периода 1399–1401. године помињу се извесни људи као οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες или ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας ἄρχων или ὁ ἀπὸ τῶν πολιτῶν ἄρχων.¹⁴⁸ Личности које се у изворима помињу са овим квалитетом су Тома Калокирис,¹⁴⁹ Јован Мелидонис¹⁵⁰ и Андреа Аргиропул.¹⁵¹ Једино се Андреа Аргиропул помиње као царев οἰκέιос.¹⁵² Сва тројица су били богати и активни у трговачким и банкарским пословима у Цариграду и ван њега. Т. Кјусопулу претпоставила је да термин οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες, осим ако не означава само њихов јак економски положај, можда сугерише да су ови људи били чланови неке врсте градске власти (δημοτικῆς αρχῆς) и они су чинили једно здружено тело, у коме учествују богати становници града, који се називају πολιτικοὶ ἄρχοντες. Они нису поседовали достојанства, осим, можда, карактеристике τοῦ οἰκέιου коју им је некад доделио цар како би осигурао њихову подршку. Ауторка је, такође, мишљења, да најмоћнији пословни људи у Цариграду, пре свега у време владавине Јована VIII Палеолога, нису присутни и виљдљиви на двору стога што су управо били чланови једне овакве градске власти. На тај начин су, закључује Кјусопулу, у Цариграду уобличена два пола власти, један око цара и архоната и дуги око “дῆμο”, са јасним аналогијама са италијанским градовима–државама у фази њиховог формирања.¹⁵³ Индикативно је, међутим, да се Тома Калокирис тек у, хронолошки, последњем документу, од укупно четири који га помињу, а који су нам сачувани, назива

¹⁴⁶ Legrand, Ἐπιτάφιος, 413.

¹⁴⁷ Mazaris, 12.

¹⁴⁸ ММ II, 326–328, 372–374, 374–375, 380–382, 472, 492–494, 495–496.

¹⁴⁹ PLP no. 10640.

¹⁵⁰ PLP no. 17782; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

¹⁵¹ PLP no. 1255; уп. поглавље Οἰκέιοι.

¹⁵² ММ II, 374. *Kiuouspoulou*, Βασιλεύς, 132 n. 123 неосновано тврди и да су Тома Калокирис и Јован Мелидонис носили карактеристику царевих οἰκέιους јер их извори тако не помињу. Ову тврдњу понавља још једном, користећи је готово као непобитну чињеницу како би донела неке озбиљне далекосежније закључке (*Kiuouspoulou*, Βασιλεύς, 163).

¹⁵³ *Kiuouspoulou*, Βασιλεύς, 132–133, 135, 136, 137.

архонтом. У претходнима се назива просто к̄ρ.¹⁵⁴ Може ли то значити да му је богатство омогућило да напредује на друштвеној лествици, било уласком у неку врсту стварне јавне власти или магистрата или му је на тај начин дозвољен приступ двору? Питање се, наравно, односи на све оне који се помињу под овим епитетом и на њега се, бар у овом тренутку, не може са прецизношћу одговорити.

Иако изричито извештаји о постојању 'градске власти' нису забележени у изворима, има индиција које су ауторку навеле на помисао да су становници Цариграда имали сопствену власт (ἀρχή), независну од царске власти (ἐξουσία). Она истиче да Дука у читавом свом делу говори о заједничким одлукама Цариграђана (τὸν δῆμου, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκοῦντες) које, иначе, и критикује.¹⁵⁵ Кјусопулу је, такође, мишљења,¹⁵⁶ да у прилог њеној тези говори и Дукина вест у којој он извештава како је ἡ γὰρ μωρὰ τῶν Ῥωμαίων συναγωγὴ ἐσκέψαντό τινα ματαίαν βουλήν упутила посланство Мехмеду II, иако је, чини се, из саме ове вести јасно да је у питању била порука коју су султану упутили цар и сенат.¹⁵⁷

Πολιτεία, шта год да је означавала, у изворима се сасвим јасно препознаје и често се наводи као посебан ентитет који је постојао паралелно са сенатом. Тако, рецимо, Симеон Солунски говори о члановима сената и грађанства од којих је сваки требало да приложи одређена лична средства за одбрану Солуна (ἐκαστος τῶν τε τῆς συγκλήτου καὶ πολιτείας).¹⁵⁸ Аргиропул, такође, говори о многима ἀπὸ τε τῆς συγκλήτου καὶ τῆς πολιτείας који су дошли на сахрану епархове таште и овде, чини се, термин има једну социјалну и збирну димензију.¹⁵⁹ Политичку службу друштвене групе назначене као πολιτεία најбоље илуструје Георгије Схоларије који у једном свом писму бележи да је намеравао да оде у палату и разговара о унији са τὰς τρεῖς τάξεις τῶν πολιτῶν: νὰ ἔλθω εἰς τὸ παλάτιον, προτείνει, καὶ ἄς ἔνε αἱ τρεῖς τάξεις τῶν

¹⁵⁴ Епитети к̄ρ и κύριος у синодалним одлукама Цариградске патријаршије у периоду између 1399. и 1401. године искључиво се односе на истакнуте предузетнике, рентијере и трговце (ММ II, 326, 328, 367, 372, 374, 385, 386, 399, 407, 420, 421, 433, 448, 452, 454, 472, 511, 546, 550, 560; *Oikonomidès, Hommes d'affaires*, 123 n. 289).

¹⁵⁵ Ducas, 81, 83.

¹⁵⁶ *Kiousopoulou, Βασιλεύς*, 133.

¹⁵⁷ Ducas, 289; уп. поглавље Сенатори.

¹⁵⁸ *Balfour, Symeon*, 57, 162; уп. поглавље Архонти Солуна.

¹⁵⁹ *Comédie de Katablattas*, 63; *Kiousopoulou, Βασιλεύς*, 134.

πολιτῶν, ἡ σύγκλητος, ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία.¹⁶⁰ Исто се односи и на вести које су забележили Критовул и Халкокондил.¹⁶¹ И у неким другим изворима срећемо термин ἄρχοντες τῆς πολιτείας. Псеудо–Кодин је, тако, забележио да је био обичај да када цар носи круну, у церемонији проглашења патријарха или деспота, или неком другом приликом, уз њега стоје четворица најистакнутијих архоната грађанства (τέσσαρας ἀπὸ τῶν ἐντιμότερων ἀρχόντων τῆς πολιτείας).¹⁶² Исто тако, у једном недатованом говору се патријарх, не каже се који, али вероватно Матеј I, обратио становницима Цариграда са “οἱ τῆς πολιτείας ἅπαντες, ἄρχοντες, ἱερωμένοι τε καὶ ἱερομόναχοι καὶ ἅπας ὁ χριστῶνυμος τοῦ κυρίου λαός, τέκνα ἐν κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις ὑμῖν ἅπασιν εἶη καὶ εἰρήνη”.¹⁶³ Чини се, међутим, да су у патријарховом обраћању “οἱ τῆς πολιτείας ἅπαντες” заправо сви становници Цариграда. Међу њима је он разликовао архонте, свештенство и хришћански народ (λαός). Критовул са Имброса приповеда да је, пошто је приспео са својим лађама и људима у Цариград, Ђовани Ђустинијани Лонго, италијански племић и искусни ратник, био величанствено дочекан од стране τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ τῆς πολιτείας.¹⁶⁴ И из ове вести се стиче утисак да су πολιτεία становници Цариграда. Халкокондил помиње како је деспот Димитрије, у намери да преузме власт, чему је тежио после смрти Јована VIII, био у томе спречен ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῆς μητρὸς καὶ μεσιτῶν καὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν μεσαζόντων, Καντακουζηνοῦ τε καὶ Νοταρᾶ.¹⁶⁵

Међутим, као што је сама Кјусопулу закључила, постојање једне овакве власти, иако није лако докучиво из извора, није немогуће.¹⁶⁶ Оно што је, сматрам, немогуће, јесте да је таква једна ‘градска’ или ‘грађанска’ власт имала одговарајућу аутономију у односу на цара, те да је била потребна њена сагласност у доношењу

¹⁶⁰ Scholarios, *Oeuvres complètes*, IV, 169; *Kiuousopoulou*, Βασιλεύς, 135.

¹⁶¹ Critobulos, 19: βασιλεὺς δὲ Κωνσταντῖνος καὶ οἱ τῆς πόλεως τοῦτο μάθοντες, δεινὸν ἠγοῦντο τὸ πρᾶγμα... ἔδοξε δὲ οὖν ὡς ἐκ τῶν παρόντων αὐτοῖς πρεσβείαν τε πέμπειν. Chalc. II, 156: ταῦτα ὡς ἀνηρέχθη ἐς τοὺς Ἕλληνας, ἐβουλεύοντο μὲν καὶ ἐδόκει ἀμύνεσθαι ἀνακινδυνεύοντας μᾶλλον ἢ οὗτο ἀμαχητὶ ἐκλιπόντας τὴν πόλιν οἴχεσθαι ἀποπλέοντες.

¹⁶² Pseudo–Kodinos, 273.

¹⁶³ MM, II, 463.

¹⁶⁴ Critobulos, 41.

¹⁶⁵ Chalc. II, 141.

¹⁶⁶ *Kiuousopoulou*, Βασιλεύς, 134.

одлука о кључним питањима, попут избора новог цара, и која је захтевала самосталну и, стога, одлучујућу, улогу у обликовању веза Цариграда и Турака.¹⁶⁷ То би значило да је ова власт онда имала већи степен независности и од чланова сената, а да је то био случај, то би било јасно видљиво и у изворима. Несумњиво је, дакле, да су међу грађанством постојали његови угледни, истакнути и богати појединци чији је друштвени и, чак, политички значај долазио до изражаја у неким ситуацијама и то је нарочито долазило до изражаја у областима којима је цар управљао преко свог управника – у Солуну и у Мореји. Исто тако, можда је то често само проста дистинкција која је истицала разлику између световних архоната и архоната Цркве. Коначно, постојање једног ентитета као што је *полιτεία* можда сугерише ону врсту друштвених надлежности каква је некада била карактеристична за деме. То би, тако, био још један показатељ да су многе институције формиране у рановизантијском периоду наставиле да постоје до самог пада Цариграда, као што је то, рецимо, био случај са синклитом.

Класификација архоната Византијског царства XV века која следи, заснована на титулама и службама које су у име византијског цара носили и вршили, извршена је на темељу основне претпоставке да је највиши друштвени слој у свакој државној творевини, како да год се он називао или дефинисао, нераскидиво везан за власт, без обзира ког облика и карактера она била.

¹⁶⁷ Ibid., 134, 135.

2. Архонти XV века – профил

С обзиром на друштвене промене које су се одиграле током XIV века, крајем stoleћа, а пре свега током прве половине наредног, израња слика једног новог аристократе: он је био успешан предузетник и његова економска моћ му, пре свега, даје право и могућност да се сматра и идентификује као припадник највишег друштвеног слоја Царства. Ови нови аристократи временом стичу све већи и видљивији значај у византијском друштву, а разлике између ‘стarih’ и ‘нових’ аристократа постају готово неприметне. Тако су, опште узев, спољни показатељи припадности реду архоната или аристократије били достојанство или служба у царској администрацији или нека друга карактеристика, попут оне οἰκεῖος, која је сугерисала да је нека личност блиска василевсу или је у његовој служби, сродство са царем, царском или неком другом старом аристократском породицом,¹⁶⁸ путем крвних или брачних веза, појава, повезана са одећом коју је нека личност носила, а која је сугерисала њен истакнути ранг, луксизан начин живота, раскошна кућа и, на крају, манастир као породична гробница.

Извори XV века дају нам опречне представе архоната овог периода. Списи реторичке садржине често нам дочаравају слику идеалног архонта, истичући његове врлине, савршено образовање, друштвене активности које доносе славу како њему лично, тако и цару и роду, његове политичке квалитете и сл.¹⁶⁹ Тако је Јован Хортазмен упутио једно од писама “најславнијем архонту господину ... Мелисину”, посебно наглашавајући његову политичку вештину, достојну похвале коју му је упутио.¹⁷⁰ Хортазмен у Мелисину види политичара за узор, човека који је у себи спојио четири главне платоновске врлине: мудрост, праведност, храброст и

¹⁶⁸ *Kioulosopoulou*, Βασιλεύς, 86–89.

¹⁶⁹ Још је Ихор Шевченко приметио да су интелектуалци били сиромашни, зависни од једног такође сиромашног цара, те су се међусобно надметали који ће му више ласкати (*I. Ševčenko*, *Society and Intellectual Life in the Fourteenth Century*, Actes du XIVe Congrès International d'Études byzantines, I, Bucaresti 1974, 89–91).

¹⁷⁰ *Necipoglu*, *Byzantium*, 196 верује да ово писмо описује атмосферу извесних унутрашњих социјалних сукоба у византијској престоници.

разборитост (σωφροσύνης, διακοσύνη, ἀδρείας, φρονήσεως). Он је својом мудрошћу савладао велике проблеме, победио неразумност народа и избавио владаре (τοὺς κρατοῦντας) из многих невоља. Стога су и законодавци, мудро увидевши да је много тога достојан један човек државник (ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ), давали таквима највише почести (τὰς πρώτας τιμὰς), не само речју, него и првенством и положајем. Јер није само правично, већ је и неопходно величати врлину како би се казнили покварености. Када, међутим, прилике не допуштају да се тако нешто учини, треба им, у најмању руку, упутити заслужену похвалу.¹⁷¹ На сличан начин је Хортазмен хвалио врлине Георгија Гуделиса, Манојла Тарханиота Вулотиса и Вријенија Леонтариса.¹⁷²

Супротно томе, неки историјски и списи сатиричног и погрдног карактера дају нам потпуно опречну слику, слику корумпираног архонта, понекад ниског порекла али и врлина, који се на положај није успео захваљујући својим достигнућима, већ улизичким методама и преваром.¹⁷³ Исто тако, солуснки митрополити Исидор Главас, а потом и Симеон, у својим делима говоре о архонтима који изабљују оне који су под њиховом влашћу, о њиховој похлепи за новцем и уопште о архонтима који искључиво воде рачуна о својим личним интересима и не дорпиносе општем добру.¹⁷⁴

Четворица историчара XV века, али и неки други списи, опет, дају њихов профил са становишта њихових (али подједнако и пишчевих!) политичких избора и деловања и деле их, тако, на добре и лоше архонте. Георгије Сфранцис, велики противник Турака и сарадње са њима, са иронијом говори о „храбрим“ архонтима (οἱ γενναῖοι ἄρχοντες) Матеју Асану и Никифору Луканису, који су августа 1458. године предали Коринт Мехмеду II. Луканис је, каже Сфранцис, био кефалија града, иако то није требало (ἦν κεφαλὴ εἰς αὐτήν (ὡς μὴ ὄφελεν)), а Асан је журно претходно ушао у град, да ли да би га боље бранио или раније предао, Сфранцис не зна, али је, каже,

¹⁷¹ Chortasmenos, 207–208.

¹⁷² Ibid., 158–159, 175, 226.

¹⁷³ Mazaris, sq; Comédie de Katablattas, sq.

¹⁷⁴ A. C. Hero, *Five Homilies of Isidore, Archbishop of Thessalonica: Edition, Translation, and Commentary*, M.A. thesis, Columbia University, 1965, 1. 11, 1.12, 5, 15 (цитирано према *Necipoglu*, *Aristocracy*, 138); *Balfour*, *Symeon*, 47, 55–56; уп. поглавље Архонти Солуна.

јасно из њихових дела (εἰ καὶ δῆλον ἐκ τῶν πραγμάτων).¹⁷⁵ Нешто касније, Сфранцис нам саопштава да је Матеј Асан, узрок свог зла у Мореји (ὁ τῶν κακῶν πάντων τοῦ Μορέως αἴτιος) умро 29. марта 1467. године, као и да је Никифор Луканис био уништитељ Мореје (Μορεοφθόρος).¹⁷⁶

Негативну слику архоната осуђује и Манојло II Палеолог. Јер, “бити племенитог рода и аристократа који води упадљив живот, окружен гомилом робова и китити се великим богатством и стицати славу у свим оним делима која омогућавају уздицање трофеја узетих од непријатеља и стицати послушност у сваком крају света – таква би могла бити судбина и бесмислених људи који воде ирационалне животе. Између врлине и таквих људи без сумње нема ништа заједничког (Τὸ γὰρ εὐγενῆ τινα εἶναι καὶ εὐπατρίδην καὶ περιφανεία πολλῇ συζῆν καὶ ἀνδρα| πόδων πλήθει περιρρεῖσθαι καὶ πλούτῳ συχνῶ κομᾶν καὶ πᾶσιν ἐκείνοις ἐνευδοκιμεῖν, δι’ ὧν τε τρόπαια ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἴσταται καὶ οἷς ἂν προσκυνοῖντο οἱ μετέχοντες ἐκ τῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης περάτων, καὶ ἀνθρώποις ἀλλοκότοις ἔστιν, ὅτε παραγίνεται, ἀλόγιστα περαίνουσι τὸν αὐτῶν βίον· ἀρετῆ δὲ καὶ τοῖς τοιούτοις οὐδὲν ἂν εἴη δήπου κοινόν)”.¹⁷⁷

Саопштавајући колико му је било тешко да донесе одлуку по питању предложеног брака са Маром Бранковић, Константин Драгаш, између осталог, саопштава Сфранцису да није у овој ствари могао да се ослони на архонте, јер међу њима није могао да нађе неког непристрасног и да није наклоњен нечему, те да о свему не исприча другима.¹⁷⁸

Индикативан је и опис архоната који се у Мореји супротстављају централној власти цара Манојла II Палеолога. Били су у крвном сродству са царском династијом (Προσῆκοντες ἦσαν ἡμῖν καθ’ αἷμα), од које су имали корист не давши ништа за узврат (εὖ πεπόνθασι παρ’ ἡμῶν ἠδὲν προεισενεγκόντες), уживали су не мале почести и дали су заклетву по својој слободној вољи – чак се и сељак кад се закуне обавезе заувек и држи се строго своје заклетве – а они су се увредили без тога да им је нанесена штета

¹⁷⁵ Sfranze, Cronaca, 150.

¹⁷⁶ Sfranze, Cronaca, 180, 152.

¹⁷⁷ Funeral Oration, 109.

¹⁷⁸ Sfranze, Cronaca, 116.

у било ком смислу (τιμῆς ἀπέλαυσαν οὐ μικρᾶς· ὄρκους ἐκουσίους παρέσχον, οὓς κἂν ἀνὴρ ἀγροῖκος ὁμοκῶς ἢ| δέσθη τε διὰ παντὸς καὶ διετήρησεν ἀκριβῶς· προσεκρούκασιν ἠδικημένοι μηδ' ὄτιοῦν·). Удружили су се са непријатељем, те се чини да никада нису мислили на своју дужност (Οἱ δὲ μηδέν, ὡς ἔοικε, προσῆκον ἐνθυμηθέντες οὐδέν).¹⁷⁹

Архонти су боравили у царској палати. За њу их је везивала или одређена служба коју су имали на двору или, просто, неопходност која се наметала као друштвени императив, да буду што је могуће више ближе цару од кога је зависио њихов положај. Тако нам стихови са једног четворојеванђеља саопштавају да је архонт Георгије Апокавк, дародавац Влахернске цркве, живео на двору (ἀνακτόρων οἴκοις τε διαιτωμένου) и истовремено био пријатељ царева (φίλου κρατούντων ἀσφαλοῦς καὶ γνησίου). Неки од њих су се такође и образовали на двору. То је, рецимо, био случај са царевим рођацима, али и са синовима истакнутих аристократа – архонтопулима.

Архонтопули (ἀρχοντόπουλοι, παιδόπουλοι, ἀσκεπεῖς) су, како је забележила још Ана Комнина, били синови архоната, а сам термин је био инвенција њеног оца, цара Алексија I Комнина. Тагма архонтопула формирана је 1090/91. године и састојала се од две хиљаде младића, синова војника који су претходно погинули у борбама. Постојање ове тагме није посведочено у изворима после Алексијеве владавине. Иако је било мишљења да је термин у XIV и XV веку у неким случајевима означавао аристократе нижег ранга,¹⁸⁰ у изворима се архонтопули или νέοι εὐγενεῖς¹⁸¹ помињу као дворани, синови истакнутих достојанственика, државних службеника, царских рођака или просто људи блиских владару, који су одгајани у царској палати и, сходно томе, веома рано узимали учешћа у одређеним церемонијалима или дужностима. Тако нас Псеудо–Кодин обавештава да је један од архонтопула (ἀρχοντόπουλον), и то оних који су били у сродству са царем (τῶν ἐγγύς κατὰ γένος προσῆκόντων τῷ βασιλεῖ),

¹⁷⁹ Funeral Oration, 125–127.

¹⁸⁰ Као илустрација се, између осталог, наводи и једна грчка повеља Стефана Душана из 1346. године (Actes de Zographou nos. 37. 49), у којој се помињу архонти и архонтопули (ODB, 161 (M. Bartusis)), али то је, по свој прилици само превод српских термина властелин и властеличић.

¹⁸¹ Pseudo–Kodinos, 264.

доносио цару мач приликом једне церемоније у склопу прослављања Божића, у тренутку када цар заврши са одевањем и стављањем инсигнија своје власти.¹⁸² Исти ови архонтопули сродници су, осим тога, први који, после деспота, севастократора и цезара, цару певају многољетије када овај, пошто је завршио са обедом, крене у своје одаје.¹⁸³ Један од њих придржава столицу на коју цар, сутрадан, такође приликом обеда, у једном тренутку ставља своје стопало.¹⁸⁴ Коначно, Псеудо–Кодин бележи да је цар, у дане свог крунисања, делио новац архонтима који би га окруживали, али и архонтопулима, јер му је била жеља да се сви – и архонти и архонтопули и војска и народ радују са њим, једући и пијући у царево здравље.¹⁸⁵ У дане крунисања новог царског пара, када се данима одржавају раскошне свечане гозбе, архонтопул којег одреди василевс служи царски пар за њиховим столом, уз доместика и ἐπὶ τῆς τραπέζης.¹⁸⁶

Архонти су, тако, између осталог, и слањем синова на царски двор, настојали да осигурају, тј. продуже сопствени утицај и моћ.¹⁸⁷ Архонтопули су, пре свега, стицали исто образовање као и царевићи. Такав развојни процес је, верује се, имао и Лука Нотарас.¹⁸⁸ И стихови које је Јован Евгеник саставио за гроб Исакија Асана саопштавају нам да је овај „племенитог рода изданак и царских крви грана“ „одгојен племенито у царским одајама“, а потом је „брзо напредовао, стигао до највеће славе, мењајући службе“.¹⁸⁹ Да су се лову и ратничким вештинама заједно са царевићима учили млади аристократи потврђује и цар Манојло II Палеолог који у посмртном слову састављеном поводом смрти брата Теодора I бележи да су царевићи били окружени вршњацима и упражњавали су све оно што је приличило младом свету њиховог узраста, попут војних вежби, лова, такмичења која јачају вежбањем и доносе здравље и живот славе (ἐν τοῖς εἰωθόσιν ὄντα καὶ τὰ νέοις πρέποντα μετὰ τῶν

¹⁸² Ibid., 202.

¹⁸³ Pseudo–Kodinos, 212.

¹⁸⁴ Ibid., 217–218.

¹⁸⁵ Ibid., 271.

¹⁸⁶ Ibid., 272.

¹⁸⁷ *Kiuousopoulou*, Βασιλεύς, 90.

¹⁸⁸ *Kiuousopoulou*, Λουκάς Νотарάς, 164–5.

¹⁸⁹ ПП I, 211.

ἡλίκων δρᾶν ἐν ὄπλων γυμνασίοις, ἐν θήραις, ἐν ἀγῶσι χορηγοῦσι τοῖς ἀσκοῦσι σώμασι ῥώμην καὶ ὑγίειαν καὶ τὸ μετὰ δόξης βιώναι).¹⁹⁰

Извори нас у највећој мери, међутим, обавештавају да су архонтопули често учествовали у различитим посланствима. Тако Сфранцис приповеда да је цар Манојло II, када се 1419–20. године османски султан Мехмед I, на свом путу ка Анадолији, зауставио крај Цариграда, упутио посланство које су чинили Димитрије Ласкарис Леонтарис, Исакије Асан, протостратор Манојло Кантакузин и многи архонтопули и војници са даровима, док су се цар и његови синови налазили на другом броду, са којег су поздравили уваженог неочекиваног госта.¹⁹¹ Сфранцис такође бележи да се он лично, са огромном свитом, коју су чинили архонтопули, војници, јеромонаси, певачи, лекари и музичари са својим инструментима, упутио октобра 1449. године у Грузију и Трапезунт, са задатком да уговори брак Константина Драгаша и једне од принцеза ове две земље.¹⁹² Сфранцис нам такође саопштава да је, пошто је сазнао да се Мара Бранковић вратила кући оцу после смрти Мурата II, а са циљем да убеди цара да се њоме ожени, преко једног од архонтопула који су се налазили у његовој свити, послао два поверљива писма Драгашу са одређеним инструкцијама.¹⁹³

Како је њихов друштвени положај поглавито зависио од цара и односа са њим, архотни су настојали да му, на овај или онај начин, буду блиски и близу. Колико је царева реч била послења или коначна у том смислу, сугерише и податак да је, у неким случајевима, цар ограничавао и право кретања појединих архоната. То је, рецимо, био случај са Манојлом Палеологом Раулом, који је 1399. године хтео да се са читавом породицом исели из Цариграда, али га је цар у томе спречио (ἐκωλύθη). Пошто је претходно продао једну њиву, покренуо је пред патријаршијским судом процес како би је сада, будући да није могао да оде, вратио назад. Иако је у томе имао и подршку Николе Софијана, није успео у свом науму.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Funeral Oration, 105.

¹⁹¹ Sfranze, Cronaca, 16.

¹⁹² Ibid., 102.

¹⁹³ Ibid., 108.

¹⁹⁴ MM II, 305.

Пишући Јовану V Палеологу у име Теодора Кавкадина,¹⁹⁵ потоњег татора деце цара Манојла II Палеолога, како би му цар доделио неку службу на двору, Димитрије Кидон оставио је сликовит опис како је неко постајао царски чиновник и шта је то значило. На Кидонову препоруку, наиме, цар је издао простагму којом му је додељено место у царској бирократији са скромном платом. У томе су га дуго времена, на различите начине, спречавали извесни чиновници. Коначно, они су нашли начин и да га удаље без тога да узме царев дар.¹⁹⁶ Иако је Кавкадин убрзо добио своју службу и плату, све је то поново изгубио по свој прилици делатношћи истих тих чиновника. Кидон је, наиме, око 1386. године писао царевом месазону Гуделису да се заложи како би овај добио назад своју службу, јер су му „наудили безобразни људи који настоје да ојачају своје позиције на рачун Царства. Завидели су на ситним средствима за живот које је примао од цара и лишивши га тога, осудили су га на сиромаштво. Стога он седи код куће, са женом и децом, немајући ништа да у њу уђе, а трошећи оно што је током многих година уштедео“. Кавкадин је стога желео да се врати на своју пређашњу службу (ὑπηρεσίαν) и на скромну плату како би достојно служио (λειτουργίαν) цару.¹⁹⁷ Без обзира, дакле, колико је била мала, та чиновничка плата је, изгледа, могла да обезбеди и извесну уштеђевину. Плату која није била занемарљива (προνοίας ἐτετυχήκειν οὗτοι μικρᾶς) добијао је и Јован Аргиропул док је управљао једном школом у Цариграду.¹⁹⁸

И у једном свом говору упућеном Јовану V је Димитрије Кидон набрајао добити које је имао један државни службеник: стицао је земљу и куће, позајмљивао је новац уз камату трговцима, узимао је поклоне од оних који су захтевали да их препоручи код цара, сам је делио положаје стичући личну моћ и омогућавао је рођацима да имају приступ државном богатству.¹⁹⁹

Има, међутим, и примера како се неодговорно обављање дужности и кажњавало. Наиме, једном приликом када се цар враћао из Селимврије у Цариград,

¹⁹⁵ Уп. поглавље Δοῦλοι.

¹⁹⁶ Cydonès, II, 88, 93.

¹⁹⁷ Ibid., 300–301.

¹⁹⁸ Comédie de Katablattas, 73.

¹⁹⁹ Cydonès, I, 21, 22–24.

како бележи Јован Аргиропул, Катавлата је кренуо пред њега да га дочека. Међутим, погрешно је пут, па се вратио у град необављене дужности. Зато је морао да плати десет сребрњака.²⁰⁰

Манојло Оловол приповеда Мазарису како га је, пошто га је један племић довео на двор, цар примио са почастима, и он је почео да обавља службу његовог секретара. Обогаћено се, каже, пишући свете и пречасне хрисовуље и простагме (ὄπως πεπλούτηκεν ἑξαπίνης ἀφ' ὧν γέγραφε θείων τε καὶ σεπτῶν χρυσοβούλλων καὶ προσταγμάτων), па је почео да гради сјајне велелепне куће (ἀνφοδόμησεν οἰκείας λαμπρὰς καὶ περικαλλεῖς). Почео је да живи бољи живот него до тада, постао је веома богат, оженио је племениту жену и завршио је своје куће у великом стилу (ἕμμελον ζωὴν ἐν τῷ βίῳ ζῆσαι πλείω τε καὶ βελτίω τῆς ἥσπερ βεβίωκα ὁ ταλάντατος, πλοῦτόν τε καὶ πλείστον πλουτῆσαι καὶ τῶν εὐπατριδῶν μίαν γῆμαι καὶ τὰς οἰκείας λαμπρὰς καὶ περικαλλεῖς ἐκτελέσαι).²⁰¹ Поседовао је Оловол и закопано благо и велико поље које је недавно засадио.²⁰²

Дакле, онај ко би постао близак цару, укључујући и секретара, стицао би богатство и углед. Тако је, каже Мазарис, извесни Падијат доласком у Ад напустио родни град, породицу, куће, богатство и све остало, и морао је да се одрекне бољег друштва и високог положаја који је уживао на двору, будући да је био сарадник великом цару у Цариграду, Филиповом граду, у Анатолији, чувеном Лемносу и свуда (πατρίδα καὶ γένος καὶ οἰκίας καὶ πλοῦτον καὶ ἄλλα καταλειπὼν ἔτι τε διατριβὴν καὶ πολιτείαν βελτιωτέραν τῆς ἧς ἀπήλαυσα ἐν βασιλείοις, ὁ καὶ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ συγκοποιήσας κἀν τῇ Κωνσταντίνου κἀν τῇ Φιλίππου κἀν τῇ Ἀνατολῇ κἀν τῇ πολυμνήτῳ Λήμνῳ καὶ πανταχοῦ).²⁰³

²⁰⁰ Comédie de Katablattas, 63.

²⁰¹ Mazaris, 12–14.

²⁰² Ibid., 92.

²⁰³ Ibid., 28.

У Мазарисовој сатири, извесни Мисаило Мускаран,²⁰⁴ рачуновођа двора, човек дволичан и перфидан, паписта и борац против Симбола вере, који је одржавао тесне везе са Ђеновљанима из Пере, има политички и економски профил архоната скоројевића, тј. нових богаташа који су, пошто су царевима понудили своје економске услуге, заузврат добили утицајне положаје на двору и у политици Царства уопште.²⁰⁵ Са друге стране, многи су, пре него што су добили службу на двору, поседовали имовину која није много вредела. Мазарис саркастично помиње “покојног рогоњу Каранциса,” чије је имање, пре него што је издао цара и пошао са Јованом VII у Солун, што је био и почетак његовог богаћења, вредело само 70 златника.²⁰⁶

Пошто је Андроник Тарханиот Филантропин,²⁰⁷ желећи да се замонаши у Ватопеду, приспевши на Св. Гору готово одмах умро, без деце и наследника, по обичају је његова имовина коју је стекао ἀπὸ τε проμηθεί(ας) καὶ ὑπηρετημάτων καὶ εὐεργεσι(ων) ὧν εἶχε παρὰ τῆς βασιλεί(ας) ἡμῶν, подељена на три дела: рођацима, Ватопеду и царској благајни.²⁰⁸

И Мазарис бележи како му је Манојло Оловол рекао да га не би задесиле несреће да није остао веран цару: имао би новца у изобиљу, славу, поштовање и здравље и обављао би важне јавне функције (ἰκανὸν δ' ἂν εἶχες ἀργύριον δόξαν τε καὶ τιμὴν καὶ ὑγίειαν, καὶ μεγάλας ἐλειτουργεῖς ἂν λειτουργίας).²⁰⁹ Мазарис, такође, инсинуира да је састављање хрисовуља и простагми било уносна активност на двору. Манојло Оловол обогатио се пишући свете и пречасне хрисовуље и простагме, како у

²⁰⁴ Ранији истраживачи идентификовали су га као Димитрија Скарана, адресата Манојла II и Димитрија Кидона, човека са везама у Италији и рачуновође двора, како га назива у писмима Манојло II. Мисаило је било његово јеврејско име, а име Димитрије је добио на крштењу (*Dennis, Letters, lvii–lx, 141*). *Th. Ganchou, Démétrios Kydonès, les frères Chryssobergès et la Crète (1397–1401), Bizanzio, Venezia e il mondo franco–greco (XII–XV secolo), ed. Ch. Maltezou, P. Schreiner, Venice 2002, 477 sq. и D. Jacoby, Byzantine Traders in Mamluk Egypt, Βυζάντιο. Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη, ed. A. Abramea, A. Laiou, E. Chrysos, Athene 2003, 258, n. 44 сумњају у ову идентификацију.*

²⁰⁵ Mazaris, 48; *Kiousopoulou, Βασιλεύς, 94.*

²⁰⁶ Mazaris, 36.

²⁰⁷ Уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

²⁰⁸ *Dölger, Schatzkammern, 67.*

²⁰⁹ Mazaris, 36.

Цариграду, тако и у Мореји.²¹⁰ То потврђује и Јован Аргиропул који бележи да је Катавлата, пошто је постао судија у Цариграду, доносио незаконите одлуке, противне истини, издавао илегална и лажна документа, фалсификате (πλαστογραφία), примао је мито, сваки дан доносећи одлуке за новац и сакупљајући мало по мало много злата (πρὸς ἀργύριον τὰς κρίσεις διατιθεὶς καὶ πολὺ γὰρ χρυσίον αὐτόθεν παρεκλεγόμενος), поставши тако од Ироса Калијас. Јер како је другачије, пита се Аргиропул, стекао све оно што се зна да је поседовао: коње, робове, лепу одећу, многобројне и различите пурпурне огртаче.²¹¹

И Манојло Калекас је, пишући свом пријатељу Мелидонису, хвалио положај који имао крај цара, положај који му је давао престиж и унапређивао његово снабдевање новцем.²¹² Ово посредно донекле потврђује и констатација цара Манојла II који каже да се Константин Иванко, судија у Солуну и истакнути учитељ и ретор, није, иако је то могао, одавао луксузу пошто би се вратио кући са својих дужности (γενόμενος οἴκοι οὔτε τῆ τρυφῆ σαυτὸν ἐξεδίδους παρὸν καὶ τὸ ῥαθυμεῖν ἐξόν σοι διέπτυες).²¹³

То да је контакт са двором тј. могућност да се буде што ближе цару, била гаранција сваког друштвеног напретка, сведоче различити извори. То се подједнако односило како на саме становнике Цариграда, тако и на оне из провинције, који су желели да дођу у престоницу. Тако је Теолог Коракс,²¹⁴ од хришћанског рода и по положају од архоната византијске Филадельфије, по свој прилици пошто је град коначно пао у руке Турака, дошао у Цариград, тамо се спријатељио са једним из палате (καὶ τινι τῶν τοῦ παλατίου) и стога је тамо често одлазио. Једно приликом је хитно затребао тумач и он се прихватио посла јер је одлично знао турски. Од тада су га цареви амбасадори укључивали у своје мисије због знања језика.²¹⁵ Не само да је, поставши готово незаобилазни члан византијских посланстава, добио прилику да буде ближе цару, али и турским достојанственицима, већ је стекао и имовину у

²¹⁰ Ibid., 12, 66.

²¹¹ Comédie de Katablattas, 51, 53.

²¹² Calecas 179.

²¹³ Dennis, Letters, 123.

²¹⁴ PLP no. 13160→92415; уп. поглавље Посланици.

²¹⁵ Ducas, 161, 229.

Цариграду. Дука сведочи да му је кућа, пошто је умро, најпре конфискована, а потом и спаљена заједно са многим благом.²¹⁶ Мазарис је, такође, забележио да је Манојла Оловола као секретара на *Стари Несрећни Двор* довео Алексије Каваларије Цамплакон, чиме је овај започео своју каријеру у царској служби.²¹⁷

Када су се, опет, посланици Базелског сабора пожалили месазонима што им није дозвољено да узму секретара из Галате, док је састанцима са византијском страном, који је требало да буду поверљиви, присуствовао и секретар Анђео Филоматис Клидас,²¹⁸ ови су одговорили да он није макар ко и да тим састанцима није присуствовао као секретар, већ као један од изабраних (ὠρίσθη ... παρὰ τοῦ βασιλέως παρῆναι ... ὡς εἰς τῶν ἐκλελεγμένων, καὶ οὐχ ὡς γραμματικός).²¹⁹

Архонти су учествовали у различитим церемонијама на двору. Тамо се, према строгим правилима, тачно знало место сваког од њих. Псеудо–Кодин на неколико места помиње архонте високог ранга (τοὺς ἐντίμους τῶν ἀρχόντων),²²⁰ али и архонте првог реда (τῆς πρώτης τάξεως τῶν ἀρχόντων).²²¹ Поменути извор прави и јасну разлику између достојанственика (οἱ τε ἀξιώματα ὑπερέχοντες), а то су били деспоти, севастократори и цезари, и других архоната (οἱ ἄλλοι πάντες ἄρχοντες), али издваја и највише и најплеменитије архонте (οἱ κρείττους καὶ εὐγενέστεροι τῶν ἀρχόντων) међу овим последњим.²²² Деспоти, севастократори и цезари носили су царска обележја (βασιλείας σύμβολα), док су паниперсеваст и протовестијар носили карактеристичне инсигније (παράσημα), а сви заједно су чинили прву пентаду.²²³ Георгије Сфранцис такође на једном месту бележи да је била састављена и потписана хрисовуља да ће грузијска принцеза да буде царева жена и царица Цариграда. Тим поводом је грузијски владар послао са Сфранцисом у Цариград и једног архонта другог ранга

²¹⁶ „τὴν δὲ οἰκίαν αὐτοῦ δημεύσαντες ἐνέπρησαν πολὺν θησαυρὸν γέμουσαν“, Ducas, 235; Jorga, Notes I, 324, n. 1; уп. поглавље Посланици.

²¹⁷ Mazaris, 10.

²¹⁸ PLP no. 29927; уп. поглавље Посланици.

²¹⁹ Syropoulos, 154.

²²⁰ Pseudo–Kodinos, 192,

²²¹ Ibid., 210.

²²² Ibid., 252, 256.

²²³ Ibid, 344.

(ἄρχων ἀπὸ τοὺς δευτέρους), пред којим је Драгаш начинио три крста црвеним мастилом на почетку документа, потврђујући тако грузијску традицију.²²⁴

Одећа коју су носили архонти представљала је визуелну манифестацију њиховог друштвеног положаја. Скупоцени материјал и украси од којих је била сачињена показивали су богатство и моћ оних који су је носили. Сходно томе, она их је издвајала од осталих, тј. припадника других друштвених слојева. Свеукупно, међутим, у дворском церемонијалу Царства огледа се један од елемената његовог континуитета: до самог Пада Византинци су настојали да и у овом смислу одрже везу са прошлосту која је представљала језгро њиховог колективног идентитета.²²⁵ То, између осталог, потврђује и забелешка италијанског хуманисте Веспасијана да Бистићија који је, коментаришући како је била обучена византијска делегација која је пристигла на сабор у Ферари–Фиренци, приметио да Византинци више од петсто година нису променили свој стил одевања.²²⁶

Одећа коју су носили архонти такође је показивала и њихов хијерархијски ранг на двору, а сходно томе су и сви архонти у одређеним церемонијама учествовали према свом рангу.²²⁷ Наиме, нису сви архонти носили исте одежде. Псеудо–Кодин најпре уопштено бележи да су у време вечерње службе поводом великих празника архонти носили скараника, турбане, кавационе и епилурика и то сваки према свом рангу (ἕκαστος κατὰ τὴν τάξιν αὐτοῦ).²²⁸ Знамо такође да су приликом церемоније проглашења деспота носили своја уобичајена обележја (τὰ οἰκεία φοροῦντων παράσημα), тј. скараникон и остало.²²⁹ Међутим, када би цар носио круну, што се догађало приликом церемоније проглашења патријарха или деспота, али и у неким другим приликама, уз њега су стајала четворица најистакнутијих архоната, по двојица са сваке стране, носећи златни епилурикон и црвени скараникон и држећи у руци округли штит са царевим ликом на коњу и по копље од позлаћеног

²²⁴ Sfranze, Cronaca, 118.

²²⁵ Parani, Identity and Dress, 95, 125.

²²⁶ Vespasiano da Bisticci, The Vespasiano Memoirs, Lives of Illustrious Men of the XV Century, trans. W. George, E. Waters, Toronto 1997, 26.

²²⁷ Pseudo–Kodinos, 210.

²²⁸ Ibid., 195, 220.

²²⁹ Ibid., 274.

дрвета.²³⁰ Имали су, дакле, и одежде за посебне прилике. Исти извор, потом, бележи да, пошто цар уђе у триклин и седне за сто, за њим најпре улазе и клањају се они који носе златно–црвена скиадиа (σκιάδια χρυσοκόκκινα), а то су били архонти од паниперсеваста до великог стратопедарха,²³¹ потом су следили они који носе жичане капе (σурματηρά, σурματέϊνα), тј. они од великог примикирија до паракимомена печата,²³² те потом архонти по даљем хијерархијском реду (οἱ ἐφεξῆς ἄρχοντες), тј. они који су носили капе вежене златом (κλαπτά).²³³ Исто тако, скараникон су носили сви архонти од оног на врху лествице до логотета τῶν ἀγέλων.²³⁴ Коначно, постојао је прописани *dress-code* и за ситуације када би се цар нашао у жалости. Ако би изгубио неког члана породице, цар би се оденуо у бело, док су сви архонти носили црно.²³⁵ Архонтима је, такође, било дозвољено и да носе одежду по имену гранаца (γρανάτζα), коју су они називали лапацас (λαπάτζας) и коју је носио и цар. Цар ју је, међутим, носио без појаса, док су архонти морали да је носе са појасом.²³⁶

Псеудо–Кодин бележи да су сви архонти, од великог доместика до великог друнгарија вигле, носили, ако су тако желели, кавадион (καββάδιον) или епилурикон (ἐπιλούρικον), док они који су се налазили ниже на лествици нису на то имали право.²³⁷

*Кавадион*²³⁸ је био врста кафтана, тј. горње хаљине која је напред била отворена, дугих рукава, са златно извезеном крагном и порубима и која се везивала каишем, попут оне у којој је представљен и Теодор Метохит у Хори.

Епилурикон је био врста капута пореклом са Истока који се, по правилу, носио заједно са турбаном.²³⁹

²³⁰ Ibid., 273.

²³¹ Ibid., 132, 302.

²³² Ibid., 132.

²³³ Ibid., 132, 207–208, 210.

²³⁴ Ibid., 132.

²³⁵ Ibid., 284.

²³⁶ Pseudo–Kodinos, 219.

²³⁷ Ibid., 158.

²³⁸ ODB 1088 (N. P. Ševčenko); Parani, Identity and Dress, 106.

²³⁹ Ibid., 107.

Скараникон је, поред турбана, био тип капе који је имао извесну званичну ноту.²⁴⁰ Скараника дворских достојанственика, почевши од великог доместика па све до протојеракарија имали су и представе цара како стоји, на трону и како јаше.²⁴¹ Најчешће је био златно–црвене боје, али су дворани нижег ранга носили и оне у боји кајсије, жуте или златно–беле.²⁴² На скараникон управо личи ὁ μέγας πῖλος, који је носио и Катавлата, како то сведочи Јован Аргиропул.²⁴³

Табарион (ταμπάριον) је био огртач без рукава који су имали право да носе само највиши достојанственици и цареви рођаци, без обзира да ли су имали офикион или не.²⁴⁴

Скарамангион (σκαραμάγγιον) је била туника дугих рукава, изрезана са стране, напред или позади, са каишем. Цар је носио пурпурни, златни или црвени, док су остали дворани носили скарамангионе других боја као своју основну званичну одежду. Изгледа да није имао карактер церемонијалне одеће.²⁴⁵

Скиадион (σκιάδιον) је био врста капе коју су, како сведочи Псеудо–Кодин, носили цар и већина дворана. Ова капа јавља се у Византији у XIV веку и верује се да је потекла са Запада.²⁴⁶ Како Псеудо–Кодин сведочи да је велики логотет носио скиадион, тако је било мишљења да је Теодор Метохит у Хори представљен са скиадионом, а не турбаном на глави. Други научници су скиадион идентификовали са капом са којом је на италијанским портретима био представљен цар Јован VIII.²⁴⁷ На једном месту, такође, Симеон Солунски бележи да су скиадион носили како ђакони и свештеници, тако и сенатори, па чак и цар.²⁴⁸ Понекад су га, међутим, као део свакодневне одеће, носили и архонти, као што то сведочи и фреска на којој је, у

²⁴⁰ *Kioulosopoulou*, Καπέλα, 190, 192; *Parani*, Identity and Dress, 108. Има, међутим, мишљења, да је скараникон био врста тунике која је често мењала скарамангион, ODB 1909 (*A. Kazhdan*), 1908 (*N. P. Ševčenko*).

²⁴¹ Pseudo–Kodinos, 152–162.

²⁴² *Ibid.*, 132, 145, 152–164, 166, 177, 195, 206, 211, 216, 219, 273, 274, 302.

²⁴³ Comédie de Katablattas, 53.

²⁴⁴ Pseudo–Kodinos, 143, 147, 148, 149, 153. *Parani*, Identity and Dress, 106, n. 34 и 119–120 мишљења је да је табарион наследник средњевизантијске одежде хламиде коју Псеудо–Кодин ниједном не помиње.

²⁴⁵ ODB 1908 (*N. P. Ševčenko*).

²⁴⁶ *Kioulosopoulou*, Καπέλα, 192.

²⁴⁷ ODB 1910 (*N. P. Ševčenko*).

²⁴⁸ PG 155, 396 BC.

манастиру Богородице Пантанаса, представљен архонт Манојло Ласкарис Хацикис.²⁴⁹

Додела одговарајућих одежди појединим архонтима према њиховом хијерархијском положају, али и на основу заслуга, од стране цара такође је била део дворског церемонијала. Сфранцис нас обавештава да је цар Манојло II заповедио свом гардероберу да му да кавацион тамне боје, пресвучен крзном, као и ковчег који је историчар претходно затражио.²⁵⁰ И Мазарис сведочи да је цар својим дворанима и блиским људима поклањао одежде.²⁵¹

Постојала су и строга правила која су прецизно дефинисала како се опходило према архонтима, што је, опет, било у складу са њиховим рангом. Јован Хортазмен је, тако, забележио да му је један дворанин пренео прекор неког архонта из палате (τινα τῶν ἀρχόντων ἐν τῷ παλατίῳ) јер је једном приликом презрео његову племенитост (κατεφρόνησα τῆς σῆς εὐγενείας), будући да му није клигнуо главом, како је то био обичај (ὑποκλίνειν σοι τὴν κεφαλὴν, ἢ θέμις ἐστίν), те га, тако, није поздравио како је то приличило његовом достојанству (πρὸς τὸ ἀξίωμα).²⁵²

Статусни симбол једног архонта био је, очигледно, и коњ којег је поседовао или је, на изванредан начин, на основу друштвеног положаја који је заузимао, могао, тј. имао право да јаше. Чини се да је то, пре свега, била одлика оних који су обављали неку јавну функцију. О томе нам најсликовитије сведочи писмо које је, негде између 1403. и 1408. године, цар Манојло II упутио Димитрију Хрисолорасу, очигледно поводом његовог именовања за месазона Јована VII у Солуну.²⁵³ У њему цар каже да је поседовање племенитог коња својствено војнику те да, стога, захтева и вештину јахања. То је, такође, живот оружја, плена, ратова, гоњења дивљих звери, гајења паса, речју, живот вештог стрелца и искусног ловца. Цар му предлаже да му обезбеди, стога, и другог, бољег коња (δεύτερος ἵππος παρενεγκεῖν δυνησόμενος τὴν ἀρετὴν τοῦ προτέρου). Ако, међутим, настави да се бави књигама, а тек потом, на другом месту

²⁴⁹ *Kiouisopoulou*, Καπέλα, 192.

²⁵⁰ Sfranze, Cronaca, 28.

²⁵¹ *Mazaris*, 10: “Где су оне блиставе одежде од беле свиле које ти је велики цар недавно поклонили, а које су те, док си се у њима наоколо шепурио, чиниле да личиш на сина квестора?”.

²⁵² Chortasmenos, 174–175.

²⁵³ Уп. поглавље Архонти–титуле.

јавним пословима, коњ му онда није ни потребан. Јер све што му је потребно за бављење књигама унутар је градских бедема и у непосредној градској околини, а за кретање градом није био потребан коњ. Супротно томе, неки достојанственик или чиновник имао би потребу и да, из различитих разлога, напусти град, те би му за шуме, мочваре, планине и равнице, где може да покаже своју брзину, снагу и друге квалитете, наравно, био потребан и коњ. Цар на крају поручује Хрисолорасу да или пошаље њему тог коња, који му није од користи, како би га искористио неко други и како не би нанео неправду како цару тако коњу, или да призна да је коњ обичан и на тај начин оправда то што га користи, па га нико неће кривити што користи коња који му је прикладан.²⁵⁴

И Јован Аргиропул нас обавештава, сугеришући притом да му то по рангу није приличило, да је корумпирани судија Катавлата сваког дана, на коњу добро негованом и дебелом, којег је лично украсио, са косом и брадом добро очешљанима, пролазио посред агоре и другим улицама града као олимпијски победник који прави свој круг око стадиона, весео и блистав, захтевајући да му се диве и говоре како је судија великог града, често обавијен у величанствену тунику, носећи на глави нешто што би се могло узети као тијара, тј. велику пурпурну капу, уздигнутих обрва, ногу које висе, ослањајући се на узенгије како би се усправио. ... “Али можда су твој изглед достојанства и твоја уображеност, који ти уопште не стоје, могли да буду мамац за извансвет који је веровао да си племенитог порекла, јер си често држао такав став. Али где како твор, како се каже, ставља шафран, или ако хоћеш, магарац лављу кожу”.²⁵⁵ Одређена одећа је, дакле, другима, који нису познавали онога који ју је носио, сугерисала његов друштвени ранг.

²⁵⁴ *Dennis*, Letters, 113–115.

²⁵⁵ “Ὅθεν καὶ δὴ καθ’ ἡμέραν ἐπ’ ὀχήματι φερόμενος εὐτραφεὶ τε καὶ πίονι, λιπαρὸς ὢν καὶ αὐτὸς καὶ εὐανθὴς καὶ τὴν τε κόμην καὶ τὸ γένειον εὖ διατιθέμενος, οὕτως ἤδη διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἄλλων τῆς πόλεως ἀγυιῶν, ὡσπερ τις ὀλυμπιονίκης γεγηθὼς καὶ μάλα φαιδρὸς περιέρχῃ, ἀξιῶν ἤδη καὶ αὐτὸς ἀποβλέπεσθαι τῷ γε δικαστῆς ἀκούειν τῆς μεγάλης πόλεως, ἀμπεχόμενος μὲν πολλακίς καὶ τὴν περικαλλῆ σου ξυστίδα, ἔχων δ’ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ τὴν οἶον εἰπεῖν σου τιάραν, λέγω δὴ τὸν σηρικοῖς ὑφάσμασιν ἐνδεδυμένον μέγαν σου πῖλον, καὶ τὰς μὲν ὄφρῳς μετεώρους ἀνασπῶν, τῷ δὲ πόδε καθιεὶς κατὰ / τοῖς τῆς ἐφεστρίδος κλίμαξιν ἐπερειδόμενος καὶ τὸν λοιπὸν ἀνακουφίζων ἄνθρωπον... Ἀλλὰ γὰρ ἦν ἂν ἴσως τὰ τῆς σεμνότητος τῆσδε καὶ τοῦ μηδὲν σοι προσήκοντος ὄγκου καὶ ἐξαπατήσαι τινὰς ὥστε καὶ οἰηθῆναι σε τῶν εὖ γεγονότων εἶναι, εἴ γέ σοι τὰ τοιαῦτα εἰς τέλος ἐπὶ τοῦ τοιοῦδε σχήματος ἐμεμνήσκον· νῦν δ’ ὁ φασι, τὸν κροκωτὸν ἢ γαλῆ, εἰ δὲ βούλει γε, τὴν λεοντὴν ὁ ὄνος”, *Comédie de Katablattas*, 53–54.

Сфранцис нас извештава да је, када су пред њега, како би га дочекали, 1421. године послати Димитрије Ласкарис Леонтарис, Исакије Асан и протостратор Кантакузин, султан Мехмед I Асану поклатио племенитог коња, овај га је дао свом зету Георгију Филантропину, а овај, потом, свом рођаку Комнину, зету протостратора Кантакузина. Кад је Комнин на том коњу бежао у Галату, Сфранцисов брат га је ухватио и цар му је као награду дао тог истог коња. Он је, коначно, завршио код Сфранциса, када је овај кретао за Мореју.²⁵⁶

И Руј Гонзалес де Клавихо бележи да је пратња, у којој се налазио и царев зет, Иларион Дорија, која је Шпанца и његово посланство водила у обилазак Цариграда, била на коњима.²⁵⁷

Псеудо–Кодин је забележио да када би неко од војника плаћеника, који нема деце, тј. синова, погинуо, његов коњ припао би великом доместику.²⁵⁸ И коњ се, дакле, наслеђивао и био је, очигледно, статусни симбол, сугеришући да је личност која га јаше архонт.

Када је византијска делегација приспела у Ферару, цар је од папе затражио да обезбеди коње за јахање њему и његовим архонтима. После многих молби, послато им је 11 мула (παριπίδια) које уопште нису биле добре нити су имале потребне квалитете коња. Како ниједна није одговарала цару, догодило се да је тада из Русије стигао Гуделис, те је цар од њега купио једног коња на којем је ишао у лов. Остале коње узео је деспот Димитрије.²⁵⁹

Јован Хортазмен се у једном писму, упућеном Манојлу Тарханиоту Вулотису, жалио што његов адресат, упркос позиву, није дошао код њега. Узнемиравајуће је било и то што је Вулотис, да је хтео, могао да стигне брзо будући да је имао коња (τὸ μῆδὲ ἀπορεῖν ἴππου, δι' οὗ δύναιτ' ἄν τις, ὅποι βούλεται, διατάχους ἐλθεῖν).²⁶⁰

Обраћајући се, у име сина Николе, Теодору Каристину, у време док се овај 1439. године налазио у Италији, заједно са царем, πράττοντος τότε τὰ συνοδικά,

²⁵⁶ Sfranze, Cronaca, 46.

²⁵⁷ Clavijo, 78.

²⁵⁸ Pseudo–Kodinos, 251.

²⁵⁹ Syropoulos, 296.

²⁶⁰ Chortasmenos, 182.

месазон Лука Нотарас започео је писмо које му упућује констатацијом да су код њих, Витантинаца, коњи често потребни. Они су, тако, били незамењиви у лову, када би се ловац затекао на неком непроходном простору, али су се, такође, користили и ради такмичења на Хиподрому у којима су учествовали млади аристократи попут Николе Нотараса, о чему се и говори у писму. Његовог, наиме, жутог (ὀπόξανθος) коња претрчала су три купљена коња (νεώνητοι) и он је био осрамоћен. Стога је Никола замолио оца да од Каристина, очигледно њиховог власника, затражи да му завешта једног од њих, најбржег.²⁶¹ У другом писму Никола му тражи да му буде учитељ лова и свих ствари које су се тицале стицања ратничких вештина.²⁶²

Сваки од архоната имао је и свој барјак (φλάμουλον). Знамо да су током литургије или вечерње службе, у време прославе Божића, ако би била субота или недеља, архонти који су служили у церемонији пријема носили царске барјаке (τὰ βασιλικὰ φέροντες φλάμουλα) којих је било укупно 12: ту су била два барјака са ликом једног од архистратига, два барјака са ликом неког од јерараха, два са крстом и ликом четворице великомученика, Димитрија, Прокопија, Теодора Тирона и Теодора Стратилата, два барјака са ликом Св. Ђорђа, два са представом змаја и два са ликом цара на коњу (τοῦ βασιλέως ἔχον στήλην ἔφιππον). Иза ових царских барјака следили су барјаци деспота и архоната, без посебног редоследа, а иза њих барјаци димарха (τῶν δημάρχων).²⁶³

Архонти високог ранга су користили и печате, иако за овај период о томе немамо сфрагистичког материјала који би то посведочио. Само је Псеудо–Кодин забележио да је паракимомен печата печатио у воску у име цара, царице мајке, царице цареве супруге и царевог сина, док је за деспоте, патријарха и остале архонте високог ранга (τοὺς λοιποὺς ἄρχοντας τῶν ἐντιμωτέρων) печатио оловним печатом.²⁶⁴

Неки од њих су користили и монограме. То се, рецимо зна за Димитрија Анђела Филоматиса Клидаса.²⁶⁵ Верује се да се његов монограм налази на печату

²⁶¹ ПП II, 182–184.

²⁶² Ibid., 184–185.

²⁶³ Pseudo–Kodinos, 195–196.

²⁶⁴ Ibid., 175–176.

²⁶⁵ PLP no. 29927; уп. поглавље Посланици.

хрисовуље из 1414. године коју је цар Манојло II издао у корист Ватопеда.²⁶⁶ Монограм Јована Франгопула,²⁶⁷ протостратора и генералног месазона у Мистри, налази се на зидовима његове задужбине Богородице Пантанаса у престоници Мореје.

Архонти су учествовали и у неким другим активностима на двору, можда мање фомалним, али не и мање значајним. Једна од њих је била и да су били саставни део царевог литерарног кружока, бар када је у питању цар Манојло II Палеолог. Тако из једног царевог писма Михаилу Валсамону, протекдику и потом великом хартофилаксу, сазнајемо да је његово писмо било прочитано „παρὰ τῶν μουσολήπτων“, а Јагарис који га је читао, био је толико усхићен њиме, да није био у стању да настави.²⁶⁸ Са друге стране, Мазарис исмева не толико кружок, колико неке од оних који су му припадали, истичући како су у њему учествовале и личности које томе нису биле склоне или нису имале литерарног талента. Пре него што ће да напусти Ад, Манојло Оловол му поручује да поздрави најплеменитијег и неугог Асана, вољеног ујака најсветијег цара (τὸν εὐγενέστατον καὶ πάσης ἀμαθίας τε καὶ ἀμουσίας γέμοντα περιπόθητον θεῖον τοῦ θειοτάτου καὶ μεγάλου αὐτοκράτορος τὸν Ἀσάν), највећег од говорника (ῥητορικώτατ' ἀνδρῶν), јер ни у Аду није могао да заборави његове златне речи, баш као што ни на двору није пропуштао прилику да чује његове списе заједно са царем и осталима (ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς τῷ τε κρατοῦντι καὶ τοῖς ἑτέροις ἐκοίνουν ὅσαι ὥραι τὰ σὰ ξυγγράμματα). Тако сада ноћу Плутону и Персефони беседи његове кристално јасне расправе о васкрсењу мртвих, а дању ужива да пред Минојем, Еаком и Радамантом рецитиује све што је написао, тј. свих 69 бесмислених и збрканих говора.²⁶⁹ Говорничку вештину Никифора Принкиписа Хиласа хвалио је у једном писму Генадије Схоларије,²⁷⁰ а овај архонт саставио је и посмртно слово Клеопи Малатести Палеологини, супрузи деспота Теодора II Палеолога.²⁷¹ Спомиње

²⁶⁶ *Laurent, Monogrammes*, 334–336.

²⁶⁷ PLP no. 30100; уп. поглавља Архонти–титуле и Архонти и религиозне задужбине.

²⁶⁸ *Dennis, Letters*, 95, lvi где га идентификује са Марком Палеологом Јагарисом (уп. поглавља Οἰκέοι, Посланици и Архонти–титуле).

²⁶⁹ *Mazaris*, 56–58.

²⁷⁰ ПП II, 227; *Bogiatzides, Χειλᾶδες*, 206–7.

²⁷¹ *Ibid.*, 144–152.

се у једном рукопису с краја XV века као “ἀνὴρ ἐπιστήμων καὶ τήμιος ἄρχων”.²⁷² Одличан говорник био је, коначно, и Манојло Оловол, “најбољи секретар великог и најплеменитијег цара”.²⁷³

И архонти су, по угледу на царски двор, у својим домовима организовали литерарне вечери. То сигурно знамо за Луку Нотараса.²⁷⁴ Ово нас, тако, доводи до још једне веома важне карактеристике која је била својствена аристократији – то је било врхунско високо образовање.²⁷⁵ Колико је оно било важно за највише социјалне слојеве, те да се племенитост није налазила само у пореклу, сугерише и сам цар Манојло II Палеолог у Посмртном слову посвећеном деспоту Теодору I констатацијом да су се њихови родитељи можда чинили сјајнијима због њиховог ранга и пурпура, али су такође улепшали ове симболе власти подједнако својом физичком и душевном лепотом (Εἰ γὰρ καὶ τὸ σχῆμα τούτους καὶ ἡ πορφύρα λαμπρότερος ἀπέφαινον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πως αὐθις ἀπέφαινον ἐκεῖνα λαμπρότερα οὐ μόνον ὄρα σώματος, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς κοσμιότητι). Теодор је одгојен како је доликовало царском изданку. Ревностан у учењу, превазишао је учитеље реторике, физичке инструкторе и остале који су га подучавали корисним стварима (τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν παιδοτριβῶν καὶ τῶν ὀτιοῦν χρηστὸν ἐπιτήδευμα διδασκόντων). Надмашивао је све у гимнастици и такмичењима и свим активностима ове врсте (ὑπερνεκῶν ἢν κὰν τοῖς γυμνασίοις κὰν ταῖς ἀμίλλαις κὰν ἅπασιν), тако да је било узалудно изазивати га. Иако је био последњи од браће, био је испред осталих у свему овоме, тј. у образовању и вештинама. Јер, био је мудар, праведан, храбар, истрајан у најстрашним ситуацијама (Νουεχής τε γὰρ ἦν, δίκαιος, ἀνδρεῖος, ἀκλινης κὰν τοῖς μάλιστα φοβεροῖς).²⁷⁶ Цар–филозоф у још једном свом делу истиче значај образовања констатацијом да када би млади покушали да воде оне са седом косом, они који су

²⁷² *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 339.

²⁷³ *Mazaris*, 10, 12.

²⁷⁴ “ἦν συλλόγους ὄραν ἐν τοῖς οἴκοις ἐκείνου, ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων συνερχομένων μέρος τι τῶν ἐπιτεταμένων νυκτῶν αὐτῷ συνδιαγόντας· ὧν οἱ μὲν περὶ δογμάτων θεολογικῶν ἐποιοῦντο τὸν λόγον, καὶ τοῖς τοιοῦτοις προσεῖχον τὸν νοῦν· οἱ δὲ φιλοσόφων ἤπτοντο ζητημάτων τε καὶ θεωριῶν· ἄλλοι δὲ τὰς ἱστορικὰς μετῆσαν βίβλους, τὰ τε τῶν Ἑλλήνων ἔργα καὶ τῶν Ῥωμαίων σκεπτόμενοι”, *Legrand*, Ἐπιτάφιος, 418–419.

²⁷⁵ *Ostrogorsky*, *Aristocracy*, 29–30.

²⁷⁶ *Funeral Oration*, 85–87.

потчињени и неуки да покушају да воде владаре и зналце, софизмима и заблудама, а не убедљивим аргументима, настало би расуло и све би било наопако (καὶ ἢ μὲν νεότης τὴν πολιὰν, τὸ δ' αὖ ἀρχόμενον καὶ τὸ ἀμαθές, τὸ ἄρχον φέρειν πειράται, καὶ τὸ πείραν ἐσχηκός, εἰς ὃ δοκεῖ ἄριστον εἶναι παραγωγῆ καὶ σοφίσμασιν, οὐ πειθοῖ πάντα δόλου καθαρευούση, ἀντέστραπται ἢ τάξις, καὶ συγκέχυται πάντα).²⁷⁷ Да је високо образовање било својствено аристократији Манојло II још једном сугерише констатацијом коју је изрекла његова мајка Јелена, у замишљеном дијалогу на тему морала и брака који су водили, да није могуће натерати на филозофију људе којима уопште не пада на памет да филозофирају док њихов ранг позива на друге активности (πῶς οὐ πρῶτον μὲν τὰ μέγιστ' ἂν ἀδικοίης, βίον δὴ τινα φιλόσοφον παρεισάγων, οἷς οὐδ' εἰς νοῦν ἐπήλθε πῶποτε τὸ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ἕτεραί τινα τὸ σχῆμα πράγματα ἐπαγγέλλεται;).²⁷⁸

То исто сугерише и солунски архиепископ Исидор Главас. Објашњавајући, наиме, на једном месту зашто они, обичан свет, тј. они који раде са својим рукама, мајстори, занатлије и сељаци (δίκελλαν καὶ ὕννιν καὶ σκέπαρνον καὶ πρίονα καὶ σφύραν καὶ ἄκμωνα καὶ ἄλλο τι τῶν τεχνικῶν ἐργαλείων καλῶς οἶδε μεταχειρίζειν), не би могли да управљају градом, Исидор је веровао да је то стога што не поседују потребно образовање које разикује владајућу елиту од њих самих (πολιτείαν δὲ ὅπως χρῆ διοικεῖσθαι καὶ τὴν εὐνομίαν διατηρεῖσθαι; γεωργῶ καὶ σκαπανεῖ καὶ χειρωνάκτη πολιτείας ἐγχειρίζειν διοίκησιν καὶ πράγματα νοῦ καὶ πείρας ἄλλης δεόμενα; οὐκ ἂν ἀγοραῖος ἄνθρωπος καὶ σκηνορράφος καὶ σκυτοδέτης σοῦ διήλαττειν εὐγενοῦς ἄλλης εὐμοιρηκότος παιδείας; τῶν χυδαίων δηλαδὴ καὶ μὴ τὴν πρώτην τάξιν κατὰ τε νοῦν ἐχόντων καὶ διάνοιαν).²⁷⁹

Стога не чуди да су понекад интелектуални таленат и делатност били пропусница у највише друштвене кругове. Цар Манојло II Палеолог саопштава да је говорничка вештина Константину Иванку донела позиве на саборе, академије и дворове (προσκλήσεις τε καὶ τιμαὶ παρὰ τὰ βουλευτήρια, παρὰ τὰ μουσεῖα, παρὰ τὰς

²⁷⁷ Dialogue, 64.

²⁷⁸ Ibid., 88.

²⁷⁹ Laourdas, 'Ἰσιδώρου Ὁμιλῖαι, 61, 63.

δίκας αὐτάς). Јер људи су желели да га слушају, а они високог ранга су му са задовољством омогућавали напредак (τό τε πείθεσθαι οἷς γνοίης καὶ τὸ πάντας σοι σὺν ἡδονῇ παραχωρεῖν τῶν πρωτείων).²⁸⁰

У посмртном говору који је, поводом смрти Луке Нотараса, 1470. године саставио Јован Мосх каже се да је Лука Нотарас стекао само основно образовање.²⁸¹ Он сам то потврђује у писму Генадију Схоларију и каже да „Νέω μοι ἔτι ὄντι καὶ ἐς διδασκάλους φοιτῶνται ἤκουσαι παρ’ αὐτῶν πέντε χρῆσθαι γλώσσαις τοὺς Ἑλληνας. Ἡ δὲ τῶν πραγμάτων ἀνωμαλία καὶ τὸ ἄλλοτε ἄλλους ἀμείβειν τόπους οὐκ ἀφήκαν μαθεῖν με ταύτας καὶ ὅπως οὖν σχεδόν, μίαν δὲ μόνην τὴν κοινὴν χρώμεθα“.²⁸² Међутиом, и поред тога, он је био један образован човек. Сигурно је говорио италијански, што сугерише његов положај тумача. Бавио се филозофијом,²⁸³ а читао је и, тако, познавао и теологију. Очигледно је касније, или непрестано, Нотарас своје образовање допуњавао.²⁸⁴ Његово образовање хвалили су и Георгије Схоларије²⁸⁵ и Јован Аргиропул.²⁸⁶

Са друге стране, непотпуно образовање доводило се у везу са ниским пореклом, како то сведочи Аргиропул бележећи да је Катавлата постао учитељ у Солуну иако је био потпуно неупућен у основе граматике и реторике и без искуства у преосталом образовању (τῆς ἄλλης τῶν λόγων παιδείας), полуписмен (Λόγων γοῦν παιδείας ἀμοιρῶν). Настојећи да, у складу са захтевима највиших стандарда интелектуалног изражавања, његова књижевна вештина буде и духовита, Аргиропул то и илуструје веома пластично – Катавлата је једном приликом, док је био

²⁸⁰ *Dennis*, Letters, 123.

²⁸¹ *Legrand*, Ἐπιτάφιος, 415.

²⁸² ΠΠ II, 194.

²⁸³ “φιλοσοφίαν μετήει ἐπιμελῶς”, *Legrand*, Ἐπιτάφιος, 416.

²⁸⁴ *Legrand*, Ἐπιτάφιος, 419.

²⁸⁵ “Ἐδόθη σοι πόθος καὶ σπουδὴ παρὰ θεοῦ, ἵνα μάθης ἀκριβῶς καὶ τυπώσης τῇ διανοίᾳ καὶ οἷον ἐγκολάμης ἀμεταστάτως τὰ τῶν ἀγίων διδασκάλων ῥητὰ”, ΠΠ I, 141; “Ἐπεὶ δὲ γε καὶ τὸν ἐκ τῶν λόγων κόσμον ἐζήτεις. οὗτος γὰρ ἐνέδει τῷ μεγέθει τῆς φύσεως. ἐν βραχεῖ χρόνῳ συνελέξω τὰ κάλλιστα, βιβλίους ἐγκύψας ἢ προσέχων ἀναγιγνωσκόντων ἐτέρων, οὓς ἢ τῆς σῆς ἀρετῆς αἰδῶς, ἐνίους δὲ καὶ ἡ χρεία καθ’ ἡμέραν εἰς τὴν σὴν οἰκίαν συνῆγειν”, ΠΠ II, 205.

²⁸⁶ “οὐχ ἦττον δὲ καὶ τὴν ἦν ἔχεις περὶ οὗτς λόγους σπουδῆν, οὓς τῶν ἐν ὑμῖν ἀπάντων νομίζω τὸ τιμωτάτον νῦν μὲν ἱστορίας χαίρειν καὶ ἄπερ ἐν ξυγραφαῖς περιέχεται, νῦν δὲ φιλοσοφεῖς ἀκριβῶς, ὥσπερ τις ἐν Ἀκαδημίᾳ τραφεῖς ἢ πλοκάς εἰδῶς λόγων”, *Αργυροπούλεια*, ed. *S. Lampros*, Athene 1910, 108.

службеник судије Константина Иванка у Солуну, извесног монаха Симона потписао на једној од одлука као *ὀλόχεστος ἀντ' ἐλαχίστου*. Исмевали су га и други аристократи који су за њега говорили “Саул међу пророцима, а Катавлата међу интелектуалцима”.²⁸⁷

Темелном и добром образовању византијских архоната показатељ је била и чињеница ко су им били учитељи. “Јер од добрих учитеља, добро знање (*καλῶν γὰρ φασὶ διδασκάλων, καλὰ τὰ μαθήματα*)”.²⁸⁸ Тако знамо да је један од истакнутих учитеља византијске аристократије XV века био Јован Хортазмен. Међу његовим ученицима били су Георгије Палеолог Кантакузин, син царевог ујака Теодора Кантакузина Палеолога, Манојло Палеолог Асан, син Андрее Асана, син Георгија Јагуписа.²⁸⁹ Могуће је да је његов ђак био чак и Јован Аргиропул, који се, иначе, хвали својим напорним и марљивим школовањем којим је свима био за пример. Он сам је, такође, био угледни цариградски професор и учитељ.²⁹⁰

У директној вези са образовањем стајао је и начин живота (*τῆς πολιτείας, βίον καὶ πολιτεία*)²⁹¹ који је један архонт требало да води. Јер, ко нема образовања, природно је да нема срама (*τοιοῦτον γὰρ ἀπέδεικτο ψυχῆ, ἔμφυτον ἔχουσα τὴν ἀναίειαν*).²⁹² Јован Аргиропул, одговарајући на оптужбе које је против њега изрекао Катавлата, на почетку свог дела упереног против овог чиновника каже да ће испричати све детаље о његовом животу и моралу и показати свету да га ништа није издвајало од обичног развратника или једног свирача флауте (*χοραύλου τινός*). Јер и то име му пристаје јер је често узимао гитару у руке и дириговао плесу и певању на дегутантан начин (*πορικὰ καὶ ἀκόλαστα*) као хоровађа.²⁹³ Није се сматрало племенитим ни бити мамуран и пијан (*κραιπαλῶν καὶ μεθύων*) и изводити пантомиме, дакле уопште се понашати као забављач, тј. не разликовати се од света у позоришту (*οὐδέν τι σχεδὸν διαφέροντα τῶν ἐπὶ σκηνῆς*), мимичара, плесача, пајаци (*γελοίων*) и

²⁸⁷ Comédie de Katablattas, 43, 47, 65.

²⁸⁸ Ibid., 75.

²⁸⁹ Chortasmenos, 186, 187, 227–237, 176–177.

²⁹⁰ Comédie de Katablattas, 73–75.

²⁹¹ Ibid., 35, 43.

²⁹² Comédie de Katablattas, 61.

²⁹³ Ibid., 29; уп. поглавље Δοῦλοι.

читаваг света спектакла.²⁹⁴ А архонти Рومهја (οἱ τῶν Ῥωμαίων ἄρχοντες) нису ценили Катавлатину врлину, иако су итекако знали да цене истакнуте међу угледнима и озбиљнима (ἐπίσημον τὸ τοὺς ἐλλογίμους καὶ ἄλλως σπουδαίους ὄντας).²⁹⁵

Породица, тј. порекло, заузимали су истакнуто и важно место у друштвеном положају архоната. Породични углед и, пре свега, континуитет, један су од темеља социјалног статуса. Јован Аргиропул, одговарајући на Катавлатине оптужбе, које је овај изнео тврдећи да је безбожан и увредивши његово понашање и његову породицу (τὰ δ' εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὸ γένος ἐξύβρισας), каже да се неће обазирати на прво, али да ће говорити о овом другом (πρὸς δέ γε τὰ δεύτερα καὶ δὴ τὸν λόγον τοιήσομαι) тј. да ће бранити своје манире и род. Јер изрекао је против њих (καθ' ἡμῶν) такве грубости, сугеришући нискост његовог рода и манира (τὴν τοῦ γένους δηλονότι καὶ τῶν τρόπων φαυλότητα αἰνιττόμενος). Јер његова породица имала је храбрости (ἀνδρείαν), богатство (πλοῦτον), сјај живота (λαμπρότητα βίου), власт (ἀρχάς), почаст од царева (παρὰ βασιλέων τιμὰς), а њено име било је познато широм Хеладе и Македоније (ὧν ἐπὶ τούτοις ἔτι καὶ τοῦνομα παρὰ πᾶσι τοῖς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἄλλην Μακεδονικὴν ἔχουσιν χώραν διαβεβόηται).²⁹⁶ Аргиропул, дакле, својим списом против Катавлате брани колективитет садржан у сопственом роду. Катавлатина нискост није се, међутим, огледала само у понашању, већ и у пореклу – он је био син радника, ткача, чувеног *μεγακλέης*, како су Византинци иронично називали занатлије.²⁹⁷ Иако је од њега наследио занат, ипак је био брз да се ослободи судбине коју му је наметало порекло, што су заборавили 'људи од писма', па је постао признат за филозофију, он, потпуни аналфabet.²⁹⁸ И ниско порекло Манојла Оловола Мазарис кометарише констатацијом да се он од сиромаштва уздигао до богатства, од нечисти ка поштовању, из анонимности ка слави, из безначајности ка признавању.²⁹⁹

И место рођења играло је, у овом смислу, велику улогу. Да је и у томе Цариград био царица градова, сведочи још једном Аргиропул ироничном опаском да

²⁹⁴ Comédie de Katablattas, 31, 43.

²⁹⁵ Ibid., 75.

²⁹⁶ Comédie de Katablattas, 31, 33.

²⁹⁷ *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 114–115.

²⁹⁸ Comédie de Katablattas, 33.

²⁹⁹ Mazaris, 28.

је Катавлата био порелком из Сера, док је он рођен у Цариграду, а 'између њих је много' (τούτοιι δὲ πολὺ τὸ μεταξύ).³⁰⁰

Директно у вези са тим била је и брачна политика архоната. Архонти су се, наиме, међусобно повезивали браковима, при чему се нарочито настојало, и сматрало успешним, да се, на било који начин, вежу у том смислу за царску породицу. То је било једно од средстава јачања њихове моћи. Знамо, тако, да је велики стратопедарх Димитрије Палеолог Метохит удао ћерке за Јована Дисипата, Николу Гуделиса и Димитрија Ласкариса Леонтариса млађег. Лука Нотарас помиње се у изворима као царев γαμβρός, а ћерке је удао у породице Гатилузи, Палеолог и Кантакузин. Георгије Филантропин био је зет Исакија Асана, а његов нећак Комнин био је зет протостратора Кантакузина. Верује се да су старе аристократске породице орођавањем са новим архонтским породицама настојале да искористе њихово богатство, а ове су, опет, орођавањем са старом аристократијом, стицале друштвено признање.³⁰¹ Најочигледнији показатељ ових међусобних бракова између аристократа јесу породична имена која су, на основу њих, носили. Ови бракови су им, наиме, давали прво да усвајају презимена својих рођака чак и ако је та брачна веза била успостављена у даљој прошлости.³⁰² У овом смислу је, бар када је у питању XV век, најилустративнији пример Јован Торницис Дука Анђео Палеолог Раул Ласкарис Асан,³⁰³ аристократа, рекло би се, који је на овај начин потписан на икони коју је даровао манастиру Мега Спилеон у близини Калаврите.

Многе вести извора сведоче о великом богатству појединих византијских архоната. Јер, архонтима је била потреба и одређена имовина за одређени начин раскошног живота који су водили.³⁰⁴ Јавна манифестација њиховог богатства, попут поседовања велелепних кућа и вођења једног раскошног живота, често је, међутим, изазивала осуду савременика, што добија посебну димензију ако се њихов луксузни живот повеже са њиховом неспремношћу да бар део своје огромне имовине ставе на

³⁰⁰ Comédie de Katablattas, 35.

³⁰¹ *Kyritses*, *Aristocracy*, 268; *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 87–88; уп. даље излагање.

³⁰² *Laiou*, *Aristocracy*, 135.

³⁰³ PLP no. 1502; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

³⁰⁴ *Dennis*, *Letters*, 113.

располагање отаџбини, како би се одбранила. Врло оштар је, тако, у својим оптужбама био Симеон Солунски. Он је нападао архонте што чувају своје богатство, не дају ништа Богу и отимају од становништва које им је подређено, дајући, истовремено, и њима лош пример.³⁰⁵ Јосиф Вријеније је негде после 1415. године одржао један говор у којем је оптуживао богате цариградске архонте да зидају троспратне куће, а не дају новац да се оправе градске зидине. Њихово лоше стање могло би да омогући Турцима да прегазе Цариград у року од једне седмице.³⁰⁶ И потоњи кардинал Висарион је у једном писму деспоту Константину изнео мишљење да је раскошан и декадентан живот морејских ароната био главни узрок што је становништво било спремно да се преда Турцима без отпора. Стога је деспот требало да ограничи њихова богатства, која су подразумевала златни и сребрни накит, скупоцену одећу од свиле, вежену златом, китњасту војну опрему, скупе куће испуњене многобројним слугама, раскошне прославе, свадбене банкете или сахране.³⁰⁷ Плитон је, такође, критиковао лукеуз морејских архоната, верујући да би требало да своје богатство дају на располагање у корист општег добра како би се, пре свега, унапредила војна моћ Мореје.³⁰⁸

Без обзира на то, било међу архонтима и оних који су давали своја лична средства на располагање држави како би користила читавој заједници. Знамо да је, рецимо, Лука Нотарас својим богатством у неколико наврата био гарант новачног зајма који је требало да буде употребљен за одбрану Цариграда.³⁰⁹ Јован Хортазмен је нашироко прослављао врлину Георгија Гуделиса јер је од своје велелепне куће у Цариграду, која се, верује се, налазила на форуму Таври, тј. у трговачком делу

³⁰⁵ *Balfour*, Symeon, 47; уп. поглавље Архонти Солуна.

³⁰⁶ Ἰωσήφ Βρυεννίου Δημηγορία περὶ τοῦ τῆς Πόλεως ἀνακτίσματος (1415 μ. Χ.), ed. *N. B. Tomadakis*, *ΕΕΒΣ* 36 (1968) 3–12. О хронологији настанка овог говора cf. *Necipoglu*, *Byzantium*, 187 n. 10.

³⁰⁷ “Περικοπτέον τὴν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ τὴν ἐν σθηκοῖς ἱματίοις καὶ διαχρύσοις τοῦτο μὲν ἀνδρῶν, τοῦτο δὲ γυναικῶν εἶτε ἐν κουλεοῖς εἶτε ἐν ἐφιππέοις, εἶτε ἐν ὀποιοισδήποτε σκεύεσι πολυτέλειαν, τὴν ἐν πλήθει θεραπειδῶν, τὴν ἐν ταῖς τῶν φρενῶν ἐπιδόσεσιν ἀλογίαν, τὴν ἐν ἑορταῖς, τὴν ἐν γάμοις, τὴν ἐν ταφαῖς τε καὶ κήδεσι, τὴν ἐν οἰκοδομήμασι, τὴν ἐν τῇ λοιπῇ διαίτῃ δαπάνην”, ΠΠ IV, 38.

³⁰⁸ “Τὴν δὲ τοῦ βίου διαίταν τοῖς τε ἄλλοις πολίταις καὶ μάλιστα ἄρχουσι μὴ πολυτελεῖν, ἀλλὰ μετρίαν εἶναι, ξενικῶν μὲν ἐσθῆτων ἄλλων ματαίων καὶ ἀνωφελῶν ὀλιγοροῦσι, πρὸς δὲ τὸν πόλεμον πᾶσι τεταγμένοις καὶ τὰς ἐνταῦθα φερούσας θεραπεύουσι παρασκευάς, ἃς ἀνάγκη μειοῦσθαί τε καὶ ἀσθενεστέρας ἴσχειν, ἄλλοσέ πη ἐξαναλουμένων τῶν δαπανῶν”, ΠΠ IV, 124; *Woodhouse*, *Plethon*, 95.

³⁰⁹ *Matschke*, *Notaras Family*, 65; *Ganchou*, *Rachat*, 164, 188.

Цариграда,³¹⁰ начинио болницу–сиротиште.³¹¹ То исто је учинила и једна архонтиса, Теодора Кантакузина Комнина, некадашња трапезунтска царица, ћерка севастократора Нићифора Кантакузина и супруга Алексија III Комнина, пошто се, после мужевљеве смрти 1390. године вратила у Цариград и замонашила под именом Теодосија.³¹² Сачуван је један натпис који сведочи да је Манојло Вријеније Леонтарис³¹³ 1438. године о сопственом трошку обновио капију Пиги, тј. Селимвријску капију у Цариграду.³¹⁴ Са друге стране, опет, иам вести да је Манојло Палеолог Јагарис, који је био задужен за поправку бедема у време последње опсаде Цариграда, проневерио државни новац дат у ту сврху.³¹⁵

Без обзира што су многи од њих настојали да стекну положај на двору и, тако, и одређене приходе или приступ службама које су, на различите начине биле профитабилне, велики део прихода није долазио од надокнада за вршење служби, него из других извора. Неки од њих су били земљопоседници, неки су поседовали градску имовину (куће, радионице, продавнице), неки су се бавили трговином, банкарством и бизнисом. Иако је већина архоната поседовала куће, радње, вртове, винограде или земљишне парцеле, у почетку је избегавала да прода своје некретнине, те је позајмљивала новац од поверилаца. Овај новац, међутим, нису поново улагали у послове, већ су од њега настојали да преживе. Њихови дугови су се, тако, множили, те су архонти постепено бивали принуђени да продају оно што су поседовали од некретнина. Последња ствар којој су прибегавали били су и мирази њихових супруга.³¹⁶ Иако међу патријаршијским одлукама има примера где су се, услед неких посебних прилика, дозвољавале извесне промене власништва над имовином мираза, закони о њеној заштити су веома ревносно поштовани.³¹⁷ Како то показују управо многе синодалне одлике, жена је могла да тужи мужа суду јер је лоше управљао

³¹⁰ *Matschke*, Fall vom Konstantinopel, 216; *Kioulosopoulou*, Βασιλεύς, 33.

³¹¹ Chortasmenos, 158–159; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

³¹² ММ II 394–395; *Darrouzès*, Regestes no. 3137; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

³¹³ PLP no. 14682; уп. поглавља Οἰκέλοι, Сенатори и Архонти и религиозне задужбине.

³¹⁴ *Janin*, Constantinople, 257.

³¹⁵ Melville–Jones, *Seven Accounts*, 12–41; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

³¹⁶ *Necipoglu*, Byzantium, 80–83, 166.

³¹⁷ Cf. ММ II, 299–300, 382–384, 393, 420–421, 439–441. Овом темом се бавила *Macrides*, Dowry and Inheritance, 89–98.

њеном имовином од мираза и он је био обавезан да јој надокнади штету, додуше ако такав чин њега не би отерао у потпуно сиромаштво.³¹⁸ Многе синодалне одлуке Цариградске патријаршије помињу жене као самосталне правне субјекте које су често у том својству наступале не само како би заштитиле сопствене, већ и економске интересе своје деце или неких других чланова породице.³¹⁹

Имаће једне Ирине Палеолог у Цариграду, чији је део дала свом сину Алексију 1400. године садржало је, између осталог, виноград са пашњакком и околном земљом, куће са двориштем, црквом која се налазила унутар њега и пекару (ἀμπέλιον μετὰ τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ καὶ τὰ ὀσπήτια μετὰ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς περι(κε)κλει(σ)μένου θείου ναοῦ καὶ τὸ μαγκικτικὸν ἐργαστήριον).³²⁰

Из једне синодалне одлуке из априла 1400. године сазнајемо да је извесни Кумусис, очигледно богати цариградски занатлија, поседовао покретну и непокретну имовину у престоници у вредности од седам хиљада перпера.³²¹ Из једне друге синодалне одлуке, из новембра 1397. године, сазнајемо и шта је чинило део једног богатог мираза пронађеног у кући једног, такође, имућног Цариграђанина, по имену Калоидаса. Тако су у документу наведени виноград, величине 16 музурија и две трећине (τὸ μὲν ἀμπέλιον μουζουρίων εὐρεθὲν δεκαεξ καὶ δίμοιρον) у вредности од 500 перпера, кућа заједно са вуном која се у њој налазила, у вредности од 16 перпера, од зграда је то био новоподигнути триклин заједно са пратећим просторијама (μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ κελλίων), половином дворишта и половином баште (τῆς ἡμισείας αὐλῆς καὶ τοῦ ἡμίσεος περιβολίου), у вредности од 208 перпера, друге зграде које су се налазиле уз пекарску радионицу у вредности од 218 перпера, сама пекарска радионица у вредности од 110 перпера, као и радионичарске зграде у вредности од 200 перпера. Касније се у тексту помиње да је триклин „велика кућа“ (μεγάλου ὀσπητίου). Ту је била и разна дуга спрема од мираза (τὰ προικῶα εἶδη) у вредности од 163 перпере. Ту

³¹⁸ *Laiou*, *Role of the Women*, 237.

³¹⁹ Уп. излагање које следи.

³²⁰ ММ II 375–377; *Darrouzès*, *Regestes* no. 3122; *Ферјанчић*, *Поседи*, 159; *Necipoglu*, *Byzantium*, 170. Уп. поглавље Архонти и манастири.

³²¹ ММ II, 377–379; *Darrouzès*, *Regestes*, nos. 3046, 3123.

је, коначно, била и још једна кућица (μετὰ τοῦ ἑτέρου ὀσπητοπούλιου) процењена на 23 перпере.³²²

Слично је било и са синовима сер Перија Лампадина, Михаилом, Гаврилом и Јованом Палеологом, који су, притиснути сиромаштвом, били принуђени да продају наслеђену имовину. Она се састојала од приземне куће (τὸ χαμαιπάλατον) вредне 120, пекаре (τὸ μαγκιπέιον) вредне 50 и триклина (τὸ τρίκλινον μετὰ τοῦ ἀνώγ(εω) καὶ τοῦ διπάτου) вредног 160, што је укупно износило 330 перпера.³²³

У биографским и генеаложким белешкама једног рукописа с краја XV века, које се односе на Матеја Асана Палеолога Раула Меликиса,³²⁴ каже се да ниједан господар није могао рећи да је живео уз више уживања од њега, са свом слободом и влашћу коју је имао свуда и са највишим почастима и слободом воље (μηδὲν εἶπη κανεῖς αὐθέντης ὅτι ζῆσεν ἡδονικώτεραν ζωὴν παρ' αὐτοῦ μὲ ἐλευθερίαν πᾶσαν καὶ ἐξουσίαν παντοῖαν καὶ ἀρχαῖς τιμίαις καὶ μεγάλαις μὲ πᾶσαν αὐτεξουσιότητα). Његово богатство чинили су ἄνθρωποι τίμιοι, ἄλλογα κάλλιστα, ὄρνεα παντοῖα θηρευτικά <μὲ> κύνας παντοίους ἀρίστους, ὁμοίως θηρευτικούς καὶ ὅσα χερσαῖα ζῶα ἄγρια καὶ θηρία ζῶα καὶ θαλλάσια παντοῖα καὶ πετούμενα ὁμοίως, ὅπου δὲν τα ἐκυνήγισε καὶ ἐσκώτοσε μὲ τὰ χερία του. ... Καὶ ἄλλα ὅμοια ὅσα ἀφοροῦν πρὸς τὰς ἡδονὰς τὰς καθόλου τοῦ φθειρομένου τοῦ κόσμου τούτου νομίμως.³²⁵

Многи Цариграђани су имали раскошне куће. Кућа Теодора Кантакузина Палеолога,³²⁶ царевог θεῖος, у Цариграду, била је троспратна. Налазила се у најбољем делу града (ἐν καλλίστῳ τόπῳ, λόφον τινὰ μέγιστον κληρωσαμένη). Изнесено је мишљење да је једна сачувана кула у јужном делу цариградских копнених бедема, изнад мора, била део његове куће,³²⁷ иако, чини се, Хортазменов опис не подупире

³²² MM II, 347–352.

³²³ Ibid., 355–358.

³²⁴ PLP no. 17790; уп. поглавље Архонти Мореје.

³²⁵ Laurent, Mélikès, 355.

³²⁶ PLP no. 10966; уп. поглавља Сенатори, Архонти–титуле Посланици.

³²⁷ Такво мишљење је изнео *U. Peschlow*, „Mermerkule“ – ein spätbyzantinischer Palast in Konstantinopel, Studien zur byzantinischen Kunstgeschichte. Festschrift für Horst Hallensleben zum 65. Geburtstag, ed. *B. Borkopp*, Amsterdam 1995, 93–97.

ову тезу.³²⁸ Пленила је својом архитектуром и уопште лепотом и била је подигнута од најскупоценијих материјала – најбољег дрвета (ξύλων ἀρίστων) и најфинијег мермера (τῆ λαμπρότητι μαρμάρων).³²⁹ Хортазмен је, треба нагласити, саставио пет различитих јамбичких стихова посвећених велелепној кући Теодора Кантакузина Палеолога. У писму које му је упутио, велики хартофилакс Михаило Валсамон окарактерисао их је као невеште (τῆς ... ἰδιωτείας). Хортазмен се бранио чињеницом да је у томе искључиво следио вољу наручиоца стихова, чак и онда када је није могао разумети.³³⁰ Тако се екстраваганција архоната испољавала и на овај начин.

Кућа Луке Нотараса имала је кулу (ἐν τῷ πύργῳ) у којој су се налазили његови синови, ћерке и супруга, покушавајући да се одупру Турцима који су настојали да уђу унутра.³³¹ Неки истраживачи је идентификују са кулом Ирини на Златном рогу и ако је ова идентификација тачна, то би значило да се и она налазила у трговачком делу престонице.³³² У једном тренутку Дука, када приповеда да је дан по освајању Цариграда Мехмед II поново ушао у град, чак каже да се упутио ка Нотарасовим кућама (εἰς τοὺς οἴκους τοῦ μεγάλου δουκὸς).³³³ По свој прилици је у питању оно што је П. Магдалино дефинисао као византијски аристократски икос.³³⁴ Кућа једног Софијана била је подигнута у четврти Псатарија (τὸ ὀσπήτιον, ὅπερ περὶ τὰ Ψαθαρία ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἀπὸ γονικότητος κέκτηται).³³⁵ Дука нас, такође, извештава да су се Турци, пошто су продрли у град, упутили ка манастиру Св. Јована у Петри. Потом наставља да су упали у протостраторову кућу (τὸν τοῦ πρωτοστράτορος οἶκον ἐμβάντες) и развалили су ризнице које су одавно биле напуњене.³³⁶ Манојло Хрисолорас је, описујући Цариград у писму које је 1411. године адресирао на Јована VIII, забележио

³²⁸ *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 34 n. 49.

³²⁹ Chortasmenos, 190–191, 194.

³³⁰ *Ibid.*, 165–166.

³³¹ Ducas, 371.

³³² *A. Berger*, Zur Topographie der Ufergegend am Golden Horn in der byzantinischen Zeit, *Istanbuler Mitteilungen* 45 (1995) 158–159; *A. Berger, J. Bardill*, The Representation of Constantinople in Hartmann Schedel's World Chronicle, and Related Pictures, *Byzantine and Modern Greek Studies* 22 (1998) 9–10; *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 33.

³³³ Ducas, 381.

³³⁴ *Magdalino*, Byzantine aristocratic oikos, 92–111.

³³⁵ MM II, 393.

³³⁶ Ducas, 363. О идентитету овог протостратора и о Дукиној конфузији две личности cf. *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 76–82 и уп. поглавље Архонти–титуле.

да су куће у Цариграду *οἶαι ἤρεσχαν ἄν πόλεις εἶναι τῷ μεγέθει*.³³⁷ Он сам је у далекој Италији patio за својом кућом у Цариграду и *ἐν αὐτῇ κρεμαστὸν κῆπον, καὶ τὰς ἡμετέρας κυπαρίττους*.³³⁸

На једном месту је и Јосиф Вријеније, начелно критикујући архонте, забележио да се ниједан део цариградских бедема не би захтевао обнову да су само десеторица од богатих архоната, почевши пре тридесет година, уложили онолико бриге и трошкова у њих као што су то чинили градећи себи троспратне куће (*ὡς εἰ δέκα τινὲς ἀφ' ὑμῶν τῶν πλουσίων ἀρχόντων, πρὸ τῶν τριάκοντα τούτων ἐτῶν ἐναρξάμενοι, τῶν ἤδη παρωχηκόντων, τοσαύτην περὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως κατεβάλλοντο σπουδὴν καὶ δαπάνην, ὅσην περὶ τὸ κτίζειν τριώροφα ἑαυτοῖς, οὐδέν ἄν ἦν μέρος τῆς πόλεως τὸ τήμερον ἀκαινούργητον*).³³⁹

Сличне куће поседовали су и архонти на Пелопонезу. Заправо, једино су тамо и сачивани остаци кућа византијских аристократа. У самој престоници Мистри, услед брдовитог терена и малог простора, куће су биле готово уклесане у стене. У Мистри су се, тако, развила три типа великих кућа. Најједноставнији и најчешћи тип била је кућа на два спрата без куле. Други тип представљала је кућа са дугачком терасом и погледом према долини.³⁴⁰ Таква је била кућа Франгопула, која се налазила у близини манастира Богородице Перивлепте, из прве половине XV века. То је била дугачка правоугаона грађевина, постављена на нагиб тако да је њен задњи део потпуно продирао у стену. Имала је приземље и један спрат, помало повучен, који је на тај начин формирао балкон са погледом на Евротас. Кућа је имала и подземне цистерне.³⁴¹ Слична је била и кућа Ласкариса, такође двоспратна, која се налазила у близини Митрополије. Трећи тип куће чиниле су куће–палате које су имале и кулу подигнуту у одбрамбене сврхе. Једна таква кућа могла је бити и тзв. мала палата у Мистри, која се налазила изнад деспотске палате. Оно што је данас од ње остало сугерише да је то била грађевина састављена из две зграде из различитих периода.

³³⁷ Chrysoloras, *Παλαιᾶ καὶ Νέα Ρώμη*, 41.

³³⁸ PG 156, 56.

³³⁹ *Thomadakes*, Βρυέννιος, 249.

³⁴⁰ *Chatzidakis*, Mistras, 119.

³⁴¹ *A. Orlandos*, *Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ*, Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος 3 (1937) 9 sq.

Северна зграда са кулом је старија. Свеукупно је ова кућа имала три спрата, али је старија грађевина била двоспратна, будући да се велики прозори налазе на другом спрату. Породица је, иначе, живела на првом, тј. горњем спрату, док се нижи користио као остава или штала. Горњи спрат састојао се од трпезарије или триклина, са многобројним прозорима и нишама околу просторије.³⁴²

Јован Евгеник се, услед унутрашњих превирања која су уследила после Фирентинског сабора, преселио на Пелопонез, где је добио κώμη χρηστή, тј. село Петрину у Лаконији. Тамо је неколико година живео и оставио је идиличан опис села. Оно се налазило у близини Спарте, у сунчаном пределу са добрим ветровима, водом која лечи, богатим пашњацима и пољима, и обиловало је разичитом дивљачи – срнама и јеленима, дивљим свињама, лисицама, јаребицама, препелицама и паткама. Како се налазило и близу мора, али и једног језера, обиловало је и рибом. Ту су се гајиле маслине, дивље смокве, узгајали су се виногради и правио се мед. А што се тичало занатства и производње (τέχνη καὶ φιλεργία) тамошњих становника, подигли су једну кулу која је доминирала селом и доприносила је безбедности становника. Мир који је ту владао погодовао је контемплативном животу посвећеном Богу.³⁴³ Слично Евгенику, и Димитрије Мамонас Григора³⁴⁴ поседовао је кућу са кулом у области Елос, као и село Приникон са околином.³⁴⁵

Не може се са прецизношћу рећи како је изгледало покућство неког припадника највишег друштвеног слоја у Византији у истраживаном периоду, али се, на основу неких сачуваних докумената, може наслутити шта се у њој најчешће налазило. То су, дакле, најчешће били различити ковчези (κιβώτια, σευτδοῦκια), ћилими (τάπητες), душеци (πιλώτα, ὑπαπλώματα), разни прекривачи, јастуци и јастучнице (βελεσικόνῳ προσκεφαλοένδυσις, κρεβατοστρώσιν, σκεπάσματα), одећа, накит, различити каишеви (ζωνάριον), иконе, оружје, кухињско посуђе.³⁴⁶ Кревети су ретко били у употреби. Најчешће се помињу у царској палати и у појединим

³⁴² Chatzidakis, *Mistras*, 119, 123.

³⁴³ ПП I, 49–55.

³⁴⁴ PLP no. 4440; уп. поглавља Δοῦλοι и Архонти Мореје.

³⁴⁵ ПП IV, 17.

³⁴⁶ MM II, 300, 309, 419, 446, 474–475, 481–483, 486, 487, 511–512, 558, 559, 563, 587–588.

аристократским кућама. Ретке су биле и књиге јер су биле скупе, па су само богати људи могли да их купују те, тако, поседују. Карактеристичан је, такође, редак помен столова и намештаја за седење.³⁴⁷ Мазарис нас извештава да се Какоалексије, нећак Манојла Оловола, ушуњао овом у кућу и украо узде, седло, књиге, мачеве, котлове, столице, одежде, тепихе и бројно друго покућство, чак и ексере на зиду (χαλινούς, ἐφεστρίδας, βιβλία, ἄορας, λέβητας, θώκους, ἐσθῆτας, τάπητας, ἄλλ' ἄττα σκεύη πολλά, μέχρι καὶ παττάλων).³⁴⁸

Извори су нам сачували и понеки податак и томе како су се хранили архонти и у чему су уживали. Тако нас, рецимо, Мазарис извештава да је један од браће Покварењаковића (Ξανθοῦς ὑπόουλος), тј. монаха манастира Ксантопула, подвалио Манојлу Оловолу и свакодневним гозбама од зелене салате, ендивије, цикорије и гњечених маслина навео га је да му препише читаво своје имање.³⁴⁹ Оловол је, доспевши у Ад, ноћу проклињао дан када је напустио отаџбину, а дању се сећао деце, својих кућа, земље, стабала, јесењих плодова, зарада, цветних мириса, рибе, богатства, меса, забава, најбољег друштва, и свих других удобности и уживања (παίδων, οἰκειῶν, ἀγρῶν, δένδρων, ὀπωρῶν, κερδῶν, ἀνθοσμία, τρυφῆς, ἰχθύων, πλούτου, κρεῶν, θέας, ὀμιλίας ἀνδρῶν ἀρίστων, καὶ ἄλλης ἀπολαύσεως τε καὶ θυμηδίας).³⁵⁰ Исто тако, саветовао је Мазариса да из Ада оде на Пелопонез како би напунио свој стомак месом и маслинама, хлебом и нектаром, шунком и панатинском супом (κρεῶν τε καὶ ἐλαῶν ἀλφίτων τε καὶ νέκταρος, κωλῆς καὶ παναθηναϊκοῦ ζωμοῦ).³⁵¹

Корумпирани и развратни судија Катавлата такође је живео живот на високом нивоу. Обезбеђивао га је, међутим, пљачкањима (τὰ τῆς ληστείας). Уцењивао је, претио и плашио људе, пре свега трговце, те је тако себи прибављао бесплатну свежу и усолјену рибу (τῶν ταριχευτῶν), воће, поврће, сир, кавијар, остриге (τῶν ὀστρέων),

³⁴⁷ *Oikonomides*, Content, 209, 211, 212.

³⁴⁸ Mazaris, 22.

³⁴⁹ Ibid., 20.

³⁵⁰ Ibid., 92.

³⁵¹ Ibid., 8.

месо (τῶν τε ἀρνείων καὶ βοείων κρεῶν εὐμοιρήσας), вино и друге ствари које су му биле потребне за његове сибаритске трпезе (αἱ σιβαριτικάί σοι τράπεζαι).³⁵²

Треба, коначно, рећи нешто и о профилу византијских архонтиса прве половине XV века.³⁵³ Оно што се, пре свега, очекивало и што је најчешће и забележено у изворима, јесте да су жене водиле живот заснован на хришћанским законима и вредностима. Један од могућих животних путева је био и одлазак у манастир. Тако је ГенADIJE Схоларије у писму упућеном Симониди Палеологини Асанини,³⁵⁴ εὐγενεστάτη καὶ τιμιωτάτη κυρία, потоњој монахињи Софросини, сестри василисе Теодоре, супруге деспота Димитрија Палеолога, хвалио καθαριότητι τῆς γιῶμης и ἐκ τοῦ καρποῦ τῆς ψυχῆς σου, τουτέστιν ἐκ τῶν γραμμάτων σου, а нешто касније наставља да је ἡ γνῶσις ἡμῶν ἄνευ τοῦ ἐκ Θεοῦ φωτὸς σκοτεινῆ.³⁵⁵ Хвалио је, дакле, њено образовање, али и одлуку да се замонаши.

Приповест коју је забележио Георгије Сфранцис о својој куми Томаиди³⁵⁶ такође потврђује да су се многе учене племкиње, из различитих разлога, одлучивале на исти корак. То је, рецимо, био случај и са извесном Палеологином,³⁵⁷ женом честитом и ученом (γυναικὸς ἐναρέτου καὶ λογίας), о којој је историчар често слушао похвале од цара Манојла II и чије је химне у славу Св. Димитрија, Св. Теодоре и других светитеља прочитао, или Кипријановом женом,³⁵⁸ која је отишла у манастир због мужевљевих грубости (ἦτις ἀγανακτήσασα τὸ σκληρὸν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς).³⁵⁹ Сама Томаида је била пореклом из добре породице, пошто је остала сироче, усвојиле су је припаднице аристократије, а подучавали су је најистакнутији чланови клира. Пошто је дошла у Цариград, а како се њена врлина прочула, толико Цариграђанки је

³⁵² Comédie de Katablattas, 55–57.

³⁵³ Положајем жена у византијском друштву доста се бавила А. Лаиу и међу многобројним текстовима које је написала на ову тему треба свакако издвојити *Laiou*, Role of the Women; *eadem*, Observations on the Life and Ideology of Byzantine Women, *BF* 9 (1985) 59–102; *eadem*, The Festival of Agathe: Comments on the Life of Constantinopolitan Women, *Byzantium: Tribute to Andreas Stratos*, I, Athens, 1986, 111–122; *eadem*, Women in the Marketplace of Constantinople, 10th–14th Centuries, *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, ed. *N. Necipoğlu*, Leiden, Boston, Köln 2001, 261–273.

³⁵⁴ PLP no. 1534.

³⁵⁵ ПП II, 320–321, 322–324.

³⁵⁶ Уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

³⁵⁷ PLP no. 21339.

³⁵⁸ PLP no. 13906.

³⁵⁹ Sfranze, Cronaca, 48.

похрлило да ступи у њену пратњу да су манастири Константина Липса и Госпође Марте (κυράς Μάρθας) били премали да их приме. За помоћ и духовни савет су им се обраћали сви – цареви и царице, архонти и архонтисе.³⁶⁰ Многе архонтисе су биле и патрони и оснивачи манастира.³⁶¹ Присуство аристократа међу онима који су се сматрали светим људима, тражење њихових савета и благослова, окупљање око истакнутих црквених отаца, појаве су које бележе извори током читавог периода постојања Царства.³⁶²

Уколико се не би замонашиле, најважнија друштвена обавеза жена била је удаја и, следствено томе, брига о деци.³⁶³ Међутим, иако се брак третирао као света заједница и иако је закон обесхрабривао други, посебно за жене,³⁶⁴ синодалне одлуке Цариградске патријаршије показују да је 13 жена и 14 мушкараца, од укупно 41 пара који се венчао у периоду између августа 1399. и априла 1400. године, склопило свој други брак.³⁶⁵

Многе цариградске племкиње XV века биле су и економски веома активне. Веома често су, наиме, свој мираз улагале у трговину или у зеленашке активности. То је, рецимо, био случај са монахињом Ипомонијом Хрисокефалином Кавканином,³⁶⁶ Теодором Палеологином,³⁶⁷ Ирином Палеологином,³⁶⁸ Аном Ласкарином Тагарином,³⁶⁹ архонтисом Теодором,³⁷⁰ Ирином Гавреном³⁷¹ или Ватацином Гавреном.³⁷² Неке од њих су имале удела у власништву над појединим предузетничким фирмама, попут монахиње Нимфеодоре која је заједно са неким другим личностима учествовала у експлоатацији рудника у Сидерокавсији.³⁷³

³⁶⁰ Ibid., 48–50.

³⁶¹ Уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

³⁶² Morris, *Aristocracy and the Monasteries*, 114, 116.

³⁶³ Laiou, *Role of the Women*, 233–234, 236.

³⁶⁴ G. Ralles, M. Potles, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων*, IV, Athene 1854, 481.

³⁶⁵ MM II, 297–299, 303–304.

³⁶⁶ Ibid., 358–359; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

³⁶⁷ MM II, 399–400, 511–512, 550–551; уп. поглавља Οἰκεῖοι и Архонти–титуле.

³⁶⁸ Ibid., 368–369.

³⁶⁹ Ibid., 424–426; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

³⁷⁰ MM II, 437–438; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

³⁷¹ MM II, 439–441.

³⁷² MM II, 513–515; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

³⁷³ Actes de Xéropotamou, 214–218.

Манојло II Палеолог у енкомиону посвећеном преминулом брату чињеницу да се он налази на небу пореди са мајком удовицом која шаље јединицу ћерку у страну земљу да се уда за истакнутог човека. Она плаче на расанку јер зна да више неће моћи да види своје дете чију је срећу ставила испред сопствене радости ("Ἴδοις δ' ἄν που καὶ μητέρα μετὰ χηρείαν κόρην μονογενῆ καὶ καλήν, ὑπὲρ ἧς καὶ τὴν ζωὴν ἂν ἐδίδου, εἰς ἀλλοδαπὴν τινα πέμπουσιν ἀνδρὶ λαμπρῷ συναφθησομένην, καὶ δάκρυον μὲν ἀφιείσιν τῶν ὀφθαλμῶν τῷ χωρισμῷ τῆς παιδός, ὡς οὐκ ὄν οὔτε ῥάδιον οὔτε τυχόν δυνατὸν ἐκείνην αὐθις θεάσασθαι, τὴν ταύτης δ' οὖν εὐδαιμονίαν προτιθείσιν τῆς ἰδίας ἀπολαύσεως).³⁷⁴ Срећа за жену је, дакле, била удаја, по могућству, за истакнутог човека.

Када је у питању њихов свакодневни живот, немамо много директних података о томе како су га проводиле. Жене су своје време у кућу, поред старања о породици, преле, ткале и правиле одећу, тј. ἐργόχειρον.³⁷⁵ Поред тога што су се старале о деци и кући, жене су одлазиле на службе у цркву и учествовале су у важним јавним догађајима. Тако су, рецимо, истакнуте племкиње учествовале у дочеку царева веренице. Будућу царицу су αἱ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ συγκλητικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων γυναῖκες αἱ κρείττους καὶ εὐγενέστεραι ὑποδέχονται, φιλοφρονούμεναι βασιλικῶς αὐτὴν καὶ θεραπεύουσαι. Ако би будућа царица стигла у престоницу морем, и тада би је дочекивале архонтисе, заједно са женама деспота, севастократора и цезара, и облачиле би је у црвено (τὰ κόκκινα).³⁷⁶

Треба, такође, нагласити да је било примера да неке архонтисе учествују и у важним политичко–дипломатским догађајима, као што је то био случај са протостраторисом Кантакузином,³⁷⁷ која је цара Константина Драгаша, пошто се састала са њим, уверавала да ће бити користи од његовог брака са Маром Баранковић, а то исто је, “у име тетке протостраторисе”, деспоту Ђурђу Бранковићу саопштио њен нећак Манојло Палеолог.³⁷⁸

³⁷⁴ Funeral Oration, 253.

³⁷⁵ *Laiou*, Role of the Women, 243–246.

³⁷⁶ Pseudo–Kodinos, 286–287.

³⁷⁷ PLP no. 21416; уп. поглавље Архонти–титуле.

³⁷⁸ Sfranze, *Cronaca*, 112, 116, 118; PLP no. 21512; уп. поглавља Архонти–титуле и Посланици.

III Титуле и квалификације архоната

1. Οἰκείοι

Највећи број људи који су припадали слоју архоната били су цареви οἰκείοι. Спектар значења самог термина је веома широк – могао је означавати личност која припада породици, некога поверљивог, верног, личног, погодног, блиског пријатеља, неког у служби.³⁷⁹ Οἰκείος ἄνθρωπος, посведочен на једном натпису с краја X и у документима XI века, припадао је групи или пратњи људи пре свега окупљених око цара, али и неког достојанственика. Они се, као οἰκειακοὶ ἄνθρωποι, помињу у изворима X, XI и XII века.³⁸⁰ Везе цара и његових οἰκείους заснивају се на ἐκδούλευσις и πίστις. У чувеном трактату који је Теодор II Ласкарис упутио Георгију Музалону каже се да је царев пријатељ (φίλος) за своју верност и службу добијао цареву заштиту, многе погодности, плату (μισθός) и моћ која поризилази из његове близине владару чији се ауторитет на њега односи.³⁸¹

Чини се да су, до извесне границе, термини ‘архонт’ и ‘οἰκείος’ представљали синониме, како то сугерише инвокација из *Ekthesis nea*, која бележи да се цар обраћао “Εἰς ἄρχοντα ἀπλῶς, χωρὶς τοῦ κύρ “Οἰκεῖε τῇ βασιλείᾳ μου”.³⁸² Занимљиво је, такође, да исти приручник наводи да се, рецимо, митрополит, дакле високи црквени достојанственик, обраћао архонту који је имао одређени ὀφφίκιον (Εἰς ἄρχοντα ὀφφικιάλιον) са “Οἰκεῖε κατὰ πάντα τῷ κραταιῷ καὶ ἀγίῳ ἡμῶν αὐθέντῃ καὶ βασιλεῖ”.³⁸³ Управо на овај начин се цареви οἰκείοι помињу у синодалним одлукама Цариградске

³⁷⁹ Ε. Κριαρά Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας, XII, Thessalonike 1993, 183–184; Verpeaux, Oikeioi, 90.

³⁸⁰ Verpeaux, Oikeioi, 89–90.

³⁸¹ Svoronos, Serment, 133–142; Verpeaux, Oikeioi, 91, 92. Svoronos, Serment, 138 је чак био мишљења да је постојао стварни уговор између цара и царевог пријатеља.

³⁸² Darrouzès, Ekthesis néa, 69.

³⁸³ Ibid., 71.

патријаршије између 1399. и 1401. године. У овим документима се, такође, помиње највећи број царевих οἰκέλους у XV веку.

Треба, ипак, нагласити да карактеристика 'οἰκέλος' није била титула, што се, између осталог, види и из чињенице да није постојао женски облик термина, као што је то, рецимо, био случај са скоро свим дворским титулама.³⁸⁴

Многи цареви οἰκέλοι XV века били су пословни, дакле, имућни људи који су се бавили трговином ван (Влашка, Видин, острва у Егеју) и унутар византијске престонице. Ове делатности биле су карактеристичне за Цариград и Солун, с обзиром на то да су као велики приморски градови били у непрестаним контактима са италијанским трговцима. Многи су се бавили купопродајом некретнина унутар Цариграда, њиховим рентитањем, давањем новца на зајам и сл. Неки од њих су, на основу свог друштвеног угледа, деловали често као гаранци, посредници, извршиоци тестамената, адвокати, различити заступници, сведоци, дефенсори. Као цару блиски људи, што је у основи квалификације коју су носили, често су узимали учешћа у доношењу најважнијих одлука и били су цареви лични заступници у различитим приликама. Многи су, опет, били или царски чиновници у најужем смислу те речи, а неки су обављали, истовремено, и одређене управне или неке друге службе. Оно што је извесно је и чињеница да су то били архонти, а не црквени људи. Индикативан је, у том смислу, пример Георгија Триакондафила, евнуха и τότε οἰκέλον τοῖς βασιλεῦσι τοῖς ἁγίοις, а сада монаха Галактиона.³⁸⁵ Другим речима, када би неко престао да обавља одређену службу, престајао је да буде οἰκέλος. У једном писму, опет, упућеном пријатељу у Цариграду, негде око 1400. године, Манојло Калекас не крије своје изненађење што је овај, пошто се цар Манојло II упутио на Запад, остао у Цариграду. Јер цару је, будући ἕνα σε τῶν οἰκείων τιθέμενος, био често потребан. Сада, међутим, када је био најпотребнији, ἄν ἦσθα τὴν Δύσιν περιόντι, καὶ γλώττης καὶ γνώμης καὶ τῶν ἄλλων ἕνεκα, њега нема у царевој пратњи. То је било стога што се

³⁸⁴ Уп. поглавље Архонти–титуле.

³⁸⁵ ММ II, 535–540; уп. даље излагање. То, међутим, чини се, није био случај раније, како то сведочи једно писмо Константина VII митрополиту Кизика Теодору, cf. *Verpeaux*, *Oikeioi*, 91.

повукао у манастир и постао игуман.³⁸⁶ И ово, можда, сведочи да су цареви οἰκέιοι били архонти који су обављали неку световну службу. Οἰκέιοι, коначно, често немају никакву политичку компетенцију или нам бар тако сугеришу сачувани извори који их помињу са овом квалификацијом.

Постојала је, чини се, не сасвим јасна или дефинисана хијерархија међу царевим οἰκέιοι. Најистакнутији међу њима срећу се као чланови синклита. Многи су, међутим, били цареви δοῦλοι и, тако, његови чиновници. Они су, на основу πλήρη ἄδειαν καὶ | ἐντελῆ ἐξουσίαν,³⁸⁷ извршавали наредбе или обављали послове за које их је овластио цар. На тај начин су они учествовали у царској власти. Они су били људи из цареве околине и за владара су били везани везама дефинисаним верношћу, што их је чинило блискијим од обичног слуге или чиновника. То је, истовремено, био однос који је био својствен Византији и нема везе са вазалским односима.³⁸⁸ Документ из 1409. године, којим су осуђени епископи Макарије Анкирски и Матеј Мидијски, сугерише да су неки од царевих οἰκέιοι, бар када је то било важно, учествовали и као део синклита који је одлучивао о неким важним и осетљивим питањима. Да су овој групи припадале и друге личности, поред ових наведених, сведочи и начин на који су петнаесторица царевих οἰκέιοι поменути у овом документу – они су били ἐκ τῶν οἰκέϊων τῆ κραταιᾷ καὶ ἀγία βασιλεία αὐτοῦ.³⁸⁹

Цар се архонту обраћао са 'οἰκέλος', а овај се називао и потписивао као царев 'δοῦλος'. У документима се, у том смислу, среће увек иста формула: "ὁ οἰκέλος τῷ κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ μου αὐτοκράτορι, κατὰ πνεῦμα υἱὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος, κύρ (име)" или је "ὁ οἰκέλος τῆ βασιλεία μου".³⁹⁰

На двојство елемената који су дефинисали идентитет једног царевог οἰκέλος, πίστις-ἐκδοῦλευσις, указују и два документа која показују како се постајало царев οἰκέλος и како је једна личност са овом карактеристиком добијала одређени оффицион.

³⁸⁶ Calecas, 261.

³⁸⁷ Уп. даље излагање.

³⁸⁸ Verpeaux, Oikeioi, 92.

³⁸⁹ Laurent, Trisépiscopat, 134.

³⁹⁰ Максимовић, Управа, 14, 75, нап. 56.

У два документа, готово идентичног садржаја,³⁹¹ којима је цар Јован VIII Палеолог августа 1439. године доделио титулу κόμητα παλατίνου двојници Фирентинаца, Ђакому де Морелису и Микеле Фединију, један параграф у њиховом првом делу може да нам укаже на процедуру на који начин је неко постајао царев οἰκέϊος, као и на неке појединости које је ова карактеристика у себи носила. Наиме, у документу издатом де Морелису, иначе πρώτον δὲ τῶν τεχνῶν (*priore delle arti*), каже се да је цар (ἡ βασιλεία μου) приметио (ἀποβλέψασα) овог племенитог (εὐγενῆ) и мудрошћу украшеног (φρονήσει κεκοσμημένον) човека и пошто је сазнао (γνοῦσα) за његову наклоност ка добром (περὶ τὰ καλὰ σπουδήν), његов морални интегритет (τοῦ ἥθους ἀκέραιον), али и његову префињеност (καὶ ἀστεῖον), за његов беспрекоран живот (τοῦ βίου τὸ ἀνεπίληπτον), постојан карактер (τὸ τοῦ φρονήματος σταθιρὸν), исправно и истинољубиво понашање (τὸ τοῦ τρόπου ἐπιεικὲς καὶ φιλάληθες), цар га је прихватио (ἀποδεξαμένη), и у жељи да му покаже своју наклоност (ἡμετέραν διάθεσιν), али и да је обзнани другима, цар га је укључио и убројао и уврстио групи τῶν οἰκείων (ἤδη ἡ βασιλεία μου προσλαμβάνει αὐτὸν καὶ τῷ χορῶ τῶν οἰκείων αὐτῆ συναριθμεῖ καὶ ἐγκαταλέγει). Како би га почаствовао и уздигао, цар му, као свом οἰκέϊος (ἄτε δὴ οἰκέϊος τῆ βασιλεία μου), дарује (δωρεῖται), поклања (χορηγεῖ) и додељује (ἐπιβραβεύει), од сада па надаље (ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς), право да користи уобичајени царски знак (ἔχῃ ἄδειαν χρῆσθαι τῷ συνήθει σημείῳ τῆς βασιλείας μου), са свим одговарајућим поштовањем и почастима (μετὰ τῆς ὀφειλομένης καὶ προσηκούσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς), на својим барјацима, истакнутим у јавним функцијама, достојанствима и службама, које град и комуна Фиренце додељују својим грађанима. Стога га је цар својом влашћу (τῆ παρ' ἑαυτῆ ἐξουσίᾳ), указујући му част и уздижући га (τιμῶσα ὀμοῦ καὶ ἐξαίρουσα), поставио (ποιεῖ προχειρίζεται καὶ καθιστᾶ) за κόμητα παλατίνου.³⁹² Он тиме има дозволу и потпуну власт (ἐγχειρίζουσα καὶ ἐπιχορηγοῦσα αὐτῷ πλήρη ἄδειαν

³⁹¹ Простаγμα издата Ђакому де Морелису, чији се оригинал чува у Националној библиотеци у Паризу, а чији се факсимил даје *Dölger, Facsimiles*, no. 57, послужила је да се реконструише документ издат Фединију, који је, иначе, сачуван као копија; cf. *Oikonomidēs, Byzantine Overlord*, 237.

³⁹² О термину и његовом садржају током ране Византије cf. ODB 485 (*A. Kazhdan*).

καὶ | ἐντελῆ ἐξουσίαν) да поставља нотаре и табуларије.³⁹³ На овај начин је, сматрао је Н. Икономидис, веза овог фирентинског аристократе са византијским царем јавно прокламована, његова титула је озакоњена, могућност да тражи царски заштиту очигледна, а он је, у духу феудалних односа, признао цара као свог врховног господара.³⁹⁴

Не само да су, дакле, цар и његови људи који су, рецимо, предводили византијску војску или деловали у име цара на било који начин, посебно у различитим мисијама, имали право да носе, тј. истичу уобичајени царски симбол – бели барјак на којем се налазио црвени крст и четири слова Β,³⁹⁵ већ су то могли да чине и његови οἰκέιοι. Они су имали право да истичу царски знак на својим барјацима или на својим кућама, јер су припадали царској пратњи и, тиме, његовој проширеној породици. Истицањем царског симбола показивали су како своју зависност, тако и своје блиске везе са царем, али и могућност да уживају цареву заштиту.³⁹⁶

То би, дакле, значило да је нека личност, коју, из неког разлога, цар одабере, најпре убрајана међу његове οἰκέιους, а потом јој је додељивана нека функција или служба. Припадање групи царевих οἰκέιους отварао је могућност даљег друштвеног напредовања.

Сачувана је једна формула из средине XIV века која сугерише како је нека личност постављана на одређени ὀφφίκιον: Ἡ βασιλεία μου τιμᾷ διὰ τῆς παρούσης αὐτῆς προστάξεως τὸν... τῷ ὀφφικίῳ τοῦ... ὅθεν καὶ ὀφείλει ἀπολαύειν τῆς ἐντεῦθεν ἀνηκούσης αὐτῷ τιμῆς· τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο τῷ διαληφθέντι οἰκείῳ τῆς βασιλείας μου... κῦρ...³⁹⁷ Дакле, извесна личност је већ била οἰκέιος, те би потом добила офикион.

Н. Икономидис био је, на основу документа издатог поменутиим Фирентинцима, мишљења да су цареви οἰκέιοι били и Ћеновљани из Пере,

³⁹³ ПП III, 346.

³⁹⁴ *Oikonomidès*, Byzantine Overlord, 237.

³⁹⁵ Βασιλεὺς βασιλέων βασιλεύων βασιλευόντων/βασιλεῦσι.

³⁹⁶ *Oikonomidès*, Byzantine Overlord, 236.

³⁹⁷ *Sathas*, Μνημεῖα, VI, 651.

укључујући и сваког подесту, а потом и Гатилузији са Лезбоса, Имброса, Самотраке и из Еноса, пошто су и они на својим утврђењима, уз сопствени, истицали и хералдички знак византијског цара.³⁹⁸

То потврђује и Псеудо–Кодин. Наиме, ђеновљански подеста Пере, заједно са својим архонтима, учествовао је у церемонији τῆς προκύψεως заједно са осталим архонтима. Пошто би, наиме, сви архонти до великог друнгарија флоте заузели своје место, певали би многољетије на латинском (πολυχρονίζουσι λατινικῶς). Подеста би са својима ушао, поклонιο би се (προσκυνήσαντος) цару, овај би му пожелео многољетије и руком дао комад хлеба (κολίκιον), после чега би се подеста удаљио.³⁹⁹

На Васкрс, када би сви присутни архонти цару целивали десно стопало, шаку и колено, исто је, ако је био присутан, чинио и подеста Галате са својим људима. Млечани, као ни представници других италијанских градова нису учествовали у церемонијалу на начин на који су то чинили Ђеновљани, а разлог томе наводи Псеудо–Кодин. Он приповеда да је још цар Михаило VIII начинио трајни споразум и љубав са Ђеновљанима, а у споразуму је био назначен начин на који су они били обавезни да поштују цара (ἐν ἧ καὶ ἐτάχθη ἡ ὀφειλομένη ἀποδίδοσθαι τῷ βασιλεῖ παρ’ αὐτῶν τιμῆ): када би подеста први пут из Ђенове стигао у Цариград, поклонιο би се цару, целивао би цареву руку на трону, исто би учинили и његови архонти, док би пристигли ђеновљански бродови поздрављали (εὐφημίζουσι) цара. Са Млечанима то није био случај стога што цар Михаило VIII са њима није начинио споразум. Они само клекну, не целивају и њихови бродови не поздрављају цара.⁴⁰⁰

Однос цара и Пере није одражавао један реалан однос моћи, већ је, на једном идеолошком нивоу, изражавао свој феудални карактер – ласкао је цару који је сачувао своју традиционалну улогу као врховног господара, док је за Ђеновљане представљао доказ да су уживали привилегије, а не да су цару били дужни обавезу.⁴⁰¹

И Мазарис нам саопштава понешто о односу Цариграда и Галате. Наиме, пре него што ће се из Ада вратити у горњи свет, Мазарису прилази извесни Латин

³⁹⁸ *Oikonomidès, Byzantine Overlord, 237–238.*

³⁹⁹ *Pseudo–Kodinos, 208–209.*

⁴⁰⁰ *Ibid., 234–237.*

⁴⁰¹ *Oikonomidès, Byzantine Overlord, 235.*

Сирвартоломеј Деалагаск⁴⁰² који му саветује да упозори цара на шугавог Мисаела Мускарана,⁴⁰³ сплеткароша и цепароша, непоштену хуљу, лажног астронома, који не говори грчки ваљано, а латинофил је, јер је неверан подједнако цару и Господу. Цар не треба да га, као свог посланика, шаље подести у Галату. На његов савет је, наиме, подеста намеравао да оборио царски барјак (τὴν βασιλικὴν σημαίαν) као јалово дрво, иако је следећег тренутка променио мишљење, као пијанац који се отрезни, и вратио га уз сву могућу помпу и свечаности (αὐτὴν ἔστησεν ὥσπερ ἦν πρότερον μετὰ πομπῆς θαυμαστῆς καὶ δόξης ὅτι πολλῆς). Ако га цар не отера дођавола, подеста ће приредити многе невоље царици градова преко интрига овог развратника и прељубника.⁴⁰⁴

Индикативно је, коначно, да је мали број личности у прегледу који следи био било у крвном, било у сродству путем брачних веза, а да то са сигурношћу можемо да тврдимо, са царем.⁴⁰⁵ Царев οἰκέτιος и συμπένθερος био је, извесно, Никола Нотарас. Постоји могућност да су са Палеолозима били повезани и Матеј Палеолог Ласкарис и, извесније, Марко Палеолог Јагарис, будући да је био и носилац неколико високих дворских титула. Рекло би се, опет, да носиоцима високих дворских титула није било потребно додатно објашњење или потврда достојанстава која су стекли.⁴⁰⁶ Јер, управо та достојанства сугерисала су да су они били део групе људи најближих василевсу.

Велики број људи блиских, на овај или онај начин, цару, који је припадао групи његових οἰκέτιους, сугерише, можда, да је то такође био начин да се последњи цареви Палеолози заштите и ограниче број оних који су заузимали највише положаје и били најближи цару, као што то сугерише и њихова политика када је било у питању додељивање највиших достојанстава. Само су малобројни и посебни припадали најужем кругу око владара.

⁴⁰² *Dennis*, Letters, lviii n. 124 веровао је да је у питању био припадник италијанске породице Де Лангоско, али је могуће да се ради о Бартоломеју који је 1401. године примио православље (ММ II, 454).

⁴⁰³ *Dennis*, Letters, lvii, lx, 140 идентификовао га је као Димитрија Скарана, коресподента Манојла II и Димитрија Кидона.

⁴⁰⁴ *Mazaris*, 46–48.

⁴⁰⁵ *Kiuousopoulou*, Βασιλεύς, 117 верује да се квалификација οἰκέτιος, између осталог, односила на царево рођаке.

⁴⁰⁶ То ге мишљења, такође, *Kiuousopoulou*, Βασιλεύς, 117.

Многи међу онима које извори помињу као цареve οἰκέλοι бавили су се различитим пословно–трговачко–банкарским активностима унутар и ван Цариграда.

Архонт Андреа Аргиропул,⁴⁰⁷ забележен у изворима и као царев οἰκέλος,⁴⁰⁸ носио је име чувене солунске аристократске породице, која је, иначе, била умешана у спор око вртова који су припадали манастиру Ивирон,⁴⁰⁹ и бавио се трговином веверичјим крзном (γούνας βερβερίτζας) у Влашкој.⁴¹⁰ Верује се да је управо он поменут у Мазарисовом путу на онај свет као песник Среброљуб (ὁ ἀοιδός Πῶλος Ἀργυρὸς), који се обогатио од својих трговачких послова у Влашкој.⁴¹¹ Није извесно, међутим, да ли је припадао солунској грани ове породице, јер о његовом пореклу нема података. Неколико чланова ове породице поменути су 7. јула 1425. године као ‘племићи и ситни племићи’ у документу који бележи Солуњане које су плаћали Млечани током њихове владавине градом.⁴¹²

Три синодалне одлуке помињу његове пословне активности. Прва од њих, без наведеног датума,⁴¹³ говори о спору са извесним господином (κύριος) Теодором Мамалисом,⁴¹⁴ царевим οἰκέλος, око веверичјег крзна (γούνας βερβερίτζας) из Влашке, које је, као и неке друге ствари и одела, Аргиропул најпре предао Теодоровом брату Јовану, а које је, по Јовановој смрти, Теодор незаконито присвојио. И Теодор Мамалис и Јован Аргиропул поменути су овде као οἰκέλοι и κύριοι. Пошто је установљено да је вредност те робе износила 587 перпера и пошто је Теодор пристао да врати новац Аргиропулу, њему је издато писмо као потврда да треба да му се врат новац.⁴¹⁵

⁴⁰⁷ PLP no. 1255.

⁴⁰⁸ MM II, 374.

⁴⁰⁹ Actes d’Iviron, IV, no. 97, no. 98; *Matsche*, Ankara, 159–175; *Necipoglu*, Aristocracy, 62.

⁴¹⁰ MM II, 375, 564.

⁴¹¹ Mazaris, 38, 50–52; *Trapp*, Identifizierung, 95–6; *Laiou–Thomadakis*, Byzantine Economy, 201–202 n. 97.

⁴¹² *Mertzios*, Μνημεῖα, 48 sq; *Necipoglu*, Byzantium, Appendix II, 297–298.

⁴¹³ *Darrouzès*, Regesten, 367 овај акт датира у март–април 1400. године.

⁴¹⁴ PLP no. 16549; уп. даље излагање.

⁴¹⁵ MM II, 374–375; *Darrouzès*, Regesten no. 3120; *K.-P. Matschke*, Zum Charakter des byzantinischen Schwartzmeerhandels im 13. bis 15. Jahrhundert, Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl–Marx–Universität Leipzig, Gesellschafts– und sprachwiss, Reihe 3, 1970, 448 sq; *Matschke*, *Tinnefeld*, Gesellschaft, 183.

Други, такође недатовани документ,⁴¹⁶ помиње господина Андрију Аргиропула од грађанских архоната (ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀρχόντων). Он је тврдио да се, док је пословао у Видину (ἐν τῇ Βιδρίνῃ), посвађао са извесним Михаилом Лахумаром, те су њих двојица склопили споразум по којем су дали Михаилу Аплоравдису Лахумарину бронзу у вредности од 120 перпера, а овај се својеручним писмом обавезао да ником неће дати овај залог, пре него што се обојица, и Аргиропул и Лахумарас, врате и јасно огласе Аргиропулов дуг. Сада Аргиропул тужи јеромонаха Макарија, извршиоца Аплоравдисовог тестамена, пошто његови наследници тврде да је бронзу узео свети цар (ὅτι ἔλλαβεν ὁ βασιλεὺς ὁ ἅγιος) још док је Лахумарас био жив, због чега су и затражили да се поменути извршилац тестамена појави. Овај је дошао пред синод и у своју одбрану показао је признаницу коју су му издали архонти царске ризнице (ἀπόδειξι τῶν βεστιαρικῶν ἀρχόντων), говорећи да су узели и ставили у царску ризницу Лахумарине сребрњаке и перпера ...⁴¹⁷ (ὅτι παρέλαβον καὶ εἰσεκόμησαν εἰς τὸ βασιλικὸν βεστιάριον ἀσήμιον κομμάτια, καὶ ὑπέρπυρα...) од Аплоравдиса. Тврдио је истовремено да уопште није имао потврду колико перпера је била вредност бронзе која је била залог Аргиропуловог дуга. Одлучено је да јеромонах, будући Аплоравдисов заступник, кад се Лахумарас буде вратио и кад се буде установио Аргиропулов дуг, треба да плати суму од највише 120 перпера, на начин који сам нађе за сходно. У ту сврху, Аргиропулу је издато гарантно писмо.⁴¹⁸

Још један судски случај, из 1400–1401. године, који помиње Аргиропула, бави се Манојлом Вузином, који је такође био царев οἰκέλος, и његовом женом Теодором Вузином Филантропином. Наиме, током Бајазитове опсаде Цариграда, Манојло, који је већ продао или дао под закуп своје поседе, упао је у велике дугове. Куга је њега, његову жену и децу довела до глади и он није више имао средстава да самостално издржава породицу. Стога се обратио патријарху за дозволу да прода

⁴¹⁶ *Darrouzès, Regestes*, 418 га датује у април–мај 1401. године.

⁴¹⁷ Лакуна у тексту (*М. Н.*)

⁴¹⁸ ММ II, 472–473; *Darrouzès, Regestes*, no. 3192. Жан Дарузес, коментаришући овај судски спор и пресуду, није се упуштао у објашњавање зашто и како се ова бронза нашла у царској ризници. Једино је претопставио да се у наведеном документу вероватно ради о случају конфискације имовине, упућујући на један сличан случај под бројем 3183 (*Darrouzès, Regestes*, 419).

неке куће које су биле део мираза његове жене. Он је пре тога већ постигао споразум са извесним Аргиропулом, који је нешто пре тога стигао у Цариград из иностранства и који је био спреман да му за куће плати 270 перпера. Верује се да је овај Аргиропул управо поменути Андрија Аргиропул.⁴¹⁹ Патријарх је, пошто се уверио да нема других средстава за издржавање породице, дозволио Вузину да прода куће. Овај је, међутим, затражио да се у року од осам дана потаржи купац који ће дати већу цену за куће. Како се нико није јавио, а Аргиропул у међувремену одлучио да не купи куће, за њих се заинтересовао ὁ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, Тома Калокирис, и купио их по понуђеној цени од 270 перпера. Вузин је требало да од дела тог новца плати своје дугове, а остатак да сачува за издржавање породице.⁴²⁰

Георгије⁴²¹ и његов син Јован⁴²² Гуделис убрајају се у ред најистакнутијих архоната Византијског царства у првој половини XV века. Њихова каријера може се пратити и у византијским и у ђеновљанским документима. Сматрају се, уз Манојла Кавасилу и Николу Нотараса, најугледнијим и најутицајнијим присталицама Јована VII, које је он користио као агенте у својим трговачким пословима са Ђеновом.⁴²³

Георгије Гуделис био је најпре један од трговачких агената Јована VII у Ђенови крајем 80–их и током 90–их година XIV века. Помиње се већ у уговору који је цар Јован V 2. новембра 1382. године склопио уз посредство Ђеновљана и подесте Пере Лоренца Ђентилеа, који су били гаранتي споразума између старог цара те његовог сина Андроника IV и унука Јована VII.⁴²⁴ Зна се, такође, да је 1390. године превезао и продао у Ђенови велику количину жита која је припадала Јовану VII. Ове везе су му омогућиле и стицање ђенованског држављанства.⁴²⁵ Његови трговачки послови учинили су га и једним од најбогатијих људи свог времена. Био је и сведок приликом потписивања документа којим је Јоваан VIII Палеолог, 30. септембра 1423.

⁴¹⁹ PLP no. 1255 и PLP. no. 1251.

⁴²⁰ MM II, 492–494; *Necipoglu*, Byzantium, 163–164.

⁴²¹ PLP no. 4334→91696; уп. поглавља Сенатори, Архонти–титуле и Архонти и религиозне задужбине.

⁴²² PLP no. 4337→91697.

⁴²³ *Necipoglu*, Byzantium, 134–135, као и п. 65 и 66 за одговарајућу литературу.

⁴²⁴ *Dölger*, Regesten, no. 3177.

⁴²⁵ *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 91.

године, потврдио раније споразуме између Византије и Венеције.⁴²⁶ Позиције које је заузимао – мезазон, сенатор, οἰκέλος – говоре нам да је био једна од најутицајнијих личности Царства Ромеја овог доба. Један податак из похвале коју му је упутио Јован Хортазмен, пошто је своју велелепну кућу у Цариграду претворио у сиротиште, саопштава нам да је обављао неку службу која је имала везе са судским овлашћењима. Хортазмен, наиме, бележи да је Гуделис, на основу овлашћења која му је доделио цар, делио правду грађанима (τοῖς πολίταις βραβεύων τὰ δίκαια διὰ ἐκ τοῦ μεγίστου βασιλέως σοι δεδομένης ἀρχῆς).⁴²⁷ Да ли овај податак сугерише да је обављао можда функцију дефенсора, или пак сугерише да је положај мезазона имао и неке судске надлежности, остаје нејасно. Ову вест поткрепљује донекле синодални документ који сведочи да је Георгије Гуделис, царев οἰκέλος, заступао у једном процесу пред патријаршијским судом, маја. 1401. године,⁴²⁸ Томаиду, игуманију манастира Пресвете Богородице τῆς Πανσολύτης, која је поднела тужбу против извесног Манојла Спиридона. Она је тврдила да су монахиње манастира дале овом Манојлу и његовом брату да раскрче околно манастирско земљиште и потом засаде виноград, а да после 5 година, поделе, Спиридони и монахиње, вино које ће тај виноград дати. Под овим условима су браћа могла да своје право на виноград завештају наследницима. Како је један од браће у међувремену умро, а његов наследник због опсаде био спречен да дође, манастир је захтевао да узме натраг свој врт. Како су монахиње успеле да докажу да су браћа запоставила своје обавезе везане за овај виноград, патријарх је одлучио да он у потпуности припадне манастиру.⁴²⁹

У документу из 1400. године, царева περιπόθητος θεία Ана Асанина Палеологина,⁴³⁰ тужила је царевог οἰκέλος, Георгија Гуделиса, коме је, заједно са

⁴²⁶ ММ III, 172.

⁴²⁷ Chortasmenos, 158.

⁴²⁸ Документ, иначе, бележи само годину и индикт, а *Darrouzès*, *Regestes*, 434 га датује у мај месец 1401. године.

⁴²⁹ ММ II, 499–501; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3211.

⁴³⁰ Ана Асанина Палеологина, сестра Георгија Гуделиса, била је супруга, а не сестра извесног Палеолога (*Papadopoulos*, *Versuch*, no. 149), *Ферјанчић*, Поседи, 158, нап. 162; *Necipoglu*, *Byzantium*, 160–161. Међутим, *Matschke*, *Late Byzantine Kephalaí*, 142 даје могућност да је тачна претпоставка И. Божилова да је Асанинин супруг заправо био Исакије Асан, што се не чини убедљивим. Уп. поглавље Дефенсори.

супругом Палеологом, 1393. године продала виноград у близини цркве Св. Романа⁴³¹ у Цариграду. Иако је виноград припадао њеном супругу, Ана је тврдила да и она има нека права на њега, будући да јој је пропао читав мираз који је удајом унела у тај брак. Она, међутим, није имала ни писменог доказа, нити сведока како би поткрепили њене тврдње. Са друге стране, Гуделис је тврдио да је виноград купио по уговореној цени од 600 перпера, што је укључивало и бербу од те године. Њен супруг је виноград продао у нужди, пошто је, под претњом затвора, требало да плати за *кефалатикион*. Георгије се појавио на суду са сином Јованом, царевим οἰκέτορ, коме је, у међувремену, дао поменути виноград у мираз. Како је документ, који је потврђивао Гуделисове тврдње пронађен, синод је пресудио у његову корист. После нове расправе о цени, а на понуду Гуделиса да врати виноград за цену његове куповине и половине трошкова које је око њега имао, одустало се од откупа и Гуделис је проглашен његовим легитимним власником.⁴³² Можда исказ да је Гуделис био Асанинин брат (ὁ ἀθέρτης μου, ὁ ἀδελφός μου) не треба схватити као дословно сродство, јер исту формулу Асанина користи и за супруга (τοῦ ἀθέρτου μου, τοῦ ἀνδρός μου), али и Гуделис користи исту формулу за Палеолога, Асанининог мужа (ὁ ἀθέρτης μου, ὁ ἀδελφός μου ὁ Παλαιολόγος).⁴³³ Све ово сведочи да су царење везе са богатим и угледним Ромејима биле у суштини економске. Између осталог, и на основу овог документа, закључујемо да је цар продавао достојанства која је додељивао.

Георгије се, очигледно, бавио и зеленашким активностима. Једна патријаршијска одлука нам саопштава да је 15. јуна 1400. године извесна Ватацина одлучила да се одрекне права који је штитио њен мираз,⁴³⁴ како би њен супруг позајмио 20 перпера од господина Георгија Гуделиса и вратио их у року од три месеца. Овај новац био им је потребан како би купили комад земље за издржавање. То је, дакле, била цена једног комада земље у Цариграду, током опсаде 1394–1402.

⁴³¹ О цркви cf. *Janin, Églises*, 463–465.

⁴³² ММ II, 361–366; *Darrouzès, Regestes*, no. 3113; *Ферјанчић, Поседи*, 158–159.

⁴³³ ММ II, 362.

⁴³⁴ О томе како је закон штитио имовину мираза жене у позној Византији *Macrides, Dowry and Inheritance*.

године. Њен мираз, као и имовина њеног супруга, биће гаранција за ову позајмицу.⁴³⁵ Треба напоменути да су камате за позајмљени новац у време Бајазитове блокаде Цариграда изразито порасле. Док су се у XIV веку каматне стопе кретале између 6 и 12 %, у зависности од тога да ли су позајмљивачи били приватна или правна лица, у доба опсаде оне достижу износ од 26 % на годишњем нивоу. Ово, међутим, не изненађује, с обзиром на чињеницу да је било потребе за новцем, којег, са друге стране, није било довољно у оптицају.⁴³⁶

Господин Георгије Гуделис је, као οἰκείος и тако део синклита, потписан у документу који је осуђивао смену васељенског патријарха Матеја I од стране цара Јована VII, на патријаршијском синоду из 1409. године.⁴³⁷

Знамо, такође, да је Георгије Гуделис поседовао велику и раскошну кућу у Цариграду која се, верује се, налазила на форуму Таври, тј. у трговачком делу Цариграда.⁴³⁸ Ово велелепно здање је истакнути цариградски архонт претворио у сиротиште–болницу.

И Георгијев син Јован био је тесно повезан са Ђеновљанима.⁴³⁹ Јован, или Callojane, био је *dominus et patronus* великог брода којим је пловио на релацији Пера–Хиос. Када је 1402. године покренута истрага против некох високих чиновника Пере, Јован је морао да се брани од оптужби да је неке од њих поткупио како би његов брод имао посебан третман.⁴⁴⁰ Из истог извора сазнајемо и да се бавио трговином житом које је 1401. године утоварио на Хиосу, а потом га дотерао у Цариград и становништву изгладнелом од турске опсаде продавао по веома високој цени. Поменути ђеновљански чиновници били су оптужени да су у томе сарађивали са Гуделисом.⁴⁴¹ У Јованову трговачку делатност су, такође, инвестирајући свој новац, били укључени и други цариградски архонти. О томе сведочи неколико синодалних докумената. Наиме, Теодора Палеологина намеравала је да својој ћерки да мираз у

⁴³⁵ MM II, 400–401; *Darrouzès*, Regestes, no. 3140.

⁴³⁶ *Necipoglu*, Byzantium, 165–167 и n. 80.

⁴³⁷ *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 57.

⁴³⁸ *Matschke*, Fall vom Konstantinopel, 216; *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 33.

⁴³⁹ *Laiou–Thomadakis*, Byzantine Economy, 221.

⁴⁴⁰ *Balard*, Romanie génoise, II, 758; *Laiou–Thomadakis*, Byzantine Economy, 221; *Matschke*, Ankara, 131.

⁴⁴¹ *Laiou–Thomadakis*, Byzantine Economy, 221. За додатну литературу о везама Гуделиса и Ђенове cf. *Necipoglu*, Byzantium, 159, n. 54.

вредности од 400 перпера, али како ту суму није поседовала, дала је зету Трихи у залог један виноград, у близини цркве Св. Евдокима, који је био својина њеног брата Петра Палеолога.⁴⁴² Како синови поменутог Петра не би истакли своја права, синодалном одлуком из јуна 1400. године била су потврђена Трихина права на виноград.⁴⁴³ У документу из јула 1401. године, у поступку у којем тужи своју прију, Теодору Трихадену, каже се да је Палеологина заложила накит, иначе део мираза своје ћерке, како би износ од 300 перпера уложила у посао са Јованом Гуделисом, царевим οἰκέλος. Када је, наиме, уговоран брак између њене ћерке и Трихе, договорено је да она задржи мираз како би издржавала децу. У договору са Теодором Трихаденом, мајком овог Трихе, Палеологина је позајмила, како је поменуто, Трихаденином зету Јовану Гуделису, који је требало да се упути на путовање εἰς τὰ κάτω μέρη. Пошто је Јован на том путовање нешто зарадио, Палеологина је тражила свој део, а синод је пресудио у њену корист.⁴⁴⁴

Јован Гуделис се помиње и у документу из октобра 1401. године. Из њега сазнајемо да је претходне, 1400. године, царев οἰκέλος Георгије Гуделис инвестирао велику суму новца, тачније 2600 перпера, у заједнички посао који је покренуо са Манојлом Коресисом са Хиоса. Коресис је, са друге стране, у поменути посао уложио 1000 перпера и лично је предузео путовање у Амисос, Синопу и друге црноморске области, које је требало, као и њихов посао, да се оконча до октобра 1400. године. Гаранција за Гуделисов капитал, у случају да се посао не заврши до краја поменутог октобра, био је Никола Коресис, Манојлов отац. Добит је, наравно, требало међусобно да поделе. Како му рат који је трајао у овим областима није дозволио да тргује дуго, оно што је купио за договорено време послао је једним бродом за Цариград. Сам је задржао један део робе и на пролеће, кад су му то услови дозволили, кренуо је назад. Доживео је, међутим, бродолом, због чега је и тражио од суда да га ослободи дуговања Гуделису. Гуделис је, са своје стране, најпре затражио да се подели роба која се налазила у Галати, јер ризикује да плати казну. Иако је на

⁴⁴² О цркви cf. *Janin, Églises*, 121.

⁴⁴³ ММ II, 399–400, 550–551.

⁴⁴⁴ ММ II, 511–512; *Darrouzès, Regestes*, no. 3217; *Ферјанчић, Поседи*, 160; *Necipoglu, Byzantium*, 159 и n. 53.

следећем рочишту подела робе обављена на основу споразума, Гуделис је оптужио Коресиса да је прекршио њихов споразум, не вративши се у договорено време, те да сам треба да сноси материјалне губитке од бродолома. На основу рачуна од комеркиона (τοῦ κομμερκίου ἀπόδειξις), патријарх је одлучио да обојица сnose исти ризик у послу те да треба да деле како добит, тако и трошкове. Патријарх, такође, забрањује Гуделису да о овоме узнемирава цара (τὰς θείας βασιλικὰς ἀκοὰς).⁴⁴⁵

У једном недовршеном документу из маја 1400. године каже се да је пре извесног времена обустављена куповина куће смештене наспрам кућа извесног Анконе (τοῦ καταπτικρὸ τῶν Ἀγκῶνα ὀσπητίων διακειμένου),⁴⁴⁶ коју је Теодор Варниотис купио од извесног господина Јована Гуделиса, пошто је имао удела у њеном власништву (ἀπὸ πλισιασμοῦ προτιμώμενον), а његовој жени (τὴν γυναικὰ ἐκείνου) је, на основу патријархове одлуке, дат новац. Извесном Торнику, који је такође имао права на кућу, дали су законски рок од 30 дана, да, по свој прилици, може да уложи жалбу. Ако је уопште у питању иста личност, што се чини мало вероватним, у овом документу Гуделис се не помиње као царев οἰκέλος, а помиње се и као покојни.⁴⁴⁷

Неки међу царевим οἰκέοι настојали су да на различите начине дођу до материјалних средстава или поседа у настојању да преживе тешке године економске кризе, нарочито током Бајазитове опсаде Цариграда, или увећају сопствени иметак.

Манојло Палеолог Раул⁴⁴⁸ помиње се као царев οἰκέλος у једном синодалном документу из октобра 1399. године. Ту се каже да је он продао манастиру Св. Великомученика Мамаса у Цариграду једну њиву, иначе породично наслеђе, величине 44 модија, за 800 перпера, пошто је намеравао да, услед немаштине, са читавим покућством напусти Цариград, али га је у томе спречио цар (εἰ καὶ νῦν ἐκωλύθη πρὸς τοῦτο, δόξαν οὕτω λυσιτελέστερον τῷ κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ μου

⁴⁴⁵ ММ II, 546–550; *Laiou–Thomadakis*, Byzantine Economy, 199–200; *Matschke, Tinnefeld*, Gesellschaft, 176. *Darrouzès*, Regestes, no. 3232, где τὰς θείας βασιλικὰς ἀκοὰς преводи као ‘царски суд’.

⁴⁴⁶ По свој прилици Георгије Анконас, PLP nos. 266 и 267.

⁴⁴⁷ ММ II, 388; *Darrouzès*, Regestes, no. 3130. Ж. Дарузес је, чини се, с правом веровао да је Јован Гуделис (no. 3130, no. 3217) заправо брат, а не син Георгија Гуделиса, тј. да се у документима помињу и његов брат и његов син Јован.

⁴⁴⁸ PLP no. 24134; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

αὐτοκράτορι). Патријарх му је поводом ове продаје издао и потврду. Документ, даље, саопштава да је царев οἰκέλος, Никола Софијан, нови ктитор манастира и Манојлов пријатељ, овоме понудио да му врати њиву и да Манојло чак задржи део новца који је за њу примио. Јер, чини се да је њиву хтео назад, пошто није могао да напусти престоницу. Манојло се, међутим, жалио да није ни добио новац од продаје. Како су се монаси Св. Мамаса пожалили патријарху, овај је, на крају, одлучио да је продаја земље била пуноправна и важећа.⁴⁴⁹

Најпре, међу историчарима није усклађено мишљење ко је, заправо, био Манојло Палеолог Раул. Има мишљења да су он и Манојло Раул поменут у документу султана Мехмеда II из 1454. године, упућеном истакнутим византијским архонтина Пелопонеза, иста личност.⁴⁵⁰ С. Фасулакис, аутор студије посвећене породици Раул–Ралис, сматра да је он пре идентичан неименованом Палеологу Раулу, антипаламити који је живео у Цариграду у време цара Јована V Плеолога, а коме је Јован Кантакузин упутио једно од својих теолошких дела,⁴⁵¹ настало између 1354. и 1383. године.⁴⁵² Наиме, једно необјављено побијање Кантакузинове *Расправе о таворској светлости*, које написао анонимни аутор, показује да је један Раул Палеолог постојао у време исихастичких распри. Иако има и других претпоставки, две претходно изнесене чине се најизвеснијим.⁴⁵³

⁴⁴⁹ ММ II, 304–312; *Darrouzès*, Regestes, no. 3067, no. 3076; *Necipoğlu*, Byzantium, 174–175.

⁴⁵⁰ ММ III, 290; *A. Ch. Chatzes*, Οἱ Ῥαοὺλ, Ῥάλ, Ῥάλαι (1080–1800), Kirchhain N.–L. 1909, 36–37 (наведено према PLP).

⁴⁵¹ *Nicol*, Kantakouzenos, 98–99.

⁴⁵² *Fassoulakis*, Raoul–Ral(l)es, 56–57 који даје могућност и да је извесни Манојло Раул, адресат цара Манојла II и Манојла Калекаса, антипаламит, који је живео на Кипру, идентичан Манојлу Палеологу Раулу (ibid. 62–63).

⁴⁵³ Увод и крај овог текста објавио је *Mercati*, Notizie, 275–278. Ту се, између осталог, каже и следеће: “Ἀνὴρ τις τῶν εὐγενῶν Παλαιολόγος ἅμα τε καὶ Ῥαοὺλ ἐκ τῶν γονέων ἔχων ὀνόματα, νέος μὲν ὢν τὴν ἡλικίαν οὐ κατὰ νέους δὲ τὴν σύνεσιν ὢν, κὰν τοῖς ἀνακτόροις τε διατρίβων κάκεισε πολλοῖς τῶν τὴν Παλαμῆτιν αἵρεσιν πρεσβεύειν προελομένων τυγχάνων ὁσημέραι...”, ibid. 277. Меркати (ibid. 236) је био склон да верује да је он заправо или Манојло Палеолог Раул из 1399. године или Исак Палеолог Раул. Овај други помиње се у једном натпису на Имбросу из 1391/2. године и ништа се друго не зна о њему (*Fassoulakis*, Raoul–Ral(l)es, 59).

Манојло Палеолог Раул по свој прилици је био рођак царске породице по очевој или мајчиној линији.⁴⁵⁴ Јасно је да презиме Палеолог није понео по супрузи, јер би она у документу вероватно тако била и названа. Напротив, не помиње се ни њено лично име ни презиме, већ само да је била ћерка Макродуке. У овом синодалном документу помињу се два рођака Манојла Палеолога Раула. То је његов таст, Макродука,⁴⁵⁵ кога неки истраживачи идентификују са Николим Макродуком, царевим οἰκέλος.⁴⁵⁶ Такође, у овом случају, изложеном у синодалном документу, Манојла подржава рођак Ласкарис (ὁ Λάσκαρις κῦρ...., συγγενὴς ὧν αὐτοῦ), чије се лично име не наводи.

Сматра се да је 800 перпера, новац који је Манојло Палеолог Раул добио за њиву, био веома велика сума. Заправо, цена земље и винограда унутар Цариграда, током Бајазитове опсаде, расла је, паралелно са опадањем цене земље ван градских бедема, јер је могућност пољопривредне продукције унутар града добијала све већи значај. Према расположивим подацима о цени земље и винограда пре и после периода о којем је реч (1394–1402), Цариград је, чини се природно, био најскупљи простор.⁴⁵⁷ Стога Манојлово настојање да поново дође у посед продате парцеле не изненађује. Јер, непокретна имовина се, ипак, и даље сматрала безбеднијим обликом богатства у односу на новац, који је непрестано губио вредност. Осим тога, очекивало се да цене непокретних добара порасту одмах пошто се опсада оконча.⁴⁵⁸ О томе сведоче и неки синодални документи. У једном акту из јануара 1401. године, који говори о купопродаји куће у Цариграду, између извесне Хрисокефалине и Прокопија Псилијана, патријарх, образлажући своју одлуку, бележи да постоји могућност да вредност куће порасте ако се у међувремену буде склопио мир (ὡς ἔν

⁴⁵⁴ *Ферјанчић*, Поседи, 156 био је мишљења да он није био у сродству са Палеолозима, јер се у документу не наводи да је царев рођак, већ да је просто присвојио царско презиме, што се не чини извесним.

⁴⁵⁵ PLP no. 16393.

⁴⁵⁶ PLP no. 16399; *Polemis*, Doukai, 209; уп. даље излагање.

⁴⁵⁷ Детаљније о овоме cf. *C. Morrisson, J.-C. Cheynet, Prices and wages in the Byzantine World, The Economic History of Byzantium: From the seventh through the Fifteenth Century*, vol. II, ed. A. E. Laiou, Washington D.C. 2002, 815–878; cf. *Necipoğlu, Byzantium*, 153–154.

⁴⁵⁸ *Necipoğlu, Byzantium*, 175.

εἰ μὲν, βοηθεία θεοῦ, εἰρήνη γένηται καὶ τὸ τοῦ οἰκήματος ἐκ τοῦτου τίμημα αὐξηθῆ).⁴⁵⁹ Други пример представља процес који је априла 1400. године покренуо Манојло Папилас против свог зета Алексија Палеолога.⁴⁶⁰ У акту се најпре каже да је Ирина Палеологина поклонила свом сину, Алексију Палеологу, башту у Еримијама,⁴⁶¹ која даје 20 перпера годишњег прихода. Истовремено, Алексијев таст, Папилас, захтева од зета да надокнади у некретнинама мираз од 1000 перпера покретне имовине који је добио, а који је делимично пропао. Папилас стога тражи да и Ирина Палеологина да сину одговарајућу имовину у тој вредности. Она се са тим сложила и дала је сину виноград, куће са двориштем и са црквом, те једну пекарску радњу (μαγειρείον).⁴⁶²

У претходно изложеном случају помиње се извесни Макродука, коме се не наводи лично име, као таст Манојла Палеолога Раула. Д. Полемис га је идентификовао са Николом Макродуком, царевим οἰκέτοσ.⁴⁶³ У синодалној одлуци из новембра 1399. године каже се да је царев περιτόθητοσ γαμβρός Астрас предао половину својих ктиторских права на цркву Св. Мученика Теодорá у Палеокастру на Лемносу манастиру Богородице Евергетиде. Пошто је патријарх наложио да се овај случај испита, установљено је да је цркву најпре обновио покојни Лав Мод, пошто се налазила у лошем стању. Да би то могао да учини, исплатио је 20 перпера њеном другом ктитору, покојном великом стратопедарху Астрасу. Тако, је, практично, Астрас покушао да оспори претходни споразум између Мода и његовог покојног оца, великог стратопедарха. Међутим, пошто су цркву подједнако запоставили и монаси Евергетидског и царев зет Астрас, те с обзиром на то да 20 перпера нису дати као цена за продају, а како је Макродука, зет поменутог Лава Мода, стекао у потпуности право ктитора над црквом, патријарх му то право и потврђује.⁴⁶⁴

У једном другом документу, по свој прилици од 20. децембра 1400. године,⁴⁶⁵ Никола Макродука се помиње као царев οἰκέτοσ. Овом приликом је он, заједно са

⁴⁵⁹ ММ II, 461.

⁴⁶⁰ PLP no. 21422.

⁴⁶¹ Cf. *Janin*, Constantinople, 324–325.

⁴⁶² ММ II, 375–377; *Darrouzès*, Regestes, no. 3122; *Ферјанчић*, Поседи, 159; *Nesipoğlu*, Byzantium, 170, 175.

⁴⁶³ PLP no. 16399; *Polemis*, Doukai, 209; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁴⁶⁴ ММ II, 322–323; *Darrouzès*, Regestes, nos. 3068, 3082.

⁴⁶⁵ *Darrouzès*, Regestes, no. 3179.

Луком Линардом, тужио Стилијана Халкеопула. Овај им је заложио своје продавнице вина (καπηλικὰ) на име позајмице од 300 перпера, коју је требало да врати у року од три године. Пошто су прошле још три године, а он им ништа није дао, одлучили су да га туже. Халкеопул је одбио да призна дуг, пошто су повериоци презентовали документ њиховог споразума. Пошто није могао да исплати дуг од мираза своје жене, коју је штитио закон, он је предложио да преда својој нећаки део од својих кућа у вредности од 100 перпера. Повериоци су затражили да се претходно процени вредност његове непокретне имовине. Установљено је да вредност имовине може да покрије дуг и да Халкеопулу преостане нешто мало новца. На дужников захтев за поновно одлагање плаћања дуга, повериоци су пристали уз услов да надзиру имовину чија је вредност била 300 перпера. Патријарх је одлучио да повериоци располажу овом имовином док Халкеопул не врати дуг. Ако овај то не буде учинио у року од шест месеци, повериоци постају власници.⁴⁶⁶

Никола Софијан⁴⁶⁷ најпре се, у горе поменутом случају са Манојлом Палеологом Раулом, помиње као царев οἰκέτορ и ктитор манастира Св. Мамаса у Цариграду. Он се, са истом квалификацијом οἰκέτορ, помиње у још неколико синодалних документа. У првом наредном, из марта 1400. године, каже се да су монахиња Ипомонија Хрисокефалина Кавканина и Јован Антиохитис Калоидас⁴⁶⁸ продали за 200 перпера царевом οἰκέτορ Николи Софијану апотекарску радњу (μυρεψικὸν ἐργαστήριον) коју су заједнички поседовали и која се налазила крај Кинигу капије (τοῦ Κυρηγοῦ πύλην)⁴⁶⁹ у Цариграду. Једна трећина апотеке припадала је Кавканини, пошто ју је наследила од рођака (τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς), а две трећине су припадале Калоидасу. Софијан је, како би се осигурао, јер је Калоидас још био малолетан и у обавези да гарантује мираз жени, затражио од патријарха да се провери валидност ове продаје. Патријарх је, установивши да Калоида има 13 година и да од мираза његове жене недостају 400 перпера, одлучио да се најпре Калоидиној жени

⁴⁶⁶ ММ II, 452–454; *Darrouzès*, Regestes, no. 3179.

⁴⁶⁷ PLP no. 26412; уп. поглавље Сенатори и Архонти и религиозне задужбине.

⁴⁶⁸ *G. Schmalzbauer*, Medizinische–Diätetisches über die Podagra aus spätbyzantinischer Zeit, *JÖB* 23 (1974) 234–236 га идентификује са Калоидом кога помиње Хортазмен (*Chortasmenos*, 208), cf. PLP no. 10563

⁴⁶⁹ Cf. *Janin*, Constantinople, 288.

врати овај новац. Њој су, стога, додељени један виноград καὶ τὰ ἀνώγειω κατώγια αὐτοῦ у вредности од 600 перпера, чиме је радионица постала Калоидино власништво. Он ју је потом, продао Софијану, а овај је добио писмо гаранције да нема никаквих обавеза према њему или његовој жени.⁴⁷⁰

Никола Софијан се помиње и у документу од 23. марта 1401. године као οἰκέτοϛ и ктитор, очигледно манастира Св. Мамаса. Документ је потписао монах Гаврило који се пред ктитором и црквеним архонтима свечано заклео да ће се придржавати црквене дисциплине и да ће живети живот достојан свештеника.⁴⁷¹

У документу из априла 1400. године помиње се, без навођења личног имена, титуле или карактеристике οἰκέτοϛ, један Софијан.⁴⁷² Без обзира који је од припадника ове истакнуте породице у питању, овај документ нам пружа много драгоцених информација. Из њега сазнајемо да је, пошто јој је умро муж, извесна Кумусина са синовима затражила од претходног патријарха Антонија IV да се попише његова имовина како би свако добио део очеве заоставштине која му по закону припада. Патријархови представници су отишли у његову кућу и установили да целокупна његова имовина, покретна и непокретна, вреди 7300 перпера. Најпре је Кумусина узела од тога 3000 перпера на име свог мираза, а потрошила је чак и више од тога, тако да је њеној деци преостало свега 2300 перпера. Од тога је, даље, дала Софијану (τῷ Σοφιανῷ) на име очевог (χρέουϛ ἕνεκα πατρικοῦ) дуга 100 перпера, а пошто су подмирени и неки други трошкови и пошто је укупно остало 2300 перпера, сваком од наследника требало је да припадне 335 перпера.⁴⁷³

Никола Софијан потписан је као οἰκέτοϛ те тако део синклита у документима насталим у процесу против епископа Макарија Анкарског и Матеја Мидијског 1409. године.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ ММ II, 358–359; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3111.

⁴⁷¹ ММ II, 463; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3188.

⁴⁷² Његову идентификацију као Николе Софијана предложила је, чини се, *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 26 п. 12.

⁴⁷³ ММ II, 377–379; *Darrouzès*, *Regestes*, nos. 3046, 3123.

⁴⁷⁴ *Laurent*, *Trisépiscopat*, 57, 134; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3284.

Господин Јован Софијан⁴⁷⁵ био је, такође, царев οἰκέλος и човек чије су, пре свега, банкарско–трговачке активности излазиле и изван граница Византије последњих Палеолога. Помиње се, између осталог, у неколико синодалних докумената. У првом, од маја 1400. године, каже се да је царев οἰκέλος Јован Софијан, пошто је намеравао да отпутује у Русију, затражио да му бивша ташта, извесна Пепагомена, дâ половину куће, која се налазила ἐν τῷ μεγάλῳ ὑδραγωγείῳ. То му је припало у мираз, а како је документ о његовом првом браку био изгубљен, било му је потребно како би обезбедио свог сина из овог, првог, брака. Пошто су сведоци потврдили да је Пепагомена обећала половину куће Софијану, а другу половину другом зету, од друге ћерке, τὸν διερχομένην,⁴⁷⁶ патријарх је упутио своје посланике Пепагомени како би се она изјаснила поводом свега. Она је саопштила да је укупан износ мираза био 500, од чега је половина куће вредела 200, један виноград 100 перпера, а остатак је био у другим предметима, новцу и одећи. Пошто се са тим сагласио и Софијан, патријарх је одлучио да ова имовина припадне дечаку.⁴⁷⁷

Августа исте године, брат (ἀδελφός) Јована Софијана, Георгије Вутелијарис обавезао се пред патријархом да ће бити гарант Софијановог дуга од 90 перпера према сину извесног Макропула.⁴⁷⁸ Овај Вутелијарис се не помиње више ни у једном извору. Могуће је да је термин ἀδελφός и у овом случају употребљен колоквијално. Ако су и били у сродству, могао је да буде Софијанов даљи рођак, јер не носи ниједно од знаменитих аристократских презимена, а вероватно би био наведен термином ἀυταδελφός да му је био рођени брат.

Једна архонтиса, по имену Теодора, по свој прилици удата за неког Мелидониса,⁴⁷⁹ помиње се у једној патријаршијској одлуци у Цариграду октобра 1400. године. Она је била мајка Марије Мелидонине, а ташта Јована Софијана и Димитрија Скутариота.⁴⁸⁰ Наиме, преко заступника, свог зета, господина Јована Софијана (δι' ἐντολέως τοῦ γαμβροῦ αὐτῆς, κύρ Ἰωάννου τοῦ Σοφιανοῦ), поднела је

⁴⁷⁵ PLP no. 26406.

⁴⁷⁶ Могуће је да је у питању Никола Нотарас (М. Н.).

⁴⁷⁷ ММ II 385–386; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3128; *Matschke*, Ankara, 188.

⁴⁷⁸ ММ II 421; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3153.

⁴⁷⁹ PLP no. 7301; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3166 сматрао је да је Архонтиса било њено лично име.

⁴⁸⁰ PLP no. 26203.

тужбу против другог зета, Димитрија Скутариота, тврдећи да јој овај дугује, на основу писаног сведочанства, 500 перпера и других 230, које су биле уписане у инвентар њене свекрве, бабе њене деце, као и износ од 122 перпера, које му је дала као залог да плати неки дуг и затражила је да јој исплати цео износ. Скутариот није негирао дуг од 500 перпера, али је за оних 230 перпера тврдио да су заправо његов мираз, као и да инвентар њене свекрве није био резултат њене воље. Стога је затражио да се она испита под претњом изопштења. По патријарховом налогу, велики хартофилакс Михаило Валсамон ју је испитао и установио да она није сама саставила документ, али да је он сачињен у складу са њеном вољом. Према томе, дуг од 230 перпера припадао је Скутариоту. Што се тиче 122 перпера, Теодора је пристала на попуст од 47 перпера, те је Скутариот требало да јој врати 75 перпера. Тако је укупан дуг износио 805 перпера, од чега је Скутариот требало да исплати ташти 605 перпера, а осталих 200 перпера Марији Мелидони, сестри своје жене.⁴⁸¹

Господин Јован Софијан се помиње и у синодалном документу из децембра 1401. године. Преко њега је, као заступника, извесни Евфимијан тужио Константина Анђела. Евфимијан му је, наиме, дао 100 перпера како би овај обавио један, очигледно заједнички, трговачки посао на Хиосу на броду извесног бродовласника чије име није у целости сачувано (... *νελίας*). Анђео је, међутим, ангажовао један други брод и са њим је био заробљен. Евфимијан сада тражи свој новац и, због болести, шаље као заступника Софијана. Анђео се, са своје стране, бранио тврдњом да је Евфимијан знао да им недостаје брод те да је требало да наредни чекају месец дана, па је, ако је хтео да откаже своје учешће у послу, могао за то време да поништи уговор и узме свој новац. Патријарх је проценио да је Анђелова одбрана разумна и да се Евфимијан прећутно сложио са унајмљивањем другог брода, а Анђео не може бити одговоран за оно што се дешава на пучини. Пошто је Софијан изјавио да је роба одаслата на Хиос на првом броду, што Анђео пориче, он не треба да се секира све док Евфимијан за то не буде поднео доказе. Синод је званично поништио њихов уговор и за то је Анђео добио писмену потврду. Ако се, међутим, пронађе заплешени

⁴⁸¹ MM II, 437–3488; *Darrouzès*, Regestes, no. 3166.

брод који је превозио заједничку робу, Анђео ће бити обавезан да Евфимијану и осталим ортацима врати оно што су уложили.⁴⁸²

Ђакомо Бадоер у својој књизи рачуна помиње, међу десет банкара, три Грка – Јована Софијана, Николу Сарантена и Константина Критопула. Најбогатији међу њима, Јован Софијан, имао је годишњи обрт од 10. 751 перпера, у чему је, када се упореди са западним банкарима поменутих у Бадоеровом извештају, заостајао само за двојицом.⁴⁸³

Вулотис Димитрије⁴⁸⁴ помиње се као царев οἰκέτορ у два синодална документа, из јуна и јула месеца 1401. године. У првом документу забележено је да је Вулотис тужио монахиње манастира Св. свештеномученика Кипријана тврдећи да је рођака његове жене, Ирина Апокавхиса (Εἰρήνη ἡ Ἀποκαύχισσα), која се упокојила пре извесног времена, тестаментом њега овластила за свог наследника и управитеља њеном имовином, а пошто се разболела, монахиње су то искористиле и узеле читаву њену имовину, због чега их он и тужи. Монахиње су се на то правдале тврдећу да је њихова игуманија, госпођа Марта, поштовала последњу вољу покојнице, пошто је Апокавхиса на самрти затражила да је прихвати и прихвати њену имовину, те да је постриже за монахињу, како би у покајању отплатила дуг и нашла покој, јер је, будући човек, и она грешила у Господу. Посаветовала је игуманију и да пошаље једну од својих монахиња да о свему овоме обавести Вулотиса. Вулотис се са женом томе успротивио, а у међувремену је Апокавхиса, према речима монахиња, саставила поред сведоцима нови тестамент. Патријарх је, стога, пресудио у корист монахиња.⁴⁸⁵ Из овог документа, између осталог, сазнајемо да је Вулотис био ожењен женом из истакнутог рода Апокавка.

Други документ нас обавештава да је Ватацина Гаврена тужила царевог οἰκέτορ Димитрија Вулотиса пошто је од њене сестре Атанасије узео икону Пресвете Богородице, назване Кувуклареа, иначе породично добро завештано њеној ћерки, Ани Ватацини, те сада убира приходе од ње. Упитан како се икона сада код њега

⁴⁸² ММ II 560–561; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3242.

⁴⁸³ Badoer, 15, 139; *Laiou–Thomadakis*, *Byzantine Economy*, 204.

⁴⁸⁴ PLP no. 3084; уп. поглавље Дефенсори.

⁴⁸⁵ ММ II, 509–510; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3216.

налази, Вулотис је одговорио да је икону узео њихов брат, свештеник Гаврас, уз цареву дозволу и гаранцију од 300 перпера и да ју је изнео ван Цариграда. Он ју је из нужде, међутим, убрзо поново вратио цару, ослобађајући тако гаранцију коју је за њу предао. Потом је он, Вулотис, дао цару гаранцију од 200 перпера и дошао у посед иконе, уз цареву наредбу да је не износи из престонице и не отуђује без цареве писмене дозволе (ἀνεῦ ὀρισμοῦ ἐκείνου), јер би у том случају изгубио гаранцију од 200 перпера коју је предао цару. То је, очигледно, била значајна сума новца. Пошто је цар отишао на пут поводом неких хришћанских послова (τὸ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ταξίδειον),⁴⁸⁶ и икона доспела у Вулотисове руке, а Ватацина није имала шта да дода на његову приповест, патријарх је одлучио да икона остане у Вулотисовој надлежности док се цар не врати са пута. Приходи од иконе делиће се на три дела – један део ће да иде цркви у којој се налази, а друга два дела припашће Ани Ватацини. Ако се у међувремену буде појавио свештеник Гаврас или његов наследник, њима ће припасти трећи део. Што се тиче прихода од служби и параклиса, пошто се икона налази у Вулотисовој цркви (ἐπεὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εὐρίσκεται τοῦ Βουλλωτοῦ), да се поделе на пола, те да један део иде свештенику који поје, а други део такође Ани Ватацини, док се, евентуално не буде појавио свештеник Гаврас и узео свој део.⁴⁸⁷

Димитрије, забележен као Вулиотис, помиње се као οἰκέτις и у простагми цара Манојла II Палеолога из 29. септембра 1404. године. Њега је, наиме, цар упутио на Атос са задатком да посредује у сукобима који су постојали између Светогораца и Турака са једне стране, а са друге стране између Светогораца и Јована VII, поводом неких светогорских поседа у Македонији, а у склопу промена, пре свега територијалних, које је Византији и осталом балканском свету донео споразум у Галипољу с почетка 1403. године.⁴⁸⁸ Требало је да Вулиотис, ако Светогорци одлуче да своје поседе повере неком, ове поново опорезује. Ако Светогорци, каже се у простагми, нису способни да сами среде своје послове, нека им у томе помогне Вулиотис, а уколико се ни то не догоди, онда ће интервенисати сам цар. Управо то се

⁴⁸⁶ Из овог податка се јасно види да је цар о којем је реч Манојло II Палеолог.

⁴⁸⁷ ММ II, 513–515; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3219; *Kioulosopoulou*, *Βασιλεύς*, 153–154.

⁴⁸⁸ О споразуму у Галипољу cf. *Dennis*, *Byzantine–Turkish Treaty*, 72–88.

и догодило, јер је цар, како је речено, издао хрисовуљу–типик 1406. године.⁴⁸⁹ Простагма нам, такође, саопштава да је Вулиотис, пре него што ће се упутити на Св. Гору, требало да посети емира Сулејмана, а потом поднесе кратак извештај. Потом је требало да преузме новац, који је држао Али паша од метоха светогорских манастира, да добије од Сулејмана и паше пуномоћје да може да интервенише за све што узнемирава атоске манастире, да потом оде на Атос, а затим и царевом “сину” Јовану VII, са којим је требало да утаначи споразум и, евентуално, по потреби, о томе комуницира са царем. Поседи које су светогорски манастири имали пре турског освајања Солуна требало је поново да им припадну. Харач који су, међутим, Турцима плаћали за своје поседе није укинут. Монасима је, наиме, цар поклонио 2/3 харача, а преостала трећина ишла је цару. У области Солуна ова трећина припадала је Јовану VII. О оваквој прецизној прерасподели новца се није водило рачуна, па је штету која је на тај начин нанета царској благаниј Вулиотис требало да надокнади. Јер, Вулиотисов претходник, Тарханиот, био је сувише попустљив и имао је мањак у наплаћивању дажбина од манастира. Вулиотис је у овом послу као помоћника имао Јована Граматика. Њихове плате требало је да обезбеде манастири. Сам Вулиотис је требало да добије 500 перпера за годину дана, и то од манастирских прихода у струмској области, пошто су приходи од манастирских имања у области Солуна припадали, како ке речено, Јовану VII. Јован Граматик требало је да добије 200, а Вулиотисов син и нећак Анђео по 100 перпера годишње, и то од прихода од пореза на куће (ὄσπιτιάτικον).⁴⁹⁰

Неки истраживачи су видели њега у једној личности коју помиње Мазарис у својој сатири.⁴⁹¹ Наиме, на питање извесног Пепагомена, да ли ће остати у Аду, Мазарис одговара одрично, с обзиром на то да је у животу трпео сиромаштво које су пратили лош глас, прогонство, немилост, понижавања, клевете, лажне оптужбе и разне болести и, још горе, застрашивање и немилосрдан царев бес, излагање јавном презиру, час у градовима, час на острвима, не мало пословних крахова, губитак деце

⁴⁸⁹ Actes de Prôtaton, 107–109, 254–261.

⁴⁹⁰ Простагма се налази у архиву манастира Ватопеда, а објавио ју је *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ ἀνάλεκτα, 449–452; *Dölger*, Regesten, no. 3301; *Острогорски*, Византија, вазална држава, 384–385.

⁴⁹¹ *Trapp*, Identifizierung, 96.

и хиљаду других несрећа – од којих је најгора та што његове невоље нису готове ни сад. Јер, кад год племенити цар жели да уплаши некога кога шаље на задатак (εἰς λειτουργίας ἐκπέμπη), он користи или Мазариса или несрећног Меликназара Вулотиса како би указао на морал, осуђујући њихове злочине и истичући их као застрашујуће примере порочности. Стога Мазарис очекује, на основу речи Јеванђеља, да буде ослобођен од свега, јер је током живота све претходно пропатио.⁴⁹²

Господин Георгије Мамалис,⁴⁹³ царев οἰκέλος, тужио је новембра 1401. године брата Андреу Мамалиса,⁴⁹⁴ такође τοῦ οἰκέλου τῷ κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ αὐτοκράτορι. Георгије је тврдио да поседује три петине врта који је заједно са кућом њихових родитеља чинио целину – један део је купио од брата Николе Мамалиса, други део стекао је на основу дуга другог брата, Константина Мамалиса и трећи део је био његов. Кривицом његовог брата Андреаса Дуке Мамалиса, који је поседовао само једну петину, као и њихова сестра, архонтиса Мамалина (Μαμαλίνας τῆς Ἀρχοντίσσης)⁴⁹⁵, сада је тај врт опустео и необрађен. Стога Георгије захтева правду. Андреас Дука Мамалис тврдио је, међутим, да врт припада њему и његовом брату Николи јер нису били пунолетни у време смрти њихове мајке и јер је преосталој двојици браће и сестри, који су били венчани у тренутку смрти њихове мајке, већ био дат по део имовине у мираз (τῶν ἄλλων ἐξωπορίκων ὄντων). Георгије је показао Николин продајни акт, где је наведен као петнаестогодишњак. Дука је приложио један доказ да је у име њихове мајке свештеник Димитрије Хрисококис, референдаријев отац, редиговао тестамент и затражио је да се изопшти онај ко га оспори. Георгије је захтевао да се ствар у вези заједничког власништва над вртом испита. На поновни захтев Андреаса Дуке под претњом изопштења, Георгије је најзад показао тестамент њихове мајке, којим је сваком од њих завештан један део врта. Коначно, Константинов део постао је Георгијева имовина, док је Николин део постао проблем. Дука, игноришући стављање на продају овог дела, искористио је

⁴⁹² Mazaris, 40.

⁴⁹³ PLP no. 16556.

⁴⁹⁴ PLP no. 16555.

⁴⁹⁵ *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3237 такође је сматрао да је Архонтиса породично име и да је вероватно била удата за неког Архонта, припадника породице која се помиње у једном ранијем акту (cf. ММ II, 528–30; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3226).

право прече куповине. Добио је једну четвртину Николиног дела и имање је одмах разграничено.⁴⁹⁶

Константин Мамалис, Андреас Дука Мамалис и њихова сестра не помињу се више у изворима. Једино се Никола Мамалис⁴⁹⁷ помиње још једном, као посланик цара Манојла II Палеолога, који је имао за задатак да са Млечанима на Криту уговори ослобађање византијских трговаца на острву од пореза.⁴⁹⁸

Теодор Мамалис⁴⁹⁹ помиње се као царев οἰκέτορ у једном синодалном документу из марта–априла 1400. године,⁵⁰⁰ у процесу који је против њега покренуо Андреа Аргиропул, такође царев οἰκέτορ, и патријарховом пресудом био је обавезан да Аргиропулу врати 587 перпера, на име вредности веверичјег крзна које је овом припадало, а које је, без дозволе, Мамалис претходно продао.⁵⁰¹

Андроник Палеолог⁵⁰² помиње се као οἰκέτορ у два документа у оквиру регистра одлука Цариградске патријаршије, баш као и његов рођени брат, чије име недостаје у њима. Наиме, Ана Палеологина,⁵⁰³ царева θεία, подигла је јануара 1400. године тужбу против својих синова, Андроника и још једног чије име недостаје. Њен мираз је, како је саопштила, у почетку износио 3000 перпера, али му је вредност „услед неправилности и сметености прилика“ пала. Током времена она и супруг, покојни Вранас Комнин,⁵⁰⁴ су се чак споразумно развели. Од имовине су јој остали још само куће у којима је живела породица и један виноград. Њих је њен покојни супруг дао у мираз када им се ћерка удала за Астраса.⁵⁰⁵ Вранас је, међутим, задржао неке винограде и куће које је сам купио. Породица је била принуђена да напусти Цариград и оде са царем (=Јованом VII), оставивши куће и винограде на чување зету Астрасу. Док су били одсутни, Вранас је умро без тестаментa, а Ана је остала са три

⁴⁹⁶ ММ II, 543–546; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3237; *Macrides*, *Dowry and Inheritance*, 96.

⁴⁹⁷ PLP no. 16559; уп. поглавље Посланици.

⁴⁹⁸ *Ganchou*, *Badoer et Batatzès*, 66, n. 59; *Kioulosopoulou*, *Βασιλεύς*, 128.

⁴⁹⁹ PLP no. 16549; уп. претходно излагање.

⁵⁰⁰ *Darrouzès*, *Regesten*, 367.

⁵⁰¹ ММ II, 374–375; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3120.

⁵⁰² *Papadopoulos*, *Versuch*, 143; PLP no. 21430.

⁵⁰³ PLP no. 21346; уп. поглавље Цареви рођаци.

⁵⁰⁴ PLP no. 3177.

⁵⁰⁵ Астрас Михаило Синадин, уп. даље излагање.

сина и неударом ћерком. Када је она стасала за удају, мајка је одлучила да је уда за Филипа Цикандилиса, такође царевог οἰκεῖος. Мираз су јој у највећој мери обезбедили царева мајка Марија Кераца и сам Јован VII. Ана није могла ништа да да ћерки у мираз, осим поменуте имовине коју је дала на чување Астрасу. Када је 1399. године склопљен мир између Манојла II и Јована VII и када су се архонти вратили у Цариград захтевајући своју имовину, исто је учинила и Ана Палеологина. Томе су се, међутим, успротивили њени синови, Андроник и онај други, сматрајући да они, као синови, имају право на њу. Ана стога захтева од синода да јој се врати њен мираз, а што преостане, да припадне синовима. Пошто је изгубила свој уговор о миразу, патријарх је наложио да треба да јој се преда износ њеног мираза од мужевљево имовине. Јер чак и ако је била сагласна што је муж њену имовину дао ћерки у мираз, није била упућена у закон који јој помаже, тако да јој је муж дуговао оно што је претходно предао.⁵⁰⁶

Међутим, августа исте године Ана Палеологина се појавила поново на синоду, потпуно променивши исказ и узимајући сада страну својих синова. Тврдила је, наиме, да је она, а не њен покојни муж, дала свој мираз ћерки када ју је удавала за Астрасу. Она се, каже, њега потпуно одрекла. Стога су виногради, о којима је било речи у спору, иначе власништво њеног покојног мужа, очевина њене деце. Била је спремна да раскине и споразум који је била склопила са Цикандилисом и преда ову имовину синовима. Како, међутим, није имала доказа за ове нове тврдње, њен случај је одбачен, а нови зет, Цикандилис, постао је власник винограда.⁵⁰⁷

Последња деценија XIV века прожета је династичким сукобима унутар владајуће династије Палеолога. Јован VII, син Андроника IV, узурпирао је најпре 1390. године, на неколико месеци, од априла до септембра, престо свом деди Јовану V. Септембра исте године отишао је у Селимврију. Покушај измирења из 1393. године, када је Манојло II предложио синовцу да га усвоји, а овај усвоји Манојловог сина Јована, пропао је. Иако је то првобитно прихватио, убрзо потом Јован VII је о

⁵⁰⁶ ММ II, 329–333; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3092; *Ферјанчић*, *Поседи*, 156; *Macrides*, *Dowry and Inheritance*, 97.

⁵⁰⁷ ММ II, 422–423; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3155; *Ферјанчић*, *Поседи*, 156; *Macrides*, *Dowry and Inheritance*, 98.

томе обавестио Бајазита. Стриц и синовац су се коначно измирили децембра 1399. године, пре него што се Манојло II упутио на запад Европе.⁵⁰⁸ Поред обичног света,⁵⁰⁹ Јован VII је имао доста присталица међу угледним становницима Цариграда, како то саопштава и претходно изложени судски случај Ане Палеологине. Зна се да је, непосредно пре него што ће узурпатор ући у Цариград априла 1390. године, Јован V наредио да се ухапси око 50 неименованих људи, који су ковали заверу у корист његовог унука. Некима од њих су одсечени носеви, а неки су ослепљени.⁵¹⁰ Када је, међутим, Јован VII био приморан да напусти власт и престоницу, са њим су пут Селимврије кренули и неки архонти. Међу њима су били и Ана Палеологина, њен муж Вранас Комнин, и бар њихово троје деце.⁵¹¹ Двојица њихових синова били су, како је поменуто, οἰκέοι цара Јована VII.⁵¹² Њихове две ћерке биле су удате за људе који су били οἰκέοι. Најпре је старија њихова ћерка удата за једног Астраса,⁵¹³ пре септембра 1390. године. Али иако се претпоставља да је био οἰκέοι Јована VII, јер се помиње у документима која су издата док је овај владао у Цариграду, он остаје у престоници кад породица његове жене, због наклоности према Јовану VII, напушта Цариград и оставља му преосталу имовину на чување. Реколо би се, стога, да он, у најмању руку, није био *persona non grata* у Цариграду којим влада Манојло II.

Чини се да поменути зет Ане Палеологине, Астрас, није иста личност са Михаилом Астрасом Синадином.⁵¹⁴ Овај последњи је најпре октобра 1366. године потписан као царев δοῦλος у једном нотарском писму (ταβουλαρικὸν γράμμα) којим

⁵⁰⁸ Мешановић, Јован VII, 82, 85

⁵⁰⁹ “τὸν χυδαῖον λαὸν”, како га назива Ducas, 83.

⁵¹⁰ Majeska, Russian Travelers, 100–1.

⁵¹¹ Necipoğlu, Byzantium, 133, п. 60 мишљења је да су и Ана и њен муж Вранас отишли у Селимврију, наглашавајући да је та чињеница изостављена у оквиру PLP одреднице за Вранаса (по. 3177). Исто тако, она верује да је Ана заправо била θεῖα Јована VII, а не Манојла II, како је то такође наведено у PLP no. 21346. Она се, опет, слаже са могућношћу да је архонт Комнин Вранас, поменут 1376. године као δοῦλος Андроника IV (*V. Kravari*, Nouveaux documents du monastère de Philothéeou, TM 10 (1987) 323; PLP no. 93272), идентичан мужу Ане Палеологине, што би, у политичком смислу, било и логично да је најпре био у служби Андроника IV, а потом и на страни његовог сина.

⁵¹² Necipoğlu, Byzantium, 133–4 сматра да су сва тројица њихових синова носили овај епитет, иако се у изворима помињу само Андроник и још један чије је име изгубљено (MM II, 329–333; 422–3).

⁵¹³ Чини се да су у праву Hannick, Schmalzbauer, Synadenoī, 152–153 који су изнели сумњу у то да је овај Астрас, како се помиње у патријаршијском регистру, исто што и Михаило Синадин Астрас, јер се не помиње нити именом, нити презименом Синадин. Necipoğlu, Byzantium, 161 верује да је у питању иста личност.

⁵¹⁴ PLP no. 1599.

потврђује Ватопеду поседе од 2 хиљаде модија у селу Мудру на Лемносу, а које је манастиру претходно доделио његов отац, покојни велики стратопедарх Астрас, „διάδοχος ὦν τῶν αὐτοῦ, διάδοχος γίνομαι καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ“.⁵¹⁵ У простагми цара Андроника IV из 1378. године поменут је као је као његов ујак (ὁ θεῖος τῆς βασιλείας μου κύρ Μιχαὶλ Ἀστράς ὁ Συναδηνός).⁵¹⁶ Исто важи и за један документ издат манастиру Хиландар.⁵¹⁷ Он се, потом, помиње новембра 1399. године, дакле у време када је Манојло II још увек у престоници, као царев зет (περοπόθητος γαμβρός) и као син покојног великог стратопедарха Астраса.⁵¹⁸ Помиње се, затим, у још једном у синодалном документу од јуна 1400. године, у процесу који је Теодора Палеологина⁵¹⁹ покренула против извесног Трихе. У овом документу Астрас се помиње као θεῖος покојне Ане Палеологине, супруге Петра Палеолога. Њен рођени брат био је Алексије Аспиетис.⁵²⁰ То би значило да је она постала Палеологина удајом, а можда је тиме и њен ујак стекао породичне везе са Палеолозима. Био је адресат Димитрија Кидона негде између 1388. и 1390. године.⁵²¹

Његов отац, Георгије Синадин Астрас, помиње се у изворима као кефалија Еноса, Лемноса и Солуна, као архитекта у Цариграду, као συμπένθερος Јована V Палеолога и као велики стратопедарх.⁵²² Један Петар Палеолог,⁵²³ царев οἰκέτις, помиње се у синодалном документу од августа 1400. године. У њему се каже да се Теодора Палеологина Дермокаитиса⁵²⁴ жалила патријарху Матеју на зета Николу Вранаса, који је узео свог сина, а њеног унука, кога је она издржавала, да би га он издржавао. Он то, међутим, није испунио, него му је само одузео виноград који је пре бербе уступио царевом οἰκέτις Петру Палеологу. Судском одлуком враћени су јој и

⁵¹⁵ Actes de Vatopédi, 324–325.

⁵¹⁶ Actes de Zographou, 107; Hannick, *Schmalzbauer*, Synadenoí, 151 наводе да је син великог стратопедарха Георгија Синадина Астраса носио исто достојанство као и отац, али документи које наводе то не потврђују.

⁵¹⁷ Actes de Chilandar, 331.

⁵¹⁸ MM II, 322–323.

⁵¹⁹ PLP no. 21376.

⁵²⁰ MM II, 399–400; *Darrouzès*, Regestes, no. 3139; *Ферјанчић*, Поседи, 160; уп. претходно излагање.

⁵²¹ Cydonès, II, 377–378.

⁵²² PLP no. 1598; MM II, 322; MM III, 126.

⁵²³ PLP no. 21535.

⁵²⁴ PLP no. 5216; *Papadopoulos*, Versuch, no. 140.

дете и виноград.⁵²⁵ Постоји могућност да су овај Патар Палеолог, οἰκέλος, и Петар Палеолог, земљопоседник, брат Теодоре Палеологине, помињане у претходно навођеном случају, иста личност.⁵²⁶

Други зет Ане Палеологине, Филип Цикандилис,⁵²⁷ такође се помиње као οἰκέλος. У време када се оженио млађом ћерком царева тетке, 1400. године, био је времешан господин. Извори бележе да је био близак још цару Јовану V Палеологу. Наиме, када се Јован V, октобра 1369. године, одрекао православља и прихватио римокатоличко исповедање вере, овој свечаности су, осим четворице кардинала и неколицине других духовника, присуствовали и аристократи из царева свите који су до тог доба већ били римокатолици – Франћеско Гатилузи, Димитрије Кидон, Михаило Стронгило и Филип Цикандилис.⁵²⁸ Цикандилис је био и писац грчког и латинског текста уговора од 1. фебруара 1370., којим је Јован V продужио претходни уговор са Млечанима, из 1363., на још пет година.⁵²⁹ Био је личност која је интензивно била укључена у преговоре између папске столице и Цариграда о склапању уније, те је тако априла 1371. године од папе Григорија XI примио два писма препорука за кипарски двор, принцу Јовану Антиохијском. Управо он је у јесен 1374. приспео у Авињон као гласник византијског цара,⁵³⁰ о чему сведочи и папин сачувани одговор из наредне године.⁵³¹ Један млетачки документ помиње га 13. фебруара 1375. године као “nobilis vir dominus Philippus, ambaxiator domini imperatoris Constantinopolitani”.⁵³² Његово име наведено је и у уговору од 2. јуна 1390. године, који је цар Јован VII Палеолог склопио са Млечанима. У њему се, наиме, каже да се Венецији, за потврду свега наведеног у уговору, шаљу два писма – на грчком, које је саставио царски нотар Теофилакт Василик, и на латинском, које је саставио τοῦ οἰκέλου τῆς βασιλείας ἡμῶν κύρου Φιλίππου τοῦ Τζυκανδύλη.⁵³³ Сматра се

⁵²⁵ MM II 420; *Darrouzès*, Regestes, no. 3152; *Ферјанчић*, Поседи, 160.

⁵²⁶ Cf. PLP no. 21535 и PLP no. 21534.

⁵²⁷ PLP no. 28131.

⁵²⁸ *Halecki*, Empereur, 195–6; *Радић*, Време Јована V, 345–6.

⁵²⁹ *Dölger*, Regesten, no. 3127; *Halecki*, Empereur, 225.

⁵³⁰ *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 592.

⁵³¹ *Halecki*, Empereur, 294–5, 305, 309; *Радић*, Време Јована V, 369.

⁵³² *Senato Misti* vol. 34, fol. 158, наведено према *Halecki*, Empereur, 307.

⁵³³ MM III, 143.

да је он, као познавалац латинског и секретар Димитрија Кидона, преписао његове преводе Томе Аквинског.⁵³⁴

У синодалном документу из јануара 1401. године помиње се, као царев οἰκέτιος, један други Андроник Палеолог.⁵³⁵ Против њега и његовог ујака, монаха господина Давида Палеолога, поднела је тужбу госпођа Ирина Палеологина, Андроникова сестра. Она је са њима делила ктиторска права над црквом Св. Богородице Пречисте (ἐπικεκλημένον τῆς Ἀπολύτου). Цркву, која је у међувремену опустела, подигао је извесни евнух Филиалит на земљишту које му је дала покојна протовестијарија, царева тетка, иначе мајка поменутог монаха Давида и Теодоре Палеологине, мајке поменутих Ирине и Андроника Палеолога. Протовестијарија је захтевала да после Филиалитове смрти црква припадне њеним наследницима. Патријарх је, у покушају њеног брата и ујака да јој оспоре део, потврдио Иринагина ктиторска права, потврдивши тако њихово заједничко ктиторство над поменутом црквом.⁵³⁶

Један Гаврило Палеолог⁵³⁷ се такође помиње као царев οἰκέτιος у документу од фебруара–марта 1400. године. У њему се каже да су браћа, иначе цареви οἰκέτιοι, господин Михаило Раул,⁵³⁸ господин Гаврило Палеолог⁵³⁹ и Јован Палеолог, синови сер Перија Лампадина (σὺρ Περιίου τοῦ Λαμπαδινού), притиснути сиромаштвом, одлучили да продају наслеђену имовину и захтевали су од синода да одреди њен део који је требало да припадне још једном њиховом брату, тада малолетном, Јовану.⁵⁴⁰ Експерти су проценили вредност имовине, у коју је спадала приземна кућа (τὸ χαμαιπάλατον) од 120, пекара (τὸ μαγκιπέιον) од 50 и триклин (τὸ τρίκλινον μετὰ τοῦ ἀνώγ(εω) καὶ τοῦ διπάτου) од 160, на укупно 330 перпера, те је тако сваком од браће

⁵³⁴ Halecki, Empereur, 193.

⁵³⁵ PLP no. 21431; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁵³⁶ MM II 455–458; *Darrouzès*, Regestes no. 3182; *Ферјанчић*, Поседи, 161; *Thomas*, Private religious foundations, 268–269.

⁵³⁷ PLP no. 21442.

⁵³⁸ Он, иначе, има две одреднице у PLP (no. 21531, no. 24135). Има мишљења да је, као најстарији, заправо био Лампадинов син из првог брака са извесном Раулином. То би онда значило да су му остали полубраћа, а да су сви узели презимена по мајкама, Раул и Палеолог, cf. *Fassoulakis*, Raoul–Ral(l)es, 64; *Ферјанчић*, Поседи, 158; *Necipoğlu*, Byzantium, 162, n. 67.

⁵³⁹ PLP no. 21442.

⁵⁴⁰ PLP no. 21482.

припао удео од 110 перпера. Гаврило је захтевао да, пошто тренутно живи у њој, задржи приземну кућу, а браћи исплати разлику од 10 перпера. То се, међутим, није допало његовом брату Раулу, који је тражио 150 перпера. Пекару је требало продати, а триклин је за суму од 164 перпера купио свештеник Михаило Сгуропул.⁵⁴¹ Пошто је подела суме ипак обављена, патријарх се уверио да малолетни Јован није изостављен, иако није добио некретнину, већ новац за издржавање.⁵⁴²

У одлуци синода Цариградске патријаршије у време понтификата Матеја I од децембра 1401. године помињу се још једном цареви οἰκέτοι Гаврило Палеолог⁵⁴³ и Михаило Палеолог,⁵⁴⁴ по свој прилици исте личности. Наиме, његов брат, Гаврило Палеолог, такође царев οἰκέτορ, хтео је да купи део имања које је припадало Михаилу. Како није имао новца за то, у сагласности са родбином своје жене, затражио је дозволу да за то заложи накит од њеног мираза (τὰ προικῶν κατασεῖσθαι) у вредности од 150 перпера. Патријарх је сматрао да би куповина једног продуктивног имања са обрадивом земљом била боље решење, а то имање ће се уписати уместо накита и убележити као имање од мираза. Њиме Палеолог неће моћи да располаже слободно, све док накит буде под залогом.⁵⁴⁵ Михаило Палеолог поменут је нешто раније као архонтопул у два документа. Он је, наиме, 1399. године позајмио од Михаила Магистра Пота 75 перпера и дао му као залог за овај новац свој виноград. Уговорено је да се, уколико новац не врати до септембра 1399. године, виноград прода и ако се за њега добије више од 75 перпера, да се тај преостали новац да Михаилу Палеологу. Према синодској одлуци од априла 1400. године, виноград, који је у том тренутку Михаило хтео да поклони својој малолетној супрузи као део мираза, морао је да се прода, јер је установљено да је у тренутку потписивања споразума са Потом Михаило био пунолетан, те да је рок за враћање новца истекао. Вредност винограда износила

⁵⁴¹ PLP no. 25031.

⁵⁴² MM II 355–358; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3109; *Ферјанчић*, *Поседи*, 157–158.

⁵⁴³ PLP no. 21443 где се само констатује да вероватно није у питању иста личност са Гаврилом Палеологом поменутим у претходном документу.

⁵⁴⁴ PLP no. 21523, где се износи сумња да су Михаило Палеолог и Михаило Раул исте личности, јер је у тренутку потписивања споразума са извесним Михаилом Магистром Потом овај Михаило Палеолог био малолетан, што није тачно, јер се у самом документу (MM II, 382–384) наглашава да је био пунолетан. *Ферјанчић*, *Поседи*, 158 сматрао је да је у питању Михаило Раул из претходног документа. Cf. и *Papadopoulos*, *Versuch*, no. 156

⁵⁴⁵ MM II 559; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3241.

је 94 перпере.⁵⁴⁶ Новембра месеца 1401. године Михаило је од синода којим је председавао патријарх затражио дозволу да, услед тешког материјалног положаја, дугова и потребе да прехране супругу и дете, прода виноград у близини цркве Вазнесења Христовог, у парохији Св. Романа у Цариграду.⁵⁴⁷ Купци су, међутим, имали резерви због права Михаилове малолетне супруге, која је могла да захтева део свог мираза. Синод је одлучио да Михаило најпре треба да регулише права своје супруге, а потом прода виноград. Црквени архонти (ἐξωκατάκλητοι), велики сакеларије Асинарис, велики хартофилакс Валсамон и протекдик Евгеник су установили да Михаиловој жени припада укупна вредност мираза од 260 перпера. Пошто је то установљено, Михаилу је дата дозвола да прода виноград.⁵⁴⁸

Марко Палеолог Јагарис,⁵⁴⁹ царев οἰκέλος, поменут је у једном документу из маја 1401. године.⁵⁵⁰ Ту се каже да се Јагарис обратио патријарху саопштавајући да се у близини његовог врта, у четврти Кинигос,⁵⁵¹ налазио посед извесног Мавроматиса, на којем су биле неке куће и на којем су били засађени винова лоза и дрвеће. Његова свастика, монахиња ...⁵⁵² Петралифина порушила је ова здања и почупала растиње, тако да је земљиште остало пусто. Стога је Марко Палеолог Јагарис, иначе власник суседног врта, почео да узгаја пшеницу на овом опустелом парчету земље. Како је Мавроматис и даље био одсутан, патријаршијски суд је, на Јагарисов захтев, одобрио овом да настави да користи Мавроматисову земљу уз годишњу надокнаду од једне перпере. Јагарис је, уз то, био обавезан да о сопственом трошку огради ово парче земље, како би га заштитио од разбојника који су угрожавали овај крај. Јер, и патријаршијски суд и сам Јагарис сумњали су у могућност Мавроматисовог повратка у Цариград, с обзиром да је толико година прошло од његовог одласка.⁵⁵³ У овом

⁵⁴⁶ ММ II, 382–384; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3069, no. 3126; *Ферјанчић*, *Поседи*, 159; *Necipoglu*, *Byzantium*, 168.

⁵⁴⁷ *Janin*, *Eglises*, 23.

⁵⁴⁸ ММ II, 557–558; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3240; *Ферјанчић*, *Поседи*, 159–60; *Macrides*, *Dowry and Inheritance*, 94–95.

⁵⁴⁹ РLP no. 7811; уп. поглавља Посланици и Архонти–титуле.

⁵⁵⁰ Миклошић и Милер датовали су овај документ у октобар 1400. (ММ II, 497), а *Darrouzès*, *Regestes*, 433 га је редатовоао у мај 1401. године.

⁵⁵¹ Вероватно је у питању део града код капије Кинигу, cf. *Janin*, *Constantinople*, 288.

⁵⁵² Недостаје име (прим. М. Н.).

⁵⁵³ ММ II, 497–499; *Darrouzès*, *Regestes* no. 3210.

документу Марко Палеолог Јагарис није поменут са неком од титула које је касније носио, а које је, очигледно, стекао после 1401. године.

Многи међу царевим οἰκέοι обављали су, очигледно захваљујући угледу који су поседовали, често функције гараната, адвоката, те дефенсора. Михаило Гавалас⁵⁵⁴ помиње се као царев οἰκέλος у једном синодалном документу од маја месеца 1400. године. Документ бележи да је покојни Димитрије Кидон тестаментом завештао своју имовину нећаку Јовану, сину извесне Протомајсторисе, 50 перпера. Како је Јован у том тренутку био малолетан и сиромашан, извршиоци тестамена су затражили да им патријарх дозволи да тај новац предају дечаковој мајци. Она би уз помоћ ових 50 перпера, као и од сопствених средстава, издржавала дечака. Пред патријархом се тада појавио један од извршилаца тестамена, царев οἰκέλος Михаило Гавалас, очигледно и најугледнији међу њима, и затражио је да му се, за сваку сигурност, изда писмена потврда да је новац пре времена предат из нужде, те као доказ да према дечаку, када буде достигао пунолетство, немају у том смислу више никаквих обавеза.⁵⁵⁵

Господин Манојло Кантакузин Факрасис⁵⁵⁶ помиње се у изворима најпре као царев οἰκέλος. Тако је први пут поменут у писму из 1370. године којим је Михаило Каваларије Цамплакон поклонио неке поседе манастир Ватопеду.⁵⁵⁷ Исти документ је Факрасис потписао као царев δοῦλος и сведок.⁵⁵⁸ По свој прилици он је исти Манојло Факрасис Кантакузин који је поменут у једном натпису на рељефу нађеном на бедемима Цариграда са стране Златног рога, који се чува у Археолошком музеју у Истанбулу.⁵⁵⁹ Узео је, као οἰκέλος, учешћа у синклиту те тиме и синоду који је 1409. године изопштио Макарија Анкарског и Матеја Мидијског.⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ PLP no. 3310.

⁵⁵⁵ MM II, 390–391; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3133.

⁵⁵⁶ PLP no. 29586; уп. поглавља Δοῦλοι и Сенатори.

⁵⁵⁷ *Theocharides*, Τζαμπλάκωνες, 143.

⁵⁵⁸ *Ibid.*, 145.

⁵⁵⁹ Под инвентарским бројем 4816, cf. *Chortasmenos*, 103, n. 3a.

⁵⁶⁰ *Laurent*, *Trisépiscopat*, 57, 134; *Darrouzès*, *Regestes* no. 3284; уп. поглавље Сенатори.

Димитрије Палеолог Иреник⁵⁶¹ помиње се као царев οἰκέλος у једном патријаршијском документу из новембра 1401. године, као адвокат (ὁ συνηγῶρων) јеромонаха Макарија. Наиме, најпре су извесни Кавкадин и његова супруга Кавкадина завештали једну зграду и у оквиру ње цркву Св. Мученика Христофора и Акилине манастиру који је основао монах Теологитис (ἐν τῷ τοῦ Θεολογίτου καθίσματι). Када је Кавкадин умро, Кавкадина и Теологитис продали су зграду, без цркве и једног стана, јеромонаху Макарију. Овај је срушио зграду и на том земљишту подигао је виноград. Кавкадина је, међутим, на самрти признала да је оно што је продато Макарију припадало цркви. Установљено је да су Теологитис и Кавкадина, супротно црквеним канонима, продали једно свето добро, па је патријарх пресудио да се јеромонаху врати новац који је дао за зграду, док је он требало да је врати цркви.⁵⁶² Осим тога, Иреник је, као οἰκέλος, потписан као члан синклита у документу који осуђује незакониту смену патријарха Матеја I од стране цара Јована VII Палеолога.⁵⁶³

Јагупис Алексије⁵⁶⁴ био је апографевс на Лемносу и царев οἰκέλος.⁵⁶⁵ Манојло II му је упутио једно писмо, још увек неиздато, о студијама теологије. У писму цар одговара Јагупису на забрунитост једног од Јагуписових блиских људи (τις σοι τῶν ἐπιτηδείων) што се цар бави теологијом.⁵⁶⁶ У патријаршијској одлуци од фебруара 1400. године помиње се као οἰκέλος. Наиме, у одлици се каже да је Јаков Тарханиот 1398. године, пошто му је умро отац, Триакондафил, продао свој део једног поседа наслеђеног од оца манастиру Мирелеон, за противвредност од 100 перпера. Међутим, он се потом жалио да је тај износ био мали, па је патријарх, да би заштитио интересе иначе малолетног Тарханиота, наложио да се вредност продате земље преиспита и одредио је Алексија Јагуписа да као куратор (κουράτωρ) прати процес и заступа дечакове интересе. Накнадном проценом установљено је да овај износ јесте био мали

⁵⁶¹ PLP no. 5979; *Papadopoulos*, Versuch, 148.

⁵⁶² MM II, 551–556; *Darrouzès*, Regestes, no. 3239.

⁵⁶³ *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 58.

⁵⁶⁴ PLP no. 7819; уп. поглавље Архонти на Лемносу.

⁵⁶⁵ *Dölger*, Regesten, nos. 3258, 3259.

⁵⁶⁶ *Dennis*, Letters, XIII, XVII, XXIII, XXIV; *Barker*, Manuel II, 410–413; 528–530.

и манастиру Мирелеону наложено је да дечаку исплати новчану разлику у износу од 95 перпера и 8 кератиа.⁵⁶⁷

Исто тако, један Јагупис помиње се као архонт у Цариграду и као представник Манојла II на синоду на којем је Макарије, потоњи епископ Анкаре, рукоположен за јеромонаха, али кога је протерао потоњи патријарх Матеј I. Постоји могућност да су Јагупис Алексије и овај Јагупис иста личност.⁵⁶⁸

Александар Ласкарис⁵⁶⁹ помиње се у једној повељи Великој Лаври јуна месеца 1407. године. Он је, наиме, заједно са васељенским судијом Ромеја Георгијем Инеотисом и са Дуком Стравомитисом потписан на позадини повеље. Ласкарис и Стравомитис наведени су као οἱ οἰκεῖοι τῷ κραταιῷ καὶ ἀγίῳ ἡμῶν αὐθέντη καὶ βασιλεῖ ἄρχοντες δεφένσορες ὑπηρέται.⁵⁷⁰

Никола Макрин⁵⁷¹ био је геометар, проценитељ и царев οἰκεῖος у Цариграду, како га, у периоду између 1397. и 1402. године помињу документи у патријаршијском регистру. Најпре се, без наведеног личног имена, један Макрин помиње у документу из новембра 1397. године. Наиме, месец дана раније, монахиња Ипомонија, удовица извесног Калоиде, тужила је зета Теодора Варзаниса да не поштује тестамент њене ћерке. Она је, наиме, тестаментом оставила трећину свог мираза мужу, другу трећину својој малолетној деци и трећу својој мајци, за покој душе јој. Када се појавио на суду, Варзанис је све то признао, жалећи се на тешке прилике (ὕπὸ τῆς τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίας καὶ συγχύσεως). Патријарх је наложио да се ћеркина имовина попише, како би се на првом месту обезбедила деца, да отац остане њихов старатељ, али под надзором њихове бабе Ипомоније, те да она прими део од ћеркиног мираза, за молитве за покој јој души, што зет треба да јој врати у складу са својим могућностима.⁵⁷² Месец дана касније, пошто су патријархови архонти проценили имовину Калоидине ћерке, уз помоћ геометара (γεωμέτρης) Макрина и Василика, који су премерили виноград смештен крај цистерне часног пророка Продрома (ἐν τῇ

⁵⁶⁷ MM II, 354–355; *Darrouzès*, Regestes, no. 3108.

⁵⁶⁸ *Darrouzès*, Regestes, 288–289; PLP no. 7814.

⁵⁶⁹ PLP no. 14523.

⁵⁷⁰ Actes de Lavra III, 153.

⁵⁷¹ PLP no. 16368.

⁵⁷² MM II, 347–348; *Darrouzès*, Regestes, no. 3061.

κινστέριη τοῦ τιμίου προφήτου προδρόμου)⁵⁷³ и уз помоћ столара (τὸν δὲ λεπτοῦργόν) Манојла Филипу за зграде, установељно је да је вредност мираза износила 2250 перпера. Патријарх је одлучио да се мираз подели на подједнаке делове између малолетне деце, њихове бабе монахиње Ипомоније и њиховог оца Варзаниса.⁵⁷⁴

У једном другом документу, из фебруара 1400. године, каже се да је Јаков Тарханиот, Триакондафилов син, пре две године затражио да прода свој део очевог винограда, дворишта и зграда које су му припадале. Имовина је процењена на 100 перпера и он ју је продао манастиру Мирелеон у Цариграду. Сада се, међутим, жали да та цена није била реална, а после поновне процене имовине, патријарх је одлучио да је Мирелеон дужан да му исплати још 95 перпера и 8 кератија. Међу личностима које су обавиле ову поновну процену имовине налазио се, наравно, и Никола Макрин, овде поменут као κῦρ.⁵⁷⁵

Конечно, Никола Макрин се помиње у још једном документу, овог пута као οἰκέλος. У питању је један од докумената који није објављен у Миклошић–Милер издању судских одлука Цариградске патријаршије. У документу се каже да су се, јануара 1402. године, пред патријархом суочили у једном процесу Никола Макрин, царев οἰκέλος, и Гаврена, жена покојног Каранциса, око Гавренине имовине од мираза.⁵⁷⁶

Извесни Инеотис⁵⁷⁷ помиње се, без навођења личног имена, у синодалном документу од августа 1400. године као судија царског суда (κριτῆς τοῦ βασιλικοῦ σεκρέτου) у Цариграду и царев οἰκέλος. Из њега сазнајемо да је госпођа Ана Ласкарина Тагарина⁵⁷⁸ позајмила господину Филипу Дуки Априну⁵⁷⁹ 45 перпера које је овај требало да врати у року од две године. Документ који су том приликом саставили, давао је Тагарини право на Апринов аделфат у манастиру Пресвете Богородице звани Марули (ἐπικεκλημένη τοῦ Μαρούλη) у случају да јој се новац не врати у назначеном

⁵⁷³ Могуће је да је у питању цистерна Св. Јована τῶν Στουδίου, cf. *Janin*, Constantinople, 215.

⁵⁷⁴ ММ II, 348–352; *Darrouzès*, Regestes, no. 3063.

⁵⁷⁵ ММ II, 354–355; *Darrouzès*, Regestes, no. 3108.

⁵⁷⁶ *Hunger*, Inedita, 63–65; *Darrouzès*, Regestes, no. 3255.

⁵⁷⁷ PLP no. 21020; уп. поглавље Δοῦλοι.

⁵⁷⁸ PLP no. 27397.

⁵⁷⁹ PLP nos. 1208, 1211.

року. Ласкарина је, будући да је рок истекао, више година уживала аделфат и сада је захтевала од садашњих судија, великог скевофилакса Јована Сиропула, и од τοῖς οἰκείοις τῷ κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ μου αὐτοκράτορι, Хрисокефала⁵⁸⁰ и Инеотиса, или да јој се врати дуг или да јој се потврди документ. Судије су јој, стога, издале нови документ, а како је Апринова ћерка Јаковина покушала да оспори ову одлуку, патријарх је на крају пресудио да ће аделфат остати Тагаринино власништво до краја њеног живота.⁵⁸¹

Личност царевог οἰκέλος Инеотиса можда се, како је то већ сугерисано, може идентификовати са личностима које се помињу у још два извора. Наиме, један Георгије Инеотис,⁵⁸² потписан као царев δοῦλος, помиње се као генерални судија који је са митрополитом Верије Евстатијем, у спору између манастира Велике Лавре и архиепископије Имброса документом од 15. јуна 1407. године пресудио у корист Лавре.⁵⁸³ У овом документу поменути су и извесни Дука Стравомитис⁵⁸⁴ и Александар Ласкарис⁵⁸⁵ као ἄρχοντες δεφένσωρες⁵⁸⁶ и писар их је потписао као царево οἰκέλοι.⁵⁸⁷

Друга личност са којом је предложена идентификација је један од судија у Аду, кога зову зову Винопија уместо Чедомир (Οἰνοφάγον, οὐ τῆς Εἰρήνης υἱόν), како га помиње Мазарис.⁵⁸⁸ Издавачи Мазарисовог дела, међутим, дају могућност да је у питању неки припадник породице Факрасис (φάγω; κρασί).⁵⁸⁹

Неки од царевих οἰκέλοι помињу се само једном у изворима, те о њима не знамо, осим имена, ништа друго. Јован Ласкарис Калотет⁵⁹⁰ помиње се, тако, као

⁵⁸⁰ PLP no. 31135; уп. поглавље Δοῦλοι.

⁵⁸¹ MM II, 424–426; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3157; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁵⁸² PLP no. 21025; уп. поглавље Δοῦλοι.

⁵⁸³ *Actes de Lavra III*, 152–153.

⁵⁸⁴ PLP no. 26853.

⁵⁸⁵ PLP no. 14523.

⁵⁸⁶ Уп. поглавље Дефенсори.

⁵⁸⁷ Наиме, на полеђини акта забележена су имена Стравомитиса и Ласкариса од стране писара. Како, дакле, ова двојица нису била лично потписана, поменути су као цареви οἰκέλοι. Да су се својеручно потписали, сами себе би назначили као царево δοῦλοι, *Actes de Lavra III*, 151.

⁵⁸⁸ *Mazaris*, 18. Тако га идентификује *Theocharides*, Βυζαντινοὶ καθολικοὶ κριταὶ, 497–498.

⁵⁸⁹ *Mazaris*, 103; cf. PLP no. 21031.

⁵⁹⁰ PLP no. 10614.

οἰκέλος у *Ekthesis nea*, приручнику за πικτάκια цариградског патријарха световним и духовним достојанственицима, с краја XIV века. Приручник га, наиме, помиње у примеру који показује како се цар обраћао архонтима просто, без епитета κῦρ, инвокацијом „Οἰκέτε τῆ βασιλεία μου, Ἰωάννη Λάσκαи Καλόθετε“.⁵⁹¹ Исти је случај са Дермокаитис Николом⁵⁹² који је забележен као царев οἰκέλος у уговору од 22. маја 1406. године којим је цар Манојло II Палеолог потврдио претходне споразуме између Венеције и Византије.⁵⁹³ Извесни Кантакузин,⁵⁹⁴ без наведеног личног имена, поменут је као царев οἰκέλος 1409. године. Он је, наиме, био део сената те, тако, учесник на синоду из 1409. године који је расправљао о смени васељенског патријарха Матеја I у време управе цара Јована VII Цариградом, док је Манојло II боравио на Западу.⁵⁹⁵ Извесни Анђеο⁵⁹⁶ помиње се као ἐπὶ τῆς τραπέζης и царев οἰκέλος око 1400. године.⁵⁹⁷ И Георгије Кантакузин⁵⁹⁸ помиње се као οἰκέλος у монодији коју је поводом његове смрти саставио анонимни аутор.⁵⁹⁹ Господин Димитрије Палеолог Факрасис⁶⁰⁰ још једна је од личности назначених у изворима као царев οἰκέλος. Помиње се у документу од 22. маја 1406. године којим је цар Манојло II Палеолог на пет година продужио претходне споразуме са Венецијом.⁶⁰¹

Јаков Тарханиот Кутахис Филантропин⁶⁰² помиње се као царев οἰκέλος у једном документу из августа 1420. године.⁶⁰³ Њиме се потврђује његова даровница којом је манастиру Ватопеду на Св. Гори поклонио свој посед у Лагади крај Солуна у

⁵⁹¹ *Darrouzès*, *Ekthesis néa*, 69. Чини се да се архонт Јован Ласкарис Калотет не помиње ни у једном другом извору. Закључак да је био οἰκέλος цара Јована VIII Палеолога из друге четвртине XV века донесен је на основу тога што је у претходној инвокацији наведен Андроник Палеолог Кантакузин, као архонт царев рођак, *ibid.* 69; PLP no. 10614.

⁵⁹² PLP no. 5214.

⁵⁹³ MM III, 153.

⁵⁹⁴ PLP no. 10952.

⁵⁹⁵ *Laurent*, *Trisépiscopat*, 134, 58.

⁵⁹⁶ PLP no. 171; уп. поглавље Архонти–титуле.

⁵⁹⁷ *Bees*, *Συμβολή*, 277.

⁵⁹⁸ PLP no. 92317; уп. поглавља Сенатори, Кефалије и Посланици.

⁵⁹⁹ *Chrysochoidis*, *Ἀνέκδοτη μονωδία*, 366.

⁶⁰⁰ PLP no. 29577.

⁶⁰¹ MM III, 153; *Nicol*, *Kantakouzenos*, 237.

⁶⁰² PLP no. 27482; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁶⁰³ *Vatopedinus*, *Ἀγιορειτικά*, 339.

замену за два аделфата.⁶⁰⁴ Оба документа, грешком или тенденциозно, буде ивесне недоумице. Најпре, иако је у њима записано да је први, из августа месеца 1405. године, датован индиктом 19, његов индикт је заправо 13. То би значило да су оба документа датована истим месецом и индиктом, што поткрепљује сумње неких истраживача да су документи, или један од њих, погрешно датовани. Јер, према њиховој постојећој хронологији, протекло је 15 година између издавања даронице и његове потврде од стране „деспота“, што је врло чудно.⁶⁰⁵ Потом, други документ, оризму из 1420. године, потписао је „деспот Јован“ (Ἰωάννης Δεσπότης).⁶⁰⁶ Деспотово име је сасвим сигурно погрешно, пошто је, како се зна, Андроник Палеолог био деспот у Солуну између 1408. и 1423. године. Изостанак управо презимена Палеолог у деспотовом потпису такође изазива сумњу. Поред тога, о Тарханиотовој породици не знамо много, осим да му је тетка по оцу била удата за извесног Милитиса, те да је имао најмање две сестре.⁶⁰⁷ Иако је припадао знаменитој византијској аристократској породици Тарханиота, по свој прилици је сам био аристократа средњег ранга.⁶⁰⁸

Међу оним који су се називали царевим οἰκέιοι налазио се и један Србин. У питању је Радослав Сабља или Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας.⁶⁰⁹ Он је био крупни земљопоседник у Каламарији на Халкидику, између 1378. и 1405. године, када се и помиње као οἰκέιος цара Јована VII Палеолога. Радослављева породица је стекла значајне поседе у околини Солуна у време освајања Стефана Душана, а у службу Византинаца ступила је пошто су ови поново заузели ове области од Срба.⁶¹⁰ О томе нас обавештавају две повеље – повеља цара Андроника IV из 1378. и повеља цара Јована VII Палеолога из 1405. године, у којој се и помиње као οἰκέιος.⁶¹¹ Радослав је 1. јуна 1405. године, уз посредовање Антонија Багаша, такође Србина, иначе свог

⁶⁰⁴ Ibid., 337–339.

⁶⁰⁵ *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, 109.

⁶⁰⁶ *Vatopedinus*, Ἀγιορείτικα, 339.

⁶⁰⁷ Ibid., 338.

⁶⁰⁸ *Pavlikianov*, Aristocracy, 146.

⁶⁰⁹ PLP no. 24781. Преглед свих извора и литературе који помињу Радослава Сабљу, те да је у питању придевак или породично име Сабља, што је у српском језику била и јесте реч која означава једну врсту хладног оружја, уп. *Бубало*, Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας, 459–463.

⁶¹⁰ *Dölger*, Schatzkammern, 48–49; *Острогорски*, Пронија, 86.

⁶¹¹ *Binon*, Xéropotamou et Saint-Paul, 263–265, 284–286.

духовника и игумана светогорског манастира Св. Павла, завештао овом манастиру половину своја два села у Каламарији. Друга половина припала је Радослављевим синовима, Дуки и Ласкарису и она је, после њихове смрти, требало такође да припадне манастиру.⁶¹² Овај дар је хрисовуљом из истог месеца потврдио цар Јован VII.⁶¹³ Цар је, потом, поново, октобра 1406. године, након Радослављеве смрти, простагмом, поново потврдио манастиру поменуте поседе,⁶¹⁴ што је касније, септембра 1419. године, учинио и деспот Андроник Палеолог.⁶¹⁵ Иако српског порекла, будући у служби византијског цара, двојицу синова крстио је грчким именима, тј. именима знаменитих аристократских породица Царства. Звали су се Дука и Ласкарис. Можда су имена добили по породицама чије је име или наслеђе баштинила њихова мајка, у том случају Гркиња, или су, рецимо, добили имена по патронимима угледних кумовима. Иако се историчари не слажу око његове аутентичности,⁶¹⁶ у једном документу из 1386. године⁶¹⁷ Мурат I поврђује, по свој прилици, Сабљи извесне поседе који су се граничили са онима наведеним у повељама владара из династије Палеолог. То би, онда, значило, да је Радослав признао османску власт на овим просторима (1383–1403), те потом опет, после 1403. године, власт Византинаца.⁶¹⁸

Са друге стране, неки од њих су, осим карактеристике τοῦ οἰκείου, носили и неке дворске титуле, били посланици или обављали неке административне службе. Јован Ласкарис Дисипат⁶¹⁹ помиње се као царев οἰκεῖος⁶²⁰ и велики хетеријарх 1437.

⁶¹² Ibid., 278–281; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 276–277.

⁶¹³ *Binon*, Χέροпотамου et Saint-Paul, 284–286; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 256.

⁶¹⁴ *Binon*, Χέροпотамου et Saint-Paul, 286–287; *Dölger*, Schatzkammern, 119–120; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 259.

⁶¹⁵ *Binon*, Χέροпотамου et Saint-Paul, 292–293 (који је приписује деспоту Јовану VIII); *Dölger*, Schatzkammern, 86–87; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 261.

⁶¹⁶ Уп. *Бубало*, 'Ραδοσθλάβος Σάμπιας, 461, нап. 18.

⁶¹⁷ Уп. *V. Boškov*, Jedan originalan nišan Murata I iz 1386. godine u manastiru Svetog Pavla na Svetoj Gori, Prilozi za orijentalnu filologiju 27/1977 (1979) 225–246.

⁶¹⁸ *Бубало*, 'Ραδοσθλάβος Σάμπιας, 461.

⁶¹⁹ PLP no. 5537; уп. поглавља Посланици и Архонти–титуле.

⁶²⁰ И њега и Димитрија Тарханиота Вулотиса папа помиње као *familiarii* Јована VIII, *Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes*, Pars I. *Epistolae pontificiae de rebus ante Concilium Florentinum gestis* (1418–1438), ed. *G. Hofmann*, Romae 1940, n. 85, 84–88, цитирано према *Ђурић*, Сумрак, 314 н. 160.

године.⁶²¹ Био је брат Георгија и Манојла Дисипата, те зет Димитрија Палеолога Метохита. Презиме Ласкарис уз његово име забележено је у латинским изворима⁶²² и, према мишљењу В. Лорана, потиче од мајчине линије.⁶²³

Манојло Ескаматисмен⁶²⁴ се у изворима помиње као οἰκέλος и кефалија. Тако му се најпре априла 1396. године⁶²⁵ обраћа патријарх Антоније IV у питакиону упућеном кефалијама Лемноса, царевом θεῖος и протовестијариту Теодору Палеологу и οἰκέλος Ескаматисмену.⁶²⁶ Треба поменути и да документ, у којем су царев δοῦλος Павле Газис и јеромонах Јоасаф саставили списак добара цркве Богородице Зоодохос Пиги на Лемносу, из августа 1415. године, бележи Ескаматисмена као поседника бар једног винограда на Лемносу.⁶²⁷ Он се, потом, помиње поново као царев οἰκέλος, али и кефалија Солуна 1409. године.⁶²⁸ Коначно, Ескаматисмен је потписан као δοῦλος и кефалија Солуна поново 1414. године.⁶²⁹ Нешто касније, Ескаматисмена срећемо као царевог представника у Венецији 1424. године. Он је, наиме, заједно са Манојлом Јагарисом, 27. јануара био сведок изјаве Јована VIII Палеолога, изречене пред нотаром, да ће млетачком дужду вратити позајмљених 1500 дуката првом приликом када овај то буде захтевао. Обојица посланика наводе се као становници Константинопоља и по свој прилици су пратили Јована VIII приликом његовог путовања по Западној Европи.⁶³⁰

Матеј Ласкарис Палеолог⁶³¹ још једна је од личности које се као царев οἰκέλος и као такав део синклита 1409. године помиње у документима везаним за случај

⁶²¹ *Dölger*, *Regesten*, no. 3470; Syropoulos, 126. Ово је, иначе, податак који је промакао пажњи *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 127 n. 102.

⁶²² *Dölger*, *Regesten*, no. 3451; *Orientalium documenta minora*, ed. *G. Hofmann*, *T. O' Shaughnessy*, *J. Simon*, Roma 1953, 18.

⁶²³ Syropoulos, 127 n. 13.

⁶²⁴ PLP no. 6145→91872; уп. поглавља Кефалије и Посланици.

⁶²⁵ Чини се да су издавачи погрешно навели 1394. годину, иако су на самом документу тачно забележени 6904. година и индикт 4.

⁶²⁶ MM II, 267–269; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 2941, no. 3023.

⁶²⁷ *Actes de Lavra*, III, 168.

⁶²⁸ *Ibid.*, 157.

⁶²⁹ *Actes de Docheiareiou*, 285.

⁶³⁰ *Lampros*, *Σύμμικτη*, 371–372.

⁶³¹ PLP no. 14552; уп. поглавља Сенатори и Посланици.

збацивања патријарха Матеја I од стране Јована VII и касније осуде тог чина.⁶³² Зна се, такође, да је 1422. године био и посланик Мурату II.⁶³³

У једном рукопису који се чува у Националној библиотеци у Паризу забележено је да је примерак Мазарисове сатире 'Путовање у подземни свет', који се, уз многе друге текстове, налази у њему, настао о трошку тоῦ πανευγενεστάτου κυροῦ Ματθαίου Παλαιολόγου Λάσκαρι, 11. септембра 6928. (=1419) године. На једном другом листу истог рукописа помиње се † Ματθαῖος Παλαιολόγος ὁ Σγουρομάλης Πελοποννήσιος, Σπαρτιάτης καὶ Λακεδαιμόνιος, а испред крста је наведена 1426. година.⁶³⁴ Већ је С. Ламброс изнео амбивалентно мишљење да је потписани Спартијат и Лакедемоњанин или претходно поменути Матеј Палеолог Ласкарис или неко ко је био истог имена као он. Да је у питању иста личност, сматрају приређивачи актуелног критичког издања Мазарисове сатире.⁶³⁵ Супротног мишљења је Р. Валтер, који сматра да тешко може бити речи о истој особи. Он верује да је Матеј Палеолог Ласкарис поменут као сенатор 1409. године, док је заправо Матеј Палеолог Сгуромалис Пелопонежанин, Спартијат и Лакедемоњанин био поседник рукописа Мазарисовог дела 1426. године.⁶³⁶ Исто тако, по његовом мишљењу Матеја Палеолога Ласкариса једном приликом помиње и Сиропул, наводећи име једног царског посланика.⁶³⁷

Вријеније Леонтарис⁶³⁸ помиње се у једном синодалном документу из јуна 1401. године као οἰκέτιος цара Јована VII Палеолога.⁶³⁹ Он је најпре у Селимврији био кефалија града, а потом и дефенсор у служби локалног суда пре 1399. године, а нешто касније, сматра се између 1402. и 1422. године⁶⁴⁰ и кефалија Цариграда, како га оловљава Јован Хортазмен у једном писму које му је упутио.⁶⁴¹

⁶³² *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 58.

⁶³³ *Sfranze*, Cronaca, 22.

⁶³⁴ *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 183.

⁶³⁵ *Mazaris*, XXXI.

⁶³⁶ *Walter*, Hadesfahrt, 202; cf. *Laurent*, Mélikès, 365. Уп. поглавље Архонти Мореје.

⁶³⁷ *Syropoulos*, 308, n. 1.

⁶³⁸ PLP no. 14669→92519; уп. поглавља Дефенсори и Кефалије.

⁶³⁹ MM II, 502–505; *Darrouzès*, Regestes, no. 3213.

⁶⁴⁰ *Matschke*, Ankara, 248, n. 51.

⁶⁴¹ *Chortasmenos*, 226.

К.–П. Мачке даје могућност да је управо Вријеније Леонтарис, кога, иначе, овај историчар идентификује са Манојлом Вријенијем Леонтарисом,⁶⁴² потписао споразум у Галипољу са Сулејманом Челебијем, јануара или фебруара 1403. године, у име цара Јована VII.⁶⁴³ Иначе, у судском поступку који су власти Пере покренуле против својих чиновника, нелегално уплетених у трговину житом Јована Гуделиса, помиње се извесни Леонтарис као агент византијског цара, чије је име довођено у везу са подмићивањем ових ђеновљанских службеника. Није, међутим, извесно, да ли је у питању био Манојло Вријеније Леонтарис, дефенсор и кефалија Селимврије и Цариграда, или Димитрије Ласкарис Леонтарис, такође царев οἰκέτορ.⁶⁴⁴ Овде поменути Леонтарис био је такође укључен у трговачке послове и сарађивао је са Ђеновљанима из Пере. У овом случају, требало је да два ђеновљанска чиновника доставе јефттиније жито у Перу, а оно је касније требало да се, по скупљој цени, прода у Цариграду. Извештени смо да су цар, Леонтарис и два Италијана стекли 11 хиљада перпера у једном наврату који открива поље њиховог деловања.⁶⁴⁵

Манојло Вријеније Леонтарис⁶⁴⁶ помиње се као οἰκέτορ у Цариграду 1409. године. Његов потпис налази се у синодалном документу који се бави проблемом трисепископата патријарха Матеја I.⁶⁴⁷ Манојло Вријеније Леонтарис помиње се 1438. године и као личност о чијем је трошку обновљена капија Пиги у Цариграду.⁶⁴⁸

Леонтарис Вријеније Палеолог⁶⁴⁹ поменут је у једној краткој хроници као учесник у завери после смрти деспота Теодора II Палеолога 1448. године. У хроници се каже да су, пошто је јуна месеца умро деспот Теодор II Палеолог, да су се нашли неверни, не малобројни, тајно, а јавно Теофил Палеолог, Вријеније Леонтарис Палеолог, Сегрула, Стратигопул Сканцилерис, судија, секретар и многи други.⁶⁵⁰

⁶⁴² Исто чини и *Laurent*, Trisépiscopat, 58 као и *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 57 n. 114, 94, 96 n. 30, 106 n. 48, 131; cf. PLP no. 14682.

⁶⁴³ *Matschke*, Ankara, 46–47; споразуму у Галипољу cf. *Dennis*, Byzantine–Turkish Treaty, 82f.

⁶⁴⁴ *Matschke*, Ankara, 130, 248, n. 51; *Necipoglu*, Byzantium, 160.

⁶⁴⁵ *Jorga*, Notes I, 66–7; *Necipoglu*, Byzantium, 160, која прави разлику између Вријенија Леонтариса и Леонтариса Манојла Вријенија (ibid. 198; App. IV).

⁶⁴⁶ PLP no. 14682.

⁶⁴⁷ *Laurent*, Trisépiscopat, 58, 134; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

⁶⁴⁸ *Janin*, Constantinople, 257.

⁶⁴⁹ PLP no. 14670; уп. поглавље Посланици.

⁶⁵⁰ *Kleinchroniken* I, 99, no. 9.

Вријеније Леонтарис Палеолог се вероватно звао Андроник,⁶⁵¹ и касније је као дипломата био у служби Константина Драгаша и деспота Димитрија Палеолога. И П. Шрајнер⁶⁵² и И. Ђурић⁶⁵³ га доводе у везу са Леонтарисом Вријенијем, кефалијом Селимврије.⁶⁵⁴

Андроник Апокавк Мелисин⁶⁵⁵ помиње се, у периоду између 1397. и 1409. године, у неколико извора као сенатор и царев οἰκέτορ у Цариграду. Најпре је поменут као οἰκέτορ који је, уз неке друге угледнике, потписан као сведок у документу од 22. маја 1406. године, којим је цар Манојло II Палеолог продужио раније споразуме са Венецијом на пет година.⁶⁵⁶ Поменут овог пута као Андроник Мелисин, он је, поново као οἰκέτορ, био присутан на синоду који је изопштио из црквеног заједништва епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског, августа 1409. године.⁶⁵⁷ Верује се, исто тако, да је управо он извесни *Molissinus* који је као посланик Јована VII Палеолога отпутовао у Брусу ради преговора око мира са Османлијама. Он је, наиме, заједно са епископом Готије 6. августа 1401. године отпутовао у Брусу, Челебијиној мајци, да са Турцима преговарају о миру, заједно са млетачким и ђеновљанским представницима. Мир је требало да се склопи по принципу да византијски цар задржи све градове који су му припадали пре рата. Требало је да посланици потом отпутују у Севастеју, где се налазио Бајазит I, те да се врате у Цариград тек пошто им султан овакав споразум потврди.⁶⁵⁸ Такође, иако се сматра да помен извесног Мелисина (*Melisino*) у регистру Ђакома Бадоера сведочи да су породици Мелисина припадали појединци који су се бавили трговином у сарадњи са италијанским трговцима, нема података да је у питању био Андроник Апокавк Мелисин.⁶⁵⁹

⁶⁵¹ *Kioulosoulou*, Βασιλεύς, 266, 268 га само наводи у списку људи који су у првој половини XV века убрајани у личности са извесном политичком моћи у Царству, као и у списку царских посланика.

⁶⁵² Kleinchroniken II, 449 n. 72.

⁶⁵³ Ђурић, Сумрак, 399 н. 167.

⁶⁵⁴ Уп. поглавље Кефалије.

⁶⁵⁵ PLP no. 17809; уп. поглавље Сенатори.

⁶⁵⁶ MM III, 153.

⁶⁵⁷ *Laurent*, Trisépiscopat, 58, 134; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

⁶⁵⁸ *Jorga*, Notes I, 112–113; *Dölger*, Regesten, no. 3196; *Barker*, Manuel II, 212; *Necipoglu*, Byzantium, 196.

⁶⁵⁹ Badoer, 405, 610; *Necipoglu*, Byzantium, App. III, 301.

Никола Нотарас,⁶⁶⁰ високи достојанственик и близак човек цара Манојла II Палеолога, потицао је из породице која је водила порекло из Монемвасије. Његов отац, Георгије Нотарас, дошао је средином XIV века у Цариград, где се бавио трговином усољеном рибом.⁶⁶¹ Пошто је убрзо проширио своје активности на луке у Црном мору, на Хиосу и Криту, успоставио је тесне пословне везе са италијанским трговцима, поглавито Ђеновљанима из Пере. На царски двор је ушао као тумач Андроника IV, којег је пратио и у Селимврију.⁶⁶² И његов син Никола најпре је био присталица Андроника IV и Јована VII, које су, као што је познато, подржавали и Ђеновљани.⁶⁶³ Своју економску моћ, која ће бити темељ моћи његових наследника, Никола је, као и његов отац, стекао преваходно бављењем трговином, још од 1386. године. Захваљујући својим пословним везама са италијанским градовима стекао је статус Ђеновљанина (Januensis), како се помиње 1390. године.⁶⁶⁴ Касније ће оно бити додељено и његовим потомцима, као и грађанство Пере, те млетачки држављанство. Од 1391. године већ је у служби цара Манојла II као тумач (διερμηνευτής) и посланик, све до смрти 1423. године. У уговору из октобра 1418. године, којим се обнављају и продужавају претходни уговори са Венецијом, Никола Нотарас је потписан као царев οἰκέτορ, διερμηνευτής и καβαλλάριος.⁶⁶⁵ Био је ожењен Евпрепијом, са којом је имао синове Јована и Луку Нотараса.⁶⁶⁶

Зна се да је Никола Нотарас 1391. године закупио 1/6 пореза на потрошњу у ђеновљанској колонији Пери. Само током 1398. године он је имао улагања у износ од 2.532 ђеновљанске фунте у обвезницама Ђенове. Зна се да је, такође, улагао велике суме новца у банке у Венецији и Ђенови. Кад је основана *Banca di San Giorgio*, 1408. године, стекао је акције у вредности од 12.100 фунти, које су, опет, 1420. године достигле вредност од 27.600 фунти.⁶⁶⁷ Осим тога, улагао је новац и у

⁶⁶⁰ PLP no. 20733; уп. поглавља Посланици и Цареви рођаци.

⁶⁶¹ *Matschke*, Notaras Family, 59–62; *Matschke*, Personengeschichte, 788–797; *Ganchou*, Rachat, 159.

⁶⁶² *Ganchou*, Rachat, 160.

⁶⁶³ *Barker*, John VII, 236–237.

⁶⁶⁴ *Barker*, Manuel II, 486–487.

⁶⁶⁵ ММ III, 162.

⁶⁶⁶ Аутори PLP су, грешком, навели Николу Нотараса, а не Луку Нотараса као сина тумача Николе Нотараса.

⁶⁶⁷ *Balard*, *Romanie génoise*, I, 347–349.

црноморске колоније Кафу и Тану. Промене на његовом рачуну показују да је имао трансакције са великим трговачким именима Ђенове, која су, изгледа, у његово име полагала значајне своте новца у банке.⁶⁶⁸

Јован Марахас⁶⁶⁹ помиње се у једном синодалном документу из јануара 1402. године као μέγας ἀδικομιαστής и царев οἰκέλος. Њега је његов унук, Манојло Палеолог, тужио пред патријаршијским судом. Он је, наиме, саопштио да га је, после мајчине смрти, отац поверио на старање деди, поменутом Марахасу, заједно са мајчиним миразом, а деда га је потом дао Манојловој сестри приликом њене удаје. Манојло, стога, сада тражи од деде половину мајчиног мираза. На саслушању је Марахас рекао да се старао о сирочету и да га је школовао о свом трошку. Тврдио је да није примио ни новчић од мираза своје ћерке из руку свог зета, покојног Палеолога, а он је тај који је удао и Манојлову сестру, такође о свом трошку. Манојло Палеолог, стога, мора да изведе сведоке за своје тврдње. То су били већ помињани Алексије Цамплакон Каваларије и други чије име је изостављено у документу. Требало их је, наиме, испитати под претњом изопштења, са чим се сложио и Марахас. Дошло је и до следећег саслушања на којем је затражено да се сада испита његов деда, такође под претњом изопштења. Документ, иначе, није сачуван у целости, тако да се не зна коначни исход овог спора.⁶⁷⁰

Алексије Каваларије Цамплакон⁶⁷¹ помиње се као царев οἰκέλος у Цариграду између 1382. и 1409. године. Он се најпре помиње 2. новембра 1382. године у једном документу као један од сведока у споразуму који је цар Јован V Палеолог склопио, уз посредство Ђеновљана, са сином Андроником IV и унуком Јованом VII.⁶⁷² У синодалној пресуди из 16. октобра 1385. године потврђује се претходно донета пресуда о рашчињењу протопопа Влахернске цркве, Константина Кавасиле, након поновне расправе коју је наложио лично цар. Због тога је на синод послао τὸν τε περιπόθητον θεῖον τῆς ἁγίας βασιλείας αὐτοῦ, κύρ Κωνσταντῖνον τὸν Ἀσάην, καὶ τὸν

⁶⁶⁸ О овоме детаљније cf. *Ganchou, Rachat*, 158–167; *Kiousopoulou, Βασιλεύς*, 55.

⁶⁶⁹ PLP no. 16829; уп. поглавље Архонти–титуле.

⁶⁷⁰ *Hunger, Inedita*, 65–66; *Darrouzès, Regestes*, no. 3256.

⁶⁷¹ PLP no. 27749; уп. поглавља Сенатори и Δοῦλοι.

⁶⁷² *Dölger, Regesten*, no. 3177.

οἰκεῖον τῇ ἀγίᾳ βασιλείᾳ αὐτοῦ, κύρ Ἀλέξιον τὸν Καβαλλάριον, ἀξιοῦντας ὡς ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως τοῦ ἀγίου.⁶⁷³ Алексије Цамплакон Каваларије се поново помиње као царев οἰκεῖος у синодалном документу из децембра 1399. Он је тврдио да је неколико дана пре тога Раул Асан захтевао своја ктиторска права над цариградским манастиром Христа Филантропа, чему се успротивио тадашњи хартофилак Јован Холовол, тврђом да је, поседујући извесно имање, имао ктиторска права и покојни извесни Хаварон. Међутим, извесни покојни Филантропин, који је такође имао ктиторска права над манастиром, приликом продаје овог имања је тврдио да није купио имање од Хаварона, него му је овај то поклонио. Али Цамплакон није знао да ли је имао права на овај посед на основу заједничке имовине (περὶ τοῦ πλησιασμοῦ λόγῳ), како је то од њега захтевао онај Филантропин, будући да је у питању био поклон, а не продаја и с обзиром на то да је од овог чина прошло 36 година. Патријарх је проценио да, пошто су и Хаварон и Филантропин покојни, нема никога ко би могао да посведочи у Цамплаконову корист. Манастир Христа Филантропа стога неће бити узнемираван.⁶⁷⁴ Цамплакон се још једном помиње као οἰκεῖος у синодалном документу из јануара 1402. године. Био је сведок Манојлу Палеологу у процесу који је овај покренуо против свог деде Јована Марахаса.⁶⁷⁵ Део је, такође као οἰκεῖος, синклита који учествује на синоду из 1409. године.⁶⁷⁶ Њега, такође, у свом спису помиње и Мазарис, 1414. године и то као већ покојног. Наиме, у приповести како су почеле његове несреће и како је на крају завршио у Аду, Манојло Оловол Мазарису саопштава како га је најпре преварио један од аристократа (τῶν εὐγενῶν), а тај преварант био је покојни Цамплакон Каваларије (ἦν δὲ ὁ ἐξαπατήσας Τζαμπλάκων ἐκεῖνος ὁ Καβαλάριος), који га је довео на Стари Несрећни Двор као секретара (ἔς τὴν Παλαιὰν Ἄσπιν ἦκε φέρων ὡς γραμματεῖα).⁶⁷⁷

⁶⁷³ ММ II 56–59; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 2791.

⁶⁷⁴ ММ II 324–325; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3087; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁶⁷⁵ *Hunger*, *Inedita*, 65–66; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3256; уп. претходно излагање.

⁶⁷⁶ *Laurent*, *Trisépiscopat*, 134.

⁶⁷⁷ *Mazaris*, 10, 102.

Господина Андроника Тарханиота Филантропина⁶⁷⁸ извори помињу као сенатора и царевог οἰκέτορ у Цариграду између 1397. и 1414. године, јер је пре ове последње засигурно умро. Најпре је, заједно са неким црквеним архонтима и архонтима синклита, Алексијем Цамплаконом Каваларијем и Апокавхом Мелисином 1397. године обавио инвентар ризнице цркве Св. Софије у Цариграду.⁶⁷⁹ Као сенатор је, опет, поменут у документима из 1409. године који се баве проблемом епископа Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.⁶⁸⁰ Зна се да је желео да постане монах у Ватопеду, али и да је, убрзо пошто је приспео на Свету Гору, умро. Како није имао деце, завештао је своју имовину, по трећину, рођацима, царској благајни (βεστιάριον) и Ватопеду, што је потврђено сигилионом цара Манојла II из 1414. године.⁶⁸¹

Димитрије Хрисолорас⁶⁸² био је једна од најугледнијих и најмаркантнијих личности XV века у Византији, књижевник, филозоф, астроном, месазон, сенатор и царев οἰκέτορ. Мало се зна о његовој биографији. Верује се да је рођен пре 1360., а умро после априла–маја 1416. године. У једном писму које му је упутио негде између 1403. и 1408. године, цар Манојло II му каже да не троши своје старачке године (γερηραιώς) на клевете.⁶⁸³ Забележено је, заправо, да је тада, заједно са месазоном Димитријем Палеологом Гуделисом и Димитријем Анђелом Филоматисом, послат на синод у Цариград како би учествовао у избору новог патријарха.⁶⁸⁴ Има, међутим, индиција да је био монах, што сугерише неколико писама која му је упутио цар Манојло II Палеолог, у периоду између 1403. и 1408. године. У првом, у којем износи своје негативно мишљење поводом Димитријевог именовања за месазона Јована VII, цар каже да би пријатељи требало да га снабдеју оним што је потребно једном младожењи, јер Димитрије сада засигурно планира и да се ожени, ако то већ није учинио.⁶⁸⁵ У друга два цар хвали његове списе и каже да су они његово потомство

⁶⁷⁸ PLP no. 29754; уп. поглавља Сенатори и Архонти и религиозне задужбине.

⁶⁷⁹ MM II 566–570; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3062.

⁶⁸⁰ *Laurent*, *Trisépiscopat*, 134, 58; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3284.

⁶⁸¹ *Dölger*, *Schatzkammern*, 67–68.

⁶⁸² PLP no. 31156, ODB 454 (*A. M. Talbot*) са основном литературом и издањима дела.

⁶⁸³ *Dennis*, *Letters*, 139.

⁶⁸⁴ *Dölger*, *Regesten*, no. 3359; *Syropoulos*, 102.

⁶⁸⁵ *Dennis*, *Letters*, 113.

(τόκοι οὐκ εἶναι ταῦτα; ἔχε παρὰ σοι τοιοῦτους παῖδας).⁶⁸⁶ Непозната је и његова евентуална родбинска веза са Манојлом Хрисолорасом. Иако су обојица били пријатељи цара Манојла II, имали су опречна политичка схватања – Димитрије је био велики противник уније Цркава, а Манојло, опет, њен ватрени присталица и човек који је прешао у римокатоличку веру. У једном од укупно осам писама које му је, између 1397. и 1417. године упутио цар Манојло II,⁶⁸⁷ као веома блиском пријатељу, он каже за њега да је човек чија је природа боља од његове вештине. У једном другом писму, судији Константину Иванку,⁶⁸⁸ цар га је окарактерисао као човека који уме да говори, да ћути, да дела, да се опусти, помало и да се игра, и све то у право време и са разлогом.⁶⁸⁹ Упркос личном пријатељству са автократором, Димитрије је, у периоду између 1403. и 1408. године, био месазон Јована VII Палеолога у Солуну, поводом чега му је Манојло II, показујући да му због тога нимало није било свеједно, написао једно изузетно подругљиво и духовито писмо.⁶⁹⁰ Сматра се да је Димитрије, као посланик Јована VII, боравио у Цариграду 1407. године.⁶⁹¹ Пре тога, боравио је у престоници у периоду између 1401. и 1403. године, када је и објавио једну похвалу Богородици поводом годишњице битке код Ангоре.⁶⁹² Био је посланик цара Јована V „варварском владару“, по свој прилици Мурату I 1384/5. године.⁶⁹³ Написао је више полемичких дела у којима образлаже антиунионистичке ставове. Један спис је посветио полемици против папског примата. Његов опис идеалног владара, кога је видео у Манојлу II,⁶⁹⁴ био је извор његовог другог дела, под називом „Сто писама“, збирке кратких писама упућених управо овом цару.⁶⁹⁵ Осим тога, Димитрије Хрисолорас био је пријатељ и адресат и Јована Хортазмена, који га у једном свом

⁶⁸⁶ Ibid., 121, 137.

⁶⁸⁷ Ibid., 109–111.

⁶⁸⁸ PLP no. 7973; уп. поглавље Δοῦλοι.

⁶⁸⁹ Dennis, Letters, 123–135.

⁶⁹⁰ Dennis, Letters, 113–115; уп. поглавље Архонти–титуле.

⁶⁹¹ Dölger, Regesten, no. 3207.

⁶⁹² P. Gautier, Action de grâces de Démétrius Chrysoloras à la Théotocos pour l'anniversaire de la bataille d'Ankara (28 Juillet 1403), REB 19 (1961) 340–357.

⁶⁹³ Dennis, Letters, 21–23, App. 226.

⁶⁹⁴ Chrysoloras, Σύγκρισις, 222–245.

⁶⁹⁵ Cento epistole a Manuele II Paleologo, ed. F. C. Bizzarro, Napoli 1984, са италијанским преводом.

писму, између осталог, назива изванредним архонтом (ἀρχοντά τε ἀγαθὸν ὄντα).⁶⁹⁶ Био је, међутим, и адресат свог политичког неистомишљеника, Манојла Хрисолораса, који му се 1411. године обратио као ἀνδρῶν ἀρίστῳ καὶ περιφανεστάτῳ.⁶⁹⁷ Помиње се као сенатор на синоду који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.⁶⁹⁸

Триакондафила Георгија⁶⁹⁹ извори помињу у време између 1392. и 1401. године као царевог οἰκέτοϛ, а потом монаха у Цариграду. Њему су монаси манастира Богородице Перивлепте,⁷⁰⁰ τότε οἰκέτοιν τοῖς βασιλεῦσι τοῖς ἀγίοις и евнуху, због неког дуга дали на уживање један манастирски врт који је он требало да врати, а да му монаси, заузврат, током године држе 12 помена за душу све док постоји манастир. Сада монах Галактион, он тај врт још увек није вратио. Патријарх је најпре констатовао да на овај споразум нису имали право ни монаси нити Триакондафил, пошто је, супротно канонима, једно црквено добро предато лицу које није ни клирик нити земљорадник, већ архонту (ἐξεδόθη πρὸς πρόσωπον οὔτε κληρικοῦ οὔτε γεωργοῦ, ἀλλὰ, παρὰ κανόνας, ἀρχοντικόν). Стога је Галактион био дужан да манастиру врати не само врт, већ и приходе које је од њега до тог тренутка убирао. Нешто касније је патријарх променио одлуку, па је одлучио да Галактион задржи новац који је прелазео продајни износ врта, а ако је он био нижи, манастир је требало њему да надокнади новчану разлику.⁷⁰¹ Положај овог Триакондафила је веома интересантан. Најпре, пошто се замонашио, не помиње се више као οἰκέτοϛ. Док је третиран као οἰκέτοϛ, сматран је за архонта.

Неки цареви οἰκέτοι забележени су у изворима само као део синклита и тиме учесници синода из 1409. године. Манојло Агатон⁷⁰² био је, као царев οἰκέτοϛ, део

⁶⁹⁶ Chortasmenos, 173.

⁶⁹⁷ PG, 156, 57.

⁶⁹⁸ Laurent, Trisépiscopat, 134, 136, 58; Darrouzès, Regestes, no. 3284.

⁶⁹⁹ PLP no. 29267; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁷⁰⁰ О манастиру Богородице Перивлепте cf. Janin, Églises, 227–231; ODB, 1629 (A. M. Talbot, A. Cutler).

⁷⁰¹ MM II, 535–540; Darrouzès, Regestes, no. 3231.

⁷⁰² PLP no. 88; уп. поглавље Сенатори.

сената који је 1409. године расправљао о Макарију Анкирском и Матеју Мидијском.⁷⁰³ Исти је случај и са Сфранцисом Севастопулом.⁷⁰⁴

И Димитрије Ласкарис Леонтарис⁷⁰⁵ се, очекивано, помиње као царев οἰκέλος те тако сенатор и учесник синода 1409. године.⁷⁰⁶ Потписан је као οἰκέλος и у три уговора којима су Манојло II (30. октобар 1418) и Јован VIII (30. септембра 1423; 26. мај 1431) продужавали на пет година претходно потписане споразуме са Венецијом.⁷⁰⁷ Неки научници су веровали да је управо он био царски агент Леондарис поменут у документима Пере, а у вези са покушајем подмићивања двојице тамошњих ђеновљанских службеника 1402. године, али се то чини мало вероватним.⁷⁰⁸

Јован Ласкарис Дисипат⁷⁰⁹ и Манојло Тарханиот Вулотис⁷¹⁰ поменути су у писму папе Евгенија IV као *familiarii* Јована VIII јула 1437. године. тада их је и папа примио у *familiares suos*.⁷¹¹

Неке међу царевим οἰκέλοι извори помињу као дворане у најужем смислу речи. То чини Силвестер Сиропул у својим Мемоарима са извесним господином Манојлом Адамом,⁷¹² τὸν οἰκέλον и κελλιώτη цара Јована VIII Палеолога. Када је, наиме, цар, октобра 1437. године⁷¹³ угледао папске лађе које су пристале у цариградску луку, послао је поменутог архонта да о томе обавести своју мајку, царицу Јелену Драгаш. Пошто јој је пренео цареве речи, Манојло Адам био је, очигледно, слободан и да јој предочи своје мишљење о предстојећем црквеном сабору, констатујући да су се обистиниле речи господина Димитрија Хрисолораса

⁷⁰³ Laurent, Trisépiscopat, 58, 134, 163–164.

⁷⁰⁴ PLP no. 25085; Laurent, Trisépiscopat, 134, 164; уп. поглавља Δοῦλοι и Сенатори.

⁷⁰⁵ PLP no. 14676; уп. поглавља Сенатори, Кефалије, Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

⁷⁰⁶ Laurent, Trisépiscopat, 58, 134.

⁷⁰⁷ MM III, 162, 172, 185.

⁷⁰⁸ Jorga, Notes I, 66–7; Laiou–Thomadakis, Byzantine Economy, 220 и н. 26; Chortasmenos, 127–129; Matschke, Ankara, 130–131, 248; Necipoğlu, Byzantium, 82, 160, 198.

⁷⁰⁹ PLP no. 5537; уп. поглавља Архонти–титуте и Посланици.

⁷¹⁰ PLP no. 3088; уп. поглавља Сенатори и Посланици.

⁷¹¹ Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes, Pars I. Epistolae pontificiae de rebus ante Concilium Florentinum gestis (1418–1438), ed. G. Hofmann, Romae 1940, n. 81, 80–81, n. 85, 84–88, цитирано према Бурић, Сумрак, 314 н. 160.

⁷¹² PLP no. 286.

⁷¹³ Sygrououlos, 606 бележи да се, одмах пошто су лађе приспеле у луку, догодио велики земљотрес, што је схваћено као знак Божјег гнева.

које је овај 1405. године изрекао покојном цару Манојлу II, да ће VII Палеолог⁷¹⁴ склопити унију са Латинима. Тога се, по сопственом признању, како то бележи Сиропул, сећала и сама царица мајка. Поменути Манојло Адам такође је тада био присутан.⁷¹⁵

Своје οἰκέλους имале су и царице. Тако се Каликринитис Јован⁷¹⁶ помиње у једној синодалној одлуци цариградског патријарха Матеја I из маја 1400. године као οἰκέλος τῆ κρατίστη μου καὶ ἀγία δεσποίνη. У питању је, по свој прилици, мајка Јована VII, Марија Кераца.⁷¹⁷ Наиме, господин Јован Каликринитис, евнух, затражио је, зарад помена души му, један од светих манастира унутар царице градова, да га организује и обнови од свог блага, те да му потом завешта и сву своју имовину. Како је царици веома значио манастир Васос⁷¹⁸ и пошто је био запустео, додељен је Каликринитису како би се читавог живота старао о њему.⁷¹⁹

И деспоти су имали своје οἰκέλους. То су били и Георгије Гемист Плитон,⁷²⁰ велики византијски филозоф, те његови синови, Димитрије⁷²¹ и Андроник.⁷²² Тако се сва тројица помињу у аргировуљи из новембра 1427. године којом деспот Теодор II најпре Плитону додељује у кефалатикион Фанарион, те то потврђује, додељујући му и село Врисис најпре у једној изгубљеној аргировуљи, а потом и у трећој из 1433. године. После његове смрти, требало је да ове поседе наследе његови синови, што им потврђује најпре деспот Константин 1449., а потом и деспот Димитрије Палеолог

⁷¹⁴ Према Хрисолорасовом пророчанству, седми Палеолог би био Јован VIII. Очигледно је да једног од царева Палеолога није сматрао за легитимног. То се, међутим, не доноси на Јована VII, чији је био месазон, упркос својој блискости са Манојлом II (Sygroulos, 174). Историчар Дука бележи да се најстарији син Јована V, Андроник IV, прогласио за цара и присвојио царство (τῆς βασιλείας ἀντεποιεῖτο, Ducas, 73). То потврђује и једна кратка хроника, која саопштава да се узурпатор крунисао 18. октобра 1377. године (Kleinchroniken, I, no. 18, 67; Kleinchroniken II, 319; *Ферјанчић*, Савладарство, 346), што би значило да се као нелегитиман сматрао Андроник IV. И кратка хроника Marc. Gr. 595 бележи да је 19. јануара 1421. године Јован VII Палеолог крунисан за цара (*Mioni*, Inedita cronaca bizantina, 76).

⁷¹⁵ Sygroulos, 606, 173 n. 13, 323 n. 3.

⁷¹⁶ PLP no. 10370; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

⁷¹⁷ *Darrouzès*, Regestes, 375.

⁷¹⁸ О манастиру cf. *Janin*, Églises, 66–67.

⁷¹⁹ MM II, 388–389; *Darrouzès*, Regestes, no. 3131; *Ganchou*, Autour de Jean VII, 370.

⁷²⁰ PLP no. 3630; уп. поглавље Кефалије.

⁷²¹ PLP no. 3632.

⁷²² PLP no. 3629.

1450. године.⁷²³ Деспот Теодор II, између осталог, каже да је његов οἰκέλος Плитон, наредбом његовог покојног оца, цара Манојла II, ступио у његову службу (ὁ οἰκέλος τῆ βασιλεία μου κύρ Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς ἦλθε μὲν πρό τινων χρόνων ὀρισμῶ τοῦ ἁγίου μου αὐθέντου καὶ βασιλέως τοῦ πατρός μου... καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν δουλοσύνην ἡμῶν).⁷²⁴

Μιχαῖλο Καβακис⁷²⁵ спомиње се као οἰκέλος Томе Палеолога у аргировуљи којом му деспот уступа половину села Валими (οἱ Βαλλοίμοι). Овај посед му деспот додељује уместо целокупне имовине коју му је, будући без деце и законитих наследника, уступио извесни Константин Димитропул⁷²⁶ διὰ γράμματος χαριστικοῦ. Како је, међутим, деспотова мајка, монахиња Ипомонија Палеологина, затражила, још за живота (διὰ τὸν ἐνάρετον καὶ ὄσιον βίον αὐτῆς),⁷²⁷ да се сва земља и приходи овог села доделе женском манастиру τῆς Ἐλπίδος τῶν Ἀπελπισμένων, званог још и Пепелиница, крај Егиона,⁷²⁸ Каквакис се са тим сложио. Зато је деспот Тома одлучио да му у замену додели село Валими, са истим приходима, које не припада ником другом него држави и поводом тога му издаје аргировуљу.⁷²⁹

Деспот Тома Палеолог доделио је својим οἰκέλους Томи Пиропулу⁷³⁰ и Јовану Василику⁷³¹ село Потамија у Лагади. Један други деспот, Ламброс је веровао Константин Драгаш, потврдио им је право на ово село.⁷³²

Атанасије Ласкарис⁷³³ био је οἰκέλος, посланик и каваларије (καβαλάριος) деспота Димитрија Палеолога. Овај га, у писму упућеном господару Фераре, Борсу, назива οἰκέλον τῆ βασιλεία μου κύριον Ἀθανάσιον Λάσκαριν τὸν καβαλάριον.⁷³⁴ Тако се

⁷²³ ПП IV, 104–105, 106–109, 19–22, 192–195.

⁷²⁴ Ibid., 106–109.

⁷²⁵ PLP no. 10022; уп. поглавље Кефалије.

⁷²⁶ PLP no. 5345; уп. поглавље Архонти Мореје.

⁷²⁷ Дакле, аргировуља је издата пре 1450. године, када се она упокојила; cf. *Lampros*, Σιγίλλιον, 297.

⁷²⁸ О томе где су се налатили манастир и поменуто села *Lampros*, Σιγίλλιον, 295.

⁷²⁹ ПП IV, 239–240.

⁷³⁰ PLP no. 23920; cf. *Darrouzès*, Lettres de 1453, 86, 114.

⁷³¹ PLP no. 2465.

⁷³² ПП IV, 14. О овој двојници cf. *K.–P. Matschke*, Leonhard von Hios, Gennadios Scholarios, und die ‘Collegae’ Thomas Purgopoulos und Johannes Basilikos vor, während und nach der Eroberung von Konstantinopel durch die Türken, *Βυζαντινά* 21 (2000) 227–236.

⁷³³ PLP no. 14522; уп. поглавља Посланици и Архонти Мореје.

⁷³⁴ ПП IV, 201.

помиње и у писму Матеја Палеолога Асана, зета деспота Димитрија Палеолога, маркизу Фераре, πάντα οἰκείον τῷ αὐθεντῇ μου τῷ δεσπότη и εὐγενέστατος ἄρχων.⁷³⁵ Он сам се потписао као τὸ δοῦλος τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος τοῦ πανευτιχεστάτου καὶ πανυψηλοτάτου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότη Ῥωμαίων, κυρίου Δημητρίου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ καβαλάριος Ἀθανάσιος Λάσκαρις†, у документу који је, у име деспота Димитрија, гарантовао привилегије Фирентинцима.⁷³⁶

У изворима се, како је већ помињано, као цареви οἰκείοι помињу и двојица Латина. Један од њих је Јаков Деморелис (Giacomo Giovanni Paolo de Morelli(s)),⁷³⁷ а други Вракантиос Феидинис (Pangrazio Michele Fedini), *priore delle arti* (πρῶτος τῶν τεχνῶν).⁷³⁸ Обојица су били *comes palatinus* и οἰκείοι цара Јована VIII Палеолога од августа 1439. године. Када је, наиме, отишао у Италију како би присуствовао сабору који је требало да уједини подељену Цркву, цар Јован VIII је, у својим настојањима да на сваки начин истакне своје високо достојанство, доделио неколицини угледних Фирентинаца одређене титуле. Међу њима су била и двојица поменутих господина. Наиме, двома простагама истог садржаја цар је овој двојници Фирентинаца доделио титулу *comes palatinus*.⁷³⁹ Значење ове титуле је нејасно, али су на основу ње поменута двојица Фирентинаца имала право да постављају царске нотаре. Цар их је овим документима укључио међу своје οἰκείοι доделивши им право да користе царски симбол, црвени крст на белој позадини са четири капитална слова Β, чиме је истакнута њихова лична веза са византијским царем. Прихватајући је, они су цара признали за свог врховног господара.⁷⁴⁰

Коначно, неки цареви οἰκείοι помињу се са овом карактеристиком бивајући, заправо, царски чиновници те, тако, цареви δοῦλοι. У документу из 14. априла 1421. године, којим су васељенске судије Солуна пресудиле у корист Ивилона, с у спору који је манастир имао са породицом Аргиропула, поменути су као ἀρχόντ(ων) τῶν τῆς συγκλήτου τῶν οἰκείων τῷ κραταιῷ καὶ ἁγίῳ ἡμ(ων) αὐθ(έν)τ(η) καὶ βασιλεῖ καὶ τῷ

⁷³⁵ Ibid., 265.

⁷³⁶ Ibid., 204.

⁷³⁷ PLP no. 20757.

⁷³⁸ PLP no. 29678.

⁷³⁹ ПП III, 345–348, 349–352; *Dölger*, Regesten, nos. 3489, 3490.

⁷⁴⁰ *Oikonomidès*, Byzantine Overlord, 237.

περιποθήτω υἱῷ αὐτ(οῦ) τῷ πανευχεστάτου αὐθ(έν)τ(η) ἡμ(ῶν) τῷ δεσπότη⁷⁴¹ Јован Анђео Филантропин,⁷⁴² Тома Хрисолорас,⁷⁴³ Димитрије Палеолог Принкипс,⁷⁴⁴ Михаило Палеолог Кривициотис,⁷⁴⁵ Андроник Метохит,⁷⁴⁶ Михаило Анђео Трипомитис⁷⁴⁷ и Теодор Јагупис⁷⁴⁸ помињу се као цареви οἰκέοι и архонти синклити у Солуну у документу од 14. априла 1421. године. Тома Хрисолорас помиње се нешто касније као Thomas Grusulora/ Chrussulora у једном млетачком документу из 1425. године, тј. из времена млетачке владавине Солуном, који набраја 59 Солуњана, наведених као *gentilomeni e gentilomeni picoli*.⁷⁴⁹

Антоније Калотет⁷⁵⁰ био је апографевс на Лемносу 1406–1407. године. Помиње се у два документа који имају везе и са српском историјом. Наиме, простагмом од 20. октобра 1406. године цар Манојло II Палеолог је, на молбу свог рођака, деспота Стефана Лазаревића (τοῦ περιποθήτου ἑξαδέλφου τῆς βασιλείας μου ευτυχεστάτου δεσπότη τοῦ κῦρ Στεφάνου) и своје супруге, Јелене Палеолог, наложио тројици чиновника са Лемноса, наведеним као цареви οἰκέοι, Георгију Јагупису, Антонију Калотету и Тарханиоту Падијату да доделе манастиру Св. Пантелејмона на Св. Гори комад земље од три зевгарија. Манастир је, каже се у простагми, претходно уживао заштиту родитеља Јелене Палеолог и деспота Стефана Лазаревића.⁷⁵¹ Деспот Стефан Лазаревић се на исти начин помиње и у документу од јуна 1407. године, који су потписали, као цареви δοῦλοι, Јагупис и Калотет и који сада извештавају да земља која је, на основу поменуте царева простагме, дата Св. Пантелејмону, износи 748 модија.⁷⁵²

⁷⁴¹ *Dölger*, Schatzkammern, 263–272; Actes d'Ivion IV, 158.

⁷⁴² PLP no. 29767.

⁷⁴³ PLP no. 31158.

⁷⁴⁴ PLP no. 23747.

⁷⁴⁵ PLP no. 13840.

⁷⁴⁶ PLP no. 17978.

⁷⁴⁷ PLP no. 29382.

⁷⁴⁸ PLP no. 7822.

⁷⁴⁹ *Mertzios*, Μνημεῖα, 49–52; *Necipoglu*, Byzantium, 82, App. II.

⁷⁵⁰ PLP no. 10603; уп. поглавља Δοῦλοι и Архонти на Лемносу.

⁷⁵¹ Actes de Saint–Pantéléemôn, 118–120; *Dölger*, Regesten, no. 3314, који наводи 8. октобар 1406. године као датум простагме.

⁷⁵² Actes de Saint–Pantéléemôn, 120–125.

Што се тиче поменутог Тарханиота Падијата,⁷⁵³ верује се да је његова служба окончана пре јуна 1407. године, с обзиром на то да се у овом другом документу не помиње. Верује се, такође, да је Падијат његово лично име.⁷⁵⁴

Јагупис Георгије,⁷⁵⁵ апографевс и царев οἰκέτορ, поменути у претходна два документа, био је и адресат Јована Хортазмена, који је био учитељ његовог сина. Хортазмен хвали Јагуписа што даје велики значај синовљевом образовању, како би га одгојио у духу врлине, али и мудрости. Због тога сам Јагупис заслужује да се назове учитељем, као и Хортазмен. Јер људи лако успевају да постигну све ако их усмеримо ка добром примеру. Јагупис може да се држи Есхилових речи да је боље најбољим бити него најбољим се показивати. Јер мудрост и врлина се стичу временом само уз велике напоре.⁷⁵⁶

⁷⁵³ PLP no. 27508; уп. поглавље Архонти на Лемносу.

⁷⁵⁴ *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, no. 85. У PLP no. 27508 погрешно је наведено *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, no. 87.

⁷⁵⁵ PLP no. 7821; уп. поглавља Δοῦλοι и Архонти на Лемносу.

⁷⁵⁶ Chortasmenos, 176, 95.

2. Сенатори

Сенат (σύγκλητος, βουλή),⁷⁵⁷ најважније политичко тело Римске државе још од доба Републике, преображено у доба Царства, и у Византији наставља да постоји као царски савет са нејасно дефинисаним надлежностима и овлашћењима. Основао га је Константин Велики, када и Цариград, и током историје, а постојао је до саме пропасти Царства, играо је углавном саветодавну и церемонијалну улогу. Често је деловао у сагласности са конзисторијумом (θείον συνέδριον).⁷⁵⁸

Његови чланови (συγκλητικοί) увек су чинили највиши друштвени слој. Упркос неким анти-сенаторским потезима појединих царева током раног и средње-византијског периода, сенаторска класа је поново институционализована до XI века.⁷⁵⁹ Сенат је, у најмању руку одајући бар утисак јавног консензуса и легитимитета царских одлука, био неопходан елемент имица Царства као државе, *res publica* или πολιτεία.⁷⁶⁰ Међутим, већ ће Комнини, уместо на сенаторски слој, почети да се ослањају на свој клан, а одређену дистанцу имао је, касније и Кантакузин, који прави извесну разлику између сенатора и племића, сматрајући старе племиће (εὐγεγονότων καὶ καθ' αἶμα προσήκόντων βασιλεῖ ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συγκλητικῶν) посебном друштвеном групом међу сенаторима.⁷⁶¹

Сенатори су припадали највишем слоју архоната и у првој половини XV века. Из ретких сачуваних изворних података о надлежностима, чини се да је сенат и тада имао саветодавну улогу, и то када се радило о важним питањима од општег интереса за Царство. Могуће је да Манојло II, бележећи да је, пошто је одлучио да лично оде на Запад и потражи помоћ против Турака, своју одлуку саопштио πρὸς τοὺς ἀρίστους

⁷⁵⁷ Sfranze, Cronaca, 120, 136

⁷⁵⁸ Cf. ODB 496, 1868 (*A. Kazhdan*). О сенату у Византији cf. *A. A. Christophilopoulou*, Ἡ σύγκλητος εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, Athene 1949.

⁷⁵⁹ ODB 1869 (*A. Kazhdan*).

⁷⁶⁰ *Magdalino*, Court Society, 218.

⁷⁶¹ Cant. II, 166.

τῶν τε ἐν τέλει, заправо мислио на синклит.⁷⁶² Знамо да се право гласа сената да, када је то било потребно, учествује у одлучивању о личности која ће заузети царски трон, износећи своје мишљење, одржало до саме пропасти Царства. Тако, изненађујуће, Халкокондил извештава да је, после смрти Јована VIII, деспот Димитрије хтео да узме престо, али је у томе био спречен од стране оних у граду, и мајке и сенатора и народа и месазона (ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῆς μητρὸς καὶ μεσιτῶν καὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν μεσαζόντων).⁷⁶³ С обзиром на то да је двојицу месазона поменуо одговарајућим термином (μεσάζων), οἱ μεσίτες очигледно означавају сенаторе. Могуће је, стога, да је извесни Ἀληθινός, који се помиње као μεσίτης у Солуну 1419. године,⁷⁶⁴ био сенатор у овом граду. Дука извештава да је Цариград упутио посланство Мехмеду II док се овај налазио у Малој Азији, и када је Халил паша, који га је примио, чуо шта има да му поруче цар и сенат (παρὰ τοῦ βασιλέως λόγους καὶ τῆς συγκλήτου τοὺς μηνυθέντας), одржао им је чувени говор упозоравајући Византинце да морају да промене своју политику.⁷⁶⁵ Цар заједно са сенатом присуствује поновном проглашавању уније у Св. Софији децембра 1452. године.⁷⁶⁶ И у дворским церемонијалима су сенатори играли истакнуту улогу. Пошто је завршио све припреме за напад на Цариград, Мехмед II је упутио посланика у град предлажући да му се преда, како би становници и њихова имовина били сачувани. На то су му цар и сенат одговорили (Ὁ βασιλεὺς δ' ἀπεκρίνατο σὺν τῇ συγκλήτῳ) да султан треба да живи у мирду са Цариградом, као што су то чинили и његови преци, те да право да га предају освајачу немају ни цар нити било ко од његових становника.⁷⁶⁷ Како нас извештава Псеудо–Кодин, дан по крунисању, царски пар одлазио је из велике у друге палате и тамо би један од сенатора народу бацао новац (ἐποκόμβια).⁷⁶⁸ А приликом гозби које су се одржавале у дане крунисања новог царског пара, били су присутни сви сенатори, који су седели и

⁷⁶² Funeral Oration, 163.

⁷⁶³ Chalc. II, 141; *Ganchou*, Démétrius Paléologue Cantacuzène, 269.

⁷⁶⁴ *Kugéas*, Notizbuch, 144.

⁷⁶⁵ Ducas, 293.

⁷⁶⁶ Ibid., 315.

⁷⁶⁷ Ibid., 351.

⁷⁶⁸ Pseudo–Kodinos, 255, 271.

веселили се испред цара и царице.⁷⁶⁹ И Дука извештава да су Цариграђани заједно са патријархом и τῆ συγκλήτῳ изашли да дочекају цара Манојла II када се овај враћао у престоницу са Пелопонеза, певајући му и славећи га док су га пратили до палате.⁷⁷⁰

Чини се и да је положај сенатора имао већи углед или утицај у поређењу са дворским достојанствима. Како сведочи Сфранцис, приповедајући о разговору са царем Константином Палеологом око достојанства које ће му доделити, Лука Нотарас био је, како је цар веровао, спреман да се одрекне и свог положаја месазона како би имао прво место у савету и сенату (τὸ πρῶτεῖον τῆς στάσεως καὶ τῆς βουλῆς).⁷⁷¹ О истакнутом и посебном положају сенатора сведочи и један податак који је забележио ГенADIJE Схоларије. У једном свом писму он бележи како је намеравао да оде у царску палату и тамо размотри питања око уније Цркава са три сталежа грађана – сенатом, Црквом и грађанством (τρεις τάξεις τῶν πολιτῶν, ἡ σύγκλητος, ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία).⁷⁷²

На основу сачуваник извора закључујемо да је најважнија улога коју је обављао синклит у периоду који се истражује била учешће у доношењу одлука које су се тичале важних црквених питања. То је, најпре, био случај са чувеним питањем трисепископата Матеја I. Када је, наиме, 1397. године дотадашњи митрополит Кизика, Матеј, био постављен за цариградског патријарха, томе су се успротивили епископи Макарије Анкирски и Матеј Мидијски тврдећи да је нови патријарх неканонски постављен на своју нову функцију, будући да му је то трећи пут да заузима епископску столицу.⁷⁷³ Први пут је, наиме, 1387. године, био постављен, али не и посвећен, на чело Халкидона пре него што ће постати епископ Кизика. Међутим, пошто се цар Манојло II, са својом свитом, отиснуо пут Западне Европе, Јован VII је, уз подршку својих присталица, 1402. године сменио патријарха. Чим се, међутим, вратио у престоницу, Манојло II је Матеја I вратио на положај, а Јованов, као и потез

⁷⁶⁹ Ibid., 272, 360.

⁷⁷⁰ Ducas, 139.

⁷⁷¹ Sfranze, Стрпаса, 120. *Kiουσopoulou*, Βασιλεύς, 124 је, међутим, мишљења да је то што је Нотарас имао почасно место у савету и сенату била одлика службе месазона.

⁷⁷² Scholarios, *Œuvres complètes* III, 169.

⁷⁷³ О трисепископату детаљније cf. *Laurent*, Trisépiscopat, 64–87.

Макарија Анкирског и Матеја Мидијског, који су и екскомуницирани, био је осуђен на синоду одржаном 1409. године.⁷⁷⁴

Двадесеторица архоната помињу се као чланови синклита који је 1409. године дефинитивно ставио тачку на *један велики канонски процес у Византији на почетку XV века*. Ἦ περιφανὴς σύγκλητος, који је, заједно са царем, одлучивао о овој ствари, чинили су двојица царевих θεῖοι, двојица царевих ἐξάδελφοι, царев συμπένθερος и њих петнаесторица ἐκ τῶν οἰκείων.⁷⁷⁵ Најистакнутији и цару, из одређених разлога, најближи ἐκ τῶν οἰκείων били су, дакле, део синклита.

Теодор Палеолог Кантакузин⁷⁷⁶ и Константин Асан,⁷⁷⁷ цареви περιπόθητοι θεῖοι, Андреа Асан⁷⁷⁸ и Димитрије Палеолог Гуделис,⁷⁷⁹ цареви περιπόθητοι ἐξάδελφοι и Никола Нотарас,⁷⁸⁰ царев περιπόθητος συμπένθερος, били су 1409. године сенатори–чланови синода који је осудио епископе Макарија Анкарског и Матеја Мидијског.⁷⁸¹

Алексије Каваларије Цамплакон⁷⁸² потписан је као први ἐκ τῶν οἰκείων који су као чланови синклита, учествовали у његовом раду 1409. године. Исти је случај и са Манојлом Кантакузином Факрасисом.⁷⁸³

Андроник Тарханиот Филантропин⁷⁸⁴ помиње се као сенатор најпре 1397. године у инвентару ризнице цркве Св. Софије, који је саставио заједно са неким црквеним архонтима и архонтима синклита, царевим οἰκειοῦς, Алексијем Цамплаконом Каваларијем⁷⁸⁵ и Апокавхом Мелисином. Наиме, у документу се каже да су се пред патријархом Матејом I окупили црквени архонти и архонти синклита, Алексије Цамплакон Каваларије, Андроник Филантропин и Апокавх Мелисин и

⁷⁷⁴ Ibid., 138; *Ђурпић*, Сумрак, 130–131.

⁷⁷⁵ *Laurent*, Trisépiscopat, 134.

⁷⁷⁶ PLP no. 10966; уп. поглавља Цареви рођаци и Посланици.

⁷⁷⁷ PLP no. 1503; уп. поглавља Δοῦλοι и Цареви рођаци.

⁷⁷⁸ PLP no. 1486; уп. поглавље Цареви рођаци.

⁷⁷⁹ PLP no. 4335; уп. поглавље Цареви рођаци.

⁷⁸⁰ PLP no. 20733; уп. поглавља Οἰκείοι, Цареви рођаци и Посланици.

⁷⁸¹ *Laurent*, Trisépiscopat, 133, 136, 56; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

⁷⁸² PLP no. 27749; уп. поглавље Οἰκείοι; *Laurent*, Trisépiscopat, 134; *Darrouzès*, Regestes no. 3284.

⁷⁸³ PLP no. 29586; уп. поглавља Οἰκείοι и Δοῦλοι; *Laurent*, Trisépiscopat, 134; *Darrouzès*, Regestes no. 3284.

⁷⁸⁴ PLP no. 29754; уп. поглавља Οἰκείοι и Архонти и религиозне задужбине.

⁷⁸⁵ Уп. поглавље Οἰκείοι.

прегледали шта се налазило у црквеној ризници. Потом следи детаљан списак и опис свих богослужбених сасуда, књига, икона и реликвија. На крају се посебно набрајају дарови које су најсветијој Божјој Великој цркви завештали патријарх Нил и света царица госпођа Ипомонија,⁷⁸⁶ као и патријарх Антоније IV.⁷⁸⁷ Са истим епитетом је, као сенатор, опет поменут у документима и 1409. године који су настали у процесу против Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.⁷⁸⁸ И Алексије Каваларије Цамплакон се у овим документима такође помиње као сенатор.⁷⁸⁹

Верује се да је поменути Апокавх Мелисин заправо Андроник Апокавк Мелисин.⁷⁹⁰ Извори га најпре, као и Алексија Каваларија Цамплакона, помињу као τῶν τῆς συγκλήτου 1397. године.⁷⁹¹ Исти је случај и са његовим учешћем у раду синода 1409. године.⁷⁹² Иако му не помиње лично име, верује се да је њему Јован Хортазмен упутио једно писмо између 1404. и 1416. године.⁷⁹³ Обраћајући се као τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι κυρῷ ... τῷ Μελισσηνῷ, Хортазмен га велича као човека који је у себи објединио четири врлине које је још Платон сматрао за темељ политичке врлине уопште (ὁ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς ὄρος) – мудрост, правичност, храброст и разборитост (σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ἀνδρεία, φρόνησις). Својом мудрошћу је успео да савлада велике потешкоће које је изазвала неразумност народа (τὴν ἀλογίαν τοῦ δήμου), чиме је оне који владају избавио од многих опасности (τοὺς κρατοῦντας κινδύνων πολλάκις ἐξήρπαζες). Када, међутим, околности не дозвољавају да се водећи политичари материјално награде, треба им упутити бар заслужену похвалу, сматра Хортазмен (Εἰ δὲ τῶν μεγάλων ἐκείνων ὀνομάτων τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τέλει Ῥωμαίων ἐφθόνησεν ὁ καιρός, οὐ παρεχόμενος νῦν τὰς τῶν πραγμάτων ὑποθέσεις προσηκούσας τοῖς ἀξιώμασιν,

⁷⁸⁶ Иако Дарузес не коментарише помен свете царице, госпође Ипомоније (ἡ ἀγία δέσποινα, ἡ κυρὰ Ὑπομονή), чини се да је овде поменута царица Јелена Палеолог, супруга цара Јована V и мајка цара Манојла II Палеолога, која се замонашила под именом Ипомонија и која се упокојила 4. августа 1397. године, како то сведочи једна византијска кратка хроника (*Mioni, Inedita cronaca bizantina, 75*).

⁷⁸⁷ MM II, 566–570; *Darrouzès, Regestes, no. 3062*.

⁷⁸⁸ *Laurent, Trisépiscopat, 134, 58; Darrouzès, Regestes, no. 3284*.

⁷⁸⁹ *Laurent, Trisépiscopat, 134, 162, 53, 57; Darrouzès, Regestes, no. 3284*.

⁷⁹⁰ PLP no. 17809; уп. поглавље Οἰκέλοι.

⁷⁹¹ MM II 566–570; *Darrouzès, Regestes, no. 3062*.

⁷⁹² *Laurent, Trisépiscopat, 134, 58; Darrouzès, Regestes, no. 3284*.

⁷⁹³ Иако Мелисин, којем је Хортазмен упутио ову похвалу, има посебну одредницу у PLP (no. 17803), и она, као и одредница no. 17809, сугерише да је у питању иста личност.

ἀλλ' ἀμφοτέρων ὁμοίως ἀποστερῶν, οὐ παρὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς τῆς ἐκ τῶν λόγων εὐφημίας ἐκείνους ἢ ἀποστερεῖν δίκαιον, ἀλλὰ τοι καὶ ἀνακηρύττειν αὐτῶν ἅπασι τὴν ἀρετὴν καὶ φανεροῦς γίνεσθαι τῶν ἀγαθῶν ἐπαισθανομένους). Он на крају благосиља Мелисина, пожелевши му да буде узор врлина синклиту Ромеја (παράδειγμα πάσης ἀρετῆς ἐστῶτα τῇ συγκλήτῳ Ῥωμαίων).⁷⁹⁴

Димитрије Ласкарис Леонтарис⁷⁹⁵ био је један од најближих сарадника цара Манојла II Палеолога. Близкост и поверење које је василев гајио према њему објашњавају чињницу да је не само био присутан у свим важнијим догађајима првих деценија XV века, већ је у многима од њих био и главни актер. Подухвати у којима је учествовао показују да је његова улога у збивањима често била вишезначна. Иза његовог деловања као царевог οἰκέτο, сенатора, дипломате или кефалије налазила се још једна важна служба коју је вршио – војничка. Још јула 1390. године помиње се један Леонтарис, верује се Димитрије Ласкарис Леонтарис, који је посетио ђеновљанског подесту Антонија Леарда, вероватно као посланик Манојла II Палеолог, а који је настојао да ступи у контакт са оцем, све угроженијим у престоници.⁷⁹⁶ Он је, потом, будући мудар човек и вешт у стварима рата (ἄνδρα συνετὸν καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ εὐστροφον) у име Јована VII Палеолога преузео Солун од Бајазитовог сина Сулејмана, како је то и предвиђао уговор у Галипољу из 1403. године.⁷⁹⁷ По налогу Манојла II најпре је примио, а потом пребацио Мустафу, Бајазитовог сина и претендента на османски престо 1416. године из Солуна у Цариград.⁷⁹⁸ После смрти Мехмеда I 1421. године војно га је помогао као претендента на османски престо и са њим опседа Галипољ. Предводио је, потом, византијску флоту у поморској бици коју су Византинци добили против Тока код Ехинадских острва на улазу у Патраски залив у зиму 1426/27. године.⁷⁹⁹ У

⁷⁹⁴ Chortasmenos, 207–208, 118.

⁷⁹⁵ PLP no. 14676; уп. поглавља Οἰκέτοи, Кефалије, Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

⁷⁹⁶ Jorga, Notes I, 48–49; Мешановић, Јован VII, 80–81.

⁷⁹⁷ Ducas, 113.

⁷⁹⁸ Dölger, Regesten, no. 3362.

⁷⁹⁹ Chryssochoidis, Ἀνέκδοτη μονοδία, 363 п. 1 где се, међутим, истиче да се Леонтарис не помиње именом, али се подразумева да је он на основу фразе μετὰ καὶ ἐτέρου ἐνὸς τῆς αὐτῆς τάξεως, те на основу податка у анонимном панегирику састављеном за царе Манојла II и Јована VIII Палеолога,

међувремену, тачније 1409. године, учествује, као οἰκέλος, као члан синклита у процесу против епископа Макарија Анкарског и Матеја Мидијског.⁸⁰⁰ Према белешци једне кратке хронике, умро је 6. септембра 1431. године као монах Данило и сахрањен је у престоничком манастиру Св. Јована Продрома у Петри.⁸⁰¹

Димитрије Хрисолорас,⁸⁰² једна од најистакнутијих личности интелектуалног и политичког живота Византијског царства прве половине XV века, учествовао је, као οἰκέλος те тако део синклита, у раду синода који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.⁸⁰³

Димитрије Палеолог Иреник,⁸⁰⁴ царев οἰκέλος, такође је један од сенатора који су 1409. године потписали документ који као незакониту осуђује смену цариградског патријарха Матеја I од стране Јована VII Палеолога.⁸⁰⁵

Сфранцис Севастопул⁸⁰⁶ помиње се као οἰκέλος и члан сената у раду синода који се састао поводом процеса против епископа Макарија Анкирског и Матеја Мидијског. Он је, најпре поменут само као Сфранцис у једном рукопису, био сенатор којег је цар Манојло II Палеолог око 1403. године послао поменутиим црквеним достојанственицима.⁸⁰⁷ По налогу синода био је, потом, 1409. године послат овим архијерејима како би им пренео синодску наредбу. Учествовао је и у синодалном заседању августа исте године, на којем су ова двојица епископа изопштени из Цркве.⁸⁰⁸ Верује се да је он иста личност са двојицом достојанственика који се, у нешто измењеној форми, помињу у другим изворима. Наиме, познат нам је један Андроник Сфранцис Севастопул⁸⁰⁹ који је, потписан као δοῦλος деспота Димитрија

где се каже да је цар ἀναδείξας ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν καὶ ὑποθεὶς αὐτῷ πάνθ' ὅσα πρὸς ἀσφάλειαν πρῶτον καὶ σύστασιν καθορᾶ τῶν ἰδίων, Λεοντάριον τὸν καλόν (ПП III, 196), 368; cf. *Zakynthinos*, Despotat I, 201.

⁸⁰⁰ *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 58; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

⁸⁰¹ Kleinchroniken I, 649.

⁸⁰² PLP no. 31156; уп. поглавље Οἰκέλοι.

⁸⁰³ *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 136, 57; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

⁸⁰⁴ PLP no. 5979; *Papadopoulos*, Versuch, 148; уп. поглавље Οἰκέλοι.

⁸⁰⁵ *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 58; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

⁸⁰⁶ PLP no. 25085; уп. поглавља Οἰκέλοι и Δοῦλοι.

⁸⁰⁷ Cod. Parisin. gr. 1379 f. 68r, наведено према *Laurent*, Σφραντζής, 375.

⁸⁰⁸ *Laurent*, Trisépiscopat, 134, 164; *Darrouzès*, Regestes no. 3284.

⁸⁰⁹ PLP no. 25081; уп. поглавља Οἰκέλοι и Δοῦλοι.

Палеолога, 1430. године саставио један практик.⁸¹⁰ Он се, такође, идентификује и са Севастопулом Фоком,⁸¹¹ апографевсом са Лемноса.

И Никола Софијан⁸¹² и Георгије Гуделис⁸¹³ били су цареви οἰκέιοι и сенатори чији се потпис налази на документу који је осуђивао незакониту смену Матеја I.⁸¹⁴ Манојло Агатон⁸¹⁵ помиње се као сенатор и οἰκέλος цара Манојла II 1409. године.⁸¹⁶ Могуће је да су он и извесни Агатон, поседник једног рукописа у Цариграду крајем XIV века, иста личност.⁸¹⁷ Исти случај је и са великим примикиријем чије се име не наводи, са извесним Кантакузином⁸¹⁸ који је, без наведеног личног имена, такође потписник горе поменутог документа,⁸¹⁹ као и са Матејом Палеологом Ласкарисом,⁸²⁰ те Манојлом Вријенијем Леонтарисом.⁸²¹

Извесни Георгије Кантакузин,⁸²² коме је посвећена једна анонимна монодија, припадао је чувеној царској и аристократској византијској породици, али се осим тога ништа више не може рећи о његовом пореклу. Све што знамо о овој личности саопштава нам овај текст, састављен поводом његове смрти.⁸²³ Монодија нам, истовремено, у парадигматском смислу, саопштава како су одређени архонти добијали и мењали своје функције и одговорности, а тиме и место службовања. Поштовао га је, каже аноним, како цар Манојло II, тако и његов син, од кога је добио већу част и славу (πλείονα τὴν τιμὴν παρ' αὐτοῦ καὶ τὴν δόξαν εὐρατο). Монодија нам најпре саопштава да је, као један од најистакнутијих, био сенатор (εἰς τῶν τὰ πρῶτα φερόντων, καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἐκοινωνεῖ καὶ πανταχοῦ περιβλέπτος ὧν ἐς τὰ

⁸¹⁰ Actes de Dionysiou, 151.

⁸¹¹ PLP no. 25086

⁸¹² PLP no. 26412; уп. поглавље Οἰκέιοι.

⁸¹³ PLP no. 4334→91696; уп. поглавља Οἰκέιοι, Архонти–титуле и Архонти и религиозне задужбине.

⁸¹⁴ Laurent, Trisépiscopat, 57, 134; Darrouzès, Regestes, no. 3284.

⁸¹⁵ PLP no. 88; уп. поглавље Οἰκέιοι.

⁸¹⁶ Laurent, Trisépiscopat, 58, 134, 163–164.

⁸¹⁷ PLP no. 80.

⁸¹⁸ PLP no. 10952.

⁸¹⁹ Laurent, Trisépiscopat, 134, 58; Darrouzès, Regestes, no. 3284.

⁸²⁰ PLP no. 14552; Laurent, Trisépiscopat, 134, 58; Darrouzès, Regestes, no. 3284; уп. поглавља Οἰκέιοι и Посланици.

⁸²¹ PLP no. 14682; Laurent, Trisépiscopat, 134, 58; Darrouzès, Regestes, no. 3284; уп. поглавље Οἰκέιοι.

⁸²² PLP no. 92317; уп. поглавље Кефалије.

⁸²³ Μονωδία εἰς τὸν ἐνδοξότατον καὶ εὐγενέστατον οἰκέιον τῷ κραταιῷ καὶ ἀγίῳ ἡμῶν αὐθέντῃ καὶ βασιλεῖ κῦρ Γεώργιον τὸν Καντακουζηνόν, а објавио ју је Chryssochoidis, Ἀνέκδοτῃ μονωδία, 366–372.

μάλιστα).⁸²⁴ Знамо и да је имао извесну управну функцију на острву Лемнос, између 1420. и 1425. године, али се, такође, ништа више не може рећи о њеној природи.⁸²⁵ Када је деспот Димитрије Палеолог почео да управља острвом као својом апанажом, 1425. године, Георгије Кантакузин се вратио у Цариград. Учествовао је, одлуком синклита, заједно са још једним из свог реда (συμπαραλαβῶν καὶ τοῦτον κοινωνὸν τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀποδημίας, μετὰ καὶ ἑτέρου ἑνὸς τῆς αὐτῆς τάξεως), верује се, Димитријем Леонтарисом, у поморској бици коју су Византинци добили против Тока код Ехинадских острва на улазу у Патраски залив у зиму 1426/27. године.⁸²⁶ После битке провео је годину дана у Цариграду, јер је цар хтео да га има вазда уз себе на двору у претходном достојанству (ἔχειν αὐτὸν διὰ παντὸς ἐν τοῖς βασιλείοις εἰς ὄπερ ἔφθην εἰπὼν ἀξίωμα), тј. као сенатора.⁸²⁷ Потом је био посланик „владару Европе“ (καὶ πρέσβυς ἐκπέμπεται πρὸς τὸν τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνα).⁸²⁸ Верује се да је Кантакузин заправо био део неког посланства које је било упућено неком од европских владара, папи или неком од италијанских градова, али можда и Турахан–бегу.⁸²⁹ Година 1448. узима се као *terminus ante quem* његове смрти. Можда је он Кантакузин који се, као οἰκείος и сенатор, помиње у поменутим одлукама синода из 1409. године. Састављач монодије, иначе, истиче духовне и моралне дарове Кантакузинове, његов праведнички карактер, његову брачну посвећеност,⁸³⁰ посебно наглашавајући његово човекољубље и близак однос са Црквом.

Цар узурпатор, Јован VII Палеолог, потписао је 2. јуна 1390. године, у палати у Цариграду, уговор са Млечанима.⁸³¹ Њиме је Венеција поново обезбедила сигурност својих грађана и трговачких привилегија на Леванту. Уговор је у име млетачког дужда Антонија Венерија потписао млетачки баило Франћеско Фоскарини, а као сведоци са византијске стране потписани су архонти сената (τῶν

⁸²⁴ *Chrysochoidis*, Ἀνέκδοτη μονωδία, 362, 368.

⁸²⁵ *Ibid.*, 362, 368.

⁸²⁶ *Chrysochoidis*, Ἀνέκδοτη μονωδία, 363, 368.

⁸²⁷ *Ibid.*, 363, 368.

⁸²⁸ *Ibid.*, 368.

⁸²⁹ *Ibid.*, 363; cf. Chalc. II, 88–89.

⁸³⁰ *Chrysochoidis*, Ἀνέκδοτη μονωδία, 369.

⁸³¹ MM III, 135–144; *Dölger*, Regesten no. 3192; *Мешановић*, Јован VII, 76–77.

συγκλητικῶν ἀρχόντων) Георгије Амарант,⁸³² Теодор Кумусис⁸³³ и Андреа Комнин Калотет.⁸³⁴ Док се Калотет и Кумусис помињу само у овом документу, Георгија Амаранта помињу и други извори. Зна се да је био познаник Димитрија Кидона.⁸³⁵ Помиње га и Мазарис у једној епизоди свог дела. Наиме, у препирци која је избила између Манојла Оловола и извесног Падијата, овај последњи је, бесан ударио штапом свог саговорника, од чега је „мозак почео да му се слива низ ноздрве“. На повике окупљеног света, који је то посматрао, да дође неки лекар, појавио се фини и поштени (καλὸς κἀγαθὸς) Пепагомен, који је једном приликом уместо лека справио отров и дао га самом себи и Фокидију, винопији и помоћнику (ὑπογραμματεῖ), сада покојног, Јапета Евмаранта.⁸³⁶ Умро је, у сваком случају, пре 1414. године, јер га Мазарис помиње као покојника, а своје дело је саставио пре тога.

Још једном су византијски архонти као сенатори узели учешћа у једној важној ствари која се тичала Цркве. То су били архонти синклита који су били део византијске делегације на сабору у Ферари–Фиренци. Сфранцис је забележио да су се 27. новембра 1437. године цар, патријарх, деспот Димитрије и многи архонти синклита и цркве (πολλῶν ἀρχόντων τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας), као и готово сви митрополити и епископи, упутили на синод у Италију.⁸³⁷ Неки од њих су учествовали у раду синода пре самог сабора – присутни су на синодском заседању 1435. године где се разматрала могућност да се упути једно посланство сабору у Базелу.⁸³⁸ Присутни су на и заседањима у Италији.⁸³⁹ Не знамо, међутим, колико је синклит тада бројао чланова и ко су они били. У тзв. редакцији Б Сиропуловог мемоарског списка забележено је да су Георгије Филантропин, Манојло и Андроник

⁸³² PLP no. 751.

⁸³³ PLP no. 13469.

⁸³⁴ PLP no. 10602.

⁸³⁵ Cydonès, 49.

⁸³⁶ Mazaris, 34. Јапет (Ἰαπετός) је био титан, Уранов и Геин син, а Прометејев отац, иначе синоним за дубоку старост. За идентификацију овог Евмаранта као Георгија Амаранта заложено се *Trapp, Identifizierung*, 97 искључујући могућност да је реч о извесном Николи Амаранту (PLP no. 753), који је, будући Латин, 1404. године прешао у православље, писмено исповедивши своју нову веру (ММ II, 99). Приређивачи и издавачи Мазарисовог списка, међутим, не виде разлога за тако нешто (Mazaris, 108).

⁸³⁷ Sfranze, Cronaca, 80.

⁸³⁸ Syropoulos, 134.

⁸³⁹ Ibid., 252, 288, 290, 318, 398, 583.

Јагарис, Јован и Георгије Дисипат и Манојло Вулотис били ἐκ δὲ τῶν συγκλητικῶν ἀρχόντων.⁸⁴⁰ Било, је, дакле, и других.

Георгије Дука Филантропин⁸⁴¹ био је један од најистакнутијих представника византијске аристократије овог доба. Помиње се у изворима као сенатор и, 1438–1439. године, као месазон. Умро је или 1452. године или нешто раније. Био је зет Исакија Асана, дефенсора и цариградског епарха⁸⁴² и отац Манојла Филантропина. Имао је једну ћерку која је рано умрла и која је сахрањена поред деде по мајци у манастиру Христа Филантропа у Цариграду. То нам саопштава Јован Евгеник у стиховима које је саставио за гроб господина Асана Исакија и његове унуке у манастиру Христа Филантропа.⁸⁴³

Георгије Филантропин био је, такође, рођак извесног Комнина,⁸⁴⁴ иначе зета протостратора Кантакузина.⁸⁴⁵ Георгије Сфранцис приповеда да је, 1429. године, приликом борби око Патраса, изгубио свог коња. То је, каже, био племенити коњ, којег је емир, по свој прилици Мурат II, поклатио Исакију Асану кад су се срели. Овај је потом коња дао свом зету Георгију Филантропину, а овај свом сестрићу Комнину, зету протостратора Кантакузина. Када је овај последњи бежао на том коњу у Галату, Сфранцисов брат га је стигао и ухватио, па је овог коња добио као награду од цара. Сфранцис га је, каже, узео од брата када је кретао за Мореју.⁸⁴⁶ Георгије је имао три унука. Био је рођак цариградског патријарха Јосифа II. Знамо да је августа 1439. године приложио манастиру Св. Марија Новела у Фиренци 50 дуката како би се сваке године, о годишњици патријархове смрти, одржавала миса за помен душе му.⁸⁴⁷ Био је близак човек цара Јована VIII Палеолога и присталица уније Цркава. Као месазон и део византијске делегације на сабору у Ферари и Фиренци, играо је кључну улогу у покушајима да се они византијски клирици који нису били наклоњени унији

⁸⁴⁰ Ibid., 628.

⁸⁴¹ PLP no. 29760; уп. поглавља Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

⁸⁴² PLP no. 1493; уп. поглавља Дефенсори и Архонти и религиозне задужбине.

⁸⁴³ ПП I, 211–212.

⁸⁴⁴ PLP no. 12074.

⁸⁴⁵ *Ganchou*, Démétrius Paléologue Cantacuzène, 246 мишљења је да је Комнин био зет протостратора Манојла Кантакузина који се помиње 1425. године, cf. PLP no. 10979 и поглавље Архонти–титуле.

⁸⁴⁶ Sfrance, Cronaca, 46.

⁸⁴⁷ *Laurent*, Un agent, 192, n. 20.

убеде да је потпишу.⁸⁴⁸ Зна се да је био и веома богат. Када је, наиме, као члан византијске делегације приспео у Италију, депоновао је Млечанину Франћеску Венериу новац, накит и друге драгоцености у вредности од 3 хиљаде дуката.⁸⁴⁹ Његов син Манојло Филантропин оженио се ћерком другог аристократе присталице уније по имену Грагин Палеолог,⁸⁵⁰ кога је цар Конастантин XI Драгаш упутио као посланика папи Николи V 1452. године.⁸⁵¹ Манојло је, иначе, погинуо 29. маја 1453. године, а његова жена и три сина допали су турског заробљеништва.⁸⁵² Манојлов шурак, Манојло Грагин Палеолог, који је избегао у Италију после пада Цариграда,⁸⁵³ у жељи да откупи своје рођаке, обратио се 1457. године папи Каликсту III са молбом да му се поменута средства, која је Георгије Филантропин заложил 1439. године, дају на располагање.⁸⁵⁴ За српску историју је значајан што је у два наврата, најпре 1429, а потом 1446. године, донео деспотске инсигније у Србију, крунисавши најпре Ђурђа, а потом и његовог сина Лазара Бранковића, овим највишим византијским дворским достојанством.⁸⁵⁵

Манојло Тарханиот Вулотис⁸⁵⁶ у изворима се, између осталог, помиње као сенатор. По мајчиној линији водио је порекло из чувене породице Тарханиота која се помиње још од краја XIII века.⁸⁵⁷ У периоду између 1404. и 1416. године био је адресат, можда и ученик, Јована Хортазмена. Верује се да је, негде у том периоду, из

⁸⁴⁸ Уп. поглавље Архонти–титуле.

⁸⁴⁹ *Laurent*, Un agent, 194–195.

⁸⁵⁰ *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 64–67 предложио је да је име ‘Грагин’ настало погрешним спеловањем имена Јагарис, те да је заправо Манојлов таст био Андроник Палеолог Јагарис, уп. поглавље Посланици.

⁸⁵¹ *Laurent*, Un agent, 193, n. 24, 194.

⁸⁵² По свој прилици Манојло Филантропин који је био задужен за одбрану Платиа капије 1453. године, *Ubertini Puscili Brixienensis Constantinopoleos Libri IV, Analecten der mittel- und neugriechischen Literatur*, ed. A. Ellissen, vol. III, Leipzig 1857, reprint 1976, 64, цитирано према *Necipoglu*, Byzantium, 214, n. 118.

⁸⁵³ Један Манојло Палеолог поменут је на списку избеглица које су 1453. године побегле и Цариграда на броду Ђеновљанина Зорза Дорије (*K. D. Mertziou, Peri Palaiologon kai allon eugenon Kωνισταντινουπολιτων, Geras A. Keramopoulos*, Athens 1953, 355–372) и могуће је да је у питању иста личност, cf. *Necipoglu*, Byzantium, 214.

⁸⁵⁴ *Laurent*, Un agent, 194–195.

⁸⁵⁵ Sfrance, Cronaca, 98; Ducas, 259. Уп. *Ферјанчић*, Деспоти, 15, 188, 191; *Ферјанчић*, Византинци у Србији, 214.

⁸⁵⁶ PLP no. 3088; уп. поглавља Οικείοι и Посланици.

⁸⁵⁷ *Laurent*, Profession, 63–64.

неког разлога боравио у затвору (ἐν τῷ δεσποτηρίῳ).⁸⁵⁸ Извори га помињу као истакнуту личност још у време владавине Манојла II Палеолога, али га срећемо као посланика цара Јована VIII. Такође, један је од чланова византијске делегације на сабору у Ферари–Фиренци⁸⁵⁹ и у почетку је, чини се, најпре био наклоњен Базелском сабору.⁸⁶⁰ Без обзира на то, у редовима присталица Базелског сабора доживљавали су га, као и византијског посланика Јована Дисипата, као човека који је реално у служби Евгенија IV, а не Јована VIII.⁸⁶¹ Међутим, промениће став и биће међу Византинцима који су прихватили црквену унију склопљену у Фиренци јуна 1439. године. Сачувано је, наиме, његово писмено исповедање вере прокламоване овим сједињењем.⁸⁶² Као човек који се, као мирјанин (κοσμικὸς ὄν), по сопственом признању, не разуме у црквена питања, у овом документу он заправо прихвата компромисну саборску формулацију спорне интерполације у Симболу вере, *Filioque*, да Свети Дух исходи од Оца кроз (ΔΙΑ) Сина, што је била једна од тема око које су се западни и источни на сабору највише спорили. Пошто су, како исповеда Вулотис, на овај компромис пристали патријарх и сви архијереји осим Марка Ефеског, посланици источних патријараха, те архонти синклита, упитани за мишљење, свако понаособ рекавши оно што што је сматрао за исправно, он, Манојло Тарханиот Вулотис, га такође прихвата, и у том смислу се ослања на Бога и Цркву, којима је дужан да се покорава и да их слуша. Сматра да је унија Христових Цркава, у погледу подједнако световних и политичких питања, корисна читавом хришћанском роду (τῷ γένει τῶν χριστιανῶν), μετὰ τῆς προσήκουσας τιμῆς τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ. То је најпре на добробит Богу, потом цару, те на част његовом роду (εἰς τιμὴν τοῦ ἡμετέρου γένους).⁸⁶³

Андроник Палеолог Јагарис,⁸⁶⁴ посланик Јована VIII Палеолога, био је, такође, и архонт синклита и члан византијске делегације на сабору у Ферари и Фиренци. Тамо је, заједно са Георгијем Филантропином, обављао функцију месазона, док су

⁸⁵⁸ Chortasmenos, 198.

⁸⁵⁹ Syropoulos, 232, 248, 436, 492, 512, 604, 606, 630; *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, 107–108.

⁸⁶⁰ Syropoulos, 224; *Бурућ*, Сумрак, 321.

⁸⁶¹ *Бурућ*, Сумрак, 314.

⁸⁶² *Laurent*, Profession, 60–69.

⁸⁶³ *Ibid.*, 68–69.

⁸⁶⁴ PLP no. 7808; уп. поглавља Архонти–титутле и Посланици.

истовремено друга двојица месазона, Димитрије Палеолог Кантакузин и Лука Нотарас, помагали Константину Драгашу у Цариграду.⁸⁶⁵

Манојло Палеолог Јагарис⁸⁶⁶ помиње се као део византијске делегације и архонт синклита 1438. године на сабору у Ферари–Фиренци.⁸⁶⁷

Георгије Схоларије⁸⁶⁸ био је члан царског синклита у склопу византијске делегације која је учествовала на унионистичком сабору. Дука га, поред Плитона и Аргиропула, помиње као једног ἀπὸ δὲ τῆς συγκλήτου.⁸⁶⁹

Георгије Гемист Плитон,⁸⁷⁰ неоплатоничар и највећи византијски филозоф XV века, био је књижевник, учитељ, судија и кефалија. Најпре је на османском двору, вероватно у Бруси, био ученик јеврејског учењака Елисеја, где је проучавао Аристотела и Заратустрино учење. По повратку у Цариград га је цар Манојло II Палеолог око 1410. године прогнао у Мистру,⁸⁷¹ под сумњом да је паганин и јеретик. У Мистри је живео до смрти, играјући значајну улогу у политичком, друштвеном и интелектуалном животу византијског Пелопонеза. Дука га, такође, помиње као сенатора, члана византијске делегације која је отпутовала у Италију на сабор у Ферари и Фиренци.⁸⁷² Један је, међутим, од неколико њених чланова који нису потписали финални документ о сједињењу, напустивши сабор заједно са деспотом Димитријем Палеологом.⁸⁷³ Умро је у Мистри 1465. године, а тело му је одатле пребачено у Римини, где је и сахрањено.

Јован Аргиропул⁸⁷⁴ био је један од најистакнутијих представника интелектуалне и политичке елите у Цариграду у првој половини XV века. Био је пореклом из богате солунске аристократске породице, иначе син Манојла Аргиропула и извесне Хрисовергине. Имао је и синове Александра, Николу,

⁸⁶⁵ Syropoulos, 295, n. 3. *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 66–67 истиче да Сиропул помиње Јагариса, али не и његово лично име, на којем је инсистирао В. Лоран, приређивач Сиропуловог дела.

⁸⁶⁶ PLP no. 7810→92054; уп. поглавље Посланици.

⁸⁶⁷ Syropoulos, 628.

⁸⁶⁸ PLP no. 27304.

⁸⁶⁹ Ducas, 267; уп. поглавље Δοῦλοι.

⁸⁷⁰ PLP no. 3630; уп. поглавља Οἰκέλοι, Δοῦλοι и Кефалије.

⁸⁷¹ *Woodhouse*, Plethon, 29–30.

⁸⁷² Ducas, 267; Syropoulos, 258, 284, 312, 316, 318, 330–332, 366–368, 370, 380, 420, 426, 446.

⁸⁷³ *Ibid.*, 460.

⁸⁷⁴ PLP no. 1267.

Вартоломеја и Исака Аргиропула. Поред тога, био је и свештеник. Зна се да је између 1444. и 1452. године обављао и дужност еклисијарха. Био је део византијске делегације на сабору у Ферари и Фиренци и у том периоду, 1438/9. године, га извори помињу као сенатора.⁸⁷⁵ Између 1441. и 1443. године студирао је на универзитету у Падови где је, научивши латински, стекао и диплому из медицине. После тога се вратио у Цариград и од 1448. године па све до пада града био је учитељ у Краљевом ксенону у престоници.⁸⁷⁶ Као велики присталица уније до тада је, верује се, већ прихватио католицизам. Обављао је, осим тога, и јавне функције – поменут је и као κριτής τοῦ δημοσίου у Цариграду 1441. године. Преживео је пад Цариграда, а све до своје смрти, 26. јуна 1487. године, подучавао је, у Падови, Фиренци и Риму, грчки језик и филозофију. Извори га помињу као књижевника и писца рукописа. Сачувани су, између осталог, његова монодија посвећена цару Јовану VIII Палеологу, три беседе посвећене цару Константину XI, писма, теолошки списи, као и његови преводи Аристотела, Порфирија и Василија Великог на латински. Верује се да је његов спис и инвектива посвећена Катавлати.⁸⁷⁷ Био је пријатељ Франћеска Филелфа и кардинала Висариона.

Георгије Дисипат⁸⁷⁸ био је посланик цара Јована VIII Палеолога у периоду између 1434. и 1440. године. Део је византијске делегације која се упутила у Италију⁸⁷⁹ и један је од чланова синклита који у Венецији коначно одлучују да се сабор одржи у сарадњи са папом.⁸⁸⁰ Јован Ласкарис Дисипат⁸⁸¹ такође је био дипломата Јована VIII у периоду између 1433. и 1440. године и део је синклита.⁸⁸²

У Солуну је у доба Палеолога такође постојала нека врста градског сената састављена од чланова аристократских породица, које су бирали угледни грађани и са којима је кефалија сарађивао, односно делио власт. Кефалија је вероватно био и председник сената, чији је основни задатак био да решава муниципане проблеме.

⁸⁷⁵ Ducas, 267.

⁸⁷⁶ Живојиновић, Болница, 113–114; *Matschke, Tinnefeld, Gesellschaft*, 206–213, 308–310.

⁸⁷⁷ *Comédie de Katablattas*, sq.

⁸⁷⁸ PLP no. 5529; уп. поглавље Посланици.

⁸⁷⁹ Sygoroulos, 240, 500.

⁸⁸⁰ *Ibid.*, 630.

⁸⁸¹ PLP no. 5537; уп. поглавља Οἰκέλοι, Посланици и Архонти–титуле.

⁸⁸² Sygoroulos, 628.

Синклит је био једини представнички орган власти који је релативно редовно заседао и чије су компетенције биле дефинисане. Синклит је био суштина самоуправних привилегија града и тиме један од елемената специфичног положаја Солуна. Заправо, поред Цариграда, Солун је био једини град Царства који је имао синклит.⁸⁸³ Постојање сената у Солуну у XV веку помињу два светогорска документа. У питању је акт солунског кефалије Манојла Ескаматисмена из 1414. године, у којем се помињу двојица архоната синклита, међутим, без наведених имена.⁸⁸⁴ Други документ је из априла 1421. године. У њему су, као цареви οἰκέοι и сенатори у Солуну, поменути Јован Анђеο Φιλαντροπιν, ἀνεψιοῦ τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαρίτου καίσαρος,⁸⁸⁵ Тома Хрисолорас,⁸⁸⁶ Димитрије Палеолог Принкипс,⁸⁸⁷ Михаило Палеолог Кривициотис,⁸⁸⁸ Андроник Метохит,⁸⁸⁹ Михаило Анђеο Трипомитис⁸⁹⁰ и Теодор Јагупис.⁸⁹¹ Наиме, још 1404. године су монаси манастира Ивирон дали на коришћење, за противвредност од 30 перпера годишње, неколико вртова у близини Златне капије, изван бедема града, солунској породици Аргиропула који су успели да им повећају продуктивност, али су такође почели да се односе према њима као према сопственој имовини. Не желећи да Аргиропули даље убирају приходе са њихових поседа, монаси Ивирона су захтевали и коначно добили ове поседе назад, о чему сведочи и поменути документ.⁸⁹² Од поменутих сенатора једино се још Тома Хрисолорас⁸⁹³ помиње и у другим изворима.

⁸⁸³ Максимовић, Управа, 154–156; уп. поглавље Архонти Солуна.

⁸⁸⁴ Actes de Docheiareiou, 283.

⁸⁸⁵ PLP no. 29767; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁸⁶ PLP no. 31158; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁸⁷ PLP no. 23747; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁸⁸ PLP no. 13840; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁸⁹ PLP no. 17978; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁹⁰ PLP no. 29382; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁹¹ PLP no. 7822; уп. поглавља Οἰκέοι и Архонти Солуна.

⁸⁹² Dölger, Schatzkammern, 266; Actes d'Iviron IV, 151–162; о односу породице Аргиропул и манастира Ивирон опширније cf. Matschke, Ankara, 159–175.

⁸⁹³ Уп. излагање Οἰκέοι.

3. Дворске службе и титуле

Дворске титуле и службе биле су, током читаве хиљадугодишње историје Византије, па тако и у XV веку, један од индикатора да су личности које су их носиле припадале аристократском слоју или су на то претендовале. Поред истакнутих породичних имена, оне се нарочито истичу и хвале у изворима који помињу њихове носиоце. За оне, који су током своје политичке каријере стекли више од једне, наглашава се, осим неких других квалитета, и њихов титулатурни континуитет. Тако, рецимо, из епитафа који је на гробу Исакија Асана саставио Јован Евгеник сазнајемо да је овај архонт „брзо напредовао, стигао до највеће славе, мењајући службе, у свакој изванредан“.⁸⁹⁴ Својом службом „општег мезазона“ и титулом протостратора дичио се и Јован Франгопул натписима у својој задужбини Богородица Пантанаса у Мистри.⁸⁹⁵ Коначно, њихови носиоци се врло често само тако и помињу, без имена, као да је чињеница да су они имали одређену титулу сасвим позната ствар која их је у потпуности идентификовала.

Највећи број титула, од укупно 91, које бележи Псеудо–Кодин, извор настао половином XIV века или нешто касније,⁸⁹⁶ у изворима XV столећа није забележен. То се објашњава чињеницом да се Царство територијално смањило и да губљење територија више није правдало извесне функције и достојанства. Ово је, природно, довело и до појаве концентрације свих служби у рукама малог броја личности које су сачињавале двор или државну администрацију. Осим тога, потребе двора су биле ограничене, а верује се да су многе титуле које су и преживеле имале само почасни карактер или су биле нераздвојиве од дворског церемонијала који је у свом фокусу имао личност цара.⁸⁹⁷ Коначно, то што извори не помињу неке од титула или достојанстава, а по правилу помињу личности које су на известан начин учествовале или одлучивале о политичком животу Царства, не значи да оне апсолутно нису

⁸⁹⁴ ПП I, 211.

⁸⁹⁵ Уп. даље излагање.

⁸⁹⁶ Pseudo–Kodinos, 25–31; *Macrides*, *Ceremonies and the City*, 218.

⁸⁹⁷ *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 117.

постојале, јер њихово непомињање у сачуваним изворима може бити просто пропорционално сведочанствима на основу којих иначе констатујемо да се и значајније титуле помињу ређе.

Међутим, без обзира на чињеницу да дворске титуле губе свој значај, има сведочанстава извора која нам саопштавају да су их архонти ипак веома ценили и настојали да их добију. Најсликовитији пример нам је дускусија коју је потакла царева жеља да Сфранцису додели достојанство великог логотета. Томе су се успротивили најпре велики дукс Лука Нотарас, али, по свој прилици, и други архонти.⁸⁹⁸ Са друге стране, Сфранцис бележи да се и његова супруга сагласила да он поново оде у дипломатску мисију пошто ће, како је то цар обећао, њен супруг стећи више достојанство, а тиме и она τόπον καὶ τιμὴν καὶ ἀναδοχὴν πλείω τῶν ἄλλων ἀρχοντισσῶν.⁸⁹⁹ Стицање титула је, дакле, представљало част, а њеним носиоцима давало друштвени углед, те тиме и моћ. Не треба, међутим, занемарити ни чињеницу да је сваки офикион био и значајан извор прихода. Лука Нотарас је, читамо, био спреман чак и да се одрекне месазонства, како би имао првенство у савету и сенату, али и некакав додатни приход (πρόσοδόν τινα δι' ἄλλου τρόπου).⁹⁰⁰ И Манојло Оловол је веровао да ће, напредујући у служби на двору, стићи и до положаја великог логотета, да му се није у томе испречила зла срећа.⁹⁰¹

Треба нагласити да нам извори изричито помињу само двојицу личности које су сукцесивно носиле више титула – Димитрија Палеолога Метохита и Манојла Палеолога Јагариса. Могуће је, коначно, да је био обичај да нови цар дарује вишом титулом постојеће достојанственике са двора свог претходника. Сматра се да, током испитиваног периода, не постоје достојанственици који нестају са једног двора на другом, осим ако у међувремену нису умрли.⁹⁰²

Псеудо–Кодин сведочи на једном месту да је, пошто би се велики доместик повукао са првим редом архоната (τῆς πρώτης τάξεως τῶν ἀρχόντων), доместик трпезе

⁸⁹⁸ Sfranze, Cronaca, 120–130.

⁸⁹⁹ Ibid., 122.

⁹⁰⁰ Ibid., 120.

⁹⁰¹ Mazaris, 12.

⁹⁰² *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 85.

помагао ἐπὶ τῆς τραπέζης да служи цара и позивао сваког од архоната по реду, почевши са протовестијаритом, и давао му тањир.⁹⁰³ То би, онда, значило да су архонти првог реда били велики доместик, велики дукс, протостратор, велики логотет, велики стратопедарх, велики примикирије, велики кондоставло, пинкерн (ἐπικέρνις), паракимомен печата, паракимомен собе и куропалат, тј. сви до протовестијарита који, стога представља првог архонта међу онима који су били другог или нижег реда.⁹⁰⁴ Међу архонтима првог реда су се, према сачуваним листама достојанственика и чиновника, налазили и протосеваст и протовестијар, али њихову позицију није могуће одредити, нити је могуће тврдити да су у првој половини XV века уопште постојали. Међутим, да су ове листе достојанственика и даље биле примењиване и да су титуле и у XV веку заузимале, мање–више, исти ранг, такође сведочи расправа о додели вишег достојанства Георгију Сфранцису.⁹⁰⁵ Настављајући претходну вест, Псеудо–Кодин саопштава да је све то ишло до логотета τῶν ἀγέλων, јер је овај представљао неку врсту границе (μεθόριον), пошто није носио нити златни нити црвени скараникон.⁹⁰⁶ Заузимајући место на хијерархијској лествици између паракимомена печата и протовестијарита, он није носио ни жичани ни златом везени скиадион, већ διὰ βλατίου ἄσπρου μετὰ μαργελλίων. Такође су сви архонти до логотета τῶν ἀγέλων носили скараникон.⁹⁰⁷

Додела офикиа (εὐεργετήση ὀφφίκιον πρὸς τινα) одигравала се на двору, приликом церемоније пријема, по завршетку литургије или вечерње службе, на основу царске наредбе (πρόσταξις) специфичне формуле лији нам је текст сачуван.⁹⁰⁸

Оно што је, такође, нарочито индикативно је чињеница да током XV века нема архоната који су носили једно од три највиша дворска достојанства – достојанство деспота, севастократора и цезара – на простору на ком је признавана врховна власт

⁹⁰³ Pseudo–Kodinos, 210.

⁹⁰⁴ Pseudo–Kodinos, 136–139.

⁹⁰⁵ Тако је, како следи према Сфранцисовој приповести, протостратор био испред великог логотета, а иза њега су били велики стратопедарх, велики примикирије и велики кондоставло, Sfranze, Cronaca, 124.

⁹⁰⁶ Pseudo–Kodinos, 210.

⁹⁰⁷ Ibid., 132.

⁹⁰⁸ Ibid., 177; Sathas, Μνημεῖα, VI, 651; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

византијског цара. Наиме, деспотска достојанства носили су само синови Манојла II и браћа Јована VIII. Ван најуже владарске породице Палеолога то је био случај још само са Србијом: деспотским венцем су најпре крунисана двојица српских владара (1402, 1429), а потом и наследник престола (1446). Управо на овај начин су, пре свега, последњи Палеолози, штитили своју власт и њен континуитет и легитимитет у оквиру најуже владарске породице.⁹⁰⁹ Остале највише дворске титуле најчешће су, али не и искључиво, тј. по правилу, носиле личности које су на одређени начин биле у неком степену сродства са Палеолозима, чиме су ови само настављали праксу својих претходника на царском трону да свој водећи положај осигуравају ослањањем на своју ширу породицу.⁹¹⁰

Најважније податке о томе колико се овај хијерархијски поредак променио у XV веку у односу на оно што нам саопштава Псеудо–Кодин и шта су ове титуле значиле пружа нам драгоцену дискусију поводом тога коју ће титулу добити Георгије Сфранцис. Пошто се вратио са пута по Грузији и Трапезунту, Сфранцис је требало поново да отпутује, овог пута на Кипар, цареву братаници. Пожалио се, међутим, цару, како се његова супруга неће са тим сложити. Цар му обећава да ће то бити последња мисија којој ће бити на челу и подсећа га на договор који су имали, а према коме је цар требало да саопшти великом дуксу Луки Нотарасу да не може држати положај месазона. Цар је веровао да ће га се, иако није било могуће да му се, због његовог угледа, месазонство одузме, Нотарас сам одрећи, како би имао првенство у савету и сенату, али и некакав приход са друге стране.⁹¹¹ Сфранцис бележи да је велики дукс то учинио, вољно или невољно (ἐκουσίως ἄκουσίως, οὐκ οἶδα), а чак се претварао да је и сам то хтео да учини, како би василевс узео у чин његове синове (νὰ ποιήσῃ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἰς τιμὴν).⁹¹² Цар је, наиме, намеравао да уместо двојице месазона одреди двојицу архоната који би од раног јутра до касне вечери били са њим док обавља своје послове. Један од тих архоната требало је да буде Сфранцис, а други Никола Гуделис. У изгледу је био и брак између Сфранцисовог сина и

⁹⁰⁹ Уп. поглавље Архонти Мореје.

⁹¹⁰ Cf. *Kioulospoulou*, Βασιλεύς, 120, 121.

⁹¹¹ Sfranze, Cronaca, 120.

⁹¹² Ibid., 120.

Гуделисове ћерке.⁹¹³ Цар је, потом, саопштио великом дуксу да, због заслуга, жели да додели Сфранцису виши офикиум, јер је овај који поседује заслуга покојног Јована VIII и тражи од њега да предложи која би титула била уместна. Сфранцис је, потом, великом дуксу, пошто га је срео, изразио жељу да добије неки од офикија који нема нико други и који, стога, неће бити додељен неком другом за Сфранцисовог живота. Чуо је, каже, много прекора док је боравио у Трапезунту, јер су се у Цариграду на једној дужности налазила тројица архоната. Стога је затражио чин великог кондоставла. Цар је, међутим, био против тога јер је још Манојло II поставио за великог кондоставла Леонарда II Токо, царевог првог таста. Стога предлаже да се Сфранцису додели више достојанство, великог логотета, четврто у хијерархији, док је велики кондоставло било седмо. Нотарас га подсећа да ће Метохит Палеолог дати душу ђаволу ако Сфранциса учини великим логотетом, јер је већ, на молбу свог брата деспота, Кантакузиновог сина учинио протостратором, због његовог оца и брачног сродства (διὰ τὴν συγγένειαν τῆς συγγαμβρίας), па ће тако и Сфранцис имати виши чин од Метохита, тј. великог стратопедарха.⁹¹⁴ Стога Нотарас предлаже да се Сфранцису додели чин великог примикирија.⁹¹⁵ Овај то одбија, чак и у случају кад би та титула била виша и од титуле великог дукса, јер је хтео титулу коју није нико носио.⁹¹⁶ Расправа око Сфранцисове титуле се, потом наставила. Нотарас је, наиме, преко посланика, затражио од цара да додели његовом старијем сину достојанство великог логотета, а млађем достојанство великог кондоставла, пошто је и сам Нотарас у том тренутку био заповедник најамника, јер је то служба овог офикиума. Цар коначно саопштава Сфранцису да ће Нотарасовим синовима дати нижа достојанства, а да ће он бити велики логотет. Цар, заузврат, тражи, само привремено, да се у церемонијама не клања према свом новом рангу, а да се у документима бележи према њему, додуше у тајности.⁹¹⁷

⁹¹³ Ibid., 120, 122.

⁹¹⁴ *Kioulospoulou*, Λουκάς Νωταράς, 171 погрешно интерпретира ову Сфранцисову вест те наводи како је велики дукс рекао цару да ће се Димитрије Палеолог Метохит противити томе да Сфранцис добије титулу великог логотета, јер ју је он сам имао.

⁹¹⁵ Sfranze, Cronaca, 124.

⁹¹⁶ Ibid., 126.

⁹¹⁷ Ibid., 128–130.

Дакле, из ове дискусије сазнајемо неколико ствари. Најпре, неке титуле носило је истовремено више личности. То сведоче како критике из Трапезунта, тако и чињеница да Сфранцис одбија титулу великог примикирија, јер ју је већ носио неко други. Потом, ингеренције одређених официјума више нису биле тако јасне. Велики дукс Лука Нотарас је, рецимо, био заповедник плаћеника, „јер је то служба овог официа“. Била је, иначе, надлежност великог кондоставла, а ову титулу у том тренутку нико није носио, из поштовања према поменутиим првом тасту Константина Драгаша, Леонарду II Токо. Даље, титуле су се могле добити због личних заслуга према цару или члану цареве породице, али и према заслугама сродника личности која треба да добије титулу. Иницијатива да одређена личност добије титулу могла је потећи од самог цара, али и од деспота. Титуле су се, осим због заслуга, могле добити и због сродства са царском породицом.

Са друге стране, оно што нам извори саопштавају о личностима које су током прве половине XV века носиле одређене титуле или обављале одређене службе јесте да је свака врховна власт или њен носилац имала устројен двор по угледу на царски и организовала је јавне послове на начин на који је то чињено у престоници. Зато постоје цареви месазони, али и месазони деспота, те цариградске дворске титуле које постоје на Пелопонезу.

Очекивало би се, опет, да се титуле, осим да би се њима архонти окитили или да би се показао њихов углед, истичу у званичним документима, попут оних које су византијски цареви од 1342. до 1447. године потписали са Венецијом. То, међутим, није случај. Наиме, такав је случај само са уговорима који су потписани током XIV века, за време владавине Јована V. У овим уговорима се наводе титуле потписника.⁹¹⁸ У уговору из 1390. године потписници су само нотари и поред њих се помињу тројица архоната синклита као *κυριοί*.⁹¹⁹ Од владавине Манојла II потписници су рођаци и *οἰκεῖοι*, а једини официон који се помиње је *διερμινευτής*.⁹²⁰ Притом су последња три уговора (1436, 1442, 1447) потписала само двојица месазона, Лука

⁹¹⁸ ММ III, 114, 119, 126.

⁹¹⁹ Ibid., 143.

⁹²⁰ Ibid., 153, 162, 172, 185, 195, 215, 224.

Нотарас и Димитрије Палеолог Кантакузин. Уговор из 1447. године је једини изуетак, јер га је, уместо одсутног Димитрија Палеолога Кантакузина, потписао Андроник Палеолог Кантакузин, и то само као велики доместик. Коначно, у последња два уговора, из 1442. и 1447. године, Лука Нотарас се не помиње са титулом великог дукса коју је, како се чини из Сфранцисове приповести стекао 1441. године.⁹²¹ Да ли Сфранцисово релативно и неодређено *μετὰ ταῦτα γεγονόςτος μεγάλου δουκός* означава само узрок због којег је Нотарас добио ову титулу или неодређени тренутак кад се то догодило, остаје нејасно. Утолико је занимљивије што је Андроник Палеолог Кантакузин потписао исти документ као велики доместик. Са друге стране, *Ekthesis nea*, приручник за питакиа владарима и достојанственицима бележи да се званичан документ који се обраћа архонту који је царев рођак обраћа са “*Περιπόθητε ἑξάδελφε τῆς βασιλείας μου, μέγα δομέστικε, κύρ Ἀνδρόνικε Παλαιολόγε Καντακουζινέ*“.⁹²² Исту праксу потврђује и документ који је деспот Димитрије Палеолог упутио, негде између 1435. и 1437. године, Димитрију Палеологу Метохиту, обраћајући му се са „*Μεγάλε πριμικήριε κύρ Δημήτριε Παλαιολόγε Μετοχίτα*“.⁹²³ И документа настала као одлуке синода који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског саопштавају нам најпре да је о овој ствари одлучивао и сенат, а у овом случају су најпре наведени цареви рођаци (*θεῖος, ἑξάδελφος, συμπένθερος*), потом *οἰκείοι*, те на крају архонти који су носили одређене титуле, у овом случају само један велики примикирије чије име није сачувано.⁹²⁴

Рекло би се, дакле, да је блиско сродство са василевсом имало предност у односу на остале квалификације.⁹²⁵ Штавише, можда архонти инсистирају на томе да добију највише титуле када то сродство не постоји или није блиско. Међутим, све претходно ипак показује да су сва дотадашња постојећа правила етикеције била релативизована и да више нису била толико стриктна. Додела титула, али и уопште

⁹²¹ Уп. даље излагање.

⁹²² *Darrouzès, Ekthesis néa*, 69.

⁹²³ *Laurent, Gouverneur*, 197–200.

⁹²⁴ *Laurent, Trisépiscopat*, 134.

⁹²⁵ *Verpeaux, Hiérarchie*, 435–437 је, међутим, био мишљења да је у епохи Палеолога било супротно, тј. да се, за разлику од епохе Комнина, тада предност давала функцијама, а не крвним везама.

положај одређених личности, били су, као, уосталом, све у Царству Ромеја, ствар која је у својој крајњој инстанци зависила искључиво од воље цара. Отуда и постојање „нејасних критеријума“⁹²⁶ на основу којих су бирани људи у царевом приближем окружењу. Цареви су настојали да уз себе имају личности од поверења, а прилике и потребе су њиховим изборима давале смернице.

Месазон није била титула, већ главна политичка служба током читавог XV века. Њене компетенције нигде нису наведене експлицитно, али се сматра да је месазон управљао свим значајним пословима Царства. Буквално значење речи *μεσάζων* и њеног синонима *μεσιτεύων* је посредник.⁹²⁷ Од XI и XII века термин се у изворима јавља да означи како амбасадора, тако и посредника у јавним пословима уопште.⁹²⁸ Током XIV века месазон се налазио на челу неке административне службе која се није бавила ни финансијама нити спољним, већ, можда, цивилним пословима, попут царевог приватног кабинета.⁹²⁹ Псеудо–Кодин бележи да је τὸ δὲ τοῦ μεσαστικίου ἐνεργεῖν, ᾧ ἂν ἐπιτάξοι ὁ βασιλεὺς.⁹³⁰ У XV веку се њихов број повећава, што је очигледно последица тога да су се на овом положају бирала двојица угледних људи.⁹³¹ Штавише, пошто су двојица месазона остала у Цариграду да њиме управљају (*διοικεῖν τὰ τῆς Πόλεως*), цар је, као њихову замену, са собом повео другу двојицу месазона који су били део византијске делегације у Италији током сабора у Ферари–Фиренци.⁹³² До овог доба месазон је већ обављао функције првог министра и првог секретара.⁹³³ Мазарис сведочи како је цар Манојло II поставио Манојла Оловола за доживотног секретара, исто као што је и месазоне именовоао за доживотне (*ἐνεργετήθην καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ θειοτάτου αὐτοκράτορος πρόστιγμα θεῖον, ἵν' ἐς ἀεὶ τυγχάνω δῆπουθεν εὐρισκόμενος μονώτατος γραμματεὺς ῥητῶν τε καὶ ἀπορρήτων, ὥσπερ*

⁹²⁶ *Kioulosopoulou*, Βασιλεὺς, 102–103.

⁹²⁷ *Syropoulos*, 482.

⁹²⁸ *Verpeaux*, Contribution, 270–271.

⁹²⁹ *Ibid.*, 279.

⁹³⁰ *Pseudo–Kodinos*, 174.

⁹³¹ *Syropoulos*, 118, 140, 142, 168, 214, 294; *Ducas*, 349; *Sfranze*, *Cronaca*, 120; *Chalc.* II, 141; *Mazaris*, 20.

⁹³² *Syropoulos*, 214.

⁹³³ *Verpeaux*, Contribution, 285.

καὶ τοὺς μεσίτας μεσάζειν τὸν ἅπαντα τῆς ζωῆς αὐτῶν χρόνον πεποίηκεν).⁹³⁴ Има, међутим, индиција и да је Константин XI Палеолог намеравао да му да нову форму. Без обзира што Сфранцисова вест да је цар намеравао да одузме Луки Нотарасу месазонство, тј. да уместо двојице месазона постави просто двојицу архоната који ће са њим бити даноноћно док он обавља послове, може да се посматра и кроз призму личног анимозитета великог дукса и овог историчара, чињеница је и да је Драгаш имао свог, посебног, месазона Евдемоноиоаниса на Пелопонезу и да је овлашћења и послове другог месазона Мореје постепено пребацивао на блиске му људе и сараднике који су, као кефалије, управљали већим областима византијског Пелопонеза. Коначно, стиче се утисак да је Драгаш заправо настојао да се огради или ограничи толики утицај Луке Нотараса. Сфранцис такође бележи да је, када се преговарало о царевом евентуалном браку са Маром Бранковић, Нотарас јавно и тајно говорио да никакви други савети осим његових не могу да помогну.⁹³⁵

У сваком случају, месазони су били најближи цару и били су испред осталих достојанственика бар када је у питању извршна власт. Сиропул нас извештава да су, када је одржан синод у цариградској Неа Мони, цар и патријарх најпре већали сами, а потом је цар позвао по месазоне и великог доместика, те су наставили са њима.⁹³⁶ Месазони, дакле, учествују у одлучивању о свим важним државним питањима. Тако они учествују у разговорима и преговорима око учешћа на црквеном сабору у Италији и, у цареву име, покушавају да за то придобију оне црквене архонте који нису наклоњени унији.⁹³⁷ Преговарају и са представницима Базелског сабора.⁹³⁸ Ови се, заправо, жале месазонима јер им нису дозволили да узму секретаре из Галате, пошто су њихови умрли на путу до Цариграда. Месазони су то објашњавали жељом да све што буде речено између њих остане тајно.⁹³⁹ Георгије Схоларије и Јован

⁹³⁴ Mazaris, 32. *Kiouisopoulou*, Βασιλεύς, 124, 125 верује да је то био разлог што Константин Драгаш, у разговору са Сфранцисом, каже да не може да одузме месазонство Нотарасу, иако цар дословно каже да је то било због Нотарасовог угледа. Cf. Sfranze, Cronaca, 120 и даље излагање.

⁹³⁵ Sfranze, Cronaca, 116.

⁹³⁶ Syropoulos, 138.

⁹³⁷ Ibid., 156, 168, 558, 562, 564, 566, 568, 572, 602.

⁹³⁸ Ibid., 580, 590.

⁹³⁹ Ibid., 154.

Евгеник су се више пута обраћали Луки Нотарасу по питању уније.⁹⁴⁰ Месазони посредују и у неким чисто црквеним споровима, заступајући одсутног цара.⁹⁴¹ Они су, послати у име цара, учествовали и на заседањима синода.⁹⁴² Имали су, очигледно, и утицај да цару препоручују чиновнике. Тако Мазарис извештава да је Манојло Оловол, некада лични секретар цара Манојла II, пошто је пао у немилост, преко месазона (διὰ μεσαζόντων) покушао да поврати свој положај.⁹⁴³ Месазони су, верује се, посредовали између царева и италијанских градова у економским пословима. Знамо, рецимо, да је цар Јован VIII овластио Луку Нотараса да понуди Млечанима стубове за подизање пристаништа, где би везивали своје бродове и укинуо је привилегије које је претходно дао Фирентинцима, што је ишло у прилог Венецији.⁹⁴⁴ Да ли је, међутим, то била њихова компетенција која је била логичан след развоја моћи и утицаја месазона или је у питању била чињеница да су то били људи који су иначе пословали са италијанским градовима–републикама, остаје нејасно.⁹⁴⁵ Сфранцис, у сваком случају, бележи да је Константин Драгаш био свестан тога да је Нотарас био у положају πάντα λίθον κινεῖ.⁹⁴⁶ Мишљења, заснована на Сфранцисовом податку како од великог дукса Луке Нотараса није било могуће одузети *месастикион* због угледа који је уживао, али да је он ипак био спреман да га се одрекне како би имао првенство у савету и сенату, да је служба месазона сама по себи обезбеђивала ономе који ју је обављао првенство у савету и сенату, просто су контрадикторна.⁹⁴⁷ Начин на који се личности које су обављале ову службу помињу у изворима показује да је постојала и некаква хијерархија унутар *месазонства*. Дука помиње да је Лука Нотарас био први месазон.⁹⁴⁸ Месазони су били цареви саветници у свему и део су, како је речено, царског савета.⁹⁴⁹ Месазони, као и царева мајка, шаљу, преко

⁹⁴⁰ ПП I, 137 сл; ПП, II 182 сл.

⁹⁴¹ Syropoulos, 100; уп. даље излагање.

⁹⁴² Ibid., 102.

⁹⁴³ Mazaris, 20.

⁹⁴⁴ Maltezou, Θεσμός, 190–193; Matschke, Builders and Buildings, 320.

⁹⁴⁵ Kiousopoulou, Βασιλεύς, 124 мишљења је да су они регулисали царева економске везе са италијанским градовима.

⁹⁴⁶ Sfranze, Στοπаса, 116.

⁹⁴⁷ Тог мишљења је Kiousopoulou, Βασιλεύς, 125.

⁹⁴⁸ Ducas, 329.

⁹⁴⁹ Syropoulos, 118, 138, 140, 612.

Кантакузина Факрасиса, писма цару у Италију, обавештавајући га о турској претњи Цариграду.⁹⁵⁰ Једна вест Јована Хортазмена, у похвали упућеној Георгију Гуделису који је своју кућу у Цариграду претворио у сиротиште, можда сугерише и да су месазони имали одређене судске компетенције. Хортазмен, наиме, бележи да је Гуделис, на основу овлашћења која му је доделио цар, грађанима делио правду (τοῖς πολίταις βραβεύων τὰ δίκαια διὰ ἐκ τοῦ μεγίστου βασιλέως σοι δεδομένης ἀρχῆς).⁹⁵¹

Са друге стране, месазони деспота били су и активни војници. Неки од њих су чак управљали и одређеним областима под влашћу неког од деспота које нису биле део деспотових матичних земаља. То је, очигледно, била последица територијалне раситњености на самом Пелопонезу.

Димитрије Палеолог Гуделис⁹⁵² помиње се као рођак (ἐξάδελφος) и месазон цара Манојла II Палеолога. С. Ламброс је веровао да је он био најмоћнији припадник ове истакнуте породице у окружењу поменутог цара. Сињорија Фиренце је, наиме, 1416. године наложила Бартолију Бетину да затражи од цара Манојла II да Фиренци обнови извесне привилегије и у том смислу искористи, поред Николе Нотараса и Јована Хрисолораса, и утицај који је имао Димитрије Гуделис.⁹⁵³ Он је, као περιπόθητος ἐξάδελφος и περιπόθητος θεῖος, потипсан као сведок три уговора којима су Манојло II (1406, 1418) и Јован VIII (1423) обновили претходне споразуме са Венецијом.⁹⁵⁴ Као царев рођак помиње се и у документима везаним за синод који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.⁹⁵⁵ Верује се да је он био месазон који је употребио сву своју моћ убеђивања (πᾶσαν τὴν παρ' ἑαυτοῦ πειθοῦς δύναμιν κινήσας) како би се патријарх сложио да некадашњи епископ Полеанине уђе у Цариград као новоизабрани митрополит Молдовлахије, у чему је, на крају, и успео.⁹⁵⁶ Цар га, заједно са Димитријем Хрисолорасом и Димитријем

⁹⁵⁰ Ibid., 396.

⁹⁵¹ Chortasmenos, 158.

⁹⁵² PLP nos. 4331, 4335 јер се верује да је у питању иста личност.

⁹⁵³ Lampros, Γουδέλη, 218.

⁹⁵⁴ MM III, 153, 162, 172.

⁹⁵⁵ Laurent, Trisépiscopat, 133, 137.

⁹⁵⁶ Syropoulos, 100–102.

Анђелом Филоматисом, шаље априла–маја 1416. године на заседање синода око питања уније које се одржало у цркви Св. Апостола у Цариграду.⁹⁵⁷

Сматра се да је Георгије Гуделис, царев οἰκέτοϛ⁹⁵⁸ и сенатор, био месазон. Из писама које му је, по свој прилици 1396. године, упутио Димитрије Кидон, сазнајемо да је Георгије Гуделис у ово време држао ову високу политичку службу. Још једно Кидоново писмо, иако без навођења конкретне службе, помиње да је Гуделис био царев саветник.⁹⁵⁹

Једног Евдемоноиоаниса⁹⁶⁰ срећемо као месазона цара Константина XI у Мореји. Сфранцис, наиме, приповеда да му је цар Константин дао Мистру у кефалатикион (εἰς κεφαλατίκιον) због његове добре службе, царева наклоности према њему, али и стога што је желео да и у Мистри буде као у Коринту и Патри, где су управљали Јован Кантакузин и Алексије Ласкарис. Цар није, међутим, намеравао да у Мистри постави другог месазон поред оног којег је већ имао, а то је био Евдемоноиоанис (ἕτερον μεσάζοντα οὐδὲν θέλω ποιήσειν πάρεξ αὐτὸν δὴ τὸν Εὐδαίμονοϊωάννην, ὃν ἔχω). Планирао је, такође, да обилази своју територију и намеравао да, када се буде налазио у Коринту, тамошње послове обавља са Кантакузином и Евдемоноиоанисом, у Патри да то чини са Ласкарисом и Евдемоноиоанисом, а у Мистри са Сфранцисом и својим месазоном.⁹⁶¹ Дакле, функцију другог месазона требало да, у овом случају, обављају кефалије. Сфранцис нам, међутим, не бележи његово лично име, те остаје недоумица да ли је мислио на Георгија Евдемоноиоаниса, великог стратопедарха деспота Теодора II,⁹⁶² или на Андроника, сина Николе Евдемоноиоаниса, посланика морејског деспота којег често помињу извори.⁹⁶³ *Ekthesis chronica* бележи да је Матеј Палеолог Асан био ожењен τοῦ Εὐδαίμονος Ἰωάννου θυγατέρα.⁹⁶⁴

⁹⁵⁷ Ibid., 102; *Dölger*, Regesten, no. 3359.

⁹⁵⁸ Уп. поглавља Οἰκέτοι, Сенатори и Архонти и религиозне задужбине.

⁹⁵⁹ Cydonès, I 108, 117; Cydonès, II 300.

⁹⁶⁰ PLP no. 6221.

⁹⁶¹ Sfranze, Cronaca, 96.

⁹⁶² *Zakythinos*, Despotat, II 99; уп. даље излагање.

⁹⁶³ *Barker*, Manuel II, 324; *Dölger*, Regesten, nos. 3345, 3355; Sfranze, Cronaca, 97, n. 3.

⁹⁶⁴ *Ekthesis chronica*, 22.

Силвестер Сиропул извештава да је Андроник Палеолог Јагарис,⁹⁶⁵ архонт синклита и искусни царски дипломата, био месазон. Млетачки архонти су, наине, били веома разочарани кад су, уместо месазона Луке Нотараса и Димитрија Палеолога Кантакузина, који су остали у Цариграду, угледали њихове заменике Андроника Јагариса и Георгија Филантропина који су се налазили у пратњи Јована VIII.⁹⁶⁶ Њих двојица су временом стекли и рођачке везе браком своје деце.⁹⁶⁷ Знамо да је он, такође, марта 1449. године био посланик које је посредовао у склапању мира између новог цара (δὲ ἁποκρῖσαρίου καὶ μέσου τοῦ Γιάγαρη κυροῦ Ἀνδρονίκου), Константина Палеолога и његове браће, деспота Томе и Димитрија, са Муратом II, што можда може да буде и потврда његовог месазонства.⁹⁶⁸

Георгије Дука Филантропин⁹⁶⁹ истакнута је личност византијске политике прве половине XV века. Извори, између осталог, бележе и да је био месазон. У том својству га помиње Сиропул и то као члана византијске делегације која је присуствовала црквеном сабору у Ферари–Фиренци 1438–1439. године. Када је, наине, делегација пристигла у Венецију, тамошњи архонти су се интересовали да ли је цар са собом повео и своје месазоне, Кантакузина и Нотараса, добили су одговор да се уз цара налазе Филантропин и Јагарис са другим архонтима.⁹⁷⁰ Имао је своју резиденцију у којој је боравио док се делегација налазила у Венецији (οὗ ὁ Φιλανθρωπινὸς ὄκει) и у којој је био припремљен оброк за све њене чланове.⁹⁷¹ Имао је своју резиденцију и у Фиренци.⁹⁷² Сиропул нас такође обавештава и да је, у сали у Ферари у којој је требало да се одржи заседање сабора, цар седео на трону, док је Филантропин је стајао близу престола држећи царски мач како је и приличило (ἵστατο δὲ | ὁ Φιλανθρωπινὸς πλησίον [του θρόνου] τὸ βασιλικὸν ξίφος κατέχων κατὰ τὸ ἔθος).⁹⁷³ По византијском дворском протоколу је право да држи царски мач припадало

⁹⁶⁵ PLP no. 7808; уп. поглавља Сенатори и Посланици.

⁹⁶⁶ Syropoulos, 214.

⁹⁶⁷ *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 66–67.

⁹⁶⁸ *Lampros*, Συλλογή, 159; *Ducas*, 279; *Malamut*, *Ambassades*, 435.

⁹⁶⁹ PLP no. 29760; уп. поглавља Сенатори и Посланици.

⁹⁷⁰ Syropoulos, 214.

⁹⁷¹ *Ibid.*, 224, 628.

⁹⁷² *Ibid.*, 420.

⁹⁷³ *Ibid.*, 324.

великом доместику, у његовом одсуству протостратору, а у његовом одсуству паракимомену шечата или паракимомену собе. С обзиром на то да Сирпул саопштава да је Филнатропин по обичају држао царски мач, то би значило или да је он у овом тренутку носио једну од поменутих титула или да је у првој половини XV века та привилегија припадала месазону или у извесном смислу најугледнијем од присутних архоната. Он је, очигледно, током сабора био једна од кључних личности на које се цар ослањао како би извршио притисак на све оне који нису били склони да се сагласе са унијом. Једна од личности коју је цар настојао да придобије у том смислу био је и патријарх Јосиф II. Једном приликом је цар упутио епископа Никомедије и великог хартофилакса у Филантропинову резиденцију како би заједно убедили патријарха да изнесе јасно своје мишљење.⁹⁷⁴ Филантропин је био тај који је у једном тренутку, у царево име, критиковао великог хартофилакса, протекдика и самог Сиропула јер су збуњивали патријарха и уопште деловали против уније. Он исто тако преноси цару и њихов одговор.⁹⁷⁵ Филантропин их нешто касније сазива и преноси царево наредбу да потпишу унионистички декрет.⁹⁷⁶ Он учествује у унионистичкој литургији.⁹⁷⁷ Њему су, пошто се делегација вратила у Цариград, Сиропул и велики хартофилакс образложили своје неслагање са избором новог патријарха, дотадашњег митрополита Кизика, Митрофана.⁹⁷⁸

Димитрије Палеолог Кантакузин⁹⁷⁹ био је отац протостратора Кантакутина.⁹⁸⁰ У изворима се помиње као ἑξάδελφος Јована VIII.⁹⁸¹ Верује се да је, пошто је имао и једну ћерку, био таст Никифора Палеолога. После смрти Мехмеда I подржавао је струју, на чијем челу се налазио Јован VIII, која је веровала да треба подржати Мустафу уместо Мурата II као будућег османског султана.⁹⁸² Иако се веровало да је погинуо бранећи Цариград, 29. маја 1453, има новијих интерпретација да је умро око

⁹⁷⁴ Syropoulos, 428.

⁹⁷⁵ Ibid., 434–436.

⁹⁷⁶ Ibid., 486–492.

⁹⁷⁷ Ibid., 498–500.

⁹⁷⁸ Ibid., 558.

⁹⁷⁹ PLP no. 10962; уп. даље излагање и поглавље Посланици.

⁹⁸⁰ *Ganchou*, Démètrius Paléologue Cantacuzène, 254. Уп. даље излагање.

⁹⁸¹ *Lampros*, Συυθήκη, 169–170; MM III, 172, 185, 195, 215.

⁹⁸² Sfranze, Cronaca, 18.

1450–1451. године.⁹⁸³ Халкокондил, наиме, помиње једног Кантакузина (ἀνὴρ γυρόμενος ἀγαθός), који је погинуо приликом османског заузећа Града раме уз раме са царем.⁹⁸⁴ То, међутим, није био Димитрије Палеолог Кантакузин, већ Јован Палеолог Кантакузин.⁹⁸⁵ Био је месазон заједно са Луком Нотарасом.⁹⁸⁶ Мада помирљив према папским изасланицима по неким питањима, није пристајао, каже Сиропул, у свему на компримис са њима, за разлику од Нотараса који је са њима разговарао са великом наклоношћу.⁹⁸⁷ И он је, међутим, касније вређао оне од црквених архоната који нису хтели да потпишу декрет о уједињењу Цркава.⁹⁸⁸ Има мишљења да је он био супруг протостраторисе Кантакузине, чији је нећак, Манојло Палеолог, послат у Србију 1451. године.⁹⁸⁹

Лука Нотарас⁹⁹⁰ једна је од најимпресивнијих и најзначајнијих личности читавог последњег периода византијске историје. Његово богатство, које је било темељ његове политичке моћи, али и његове очигледне многобројне способности биле су и јесу предмет огромног интересовања истраживача, те је литература о његовој личности и активностима изузетно обимна.⁹⁹¹ Дука га већ 1424. године назива месазоном.⁹⁹² Кратка хроника Марс. Gr. 595 понавља ову вест, али наводи да је Нотарас потоњи месазон и велики дукс.⁹⁹³ Ако се има на уму Верпоова претпоставка да постоји аналогија између положаја месазона и појаве одређених личности као потписника званичних докумената, у овом случају споразума са Венецијом,⁹⁹⁴ онда су Димитрије Палеолог Кантакузин и Лука Нотарас месазони од 1431. године, јер су обојица потписали поменуте споразуме у четири наврата – 1431,

⁹⁸³ *Ganchou*, Démétrius Paléologue Cantacuzène, 270–271.

⁹⁸⁴ Chalc. II, 159.

⁹⁸⁵ *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 67–70; уп. излагање у поглављу Кефалије.

⁹⁸⁶ Syropoulos, 156, 168, 192, 214, 558, 566, 580, 590, 602, 612; Chalc. II, 141.

⁹⁸⁷ Syropoulos, 152.

⁹⁸⁸ Ibid., 566.

⁹⁸⁹ *Ganchou*, Rachat, 154 n. 22.

⁹⁹⁰ PLP no. 20730. Уп. даље излагање.

⁹⁹¹ Издвајају се нарочито радови *Runciman*, Notaras; *Zachariadou*, Λόγια; *Matschke*, Notaras Family; *Matschke*, Personengeschichte; *Ganchou*, Hélène Notara Gatelioussaina; *Matschke*, Fall vom Konstantinopel; *Ganchou*, Rachat; *Maltezos*, "Ἀννα Νотарᾶ; *Kiousopoulou*, Λουκάς Νотарᾶς.

⁹⁹² Ducas, 245.

⁹⁹³ *Mioni*, Inedita cronaca bizantina, 76.

⁹⁹⁴ *Verpeaux*, Contribution, 288.

1436, 1442. и 1447. године.⁹⁹⁵ Сиропул га у својим Мемоарима помиње као месазона у пару са Димитријем Палеологом Кантакузином.⁹⁹⁶ Халкокондил, приповедајући о паду Цариграда, помиње га као βασιλέως Ἑλλήνων πρῦτανιν.⁹⁹⁷

Дука наводи, бележећи чувену реченицу коју је, пред турско освајање Цариграда, изговорио Лука Нотарас: „Боље да у Граду видим турски турбан него латинску митру“⁹⁹⁸ да је велики дукс био први месазон и члан синклита (ἐκ τῆς συγκλήτου τὸν πρῶτον μεσάζοντα τὸν μέγαν δοῦκαν).⁹⁹⁹

Иларион Дорија¹⁰⁰⁰ био је Ђеновљанин кога извори помињу као царевог зета,¹⁰⁰¹ јер је био ожењен Забијом, или Изабелом, ванбрачном ћерком цара Манојла II Палеолога.¹⁰⁰² Забележено је да је априла 1392. године, пошто је дошао „од Латина“, Дорија примио православље, што је, верује се, претходило његовом орођавању са Палеолозима.¹⁰⁰³ Пошто је папа Бонифације IX 1. априла 1398. године издао булу којом је позвао западни свет да обезбеде војну или финансијску помоћ како би се, после пропасти код Никопоља 1396. године, покренуо нови крсташки поход против Турака, цар Манојло II је, да би искористио овај позитиван корак и успоставио директан контакт са Куријом, упутио римском епископу свог зета Илариона Дорију. Папа је већ марта 1399. године, спомињући изричито Доријину мисију, издао нову булу која је поновила захтеве из претходне, а којом је дато овлашћење за прикупљање новца по италијанским градовима путем индулгенција.¹⁰⁰⁴ У сврху прикупљана новца за помоћ опсађеном Цариграду Дорија је почетком 1399. године путовао и у Енглеску.¹⁰⁰⁵ Зна се да је 1403. године већ био у византијској престоници, јер га Руј Гонзалес де Клавихо помиње као царевог зета и једног од

⁹⁹⁵ ММ III, 185, 195, 215; *Lampros*, Συνοθήκη, 170.

⁹⁹⁶ Syropoulos, 146, 152, 158, 174, 176, 214, 396, 562–564, 586, 592, 608.

⁹⁹⁷ Chalc. II, 165.

⁹⁹⁸ О Нотарасовом чувеном исказу и политичкој реалности у којој је изречена cf. *Zachariadou*, Λόγια.

⁹⁹⁹ Ducas, 329.

¹⁰⁰⁰ PLP no. 29091уп. даље излагање.

¹⁰⁰¹ Syropoulos, 112.

¹⁰⁰² *Dąbrowska*, Ought one to marry, 149.

¹⁰⁰³ ММ II, 159.

¹⁰⁰⁴ *Dölger*, Regesten, no. 3270; *Barker*, Manuel II, 158–159; *Matschke*, Ankara, 189–192.

¹⁰⁰⁵ *Dölger*, Regesten, no. 3273. Зна се да је крајем XIV века Дорија обављао дипломатске мисије и за Ђеновљане из Кафе, cf. *Balard*, *Romanie génoise*, I 148, 250, 461.

царевих људи у пратњи која му је показивала знаменитости Цариграда.¹⁰⁰⁶ У лето 1423. године побегао је заједно са Димитријем Палеологом најпре у Галату, одакле га, заједно са Матејем Асаном, прати у Угарску.¹⁰⁰⁷ Последњи пут га помиње једна књига рачуна која бележи да је јануара 1424. године цар Жигмунд Луксембуршки начинио Дорију, који је био *familiaris* цара Манојла II, својим *familiaris*.¹⁰⁰⁸ Верпо је веровао да постоји аналогија између имена достојанственика који се, од 1406. па све до средине XV века, јављају као потписници споразума са Венецијом и имена која се у изворима јављају као месазони.¹⁰⁰⁹ Иларион Дорија је у уговору из 30. октобра 1418. године потписан као τοῦ περιποθήτου γαμβροῦ τῆς βασιλείας ἡμῶν κυροῦ Γλαρίωνος Ντόρια.¹⁰¹⁰ Извори га, међутим, не помињу изричито као месазона.

Своје месазоне имали су и деспоти на Пелопонезу, али и Јован VII у Солуну, те то није била служба везана само за личност цара. Георгије Палеолог¹⁰¹¹ најпре је био месазон деспота Томе на Пелопонезу, а потом је пришао деспоту Димитрију. Он је јануара 1456. године, на захтев деспота Томе Палеолога, од млетачког сената примио документ који му је гарантовао заштиту, што би значило да се тада још увек налазио у његовој служби.¹⁰¹² Сфранцис нас обавештава да је, у сукобима између Палеолога почетком 1459. године, деспот Димитрије заузео Леонтари са околином и Пидиму уз помоћ Георгија Палеолога, љубљеног рођака и месазона (περιποθήτου ἑξαδέλφου καὶ μεσάζοντος ὄντος) деспота Томе и његовог зета Манојла Бохалиса, а убрзо је заузео Каламату, Левтрон и велики део гребена Мани. Пошто се, међутим, деспот Димитрије појавио како би преузео Леонтари, деспот Тома, сазнавши то, брзо је и сам стигао тамо и, отеравши брата, сам га је заузео. Тако је Димитрије остао без ичега, а Палеолог и Бохалис су побегли и придружили су му се тек кад је овај дошао у Мистру.¹⁰¹³ Нешто касније, Сфранцис бележи да је Георгије Палеолог био

¹⁰⁰⁶ Clavijo, 62, 78.

¹⁰⁰⁷ Syropoulos, 112; Sfranze, Cronaca, 24; Kleinchroniken I, 117.

¹⁰⁰⁸ Matschke, Ankara, 191–192.

¹⁰⁰⁹ Verpeaux, Contribution, 288.

¹⁰¹⁰ MM III 162.

¹⁰¹¹ PLP no. 21447; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁰¹² Thiriet, Régestes III, no. 3010.

¹⁰¹³ Sfranze, Cronaca, 154.

πρωτεζάδελφος мајке беглербега Махмуд–паше Анђеловића.¹⁰¹⁴ На беглербегово инсистирање су и Георгије и Бохалис избегли смрт на коју је Мехмед II, пошто је маја 1460. године заузео Леонтари и Гардики, осудио сво становништво. Јер, пошто је претходно пребегао деспоту Димитрију у Мистру, Георгије је био рањен и заробљен када је дошло до сукоба код Вордоније и Трипе и одведен деспоту Томи. Пошто се излечио од рана, успео је, иако је био у оковима код Драча, да побегне и поново оде деспоту Димитрију у Нафплио, где се задржао дуже времена, док су му жена и деца боравили на млетачким поседима.¹⁰¹⁵ Не зна се ништа о његовој смрти. У једном документу из 1471. године који је издао деспот Леонардо III Токо помиње се на Закинтосу извесни Георгије Палеолог, али нема начина да се утврди да ли је у питању иста личност.¹⁰¹⁶

Никола Севастопул¹⁰¹⁷ је, слично Георгију Палеологу, из неког разлога променио страну у сукобу између деспота Димитрија и деспота Томе. Он је најпре био месазон и шурак (μεσάζοντα καὶ σύγγαμβρον) деспота Димитрија. Сфранцис га иронично назива врлим протостратором (ἄριστον πρωτοστράτορα), јер је, пошто је деспот Тома упао у област свог брата и опсео Каламату и Мантинеју, нашао савезника у достојанственику и рођаку свог брата како би их заузео.¹⁰¹⁸

Јован Франгопул¹⁰¹⁹ био је протостратор и месазон у Мореји. Тако га, као ктитора, помиње натпис у манастиру Богородице Пантанаса у Мистри и око медаљона Богородице Влахерниотисе са Христом.¹⁰²⁰ Текст натписа, штавише, наводи да је био καθολικὸς μεσάζων.¹⁰²¹ Сам манастир речитије је сведочанство

¹⁰¹⁴ О Махмуд–пашиним пореклу и породици cf. *Stavrides, Sultan of Vezirs*, 73–106.

¹⁰¹⁵ Sfranze, *Cronaca*, 162.

¹⁰¹⁶ MM V, 71; PLP no. 21445.

¹⁰¹⁷ PLP no. 25084; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁰¹⁸ Sfranze, *Cronaca*, 154.

¹⁰¹⁹ PLP no. 30100; уп. поглавља Архонти Мореје и Архонти и религиозне задужбине.

¹⁰²⁰ “ο κτ<η>τωρ Ιωαν<νης> Φρ<α>γγοπ<ου>λ<ος> πρωτοστρατωρ; μεσαζων”, “ο κτητωρ ιωαν <νης> φρ<α>γγ<ο>π<ου>λο<ς> пр<ω>тоστратωρ“, а на Богородичиним медаљону “+πολλων σοι (;) τυχων των χαριτων παρθενε μικρον κομιζω σοι> δωρον νεον τονδε> Ιωαν<νης> Φραγγόπουλος πρωτοστράτωρ θεοпрόβλητος εν δεξιω τυχειν θέλων”, *Millet, Inscriptions byzantines*, 134–137; *Zesios, Ἐπιγραφαί*, 440–441.

¹⁰²¹ *Millet, Inscriptions*, 462; *Zakythinos, Despotat II*, 103 n. 1 био је мишљења да овај квалитет, иначе посведочен само у овом тексту, одговара оном πρώτος μεσάζων, а овај је супротстављен квалитету μερικώς μεσάζων, што је, опет, била функција непозната у Византији.

његовог великог угледа и политичке и економске моћи, него што су то оскудни извори који су дошли до нас.¹⁰²² Сфранцис извештава да је, пошто је у једном тренутку деспот Теодор II одлучио да се замонаши, из тог разлога василевс Јован октобра 1427. године отпловио из Цариграда у Мистру заједно са братом Константином који је требало да преузме власт у Мореји. Тројица браће, Јован, Константин и Тома, покренула су поход против Патре, али у томе нису имали успеха због, како каже Сфранцис, тога што је деспот Теодор, који је остао у Мистри, одлучио да се ипак не замонаши, а то је био узрок многих зала. Пошто је уговорено да Патрани сваке године плаћају деспоту Константину 500 флорина, овај се повукао у Хлумуцину, а цар Јован је отишао у Мистру. Када је одлучио да се одатле врати за Цариград, Константин је најпре отишао у Мистру. Након што су браћа тамо провела заједно неколико дана, василевс и Константин су заједно кренули ка Коринту октобра 1428. године. Одатле је цар отпловио за престоницу, деспот Теодор се вратио у Мистру, а деспот Тома у Калавриту. Деспот Константин и сам Сфранцис су, међутим, кренули ка Востици. Јер, иако се Теодор није замонашио те стога нису ни сви његови поседе припали Константину, ипак му је предао Востицу као и поседе у другој области којима је управљао протостратор Франгопул (ὁ Φραγκόπουλος πρωτοστράτωρ), тј. Андрусу, Каламату, Пидиму, Мани, Ниси, Спитали, Гребени, Аетос, Лои, Неокастрон, Архангелос и многе друге. Њих је од поменутог протостратора, као Константинов изасланик, преузео Сфранцис.¹⁰²³ Сукоби последњих Палеолога настављени су и у наредним деценијама. Јуна месеца 1443. године поново нас Сфранцис обавештава да су у Цариград пристигли он сам, из Селимврије, и поменути протостратор Франгопул, посланик деспота Теодора. Тамо је склопљен споразум по коме је Константин требало да пође у Мореју и преузме Теодорове поседе, а овај да дође у Цариград и преузме Селимврију.¹⁰²⁴ Један документ деспота Константина га касније, 1444. године, помиње са титулом γενεράλης. У питању је аргировуља издата господину Димитрију Мамонасу

¹⁰²² Уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

¹⁰²³ Sfranze, Cronaca, 30, 38, 40; уп. Ферјанчић, Међусобни сукоби, 141–143.

¹⁰²⁴ Sfranze, Cronaca, 92; уп. Ферјанчић, Међусобни сукоби, 153.

Григори¹⁰²⁵ за заслуге учињене εἰς τὴν τοῦ πριντζιπάτου ... καὶ ἄλλα πολλὰ αὐθεντικὰ ἀγωνίσματα, а којом му се додељују кућа и кула у селу Приникон у Елосу са читавом околином. Овиме је стекао право да убира све приходе, како му је гарантовано διὰ γράμματος ἀπὸ τὸν ἴδιον γενεράλη τῆς βασιλείας μου, κύριον Ἰωάννην Φραγκόπουλον.¹⁰²⁶ Наглашена употреба латинских термина, као и наглашена овлашћења генерала Франкопула, наводе на помисао да у аутентичност овог документа, сачуваног у копији из каснијег периода, с правом сумња Х. Калига.¹⁰²⁷ Без обзира на то, јасно је да је Јован Франгопул био једна од најистакнутијих личности у Мореји током прве половине XV века.

Забележено је да је, између 1403. и 1408. године, Димитрије Хрисолорас¹⁰²⁸ био месазон цара Јована VII док је овај управљао Солуном. У два сачувана рукописа Енкомиона буви Димитрија Хрисолораса, забележено је да је то дело Δημητρίου τοῦ Χρυσολωρᾶ τοῦ μεσάζοντος φύλλης ἐγκώμιον.¹⁰²⁹ Тако га ословљава и Јован Хортазмен у писму које му је упутио (Τῷ Χρυσολωρᾷ κυρῷ Δημητρίῳ μεσάζοντι τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ).¹⁰³⁰ То потврђују и писма цара Манојла II које му је овај упутио. У првом од њих, насталом вероватно док је још боравио у Селимврији, цар одбија предлог Хрисолораса који очигледно покушава да посредује између василевса и његовог нећака Јована VII.¹⁰³¹ У другом писму цар се жали пријатељу да га, због несаница које има услед притиска обавеза, јако узнемиравају уобичајени јутарњи јавни послови, управо када му глава жуди за починком, и вика судија, тужилаца, тужених и осталих о којима не мора да пише, пошто Хрисолорас зна о чему говори (τᾶλλα ὅσα περιέρχον λέγειν, εἰδότε γὰρ ἂν λέγοιτο). Оно што, каже василевс, додатно отежава постојеће тешкоће заједничко је обојици, и овде и тамо (τὸ

¹⁰²⁵ PLP no. 4440; MM III, 258; *Meliarakes*, Οικογένεια Μαμωνά, 39.

¹⁰²⁶ ΠΠ IV, 18; *Zakythinos*, Despotat II, 99, 103.

¹⁰²⁷ *Kalligas*, Μοιμβασία, 244 n. 154.

¹⁰²⁸ PLP no. 31156; уп. поглавља Οἰκείοι и Сенатори.

¹⁰²⁹ *J. Iriarte*, Regiae Bibliothecae Matritensis codices graeci mss, I, Madrid 1769, 158; *E. Miller*, Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial, Paris 1848, 133; *P. A. Revilla*, Catálogo de los códices griegos de la Biblioteca de el Escorial, I, Madrid 1936, 510. Енкомион је издао *G. Andres*, Demetrio Crisoloras el Palaciego, Encomio de la pulga, *Helmantica* 35 (1984) 51–69.

¹⁰³⁰ Chortasmenos, 171.

¹⁰³¹ *Dennis*, Letters, 91–93.

δὲ ἐπαύξον τὰ δυσχερῆ κοινὸν οἶμαι κἀνταῦθα κἀκεῖ), а то је недостатак новца који наноси штету сваком појединачно, али и државним пословима, пошто зна да су и „они“ тиме погођени (τὴν τῶν χρημάτων ἔνδειαν λέγω λυμαινομένην ἐκάστῳ καὶ τοῖς κοινοῖς πράγμασιν, οἶδα γὰρ καὶ ὑμῶν κρατοῦσαν ἐκείνην).¹⁰³² Службу месазона је Димитрије обављао упркос блиском пријатељству са Манојлом II. Учени цар му је поводом тога написао једно изузетно иронично и духовито писмо. Цар пише Хрисолорасу да је чуо да овај поседује племенитог коња достојног војника (ἵππον εὐγενῆ στρατιώτῃ πρέποντα) и не може да замисли да је изабрао да постане вичан у другој вештини, вештини јахања, коју је увек сматрао губљењем времена. Није ни обезбедио имовину која би одговарала његовом животном стилу, а ни не приличи му ни раскош. Ако је, међутим, одлучио да живот филозофа замени животом ратника, ловца и стрелца, онда му је потребан још један коњ, бољи од овог којег већ има. Ако, ипак, остане у свом чину (Εἰ δὲ δὴ τηρεῖς τὴν τάξιν) и његова брига остану књиге и тек после тога јавни послови, послови у име пријатеља, борбе у име правде (καὶ μετ' ἐκείνα πόνοι μὲν περὶ τὰ κοινὰ πράγματα, πόνοι δὲ ὑπὲρ φίλων, ἀγῶνες δὲ ὑπὲρ τοῦ δικαίου), онда му тај коњ није ни потребан, посебно стога што би се у том случају, тј. у случају примарне посвећености књигама, све одвијало унутар градских бедема или у непосредној градској околини, за шта му, такође, није био потребан коњ. Цар му, коначно, поручује да или пошаље њему тог коња, који Хрисолорасу није од користи, како би се искористио, а како не би нанео неправду подједнако цару и коњу (εἰ μὴ μέλλεις ἀδικήσειν ἐμὲ κἀκείνον), или да призна да је обичан, да би на тај начин оправдао то што га користи и нико га стога неће кривити што користи коња који му је прикладан (δήλωσον ὄντα φαῦλον καὶ τότε χρῶ δικάίως αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς σε μέμψεται χρώμενον καταλλήλῳ πράγματι).¹⁰³³ Дакле, читав проблем је био тај што је Хрисолорас користио коња који му, будући научнику, није приличио, већ је приличио некоме са јавном функцијом. Хрисолорас је као посланик Јована VII боравио у Цариграду 1407. године. Сиропул, наимае, сведочи да су се Цариграђани, када су папске галије 1437. године пристале у луку, сетили пророчанства Димитрија Хрисолораса који је

¹⁰³² Ibid., 115.

¹⁰³³ Dennis, Letters, 113–115.

тридесет година пре тога дошао цару Манојлу II као посланик Јована VII из Солуна и прорекао тада да ће седми Палеолог склопити унију са Латинима. На Манојлову констатацију да ће то бити Јован VII као седми владар Палеолог, Хрисолорас је одвратио да то неће бити његов господар, а царев синовац, већ царев син.¹⁰³⁴

У доба Палеолога је једно од највиших дворских достојанстава било достојанство протовестијара. Још је Михаило VIII Палеолог обдарио свог нећака Михаила Тарханиота и поставио га испред великог доместика у хијерархији. Верује се да је последњи познати протовестијар Алексије Асан (половина XIV века).¹⁰³⁵ Извори XV века не помињу ниједног протовестијара, али помињу једну протовестијарису (τὴν πρωτοβεστιαρίαν), цареву тетку. Она је даровала земљиште да извесни евнух Филиалит сагради цркву Богородице τῆς Ἀμολύιου, уз услов да после његове смрти она припадне њеним наследницима.¹⁰³⁶ Да ли је она била супруга поменутог Алексија Асана, није јасно.

Велики доместик био је врховни заповедник византијске војске, после цара.¹⁰³⁷ Имао је право да носи царев мач приликом дворских церемонија, што можда симболизује његову врховну војну функцију.¹⁰³⁸ Док је током XIII века заузимао нешто нижи хијерархијски ранг, испод протовестијара и великог стратопедарха, Псеудо–Кодин сведочи да је у наредном столећу практично био на њеном челу, заузимајући позицију одмах иза цезара.¹⁰³⁹ Он је носио златно–црвени скиадион, вежен, са истим таквим велом и кићанкама. Његова палица је фино изрезбарена, а њен врх био је златан и гладак, са сребрном плетеницом. Његов скараникон је био златно–црвени, златно извезен, са ликом цара како стоји са круном, утиснутим напред и назад, са по једним анђелом са леве и десне стране, оивиченим бисерима, и са царевим ликом. Скараникон је око лица био оивичен бисерима. Његов кавацион био је двобојан, са златно извезеним пругама. Он је носио и одежду коју носи и цар, а

¹⁰³⁴ Syropoulos, 172–174; *Dölger*, Regesten, no. 3207.

¹⁰³⁵ Pseudo–Kodinos, 135–136. О пореклу титуле и њеном значају током византијске историје cf. ODB, 1749 (*A. Kazhdan*).

¹⁰³⁶ MM II 455–458; *Darrouzès*, Regestes no. 3182; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

¹⁰³⁷ Pseudo–Kodinos, 248–251. О пореклу титуле cf. ODB 1329–1330 (*A. Kazhdan*).

¹⁰³⁸ *Ibid.*, 168, 190, 191.

¹⁰³⁹ *Ibid.*, 134, 136.

која се зове гранаца и коју носе и архонти, али се тада назива лапаца. Док ју је, међутим, цар носио пуштених рукава, рукави архоната су причвшћени, а само је, због части (τιμῆς ἕνεκα) један рукав великог доместика опуштен.¹⁰⁴⁰ Током прослава Господњих празника, пошто цео двор поздравља цара, свако према свом рангу, из церемоније се у трпезарију најпре повлачи велики доместик са архонтима првог реда. Велики доместик је тај који, уз доместика трпезе и ἐπὶ τῆς τραπέζης, за столом служи цара и позива и пружа, по редоследу њиховог ранга, архонтима тањир.¹⁰⁴¹ Приликом свечаних гозби поводом крунисања новог цара или царског пара, за столом за којим седе сенатори седи и велики доместик на свом месту.¹⁰⁴²

Извори XV века забележили једну личност са титулом великог доместика, коју је носио Андроник Палеолог Кантакузин.¹⁰⁴³ Он је, уз Манојла Палеолога Јагариса и Георгија Сфранциса, личност која се у изворима помиње током читаве прве половине XV века.¹⁰⁴⁴ Био је син Теодора Кантакузина, θεῖον Манојла II те, тако, рођак царске породице.¹⁰⁴⁵ Заједно са двојицом месазона присуствовао је септембра 1434. године састанку цара и патријарха у цариградској цркви Неа Мони поводом доласка делегације Базелског сабора.¹⁰⁴⁶ Био је у сродству и са српском владарском породицом Бранковић, пошто је његова сестра Ирина била удата за деспота Ђурђа Бранковића. Због тога га је цар Јован VIII, у склопу припрема за сабор у Ферари–Фиренци, 1436. године упутио у Србију.¹⁰⁴⁷ Као изразити присталица уније није симпатисао Србе, пошто нису упутили посланика на сабор и тиме подржали унију Цркава. Он ће 1451. године бити и најљући противник браку византијског цара Константина XI Драгаша и Муратове удовице Маре Бранковић.¹⁰⁴⁸ Убрзо по повратку из Србије, добио је, заједно са епископима Ефеса и Хераклеје, петорицом црквених архоната ставрофора, духовником Григоријем, јеромонахом Марком

¹⁰⁴⁰ Ibid., 151–152, 219.

¹⁰⁴¹ Ibid., 210, 213, 215, 216.

¹⁰⁴² Pseudo-Kodinos, 272.

¹⁰⁴³ PLP no. 10957; уп. даље излагање.

¹⁰⁴⁴ *Kiousoroulou*, Βασιλεύς, 84.

¹⁰⁴⁵ *Ферјанчић*, Византинци у Србији, 178–181.

¹⁰⁴⁶ Syropoulos, 138, 140.

¹⁰⁴⁷ Ibid., 164, 598.

¹⁰⁴⁸ Sfranze, Cronaca, 116; Nicol, Kantakouzenos, 180.

Ефеским и двојицом месазона, будући да су били најученији од свих присутних (τοὺς τῶν ἐνθάδε λογιωτέρους) да сачини план по којем ће се одвијати дискусије са Латинима.¹⁰⁴⁹ Потписан је, уместо Димитрија Палеолога Кантакузина (Ἀντὶ κυροῦ Δημητρίου Παλαιολόγου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐπεὶ οὐ παρῆν νόσφ τιλὶ κωλυθείς), у документу из јула 1447. године којим су продужени претходни споразуми са Венецијом, као ὁ μέγας δομέστικος κῦρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ Καντακουζηνός.¹⁰⁵⁰ У *Ектесис неа* поменут је као љубљени рођак царства ми, велики доместик господин Андроник Палеолог Кантакузин као пример како се цар обраћа неком архонту који му је рођак.¹⁰⁵¹ Дука сведочи да је син великог доместика, иначе зет Луке Нотараса, Кантакузин, којем не наводи име, заједно са тастом погубљен по турском освајању Цариграда, те да је његов отац у том тренутку био мртав, пошто је погинуо током опсаде града.¹⁰⁵² *Ектесис хроника* сведочи, међутим, да су велики дукс (Лука Нотарас), велики доместик и протостратор Кантакузин ухапшени и погубљени пет дана по турском освајању Цариграда.¹⁰⁵³ Кратко сведочанство које је, међутим, оставио Исидор Кијевски у писму Висариону од 6. јула 1453. године, да су три дана по освајању Града Турци погубили великог дукса са тројицом синова, али и *magni domestici filios tres pulcherrimos et optimos*, потврђује вест кратке хронике.¹⁰⁵⁴ Начин на који Дука, међутим, помиње великог доместика, не наводећи му име и подразумевајући, очигледно, да је свима познат, сугерише да је то била титула која је додељивана доживотно или је бар то био случај са Андроником Палеологом Кантакузином. Ако је он личност о којој говори Дука, онда би његово војно ангажовање у одбрани Цариграда 1453. године био и једини његов помен као великог доместика у контексту првобитне суштине ове титуле, тј. као војног достојанственика.

¹⁰⁴⁹ Syropoulos, 600.

¹⁰⁵⁰ MM, III, 224.

¹⁰⁵¹ Εἰς ἄρχοντα προσγευῆ αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς “Περιπόθητε ἐξάδελφε τῆς βασιλείας μου, μέγα δομέστικε, κῦρ Ἀνδρόνικε Παλαιολόγε Καντακουζινέ”, *Darrouzès, Ekthesis néa*, 69.

¹⁰⁵² Dukas 383. *Ganchou*, Rachat, 154 n. 23 верује, на основу ђеновљанских докумената, да се звао Теодор. Уп. даље излагање.

¹⁰⁵³ *Ecthesis chronica*, 16.

¹⁰⁵⁴ *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 71, 73.

Титула великог доместика није нестала са Византијским царством. Срећемо је у документима Васељенске патријаршије током XVI века и означава достојанство које је било наследно и додељивано истакнутим и поштованим појединцима грчке заједнице у Цариграду, који су, поред угледа, носили и престижне патрониме.¹⁰⁵⁵ То је био, чини се, логичан след, с обзиром на то да је титула била почасна, јер свакако није одговарала ономе што је у прошлости представљала, и на цариградском двору.

И супруге неких достојанственика називане су по титулама које су носили њихови мужеви. Тако се помиње једна Ана Палеологина Кантакузина¹⁰⁵⁶ у акту од августа 1373. године којим је, уз сагласност свог супруга, великог доместика Димитрија Палеолога,¹⁰⁵⁷ продала свој мираз манастиру Дохијар за 600 перпера и којим тврди да се овој продаји неће противити Ватопед, с обзиром на то да је овај манастир поседовао један млин на поменутом имању. Из акта сазнајемо да је имала сина, великог примикирија Јована Палеолога и ћерку Евдокију Кантакузину.¹⁰⁵⁸ Њен други син, који се не помиње у овом документу, био је велики стратопедарх Алексије Палеолог. Браћа Јован и Алексије Палеолог значајни су актери у освајању византијских територија, припојених Српском царству, после Душанове смрти и ктитори су светогорског манастира Пантократора.¹⁰⁵⁹ Као покојну велику доместикису Палеологину помиње је и цар Манојло II у простагми од јануара 1409. године којом Дохијару потврђује неке поседе.¹⁰⁶⁰

Велики дукс је, како сведочи Псеудо–Кодин, био заповедник флоте.¹⁰⁶¹ Овај извор нам саопштава и које је то одежде овај достојанственик носио. Његов скиадион је, тако, био златно–црвен, украшен везом и без вела. И његов скараникон је био златно–црвен, порубљен златним концем, и имао је такође спреда представу цара како стоји, а позади представу цара како седи на трону. Његов кавадион је био од

¹⁰⁵⁵ Ibid., 74–75 наводи пример двојице Михаила Кантакузина, деде и унука (1522, 1575).

¹⁰⁵⁶ PLP no. 10934→92315.

¹⁰⁵⁷ PLP no. 21455.

¹⁰⁵⁸ Actes de Docheiareiou, 235–240.

¹⁰⁵⁹ *Острогорски*, Серска област, 147–154; *Ферјанчић*, Поседи, 143–144.

¹⁰⁶⁰ Actes de Docheiareiou, 270.

¹⁰⁶¹ Pseudo–Kodinos, 167. О пореклу титуле cf. ODB 1330 (*A. Kazhdan*).

свиле, а његова палица била је слична оној великог доместика.¹⁰⁶² Како је сваки од архоната имао сопствени барјак,¹⁰⁶³ то је био случај и са великим дуксом. Само, док су, рецимо, архонти који су заповедали другим бродовима истицали уобичајени царски барјак (τὸ σύνθηες βασιλικὸν φλάμουλον), тј. крст са четири оцила (πυρεκβόλων), велики дукс је истицао представу цара на коњу (τὴν τοῦ βασιλέως στήλην Ἰσθησιν ἔφιππον).¹⁰⁶⁴

Лука Нотарас¹⁰⁶⁵ рођен је у Цариграду око 1400.¹⁰⁶⁶ и први пут га извори помињу 1411. године, у збивањима везаним за погибију његовог брата Јована, ἐπὶ τῆς τραπέζης.¹⁰⁶⁷ Новија истраживања показују да је имао тројицу синова, као и ћерке Ану, Марију, Теодору и Јелену.¹⁰⁶⁸ Ана је играла значајну улогу у животу грчке заједнице у Венецији после 1453. године.¹⁰⁶⁹ Јелена је била удата за Георгија Гатилузија, господара Еноса. Касније ће узети монашко име Фросини.¹⁰⁷⁰ Марија је била удата за Теодора Кантакузина, старијег сина великог доместика Андроника Палеолога Кантакузина.¹⁰⁷¹ Теодора је била удата за извесног Манојла Палеолога.¹⁰⁷² Ослањајући се на богатство које је стекао његов отац,¹⁰⁷³ склапајући корисне брачне везе и стичући највиша достојанства и положаје, Лука је постао најбогатија и најутицајнија личност у Цариграду током готово читаве прве половине XV века. После титуле тумача, коју је носио као и његов отац, те положаја месазона, стекао је и достојанство великог дукса, како ће га извори најчешће и ословљавати, често не

¹⁰⁶² Ibid., 153–154.

¹⁰⁶³ Уп. поглавље Архонти–профил.

¹⁰⁶⁴ Pseudo-Kodinos, 167.

¹⁰⁶⁵ PLP no. 20730; уп. поглавље Посланици.

¹⁰⁶⁶ Matschke, Personengeschichte, 787.

¹⁰⁶⁷ Ducas, 129.

¹⁰⁶⁸ Ganchou, Rachat, 152–153.

¹⁰⁶⁹ Њеној личности и делатности недавно је посвећена једна монографија (Maltezou, "Αννα Νοταρά).

¹⁰⁷⁰ Cf. Ganchou, Hélène Notara Gateliousaina.

¹⁰⁷¹ Ganchou, Rachat, 153.

¹⁰⁷² Ibid., 153, 154 п. 22 и 23 верује да је у питању Манојло Палеолог, нећак протостраторисе Кантакузине, кога је Константин XI 1451. године упутио у Србију.

¹⁰⁷³ О италијанских економским активностима породице Нотарас cf. Oikonomidès, Hommes d'affaires; Matschke, Ankara; Matschke, Notaras Family; Matschke, Personengeschichte; Matschke, Fall vom Konstantinopel; Matschke, Tinnefeld, Gesellschaft; Ganchou, Rachat, 160–168 који верује да је Нотарас просто сакупио новац како би се суочио са падом Цариграда који се приближавао.

наводећи му име.¹⁰⁷⁴ Када је, наиме, Константин Драгаш крено на Лезбос, јула 1441. године, по своју другу невесту, ћерку Дорина Гатилузија, управо је Нотарас био тај који је као капетан (καπετανίου ὄντος εἰς τὰ κάτερρα) сватове пребацио царским бродовима (κατέρρων βασιλικῶν) на острво. После овога је, каже Сфранцис, Лука постао велики дукс (τοῦ μετὰ ταῦτα γεγονόςτος μεγάλου δουκός).¹⁰⁷⁵ Без обзира на то, Лука се и после овога у званичним документима, тј. уговорима са Млечанима које је, верује се, као месазон потписао септембра 1442. и јула 1447. године, помиње без ње, већ само као царски зет и тумач.¹⁰⁷⁶ Додељивање ове титуле једино је у случају Нотараса и било оправдано, с обзиром на чињеницу да је он, изгледа, био једина личност која је поседовала бродове. Биће, такође, да је и ова титула била почасна и да је, као и остале титуле, додељивана утицајним и заслужним људима из цареве најближе околине.¹⁰⁷⁷

Дука га помиње, не наводећи му име, као великог дукса и бележи како је пред одсудни султанов напад на Цариград, заједно са пет стотина војника, обилазио град, охрабривао браниоце и прегледао страже.¹⁰⁷⁸ Коначно, велики дукс је заробљен пошто су Турци освојили Цариград и султан је најпре намеравао да му поверу управу градом.¹⁰⁷⁹ Лука Нотарас, један од неколико најистакнутијих византијских архоната који је неколико дана по турском освајању Цариграда убијен заједно са својим синовима,¹⁰⁸⁰ личност је која је током последњих деценија постојања Царства Ромеја био најмоћнији његов човек после василевса. Покушаји да се на основу својих, наизглед често опречних, политичких, пословних и верских избора или потеза окарактерише као неко ко је био наклоњен потпуном окретању западном свету или

¹⁰⁷⁴ Critoboulos, 51, 84. Cf. III I, 170, 175.

¹⁰⁷⁵ Sfranze, Cronaca, 88; Ibid., 26, 120, 124.

¹⁰⁷⁶ MM III, 215, 224; уп. претходно излагање.

¹⁰⁷⁷ Matschke, Ankara, 118.

¹⁰⁷⁸ Ducas, 345.

¹⁰⁷⁹ Ibid., 379.

¹⁰⁸⁰ О Лукиној смрти и чувеној реченици, тј. дилеми да ли је бољи турски турбан или латинска тијара cf. Zachariadou, Λόγια, 135–146 и Reinsch, Lieber der Turban, 377–389 (где се не доводи у сумњу сам исказ, али се износи став да се он не може узети као доказ Нотарасовог антилатинског става, јер се не ради о архијерејској митри, већ о царској круни).

као неко ко је био спреман да сарађује са Османлијама, јер се надао да ће тако задржати своје позиције, само наглашавају њихову амбивалентност.¹⁰⁸¹

Поред једног неодређеног помена на једном рукопису извесног Александра Ласкариса¹⁰⁸² као великог дукса негде средином XV века,¹⁰⁸³ извори помињу још неколицину личности са Пелопонеза са овом титулом.

Павле Мамонас¹⁰⁸⁴ био је господар Монемвасије и потицао је из угледне аристократске породице са Пелопонеза. Халкокондил нас извештава да је овај архонт, некада господар града (ὁ τῆς Ἐπιδαύρου τὸ παλαιὸν γενόμενος ἄρχων) отужио пред Бајазитом, на скупу османских вазала у Серу, у јесен 1393. године,¹⁰⁸⁵ деспота Теодора I Палеолога јер му га је одузео.¹⁰⁸⁶ На основу одлуке млетачког сената од марта 1384. године, знамо да је кастелан Корона и Модона, Пјетро Гримани, био овлашћен да преузме град (*terram Malvasie*) као захвалност за заслуге које је, као цариградски баило, овај чиновник пружио члановима царске породице.¹⁰⁸⁷ Без обзира који су били разлици овој деспотовој одлуци, град није прешао у млетачке руке. О граду се не зна ништа до 1391–2. године, када се бележи да је у деспотовим рукама.¹⁰⁸⁸ Последица, међутим, Мамонасове оптужбе деспота Теодора пред Бајазитом, била је предаја града Турцима.¹⁰⁸⁹ Верује се да је он велики дукс и некада господар Монемвасије (μεγάλου δουκὸς τοῦ Μαμωναῖα καὶ αὐθέντου ποτὲ τῆς Μονεμβασίας) који је био и отац Григорија Палеолога Мамонаса. Њега, као свог зета, ожењеног једном од сестара, помиње Георгије Сфранцис, бележећи да је јануара–фебруара 1417. године, пошто је као кефалија боравио на једној тврђави на Црном мору, заједно са женом и ћерком умро од куге.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸¹ *Oikonomidès*, *Hommes d'affaires*, 19–21 истиче комплексност Лукиног положаја, а *Necipoglu*, *Byzantium*, 214–218, 227 га прилично уравнотежено излаже и релативизује.

¹⁰⁸² PLP no. 14524.

¹⁰⁸³ *Andrés*, *Catálogo*, 85.

¹⁰⁸⁴ PLP no. 16580. Његово лично име, Павле, помиње једино Pseudo–Phrantzes, 198.

¹⁰⁸⁵ За ову хронологију састанка у Серу залаже се *Живојиновић*, Драгаши и Света Гора, 54, нап. 102.

¹⁰⁸⁶ *Chalc. I*, 74–75.

¹⁰⁸⁷ *Thiriet*, *Régestes*, I, no. 668.

¹⁰⁸⁸ *Kleinchroniken I*, 233; *Kalligas*, *Μονεμβασία*, 196–197; *Necipoglu*, *Byzantium*, 244, 246.

¹⁰⁸⁹ *Necipoglu*, *Byzantium*, 256.

¹⁰⁹⁰ *Sfranze*, *Cronaca*, 12.

Међутим, како није потврђено да је његово лично име било Павле, могуће је да се велики дукс Мамонас заправо звао Манојло, с обзиром на то да једна кратка хроника, која иначе приповеда поглавито о догађајима везаним за Пелопонез, бележи да је 1409/10. године кѓр *Μανουήλ ὁ μέγας δούκας* умро од куге.¹⁰⁹¹

Један Манојло Франкопул¹⁰⁹² је носио титулу великог дукса.

Коначно, Георгије Сфранцис помиње да је 25. марта 1436. године у Цариград стигла Зоја, ћерка великог дукса Параспондила (τοῦ Παρασπονδύλου μεγάλου δουκός), на царској лађи која је са Манојлом Палеологом послата по њу. Неколико дана потом они су се венчали.¹⁰⁹³ Чини се да се велики дукс Параспондил у изворима више не помиње. Његов идентитет није познат. Што се тиче Манојла Палеолога, највероватније је да је у питању незаконити син цара Јована V, који је 1411. године, као заповедник флоте, поразио бродове принца Мусе.¹⁰⁹⁴

Шта год било са поменутиМ Параспондилом, али и осталиМ личностима које извори помињу са титулом великог дукса, најпре треба приметити да се ниједан од њих не помиње истовремено, што би значило да је и ова титула била само једна и, могуће, додељивана доживотно. После Параспондила, једини човек који се помиње са овим достојанством, које је практично постало део његовог идентитета, и по којем је, више него по нечем другом, остао запамћен, јесте Лука Нотарас. Можда је и из тог разлога Димитрије Ласкарис Леонтарис назначен само као стратег у бици код Ехинадских острва 1426/7. године, иако је предводи флоту,¹⁰⁹⁵ јер је титула великог дукса, иако можда скроз почасна, додељивана само једној личности.

Протостратор је предводио читаву копнену војску, што је и буквално значење ове титуле.¹⁰⁹⁶ Док је током претходних столећа заузимао релативно низак положај у дворској хијерархији, Псеудо–Кодин га ставља на високу трећу позицију, одмах иза великог доместика и великог дукса. Док је у XII веку забележен само један, њихов

¹⁰⁹¹ Kleinchroniken I, 246; PLP no. 16711.

¹⁰⁹² Уп. даље излагање.

¹⁰⁹³ Sfranze, Cronaca, 76.

¹⁰⁹⁴ Barker, Manuel II, 258 n. 153. Pseudo–Phrantzes, 226 бележи да је био δρουγγάριος.

¹⁰⁹⁵ ПП III, 196: „ἀναδείξας ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν καὶ ὑποθεὶς αὐτῷ πάνθ’ ὅσα πρὸς ἀσφάλειαν πρῶτον καὶ σύστασιν καθορᾶ τῶν ἰδίων, Λεοντάριον τὸν καλόν“; уп. поглавље Сенатори.

¹⁰⁹⁶ Pseudo–Kodinos, 173.

број се од краја XIII века повећава.¹⁰⁹⁷ У одсуству великог доместика, протостратор носи царев мач. Пошто би цар узјахао коња, протостратор га придржава за узде и води до четвртог или петог дела палате. Одатле га до капије води велики хартуларије. Исто се дешава и када цар жели да сјаше – од капије га, до поменутих места, води велики хартуларије, а потом преузима протостратор. Ако протостратор није присутан, његов део преузима велики хартуларије, а ако је и он одсутан, то онда чини најистакнутији (ὁ ἐντιμότερος) од присутних архоната.¹⁰⁹⁸ Протостратор је такође био и заштитник (δεφέντωρ) оних који врше препаде (τῶν κούρσεύοντων). Они нису посебан род војске и не поседују свој барјак, већ делују као нерегуларни одреди. Протостратор се налази иза њих и покрива их, ако се налазе у рату. Скиадион, скараникон и кавадион протостратора слични су онима великог дукса.¹⁰⁹⁹

Јован Франгопул, καθολικὸς μεσάζων у Мистри за владе деспота Теодора II, носио је и титулу протостратора.¹¹⁰⁰

Манојло Франкопул¹¹⁰¹ у служби је деспота Теодора I крајем XIV века. Он је, наиме, 27. маја 1394. године у Модону, заједно са Манојлом Палеологом Ласкарисом и Димитријем Газисом, склопио споразум са представницима Венеције, а касније исте године наставио са њима преговоре и ту се не наводи са одређеном титулом.¹¹⁰² Идентификује се са једном Франгопулом коме је, негде између 1392. и 1396. године, цар Манојло II упутио писмо.¹¹⁰³ Ова личност очигледно је са Пелопонеза и очигледно има неку функцију, јер пише, чини се, о техничким или војним стварима. Са друге стране, чудно је што га цар, ако је у питању иста личност и ако је носио титулу протостратора, не ословљава и са титулом коју је носио, што иначе чини.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁷ О пореклу титуле cf. ODB 1748–1749 (*A. Kazhdan*).

¹⁰⁹⁸ Pseudo-Kodinos, 168.

¹⁰⁹⁹ Ibid., 154.

¹¹⁰⁰ Уп. претходно излагање.

¹¹⁰¹ PLP no. 30139; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹¹⁰² *Zakythinos*, Despotat I, 138, 166; II, 98.

¹¹⁰³ *Dennis*, Letters, xli, 67.

¹¹⁰⁴ *Necipoglu*, Byzantium, 252 n. 69 мишљења је да ни титула великог дукса ни титула протостратора нису поменуте у изворима за Манојла Франгопула. Уп. *Ферјанчић*, Деспоти, 112–114.

Један млетачки документ од 30. маја 1429. године помиње „*Manoli Megaducha, dictus protostrator, subditus domini despotae Mistrae*“.¹¹⁰⁵ Тврдње К. Хопфа,¹¹⁰⁶ да је Манојло Франгопул управљао Морејом током малолетства Теодора II, није заснована на изворима.

Верује се, такође, да је Франгопул, кастофилакс Гревенона на северозападном Пелопонезу, кога је, на захтев Максима, митрополита Патре, августа 1395. године заробио протостратор Саракинопул (πρωτοστράτορα τὸν Σαρακινόπουλον),¹¹⁰⁷ био брат протостратора Манојла Франгопула. Чудно је, међутим, што се Франгопул овде не помиње са титулом протостратора. Због тога се Теодор жалио брату Манојлу II, а овај је случај изнео пред патријаршијски суд.¹¹⁰⁸ Резултат суђења пред патријаршијским судом у Цариграду није познат, али се зна да је јануара 1397. године именован нови митрополит Патре.¹¹⁰⁹

Манојло Кантакузин¹¹¹⁰ помиње се, између 1420. и 1429. године, као протостратор. Њега је, најпре, заједно са Димитријем Леонтарисом и Исакијем Асаном, цар Манојло II послао у сусрет Мехмеду I када је овај, 1420. године, пролазио поред Цариграда на свом путу за Анадолију. Касније је коњ којег је том приликом султан поклатио Асану, овај потом свом зету Георгију Филантропину, а он свом рођаку Комнину, зету протостратора Кантакузина, припао најпре Сфранцисовом брату, те, коначно, 1425. године, самом Сфранцису. Ово су, истовремено, једина два експлицитна помена ове личности.¹¹¹¹

Међутим, помиње се касније, тачније 1451. године, један покојни Кантакузин. Када је, наине, покренуто питање брака Константина Драгаша и Маре Бранковић, цар се јадао Сфранцису да није ниоткога могао да добије савет, пошто су му и мајка, али и Кантакузин, умрли.¹¹¹² Сфранцис, потом, у фамозној расправи око тога ко ће да добије коју титулу, бележи да је Драгаш на молбу свог брата деспота начинио

¹¹⁰⁵ Sathas, *Μνημεῖα*, III, 350.

¹¹⁰⁶ Hopf, *Geschichte*, 98.

¹¹⁰⁷ PLP no. 24855.

¹¹⁰⁸ MM II, 250.

¹¹⁰⁹ Ibid., 275; *Necipoglu*, *Byzantium*, 249.

¹¹¹⁰ PLP no. 10979; уп. поглавље Посланици.

¹¹¹¹ Sfranze, *Cronaca*, 16, 46; *Ganchou*, *Démétrius Paléologue Cantacuzène*, 245.

¹¹¹² Ibid., 116.

протостратором сина покојног Кантакузина, због сродства (διὰ τῆς συγγένειας τῆς συγγαμβρίας).¹¹¹³ Док је у старијој литератури прихваћено да је у питању син протостратора Манојла Кантакузина,¹¹¹⁴ новија истраживања предлажу другачију идентификацију. Т. Ганшу је, наиме, аргументовано и уверљиво показао да је покојни Кантакузин заправо месазон Димитрије Палеолог Кантакузин, те да је његов син личност којој је Драгаш доделио титулу протостратора. Он је, дакле, протостратор Кантакузин који је погинуо 1453. године.¹¹¹⁵

У изворима се, такође, и то као друштвено веома активна, помиње и протостраториса Кантакузина.¹¹¹⁶ Сфранцис нас извештава да је, на његов предлог да се цар Константин XI ожени Муратовом удовицом Маром, 1451. године у ту сврху, како би преговарао са њеним родитељима, у Србију послат Манојло Палеолог,¹¹¹⁷ нећак (ἀνεψιόν) протостраторисе Кантакузине. Протостраториса се, наиме, поводом тога сусрела са царем и изложила да ће од тога у будућности бити многих користи и дарова. Он је то српском владарском пару саопштио “у име тетке протостраторисе”. Деспот Ђурађ и деспотица Ирина су благонаклоно гледали на ту могућност, али ју је одбацила сама Мара, јер је дала завет Богу да ће, ако је икад избави од мужа, остати сама и служити му. Када су Византинци чули за разлог који се испречио, одустали су од даљих преговора.¹¹¹⁸

¹¹¹³ Ibid., 124. У старијој литератури се, на основу вести Псеудо–Сфранциса (Pseudo–Phrantzes, 372), узима да је Кантакузиновог сина Драгаш начинио стратопедархом, што *Ganchou*, Démètrius Paléologue Cantacuzène, 248, 250 одбацује, јер Сфранцис бележи да га је учинио протостратором.

¹¹¹⁴ У старијој литератури се, на основу вести Псеудо–Сфранциса (Pseudo–Phrantzes, 372), узима да је Кантакузиновог сина Драгаш начинио стратопедархом, јер нас тако обавештава овај компилатор из XVI века.

¹¹¹⁵ Ганшу се ослања на вести кратке хронике која, верује, разјашњава збрку у изворима. Ekthesis chronica, 16 бележи да су пет дана по освајању Цариграда Турци погубили великог дукса, великог доместика и протостратора сина Кантакузина месазона (τὸν πρωτοστράτορα υἱὸν Καντακουζηνοῦ τοῦ μεσάζοντος), cf. *Ganchou*, Démètrius Paléologue Cantacuzène, 253–254, 270–271.

¹¹¹⁶ PLP no. 21416. Старија литература сматрала је да је била удовица протостратора Манојла Кантакузина (*I. Papadrianos*, Ἡ πρωτοστράτορισα Καντακουζηνή, Βυζαντινά 1 (1969) 161–165), али је потом идентификована као супруга протостратора Кантакузина, сина месазона Димитрија Палеолога Кантакузина, cf. *Ganchou*, Démètrius Paléologue Cantacuzène, 271. Исти очигледно прави омашку када у једном каснијем раду каже да је она била месазонова супруга, што не може бити, јер Димитрије Палеолог Кантакузин није носио титулу протостратора (cf. *Ganchou*, Rachat, 154 n. 22).

¹¹¹⁷ PLP no. 21512; уп. поглавље Посланици.

¹¹¹⁸ Sfranze, Cronaca, 112, 116, 118.

Новија истраживања сугеришу да је протостратор Палеолог, за кога Дука каже да је, заједно са двојицом синова, погинуо током опсаде Цариграда,¹¹¹⁹ заправо историчарева конфузија две личности: великог стратопедарха Палеолога (Метохита) и протостратора (Палеолога) Кантакузина.¹¹²⁰

У једном синодалном документу од маја 1401. године каже се како је извесни свештеник Гаврас, не знајући, по четврти пут венчао протостратора (τοῦ πρωτοστράτορος) и поводом тога је покренута истрага. Према исповести Кантакузина Факрасиса,¹¹²¹ он је био тај који је најпре напио свештеника, а потом му подметнуо да потпише некакав документ о браку. Патријарх је намеравао да се овај случај одложи док се не сакупи потребан број архијереја, а и свештеникова грешка се чинила неопростивом, те стога није захтевала истрагу, будући да су канони по том питању били јасни. Међутим, како су чланови синода били на свештениковој страни, патријарх је затражио исповест обојице, и Гавраса и Факрасиса, с обзиром на то да је свештеник био злоупотребљен од стране свог ктитора и господара и заштитника (ὅπως τε ὁ πρεσβύτερος ἠπατήθη, καὶ ὅτι καὶ παρὰ κτήτορος αὐτοῦ καὶ οἰοιεῖ δεσπότη καὶ κηδεμόνος). Митрополит Кизика био је мишљења да свештеник није крив, јер је био ἐξαπατηθέντα παρὰ ἀνδρὸς εὐγενοῦς... καὶ κτήτορος αὐτοῦ. Што се тиче пијанства, митрополит предлаже казну од годину дана без пића и 50 метанија дневно. О остали архијереји су се сложили, а митрополит Северина предложио је казну од шест месеци и 10 метанија дневно. Свештеник је на крају ослобођен уз казну годину дана може да пије само чашу вина и чини 150 метанија дневно и није требало ништа да плати, пошто је био сиромашан и бавио се зидарством.¹¹²²

Идентитет поменутог протостратора, који се оженио четврти пут, није изван. Да ли је у питању сам Кантакузин Факрасис, ни то није сасвим јасно, али је могуће. Сигурно је само да је он тај племић који је преварио свештеника. Могуће је да је овде поменути Кантакузин Факрасис заправо Манојло Кантакузин Факрасис,

¹¹¹⁹ Ducas, 383.

¹¹²⁰ *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 76–82.

¹¹²¹ PLP no. 29582.

¹¹²² MM II, 488–490; *Darrouzès*, Regestes, no. 3207.

сенатор, οἰκέτορ и δοῦλορ.¹¹²³ Он се својеручно потписао у документу из августа 1370. године на исти начин на који је поменут у овом синодалном документу – само као Кантакузин Факрасис.¹¹²⁴ Могуће је, такође, да су он и Кантакузин Факрасис, посланик упућен из Цариграда 1439. године Јовану VIII иста личност.¹¹²⁵

Георгије Сфранцис бележи и да је Марко Палеолог Јагарис у једном тренутку носио титулу протостратора (ὁ ὑστερον πρωτοστράτωρ), али ни он ни неки други извор нас не обавештавају кад је то било.¹¹²⁶

Коначно, титулу протостратора носио је и Ђовани Ђустинијани Лонго, јунак одбране опседнутог Цариграда 1453. године.¹¹²⁷ Његова титула је, очигледно, била повезана са акцијама које је тада, *као први међу војском*, предводио. Када је он са два велика војна брода, добро опремљена и са добро наоружаним ђеновљанским војницима приспео у Цариград, цар га је, бележи Дука, топло дочекао и одликовао га је титулом протостратора (πρωτοστράτορα τοῦτον ἐτίμησε).¹¹²⁸

Тако нам извори саопштавају да су 1453. године постојала истовремено двојица протостратора у Цариграду, мада је, стиче се утисак, титула протостратора додељена Ђустинијанију била у највећој мери последица ванредних околности у којима се Град тада налазио.

У почетку је термин *логотет* означавао чиновника са примарно, али не и искључиво фискалним функцијама. Међутим, од XII века се логотет секретара, кога је потом у неком тренутку на тој функцији заменио велики логотет, налазио на челу цивилне администрације.¹¹²⁹ Како извештава Псеудо–Кодин, његова функција је, током XIV века, била да се стара о простагмама и хрисовуљама које је цар слао страним владарима. Исти извор наставља, доводећи тако у везу ове две службе, да је месазонство припадало ономе кога за то одреди цар.¹¹³⁰ На основу ове вести, али и онога што је постало пракса крајем XIV и у првој половини XV века, рекло би се да

¹¹²³ PLP no. 29586; уп. поглавља Сенатори и Οἰκέτοι.

¹¹²⁴ *Theocharides*, Τζαμπλάκωιες, 145.

¹¹²⁵ Уп. поглавље Посланици.

¹¹²⁶ Sfranze, *Cronaca*, 66. Уп. даље излагање.

¹¹²⁷ PLP no. 8227.

¹¹²⁸ Ducas, 331.

¹¹²⁹ О пореклу титуле cf. ODB 1247 (*A. Kazhdan*).

¹¹³⁰ Pseudo–Kodinos, 174.

се функција великог логотета некако поделила и да су његове дужности, пре свега оне које нису биле везане за канцеларију, постепено прешле у надлежности месазона, а да су све надлежности око послова везаних за царску канцеларију и даље остале његов посао. Мазарис бележи да је Манојло Оловол, лекар, ретор, филозоф и лични секретар цара Манојла II, могао, пишући свете и пречасне хрисовуље и простагме, овлашћен да слуша и записује извесне ствари, јавне и поверљиве, те тако истовремено бивајући и секретар и саветник, тајни посланик и носилац меморандума, у свом напредовању на двору да стекне чак и титулу великог логотета, да није било ривала Анђела Филоматиса Клидаса и да се није, приликом повратка са једног званичног путовања, спетљао са монахињом, због чега се није старао о својим дужностима.¹¹³¹ Ова вест сведочи да је титула великог логотета била повезана са администрацијом, али и то колико је била угледна. Осим тога, опис који о свом положају и перцепцији и перспективи службе на двору даје Оловол сличан је професионалном путу који је имао сам Георгије Сфранцис и коме је цар обећао титулу великог логотета. Да је ова титула била угледна и значајна сведочи и разговор који је Сфранцис водио са Константином XI поводом одлуке да историчара одликује овим дворским достојанством, али се томе противио Лука Нотарас, те, изгледа, и неки други архонти, пошто су је желели за себе или свију децу.

Одежде великог логотета, у току дворских церемонија, скиадион, скараникон и кавадион, сличне су онима протостратора. Он, међутим, нема палицу.¹¹³²

Осим веома недоређеног помена једног великог логотета са Пелопонеза негде током XV века,¹¹³³ једина личност која је носила ово достојанство, забележена у изворима, је историчар Георгије Сфранцис.¹¹³⁴ Из његовог већ неколико пута помињаног и коментарисаног разговора са царем Константином Драгашем сазнајемо да је он, до тада протовестијарит, тражио да му се додели неко достојанство које није поседовао нико други и које се неће доделити никоме током његовог живота.¹¹³⁵

¹¹³¹ Mazaris, 12, 20.

¹¹³² Pseudo-Kodinos, 154.

¹¹³³ Bees, Κατάλογος, 51; PLP no. 8599.

¹¹³⁴ PLP no. 27278.

¹¹³⁵ Sfranze, Cronaca, 124.

Василевс му је доделио титулу великог логотета, али је, заузврат, „само привремено“ тражио да се у церемонијама не клања према свом новом рангу, а да се у документима, у почетку такође тајно, помиње са њом, док архонти то не прогутају (τὸ καταπιεῖν).¹¹³⁶ Међутим, индикативно је и то да Сфранцис на почетку свог историјског дела за себе каже да је протовестијарит (πρωτοβεστιάριτης), не и велики логотет, иако је то достојанство било вишег ранга.¹¹³⁷ Иако му је цар, према његовом писању, титулу додело, она му, очигледно, није формално додељена у церемонији за такве прилике, те се стиче утисак да ни сам Сфранцис није сматрао да је био њен носилац.

У сачуваним изворима помиње се и један логотет – Матеј Хрисокефал.¹¹³⁸ Пратио је, као логотет, цара Манојла II на његовом путу у Париз.¹¹³⁹ Мазарис помиње Златомозгића Сирматеја, једног од оних који су на врху (τῶν κορυφαίων), који не иде чак ни у тоалет, а да не провери положај звезда астролабом.¹¹⁴⁰ Сачуван је један његов кратак текст поводом смрти деспота Теодора I.¹¹⁴¹ Помиње се, без титуле, као човек који преноси цареве наредбе у спору који је резултирао рашчињењем епископа Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.¹¹⁴²

Велики стратопедарх био је чиновник снабдевања војске.¹¹⁴³ Његов скиадион, скараникон и кавадион су слични одежама протостратора и великог логотета, док је његова палица украшена сребрним мотивима.¹¹⁴⁴

Димитрије Палеолог Метохит¹¹⁴⁵ аристократа је који је сукцесивно носио неколико дворских титула. Забележено је, најпре, да је био протовестијарит 1433.

¹¹³⁶ Ibid., 128–130.

¹¹³⁷ Ibid., 4.

¹¹³⁸ PLP no. 31140.

¹¹³⁹ Lampros, Κατάλογος, 131.

¹¹⁴⁰ Mazaris, 38. Trapp, Identifizierung, 96 верује да он није иста личност као Хрисокефал, царев οἰκέλος који се помиње у једном патријаршијском документу из 1400. године, јер је у то време цар Манојло II био на путу у Западној Европи.

¹¹⁴¹ ПП III, 10; Funeral Oration, 71.

¹¹⁴² Laurent, Trisépiscopat, 157.

¹¹⁴³ Pseudo-Kodinos, 174. О пореклу титуле cf. ODB 1966–1967 (A. Kazhdan).

¹¹⁴⁴ Ibid., 154.

¹¹⁴⁵ PLP no. 17981; уп. поглавља Кефалије, Посланици и Архонти на Лемносу.

године.¹¹⁴⁶ Био је царев посланик на сабор у Базелу 1433. године.¹¹⁴⁷ Силвестер Сиропул га, тако, већ 1433. године помиње као великог стратопедарха, али је то титула коју је стекао касније. Срећемо га, потом, као великог примикирија између 1435. и 1437. године.¹¹⁴⁸ Коначно, између 1444. и 1453. године био је велики стратопедарх. Сфранцис бележи да је велики дукс Лука Нотарас рекао Константину Драгашу како ће Палеолог Метохит продати своју душу ђаволу ако Сфранциса начини великим логотетом, пошто је то више достојанство од великог стратопедарха, које је тада овај носио.¹¹⁴⁹ Чини се да је очекивао још једну, вишу титулу. Једна кратка хроника сведочи и да је био кефалија Цариграда.¹¹⁵⁰ Имао је неколико деце, а три ћерке је удао за византијске истакнуте архонте. Био је, тако, таст Јована Ласкариса Дисипата и Николе Гуделиса, као и Јована Ласкариса Леонтариса, који је био ожењен његовом ћерком Евфросином Палеологином Леонтарином.¹¹⁵¹ Погинуо је, заједно са двојицом својих синова, за време опсаде Цариграда 1453. године.

Марко Палеолог Јагарис¹¹⁵² је још једна личност која је сукцесивно носила највиша дворска достојанства – протовестијарита, великог стратопедарха и протостратора. Георгије Сфранцис, извештавајући о свом посланству на султанов двор, 1429. године, поводом збивања везаних за освајање Патре, помиње да му је ко-амбасадор (συναποκρισιάριος) у овој мисији био Марко Палеолог Јагарис, тада протовестијарит, а потоњи протостратор (ὁ ὑστερον πρωτοστράτωρ, τότε δὲ πρωτοβεστιάριος).¹¹⁵³ Да је носио и титулу великог стратопедарха, извештавају нас Силвестер Сиропул и Сфранцис. Цар Јован VIII га је, наиме, заједно са игуманом манастира Христа Пантократора, Макаријем Макрисом, упутио папи Мартину V.¹¹⁵⁴

¹¹⁴⁶ Dölger, Regesten, no. 3437, међутим, бележи да је био πρωτοβεστιάριος.

¹¹⁴⁷ Syropoulos, 126, 136, 138 га у овој вестии помиње као великог стратопедарха, али В. Лоран тврди да је то достојанство он стекао касније.

¹¹⁴⁸ Laurent, Gouverneur, 197, 206.

¹¹⁴⁹ Sfranze, Cronaca, 124.

¹¹⁵⁰ Kleinchroniken I, 647.

¹¹⁵¹ Ibid., 647; уп. одељке Сенатори и Архонти и религиозне задужбине.

¹¹⁵² PLP no. 7811; уп. поглавља Οἰκεῖοι и Посланици.

¹¹⁵³ Sfranze, Cronaca, 66.

¹¹⁵⁴ Syropoulos, 118.

Августа 1430. године су они, враћајући се за Цариград, по василевсовој заповести произвели младог господара Тому за деспота.¹¹⁵⁵

Један Франгопул поменут је као велики стратопедарх у једном млетачком документу из 1429. и једном писму Јована Евгеника Висариону пре 1439. године.¹¹⁵⁶

Само једном се и Никола Евдемоноиоанис¹¹⁵⁷ помиње са титулом великог стратопедарха, када је, фебруара 1416. године, заједно са сином Андроником и Јованом Владинтером, био упућен као посланик на сабор у Базелу.¹¹⁵⁸

Титула великог примикирија јавља се крајем XI века.¹¹⁵⁹ Током XIV века велики примикирије је учествовао у церемонијама на царском двору. Унутар палате он прихвата царев скиптар од пажа вестијарија и потом га у триклину предаје цару. Када га поново од њега прими, често има право и да га држи, части ради. Своју палицу он даје поменутом пажу. У војсци се велики примикирије налази на челу царске свите и има посебан барјак.¹¹⁶⁰ Скиадион великог примикирија оивичен је златним везом, а кавадион је исти као код достојанственика који му претходе. Његов скараникон је боје кајсије, са златним порубима, и налази се, као што се сива налази између црне и беле, између црвене и беле. На његовој предњој страни налази се представа цара како стоји, у емајлу, а позади представа цара како седи на трону. Његова палица је од позлаћеног дрвета, попут цареве.¹¹⁶¹

Сфранцис помиње великог примикирија Лазара¹¹⁶² у Мореји. Када су Нићифор Луканис и Матеј Асан предали Коринт Мехмеду II, августа 1458. године, деспот Тома је, пошто је сазнао за то, послао свог великог примикирија Лазара да

¹¹⁵⁵ Sfranze, Cronaca, 70.

¹¹⁵⁶ “megastrato Pedarchi Franchopulo”, *Sathas*, *Μνημεία*, III, 366; PLP no. 30090; ПП I, 165: „ὁ τε καλῶς Φραγγόπουλος ὁ μέγας στρατοπεδάρχης“; cf. *Zakythinos*, *Despotat II*, 99 који је веровао да је у питању Јован Франгопул. То, међутим, компликује датовање подизања манастира Богородице Пантанаса у 1428. годину (уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине), пошто се, како је речено, Франгопул помиње као протостратор. Закитинос је био склон да оспори натпис са плоче олтарског стола који, као запис из XVIII века, сведочи о 1428. години као години освећења манастира, cf. *Zakythinos*, *Despotat II*, 103, п. 2. Уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине. Cf. *V. Laurent*, *Les premiers patriarches de Constantinople sous domination turque (1454–1476)*, *REB* 26 (1968) 246.

¹¹⁵⁷ PLP no. 6223; уп. даље излагање и поглавље Посланици.

¹¹⁵⁸ *Dölger*, *Regesten*, no. 3355.

¹¹⁵⁹ О пореклу титуле cf. ODB 1719–1720 (*A. Kazhdan*).

¹¹⁶⁰ *Pseudo-Kodinos*, 174–175, 177, 191, 192.

¹¹⁶¹ *Ibid.*, 155.

¹¹⁶² PLP no. 14337; уп. поглавље Архонти у Мореји.

преда султану све области које је некада држао деспот Константин, Патру, Калавриту и Гревенон.¹¹⁶³

Јован Хортазмен је упутио пет писама извесном Аинарису Димитрију,¹¹⁶⁴ примикирију, око 1407. године, као, очигледно, учењаку чије је атичко образовање и мишљење ценио. Од њега очекује да прочита неке текстове које му је послао, али и да, ако сматра за потребно, приложи своју критику у виду посебног писма.¹¹⁶⁵ Осим тога да је био веома учен, ништа друго о Димитрију Аинарису не знамо.

Један велики примикирије, поменут само титулом, не и именом, забележен је у документима синода који је заседао 1409. године поводом случаја епископа Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.¹¹⁶⁶

Георгије Сфранцис, коначно, поредно сведочи да је и 1451/2. године у Цариграду постојао један велики примикирије, али му не помиње име. Када је, наиме, велики дукс Лука Нотарас предочио цару да ће се, ако начини Сфранциса великим логотетом, Димитрије Палеолог Метохит, иначе и сам велики примикирије између 1435. и 1437. године, веома наљутити, он му истовремено предлаже да Сфранцису додели титулу великог примикирија. Цар на то одговара да Сфранцис неће прихватити ниједан чин, ако га држи и неко други.¹¹⁶⁷ То би значило да је у том тренутку ова титула била заузета.

Протовестијарит је био задужен за церемонију пријема. Пошто би, наиме, цар напустио своје одаје, он се налази у триклину заједно са великим хетеријархом и примикиријем двора. Кад цар седне на трон, протовестијарит одлази и позива архонте високог ранга (τῶν ἀρχόντων ἐντιμότερους). Потом одлази и велики хетеријарх и позива и он неке од архоната високог ранга (τινας τῶν προτέρων πλείους). Исто, потом, чини и примикирије двора и позива преостале од архоната. Ако цар овом приликом не намерава да одржи беседу или да додели неко достојанство или службу, онда протовестијарит лагано удари својом палицом о тло, а хетеријарси,

¹¹⁶³ Sfranze, Cronaca, 150.

¹¹⁶⁴ PLP no. 1133.

¹¹⁶⁵ Chortasmenos, 153–154, 155, 156, 159, 201.

¹¹⁶⁶ Laurent, Trisépiscopat, 134.

¹¹⁶⁷ Sfranze, Cronaca, 126.

носећи дрвене палице, саопштавају онима који су ушли после давања скиптра цару да напусте салу. Ако, опет, током пријема изненада треба саопштити нешто хитно цару, нико од архоната нема право да то учини осим протовестијарита, а ако је одсутан, великог хетеријарха те, у његовом одсуству, примикирија двора.¹¹⁶⁸ Његов скиадион је украшен везом, а скараникон и кавадион су као они логотета геникона, тј. кавадион је свилени, а скараникон је златно–бели, а напред и назад се налази емајлирана представа цара. Његова палица је златно–црвена.¹¹⁶⁹

Извори крајем XIV века помињу још једног протовестијарита. То је био Теодор Палеолог.¹¹⁷⁰ Патријархов питакион од априла 1394. године помиње га као кефалију Лемноса, царевог $\theta\epsilon\iota\omicron\varsigma$ и протовестијарита.¹¹⁷¹ Био је и адресат Димитрија Кидона, који му је упутио два писма, између 1380. и 1382, те 1387–88. године, у којима га ословљава као протовестијарита.¹¹⁷²

Георгије Сфранцис је, како је већ речено, носио титулу протовестијарита. Овим дворским достојанством га је, јануара месеца 1432. године, одликовао цар Јован VIII Палеолог.¹¹⁷³

Као протовестијарити се 1429. помињу Марко Палеолог Јагарис¹¹⁷⁴ и Димитрије Палеолог Метохит 1433. године.¹¹⁷⁵ Тако изгледа и да је службу протовестијарита ообављало више личности истовремено.

Служба *епи тис трапезис* ($\epsilon\pi\iota\ \tau\eta\varsigma\ \tau\rho\alpha\pi\acute{\epsilon}\zeta\eta\varsigma$) била је везана за церемоније на двору и повезана са службама великог доместика и доместика трпезе.¹¹⁷⁶ *Епи тис трапезис* је, наиме, заједно са њима служио цара за трпезом.¹¹⁷⁷ Ипак, у време банкета поводом великих празника, велики доместик седи за столом са осталим сенаторима, док *епи тис трапезис* и доместик трпезе служе.¹¹⁷⁸ Носио је одежде

¹¹⁶⁸ Pseudo-Kodinos, 176–178.

¹¹⁶⁹ Ibid., 157.

¹¹⁷⁰ PLP no. 21461; уп. поглавља Кефалије и Архонти на Лемносу.

¹¹⁷¹ MM II, 267.

¹¹⁷² Cydonès II, 128, 332.

¹¹⁷³ Sfranze, Cronaca, 4, 72; уп. претходно излагање.

¹¹⁷⁴ Sfranze, Cronaca, 66.

¹¹⁷⁵ Dölger, Regesten, no. 3437, који бележи да је био $\pi\rho\omega\tau\omicron\beta\epsilon\sigma\tau\iota\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\varsigma$; уп. претходно излагање.

¹¹⁷⁶ О пореклу титуле cf. ODB 722–723 (A. Kazhdan).

¹¹⁷⁷ Pseudo-Kodinos, 178, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 237.

¹¹⁷⁸ Ibid., 272; уп. претходно излагање.

попут оних које су носили протовестијарит и domestik трпезе. Његова палица је била златно–црна.¹¹⁷⁹

Један Анђеο¹¹⁸⁰ помиње се као ἐπὶ τῆς τραπέζης и царев οἰκέλος око 1400. године.¹¹⁸¹ О њему ништа друго није познато.

Познатији је, међутим, Јован Нотарас,¹¹⁸² син Николе Нотараса и брат великог дукса и месазона Луке Нотараса, који је могао и да га смени на тој дворској служби. Јеромонах и велики протосинђел Јоасаф¹¹⁸³ саставио је стихове поводом његове смрти (εἰς τὸν ἐπιτραπέζην Ἰωάννην τὸν Νοταρᾶν). Из њих сазнајемо да га је крстио цар (πρὸς τοῦ κρατοῦτος γενῆται),¹¹⁸⁴ по свој прилици Јован VII,¹¹⁸⁵ те да је имао петнаест година кад му је додељена ова дворска титула, када је ожењен и женом ἐκ γένους βασιλικῶν, чиме је γαμβρὸς γεγώς τε τῶν κρατούντων καὶ φίλος.¹¹⁸⁶ Како се његов отац Никола у једном документу из 1409. године помиње као царев συμπένθερος, то би значило да је ово уједно и *terminus ante quem* подједнако за његову женидбу и стицање титуле. Дука извештава да је током 1412. године, док је принц Муса опседао Цариград, Јован погинуо приликом једног испада византијског одреда ван бедема града. Турци су том приликом заробили ἕνα τῶν ἐνδόξων, ἐπὶ τῆς τραπέζης Јована и одсекли му главу. Византинци су некако успели да се докопају његовог тела и врате га у град, док су главу Турци однели Муси. Његов отац Никола, будући веома богат (πλούσιος ὢν σφόδρα) откупио је синовљево главу за велики новац (διὰ πολλῶν κεντηναρίων)¹¹⁸⁷ и сахранио је, двадесетосам дана касине, заједно са телом.¹¹⁸⁸ Ово се

¹¹⁷⁹ Pseudo-Kodinos, 157.

¹¹⁸⁰ PLP no. 171; уп. поглавље Οἰκέλοι.

¹¹⁸¹ Bees, Συμβολή, 277.

¹¹⁸² PLP no. 20729.

¹¹⁸³ *Acconcia Longo*, *Versi di Ioasaf*, 265–268 верује да је у питању митрополит Ефеса, игуман цариградског манастира Св. Јована Продрома, посланик (PLP no. 8916).

¹¹⁸⁴ *Ibid.*, 277 n. 3.

¹¹⁸⁵ *Ganchou*, *Rachat*, 162.

¹¹⁸⁶ *Acconcia Longo*, *Versi di Ioasaf*, 278.

¹¹⁸⁷ Кентинарион (κεντηνάριον) је била мера римског порекла, која је од средине VI века означавала количину од 100 λογαρικάί λίτραι, тј. 32 кг злата или златног новца, ODB 1121 (*E. Schilbach*).

¹¹⁸⁸ *Ducas*, 129; *Acconcia Longo*, *Versi di Ioasaf*, 279.

догодило код места званог Τρεῖς Πόλει Τοῦμπας, а Јован је сахрањен у цариградском манастиру Ксантопула.¹¹⁸⁹

Коначно, у изворима се помиње и једна жена, Асанина, удовица једног ἐπὶ τῆς τραπέζης. У документу из септембра 1400. године каже се да је протекдик Велике Цркве, Георгије Евгеник, пре неког времена купио од Асанине, удовице ἐπὶ τῆς τραπέζης, један врт поред оног који је раније под закупом држао Манојло Евгеник, а који га је такође закупио од Асанине. На њега је истакла право и извесна монахиња Марта, која је у том врту имала право да користи бунар као и излаз на царски друм. Испоставило се да је потпуно право на овај врт имао протекдик, док је монахиња само задржала право да преко њега пролази, што је била и патријархова пресуда.¹¹⁹⁰

Велики хетеријарх првобитно је био заповедник хетерије (ἐταρεία), јединице царске личне гарде. Од XIV века термин хетерија односи се на приватну пратњу неког магната. Велики хетеријарх првобитно је био полувојна функција и њен носилац је био одговоран за сигурност царске палате, али су неки од њих често обављали мисије ван палате као царски посланици. Временом му утицај и значај опадају.¹¹⁹¹ Његова униформа, скиадион и кавадион, слична је оној протовестијарита, а његова палица била је златно–црвена.¹¹⁹² Његова служба била је повезана са службом протовестијарита.¹¹⁹³ Он је, заједно са протовестијаритом, великим хетеријархом и примикиријем двора боравио у триклину и било му је дозвољено, у случају одсуства првог, да приликом церемоније пријема цару саопшти неку хитну поруку.¹¹⁹⁴ Његова дужност је била и да се брине о странцима. Због тога се и називао хетеријарх, јер је прихватао пријатеље (ὡς τοὺς ἐταίρους ἦτοι τοὺς φίλους δεχόμενος).¹¹⁹⁵

¹¹⁸⁹ Ibid., 279.

¹¹⁹⁰ MM II, 427–429; *Darrouzès*, Regesten, no. 3159.

¹¹⁹¹ О пореклу титуле cf. ODB 925–926 (*A. Kazhdan*).

¹¹⁹² Pseudo–Kodinos, 159.

¹¹⁹³ Ibid., 190, 207, 213–214.

¹¹⁹⁴ Pseudo–Kodinos, 176, 177, 186.

¹¹⁹⁵ Ibid., 178, 186.

Јован Ласкарис Дисипат¹¹⁹⁶ помиње се као царев οἰκεῖος и велики хетеријарх 1437. године.¹¹⁹⁷ Био је брат Георгија и Манојла Дисипата, те зет Димитрија Палеолога Метохита. Презиме Ласкарис уз његово име забележено је у латинским изворима,¹¹⁹⁸ и, према мишљењу В. Лорана, потиче од мајчине линије.¹¹⁹⁹ Активан је као царски посланик у служби Јована VIII и учествује у различитим дипломатским мисијама.

Велики аднумиаст био је један од достојанственика задужен за команду војском.¹²⁰⁰ Он је био присутан, рецимо, када би велики доместик вршио смотру војске. Ако би војсци или коњима нешто недостајало, он то бележи и стара се да се то исправи.¹²⁰¹ Његове одежде су биле као одежде неколицине достојанственика који су се налазили испред у хијерархији. Његов кавацион је био свиле, скиацион обрубљен златним концем, а скараникон је био од златно–жуте свиле, напред са представом цара како седи на трону, а позади са представом цара како јаше. Његова палица је била сребрне боје.¹²⁰²

Јован Марахас¹²⁰³ помиње се у синодалном документу из јануара 1402. године као μέγας ἀδικομιαστής и царев οἰκεῖος. Документ говори о судском спору између њега и унука му Манојла Палеолога, чији исход, с обзиром на то да није сачуван у целини, није познат.¹²⁰⁴

Велики тумач био је први међу тумачима који се обично називају драгумани (οὗς κοινῶς δραγουμάνους καλοῦσιν; ὁ μέγας διερμηνευτής ὃς μέγας δραγουμάνος).¹²⁰⁵ носио је на церемонијама скиацион и кавацион као велики аднумиаст, а његов

¹¹⁹⁶ PLP no. 5537; уп. поглавље Посланици.

¹¹⁹⁷ *Dölger*, *Regesten*, no. 3470; Syropoulos, 127, n. 13. Ово је, иначе, податак који је промакао пажњи *Kiousopoulou*, *Βασιλεύς*, 127, n. 102, која га наводи као једног од десеторице посланика који се у изворима помињу само као посланици.

¹¹⁹⁸ *Dölger*, *Regesten*, no. 3451; *Orientalium documenta minora*, ed. *G. Hofmann*, *T. O' Shaughnessy*, *J. Simon*, Roma 1953, 18.

¹¹⁹⁹ Syropoulos, 127, n. 13.

¹²⁰⁰ О пореклу титуле cf. ODB 20–21 (*A. Kazhdan*).

¹²⁰¹ Pseudo-Kodinos, 131, 250.

¹²⁰² *Ibid.*, 156, 158, 160, 162.

¹²⁰³ PLP no. 16829; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹²⁰⁴ *Hunger*, *Inedita*, 65–66; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3256.

¹²⁰⁵ Pseudo-Kodinos, 184, 348.

скараникон био је прекривен црвеним плишом и имао је малу црвену кићанку на врху. Његова палица била је црвено–сребрна.¹²⁰⁶

Један велики тумач по имену Сирианон помиње се, крајем XIV или почетком XV века у Цариграду.¹²⁰⁷

Од њега је, међуитим, далеко познатији и значајнији био тумач Никола Нотарас.¹²⁰⁸ Он је, као и многи, већ помињани архонти, био присутан на синоду који је осудио епископе Макарија Анкарског и Матеја Мидијског. У том документу је потписан као περιπόθητος συμπένθερος τοῦ βασιλέως τοῦ ἁγίου κύρ Νικόλαος Νοταρᾶς ὁ διερμηνευτής.¹²⁰⁹ Осим тога, помиње се, као царев οἰκέλος, тумач (διερμηνευτής) и каваларије (καβαλάριος) и у документу од 30. октобра 1418. године, којим је цар Манојло II Палеолог продужио претходне споразуме са Венецијом на пет година.¹²¹⁰ Верује се да је карактеристика καβαλάριος грчки превод западног појма *miles*, али да није означавала просто коњаника, већ припадника племенитог рода. Византинци су иначе у западним изворима XIV и XV века на често означавани као *milites Constantinopolitani* или *milites imperatoris Constantinopolitani*.¹²¹¹ У случају Николе Нотараса ова карактеристика, поменута у уговору са Венецијом, само наглашана његове везе са италијанским градовима–републикама. Документ којим Млечани додељују Николи Нотарасу своје држављанство помиње и њега и његовог оца Георгија као тумаче (*dermonophiti*).¹²¹²

Епи ту каниклиу (ἐπὶ τοῦ κανικλείου) је дворска титула која је, рекло би се, била значајнија што ју је носио чувени Нићифор Хумн, царев рођак по брачним везама његовог сина и Хумнове ћерке, него што је то била важна или титула којој су се знале компетенције. Верује се да је био један од царевих личнох секретара.¹²¹³ Он никада није био присутан приликом церемоније пријема, нити целива цара, те је због

¹²⁰⁶ Ibid., 163.

¹²⁰⁷ A. Delatte, *Anecdota Atheniensi et alia*, I, Paris 1939, 514.

¹²⁰⁸ PLP no. 20733; *Matschke*, Ankara, 175–197; упореди поглавља Οἰκέλοι и Посланици.

¹²⁰⁹ *Laurent*, Trisépiscopat, 53, 134; *Darrouzès*, Regestes, no. 3284.

¹²¹⁰ MM III, 162.

¹²¹¹ *Bartusis*, Kavallarioi, 348–350; упореди поглавља Οἰκέλοι.

¹²¹² *Barker*, Manuel II, 154 n. 46, 486–487.

¹²¹³ О пореклу титуле cf. ODB 1101 (*A. Kazhdan*).

тога његов положај нејасан. Његова палица била је од глатког дрвета. Тако бар тврди Псеудо–Кодин.¹²¹⁴

Последњи позанти *епи ту каниклиу* био је Алексије Палеолог Цамплакон.¹²¹⁵ Његова ћерка Јелена удала се 26. јануара 1438. године за Георгија Сфранциса.¹²¹⁶ Ништа друго о њему није познато.

Функција великог миртаита (τοῦ μεγάλου μυρταΐτου) је непозната.¹²¹⁷ Његов скиадион и кавадион били су исти као и великог тумача, његов скараникон био је црвен, а палица сребрна. Исто је важило и за мистаита који се налазио неколико места иза њега у хијерархији.¹²¹⁸

Мазарис на неколико места помиње извесног миртаита Андроника.¹²¹⁹ Он је, наиме, пророковао Манојлу Оловолу да ће постати велики логотет и 1414. године био је покојни.¹²²⁰ Он је приповедао како је Анђео Филоматис Клидас био унук извесног Анђела који је помогао цару Јовану V и његовим синовима да побегну из куле Анема у коју их је заточио Андроник IV.¹²²¹

Титулу паниперсеваста створио је Алексије I Комнин и тада је додељивана члановима аристократских породица.¹²²² Псеудо–Кодин га смешта на позицију одмах иза великог дукса и истиче да су ова двојица једнаки.¹²²³ У време првих Палеолога паниперсевасти су били блиски сарадници и цареви рођаци.¹²²⁴ И извори на самом почетку XV века помињу једног паниперсеваста у Цариграду. У питању је извесни Тобр. Синодални документ из новембра месеца 1401. године бележи да му је цар хрисовуљом поклатио једну зграду у оквиру које се налазила црква Св. Мученика Христофора и Акилине, која је, некако, после његове смрти, пре новембра 1401.

¹²¹⁴ Pseudo–Kodinos, 140.

¹²¹⁵ PLP no. 27751.

¹²¹⁶ Sfranze, Cronaca, 86.

¹²¹⁷ Pseudo–Kodinos, 188.

¹²¹⁸ Ibid., 166.

¹²¹⁹ PLP nos. 955 и 960.

¹²²⁰ Mazaris, 10.

¹²²¹ Ibid., 26.

¹²²² ODB, 1570 (*A. Kazhdan*).

¹²²³ Pseudo–Kodinos, 136.

¹²²⁴ *Kyriteses*, Aristocracy, 40.

године, доспела у власништво извесног Кавадина.¹²²⁵ Ништа друго о њему није познато.

Коначно, анонимни чиновник Солунске митрополије бележи да је децембра 4. индикта дао архонту севасту Мирепсу¹²²⁶ (πρὸς τὸν ἄρχοντα τὸν σεβαστὸν τὸν Μυρεψὸν), пред Андрианом Цимаристом због Паксимада осам ставрата.¹²²⁷ Севаст је најпре био почасни епитет, а Алексију I Комнину послужиће као основа његове реформе титула, послуживши као корен за многе нове које ће овај цар створити и додлеити члановима своје породице.¹²²⁸ Од XIV века, међутим, налази се на ниском рангу хијерархијске лествице.¹²²⁹ Има мишљења да је у доба Палеолога титула севаста додељивана личностима без привилегија или обавеза и то кроз један нејасан процес који је можда подразумевао продају титула. Међу нижим слојевима аристократије ова титула је успешним појединцима обезбеђивала начин да се друштвено издвоје. Она се, такође, међу вишим аристократским круговима сматрала неважном и избегавала се.¹²³⁰

¹²²⁵ PLP no. 29067; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

¹²²⁶ PLP no. 19862.

¹²²⁷ *Kugéas*, Notizbuch, 148–149.

¹²²⁸ ODB, 1862–1863 (*A. Kazhdan*).

¹²²⁹ Pseudo-Kodinos, 139.

¹²³⁰ *Kyritses*, Aristocracy, 32.

4. Цареви рођаци

Поред презимена Палеолог које је, верује се, изражавало бар некакву, иако не увек блиску, родбинску повезаност појединца који га је носио са царском династијом, у изворима се јављају и неке друге квалификације (θεῖος, θεία, ἑξάδελφος, ἀνηψιός, συμπένθερος, γαμβρός, γυναικαδελφός) које сугеришу сродство са царем или његовом породицом. Без обзира што се оне могу схватити и условно, у смислу да само сугеришу одређену, али не увек и родбинску, блискост са василевсом, рекло би се да је већина личности које се помињу у просопографском прегледу који следи била у блиском сродству са царском породицом јер је, пре свега, припадала једној од друге две царско–аристократске породице које су биле у сродству са Палеолозима – породицама Асана и Кантакузина. Припадници ове две породице помињу се као цареви θεῖοι и ἑξάδελφοι, што су били термини који су сугерисали крвно сродство. Ово потврђује и инвокацкоја наведена у *Ekthesis nea*, која нас обавештава да се архонту који му је био рођак (Εἰς ἄρχοντα προσγενῆ αὐτοῦ, ὁ βασιλεύς) цар обраћао са “Περιπόθητε ἑξάδελφε τῆς βασιλείας μου”.¹²³¹ Осим њих, помиње се још само један Манојло Филантропин и то истовремено као царев θεῖος и као царев ἑξάδελφος. Двојица Франгопула са Пелопонеза, Михаило и Димитрије, поменути су, чини се, више симболично, због заслуга, као ἀνηψιοὶ деспота Димитрија Палеолога, као што је то био случај и са деспотом Стефаном Лазаревићем, који је у две простагме поменут као царев ἑξάδελφος. Остале квалификације показују сродство са Палеолозима стечено склопљеним браковима. Изненађује, међутим, одсуство података из извора који би показали да су настојања нове аристократије XV века, предузетника, да се ороде са династијом Палеолога, била успешна и бројна. Извори су забележили да је то био случај једино са Нотарасима, Гуделисима и Евдемоноиоанисима, али и у овим случајевима били су у питању само најмоћнији представници ових породица. Коначно, Матеј Палеолог Асан је, чини се, придодао презиме Палеолог на основу

¹²³¹ Darrouzès, *Ekthesis néa*, 69.

тога што се ородио са династијом удајом своје сестре за деспота Димитрија. Последњи Палеолози се, дакле, нису лако орођавали ни са другим аристократским породицама, нити са моћним и утицајним породицама које су развиле и одржавале своје пословне контакте са Западом. То је, вероватно, био и разлог зашто су архонти настојали да стекну дворске титуле.

Индикативан је, такође, и редослед којим су, у документу из 1409. године, насталом у вези са изопштењем епископа Макарија Анкирског и Матеја Мидијског, као чланови синклита који је о томе одлучивао, наведени његови чланови – најпре су поменути цареви περιπόθητοι θεῖοι, потом његови περιπόθητοι ἐξάδελφοι, затим његов περιπόθητος συμπένθερος и, на крају, неки од царевих οἰκεῖοι.¹²³²

Константин Асан¹²³³ најпре се, у документу од 24. августа 1383. године, којим синод осуђује свештеника Константина Кавасилу, помиње као περιπόθητος θεῖος цара Јована V Палеолога. Њега је, заједно са οἰκεῖος Алексијем Каваларијем, на синод послао цар и они су, дакле, били његови представници.¹²³⁴ Исти је случај и са документом из 1409. године, у којем се помиње као члан синклита.¹²³⁵ Међутим, овде је он θεῖος Манојла II. Његову родбинску везу са Палеолозима тешко је утврдити, али је извесно да је била по женској линији.¹²³⁶ Највише података о њему нам пружају писма која су му упутили Манојло Калекас, Димитрије Кидон и сам Манојло II Палеолог. Кидон му је писао у периоду између 1358. и 1381. године и у њима га представља као истакнутог и образованог човека, посланика и сарадника подједнако Јована V и Манојла II.¹²³⁷ Манојло Калекас, који му пише током последње деценије XIV века, представља га као свог утицајног заштитника и добротинитеља који поседује библиотеку из које му повремено позајмљује књиге.¹²³⁸ Био је антипаламита

¹²³² *Laurent*, Trisépiscopat, 134.

¹²³³ PLP no. 1503; уп. поглавља Сенатори и Доῦλοι.

¹²³⁴ MM II, 56–57.

¹²³⁵ *Laurent*, Trisépiscopat, 134.

¹²³⁶ *Dennis*, Letters, xxvii–xxviii сматрао је да је био син Исака Асана, стрица Јелене Кантакузине Палеологине, супруге Јована V и мајке Манојла II. Са тим се не слаже *Trapp*, *Asanen*, 172 n. 58–173 који сматра да је отац Константина и Јована Асана био Михаило Асан; уп. *Божилев*, *Асеневци*, 325–336.

¹²³⁷ *Cydonès* I, 25, 102, 146, 153; II, 11, 16, 25, 34, 58, 151, 290, 293, 311, 380; уп. *Божилев*, *Асеневци*, 326.

¹²³⁸ *Calecas*, 181, 217, 219, 238, 244, 264.

и верује се да је он потписао исповедање вере којим се одриче учења Варлаама и Акиндина. У овом документу је, међутим, потписан само као δοῦλος.¹²³⁹ Цар Манојло II га, у писму написаном у зиму 1391. године у Малој Азији, помиње као пријатеља који је далеко (τοὺς μακρὰν διεστηκότας τῶν φίλων).¹²⁴⁰ Друго писмо које је цар упутио Константину Асану састављено је у Цариграду у јесен 1396. године. Оно је, међутим, по свој прилици одговор Манојлу Калекасу, који је у том тренутку боравио, побегавши из Цариграда, у Пери, где је примио католицизам.¹²⁴¹ У овој ствари је Константин Асан деловао као посредник, јер је Калекас био његов пријатељ, а цар је сматрао да је писмо упућено Асану заправо упућено њему, те је, одговарајући Асану, одговарао Калекасу. Коначно, оно што се да закључити и из претходно изложеног, да је Константин Асан био део литерарног круга цара Манојла II, потврђује и Мазарис. Пошто, наиме, испрати Мазариса до излаза из доњег света, Манојло Оловол му поручује да поздравити најплеменитијег и неугог Асана, вољеног ујака најсветијег цара (τὸν εὐγενέστατον καὶ πάσης ἀμαθίας τε καὶ ἀμουσίας γέμοντα περιπόθητον θεῖον τοῦ θειοτάτου καὶ μεγάλου αὐτοκράτορος τὸν Ἀσᾶν) и поручи му: „Чак ни у Аду, највећи међу говорницима (ῥητορικώτατ' ἀνδρῶν), нисам заборавио твоје златне речи. Као што ни на двору нисам пропуштао прилику да чујем твоје списе заједно са царем и осталима (ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς τῷ τε κρατοῦντι καὶ τοῖς ἑτέροις ἐκοίνουν ὅσαι ὦραι τὰ σὰ ξυγγράμματα), сећам те се и овде и ноћу понављам Плутону и Персефони твоје кристално јасне расправе о васкрсењу мртвих, а дању уживам да рецитијем пред Минојем, Еаком и Радамантом све што си написао, свих твојих 69 бесмислених и збрканих говора.¹²⁴² И сви у Аду се радују и једва чекају да дођеш“.¹²⁴³ Ово би такође значило да је 1415. године још био жив и, пошто су га нестрпљиво ишчекивали у Аду, у својим позним годинама.

Ерих Трап је, на основу писма Димитрија Кидона упућеног 1383. године Јовану Асану, који се налазио на Еубеји, а у које се, између осталог каже „Ὅμως, εἰ

¹²³⁹ MM II, 267.

¹²⁴⁰ *Dennis*, Letters, 55.

¹²⁴¹ *Ibid.*, 75–79.

¹²⁴² Константинови списи сакупљени су у *S. Eustratiades, A. Vatopedinos*, Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Monastery of Vatopedi on the Mount Athos, Cambridge 1924.

¹²⁴³ *Mazaris*, 56–58.

καὶ τοῦτον ὀλίγης ἔδοξέ σοι φροντίδος, ἀλλ' οὐ καὶ τὸ τῆς δεσποίνης ἐχρῆν, ἀνεψιάς τε οὔσης καὶ ἐπιτρόπου, καὶ πολλῆς μέχρι νῦν ἐπιμελείας ἀξιούσης τὰ σά“¹²⁴⁴ закључио да је и Јован Асан,¹²⁴⁵ за којег је, опет, веровао да је брат Константина Асана,¹²⁴⁶ такође био царев θεῖος. Извори му, међутим, не приписују изриком ову квалификацију.

Сматра се да је Теодор Палеолог Кантакузин¹²⁴⁷ био син Матије Кантакузина, те тако унук цара Јована VI Кантакузина.¹²⁴⁸ Јован Хортазмен изричито каже да је био θεῖος γάρ ἐστι πρὸς μητρὸς βασιλέως.¹²⁴⁹ Његов близак однос са Манојлом II датира још из 1383. године, када је Теодор добровољно напустио Цариград како би помогао рођаку у његовим покушајима да брани Солун од Турака.¹²⁵⁰ Чини се, тако, да је његова оданост Манојлу II играла бар исто толико важну улогу као и то да су били рођаци у чињеници да је Теодор био један од најблискијих царевих сарадника. Поменут је као царев посланик и *avunculum* у писму које је Манојло II 1397. године упутио француском краљу Шарлу VI.¹²⁵¹ Помиње се, потом, као царев θεῖος и члан синклита на синоду који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкарског и Матеја Мидијског.¹²⁵² Верује се да је он Теодор Кантакузин који је умро 1410. године од куге.¹²⁵³

Један питакион патријарха Антонија IV из 1396. године обавештава нас да је један Теодор Палеолог,¹²⁵⁴ иначе у то време кефалија на Лемносу, био царев θεῖος. Патријарх му се, наиме, на почетку питакиона, обраћа са Περιπόθητε θεῖε τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος, κῆρ Θεόδωρε Παλαιόλογε, πρωτοβεστιαρίτα.¹²⁵⁵

¹²⁴⁴ Cydonès II, 182–183.

¹²⁴⁵ PLP no. 1497→91371.

¹²⁴⁶ Trapp, Asanen, 171–172 што доводи у сумњу *Божилев*, Асеновци, 332. На различитим идентификација ове две личности, као и на опречним ракључцима о њиховом сродству са Палеолозима најбоље се види генеалогска и просопографска збрканост када се ради о овој грани царско–аристократске породице Асан.

¹²⁴⁷ PLP no. 10966; уп. поглавље Сенатори и Посланици.

¹²⁴⁸ Chortasmenos, 106.

¹²⁴⁹ Ibid., 190.

¹²⁵⁰ Cydonès II, no. 250; cf. Nicol, Kantakouzenos, 165.

¹²⁵¹ Barker, Manuel II, 489.

¹²⁵² Laurent, Trisépiscopat, 133, 136, 56; Darrouzès, Regestes, no. 3284.

¹²⁵³ Kleinchroniken I, 97.

¹²⁵⁴ PLP no. 21461; уп. поглавља Кефалије и Архонти на Лемносу.

¹²⁵⁵ MM II, 267.

Иако је Д. Никол првобитно био мишљења да је у питању иста личност,¹²⁵⁶ касније је, на основу аргументације Х. Хунгера,¹²⁵⁷ прихватио да су у питању двојица различитих достојанственика.¹²⁵⁸ Хунгерова аргументација своди се на чињеницу да се Димитрије Кидон у два наврата обраћа једном Теодору Палеологу, протовестијариту, који се налази на Лемносу, без епитета *θελος*, већ га помиње као царевог пријатеља (*φίλος*).¹²⁵⁹ Међутим, поменути питакион наводи га као царевог *θελος*. Ова, као и чињеница да је 1394. године заједно са Манојлом Ескаматисменом био кефалија на Лемносу, те да су и Теодор Палеолог Кантакузин и Ескаматисмен били блиски људи цара Манојла II, сугеришу да Николов првобитни став не треба олако одбацити.

Исакије Асан¹²⁶⁰ је поменут као царев *περιπόθητος θελος* Јована VII у синодалном документу из јануара 1400. године.¹²⁶¹ Могуће је да је ово сродство било преко царево мајке Марије Кераце, ћерке бугарског цара Јована Александра Асана.

У једном синодалном документу из јануара 1400. године помиње се и царева *θεία* Ана Палеологина,¹²⁶² супруга покојног Вранаса Комнина, која је патријаршијском суду тужила своје синове, захтевајући имовину која је била део њеног мираза. Од имовине су јој, наине, остали само куће и виногради које је, пошто је породица била принуђена да напусти Цариград заједно са Јованом VII, оставила на чување зету Астрасу. Кад су се, по измирењу Манојла II и Јована VII, 1399. године вратили у Цариград, Ана је затражила своју имовину назад, али су се томе успротивили њени синови, јер су сматрали да и они на њу имају право. Августа исте године она је променила исказ и одлуком патријаршијског суда власник винограда

¹²⁵⁶ Nicol, *Kantakouzenos*, 165–167.

¹²⁵⁷ Chortasmenos, 106.

¹²⁵⁸ Nicol, *Addenda*, 312–313.

¹²⁵⁹ Chortasmenos, 106.

¹²⁶⁰ Уп. поглавља Дефенсори, Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

¹²⁶¹ ММ II, 333; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3093.

¹²⁶² PLP no. 21346; уп. поглавље *Οἰκεῖοι*.

постао је њен зет Филип Цикандилис.¹²⁶³ Ана Палеологина је, стога, по свој прилици била *θεία* Јована VII, не цара Манојла II.¹²⁶⁴

Једна друга царева *περιπόθητος* *θεία*, Ана Асанина Палеологина,¹²⁶⁵ тужила је 1400. године „брата“ (*ὁ αὐθέντης μου, ὁ ἀδελφός μου*), царевог *οἰκεῖος*, Георгија Гуделиса, коме су она и њен супруг, извесни Палеолог (*τοῦ αὐθέντου μου, τοῦ ἀνδρὸς μου*), 1393. године продали виноград у близини цркве Св. Романа у Цариграду. Овај процес је завршен у Гуделисову корист.¹²⁶⁶ Најпре, можда није постојало стварно сродство између Асанине и Георгија Гуделиса, јер овај братом, а не зетом назива и свог зета Палеолога (*ὁ αὐθέντης μου, ὁ ἀδελφός μου ὁ Παλαιολόγος*). Не чини се убедљивом ни претпоставка да је Палеолог о којем је овде реч заправо Исакије Асан, јер за њега знамо да је био од рода Асана и нигде се не помиње као Палеолог.¹²⁶⁷

Манојло Филантропин,¹²⁶⁸ могуће син Теодоре филантропине Палеологине,¹²⁶⁹ помиње се као *ἐξάδελφος* Манојла II Палеолога у синодалној одлуци из априла 1400. године у Цариграду. Ту се каже да су монаси цариградског манастира Христа Акаталипта, будући у немогућности да плате порез на своје винограде (*βουτζιατικὸν τῶν ἀμπελίων αὐτῶν*) за наредни, 9. индикт, добили су дозволу од патријарха да један комад земље (*μικρὸν τοπίδιον*), који се налазио поред винограда Дуке Кавкадина, продају царевом *ἐξάδελφος* Манојлу Филантропину, а који је сада такође био власник Кавкадиновог винограда, за 32 перпере.¹²⁷⁰

Димитрије Палеолог Гуделис,¹²⁷¹ како је већ речено, био је месазон. Потписан је најпре као *περιπόθητος* *ἐξάδελφος* Манојла II, а потом и као *περιπόθητος* *θεῖος* Јована VIII у уговорима које су ови цареви 1406, 1418. и 1423. године склопили са

¹²⁶³ ММ II, 329–333, 422–423; *Darrouzès*, *Regestes*, nos. 3092, 3155; *Ферјанчић*, *Поседи*, 156; *Macrides*, *Dowry and Inheritance*, 97–98.

¹²⁶⁴ *Necipoğlu*, *Byzantium*, 133, нап. 60.

¹²⁶⁵ PLP no. 1526.

¹²⁶⁶ ММ II, 361–366; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3113; *Ферјанчић*, *Поседи*, 158–159; уп. поглавље *Οἰκεῖοι* и *Дефенсори*.

¹²⁶⁷ *Божилев*, *Асеневици*, 349; *Matschke*, *Late Byzantine Kephalaia*, 142.

¹²⁶⁸ PLP no. 29769; уп. поглавље *Посланици*.

¹²⁶⁹ PLP no. 21383.

¹²⁷⁰ ММ II, 379–380; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3124.

¹²⁷¹ PLP no. 4335; уп. поглавље *Сенатори* и претходно излагање.

Венецијом.¹²⁷² Поменут је, такође, као περιπόθητος ἑξάδελφος у документима везаним за синод који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског.¹²⁷³

Велики доместик Андроник Палеолог Кантакузин¹²⁷⁴ био је син Теодора Кантакузина, царевог θεῖος, те је тако био рођак царске породице. Иако га званични документи не помињу са карактеристиком царевог рођака, *Ектесис неа* бележи, као пример, да се цар архонту који му је рођак обраћа са “Περιπόθητε ἑξάδελφε τῆς βασιλείας μου, μέγα δομέστικε, κῦρ Ἀνδρόνικε Παλαιολόγε Καντακουζινέ”.¹²⁷⁵ То је, дакле, било правило етикеције. Није, изгледа, међутим, било нужно и да се сваки пут примењује. Као што је речено, Андроник Палеолог Кантакузин потписан је, уместо Димитрија Палеолога Кантакузина, у споразуму са Венецијом из јула 1447. године не као царев ἑξάδελφος, већ као велики доместик.¹²⁷⁶

И Георгије Палеолог Кантакузин¹²⁷⁷ је био син Теодора Палеолога Кантакузина, царевог θεῖος, те је тако несумњиво био рођак царске породице Палеолога. Тако га, међутим, помиње и један рукопис, настао у Мистри 1436. године, који садржи дела Аријана, Диодора, Григоре, Висариона и других, и који је, „διὰ συνδρομῆς τοῦ ... ἑξαδέλφου τοῦ ... βασιλέως ... Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ Καντακουζινοῦ“, преписао Петар Буа.¹²⁷⁸

Треба подсетити да је Сфанцис, пишући о евентуалним разлозима због којих Константин Драгаш не би могао да се ожени Маром Бранковић, навео и противљење Цркве због њиховог сродства (<τὸ> τῆς ἐκκλησίας διὰ τὴν συγγένειαν).¹²⁷⁹ С обзиром на то да су браћа српске деспотице Ирине Бранковић у изворима поменути као цареви рођаци, могуће је да је по тој, мајчиној линији, и Мара Бранковић била рођака византијског василевса.

¹²⁷² ММ III, 153, 162, 172.

¹²⁷³ *Laurent*, Trisépiscopat, 133, 134, 137.

¹²⁷⁴ PLP no. 10957; уп. претходно излагање и поглавље Посланици.

¹²⁷⁵ *Darrouzès*, Ekthésis néa, 69.

¹²⁷⁶ ММ, III, 224.

¹²⁷⁷ PLP no. 10959; уп. поглавља Посланици и Архонти Мореје.

¹²⁷⁸ *Zakythinós*, Despotat, II, 316–319.

¹²⁷⁹ *Sfranze*, Cronaca, 110.

Манојло Филантропин¹²⁸⁰ помиње се као царев рођак у синодалној одлуци од априла 1400. године. У њој каже се да су монаси царског и патријаршијског манастира Христа Акаталипта (Недокучивог) (Χριστοῦ τοῦ Ἀκαταλήπτου)¹²⁸¹ примили извештај о плаћању пореза на винограде (τὸ βουτζιατικὸν τῶν ἀμπελίων) за индикт који ће уследити, те да су дошли пред његову смерност патријарха да се пожале на своје сиромаштво и да затраже зајам. Патријарх је, пошто је констатовао да манастир поседује један комад земље у близини винограда Дуке Кавкадина, чији је тренутни власник био господин Манојло Филантропин, царев рођак (ὁ περιπόθητος ἐξάδελφος τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος), дозволио монасима да ту земљу продају Филантропину за 32 перпера, о чему су издате потврде како њему тако и манастиру. Документ га помиње потом као περιπόθητον ἐξάδελφον τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸν ἀδελφὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος, да би га на самом крају навео као τῷ περιποθήτῳ θείῳ τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος.¹²⁸² Верује се да је Манојло Филантропин био у сродству са Палеолозима преко Теодоре, сестре цара Јована V, која се удала за извесног Филантропина.¹²⁸³

Андреа Асан¹²⁸⁴ такође је, као περιπόθητος ἐξάδελφος цара Манојла II, поменут 1409. године као део синклита који је одлучивао о епископима Макарију Анкирском и Матеју Мидијском.¹²⁸⁵ Цар Манојло II Палеолог упито му је, пре 1398. године, једно писмо–есеј *О сновима* (Περὶ ὄνειράτων).¹²⁸⁶ Очигледно је припадао царевом литерарном кругу. Јован Хортазмен саставио је посмртно слово Андреи и његовом сину Манојлу Палеологу које изговара супруга и мајка Асанина (παρὰ τῆς εὐγενεστάτης Ἀσανίνας λεγόμενος).¹²⁸⁷ Она га је, дакле, наручила. Она се нада да ће

¹²⁸⁰ PLP no. 29769. Уп. поглавље Посланици.

¹²⁸¹ Darrouzès, Regestes, 370 бележи да је форма Ἀκαταλήπτου грешка издавача.

¹²⁸² MM II, 379–380; Darrouzès, Regestes, no. 3124.

¹²⁸³ Papadopoulos, Versuch, no. 79; Darrouzès, Regestes, 370.

¹²⁸⁴ PLP no. 1486; уп. поглавље Сенатори. *Божилор*, Асеневици, 358 мишљења је да је Андреа Асан био син Исакија Асана и Ане Асенине Палеологине, што се не чини убедљивим.

¹²⁸⁵ Laurent, Trisépiscopat, 134.

¹²⁸⁶ Boissonade, Anecdota Nova, 239–246; Chortasmenos, 132.

¹²⁸⁷ X. Хунгер веровао је да је она била из рода Палеолога, пошто јој се син у епитафу назива Манојло Палеолог (Chortasmenos, 44).

супруга поново срести после смрти, али пре свега оплакује сувише рано преминулог сина, кога је после дводневне болести узела φθόνω Τύχης, те тако није доживео радост брака, као ни његови родитељи (ἄνυμφος, ἀστόλιτος οὐδὲ παστάδας εἶδες γαμικὰς οὐδ' οἱ σοὶ φυτοσπόροι ἀνήψαν σοὶ νῦν νυμφικὴν δαδουχίαν). Јер изгубила је много деце пре њега, а њега последњег, иако су се и она и њен муж надали да ће бити ослонац и почетак њиховог рода (ἀφορμὴ τοῦ γένους ἡμῶν).¹²⁸⁸ Андреа Асан, царев рођак, верује се, прикупљао је порез на Лемносу. Монаси Велике Лавре су, наимае, затражили да се један њихов посед на острву ослободи намета καπηλιάτικον, што им је простагмом из 1405. године и одобрено.¹²⁸⁹ Димитрије Кидон је 1373/4. године са Лемноса упутио једно писмо једном Андреи Асану (Ἀνδρέαι τῶι Ἀσάνηι), у којем му пише како је своје свакодневне интелектуалне навике заменио ловом, јурећи већ од свитања са псима дивље звери, што његов адресат сигурно не би поверовао, да су му то којим случајем други испричали.¹²⁹⁰

Јован Палеолог Кантакузин¹²⁹¹ први пут се у изворима помиње у документу од 15. маја 1436. године. Ту се, наимае, каже да је, ἔμπροσθεν τοῦ περιποθήτου ἑξαδέλφου τοῦ κραταίου καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως κῆρ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, изречена пресуда Јеврејину по имену Соломон, Аврамовом сину.¹²⁹²

Димитрије Палеолог Кантакузин,¹²⁹³ месазон, помиње се у изворима као ἑξαδέλφος Јована VIII.¹²⁹⁴ Његовом сину Кантакузину је Константин Драгаш доделио титулу протостратора διὰ τὴν συγγένειαν τῆς συγγαμβρίας καὶ διὰ τὸν αὐτοῦ πατέρα на молбу свог брата деспота.¹²⁹⁵ То ће рећи и да је и протостратор Кантакузин оженио неку припадницу рода Палеолога.

¹²⁸⁸ Chortasmenos, 227–237.

¹²⁸⁹ Actes de Lavra III, 142.

¹²⁹⁰ Cydonès II, 4.

¹²⁹¹ PLP no. 10974; уп. поглавље Кефалије.

¹²⁹² Gerland, Neue Quellen, 218–220; Zakythinos, Despotat, II, 127–128, 188; Nicol, Kantakouzenos, 197.

¹²⁹³ PLP no. 10962; уп. претходно излагање.

¹²⁹⁴ Lampros, Συνήκη, 169–170; MM III, 172, 185, 195, 215.

¹²⁹⁵ Сфранцис, 124.

Георгија Палеолога¹²⁹⁶ Сфранцис помиње као περιπόθητου ἑξαδέλφου καὶ μεσάζοντος ὄντος деспота Томе Палеолога, који је, у сукобима међу браћом током 1459. године, потом пришао деспоту Димитрију.¹²⁹⁷

Двојица браће, Михаило¹²⁹⁸ и Димитрије Франгопул,¹²⁹⁹ названи су нећацима (ἀνηψιοὶ) деспота Димитрија Палеолога који им је септембра 1456. године издао сребропечатну оризму (ἀργυρόβουλλος ὄρισμός). Овим документом им деспот потврђије доделу два села, Хелидовуниона и Врестене, које су они, неким претходним документима, добили од мајке Франгопулине, после њене смрти, као наследство. Овим документом им деспот, такође, уступа и τὰς δύο μύζας и флориатикон (τὸ φλωριατικὸν), као и све приходе два села, њима и њиховој деци, дефинитивно, не пронијарски (ὀριστικὰ, ὄχι προνοιαστικῶς). Деспот је љубазно прихватио њихов захтев 'због поверења и спремности καὶ δουλοσύνην коју су показивали и увек показују према царству ми (πρὸς τὴν βασιλείαν μου)¹³⁰⁰ и спремно и одлучно служећи јој (ἐκδουλκεύοντες αὐτῇ), у исто време још и садашњом нуждом притиснутом, приложили су благајни царства ми (πρὸς τὸ βεστιάριον τῆς βασιλείας μου) довољну количину флорина'.¹³⁰¹ Њихова мајка, Франгопулина, била је крупна земљопоседница, са поседима, између осталог, и у Хелидовуниону и Врестени у Лаконији. Умрла је пре септембра 1456. године.¹³⁰²

Никола Нотарас¹³⁰³ се, поред тога што је имао титулу тумача, у изворима помиње и као царев συμπένθερος. И он је, као други истакнути архонти, био присутан на синоду који је 1409. године осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја Мидијског. У том документу потписан је као περιπόθητος συμπένθερος τοῦ βασιλέως τοῦ ἀγίου κύρ Νικόλαος Νοταρᾶς ὁ διερμηνευτής.¹³⁰⁴ Пре 1409. године се, дакле, његов

¹²⁹⁶ PLP no. 21447; уп. претходно излагање.

¹²⁹⁷ Sfranze, Cronaca, 154.

¹²⁹⁸ PLP no. 19029; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹²⁹⁹ PLP no. 91772; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹³⁰⁰ Branuses, 'Ανέκδοτος ὄρισμός, 350–351.

¹³⁰¹ Ibid., 351.

¹³⁰² PLP no. 30078.

¹³⁰³ PLP no. 20733; уп. поглавља Οἰκέιοι, Сенатори и Посланици.

¹³⁰⁴ Laurent, Trisépiscopat, 53, 134; Darrouzès, Regestes, no. 3284.

син Јован оженио женом из рода Палеолога. До тог времена је успео да склопи породичне везе са царском династијом Палеолога.

Никола Евдемоноиоанис,¹³⁰⁵ једна од најистакнутијих личност у Мореји током првих деценија XV века и посланик у служби цара Манојла II, помиње се на једном рукопису из 1419–1420. године (=6928),¹³⁰⁶ који је настао његовим доприносом и старањем, као τοῦ ἐνδοξωτάτου καὶ περιποθήτου συμπευθεροῦ τοῦ ἁγίου τοῦ βασιλέως κυροῦ Νικολάου τοῦ Εὐδαίμονοῦ(άνν)ου. Његов писац био је Стефан Синадин, ἄρχων τῶν κοντακίων најсветије Божије Велике Цркве и доместик Лакедемоније.¹³⁰⁷ За сада је немогуће прецизније установити степен сродства између царске породице и Евдемоноиоаниса,¹³⁰⁸ али је сигурно да је орођавање са једним од најмоћнијих људи на Пелопонезу итекако одговарало цару. Можда је он био царев брат који се помиње у једном латинском тексту из 1416. године.¹³⁰⁹ У сваком случају, извори помињу троје од његове деце, иако је могуће да их је имао више. Његова ћерка била је удата за сина Павла Асана, таста деспота Димитрија Палеолога.¹³¹⁰ О браковима његових синова, Андроника и Георгија, који је, у време док је Пелопонезом управљао деспот Константин, стекао положај месазона, немамо података.¹³¹¹

Михаило Синадин Астрас,¹³¹² помиње се у документу из новембра 1399. године као царев зет (περοπόθητος γαμβρός) и син покојног великог стратопедарха Астраса.¹³¹³ Исти је случај и са документом из јуна 1400. године, где се Астрас

¹³⁰⁵ PLP no. 6223; уп. поглавље Посланици.

¹³⁰⁶ Код *Kalligas*, Μοιεμβασία, 218, стоји, очигледно омашком, 1415–1416. година; cf. Mazaris, 116.

¹³⁰⁷ *Andrés*, Catálogo, 26–27.

¹³⁰⁸ Приређивачи Мазарисовог текста изнели су мишљење или да је Николин син оженио једну од незаконитих ћерки цара Манојла II или да је та титула имала почасни карактер (Mazaris, 101), док *Kalligas*, Μοιεμβασία, 219 само наводи да је у питању брак између његове и царевог деце. *Kalligas*, Μοιεμβασία, 220 даје могућност да је деспот Теодор II најпре био верен једном ћерком Николе Евдемоноиоаниса која је, међутим, умрла пре 1417. године када је уговорен деспотов брак са Клеопом Малатеста или да је евентуално деспот Андроник био ожењен једном његовом ћерком.

¹³⁰⁹ *Loenertz*, *Dominicains byzantins*, 95 n. 2.

¹³¹⁰ *Ekthesis chronica*, 22.

¹³¹¹ *Kalligas*, Μοιεμβασία, 219, 251 идентификује Евдемоноиоаниса, месазона деспота Константина, као Георгија, Николиног сина.

¹³¹² PLP no. 1599; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹³¹³ MM II, 322–3. *Nesiroğlu*, *Byzantium*, 134 сматра да ову његову квалификацију као царевог γαμβρός, као и све такве квалификације које су означавале сродство са византијским царем, не треба схватити дословно. Уп. поглавље Οἰκεῖοι.

помиње као ујак покојне Ане Палеологине, жене Петра Палеолога (τὸν θεῖον τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ἐκείνης, κυρᾶς Ῥανης τῆς Παλαιολογίνης, τὸν περιπόθητον γαμβρὸν τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸν υἱὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος, κύρ Μιχαήλ τοῦ Ἀστράν). Њен рођени брат био је господин Алексије Аспиетис. То би значило да је она постала Палеологина удајом, а тиме је можда и Михаило Синадин Астрас био царев рођак.¹³¹⁴

Верује се, иако то извори не наводе, да је Лука Нотарас оженио једну припадницу рода Палеолога. Он се, наиме, у изворима, помиње као царев γαμβρός.¹³¹⁵ Чињеница је, међутим, и да је његова најмлађа ћерка Ана Нотарас задржала и име Палеолог, што показује да је имала нејасну, али некакву везу са царском породицом.¹³¹⁶ Томе, међутим, може да буде разлог и чињеница да је његов брат био ожењен припадницом рода Палеолога, те је његов отац, био συμπένθερος, а он сам, стога, γαμβρός.

Иларион Дорија¹³¹⁷ био је Ђеновљанин и царев зет, ожењен вабрачном ћерком Манојла II Палеолога Изабелом или Забијом. Тако га, као царевог зета, помињу извори,¹³¹⁸ а потписан је као τοῦ περιποθήτου γαμβροῦ τῆς βασιλείας ἡμῶν κυροῦ Ἰλαρίωνος Ντόρια у уговору из 30. октобра 1418. године између Царства и Венеције.¹³¹⁹

Знамо да је Матеј Палеолог Асан¹³²⁰ био шурак деспота Димитрија Палеолога. Тако је, наиме, потписан (Ματθαῖος Παλαιολόγος ὁ Ἀσάνης καὶ γυναικαδελφὸς τοῦ αὐθέντου μου τοῦ δεσπότη) у писму које је лично упутио маркизу Фераре Борсу, а које му је предао οἰκέλος деспота Димитрија Атанасије Ласкарис, каваларије. Матеј се маркизу обраћа са περιπόθητε συμπενθερὲ τοῦ πανευτυχστάτου μου αὐθέντου καὶ

¹³¹⁴ ΜΜ II, 400.

¹³¹⁵ Будући да га извори помињу као царевог γαμβρός, *Runciman*, Notaras, 447–449 мислио је да се Лука оженио ћерком Јована VII Палеолога. *Matschke*, Personengeschichte, 804 сматра да је Лукина жена била пореклом од рода Асана, који су имали везе са Палеолозима.

¹³¹⁶ *Verpeaux*, Hiérarchie, 435 n. 90; *Kiousopoulou*, Λουκάς Νοταράς, 167.

¹³¹⁷ PLP no. 29091; уп. претходно излагање.

¹³¹⁸ Syropoulos, 112; Clavijo, 62, 78 .

¹³¹⁹ ΜΜ III 162.

¹³²⁰ PLP no. 1508; уп. поглавља Архонти Мореје, Посланици и Кефалије.

δεσπότης Ῥωμαίων.¹³²¹ Осим тога, помиње се да је у име деспота Димитрија и у име тоῦ περιποθήτου γυναικαδέλφου αὐτοῦ καὶ ἡμῶν κυρίου τοῦ ἐνδοξωτάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου κυροῦ Ματθαίου Παλαιολόγου τοῦ Ἀσάνη јануара 1463. године наложено да се саставе катастарске белешке за острво Лемнос.¹³²²

Андроник Ласкарис Падијат¹³²³ помиње се у једном рукопису као рођак деспота Томе Палеолога.

Индикативно је, коначно, да се као царев рођак помиње и деспот Стефан Лазаревић. Тако га ословљава цар Манојло II Палеолог у простагми од 20. октобра 1406. године коју је, на молбу свог рођака, деспота Стефана Лазаревића (тоῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τῆς βασιλείας μου ἐτυχεστάτου δεσπότης κύρ Στεφάνου) и своје супруге, Јелене Палеолог, издао у корист манастира Св. Пантелејмона на Св. Гори, а којом се овој монашкој заједници, која је раније уживала заштиту родитеља Јелене Палеолог и деспота Стефана Лазаревића, додељује нека земља на Лемносу.¹³²⁴ Цар му се, дакле, обраћа на начин на који се иначе обраћао неком свом рођаку.¹³²⁵ Деспот Стефан Лазаревић се на исти начин помиње и у документу из јуна 1407. године.¹³²⁶ Било је мишљења да се сродство цара Манојла II и деспота Стефана Лазаревића заснивало на Стефановом браку са ћерком Франћеска II Гатилузија, таста Јована VII Палеолога, са једне стране, а са друге стране на чињеници да је мајка Франћеска II била сестра Јована V Палеолога.¹³²⁷ Могуће је, међутим, да термин не сугерише толико степен сродства, који, бар ако се ради о овом о којем је реч, и није близак, већ да је употребљен како би показао какав је био однос Царства Ромеја и цара васељене према Србији и њеном владару у датом тренутку. Оваква адреса није била упућена деспоту Стефану као царевом рођаку по крви, већ као царевом рођаку по месту у хијерархији држава које је Србија у том тренутку заузимала у очима Византинаца.

¹³²¹ ПП IV, 265.

¹³²² Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 300.

¹³²³ РLP no. 21290; уп. поглавља Кефалије, Посланици и Архонти Мореје.

¹³²⁴ Actes de Saint-Pantéléemôn, 118–120.

¹³²⁵ „Εἰς ἄρχοντα προσγενη αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς “Περιπόθητε ἐξαδέλφε τῆς βασιλείας μου, μέγα δομέστικε, κύρ Ἀνδρόνικε Παλαιολόγε Καντακουζινέ“, Darrouzès, Ekthésis néa, 69.

¹³²⁶ Actes de Saint-Pantéléemôn, 123.

¹³²⁷ Ibid., 119 (коментар S. Ćirković).

IV Архонти у служби цара

1. Δοῦλοι

Они блиски цареви људи, које су документи и други називали царевим οἰκέιοι, себе су, најчешће, називали или, боље рећи, потписивали као цареви δοῦλοι. Њихов потпис, који илуструје њихов однос према владару, увек је исти: ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, после чега се наводи име конкретне личности.¹³²⁸ И док су у претходном периоду, током XIV века, у коме још увек постоји земљопоседничка аристократија, цареви δοῦλοι подједнако и независни апанажисти и чиновници, током XV века, чини се, квалификација одређене личности као царевог δοῦλος сугерише или његов близак однос са владарем као царевог οἰκέιος, што је био и један од услова за стицање угледног социјалног статуса, или његов чиновнички положај. Јер, као и у претходним столећима, они који су били нижег социјалног статуса, тј. они који нису били аристократи по рођењу, настојали су да се докопају неке јавне службе у администрацији како би ушли у највиши друштвени слој у Царству. Ови људи су били веома образовани и најчешће су своју каријеру започињали стицањем доброг образовања или у Цариграду или у неком другом важном урбаном центру. Неки од њих који би успели да се домогну неке службе касније би имали истакнуте каријере високих дворских достојанственика, вероватно у различитим логотесијама. Неки би постајали блиски владару и успевали да се чак и брачним везама вежу за њега.¹³²⁹ Многи δοῦλοι су, тако, били истовремено и οἰκέιοι. Неки се, међутим, помињу само једном у неком документу и не знамо ништа више о њиховим животима или функцијама. Δοῦλοι цара, били они οἰκέιοι или не, чине једну групу људи и немају нужно нешто заједничко, осим што су у некој врсти служења држави. Могуће је да је термин δοῦλος у вези са речју δουλεία, што значи, између

¹³²⁸ Dölger, Schatzkammern, 151; Максимовић, Управа, 14, 75, нап. 56.

¹³²⁹ Kyritses, Aristocracy, 47–48, 51.

осталог, државну службу, посао. У сваком случају, сви дворски достојанственици, фискални чиновници, војни заповедници, царски секретари, управници царских имања, сви који су ангажовани у државној служби или су у служби цара лично, себе називају, бар званично, *δοῦλοι*. Нису, међутим, сви од њих *οἰκέιοι*. Њихов статус је нижи од статуса *οἰκέιοι*. Наравно, није сасвим јасно зашто су једни *οἰκέιοι*, а други, са сличном функцијом, нису.¹³³⁰ Биће да је и то зависило од њихове личне везе са василевсом.

Извори, тако, као царева *δοῦλους* помињу неке истакнуте личности, царева рођаке, *οἰκέιους* и сенаторе.

Константин Асан,¹³³¹ *θεῖος* царева Јована V и Манојла II, потписан у једном недатованом документу, којим се одриче учења Варлаама из Калабрије и Георгија Акиндина, као царев *δοῦλος*.¹³³²

Андроник Сфранцис Севастопул¹³³³ помиње се само у једном документу као царев *δοῦλος*. Он је по налогу деспота Димитрија Палеолога, који је 1430. године добио на управу Лемнос, саставио попис добара манастира Дионисијата на овом острву.¹³³⁴ Могуће је да су он и Севастопул Сфранцис, сенатор, били иста личност.¹³³⁵ Иста идентификација могућа је и са Севастопулом Фоком, апографевсом са Лемноса.¹³³⁶ Један апографевс овог имена помиње се на Лемносу између 1393. и 1396. године.¹³³⁷ Могуће је да је он био заповедник брода цариградског цара који се у Венецији задужио за 300 дуката како би снабдео свој брод.¹³³⁸ Верује се, такође, на основу још увек неиздатих докумената, да је Севастопул Фока најпре потписао један практикон за манастир Ватопед јуна 1387. године. Потом се, заједно са Јованом Дуком Принкиписом Хилом, помиње у, такође неиздатом, практику из априла 1388. године који се односи на поседе манастира Пантократора, а који је поменут у

¹³³⁰ *Kyritses*, *Aristocracy*, 15–16.

¹³³¹ PLP no. 1503; уп. поглавље Архонти–титуле.

¹³³² MM II, 267.

¹³³³ PLP no. 25081; уп. поглавља *Οἰκέιοι*, Сенатори и Архонти на Лемносу.

¹³³⁴ *Actes de Dionysiou*, 135–152.

¹³³⁵ Cf. PLP no. 25085.

¹³³⁶ PLP no. 25086; уп. поглавље Архонти на Лемносу.

¹³³⁷ *Dölger*, *Schatzkammern*, 51; *Actes de Pantocrator*, 148, 149.

¹³³⁸ *Matschke*, *Ankara*, 110 n. 390, 114 n. 417, 119 n. 439.

хрисовуљи Манојла II из 1393. године.¹³³⁹ Сматра се да је он Фокс кога спомиње Мазарис, “са очима као у чавке, цењени процењивач земље како на Црном тако и у Белом мору (Егеј) (ὁ μελαίνης μὲν καὶ λευκῆς θαλλάτης χρηματίσας ἀπογραφεὺς δοκιμώτατος) који је вођен духом, боље рећи деменцијом, постао монах”.¹³⁴⁰

И Јован Палеолог Кантакузин,¹³⁴¹ царев ἐξάδελφος и кефалија Патре, Мистре и Коринта, помиње се, заједно са извесним Теодором Ерастопулom,¹³⁴² као δοῦλος деспота Томе Палеолога у једном документу из августа 1438. године.¹³⁴³

Георгије Ласкарис Леонтарис¹³⁴⁴ помиње се као δοῦλος цара Јована VII Палеолога у једној хронолошкој белешци из 1408. године.¹³⁴⁵

Алексије Каваларије Цамплакон¹³⁴⁶ и Јован Каваларије Цамплакон¹³⁴⁷ били су синови Михаила Каваларија Цамплакона¹³⁴⁸ и сву тројицу извори, у периоду између 1370. и 1376. године помињу као цареve δοῦλοι. Наиме, августа 1370. године Михаило Каваларије Цамплакон покљонио је манастиру Ватопеду неку земљу у Принариону под условом да монаси у службама помињу њега и његовог покојног брата Алексија и да њему или неком његовом наследнику, сину или унуку, обезбеде један аделфат.¹³⁴⁹ Алексије Каваларије Цамплакон поседовао и један врт у Верији, како нам то саопштава један документ из марта 1376. године. Тај врт је Алексије наследио од покојног оца и покојног деде, великог папије. Међутим, монаси манастира Ватопед приложили су документа која доказују да је тај врт припадао манастиру Св. Јована Продрома, метоха Ватопеда у Верији, који је основао и потом Ватопеду завештао извесни Сарантин. Како је Алексије јако волео Ватопед, али и врт, у којем је лично посадио већину дрвећа (οἰκείαις χερσίν), он тражи од Ватопеда да до краја

¹³³⁹ Actes de Lavra III, 217.

¹³⁴⁰ Mazaris, 36; Trapp, Probleme, 187.

¹³⁴¹ PLP no. 10974; уп. поглавља Кефалије и Цареви рођаци.

¹³⁴² PLP no. 6112 где се наводи да овај начин читања његовог имена није сасвим извештан, пошто оно није сачувано у целини.

¹³⁴³ Gerland, Neue Quellen, 218–222; Zakythinos, Despotat, II, 112.

¹³⁴⁴ PLP no. 14674.

¹³⁴⁵ Kleinchroniken II, 616.

¹³⁴⁶ PLP no. 27749; уп. поглавља Οἰκείοι и Сенатори.

¹³⁴⁷ PLP no. 27757.

¹³⁴⁸ PLP no. 27760.

¹³⁴⁹ Theocharides, Τζαμπλάκωνες, 141–147; Pavlikianov, Aristocracy, 142–143.

живота држи врт, али да манастиру за то плаћа шест унци дуката. После његове смрти врт би у потпуности припао Ватопеду, који би тада једино био дужан да уклони капију која је одвајала врт од Алексијеве куће.¹³⁵⁰ Док Алексија Каваларија Цамплакона помињу многи други извори као царевог οἰκέτοϛ и сенатора, Јован Каваларије Цамплакон није познат из других докумената.

У истом документу су, најпре као цареви οἰκέτοϛ, а потом као δοῦλοϛ потписани господин Манојло Кантакузин Факрасис¹³⁵¹ и Димитрије Мелитиниотис.¹³⁵²

Антоније Калотет¹³⁵³ и Георгије Јагупис,¹³⁵⁴ апографевси, потписани су најпре као οἰκέτοϛ у простагми Манојла II Палеолога из 20. октобра 1406. године којом је цар на молбу свог деспота Стефана Лазаревића и своје супруге Јелене Драгаш доделио манастиру Св. Пантелејмона на Св. Гори неку земљу.¹³⁵⁵ Јагупис и Калотет су, овог пута као цареви δοῦλοϛ, потписали документ из јуна 1407. године која је била вредност земље дате манастиру.¹³⁵⁶

У цареви δοῦλοϛ свакако су биле убрајане и генералне судије (κριτὰι καθολικοί) Ромеја. Реформом судства, коју је 1329. године извршио цар Андроник III Палеолог, постали су врховни судски колегијум Царства, састваљен од четири члана, двојице лаика и двојице црквених лица, од којих је један требало да буде епископ. Заменили су трибунал од 12 чланова, свештених лица и сенатора, који је 1296. године основао Андроник II.¹³⁵⁷ Пошто је њихов рад, често праћен скандалима, био у извесном смислу компромитован,¹³⁵⁸ цар Манојло II Палеолог је, вероватно 1398. године, формулисао правила њиховог рада. Овом регулативом су сви поданици Царства и судски случајеви долазили под њихову јурисдикцију, а одлука се доносила

¹³⁵⁰ *Theocharides*, Τζαμπλάκωνες, 150–153.

¹³⁵¹ PLP no. 29586; уп. поглавље Сенатори.

¹³⁵² PLP no. 17850; cf. PLP no. 17849.

¹³⁵³ PLP no. 10603; уп. поглавље Οἰκέτοϛ.

¹³⁵⁴ PLP no. 7821; уп. поглавље Οἰκέτοϛ.

¹³⁵⁵ *Actes de Saint-Pantéléemôn*, 118–120; *Dölger*, *Regesten*, no. 3314, који наводи 8. октобар 1406. године као датум простагме.

¹³⁵⁶ *Actes de Saint-Pantéléemôn*, 120–125.

¹³⁵⁷ *Lemerle*, *Juge général*, 292–316; ODB 1158 (*A. Kazhdan*).

¹³⁵⁸ И *Mazaris*, 18 на једном месту осорно констатује да када правда нестане, право је на страни утицајних и оних који боље плате, или боље рећи на страни најмоћнијих и најбогатијих (τοῦ γὰρ δικαίου ἀπολωλότος τῶν μάλα ἰσχυρόντων καὶ πλείω παρεχομένων, μάλλον δὲ τῶν μεγάλα δυναμένων καὶ εὐρυβίων καὶ πλούτῳ βριθόντων τὸ δίκαιον γίγνεται).

већином гласова у колегијуму. Под њиховим ауторитетом налатили су се и табуларији, који нису имали овлашћења да делују независно.¹³⁵⁹ Поред ових, има сведочанстава да су постојале и локалне судије, нпр. у Мореји. Међутим, у одлукама Цариградске патријаршије не користи се термин „генералне судије“, већ термин „судије секретара“ (секретикоὶ κριταί),¹³⁶⁰ а њихова пресуда носи назив секретикὸν γράμμα.¹³⁶¹

Сервопул Франгулиос¹³⁶² помиње се као генерални судија Ромеја у Цариграду између 1448. и 1453. године. Пре тога, 1422. године био је секретар (καντζελάριος) Марка Квиринаја, млетачког баила у Цариграду. Цар Јован VIII је, наиме, 19. септембра 1442. године продужио претходне уговоре са Млетачком Републиком на пет година. Оба текста овог документа, и на грчком и на латинском, била су сачињена „διὰ χειρὸς λογίου ἀνδρὸς Φραγγουλλίου τοῦ Σερβοπούλου, βασιλικῆ καὶ δουκικῆ τῶν Βενετικῶν ἐξουσία, διπλοῦ νοταρίου καὶ καντζελαρίου τοῦ εἰρημένου σύρ μπαϊοόλου καὶ τῆς κούρτης τῶν Βενετικῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει“.¹³⁶³ У писму деспота Димитрија Палеолога, упућеном француском краљу Шарлу VII 1455. године, он је помеут као *fratrum olium teorum Imperatorum Cancellarium, et Romeorum Judicem generalem*.¹³⁶⁴ Исто тако, арагонски краљ Алфонсо V ословио га је у писму из јуна 1454. године са *olim imperialis cancellarius ac iudex Romaeorum generalis*. Марта 1456. године био је посланик деспота Томе миланском војводи.¹³⁶⁵ Међутим, вероватно није био васељенски судија на Пелопонезу, већ за време владавине последња два византијска цара, те је по паду Цариграда побегао из престонице у Мореју.¹³⁶⁶ Извори га помињу и са епитетом *miles* 1474. године.

Георгије Инеотис¹³⁶⁷ помиње се, уз митрополита Верије Евстатија, као генерални судија у документу од 15. јуна 1407. године. Њих двојица су, као

¹³⁵⁹ Schilbach, Hypotyposis, 64–70.

¹³⁶⁰ ММ II, 380–382, 424–426; Darrouzès, Regestes, nos. 3125, 3157.

¹³⁶¹ Darrouzès, Regestes, 393 (crit).

¹³⁶² PLP no. 25183.

¹³⁶³ ММ III, 215.

¹³⁶⁴ III IV, 197.

¹³⁶⁵ Zakythinis, Despotat, I, 281–283.

¹³⁶⁶ Ibid., II, 131.

¹³⁶⁷ PLP no. 21020; уп. поглавље Οἰκείοι.

генералне судије Ромеја, пресудили, у спору између светогорског манастира Велике Лавре и архиепископије Имброса, у корист Лавре. Спорна је била једна икона Св. Архангела Михаила, из манастира званог τοῦ Καλαμιδιώτου у Палеолопољу на Имбросу. Архиепископ је, наиме, тврдио, да су икону незаконито присвојили монаси Лавре. Ови су, подносећи простагме цара Андроника III и његовог сина Јована V Палеолога, доказали да су читав манастир и сва његова имовина били власништво Лавре. Овај документ је, као царев δοῦλος и генерални судија Ромеја, својеручно, потписао Георгије Инеотис.¹³⁶⁸ Он је, по свој прилици, иста личност са Инеотисом, царевим οἰκέϊος.

Силвестер Сиропул,¹³⁶⁹ потоњи цариградски патријарх (1463–1464) и аутор списка посвећеног збивањима пре, током и после Фирентинске уније, био је, такође, и генерални судија 1437. године. Наиме, с обзиром на то да је цар имао намеру да као део византијске делегације са собом у Италију поведе и Сиропула, месазон Лука Нотарас је у неколико наврата покушао да Јована VIII одврати од ове идеје, сматрајући ἵνα τὸ καθολικὸν κριτήριον ἐνεργῆται.¹³⁷⁰

Коначно, и Генадије Схоларије,¹³⁷¹ први васељенски патријарх под османском влашћу, био је генерални судија, верује се, у време између 1437. и 1442. године.

Извесни Варанг Адам¹³⁷² помиње се као генерални судија Ромеја 1395. године у Цариграду.¹³⁷³

Најчешће се сматра да је Георгије Гемсит Плитон¹³⁷⁴ такође, између осталог, био и генерални судија Ромеја у Мореји 1415. године. Наиме, своју приповест Мазарису о несрећама које су га задесиле, Манојло Оловол, саопштава нам писац, започиње најпре помињањем четворице судија, али по именима по којима их знају у Аду. Међу њима, као другог по реду, помиње τὸν δὲ Μόγων μεστόν, тј. Проблема

¹³⁶⁸ Actes de Lavra III, 152–153.

¹³⁶⁹ PLP no. 27217.

¹³⁷⁰ Syropoulos, 176,

¹³⁷¹ PLP no. 27304; уп. поглавље Сенатори.

¹³⁷² PLP no. 2150→91436.

¹³⁷³ A. Tselikas, Ἀντιβολή τοῦ κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπόλου, Ὁ Ἐρανιστής 8 (1970) 284; M. Fögen, Zeugnisse byzantinischer Rechtspraxis, Fontes Minores V, Frankfurt 1982, 223.

¹³⁷⁴ PLP no. 3630; уп. поглавља Οἰκέϊοι, Сенатори и Кефалије.

Изобилног.¹³⁷⁵ Њих је, као четворицу генералних судија Ромеја, идентификовао Г. Теохаридис.¹³⁷⁶ Међутим, такав став су оспоравали неки научници.¹³⁷⁷ Извесно је, ипак, да је Плитон био судија. Тако га бар назива Јероним Харитоним у посмртном слову, истичући да никада ниједна страна, било да је добила или изгубила парницу, није напустила суд незадовољна његовом одлуком.¹³⁷⁸ У другој монодији поводом Плитонове смрти, коју је саставио монах Григорије, помиње се као заштитник τῶν πατρῶν καὶ κοινῶν νόμων, те као заштитник највишег суда Хелена (προστάτης τοῦ τῶν Ἑλλήνων μεγίστου δικαστηρίου).¹³⁷⁹ Има мишљења да су ово били само конвенционални атрибути, с обзиром на то да ниједан израз не одговара било којој посебној дужности или положају, а поглавито функцији васељенског судије¹³⁸⁰ и да су обојица панегиричара просто хвалила његово изванредно познавање права.¹³⁸¹ Међутим, с обзиром на то да су у питању два реторичка списа, и није за очекивати да се у њима користе прецизни технички термини.

Никола Вулотис Агалон¹³⁸² се помиње као генерални судија Мореје и δικανικός у Мистри 1447. године. Био је и нотар, писац, посланик и поседник рукописа.¹³⁸³ Наиме, у рукопису који се чува у Националној библиотеци у Паризу, он је, као писац књиге (νομίμου βιβλίου), која је завршена маја 1447. године, потписан као καθολικός κριτής τοῦ Μοραίου.¹³⁸⁴

Константин Иванко¹³⁸⁵ био је судија у Солуну између 1402. и 1420. године. Родом Солуњанин, вероватно је нешто од свог образовања стекао и у престоници. Зна се да је био учитељ реторике Манојла II Палеолога, током 60-их или 70-их година XIV века. Одржавао је писмену кореспонденцију са царем, о чему нам сведочи

¹³⁷⁵ Mazaris, 18.

¹³⁷⁶ *Theocharides*, Βυζαντινοὶ καθολικοὶ κριταὶ, 495–500, идентификујући их као Факрасиса, Плитона, митрополита Анкаре и скевофилакса Св. Софије.

¹³⁷⁷ *Zakythinos*, Despotat II, 131; *Th. Nikolaou*, Αἱ περὶ πολιτείας καὶ δικαίου ἰδέαι τοῦ Γ. Πλήθωνος Γεμιστοῦ, Thessalonike 1974, 122, n. 1.

¹³⁷⁸ PG, 160, 808.

¹³⁷⁹ PG, 160, 817.

¹³⁸⁰ *I. Mamalakis*, Ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων, Athens 1939, 109.

¹³⁸¹ *Woodhouse*, Plethon, 87.

¹³⁸² PLP no. 107.

¹³⁸³ *Zakythinos*, Despotat I, 281–283.

¹³⁸⁴ *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 303, 305, 493; ПП IV, 197; *Zakythinos*, Despotat II, 130–131.

¹³⁸⁵ PLP no. 7973; уп. поглавље Архонти Солуна.

једно од василевсових најдужих, нама познатих, писама,¹³⁸⁶ које му је упутио између 1404. и 1408. године и у којем га описује као изванредног учитеља. Зна се да је сам Иванко саставио говор поводом смрти солунског митрополита Исидора Главаса (с. 1396), те једно писмо упућено светогорском проту Симону (1410–1416).¹³⁸⁷ Зна се, такође, да је Иванко био учитељ и извесног Катадокина, знаног као Катавлатас, кога је, у свом подругљивом делу, Јован Аргиропул назвао Скатавлатас. Њега је, због умешаности у извесну љубавну аферу са једним од ученика, Иванко лишио даљег подучавања. Овај спис потврђује да су и Иванко и поменути прот Симон били судије у Солуну, те да им је Катадокин био секретар.¹³⁸⁸ Постоји могућност да је он иста личност као и извесни Иванко кога је кефалија Лемноса, Георгије Синадин Астрас, послао у инспекцију у манастир Велику Лавру на Св. Гори.¹³⁸⁹

У поменутом писму које му је упутио, цар Манојло II најпре приповеда како се Иванко, још од младићких дана, истицао својом говорничком вештином, којом другима није давао повода за завист. Као резултат, уследиле су почести, позиви на саборе, академије и дворове (προσκήσεις τε καὶ τιμὰὶ παρὰ τὰ βουλευτήρια, παρὰ τὰ μουσεῖα, παρὰ τὰς δίκας αὐτάς). Људи су, наставља цар, желели да слушају његово мишљење и настојали су да му сви они високог ранга са задовољством омогућавају напредак (τό τε πείθεσθαι οἷς γνοίης καὶ τὸ πάντα σοι σὺν ἡδονῇ παραχωρεῖν τῶν πρωτείων). Иако је он то настојао да избегне, други су га поставили и на највишу столицу (εἰς τὴν ἀνωτάτω καθέδραν).¹³⁹⁰ Јер за племените људе је потпуно пројављивање зла срамније него за злоделатеље да заиста буду такви (κάτοι τοῖς γενναίοις ἀνδράσι τὸ δοκεῖν φαύλοις εἶναι μᾶλλον λυπηρὸν ἢ τοῖς πονηροῖς τὸ εἶναι τοιούτοις). Када би се, опет, вратио кући, не би се одавао луксузу, како је могао и одбацио је опуштање (γενόμενος οἴκοι οὔτε τῆ τρυφῆ σαυτὸν ἐξεδίδους παρὸν καὶ τὸ ῥαθυμεῖν ἐξόν σοι διέπτυες). Пошто је постигао такав ниво образовања, користио је своју говорничку вештину како би била на корист домовини и грађанима (καὶ τὴν

¹³⁸⁶ *Dennis*, Letters, no. 45.

¹³⁸⁷ *Dennis*, Letters, xlvī.

¹³⁸⁸ *Comédie de Katablattas*, 47.

¹³⁸⁹ *Cydonès*, I, 131.

¹³⁹⁰ *Dennis*, Letters, 123.

πατρίδα καὶ τοὺς πολίτας ἀγαθῇ γλώττῃ), јер није сматрао добрим да дар који има чува у тишини и тако се покаже незахвалним и према домовини и према њеној деци. Радије је служио као пример својим савременицима. Осим тога, не само да је на најлепши могући начин садио цвет књижевности у душама младих, благошћу концизног метода који је сам, после много муке, открио, него је суделовао у многим стварима за које је знао да ће донети добра отаџбини (τῷ πατρίδι), бранећи законе када би били нападани, дајући савете кад год је требало, као и подршку људима са великим проблемима.¹³⁹¹ А још импресивније је што је све то постигао у Солуну, граду–мајци ретора, који је увек имао бројно потомство ове врсте.¹³⁹²

Како се и у овом писму сугерише, а како нам то потврђује и Јован Аргиропул у инвективи посвећеној Катавлати, Иванко је држао школу реторике која је, без сумње, била вишег нивоа и можда орјентисана према праву.¹³⁹³

Личност и дело Катадокина Димитрија Катавлатаса,¹³⁹⁴ али и у извесном смислу друштвени профил корумпираних царских чиновника, остали су овековечени у инвективи коју му је посветио чувени Јован Аргиропул. Овај текст је, уједно, најбољи извор информација о Катавлати или, како га је називао Аргиропул, Скатавлати. Катавлатас је био пореклом из Сера. У неком тренутку свог живота затекао се у османској војсци из које је дезертирао и потом 1403. године дошао у Солун. Ту је најпре био ученик протонотара Форвина Алексија, а почетком XV века био је код Константина Иванка, који га је, после једне афере са једним учеником, избацио из школе, како тврди Аргиропул.¹³⁹⁵ Између 1405. и 1421. године био је царски табуларије у Солуну, те Иванков и секретар Симона, светогорског прота, обојице судија у Соулуну. Потписао је једну даровницу августа 1405. године у Солуну као +Δημήτριος ὁ Καταβλατ(ᾶς) (καὶ) βασιλ(ικ)ῶ(ς) ταβουλλ(ά)ρ(ιος) βεβαιῶν

¹³⁹¹ *Dennis*, Letters, 125.

¹³⁹² *Ibid.*, 127.

¹³⁹³ *Comédie de Katablattas*, 11.

¹³⁹⁴ PLP nos. 11410, 11411, 92341.

¹³⁹⁵ Издавачи Аргиропуловог списка, међутим, сумњају у ову тврдњу, с обзиром на то да га је нешто касније Иванко ангажовао као свог старог ученика у својој служби и као свог штићеника, *Comédie de Katablattas*, 11.

(καὶ) μαρτυρῶν ὑπ(έγραψ)α+.¹³⁹⁶ Шест година касније потписаће на реверсу једну судску одлуку солунског црквеног суда коју су 10. априла 1421. године потписали епископ Кампаније Мелетије и велики хартофилак Солуна Никола Превезијан: +Ἐδέθη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς Δημητρίου τοῦ Καταβλατᾶ (καὶ) βασιλ(ικ)οῦ ταβουλλ(α)ρίου διὰ τὸ ἀδιάβλητον+.¹³⁹⁷ Помиње се, потом, као κρίτης τοῦ βήλου у Цариграду између 1430. и 1449. године.¹³⁹⁸ Ова посебна врста судија деловала је у Цариграду још од X века. Према Валсамону, чинили су један колегијум од дванаест чланова, а има мишљења да су били судије приликом надметања на Хиподрому. Заправо су чинили један од најважнијих судова у Царству. Име им потиче, по свој прилици, од места где су се састајали – иза завесе (βήλον) на Хиподрому. Иако се сумњало у то да су преживели 1204. годину, има извора, од којих је најексплицитнија Аргиропулова инвектива, који их повремено помињу током XIV и у првој половини XV века.¹³⁹⁹ Димитрије Катавлатас саставио је и један говор посвећен Костантину XI приликом његовог устоличења за цара.¹⁴⁰⁰

Георгије Комис¹⁴⁰¹ помиње се као царев δοῦλος у Солуну 1404. године. Наиме, у документу из октобра поменуте године, који је, као δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, потписао судија Константин Иванко,¹⁴⁰² царски трибунал у Солуну наложио је манастиру Дохијару да Марији Девлицини исплати новац на име годишњег износа за три аделфата. Документ су на крају потписали сакеларије солунске митрополије ђакон Никола Превезијан и царев δοῦλος Георгије Комис.¹⁴⁰³

Кавкадин Теодор¹⁴⁰⁴ био је царски службеник у Цариграду крајем XIV и почетком XV века. Наиме, почетком 80–их година XIV века Димитрије Кидон га је, као доброг човека и ретора, препоручио за царску службу Јовану V Палеологу, а овај

¹³⁹⁶ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 337–339.

¹³⁹⁷ *Dölger*, *Schatzkammern*, no. 102, који га је, погрешно, прочитао и приписао извесном Катавласту (Καταβλαστοῦ).

¹³⁹⁸ *Comédie de Katablattas*, 35, 43, 47, 61, 65.

¹³⁹⁹ ODB 2157–2158 (*A. Kazhdan*).

¹⁴⁰⁰ *Comédie de Katablattas*, 85–86.

¹⁴⁰¹ PLP no. 92400; уп. поглавље Архонти Солуна.

¹⁴⁰² PLP no. 7973.

¹⁴⁰³ *Actes de Docheiareiou*, 267–269.

¹⁴⁰⁴ PLP no. 11561; уп. поглавље Архонти–профил.

му је, потврдивши то простагом, доделио место у царској бирократији са скромном платом. Али, у томе су га дуго времена спречавали извесни чиновници који су “тврдили да то треба даље испитати и сматрали за исправно да тебе (цара) наново питају исту ствар и уопште они уништавају човека својим свакодневним одлагањима. Иако говоре да су га волели и иако су обећали да нема ничег што не би учинили само да клинеш главом, сада чак и после простагме они су лењи и на одмору и не сматрају да уопште треба да обрете пажњу. Уместо тога, једном приликом су га једноставно отерали када је дошао да разговара о овој ствари, а другом приликом су га обасули загонеткама несхватљивијим од Сфингиних. Коначно, налазе начин да га удаље без тога да узме твој дар”.¹⁴⁰⁵ Кавкадин је убрзо добио своју службу и плату, али је све то убрзо и изгубио, чини се, делатношћи истих тих чиновника. Кидон, који тада више није био у милости Јована V, око 1386. године писао је царевом месазону, Гуделису, да се заложи како би овај добио назад своју службу. Кидон је писао да су му „наудили безобразни људи који настоје да ојачају своје позиције на рачун Царства. Завидели су на ситним средствима за живот које је примао од цара и лишивши га тога, осудили су га на сиромаштво. Стога он седи код куће, са женом и децом немајући ништа да у њу уђе, а трошећи оно што је током многих година уштедео“.¹⁴⁰⁶ Кавкадин је стога желео да се врати на своју пређашњу службу (ὑπηρεσίαν) и на скромну плату како би достојно служио (λειτουργίαν) цару и како ником не би дозволио да краде или присваја државне фондове на начин на који су многи то учинили. Кидон је, као човек који је једно време био месазон, био прецизан у употреби термина који су се тицали државне службе. Одатле произилази да је Кавкадин био чиновник који је на неки начин надгледао финансије.¹⁴⁰⁷

Да ли је чињеница да га је Кидон у овим писмима хвалио као изузетног ретора утицала на то или не, тек, цар Манојло II му је упутио једно писмо постављајући га за учитеља, по свој прилици, своје деце. Цар му пише да је писмо које је овај претходно упутио њему прочитано пред малим, али не и неугледним (ὁὐ φαύλω) аудиторijумом

¹⁴⁰⁵ Cydonès, II, 88.

¹⁴⁰⁶ Ibid., 93. Cf. Cydonès, II, 300–301 где се обраћа месазону Гуделису.

¹⁴⁰⁷ Dennis, Letters, xlviiii.

и да су сви до једног били очарани његовом лепотом. Сам цар је, међутим, био нарочито импресиониран начином на који Кавкадин придаје значај умерености (μέτρον). Пошто је, како се каже у писму, успео да убеди цара и пошто му је надање испуњено, рекло би се да је овога пута сам Кавкадин искао од василевса да му додели службу. Није, међутим, јасно да ли је поново тражио исту. Јер, овог пута постављен је за татора (σωφρονιστήν) царево деце и на крају писма цар изражава наду да ће овај нови, иначе не тежак задатак, Кавкадин обављати како ваља, ако се на то буде усредредио.¹⁴⁰⁸

Многи међу онима који се у документима помињу као цареви δοῦλοι обављали су службу апографевса (ἀπογραφεὶς). Апографевси су били порески контролори и ревизори, најважнији фискални чиновници епохе Палеолога, који су били именовани не за одређени посао, већ на временски период. Јован Кантакузин записао је да апографевс (ἐξισωτής)¹⁴⁰⁹ праведно одузима од оних који имају сувише и даје онима који имају мање, припремајући тако све за будуће ратове.¹⁴¹⁰ Иако локални чиновници, они нису били само извршни органи централне власти у процесу додељивања власничких и широких имунитетних права, већ су често, када је то било потребно, имали и улогу арбитра, доносећи пресуде по сопственом суду.¹⁴¹¹

Георгије Принкипс¹⁴¹² помиње се у неколико повеља између 1407. и 1409. године као апографевс.¹⁴¹³

Идромен Димитрије¹⁴¹⁴ помиње се, заједно са Стефаном Дуком Радином, Константином Палеологом Инеотисом и Јованом Радином као царев δοῦλος у једном документу из новембра 1421. године којим су управо поменути чиновници, одлуком

¹⁴⁰⁸ *Dennis*, Letters, no. 27.

¹⁴⁰⁹ Уп. *Максимовић*, Управа, 123, нап. 61а.

¹⁴¹⁰ Cant. III, 8; II, 62.

¹⁴¹¹ *Максимовић*, Управа, 9, 112, 122, 128; ODB 134 (*A. Kazhdan*).

¹⁴¹² PLP no. 23746; уп. поглавље Архонти Солуна.

¹⁴¹³ Actes de Xéropotamou, 210, 214; Actes de Lavra III, 160; Actes de Docheiareiou, 278; Actes de Dionysiou, 86.

¹⁴¹⁴ PLP no. 8077; уп. поглавље Архонти Солуна.

деспота Андроника Палеолога, доделили манастиру Дионисијату десет зевгарија земље и један рибњак у околини селишта Марискин на Халкидикију.¹⁴¹⁵

Док о Идромену не знамо ништа више, остали достојанственици поменути у овом познати су нам из других докумената и са другим титулама. Константин Палеолог Инеотис¹⁴¹⁶ и Јован Радин¹⁴¹⁷ помињу се као ἀπογραφεῖς у Солуну између 1415. и 1421. године, тј. за време владавине деспота Андроника Палеолога другим градом Царства.¹⁴¹⁸ Исти је случај и са Стефаном Дуком Радином,¹⁴¹⁹ који је, међутим, био и кефалија Касандрије на Халкидикију.¹⁴²⁰ Он, Михаило Цампакон¹⁴²¹ и Јован Радин потписали су, као цареви δοῦλοι, још један документ који се тицао села τοῦ Λάντζου, марта 1415. године.¹⁴²² У документу од децембра 1418. године, којим, по наредби деспота Андроника Палеолога, манастиру Дохијар потврђују сва права на поседе, уз обавезу да плаћа фиску порез и половину кефалатикиона, потписани су Стефан Дука Радин, Константин Палеолог Инеотис и Јован Радин, цареви и деспотови δοῦλοι.¹⁴²³ Исти је случај и са документом од јануара 1420. године који су издали манастиру Велика Лавра на Св. Гори, а који се тицао његових поседа у области Рентина.¹⁴²⁴ Једино потпис Стефана Дуке Радина као царевог и деспотовог δοῦλος је видљив на документу од априла месеца 1421. године којим се, поново на заповест деспота Андроника, манастиру Великој Лаври даје 50 перпера за трошкове поводом прославе празника Св. Апостола Петра и Павла. Пошто је Лавра давала до тада за фиск 72 номизме од села τοῦ Λάντζου, од сада ће, сходно свему претходно изложеном, давати само 22 перпере.¹⁴²⁵

¹⁴¹⁵ Actes de Dionysiou, 114–121; *Ферјанчић*, Поседи, 137.

¹⁴¹⁶ PLP no. 21028; уп. поглавље Архонти Солуна.

¹⁴¹⁷ PLP no. 23991; уп. поглавље Архонти Солуна.

¹⁴¹⁸ Actes de Docheiareiou, 290; Actes de Lavra, III, 175; Actes de Dionysiou, 121.

¹⁴¹⁹ PLP no. 23999; уп. поглавља Кефалије и Архонти Солуна.

¹⁴²⁰ Actes de Docheiareiou, 290; Actes de Saint-Pantéléèmôn, 128; Actes de Lavra, III, 175; Actes de Dionysiou, 121.

¹⁴²¹ PLP no. 27759; уп. поглавље Архонти Солуна.

¹⁴²² *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 336.

¹⁴²³ Actes de Docheiareiou, 290.

¹⁴²⁴ Actes de Lavra III, 175.

¹⁴²⁵ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 335; *Ферјанчић*, Деспот Андроник, 229.

И Павле Газис¹⁴²⁶ помиње се у документима као царев δοῦλος, али и ἀπογραφεὺς у Солуну између 1406. и 1409. године, те на Лемносу 1416. године. Поменут је, такође, и као свештеник у Солуну 1419. године.¹⁴²⁷

Мелакрин Јован Дукс¹⁴²⁸ помиње се у документу из септембра 1415. године као царев δοῦλος у Солуну. Документ нам, иначе, саопштава да су се солари Солуна одлучили да доделе јеромонаху цркве Св. Павла годишњу пензију од 100 аспри.¹⁴²⁹ Он је по свој прилици био солунски племић Duchas Melacrino којем је млетачки Сенат 1425. године подигао месечну плату са 70 на 100 аспри.¹⁴³⁰ Није извесно да ли реч Дукс у његовом потпису означава титулу (дукс Солуна), с обзиром да се у изворима помињу личности које су и током XV века носиле достојанство великог дукса, или је то био део породичног имена.¹⁴³¹

И Димитрије Мамонас Григора¹⁴³² помиње се као καλὸς καὶ πιστὸς δοῦλος у аргорвуљи којом му је 1444. године деспот Константин доделио неке поседе на Пелопонезу.¹⁴³³ Није јасно какву је службу тачно обављао, али је јасно да је деспота верно служио.

¹⁴²⁶ PLP no. 3452; уп. поглавља Архонти Солуна и Архонти на Лемносу.

¹⁴²⁷ *Kugéas*, Notizbuch, no. 3; *Batopedinus*, Ἀγιορειτικά, 337; Actes de Xéropotamou, 214; Actes de Dionysiou, 86; Actes de Lavra, III, 169, 219.

¹⁴²⁸ PLP no. 17665; уп. поглавље Архони Солуна.

¹⁴²⁹ Actes de Dionysiou, 92–97.

¹⁴³⁰ *Mertzios*, Μνημεῖα, 50–51; Actes de Dionysiou, 93; *Necipoglu*, Byzantium, 82, App. II.

¹⁴³¹ *Polemis*, Doukai, 145; Actes de Dionysiou, 95.

¹⁴³² PLP no. 4440; уп. поглавља Архонти–профил и Архонти Мореје.

¹⁴³³ ПП IV, 17–18.

2. Дефенсори

Defensor civitatis (=δηφένσωρ, ἑκδικος, ἐκδικητής) био је чиновник позног Римског царства који је деловао као полуприватни адвокат грађана провинције у односима са централном управом. Порекло ове службе је нејасно. Верује се да су у првој половини IV века на Истоку, у Египту и Арабији постојали тзв. синдики или екдики, који су били саветници градског становништва у конфликтима са администрацијом. На Западу их 368. године уводи Валентинијан I, у Илирику, као део царске антиаристократске политике. Први дефенсори постављани су од бивших функционера попут *agentes in rebus*, а неки су имали и сенаторски ранг. Њихов значај постепено опада, али цар Јустинијан I настоји да им га поврати. Њихова овлашћења била су широко дефинисана: бележили су жалбе и тиме проверавали локалну администрацију, а имали су и судска овлашћења у неким мањим случајевима. Током VII веку ова функција губи значај и смисао.¹⁴³⁴ У доба Палеолога је, изгледа, ситуација другачија. Постојала су двојица дефенсора који су имали извршну власт тамо где су обављали ову службу и били су пре свега извршни орган суда. Из Ὑποτύπωσις, тј. правила која је пред крај XIV века објавио цар Манојло II Палеолог, а која су се односила на генералне судије Ромеја, сазнајемо неке детаље о надлежностима дефенсора. Тако су они (διὰ τῶν δεφενσόρων), у случају да није присутан приликом читања пресуде, осуђеног о томе обавештавали два пута.¹⁴³⁵ Потом, ако би неко рекао или учинио нешто недозвољено свом противнику у судском процесу или судији, треба у складу са личношћу или прекршајем, да добије прекор од дефенсора. Ниједан други службеник осим дефенсора није имао право да утамничи, ослободи, да узима заклетве (ἀμαχεύειν) или печати (βουλλώνειν). Све одлуке и докази генералних судија требало је да испише писар на лицу места. Оне треба да се предају обојици дефенсора. Ако је осуђена личност рођак или пријатељ са једним од дефенсора, онда доказ треба да се преда само другом дефенсору и само он

¹⁴³⁴ ODB, 600 (*A. Kazhdan*).

¹⁴³⁵ *Schilbach*, *Nypotyposis*, 52.

треба да брани ту ствар. Без пресуде дефенсор не може да брани (ἵνα μηδὲν δεφενδεύωσιν).¹⁴³⁶ Коначно, нико нема право да тамнички осим судија и кефалије, а извршење притвора је искључиво у надлежности дефенсора. Ако дефенсори не поступају у складу са својим овлашћењима, генералне судије их могу опоменути, а ако то не помогне, треба да их пријаве цару.¹⁴³⁷

Исакије Асан¹⁴³⁸ помиње се јануара 1400. године као дефенсор. Наиме, у питакиону од поменутог датума, којим се патријарх Матеј I обраћа митрополиту Хераклеје, каже се да је извесни презвитер Михаило, зет протопопа Влака из Каликратије, дошао да се жали како му је таст, пошто му је умрла ћерка, узео сву имовину од жениног мираза, иако је њихово троје деце остало са оцем. Патријарх позива митрополита да истражи ствар и да покаже писмо које му шаље царевом ујаку (πρὸς τοῦ περιτόθητου θεῖου), Исакију Асану, како би овај спровео (ἵνα δεφενδύσῃ) патријархову одлуку. Ако је све онако како је то презвитер Михаило саопштио, и ако је патријархова одлука, да мајчина имовина припада деци, законита, нека је Асан одбрани као тамошња власт (ἄρχων τῶν αὐτόθι πραγμάτων)¹⁴³⁹ и вољени син патријархове смерности.¹⁴⁴⁰ Умро је по свој прилици после 1429. године као монах у манастиру Христа Филантропа у Цариграду. Стихови које је поводом његове смрти саставио Јован Евгеник саопштавају нам да је одрастао на двору и да је обављао различите службе, поставши и епарх Цариграда.¹⁴⁴¹ Знамо и да је повремено обављао дипломатске послове у име цара Манојла II Палеолога.

Вријеније Леонтарис,¹⁴⁴² царев οἰκέλος, помиње се, између осталог, и као дефенсор у Селимврији. У синодалном документу из јуна 1401. године Вријеније се помиње као ἄτε δεφένστορι ὄντι τῆς ἑαυτῶν κρίσεως. Наиме, у њему је забележено да

¹⁴³⁶ Ibid., 53.

¹⁴³⁷ Schilbach, Hypotyposis, 54.

¹⁴³⁸ PLP no. 1493; уп. поглавља Архонти–титуле, Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

¹⁴³⁹ Matschke, Late Byzantine Kephalaia, 142 на основу овога износи могућност да је Исакије Асан био чак кефалија у Каликратији (“... and maybe governor of Kallikrateia in the surrounding area leading up to the town in 1400.”(?)). Ако је то тачно, онда је Асан био „the governor of yet a third Byzantine city or held important administrative posts there, and in at least one case he bought his post in order to improve his financial situation and to get more from it than he has invested in it”. Уп. поглавље о царевим Οἰκέλοι.

¹⁴⁴⁰ MM II 333; Darrouzès, Regestes, no. 3093.

¹⁴⁴¹ PP I, 211–212.

¹⁴⁴² PLP no. 14669→92519; уп. поглавља Οἰκέλοι и Кефалије.

је монахиња Калони Пузулу примила ћерку ...¹⁴⁴³ и потом је удала за ђакона Кондодуку. Уговором је осигурала и мираз, како у новцу тако и у другим предметима, што му је у највећој мери и предала. Убрзо по венчању Кондодука се пожалио царском суду у Селимврији,¹⁴⁴⁴ док је још цар (=Јован VII) тамо боравио, захтевајући да се потврди стање његове имовине и тиме наложи да му монахиња преда читав мираз. Вријеније Леонтарис, који је био дефенсор у овом суђењу, био је овлашћен да пренесе пресуду. Како се успоставио мир између Цариграда и Селимврије, ова монахиња се, као и многи други, преселила у престоницу. Пратио ју је и зет, Кондодука, тражећи јој остатак мираза. Монахиња се на крају жали патријарху, тврдећи да не дугује ништа и подноси му једно Вријенијево писмо са његовим потписом. Кондодука се претвара да је писмо лажно и захтева да сведочи и Вријеније. Овај писмо проглашава фалсификатом протонотару ђакону Манојлу Валсамону, који му га је, по патријарховом налогу, однео на увид. Након тога су се обе стране поново појавиле на суду пред патријархом, где је Вријеније усмено поновио своју тврдњу, а Кондодука, замољен да покаже венчани лист, саопштава да га је изгубио и оптужио је монахињу да га је сакрила у својој келији. Она, под претњом изопштења, саопштава да о томе не зна ништа. Коначно, под патријарховом поновном претњом изопштења, монахиња Калони тврди да поседује само један прекривач за кревет, котао од 14 литара, врч од четврт литра, комад златног накита у вредности од 2 унце (οὐγγίαις β), икону у вредности од 10 перпера, један молитвеник, три пешкира, 25 перпера злата и три венчане бурме. Икона и бурме се још увек налазе у Селимврији, а она од свог зета тражи 70 мерица вина које јој овај, такође, дугује. На то је патријарх одлучио да Кондодука преузме готово сву њену имовину, уз извесна ограничења око њеног новчаног дела. Узео је, наиме, само 10 од 25 перпера, а остатак је требало да преузме тек пошто монахињи исплати оно што јој

¹⁴⁴³ Недостаје име, тј, део текста (*М. Н.*).

¹⁴⁴⁴ *Darrouzès, Regestes*, 436 закључио је да из текста није јасна функција овог суда у Селимврији, сматрајући да је било могуће да је Јован VII именовано сопствене генералне судије. То је предложио још *Lemerle, Recherches*, 382 sq. Велика аутономија ове апанажне области под Андроником IV и Јованом VII Палеологом, недостатак везе са Цариградом, те пространа територија око самог града могли су утицати на појаву васељенских судија као највише судске инстанце у Селимврији, *Мешановић, Последњи век*, 270.

дугује или докаже да јој није дужан. Исплаћено му је и додатних пет перпера које је требало да врати монахињи пошто му она преда икону и бурме из Селимврије.¹⁴⁴⁵

Иако има мишљења да је Вријеније Леонтарис био дефенсор пре 1399. године,¹⁴⁴⁶ податак да му је током овог процеса из 1401. године протонотар Ђакон Манојло Валсамон однео на увид његово писмо за које се тврдило да је фалсификат (ή μετρίότης ἡμῶν κρίνασα πέμπει τοῦτο τῷ πολλάκις ῥηθέντι Βρυεννίῳ μετὰ τοῦ... κῦρ Μανουῆλ τοῦ Βαλσαμῶν), можда говори у прилог претпоставци да није био у Цариграду у том тренутку.¹⁴⁴⁷

Занимљива је подударност у каријерама Исакија Асана и Вријенија Леонтариса. Обојица су, најпре, готово истовремено, били дефенсори у градовима (Хераклеја Трачка, Селимврија) који су били део апанаже коју је још Андроник IV добио на управу 1381. године,¹⁴⁴⁸ а потом је тим истим областима управљао и његов син Јован VII. Очигледно су најпре били присталице ове гране Палеолога.¹⁴⁴⁹ Вријеније је био οἰκέτιος Јована VII, а Исакије Асан, чини се, његов θεῖος преко мајке Марије Кераце.¹⁴⁵⁰ Она је заједно са сином боравила у Селимврији пре него што су се вратили у Цариград крајем 1399. године и окупљала је и подржавала архонте који су били присталице њеног сина, те је могуће да је то био случај и са њеним рођацима.¹⁴⁵¹ По династичком измирењу и, пре свега, по смрти Јована VII 1408. године, обојица су пристали уз Манојла II и можда као награду обојица добили на управу сам Цариград. Није, међутим, из овог документа у којем се помиње Леонтарис јасно какав је однос између кефалије и дефенсора био бар у Селимврији. Јер, у року од годину дана Вријеније се најпре помиње као кефалија, тј. заузима

¹⁴⁴⁵ ММ II, 502–505; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3213; *Ферјанчић*, *Оглед*, 75; *Мешановић*, *Последњи век*, 269–270.

¹⁴⁴⁶ *Laurent*, *Trisépiscopat*, 58 n. 113; *Matschke*, *Ankara*, 46.

¹⁴⁴⁷ *Chortasmenos*, 127.

¹⁴⁴⁸ *Радић*, *Време Јована V*, 406–407.

¹⁴⁴⁹ О архонтима присталицама Јована VII cf. *Ganchou*, *Autour de Jean VII*, 367–385, нарочито 370–372.

¹⁴⁵⁰ *Божилев*, *Асеневици*, 218–224.

¹⁴⁵¹ „... ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ ἅγιος, ὁ κῦρ Ἰωάννης, ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ἐπανῆλθεν ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς Σηλυβρίας μετὰ τῆς κρατίστης καὶ ἁγίας δεσποίνης, τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ πάντων“, ММ II, 360. Подсетимо да су Марија Кераца и њен син помогли царевој теџа Ани Палеологини да припреми мираз ћерки коју је удала за Филипа Цикандилиса, такође присталицу Јована VII (ММ II, 329–330). Уп. поглавље Οἰκέτιοι.

истакнутији положај, а потом постаје дефенсор, чија су овлашћења била незнатнија. Могуће је да је истовремено обављао обе дужности, иако га ниједан од документата не помиње истовремено са обе функције.

Извесни Факрасис¹⁴⁵² је поменут као дефенсор у Солуну 1422. године. Анонимни чиновник Солунске митрополије је, наиме, забележио да је од 25 номизми које је “њима“ дуговао извесни Музалон на име ренте за апотеке (μυρεψ<ικῶν> ἐργαστηρίων) до 1. маја 1422. године, дао преко дефенсора Факрасиса (διὰ τοῦ δεφένσορος τοῦ Φακρασῆ) 15 номизми и дугује тако још десет.¹⁴⁵³ Најпре, ове апотеке су очигледно биле власништво Солунске митрополије и даване су под закуп солунским занатлијама и трговцима.¹⁴⁵⁴ Дефенсор Факрасис је, са друге стране, могао предати митрополији заостали закуп или као Музалонов пријатељ или је, што се чини извеснијим, то учинио као посредник тј. чиновник у име дужника, судским путем примораног да врати дуг. Могуће је, с обзиром на то да му се не помиње име и с обзиром на то да су за дефенсоре постављане истакнуте личности, он иста личност са Манојлом Кантакузином Факрасисом.¹⁴⁵⁵

У једном документу из августа 1400. године,¹⁴⁵⁶ испод потписа генералних судија, Инеотиса и митрополита Верије, помињу се цареви οἰκεῖοι Дука Стравомитис¹⁴⁵⁷ и Александар Ласкарис¹⁴⁵⁸ као ἄρχοντες δεφένσωρες. Недоумицу, међутим, изазива формулација, иначе непозната из других правних докумената, ἄρχοντες δεφένσωρες ὑπ[ηρ]ῆται ἀπὸ τε Δούκα τοῦ Στραβομίτου κ(αὶ) Λάσκαρι τοῦ Ἀλεξανδρῆ.¹⁴⁵⁹ Није, заправо, јасно, да ли су ова двојица били ἄρχοντες δεφένσωρες или су то била нека друга двојица чиновника, која су од Стравомитиса и Ласкариса добила мандат.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵² PLP no. 29568.

¹⁴⁵³ *Kugéas*, Notizbuch, 148.

¹⁴⁵⁴ *Ibid.*, 156.

¹⁴⁵⁵ PLP no. 29586; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹⁴⁵⁶ MM II, 424–426; *Darrouzès*, Regestes, no. 3157; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹⁴⁵⁷ PLP no. 26853.

¹⁴⁵⁸ PLP no. 14523.

¹⁴⁵⁹ Actes de Lavra III, 153.

¹⁴⁶⁰ *Ibid.*, 151.

Задатак εἰς δεφένδευσιν καὶ βοήθειαν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹⁴⁶¹ добио је, простагмом цара Манојла II Палеолога из 29. септембра 1404. године, и царев οἰκεῖος Димитрије Вулотис.¹⁴⁶²

¹⁴⁶¹ *Batopedinus*, Ἁγιορειτικὰ ἀνάλεκτα, 449.

¹⁴⁶² РLP no. 3084; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

3. Кефалије

Још је родоначелник последње византијске царске династије, Михаило VIII Палеолог, дајући сину упутства како треба да управља државом, препоручио да кефалије треба да буду биране из редова аристократије (τις τῶν εἰς κεφαλὰς ἀποτεταγμένων μεγάλων ἀνθρώπων).¹⁴⁶³ Да је централна власт слала у градове и утврђења која су се налазила под њеном влашћу истакнуте људе, сведочи и Дука који нас извештава да је цар, у овом случају Јован VII, пошто је преузео Солун 1403. године, у све градове и утврђења послао оне τῶν ἐνδόξων који су их преузели и из њих истерали Турке.¹⁴⁶⁴

Кефалије су се налазиле не само на челу градова, већ о области. У доба Палеолога помињу се на челу катепаникија, који се, међутим, од средине XIV века под овим термином не налазе у изворима, али је могуће да су се, тамо где је то могло, одржали до самог нестанка византијске државе. Чини се да су на Пелопонезу током XIV века постојале две врсте кефалија – опште (καθολική или περιέχουσα κεφαλή) и локалне (μερικῶς или κατὰ τόπους).¹⁴⁶⁵ У првој половини XV века су, тако, кефалије Мистре, Коринта и Патре, па и Мухлија, што сведочи пример Димитрија Асана, коме се Георгије Амируцис обраћа као ἡγεμόνα Нафплија, управљале не само градовима, већ и областима. Кефалија у доба првих Палеолога замењује дукса на положају провинцијског управника.¹⁴⁶⁶ Термин, κεφαλατίκιον, иако може да означава и порез или област којом управља кефалија, преваходно означава службу, функцију, положај и достојанство кефалије.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶³ A. Hiesenberg, *Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit*, München 1920, 40 (цитирано према Максимовић, Управа, 11).

¹⁴⁶⁴ Ducas, 113.

¹⁴⁶⁵ Zesios, Ἐπιγραφαί, 546; Максимовић, Управа, 80.

¹⁴⁶⁶ Максимовић, Управа, 42, 43, 50, 70, 79.

¹⁴⁶⁷ Ibid., 73; Matschke, *Late Byzantine Cephalai*, 139.

Кефалије су на своје положаје постављане царском одлуком и, вероватно, царском наредбом (ἐνταλμα κεφαλατικίου).¹⁴⁶⁸ Разлози због којих су кефалије могле бити и биле смењиване могли су бити напредовање у служби, смена због грешака, промене врховне власти.¹⁴⁶⁹ Кефалије на Пелопонезу у XV веку смењивале су се у скалду са тим који је од деспота држао одређену територију. Тако је Сфранциса, који је био кефалија Селимврије док је град био апанажни посед деспота Константина, на том положају наследио Тома Кантакузин, када је град припао деспоту Теодору II.

Кефалије као државни службеници нису добијали плату за своју службу. Њихов најважнији и најраширенији извор прихода представљао је тзв. митат (τὸ μιλᾶτον), тј. право кефалије да купује жито и друге локалне производе по сниженој цени. Само део тих производа коришћен је да се подмире потребе локалне администрације, док је са остатком кефалија могао да се појави на тржишту као препродавац.¹⁴⁷⁰ Ово је омогућило некима од њих, наравно, пре свега онима који су управљали приморским градовим, да се од средине XIV века све активније баве трговином. Знамо да је 1437. године, као кефалија Агатопоља, један Константин Палеолог био уплетен у трговину житом Црног мора.¹⁴⁷¹ Не чуди, стога, што је једном простагмом цар Манојло II Палеолог забранио солунском кефалији да спречава, што је до тада чинио, продају вина док не прода сопствено.¹⁴⁷² Чини се и да су у надлежност кефалије постепено прешли сакушљање пореза везаних за пристајање бродова у луку, а до извесне мере и комеркион.¹⁴⁷³ Има, наравно, примера да се служба кефалије, као и у претходном периоду, куповала.¹⁴⁷⁴ О томе говори један синодални документ из 1400. године у којем се каже да је Ана Палеологина Асанина, царева θεία, тужила Георгија Гуделиса, царевог οἰκέλος, тражећи да јој се

¹⁴⁶⁸ Cf. MM V, 81; *Sathas*, Μνημεῖα, VI, 642–643.

¹⁴⁶⁹ *Максимовић*, Управа, 78.

¹⁴⁷⁰ *Ibid.*, 95–97; *Matschke*, Late Byzantine Kephalaί, 140.

¹⁴⁷¹ *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 120–121.

¹⁴⁷² *Мошин*, Акти, 166; *Максимовић*, Управа, 97.

¹⁴⁷³ *Matschke*, Late Byzantine Kephalaί, 140.

¹⁴⁷⁴ О трговини кефалатикионима у доба Палеолога уп. *Максимовић*, Управа, 76–77, 97–100; *Kyritses*, Aristocracy, 26, 194.

врати један виноград који је њен муж седам година пре тога продао Гуделису, пошто је, под претњом затвора, требало да плати за *кефалатикион*.¹⁴⁷⁵

Није сигурно које су тачно биле компетенције кефалије у XV веку. Он је, пре свега, у владарево, царево или деспотово име, управљао одређеним градом или облашћу. Оно што је сугерисао сам указ о постављењу кефалије, потврђује се и на примерима из XV века. Био је одговоран за одржавање и обнављање градских утврђења, за одржавање поретка у граду, снабдевање војника и убирање прихода. Кефалија је, у смислу својих војних компетенција, заповедник градске посаде која, пре свега, треба да чува сам град и у њему обавља полицијску службу.¹⁴⁷⁶ Његова војна овлашћена, међутим, у XV веку добијају све више на значају. У контексту турских освајања, сви византијски поседи су током читаве прве половине XV века били у непрестаној опасности. Зато је основни императив био да се они одбране или сачувају. Стога је дужност кефалије захтевала и одређене војничке вештине или компетенције, чему је најбољи пример Димитрије Ласкарис Леонтарис, *κεφαλὴ τῶν κεφαλᾶδων*. И заиста, војне активности кефалија су упадљиве из примера који следе и то не само на простору Мореје, већ и другде. Изузетак је, међутим, Цариград, али византијска престоница била је сложенија урбана структура у односу на остале византијске поседе. Тако су кефалије не само управљале градовима, већ су браниле утврђења, настојале да прибаве помоћ, како војну тако и у храни, преговарале су са освајачем али су их, ако су били одани врховној власти, задржавале или предавале у скаду са одлуком цара или деспота. Наравно, било је и примера да су прекорачивали своје компетенције. Сфранцис, описујући устанак деспота Томе против Турака и деспота Димитрија на Пелопонезу, каже како су они са којима се ујединио почетком фебруара 1459. године од поседа Турака заузели Калавриту, а од поседа деспота Димитрија оне које су држали као кефалатикионе (*ἐκρατοῦσαν ὡς κεφαλατικά*), тј. Каритену, Вордонију, Кастрицу и неке друге како би њима опет владали, али овог пута као господари, а не као кефалије (*ἵνα πάλιν ἔχωσιν αὐτοὶ ταῦτα ὡς αὐθένται*

¹⁴⁷⁵ ММ II, 361–366; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3113; *Ферјанчић*, *Поседи*, 158–159; уп. поглавља *Οἰκέοι* и *Архонти*–титуле.

¹⁴⁷⁶ *Максимовић*, *Управа*, 78, 89–90.

αὐτῶν, οὐχ ὡς κεφαλάδες).¹⁴⁷⁷ Тако историчар, чини се, наглашава разлику између чиновника који је неком облашћу управљао као кефалија и врховне власти у чије је име то чинио.

Кефалија је имао и одређене судске компетенције.¹⁴⁷⁸ Ὑποτύπωσις цара Манојла II нас, између осталог, обавештава да нико није имао право да тамнички осим судија и кефалије (κεφαλὴ τῆς πόλεως).¹⁴⁷⁹ Иако се верује да се под овим подразумева кефалија Цариграда,¹⁴⁸⁰ чини се да се то односило и на кефалије других градова, тим пре што су они били легитимни представници врховне власти у граду или области којом су управљали.

Пре половине XIV века кефалије су углавном били припадници високе аристократије, често цареви рођаци или припадници истакнутих породица. То не чуди, с обзиром на војни карактер високе аристократије и управе позновизантијског града. Припадници ове групе били су искључиво окренути према високо ранкираним службама војног карактера, а од њих су се такође постављале и кефалије, чије су функције такође биле превасходно војног карактера. Синови аристократа требало је да се науче војној вештини, а јунаштво, ратнички квалитети и физичка снага врлине су које су величане у текстима не само претходног периода, већ и прве половине XV века.¹⁴⁸¹ Након промена половином XIV века, висока аристократија почела је да се стапа са имућним нижим слојевима и активности ове две друштвене групе, управљачке функције високе аристократије и предузетничке активности средње–ситне аристократије, почињу да се преклапају. Тако се у првој половини XV века јављају кефалије–предузетници попут Леонтариса, Мамонаса, Софијана, Радена, Коливаса и других, који се не јављају као висока аристократија под првим Палеолозима.¹⁴⁸²

¹⁴⁷⁷ Sfranze, Cronaca, 152.

¹⁴⁷⁸ Максимовић, Управа, 91–92.

¹⁴⁷⁹ Schilbach, Hypotyposis, 53.

¹⁴⁸⁰ Ibid., 69.

¹⁴⁸¹ Kyritses, Aristocracy, 257–258 за претходни период. Уп. поглавље Архонти–профил.

¹⁴⁸² Matschke, Late Byzantine Kephalaí, 143, n. 26; Kyritses, Aristocracy, 197.

Епарх, тј. кефалија Цариграда, управник византијске престонице, био је један од најважнијих достојанственика Царства током IX и X века.¹⁴⁸³ Његова моћ у наредним столећима опада, а када су Византинци поново постали господари Цариграда, нису му додељена некадашња овлашћења.¹⁴⁸⁴ У једном тренутку, у XIV веку, постојала су чак двојица (κεφαλατικεῦοντες) цариградских кефалија, Нићифор Хумн и Георгије Торник.¹⁴⁸⁵ Без обзира на то, извесно је да је и у доба Палеолога имао и одређена судска овлашћења, што је, иначе, опште било типично за кефалије.¹⁴⁸⁶ Био је заповедник полиције, одговоран за ред у граду, за његову декорацију и церемонијал. Контролисао је, такође, и трговачку и занатску активност Цариграда.¹⁴⁸⁷ Извори су забележили да су кефалије Цариграда током прве половине XV века били Исакије Асан, Вријеније Леонтарис, Павле Асан и, као последњи Византинац на овој дужности, Димитрије Палеолог Метохит.

Димитрије Асан¹⁴⁸⁸ помиње се најпре као кефалија Коринта 1443. године. Ћириако из Анконе, наиме, бележи, највероватније новембра месеца те године, да је сазнао у Коринту од префекта деспота Константина, Димитрија Асана (Demetrio Axanio praefecto suo), како је деспот окупио велику војску са Пелопонеза те да планира да, заједно са својим братом Томом, крене из Мистре ка Истму.¹⁴⁸⁹ Георгије Америцис му се, негде између 1448. и 1453. године, обраћа као ἡγεμόνα Ναυπλίου Δημήτριον, у једном трактату о сабору у Фиренци.¹⁴⁹⁰ Овај податак изазива недоумице. Јер, знамо да су Млечани 1389. године заузели Нафплион.¹⁴⁹¹ Стога, с обзиром на то да знамо да је био кефалија Мухлија, важног византијског утврђења у централном Пелопонезу, а које је гравитирало ка области Нафплиа, овај термин, чини

¹⁴⁸³ О служби и њеним надлежностима уопште cf. *Guilland, L'Éparchie*, и ODB 705 (*A. Kazhdan*).

¹⁴⁸⁴ *Matschke, Rolle*, 82 n. 11 истичући како Дука (*Ducas*, 43, 393) не употребљава више *terminus technicus* да значи епарха.

¹⁴⁸⁵ MM I, 188.

¹⁴⁸⁶ *Matschke, Rolle*, 91.

¹⁴⁸⁷ *Gregoras*, 605 користи термине διοικητής, ἀγορανομος и ἐπίτροπος да објасни надлежности Георгија Апокавка као цариградског кефалије.

¹⁴⁸⁸ PLP no. 1492→91370; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁴⁸⁹ *Cyriac of Ancona*, 6.

¹⁴⁹⁰ *Jugie, Lettre*, 81.

¹⁴⁹¹ *Kleinchroniken I*, 232. Безуспешни су били покушају Манојла II да преговорима, које је децембра 1407. године у Венецији, у његово име, водио Манојло Хрисолорас, припоји поседима његово сина Теодора II (*Jorga, Notes I*, 159–160; *Thiriet, Régestes II*, no. 1290; *Бурућ*, Сумрак, 148 н. 168).

се, означава да је био војсковођа и да су се у том смислу његове компетенције протезале на област око града који је био млетачки посед. Марта месеца 1453. године овлашћен је Павле Морозини да затражи повраћај дела млетачких поседа од деспота Димитрија Палеолога који узнемирава Нафплион и Аргос заједно са chiefalià Mucli (κεφαλή Μουχλίου).¹⁴⁹² Димитрије је имао синове Алексија и Јована Асана, као и још једног сина и ћерку непознатог имена.¹⁴⁹³ Био је таст Франка Ачајуолија и Георгија Амируциса.¹⁴⁹⁴ Био је, такође, адресат Георгија Амируциса и Јована Докијана који му је упутио једно утешно писмо поводом губитка синова,¹⁴⁹⁵ а Франћеско Филелфо га, заједно са Михаилом Асаном, препоручује Лудовику, маркизу Мантове. Затражио је 1456. године, уз посредство власти Еубеје, млетачку помоћ и сизеренство.¹⁴⁹⁶ Сфранцис нам саопштава да је Мехмед II 15. маја 1458. године дошао у Мореју и, пошто је опсео Коринт, сам је упао у њено средиште и тамо све заробио и спалио, посебно Акову, Аетон и Пентахорион. Одатле је отишао у Мухли који му је предао καλὸς κάγαθὸς Димитрије Асан, иронично коментарише историчар.¹⁴⁹⁷ Допуњава га Критовул који бележи да је султан кратко опседао Тегеју, сада звану Мухли, после чега ју је предао Димитрије Асан, ὁ αὐτῆς ἑπαρχός.¹⁴⁹⁸ Халкокондил наводи да су становници били приморани да предају град јер нису имали воде, те да је Асан, προειστήκει δὲ αὐτῆς, ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, одлучио да преда град и тако не претрпи никакву штету. Султан је заузврат доделио Леодорикион његовом сину (ἔδωρήσατο Λεοδωρική τὸν παῖδα αὐτοῦ).¹⁴⁹⁹

Матеј Палеолог Асан¹⁵⁰⁰ једна је од најистакнутијих личности Мореје половином XV века и један од најближих сарадника деспота Димитрија Палеолога. Први пут се помиње у лето 1423. године када се, заједно са царевим зетом Иларијом

¹⁴⁹² Jorga, Notes III, 282.

¹⁴⁹³ ПП I, 249.

¹⁴⁹⁴ Ekthesis chronica, 27; Tomadakes, Γεώργιος Ἀμιρούτζης, 117.

¹⁴⁹⁵ ПП I, 249.

¹⁴⁹⁶ Sathas, Μνημεῖα, I, 230.

¹⁴⁹⁷ Sfranze, Cronaca, 148.

¹⁴⁹⁸ Critobulos, 122.

¹⁴⁹⁹ Chalc. II 206–207. Stavrides, Sultan of Vezirs, 130, 201 прави очигледну грешку наводећи да је Димитрије Асан био зет деспота Димитрија Палеолога, јер у питању је Матеј Палеолог Асан.

¹⁵⁰⁰ PLP no. 1508; уп. поглавље Посланици и Архонти–титуле.

Доријом, налазио у групи архоната (μετὰ κύρ Ματθαίου τοῦ Ἀσάνη καὶ τοῦ Ντόρια καὶ τινῶν ἑτέρων ἀρχόντων) која је, по налогу царског пара Манојла II и Јелене Драгаш, била у пратњи деспота Димитрија, претходно одбеглог у Галату, који је, вероватно преко Београда (Ἀσπροκάστρου),¹⁵⁰¹ приспео у Угарску.¹⁵⁰² Како су и Јовану VIII и деспоту Димитрију, док су боравили на сабору у Ферари–Фиренци, преминуле супруге, Димитрије се 1441. године оженио Теодором, Матејевом сестром. Отуда га извори помињу као Димитријевог γυναικαδέλφος. Кратка хроника бр. 22 бележи да се то догодило без сагласности подједнако царице–мајке и цара (παρὰ γνώμης τῆς μητρὸς καὶ τοῦ βασιλέως).¹⁵⁰³ Да Димитријева нова невеста из неког разлога није сматрана за добар избор, потврђују и Сиропул и Сфранцис, који тврде да су Теодора Асанина и њен отац Павле Асан побегли из Цариграда у Месемврију, где се налазио Димитрије и где се обавило венчање.¹⁵⁰⁴ Сам Матеј Палеолог Асан је, како извештава *Ekthesis chronica*, био ожењен ћерком Евдемоноиоаниса (τῆ τοῦ Εὐδαίμονος Ἰωάννου θυγατέρα).¹⁵⁰⁵

Матеј Асан истакао се и као војсковођа. Халкокондил нас обавештава да је управо он заробио Турахановог сина Ахмеда (ἑάλων ὑπὸ Ἀσάνω τοῦ ἡγεμόνος γυναικὸς ἀδελφοῦ). Турахана је, наиме, Мехмед II, како би спречио деспоте да дођу у помоћ Цариграду, послао са војском на Пелопонез октобра 1452. године.¹⁵⁰⁶ Халкокондил приповеда и о његовој улози у устанку који су Албанци, подстакнути активностима Никифора Луканиса, подигли у Мореји, али и о сукобу ове двојице архоната.¹⁵⁰⁷

Значајна је његова улога и приликом османске опсаде Коринта. Још је 25. јуна 1454. године арагонски и напуљски краљ Алфонсо V захтевао од управника Коринта, Матеја Асана, да га чува, у светлости турских војних припрема. Краљев амбасадор је,

¹⁵⁰¹ Ферјанчић, Међусобни сукоби, 138.

¹⁵⁰² Syropoulos, 112; Sfranze, Cronaca, 24, који не помиње Асана.

¹⁵⁰³ Kleinchroniken I, 187.

¹⁵⁰⁴ Syropoulos, 570; Sfranze, Cronaca, 88. Cf. Chalc. II, 141.

¹⁵⁰⁵ Ekthesis chronica, 22.

¹⁵⁰⁶ Chalc. II, 148; Zakythinis, Despotat I, 246.

¹⁵⁰⁷ Chalc. II, 170–176.

такође, убрзо после тога приспео пред Матеја Асана.¹⁵⁰⁸ Халкокондил саопштава да је градом, када је султан започео опсаду Коринта, будући да је Матеј Асан био одсутан, управљао Никифор Луканис, сугеришући тако да је био његов кефалија.¹⁵⁰⁹ Сфранцис, међутим, бележи да су августа 1458. године град султану предали његови храбри архонти, Матеј Асан и Никифор Луканис, овај други који је у њему владао (κεφαλή εἰς αὐτήν) иако то није требало, а Асан је, претходно побегавши, дошао у град, да ли да би га пре одбранио или предао, Сфранцис не зна, али је, каже, јасно из њихових дела (εἰ καὶ δῆλον ἐκ τῶν πραγμάτων).¹⁵¹⁰ Када је Асан убрзо сазнао да је град опседнут, будући да је уз себе имао добре људе из Нафплија, кришом је морем ноћу приспео и преваривши турску војску успео је да уђе у град и унесе у њега нешто жита, у чему је овај веома оскудевао.¹⁵¹¹ Критовул бележи да је деспот Димитрије Асана послао како би помогао граду. Требало је да покуша да испослује споразум између султана и деспота и склопи са њим повољне услове, али не и да преда град. Уз себе је имао и седамдесет војника који су носили на плећима жито, јер је град оскудевао, и они су, пошто су знали пут са стране са које је био најнедоступнији, успели да ноћу уђу у Коринт. Када је, међутим, Асан, ушавши у град, видео у каквом се страшном стању налазе његови житељи, послао је гласника султану да преговара око услова предаје.¹⁵¹² Султан шаље Асану посланика Ису, Евреносовог сина, захевајући да му преда град. Иса (Ἰησοῦς) се обраћа Асану, али и присутним Грцима, рекавши како је Асан стигао дотле да је међу најмудријима и искусан на двору византијског цара (ἦκεις ἐς τὰ πρῶτα συνέσεως, καὶ Ἑλλήνων μάλιστα δὴ ἔμπειρος εἰ τῶν βασιλέως θυρῶν).¹⁵¹³ Асан је пристао на услове које је султан понудио. Они су подразумевали да Коринт и трећина Пелопонеза припадну Мехмеду II, а за остатак Пелопонеза којим је требало да владају, деспоти су били дужни да султану плаћају

¹⁵⁰⁸ Fr. Cerone, La politica orientale di Alfonso d'Aragona, Archivio storico per le Provincie Napoletane, XVII, 823–824, XVIII, 189; цитирано према *Zakythinos*, Despotat I, 281 n. 4 и 7.

¹⁵⁰⁹ Chalc. II, 203: “(Λουκάνης γὰρ ἦν ἀρμοστής ὁ Λακεδαιμόνιος ἀπόντος τοῦ Ἀσάνω)”.

¹⁵¹⁰ Sfranze, Cronaca, 150.

¹⁵¹¹ Chalc. II, 203.

¹⁵¹² Critobulos, 126–127.

¹⁵¹³ Chalc. II, 207.

данак од три хиљаде златника. Деспоти су били приморани да се сложе са овим условима.¹⁵¹⁴

Критовул, такође, саопштава да је деспот Димитрије послао Асана како би убедио султана да му преда на управу Имброс и Лемнос и заузврат плаћа данак од три хиљаде дуката.¹⁵¹⁵

Халкокондил бележи да је Матеј Асан 1459. године принудио, уз помоћ једног турског одеда коме се налазио на челу, деспота Тому да се затвори у Леонтари.¹⁵¹⁶ Када је, коначно, Мехмед II започео поход на Пелопонез 1460. године, деспот Димитрије му је као посланика упутио Матеја Асана са многим даровима.¹⁵¹⁷ Он је преговарао са султаном, затраживши турски помоћ против деспота Томе, а можда му је понудио ћерку за жену и читав Пелопонез на управу, у замену за неку другу област, јер приповедало се и то, саопштава нам Критовул. Султан је то искористио да са војском дође на Пелопонез. Иако је било договорено да га лично дочека Димитрије, то је учинио Асан. Првог дана он је имао дугачак састанак са султаном и Махмуд–пашом, али га је наредног дана султан затворио. Султан је, потом, послао Махмуд–пашу да узме Мистру, а Димитрије је био вољан да је преда тек пошто ослободе Асана. Пошто је то учињено, вољени деспотов шурак је пошао пут Епидавроса по Димитријеву жену и ћерку.¹⁵¹⁸ Пошто је освојио не само Мистру, већ и друге градове на Пелопонезу, султан је, водећи са собом и Асана, кренуо у правцу Ахаје, где му нека села предају архонти (τὰ ταύτη χωρία παραλαβὼν παραδόντων τῶν ἀρχόντων).¹⁵¹⁹ *Ekthesis chronica* сведочи да је, пошто се деспот Димитрије потчинио султану 1460. године, Асан у његово име учествовао у Мехмедовим походима против Еноса и Босне.¹⁵²⁰ О везаности, и то не само политичкој, између деспота Димитрија и Матеја Асана сведочи Георгије Сфранцис. Он нас извештава да је на Васкрс, 29. марта 1467. године, испустио душу ὁ τῶν κακῶν πάντων τοῦ Μορέως αἴτιος Матеј

¹⁵¹⁴ Critobulos, 127.

¹⁵¹⁵ Ibid., 134.

¹⁵¹⁶ Chalc. II, 226.

¹⁵¹⁷ Ibid., 227.

¹⁵¹⁸ Critobulos, 142–144.

¹⁵¹⁹ Chalc. II, 233.

¹⁵²⁰ *Ekthesis chronica*, 23, 24.

Асан. И испунила се, тако, Давидова песма: *Устаће Бог и расуће се непријатељи Његови, и побјећи ће од лица Његова који мрзе на њ.*¹⁵²¹ Када се то догодило, деспот је вратио своју ренту коју је добијао од султана и приход од службе у војсци, јер је он стар и слаб и јер је онај који је вршио службу (ὁ ἐκπληρῶν τὴν δουλοσύνην) умро.¹⁵²²

Павле Асан,¹⁵²³ отац Матеја Палеолога Асана, био је кефалија Цариграда (ἡ κεφαλὴ τῆς Πόλεως) током сабора у Ферари–Фиренци. Сиропул нам, наиме, саопштава да је он сачекао цара када је овај, враћајући се из Италије, приспео у византијску престоницу.¹⁵²⁴ Био је и посланик у служби цара Јована VIII. Још је Сиропул био мишљења да су Димитријево противљење црквеној унији и подршка коју му је, напустивши своју службу цару, дао Павле Асан играли велику улогу у њеном општем одбацивању.¹⁵²⁵ Уосталом, Павлово орођавање са Димитрјем Палеологом уследило је после сабора. Све то га, заједно са сином Матејем Асаном, сврстава у најоданије присталице деспота Димитрија Палеолога и тиме присталице сарадње са Турцима. Није, стога, чудно што Сфранцис осорно бележи да је умро (ἐναπέψυξεν) јануара месеца 1442. године од последица тешког можданог удара.¹⁵²⁶ Једна белешка у Бадоевом регистру тумачи се како је управо Павле Асан (miser Asani chapetanio)¹⁵²⁷ 1439. године купио жито у турском Панидосу и дотерао га у Цариград на византијском или латинском броду. Из предострожности је пошиљку осигурао код једног Млечанина, а овај се, са своје стране, оградио од могућих турских претњи.¹⁵²⁸ Верује се и да је Павле, осим Матеја и Теодоре, имао и ћерку Симонду Палеологину Асанину, којој је Георгије Схоларије упутио два писма, једно

¹⁵²¹ Псалам 68.

¹⁵²² Sfranze, Cronaca, 180.

¹⁵²³ PLP no. 1518; уп. поглавље Посланици.

¹⁵²⁴ Syropoulos, 544.

¹⁵²⁵ Syropoulos, 568–570.

¹⁵²⁶ Sfranze, Cronaca, 90. Глагол ἐναπέψυχω који писац употребљава да значи Асанову смрт има изузетно негативну конотацију, *ibid.*, 91 п. 2. *Kiouisopoulou*, Βασιλεύς, 100 прави омашку када каже да Димитрија Палеолога заједно са Турцима помаже таст када је овај 1443. године опсео Цариград. Опсада града је, наиме, започета априла 1422. године, а Павле је умро претходног јануара (Sfranze, Cronaca, 90). Димитрија је, стога, могао да помаже само шурак Матеј Палеолог Асан (Chalc. II, 80–81). О Димитријевој опсади Цариграда уп. *Ферјанчић*, Сукоби, 151–152.

¹⁵²⁷ Badoer, 499.

¹⁵²⁸ *Matschke*, Rolle, 84 и п. 39 прави, чини се омашку, јер пише да је кефалија Цариграда 1440. године био Јован Асан; *Matschke*, Commerce, 786.

нешто пре пада Цариграда као τῆ εὐγενεστάτῃ καὶ πάσης ἀρετῆς πεπληρωμένη ἐκ θεοῦ, τῆ κυρῆ Σιμωνίδι Παλαιολογίῃ τῆ Ἀσανίνῃ,¹⁵²⁹ а друго око 1458. године као монахињи Софросини, сестри деспотициној.¹⁵³⁰

Пример који следи сликовитије нас обавештава о компетенцијама кефалије. Георгије Гемист Плитон¹⁵³¹ и његови синови Андроник и Димитрије Гемист такође су обављали ову службу.¹⁵³² Најпре је деспот Теодор II, као свом οἰκέιος аргировуљом од новембра 1427. године доделио Плитону ‘тврђаву и земљу Фанарион’, да је држи и њом управља (ὡς ἂν кратῆ καὶ κεφαλατικέουση), убира све дажбине (λαμβάνων κατ’ ἔτος ἐντὸς τοῦ προσοδίου αὐτοῦ πάντα τὰ δίκαια τοῦ κεφαλατικίου τῆς αὐτῆς χώρας) осим флориатикона, који је државни приход (ἥτης ὀφείλει εἶναι τοῦ δημοσίου),¹⁵³³ а да га после смрти у томе наследе синови Димитрије и Андроник.¹⁵³⁴ У другој, несачуваној аргировуљи, деспот му је доделио и село Врисис, али само да га „има, држи и поседује“ (ἔχειν, κατέχειν, νεμέσθαι), не и да врши дужност кефалије. У трећој аргировуљи из септембра 1433. године ова разлика се губи и она прописује да Плитонов старији син Димитрије управља Фанарионом, а млађи Андроник да влада селом Врисис. Деспот све то чини јер је пре свега Плитон κόσμον αὐτὸν παρασχὼν ἡμῖν τε καὶ τῷ κοινῷ τῶν Ῥωμαίων γένει.¹⁵³⁵ Међутим, цар Константин Драгаш им је хрисовуљом допустио да убирају чак и флориатикон, који је био регална дажбина, иначе неопходна за одржавање фортификације на Пелопонезу.¹⁵³⁶ Коначно, Плитоновим синовим то исто, укључујући и изузеће од флориатикона, аргировуљом гарантује и деспот Димитрије Палеолог, јула 1450. године.¹⁵³⁷

¹⁵²⁹ ПП II, 320–321.

¹⁵³⁰ Ibid., 322–324; *Blanchet*, *Scholarios*, 222.

¹⁵³¹ PLP no. 3630; уп. поглавља Οἰκέιοι, Δοῦλοι и Сенатори.

¹⁵³² Уп. поглавље Οἰκέιοι.

¹⁵³³ Овај порез помиње се у изворима после 1427. године и уведен је за одржавање Хексамилiona, *Zakythinios*, *Despotat*, II, 237–239; cf. *Necipoğlu*, *Byzantium*, 262, n. 11, 269.

¹⁵³⁴ ПП IV, 104–105.

¹⁵³⁵ Ibid., 106–109; *Максимовић*, *Управа*, 99.

¹⁵³⁶ ПП IV, 19–22.

¹⁵³⁷ Ibid., 192–195.

Из једне аргировуље деспота Томе Палеолога сазнајемо да је извесни господин Константин Димитропул,¹⁵³⁸ звани Јеврејин, пошто није имао законите деце (γνησίους αὐτοῦ παῖδας) и наследника, доделио у харистикион (διὰ γράμματος χαριστικῶ)¹⁵³⁹ деспотовом οἰκεῖος Михаилу Каваки¹⁵⁴⁰ сву земљу коју је поседовао, стечену наслеђем и миразом, у селу Диливина, са парицима, виноградима, њивама, стаблима (δένδρα) и свим осталим што се тамо налазило. Кавакис је требало да овом земљом управља и поседује је наследно (κατὰ λόγον γονικότητος κατὰ διαδοχὴν). Деспот Тома му је тим поводом издао и повељу која је то све потврђивала χωρὶς μόνου τοῦ ἀφιεροῦν. Пошто је, међутим, деспотова мајка, монахиња Ипомонија Палеологина, тј. царица Јелена Палеологина затражила, још за живота (διὰ τὸν ἐνάρετον καὶ ὄσιον βίον αὐτῆς),¹⁵⁴¹ од сина да се сва земља и приходи овог села доделе женском манастиру τῆς Ἐλπίδος τῶν Ἀπελπισμένων, званог још и Пепелиница, крај Егиона,¹⁵⁴² које је аргоривуљом деспотовог брата, деспота Порфиροгенита (τοῦ Πορφυρογεννήτου)¹⁵⁴³ манастиру и припало, уз знање и добру вољу Кавакиса. А пошто је и он, Кавакис, имао не мале везе са светињом (ἐπὶ τὸ θεῖον), деспот Тома је одлучио да му додели, у замену, село Валими (οἱ Βαλλοῖμοι), са истим приходима, које не припада ником другом него држави (οὐχ ὑπόκειται ἐτέρῳ τινὶ τὸ καθόλου ἢ μόνον τῷ δημοσίῳ). Стога му деспот издаје ову аргировуљу којом му додељује ὡς ἂν λάβῃ καὶ κρατῇ καὶ κεφαλαττικέυῃ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς половину села Валими, да убира од становника (ἀπὸ τῶν τοιοῦτων ἐποίκων) све оно што је годишње припадало кефалатикиону, тј. 406 перпера, οὐγγίας шест (ваљда перпера), као и половину канискиона (τὸ ἥμισυ κανίσκιον), те тако управља (κεφαλαττικέυῃ) и половином становника.¹⁵⁴⁴

¹⁵³⁸ PLP no. 5345.

¹⁵³⁹ Cf. ODB, 412–413 (*M. Bartusis*).

¹⁵⁴⁰ PLP no. 10022; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹⁵⁴¹ Дакле, аргировуља је издата пре 1450. године, када се она упокојила; cf. *Lampros*, Σιγίλλιον, 297.

¹⁵⁴² О томе где су се налатили манастир и поменуто села *Lampros*, Σιγίλλιον.

¹⁵⁴³ *Lampros*, Σιγίλλιον, 297 веровао је да су то били или деспот Константин Палеолог или сам Тома Палеолог. Рекло би се, међутим, да је у питању деспот Теодор II Палеолог, који се у изворима веома често помиње као πορφυρογέννητος.

¹⁵⁴⁴ ПП IV, 239–240.

Манојло Ласкарис Асан¹⁵⁴⁵ био је кефалија Имброса од 1438/9. до 1444. године. Тириако из Анконе, наиме, у писму Георгију Схоларију од 29. септембра 1444. године, написаном на Имбросу, саопштава свом пријатељу да је заједно са најученијим од Имбриота, Михаилом Критовулом, обишао антички град Имброс. Тамо је, каже, сазнао да је Манојло Асан, по царевој заповести, подигао и украсио на цитадели ново утврђење опасно кулама. Због тога су очигледно он и Критовул саставили, према античким обичајима античке учености, један натпис и поставили га на главну капију. Италијан такође бележи да је у управничковој палати (praetorianam ad aulam) пронашао, као добро знамење свог путпвања, један римски царски натпис на мермеру. Тириако је напустио острво 2. октобра на малом броду са четворицом веслача које је обезбедио Асан (ab Asanio praeside).¹⁵⁴⁶ Један сачувани натпис помиње да је 1442. године он обновио је тамошња утврђења.¹⁵⁴⁷

Верује се да је Георгије Палеолог Дермокаитис (Дρομοκάτης)¹⁵⁴⁸ наследио Манојла Асана Ласкариса као кефалија Имброса. И њега помињу два натписа са острва, од којих је један из 1446/7. године,¹⁵⁴⁹ а други није датован. У једном писму млетачког Сената од 12. новембра 1456. године забележено је да је nobilis Greci Chyrgeorgii Dromocati био спреман да преда острва Имброс и Лемнос Венецији.¹⁵⁵⁰ Био је последњи представник византијске власти на Имбросу.

Јован Палеолог Кантакузин¹⁵⁵¹ био је најпре кефалија Патре. Један документ од 15. маја 1436. године помиње да је, као царев ἑξάδελφος, председавао судом, συγκαθευδόντων μετ' αὐτοῦ τινῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν, који је изрекао пресуду једном Јеврејину по имену Соломон.¹⁵⁵² Он и извесни Теодор Ерастопул¹⁵⁵³ потписани су у документу од 6. августа 1438. године као δοῦλοι τοῦ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου τοῦ πανευτυχεστάτου δεσπότης Ἰωάννης Καντακουζηνὸς Παλαιολόγος, Θεόδωρος

¹⁵⁴⁵ PLP no. 1507.

¹⁵⁴⁶ Cugiac of Ancona, 96, 98.

¹⁵⁴⁷ *Lampros*, 'Επιστολή, 115.

¹⁵⁴⁸ PLP no. 5206; уп. поглавље Архонти на Лемносу.

¹⁵⁴⁹ *Lampros*, 'Επιστολή, 116–117.

¹⁵⁵⁰ *Sathas*, *Μνημεῖα*, I, 231; *Nicol*, *Dermokaites*, 9–10.

¹⁵⁵¹ PLP no. 10974; уп. поглавља Δοῦλοι, Архонти–тителе, Архонти Мореје и Архонти на Лемносу.

¹⁵⁵² *Gerland*, *Neue Quellen*, 218–220; *Zakythinos*, *Despotat*, II, 127–128, 188; *Nicol*, *Kantakouzenos*, 197.

¹⁵⁵³ Читање презимена овог Теодора као Ерастопул није сасвим сигурно, cf. PLP no. 6112.

Ἐραστόπουλος.¹⁵⁵⁴ Алфонсо V Арагонски оловљава га у једном писму од 16. јула 1443. године као управника Патре.¹⁵⁵⁵ Нешто касније, Георгије Сфранцис бележи да му је 1. септембра 1446. године деспот Константин Драгаш дао на управу (εὐηργετήθην τὸ κεφαλατίκιον) Мистру са свим околним местима због његове добре службе (τὴν σὺν καλῆν δουλοσύνην) и поверења и љубави које гаји према њему, али и стога што је желео да и у Мистри буде као у Коринту и Патри, које држе Јован Кантакузин и Алексије Ласкарис. Тако ће моћи да, уз помоћ свог месазона Евдемоноиоаниса, када је у Коринту тамошње послове обавља са месазоном и Кантакузином, у Патри са месазоном и Ласкарисом, а у Мистри са месазоном и Сфранцисом.¹⁵⁵⁶ Јован Палеолог Канталузин је личност која је 1451. године подржавала идеју, са којом су се сви сложили, да се Драгаш ожени трапезунтском принцемом.¹⁵⁵⁷ Сфранцис такође бележи да су само Јован Кантакузин и он знали да је Јован Хуњади тражио од цара Селимврију или Месембрију, како би помогао опседнутом Цариграду.¹⁵⁵⁸ Тириако из Анконе приповеда како је 17. априла 1448. године поново посетио Акрокоринт и тамо је срео „Јована Кантакузина, величанственог човека од краљевске лозе и изванредног како у вештинама мира тако и рата, управника области Коринта у име спартанског краља Константина (*Iohannem Κατακουζινὸν, magnificum ac regia de stripe virum nec non pacis bellique artibus praestantem pro Spartano rege Constantino Corintheae provinciae praesidem comperimus; Ἰωάννην τὸν Κατακουζινὸν πανάριστον καὶ μεγαλοπρεπῆ βασιλικοῦ τε γένους ἄνδρα, διὰ τοῦ σπαρτιάτῳ ἄνακτος κορινθίας μέντοι Ἐπαρχίας ἡγεμονιεύοντα εὖρον*)“. Када га је препознао као старог пријатеља још из Патре, Јован је Тиријака примио са изузетном љубазношћу и дарезљиво му је дао, будући да се управо био вратио из лова, велику порцију јелена, као и друге прикладне дарове. Били су свесни, наставља даље Тириако, да је Јованов угледни и славни син Константин, заслужно постављен за

¹⁵⁵⁴ Gerland, Neue Quellen, 218–222; Zakythinos, Despotat, II, 112.

¹⁵⁵⁵ Laurent, Familiae, 99. Nicol, Addenda, 313 слаже се са Лорановом исправком, али сам, чини се омашком, наводи погрешну годину, 1453.

¹⁵⁵⁶ Sfranze, Cronaca, 96.

¹⁵⁵⁷ Ibid., 116.

¹⁵⁵⁸ Ibid., 140.

Comitem Palatinum Lateranensem (Κόμιτα Παλατίνου τὸν Λατερανένσιον)¹⁵⁵⁹ од стране истог краља Константина, јер је истакнуто управљао некада славним ахајским градом Егионом (Востица), а у време немира између Турака и Мађара пребацио је са Пелопонеза у Етолију, Локриду и Парнаску Фокиду војску састављену од коњице и пешадије како би ослободио градове које су окупирали варвари и сукобио се са непријатељем код Неопатре и на падинама планине Пинд, како доликује великом човеку, и заузео је два града, Лидорикију и Евантију, који се „сада“ по њему зове Кантакузинопољ, и обновио је њихове бедеме и цитаделе онолико величанствено колико се то могло.¹⁵⁶⁰ Могуће је и да је био и чиновник на Лемносу 1463. године.¹⁵⁶¹ Д. Никол био је мишљења да је побегао из Цариграда када су Турци продрли у град, с обзиром на то да се извесни Giovanni e Demetrio Catacuseni налазе се на списку путника који су на броду ђеновљанскг адмирала Зорза Дорије побегли из Цариграда 1453. године.¹⁵⁶²

Константин Палеолог Кантакузин¹⁵⁶³ био је син Јована Палеолога Кантакузина и, како је већ поменуто, управник Востице (Егиона) на обали Коринтског залива. Тамо га априла 1448. године помиње Ћиријако из Анконе.¹⁵⁶⁴ Знамо да је папа Евгеније IV документом од 22. јуна 1446. године доделио титулу *comes palatinus* Латерана *dilectus filius nobilis vir Constantinus Cantacuzinus Paleologus* због труда који је овај уложио по питању уније Црква.¹⁵⁶⁵ Очигледно је, дакле, био ревносни присталица уније.¹⁵⁶⁶ Августа 1452. године он је послао Јована Спањола (Spagnolo) краљу Алфонсу V поводом преговора чија тема није јасна. На крају писма које је њему упутио напуљско–арагонски краљ, Константин је поменут као *Illustri*

¹⁵⁵⁹ Грчке речи су додате касније на маргини рукописа, Syriac of Ancona, 400 n. 61.

¹⁵⁶⁰ Syriac of Ancona, 338–342.

¹⁵⁶¹ Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 300; Actes de Dionysiou, 137.

¹⁵⁶² Nicol, Kantakouzenos, 198 и n. 18. Cf. Mertziou, Περὶ τῶν διαφύγοντων, 172.

¹⁵⁶³ PLP no. 10977; уп. поглавље Архонти Мистре.

¹⁵⁶⁴ Syriac of Ancona, 338–342.

¹⁵⁶⁵ Jorga, Notes, II, 418; Zakythinou, Despotat, II, 231 n. 7.

¹⁵⁶⁶ Nicol, Kantakouzenos, 199 верује и да је био обраћеник.

*Catacosino Constantino Paleologo Comiti Palatino consanguineo et amico nostro carissimo.*¹⁵⁶⁷

Кантакузин Стравомитис,¹⁵⁶⁸ храбар човек (ἄνδρας γενναῖος, εἰ χρὴ καλεῖν αὐτὸν ἄνδρα), послат је као управник Зитунија (ἐν Ζητουνίῳ σταλείς εἰς ὑπατεῖαν) у време када је, током 1422. године, Мурат II опсео Солун и пустошио околину града, као и град Зитунион и његову околину.¹⁵⁶⁹ Овај Стравомитис нанео је велике штете Турцима који су тамо живели и успешно је бранио и само утврђење и његову околину.¹⁵⁷⁰ Д. Никол је био мипљења да је Стравомитис тај Кантакузин који је поменут као εἰς τῷ Σκεινούδην κεφαλῇ ὁ Καντακουζηνός.¹⁵⁷¹ Недовршена и недатирана вест једне кратке хронике (ὁ δὲ Δημήτριος Καντακουζηνοῦ τοῦ Στραβομίτη τὴν κόρην ...) ¹⁵⁷² дала је повода да се у одредници посвећеној овој личности у *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* претпостави да је био таст деспота Димитрија Палеолога.

Вријеније Леонтарис¹⁵⁷³ се помиње као кефалија Селимврије у синодалном документу од јуна месеца 1400. године. У питању је судски случај у којем је презвитер Михаило Хумн оптужио Јована Зарахуниса за бигамију. Наиме, према презвитеровим тврдњама, Зарахунис је отишао из Селимврије, у којој је имао жену и дете, у Цариград и оженио се његовом ћерком уз мираз од 600 перпера. И кад су се мир и ситуација са Селимвријом средили,¹⁵⁷⁴ пошто се његова прва жена појавила да тражи мужа, презвитер је, уплашивши се за свој положај, ћерку и имовину, затражио да се Зарахунис оптужи за превару. Овај је, међутим, на суду тврдио да се оженио својом првом женом под присилом кефалије (ὕπὸ τῆς κεφαλῆς) Селимврије, Вријенија

¹⁵⁶⁷ *Fr. Cerone*, *La politica orientale di Alfonso d'Aragona*, *Archivio storico per le provincie napoletane* 27 (1902) 597–598 (цитирано према *Nicol*, *Kantakouzenos*, 199 n. 20); *Zakythinos*, *Despotat*, II, 111, 115.

¹⁵⁶⁸ PLP no. 10987.

¹⁵⁶⁹ Уп. *Николић*, *Византијски писци*, 80–81.

¹⁵⁷⁰ *Ducas*, 239. Верије се да се Зитунионналасио у области данашње Ламије, cf. *Matschke*, *Ankara*, 56–63.

¹⁵⁷¹ *Lampros*, *Συλλογή*, 153; *Nicol*, *Kantakouzenos*, 167, који идентификује Σκεινούδη као Зитунион.

¹⁵⁷² *Kleinchroniken I*, 186. У то сумња *Nicol*, *Kantakouzenos*, 167 n. 13, јер није познато да се деспот Димитрије женио три, већ два пута.

¹⁵⁷³ PLP no. 14669→92519; уп. поглавља *Дефенсори* и *Οἰκείοι*.

¹⁵⁷⁴ Под миром у Селимврији се вероватно подразумева измирење између цара Манојла II и Јована VII, које се одиграло 1399. године. Манојло II је, наиме, пре него што ће се упутити у Западну Европу, како би од тамошњих владара и држава добио помоћ за опсађени Цариград, управу престоницом препустио свом синовцу, *Ђурић*, *Сумрак*, 94–95. О томе у чијим се рукама налазила Селимврија на прелазу из XIV у XV век, уп. *Мешановић*, *Последњи век*, 262–265.

Леонтариса, тврдећи да то могу да потврде како сам Вријеније тако и становници Селимврије. Они то, међутим, нису учинили и оптужени такође није имао шта да одговори на приповест коју је његова жена саопштила о њиховом браку и крштењу њиховог детета. Патријарх је проценио да је други брак, са презвитеровом ћерком, незаконит. Зарахунис је требало да узме своју прву жену, врати мираз другој, уз триста перпера компензације и да преузме одговорност о детету из другог брака. Кад се, потом, покушало да установи који су Захарунисови приходи, испоставило се да је он уговор о другом браку фалсификовао. Зарахунис је, на основу тога, требало да исплати све трошкове од сопствене имовине, како не би извукао корист из нелегитимног брака. Читав овај износ презвитеру је дала Зарахунисова тетка, која је у овом случају била *προικανάδοχος*.¹⁵⁷⁵

Да је Вријеније Леонтарис био кефалија Цариграда,¹⁵⁷⁶ саопштава нам Јован Хортазмен. Он му се обраћа као кефалији престонице (*Βρυεννίῳ τῷ Λεοντάρῃ κεφαλῆ Κωνσταντινουπόλεως*):

„Баш као што архонту приличи да може да чини добро, онима којима је рад да честољубиво пружа милост, тако они који прихватају од њега дато, из честољубља не треба да употребе више од онога што је потребно. Јер тако би се и једнима и другима сачувало оно што им припада (*τὰ προσήκοντα ἀποσώζοιτο*). Баш због тога ти, насветлији од архоната (*λαμπρότατε ἀρχόντων*), пружио си ми јуче извесну милост у обиљу, а ја сам је опет прихватио са разложном захвалношћу (*μετ' εὐγνωμοσύνης εὐδιακρίτοι*). Јер уче нас да пријатељство моћних користимо, не да злоупотребљавамо“.¹⁵⁷⁷

Манојло Ескаматисмен¹⁵⁷⁸ помиње се, заједно са царевим *θεῖος* и протовестијаритом Теодором Палеологом,¹⁵⁷⁹ као кефалија на Лемносу. Тако им се

¹⁵⁷⁵ ММ II, 401–404; *Darroutès*, *Regestes*, no. 3141; *Ферјанчић*, *Оглед*, 74. О овом случају и термину *προικανάδοχος*, који се јавља само у патријаршијском регистру, cf. *Macrides*, *Dowry and Inheritance*, 91, 95.

¹⁵⁷⁶ *Matschke*, *Ankara*, 248, n. 51 расправља о могућностима када је могао да постане кефалија Цариграда и сматра да је то било могуће између 1402. и 1422. године.

¹⁵⁷⁷ *Chortasmenos*, 226.

¹⁵⁷⁸ PLP no. 6145→91872; уп. поглавља *Οἰκέλοι*, *Посланици*, *Архонти Солуна* и *Архонти на Лемносу*.

¹⁵⁷⁹ PLP no. 21461; уп. поглавља *Архонти–тителе* и *Архонти на Лемносу*.

(τοὺς κεφαλὰδας τῆς Λήμνου) обраћа цариградски патријарх Антоније IV у питакиону од априла 1396. у којем подсећа да је Калоитис Хрисолорас,¹⁵⁸⁰ пошто је своју жену оставио ἐπὶ χρόνιος πολλοῖς незбринуту, имао намеру да јој пошаље све што је било део њеног мираза, иначе великог и вредног. Међутим, умро је пре него што је то успео да уради. Сада жена тражи свој мираз у вредности од ὑπερπύρων λιτρῶν εἴκοσι πέντε. Пошто је и цар био упознат са случајем и пошто је сазнао за Хрисолорасову смрт, упутио је оризму патријарху да се жени да оно што јој по закону припада. Стога патријарх тражи од кефалија да продају његову непокретну имовину, зграде, винограде, села и, ако има, шта друго, те да покретну и новац од продате непокретне имовине пошаљу њему, као и тестамент, ако постоји. Ако тестамент, међутим, нема, треба то да напишу патријарху, како би постојао доказ, за случај да се неко у будућности појави и оспори овај чин. Истовремено ће патријархово писмо бити послато по читавој земљи (πρὸς πᾶσαν τὴν χώραν).¹⁵⁸¹

Убрзо после тога Ескаматисмен је поменут као кефалија Солуна. Наиме, у акту царевих δοῦλους Павла Газиса и Георгија Принкиписа из априла 1409. године, који су, на заповест цара Манојла II, издате нешто пре овог датума, обавили размену неких метоха између Велике Лавре и фиска, Ескаматисмен се помиње као τὸν οἰκεῖον τῆ κρατ(αιᾶ) κ(αὶ) ἀγία βασιλ(εία) αὐτοῦ λαμπρότατον κεφαλὴν Θεσσαλονίκης.¹⁵⁸² Зна се да је ту службу је сигурно обављао и фебруара 1414. године. Тада је, наиме, као δοῦλος и κεφαλὴ τῆς θεοσώστου καὶ περιφανοῦς πολέως Θεσσαλονίκης, објавио један документ у којем детаљно објашњава спор између Дохијара и Ксиропотама око села Ермелиа. Дохијар је, захваљујући Ескаматисмену, повратио највећи део својих поседа и очувао их је у време Турака.¹⁵⁸³

Обично се узима да је Димитрије Ласкарис Леонтарис у два наврата, од 1403. до 1408. и 1415–1416. године, био кефалија у Солуну.¹⁵⁸⁴ Дука нас извештава да је цар Јован VII послао Димитрија Леонтариса, мудрог и у стварима рата вештог

¹⁵⁸⁰ PLP no. 31162.

¹⁵⁸¹ MM II, 267–269; *Darrouzès*, Regestes, no. 2941, no. 3023.

¹⁵⁸² Actes de Lavra, III, 157.

¹⁵⁸³ Actes de Docheiareiou, 279–285.

¹⁵⁸⁴ PLP no. 14676; уп. поглавља Οἰκεῖοι, Сенатори, Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

човека, да преузме управу над Солуном, пошто га је, са другим областима, Бајазитов син Сулејман предао Византинцима на основу уговора у Галипољу који је са синовцем Манојла II склопио јануара–фебруара 1403. године.¹⁵⁸⁵ Након потписивања уговора организована је експедиција, са Ласкарисом на челу, како би његова одредба која се тичала враћања византијских територија била спроведена у дело. О томе је, додуше помало конфузно, опис оставио солунски архиепископ Симеон. Леонтарисов долазак под Солун изазвао је пометњу међу Турцима, од којих су неки побегли, а преостали су одбили да се повуку. Унутар самог града становништво је било подељено – било је оних који су се противили предаји града Византинцима, а које Симеон назива μικρόψυχοι. Услед настале збрке, Турци су се повукли на акропољ, а ὁ παρὰ βασιλέως πεμφθεὶς, τὴν τοῦ Δημητρίου Δημήτριος, τὴν ἀρετὴν θαυμαστός, ὁ λαμπρὸς Λεοντάρης, повукао се даље од града, одакле је покушавао да приволи грађане Солуна да пређу на његову страну. У свему је помогао и заштитник Солуна, Св. Димитрије, а Симеон Солунски се игра речима и именима, подразумевајући и Св. Димитрија и Димитрија Леонтариса за спасиоце града (καὶ δίχα στρατηγοῦντος ἐνίστανται). Како су становници Солуна почели да се организују против Турака, позвали су Леонтариса на преговоре, те је, коначно, Солун прешао у византијске руке (τοῖς χριστιανοῖς βασιλεῦσιν) 17. јуна 1403. године, како то архиепископ изричито наводи истовремено именујући Леонтариса.¹⁵⁸⁶ Дука извештава да је Леонтарис, преузевши град и обавестивши о томе цара, увео у Солун цара Јована (VII) и поставио га је за цара читаве Тесалије.¹⁵⁸⁷ Или необавештен добро, или наклоњен царевом синовцу, тек Дука у овој вести, чини се, греша. Град је, наиме, предат Леонтарису, који га је преузео у име Манојла II, а који је нећака протерао на Лемнос. Овај ће dospети у други град Царства тек у јесен 1403. године.¹⁵⁸⁸ Нешто касније, приповедајући о збивањима везаним за покушај Мустафине узурпације трона Мурата II, Дука бележи да је цар Манојло II опозвао договор који је имао са Мустафом, изгнаним на Лемнос, и одлучио је да позове Димитрија Ласкариса Леонтариса, мужа и, треба рећи, храброг

¹⁵⁸⁵ О уговору у Галипољу и његовим одредбама cf. *Dennis*, *Byzantine–Turkish Treaty*, 82f.

¹⁵⁸⁶ *Balfour*, *Symeon*, 44–47, 115–116; *Мешановић*, Јован VII, 108–109.

¹⁵⁸⁷ *Ducas*, 113.

¹⁵⁸⁸ *Balfour*, *Symeon*, 44–46; *Ђурић*, Сумрак, 127 н. 101.

војсковођу који је био поштован подједнако у Лакедемонији и у Тесалији док је њом још владао царев синовац Јован Палеолог. Димитрије, каже Дука, εἶχε τὰ πρῶτα τῶν τιμῶν παρ' αὐτοῦ. А када је Јован умро, цар је послао свог трећег сина, крунисавши га за деспота, у Тесалију, док је Леонтариса опозвао одатле, како би га имао уз себе у Цариграду као мудрог човека и изврсног у војним стварима.¹⁵⁸⁹ Симеон Солунски, међутим, бележи да је по смрти Јована VII, септембра 1408. године, цар поставио једног архонта који је управљао Солуном у име малолетног деспота Андроника (ἄρχοντα ταύτης ἐγκαθιστᾶ καί τινα ἐκδίδωσι τῶν ἐκλελεγμένων αὐτῷ τὰ τῆς ἀρχῆς διοικεῖν). У граду се још једном испољило незадовољство против управника из Цариграда, који је постављен да влада градом у име малолетног деспота, па је лично цар дошао како би средио прилике.¹⁵⁹⁰ Манојло II боравио је у Солуну после септембра 1408, највероватније током пролећа 1409. године. Симеон, треба нагласити, овог пута не именује тог архонта. Верује се да је овај архонт био Димитрије Ласкарис Леонтарис и да је он представљао василевсов ауторитет у граду све до 1415. године.¹⁵⁹¹ Међутим, како је већ речено, у акту издатом манастиру Велика Лавра пре априла 1409. године као кефалија града се помиње Манојло Ескаматисмен, а исти документ нам саопштава да је цар заповедио свом сину и кефалији Ескаматисмену да обаве размену неких поседа између манастира и државне благајне. То би значило не само да је малолетни деспот Димитрије био у Солуну у том тренутку, већ да је управљање градом било у рукама Ескаматисмена.¹⁵⁹² То би, такође, значило да је тачна Дукина вест да је цар Манојло II најпре послао сина у Солун, а одатле опозвао Леонтариса како би га имао уз себе у Цариграду.¹⁵⁹³ У пролог томе иде и чињеница да се Леонтарис, као царев οἰκέτορ, помиње као учесник синода из 1409. године који је осудио епископе Макарија Анкирског и Матеја

¹⁵⁸⁹ Ducas, 175.

¹⁵⁹⁰ Balfour, Symeon, 48, 122–123.

¹⁵⁹¹ Бурић, Сумрак, 146, 147 н. 161.

¹⁵⁹² Бурић, Сумрак, 147 н. 161 неутемељено је био мишљења да је прави аутор акта у коме се Ескаматисмен помиње као кефалија Солуна, што му је преомакло, заправо, уместо малолетног деспота, био Леонтарис.

¹⁵⁹³ Супротниг мишљења био је Ферјанчић, Деспот Андроник, 228.

Мидијског.¹⁵⁹⁴ Ако је, дакле, Леонтарис био кефалија Солуна, ову функцију је обављао од јуна до јесени 1403. и нешто касније, тј. после фебруара 1414. године, јер се тада као кефалија града поново помиње Ескаматисмен. У документу из фебруара 1415. године, којим се манастиру Ватопеду потврђује као посед село Ланца, он је потписан као δοῦλος τοῦ κραταιοτάτου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως.¹⁵⁹⁵ Марта исте године помињу га, као τοῦ οἰκείου τῷ κραταιοτάτῳ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν αὐθέντη καὶ βασιλεῖ κῦρ Δημητρίου τοῦ Λεοντάρη, као цареви δοῦλοι, Михаило Цамплакон, Јован Радин и Стефан Дука Радин.¹⁵⁹⁶ То даје, евентуално, основа да је, иако ови документи то изричито не тврде, у ово време био кефалија Солуна. Не треба, коначно, заборавити да га његов унук помиње, у краткој хроници коју је саставио о својој породици, као *кефалију над кефалијама* (κεφαλὴ τῶν κεφαλᾶδων).¹⁵⁹⁷ Ако и јесте био кефалија Солуна који је градом управљао уместо малолетног депота Андроника, то се мења, пошто је цар Манојло II лично предао сву власт свом сину у пролеће 1415. године.¹⁵⁹⁸ Оно што је, пре свега, видљиво у свим овим вестима које се тичу Леонтариса, јесте, чини се, његова војничка функција. Леонтарис је, наиме, одиграо значајну улогу у односима између Османлија и Византинаца у догађајима који су уследили пошто је Мустафа, Бајазитов син, покушао да узме престо од свог брата Мехмеда I. Дука извештава да су се њихове снаге сукобиле у близини Солуна крајем 1416. године и да је Мехмед био бољи. Мустафа и Џунеид били су присиљени да уђу у Солун, где их је срдечно дочекао Димитрије Ласкарис Леонтарис. Ујутро му је Мехмед послао гласника тражећи да му овај, у име пријатељстав које је имао са царем Ромеја, преда обојицу или ће султан, у супротном, узети Солун, као и Леонтарисов живот. Леонтарис, будући најмудрији (φρονιμώτατος ὢν) одговара му како он сам није господар, већ слуга (δοῦλος τυγχάνω) подједнако царев и емиров, али да му је дужност да о свему обавести цара. Јер, није обичан Турчин доспео на царев двор, већ султанов брат. Стога га моли да се стрпи, док од цара, кога је већ о свему

¹⁵⁹⁴ *Laurent*, Trisépiscopat, 134.

¹⁵⁹⁵ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικᾶ, 335; *Ферјанчић*, Деспот Андроник, 229.

¹⁵⁹⁶ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικᾶ, 336.

¹⁵⁹⁷ *Kleinchroniken I*, 648.

¹⁵⁹⁸ *Ферјанчић*, Деспот Андроник, 234.

обавестио, не добије заповест шта треба да учини. Султан се са тим сложио. Цар се, потом, обавезао да ће и Мустафа и Џунеид остати у затвору током читавог Мехмедовог живота. Леонтарис је добио заповест од цара да их пошаље њему. Пошто су приспели у Цариград, цар је потом Мустафу послао на Лемнос, а Џунеид је затворен у манастир Богородице Памакаристос.¹⁵⁹⁹ Међутим, И. Ђурић, показујући да је током ових збивања у Солуну боравио и Јован VIII, сумња да је Леонтарис, ако је уопште и био у граду, у том случају могао да води главну реч у преговорима.¹⁶⁰⁰ Када је, 1421. године, на престо дошао Мурат II, цар је, приповеда Дука, позвао Леонтариса, храброг војсковођу, и поставио га је на чело флоте од десет тријера коју је одаслао на Лемнос и заповедио му је да ослободи Мустафу и постави га владара у Тракији.¹⁶⁰¹ Пошто је ослободио и Мустафу и Џунеида, Леонтарис их је, добивши њихову заклетву да ће бити верни цару и да ће му предати неке територије, обојицу пребацио у Галипољ, где заједно са њима покушава да заузме тврђаву.¹⁶⁰² Пошто су успели да заузму Галипољ, Леонтарис је, ослањајући се на заклетву, почео да пребацује наоружање са бродова у град. Томе се успротивио Џунеид, саопштавајући му да је гест његове добре воље то што ће византијски војсковођа безбедно доспети у Цариград – његова нетакнута глава му је награда за све што је учинио. Пошто му је то исто, опширно, образложио и Мустафа, Леонтарис је, пошто је и сам одржао дугачак говор, отпловио за Цариград.¹⁶⁰³ Знамо да је, потом, цар Манојло II боравио у Солуну током јесени и зиме 1414/1415. године.¹⁶⁰⁴

Знамо да је његов син Јован Ласкарис Леонтарис¹⁶⁰⁵ био кефалија Селимврије. Кратка хроника бр. 98Ц бележи да је умро јануара 1437. године и да је, као кефалија Селимврије, сахрањен у Продромовом манастиру у Селимврији.¹⁶⁰⁶ Он је

¹⁵⁹⁹ Ducas, 157–159; *Imber*, Ottoman Empire, 80–82, 87.

¹⁶⁰⁰ *Ђурић*, Сумрак, 196.

¹⁶⁰¹ Ducas, 173–175.

¹⁶⁰² *Ibid.*, 181–183.

¹⁶⁰³ *Ibid.*, 195–201; *Ђурић*, Сумрак, 233.

¹⁶⁰⁴ *Ibid.*, 188.

¹⁶⁰⁵ PLP no. 14679.

¹⁶⁰⁶ *Kleinchroniken I*, 649. То је по свој прилици био исти манастир који је у овом граду подигао велики дукс Алексије Апокавк. Индикативно је и то што је 1462/3. године сва покретна имовина манастира „великог дукса“ у Селимврији пренета у Св. Продрома у Петри у Цариграду, исте године кад је

идентификован као Јован Леонтарис који се, како извештава Халкокодил, истакао у сукобу који је 1434. године избио између Цариграда и Галате стога што је цар Јован VIII предузео кораке како би ставио под контролу трговачке послове ове ђеновљанске колоније, јер је наносила штету цариградској трговини. Сукоб је окончан у корист Византинаца.¹⁶⁰⁷ Знамо и да је био адресат кардинала Висариона.¹⁶⁰⁸

Димитрије Палеолог Метохит¹⁶⁰⁹ био је, верује се, последњи кефалија Цариграда. Породична хроника Леонтариса, коју је саставио Димитрије Ласкарис Леонтарис (млађи), обавештава нас да је био ожењен Евфросином Палеологином Леонтарином, ћерком Димитрија Палеолога Метохита, τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου καὶ κεφαλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.¹⁶¹⁰ Верује се, такође, и да је пре тога, негде између 1435. и 1444. године, био и кефалија на Лемносу. Наиме, препис једне повеље, сачуван у Cod. Vat. Gr. 1557, упућен је великом примикирију Димитрију Палеологу Метохиту, ἐν ταυτῇ τῇ νήσῳ εὕρισκόμενον εἰς καθολικὴν κεφαλὴ. Актом се извесном Кондостефану одобрава да увећа проходе за 20 перпера, а помињу се и сељаци у Палеокастру које је „покојни цар и отац царства ми“ ослободио од пореза.¹⁶¹¹ В. Лоран је, стога, веровао да је у питању острво Лемнос, а повељу је приписао деспоту Димитрију и датовао је у време између 1435. и 1444. године.¹⁶¹²

Манојло Бохалис,¹⁶¹³ зет Георгија Палеолога, месазона најпре деспота Томе, а потом деспота Димитрија, помиње се као кефалија Леонтарија. Халкокондил приповеда да се Бохалис, ὁ Λεοντάρης ἄρχων, још 1453. године побунио против деспота Томе Палеолога, али га је његов војсковођа Раул ослепео.¹⁶¹⁴ Георгије Сфранцис нас, потом, извештава да је Мехмед Освајач, пошто је 1460. године заузео

манастир дат мајци Махмуд паше Анђеловића, cf. *P. Magdalino*, *Byzantine Churches of Selymbria*, DOP 32 (1978) 309–318, нарочито 314, n. 44, и 315.

¹⁶⁰⁷ Chalc. II, 61; *Necipoglu*, *Byzantium*, 191.

¹⁶⁰⁸ *Mohler*, *Bessarion*, 437–439.

¹⁶⁰⁹ PLP no. 17981; уп. поглавља Архонти–титуте, Посланици и Архонти на Лемносу.

¹⁶¹⁰ *Kleinchroniken I*, 647.

¹⁶¹¹ *Laurent*, *Gouverneur*, 197–198; *Branuses*, "Ἐγγράφα Πάτμου, 323–325; *Branuses*, Ἀνέκδοτος ὄρισμός, 349–359.

¹⁶¹² *Ibid.*, 200.

¹⁶¹³ PLP no. 19805; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁶¹⁴ Chalc. II, 171.

Леонтари, побио сво становништво које се одатле склонило у Гардики. Исто би се, наставља историчар, догодило и са некадашњим управницима Леонтарија (οἱ ποτε ἀρχηγοὶ αὐτῶν Μποχαλαῖοι), да их те судбине није спасао беглербег Махмуд, јер је жена Михаила Бохалиса била беглербегова рођака. Халкокондил допуњава да су у питању били Михаило Бохалис, ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, καὶ οἱ προσήκοντες αὐτῶ, вероватно његови сродници.¹⁶¹⁵ Он им је дао људе који су их отпратили ван града. Пошто су се ови код Понтика докопали брода, побили су беглербегове људе и побегли на Крф.¹⁶¹⁶

Андроника Ласкариса Падијата¹⁶¹⁷ помиње Георгије Сфранцис као посланика кога је 1429. године деспот Константин Драгаш упутио у Патру ради преговора који су имали за циљ да се изнађе решење како би овај град дошао под његову власт. Андроник је, разговарајући са тамошњим свештеницима и световњацима, одбио тајне предлоге становника Патре, да се град преда Византинцима, као немогуће и непотребне. Њега је Драгаш као кефалију (εἰς κεφαλὴν) послао у Андрусу, а други архонти били су послати у тамошње тврђаве као кефалије (εἰς τὰ ἐκεῖσε κάστρη κεφαλᾶδες). Исти је био случај и са првим архонтом ове куће (ὁ πρῶτος τῶν ἀρχόντων τοῦ ὀσπιτίου αὐτοῦ), Алексијем Ласкарисом који је као кефалатикион добио Востицу, где је и остао.¹⁶¹⁸ Постоји могућност да је он иста личност као и један Ласкарис, кефалија Андруссе 1422. године, који се борио против Еркулиа Токо.¹⁶¹⁹

Алексије Ласкарис Филантропин,¹⁶²⁰ ὁ πρῶτος τῶν ἀρχόντων τοῦ ὀσπιτίου αὐτοῦ, тј. Ласкариса, је, како је већ речено, 1429. године постао кефалија Востице. Како би Драгаш као нови господар области које су биле под влашћу принца Асана Чентуриона Цакарије прошао кроз њих на начин на који му је то доликовало и стигао у околину Андруссе, написане су наредбе свима у околини овог града да се 15. марта те године свако од њих појави са оружјем и мноштвом људи из своје области. О томе

¹⁶¹⁵ Ibid., 230.

¹⁶¹⁶ Sfranze, Cronaca, 162.

¹⁶¹⁷ PLP no. 21290; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁶¹⁸ Sfranze, Cronaca, 40–42.

¹⁶¹⁹ Schiró, Cronaca dei Tosco, 506, 508; cf. PLP no. 14520.

¹⁶²⁰ PLP no. 29753; уп. поглавља Посланици и Архонти Мореје.

је био обавештен и Ласкарис у Востици.¹⁶²¹ Како је то такође већ помињано, Сфранцис је забележио да је, пошто му је септембра 1446. године доделио у кефалатикион Мистру и околину, деспот Константин саопштио свом пријатељу да жели да и његова управа у Мистри буде попут оне Јована Кантакузина у Коринту и Алексија Ласкариса у Патри.¹⁶²² Коначно, пошто је умро цар Јован VIII, а Цариграђани, царица Јелена Драгаш, деспоти и архонти подржали деспота Константина као његовог наследника, из престонице су у Мореју постати Алексије Филантропин Ласкарис, кога је Драгаш пре тога упутио у Цариград да помаже деспоту Томи, и Манојло Палеолог Јагр. Они су 6. јануара 1449. године Драгаша начинили царем (βασιλέα πεποιήκασιν).¹⁶²³ По свој прилици је он ὁ πάντα καλῶς Ласкарис који је 1435. године однео Схоларијево писмо његовом ученику Јовану.¹⁶²⁴ Потоњи цариградски патријарх је и њему, крајем 1435. године, упутио једно писмо. У њему му се захваљује на саветима и обећањима да ће му се ускоро указати добра срећа, захваљујући деспоту Константину, због чега је, иако је претходно намеравао да напусти престоницу, Схоларије одлучио да проведе зиму у Цариграду.¹⁶²⁵ Алексије се занимао за питања уније и верује се да је био њен противник. Најкасније 1437. године преноси преписку између Јована Евгеника и потоњег кардинала Висариона.¹⁶²⁶ Висарион је, по повратку са сабора у Фиренци, на Алексијев захтев, саставио спис *О исхођењу Св. Духа* и адресирао га на њега.¹⁶²⁷

Један Манојло Палеолог¹⁶²⁸ управљао је Монемвасијом у када је, маја 1460. године, Фатих покренуо експедицију против деспота Палеолога на Пелопонезу. Најпре се упутио у престоницу, Мистру, коју му је, немајући избора, деспот Димитрије предао. Султан му је саопштио да не може више њом да управља (τὸν τόπον τοῦτον πλέον οὐδὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἄρχῃς). Али пошто је одлучио да узме

¹⁶²¹ Sfranze, Cronaca, 40–42.

¹⁶²² Ibid., 96.

¹⁶²³ Ibid., 102; Kleichroniken I, 269.

¹⁶²⁴ ПП II, 285.

¹⁶²⁵ ПП II, 312–313; Blanchet, Scholarios, 306–307.

¹⁶²⁶ ПП I, 165.

¹⁶²⁷ Bessarion Nicaenus, De spiritus sancti processione, ed. E. Candal, Concilium Florentinum, Documenta et scriptores, Ser. B, VII 2, Roma 1961, 3.

¹⁶²⁸ PLP no. 21515; Papadopoulos, Versuch, no. 183; уп. поглавље Архонти Мореје.

његову ћерку за жену,¹⁶²⁹ деспот ће област дати њему, а овај ће му, за узврат, дати другу у којој ће да живи (ἕτερον κόσμον, εἰς τὸ ἡ ἐχρητε ἡ ζήτε). Деспот је, потом, послао и неке од својих архоната заједно са Турцима који су се упутили у Моневасију, по будућу младу и њену мајку, јер су оне боравиле тамо. Деспотица и њена ћерка одмах су изашле из града, али су Монеμвасиоти на челу са Манојлом Палеологом (ὁ εἰς κεφάλην εὐρισκόμενος Μανουήλ ὁ Παλαιολόγος) задржали тврђаву и предали је потом деспоту Томи, а овај папи.¹⁶³⁰ Шта се дешавало са градом неколико наредних година, није сасвим јасно. По свој прилици се налазио под папским протекторатом већ од краја 1460. године.¹⁶³¹ Једна кратка хроника бележи да су негде током 6972. (=1463/4) године Млечани узели Монеμвасију од кефалије (ἀπὸ τὴν κεφαλὴν) господина Манојла Палеолога.¹⁶³² Он је, највероватније, и у међувремену управљао градом.¹⁶³³

Μихаило Палеолог¹⁶³⁴ најпре се у једном акту из 1407. године, којим су Георгије Јагупис и Антоније Калотет, на основу цареве простагме, доделили манастиру Св. Пантелејмона на Св. Гори неке поседе на Лемносу, помиње као земљопоседник на овом острву.¹⁶³⁵ Није могуће прецизно га идентификовати. Помиње се и као кефалија Лемноса 1415. године и секретар Манојла II Палеолога.¹⁶³⁶

У династичко-политичком сукобу двојице преосталих деспота Палеолога, Томе и Димитрија, узели су, као и остали архонти на Пелопонезу, учешћа и Тома Палеолог Ралис¹⁶³⁷ и његов брат Георгије Раул, архонт.¹⁶³⁸ Сачувано је једно писмо које је Θωμᾶ Παλαιολόγου του Ράλη κεφαλῆ Παλαιῶν Πατρῶν 1. августа 1456. године, као господару и брату, упутио Филипу Фоскарију. У њему му саопштава да је примио Фоскаријево писмо и да ће се према његовом сину Урбану, који је као

¹⁶²⁹ О преговорима око овог брака cf. Chalc. II, 224–228; Sfranze, Cronaca, 152; Critobulos, 142 и претходно излагање.

¹⁶³⁰ Sfranze, Cronaca, 160.

¹⁶³¹ *Κρηκὴ*, О Монеμвасији, 131–132; *Kalligas*, Μονεμβασία, 253–255.

¹⁶³² Kleinchroniken I, 275.

¹⁶³³ *Kalligas*, Μονεμβασία, 255–256.

¹⁶³⁴ PLP no. 21526.

¹⁶³⁵ Actes de Saint–Pantéléèmôn, 123–124.

¹⁶³⁶ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικα, 434.

¹⁶³⁷ PLP no. 24061; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁶³⁸ PLP no. 24115; уп. поглавље Архонти Мореје.

κουσουλιέριος пристигао у Модон, односити као према свом детету. Тома се такође нада и да ће Урбан *ὡς πληρώσει καὶ τὸ ὀφφίκιον του, ὅπου τὸν εὐεργέτησεν ἢ αὐθεντία*, те да ће се вратити назад и затећи оца у здрављу.¹⁶³⁹ Није јасно овде какав је то офикион требало да плати Урбан. Смисла једино има да је требало да плати за то да му се уступи тј. преда управа Старом Патром. У сваком случају, непуне три године касније Тома није у Страој Патри. Једна кратка хроника нас извештава да су он и његов брат током јануара и фебруара 1459. године заједно са деспотом Томом Палеологом побунили локално становништво против Турака у морејским областима под османском влашћу, а центар им је био Влахернски манастир у Кларенци.¹⁶⁴⁰ Не зна се шта се даље догађало са Томом. Можда се, као и његов брат Георгије, децембра 1458. године склонио у Модон, чекајући расплет у сукобу између деспота Томе и Димитрија.¹⁶⁴¹ Интересантно је и да се Тома потписивао презименом Палеолог. Можда је, као и његов брат, за кога се верује да је био ожењен ћерком Георгија Кантакузина Палеолога, непознатог имена,¹⁶⁴² узео супругу из царског рода. Његов брат, са друге стране, не помиње се у изворима са презименом Палеолог. Коначно, неки истраживачи верују да је он иста личност као и Тома Раул¹⁶⁴³ који је јуна 1429. године безуспешно покушао да преотме Јоануца Балоту, управника тврђаве Халандрица која је била под влашћу принца Чентурионеа Цакарије. Балота је, наиме, најпре предао кључеве тврђаве, коју је опседао деспот Тома, деспоту Константину, а овај га је, одбивши да је преузме, како не би дошао у сукоб са братом, у пратњи Георгија Сфранциса, послао назад.¹⁶⁴⁴

Као што је познато и у неколико наврата помињано, Георгије Сфранцис¹⁶⁴⁵ обављао је у три наврата функцију кефалије. Најпре га је деспот Константин Палеолог, пошто је заузео Патру, 6. јуна 1429. године, на захтев становника града који су хтели управо њега (*ἐμὲ εἰς κεφαλὴν αὐτῶν ἐζήτησαν*), али и стога што му је пуно

¹⁶³⁹ *Maltezou, Foscari*, 22.

¹⁶⁴⁰ *Kleinchroniken I*, 273–274; *Necipoglu, Byzantium*, 280.

¹⁶⁴¹ *Sfranze, Cronaca*, 156; *Maltezou, Foscari*, 17.

¹⁶⁴² *Brayer, Lemerle, Laurent, Vatikanus latinus* 4789, 72, 91; *Nicol, Kantakouzenos*, no. 86.

¹⁶⁴³ PLP no. 24119.

¹⁶⁴⁴ *Sfranze, Cronaca*, 60; *Fassoulakis, Raoul–Ral(l)es*, 69.

¹⁶⁴⁵ PLP no. 27278; уп. поглавља Архонти–титуле и Архонти Мореје.

дуговао (πλέον τούτου τὸν χρεωστοῦμεν) поставио за кефалију (εἶσται αὐτὸς εἰς κεφαλὴν ὑμῶν) овог важног града на Пелопонезу.¹⁶⁴⁶ Међутим, управа над градом поверена му је (εὐεργετήθη) тек септембра наредне године, тек пошто су Византинци у мају 1430. године овладали и градском тврђавом (τὸν κοῦλαμ τῆς Πάτρας).¹⁶⁴⁷ Потом, пошто је новембра 1442. деспот Константин стигао у Цариград, 1. марта наредне, 1443. године узео је од цара Јована VIII Селимврију. Тамо је као кефалију послао Сфранциса који је требало да сачува град како од емира, тако и од деспота Димитрија, па и самог цара (ἵνα καὶ ἀπὸ τὸν ἀμηράν καὶ τὸν δεσπότην κύρ Δημήτριον καὶ αὐτὸν δὴ τὸν δεδωκότα βασιλέα προστάξας φυλάττω).¹⁶⁴⁸ Када је, потом, дошло до нове прерасподеле поседа међу царевом браћом јуна исте године, по којој је деспот Константин требало да се врати у Мореју, а деспот Теодор да дође у Цариград и преузме Селимврију, сам Сфранцис је, као кефалија, град предао деспоту Теодору марта 1444. године. Тиријако из Анконе помиње да га је, када је 25. јула 1444. године приспео у град, тамо дочекао *magnifico iuvene* Тома Кантакузин,¹⁶⁴⁹ син Георгијев, *quam honorifice suscepti*, а који је управљао градом (*praefecto*) у име порфирородног деспота Теодора.¹⁶⁵⁰

Пошто је приспео у Мистру, одбио је, како пише, многе молбе деспота Теодора да настави да управља Селимвријом и постане један од његових најближих људи (ἵνα καὶ τὴν Σηλυμβρίαν ἔχω καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὑποχειρίων εὐρίσκωμαι).¹⁶⁵¹ Коначно, деспот Константин му је 1. септембра 1446. године доделио εἰς κεφαλατίκιον Мистру са околним местима – Кулом, Евреком, Трипом, Церамионом, Пакотама и Склавохорионом – како би је држао као што је то био случај са Коринтом и Патром (ὅτι θέλω νὰ ἔνι καὶ τοῦτου ἔν ὡς ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Πάτρα, ὧν τὴν μὲν ἔχει ὁ Καντακουζηνὸς Ἰωάννης, τὴν δὲ Ἀλέξιος ὁ Λάσκαρις).¹⁶⁵² Требало је, осим тога, да Сфранцис добро управља (ἄρχε καλῶς τὴν ἀρχὴν σου), да спречи неправду и власт

¹⁶⁴⁶ Sfranze, Cronaca, 62.

¹⁶⁴⁷ Ibid., 70.

¹⁶⁴⁸ Ibid., 92.

¹⁶⁴⁹ PLP no. 10969.

¹⁶⁵⁰ Syriac of Ancona, 60; cf. Nicol, Kantakouzenos, 203.

¹⁶⁵¹ Sfranze, Cronaca, 92

¹⁶⁵² Ibid., 96.

многих (τὰς πολλὰς ἀρχὰς τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων) и да их принуди да признају само његову власт, а Драгаша за господара (ποίησον πάντας τοὺς ἐνταῦθα, ἵνα οὐ μόνον ἔχωσιν ἀρχὴν ὡς ἐμὲ μόνον αὐθέντην). Све је то Сфранцис требало да учини сам, јер је Драгаш намеравао да оде за Хексамилион, како би га боље утврдио.¹⁶⁵³

Нема сигурних података да је, како је то назначено у *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Сфранцис у континуитету, тј. сво време између постављења за кефалију једног града, па све до постављења за кефалију наредног, обављао ту функцију. Ако номинално и јесте, паралелно са тим је обављао и друге службе. Четири месеца пошто је преузео функцију кефалије Патре, Сфранцис је као апокрисијариј отишао Јовану VIII који му је доделио достојанство протовестијарита, а из Цариграда султану.¹⁶⁵⁴ Он и даље наставља да обавља дипломатске послове. Сам бележи да је заједно са деспотом Константином отпутовао за Цариград септембра 1437. године, пре него што ће византијска делегација на челу са василевсом отпутовати за Италију. Стиче се утисак да се одатле, заједно са Драгашем, вратио у Мореју тек септембра 1441. године.¹⁶⁵⁵ Селимвријом је, како је речено, управљао само годину дана. И пошто је постављен за кефалију Мистре обављао је дипломатске мисије. Послат је, наиме, августа 1447. године најпре у Цариград, а одатле у Трапезунт и Грузију. У Трапезунт и Грузију је отпутовао тек октобра 1449. године, што значи да се у међувремену налазио у Цариграду. Јер, бележи такође да је 6. децембра 1448. године отишао султану како би га обавестио о Драгашевим ступању на престо.¹⁶⁵⁶

Једна анонимна монодија, састављена поводом његове смрти, обавештава нас да је Георгије Кантакузин¹⁶⁵⁷ имао извесну управну функцију на острву Лемнос (τὴν Λήμνον ἐγκεχειρίστο εἰς ἡγεμονίαν), пре него што је оно дато на управу царевом брату

¹⁶⁵³ Sfranze, Cronaca, 98.

¹⁶⁵⁴ Ibid., 72.

¹⁶⁵⁵ Ibid., 78, 88.

¹⁶⁵⁶ Ibid., 100.

¹⁶⁵⁷ PLP no. 92317; уп. поглавље Сенатори, Οἰκέλοι и Посланици.

и деспоту Димитрију, тј. пре 1425. године. Није, каже анонимни писац, тамо провео дуго времена, а цар га је позвао себи, јер је желео вазда да га има уз себе.¹⁶⁵⁸

Георгије Сфранцис нас, са изразитим цинизмом и презиром, обавештава да су 6. августа 1458. године, пошто је султан Мехмед II опсео Коринт, Матеј Асан и Никифор Луканис,¹⁶⁵⁹ његови храбри архонти (οἱ γενναῖοι ἄρχοντες), предали град. Луканис је био његов кефалија, што, према Сфранцисовом мишљењу, није требало да се догоди, а Асан је претходно ушао у град, да ли да би га боље бранио или раније предао, Сфранцис не зна, али је, каже писац, јасно из њихових дела (εἰ καὶ δῆλον ἐκ τῶν πραγμάτων). Предали су, каже Сфранцис, главу тела Мореје и склопили споразум да ће и деспот Тома тако предати Патру са њеном облашћу, тј. све што је пре тога држао цар Константин док је био деспот у Мореји, са чим се овај и сложио.¹⁶⁶⁰ Међутим, јануара 1459. године је добар и најбољи (ὁ καλὸς κάγαθός) Луканис Никифор, или боље рећи уништитељ Мореје (Μορεοφθόρος), који се сматрао за једног од првака и поверљивих архоната деспота господина Димитрија (καὶ τῶν πρώτων καὶ πιστῶν ἀρχόντων τοῦ δεσπότη κυρ Δημητρίου λογιζόμενος), са неким Албанцима и становницима Мореје, које је сакупио како би извео своја лоша дела, убедио деспота Тому да се побуни и против емира и против брата и поједе као купус претходно дате заклетве.¹⁶⁶¹ Коначно, Сфранцис још једном помиње Луканиса када приповеда о Фатиховим освајањима градова у Аркадији и Месенији током 1460. године, бележећи да је овај умро и предао душу у канализацију са својим изметом (ὅς προαπέθανεν εἰς ἀπόπατον διαβιβάσας τὴν ψυχὴν ἅμ' ἐγκάτοις).¹⁶⁶²

А пошто је Мехмед II у лето 1460. године заузео Мистру, Вордонију Кастрицу, Леонтари и тврђаву Св. Ђорђа, исто је учинио и са Каритеном у Аркадији, којом је управљао Сгуромалис Палеолог,¹⁶⁶³ шурак великог Луканиса, који је претходно умро у нужнику, предавши му душу заједно са утробом.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁵⁸ *Chryssochoidis*, Ἀνέκδοτῃ μονοδία, 362, 368.

¹⁶⁵⁹ PLP no. 15089; уп. поглавља Архонти Мореје и Архонти и религиозне задужбине.

¹⁶⁶⁰ Sfranze, Cronaca, 150; Kleinchroniken I, 273.

¹⁶⁶¹ Ibid., 152–154.

¹⁶⁶² Ibid., 164.

¹⁶⁶³ PLP no. 24996; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁶⁶⁴ Sfranze, Cronaca, 164.

Георгије Палеолог Мамонас¹⁶⁶⁵ био је кефалија једне тврђаве на Црном мору. Био је зет Георгија Сфранциса који бележи да је овај, по свој прилици син некадашњег господара Монемвасије, Павла Мамонаса,¹⁶⁶⁶ јануара–фебруара 1417. године заједно са женом, Сфранцисовом сестром, и њиховом ћерком умро од куге.¹⁶⁶⁷

Стефан Дука Радин¹⁶⁶⁸ помиње се као кефалија Касандрије на Халкидикују 1419. године. Документом од маја 1419. године кефалија полуострва Касандрије (κεφαλὴ τ(ῆ)ς νήσου Κασανδρεί(ας)), Стефан Дука Радин, по заповести деспота Андроника враћа манастиру Св. Пантелејмона (μονῆ τῶν Ῥῶς) неке поседе.¹⁶⁶⁹ Осим тога, помиње се, између 1415. и 1421. године, у изворима као апографевс, те, стога, δοῦλος цара Манојла II и деспота Андроника Палеолога.

Међу архонтима који су се противили обнови Хексамилiona коју је 1415. године предузео цар Манојло II Палеолог, Мазарис у својој сатири помиње Крокодила¹⁶⁷⁰ и мачем опасаног Елеавурка (τε τοῦ Κροκοδείλου καὶ Ἑλληβοῦρκου τοῦ δρεπανηφόρου τοὺς λόγους). Цар је, пише Мазарис, кренуо на њих са јаком силом и помешаних осећања. Са једне стране било му је драго не само што је њихова издаја коју су дуго ковали и спроводили изашла на видело, већ се показало како су били лажни, покварени и нечасни и њихова глупост и помама никад не би били откривени да није било овог корисног подухвата (οὐδὲ γὰρ ἄλλως ἂν ἐξεφάνθη ἢ τούτων ἄνοια καὶ μανία, εἰ μὴ διὰ τῶν τοιούτων χρηστῶν ἔργων), као што јако вино открива лудака или што индикациони камен открива лажно злато.¹⁶⁷¹ Овај Крокодил вероватно припада истој породици као и магнат који је, заједно са своја два сина, предао тврђаву Св. Ђорђе Мехмеду Освајачу 1460. године. Сфранцис извештава да је, угледавши султана, Крокондил, или боље рећи Крокодил (τοῦ Κροκοντύλου, ἢ μᾶλλον Κροκοδείλου εἰπεῖν οἰκειότερον) заједно са синовима изашао да му се поклони, а као захвалност за тај чин „добрио је Лои (Λοῖ), боље рећи елои–елои (ἐλοῖ ἐλοῖ), тј. Боже

¹⁶⁶⁵ PLP no. 16578.

¹⁶⁶⁶ Уп. поглавље Архонти–титуле.

¹⁶⁶⁷ Sfranze, Cronaca, 12.

¹⁶⁶⁸ PLP no. 23999; уп. поглавље Δοῦλοι.

¹⁶⁶⁹ Actes de Saint–Pantéléemôn, 128.

¹⁶⁷⁰ PLP no. 13822.

¹⁶⁷¹ Mazaris, 84.

Боже мој, зашто га раније ниси оставио, творца претходно описаних несрећа“.¹⁶⁷² Могуће је да је отац или деда овог Крокондила којег помиње Сфранцис тај Крокодил којег помиње Мазарис. О повезаности ове морејске магнатске породице сведочи и податак француске верзије Морејске хронике која бележи да 1296. године један грчки трговац свилом, из Велике Арахове, по имену Corcondille, заузео тврђаву Св. Ђорђе уз помоћ свог зета који је био њен магационер. У томе им је помогао и одред од стотину турских плаћеника под командом грчког генерала Лава Мавропапаса.¹⁶⁷³ Иако хроника бележи да је Крокондил требало да преда тврђаву византијском цару, чињеница да се 1460. године она налазила у рукама једног његовог потомка сугреише или да никада није предата василевсу, или да му је сам владар дозволио да је задржи као награду.¹⁶⁷⁴ Верује се, такође, да је Крокондил којег помиње Сфранцис βασιλικὸς ἰκέτης који је основао Богородичину цркву у Каритени.¹⁶⁷⁵

¹⁶⁷² Sfranze, *Cronaca*, 162; уп. Мт. 27, 46 и Мк. 15, 34.

¹⁶⁷³ *Livre de la conquête de la princée de l'Amorée. Cronique de Morée (1204–1305)*, ed. *J. Longnon*, Paris 1911, 319–324, 326–327; *Zakythinos*, *Despotat I*, 65; II, 253–254.

¹⁶⁷⁴ *Necipoglu*, *Byzantium*, 266.

¹⁶⁷⁵ Уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

4. Посланици

Велики број архоната срећемо у изворима као царске дипломате. Дука нас извештава да је цар Манојло II, када је сазнао да је Мехмед I постао једини османски владар, упутио новом султану најплеменитије апокрисијарије од својих архоната (ἀποκρισιάρχους στείλας εὐγενεστέρους τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ).¹⁶⁷⁶ И заиста, преглед личности које извори помињу у својству посланика, који следи, показује да су, бар ако је судити према презименима која су носили, на известан начин припадали највишем друштвеном слоју у Византији. Стога треба рећи нешто о дипломатској делатности последњих царева Палеолога, која не само да је можда била најактивнија током читаве византијске историје, већ је, по мишљењу неких истраживача, била главни разлог што је Царство преживело до 1453. године.¹⁶⁷⁷

Најпре, суштинска разлика у схватању, па, тиме, и вођењу дипломатије између Византије и Запада била је у томе што је у Европи уобичајена дипломатска пракса подразумевала директне преговоре између два владара, што са Царством Ромеја није био случај, јер је то сматрано деградирајућим за василевса–владара целе васељене.¹⁶⁷⁸ Личност византијског цара је била централна тачка на којој је византијска дипломатија у поменуто доба била утемељена. Други ослонац представљала је Цариградска патријаршија. То посебно долази до изражаја током последњег века постојања Царства, с обзиром да је, из познатих разлога, број оних под духовним вођством патријарха далеко премашио број царевих поданика.¹⁶⁷⁹ Поред чувеног писма цариградског патријарха Антонија IV московском великом кнезу Василију I, у коме поглавар византијске Цркве брани ауторитет цара,¹⁶⁸⁰ о томе, рецимо, сведочи и мисија коју је цариградски патријарх Матеј I упутио

¹⁶⁷⁶ Ducas, 133.

¹⁶⁷⁷ *Oikonomides*, *Byzantine Diplomacy*, 75–76.

¹⁶⁷⁸ *F. L. Ganshof*, *The Middle Ages. A History of International Relations*, New York 1970, 127–129, 283–285; *Mergiali-Sahas*, *Byzantine Ambassador*, 588.

¹⁶⁷⁹ *Oikonomides*, *Byzantine Diplomacy*, 74–75.

¹⁶⁸⁰ ММ II, 188–192.

почетком 1400. године кијевском митрополиту Кипријану, како би га убедио да прикупи новац као помоћ опседнутом Цариграду.¹⁶⁸¹

Тематски гледано, византијску дипломатију последњег столећа њене историје одређивале су две политичке реалности: са једне стране су то биле Османлије и њихово ширење на рачун византијских територија, а са друге стране су то биле западне силе које су јачале своју економску моћ на постојећим и некадашњим територијама Царства и, као највиши духовни, уједињујући ауторитет, папство, које је настојало да византијску Цркву духовно потчини Св. Столици.

Византијски извори употребљавају три термина да означе посланика: πρέσβυς, πρεσβευτής и ἀποκρισιάρχος. Они нам ни на који начин не сугеришу било какву разлику у рангу, карактеру или значају подједнако посланика и посланстава чији су били део.¹⁶⁸² Међутим, термини које доносе латински извори су изнијансиранији и једино на основу њих можемо донекле да направимо извесну хијерархију међу византијским посланицима који су своје службе обављали на Западу. Тако термини *ambaxiator/ambassador*, *legatus* и *orator* означавају било ког дипломату значајног статуса.¹⁶⁸³ Термин *nuncius* је означавао дипломату нешто нижег ранга, чија се суштинска улога састојала у преношењу порука. Његов грчки еквивалент би могао бити πῦττακοφόρος. Постојали су, као саставни део неког посланства, и обични курири. Када је на пролеће 1421. године Мехмед I, враћајући се са истока, приспео у Једрене, Манојло II му је послао Димитрија Леонтариса како би овај дознао султанове намере, подсетио га на љубав коју су претходно учинили, дарове које је примио од Византинаца и на самог Леонтариса, султан га је примио са највећим почастима и љубављу, рекавши му да се већ неколико дана не осећа добро и да ће разговарати кад се опорави. После три дана је, међутим, умро. Леонтариса о томе нису обавестили, па је он дане проводио у свом шатору, питајући се зашто га султан не позива. Схватио је да је умро када је увидео да су пресечени сви путеви према Цариграду, јер ниједан од многих курира (γραιμματοκομιστὰς) које је Леонтарис послао

¹⁶⁸¹ Ibid., 359–361; *Obolensky*, *Embassy to Russia*, 123–132.

¹⁶⁸² *Mergiali-Sahas*, *Byzantine Ambassador*, 589, n. 6, 590.

¹⁶⁸³ Ibid., 590–591.

није успео да се пробије. Тек када је послао једног човека другим путем, преко Месемврије, он је одатле морем стигао у престоницу и обавестио о Мехмедовој смрти.¹⁶⁸⁴ Коначно, као термин који је означавао посланике нижег ранга, али који су имали право да преговарају или закључују споразуме у име стране коју су заступали, коришћен је *procurator*.¹⁶⁸⁵

Стране амбасадоре је примао лично цар или његови људи од поверења. На основу Псеудо–Кодина знамо да је у XIV веку велики логотет био тај који се старао о царској кореспонденцији са страним државама.¹⁶⁸⁶ Ситуација се променила у другој половини XIV и у XV веку, када су се појавила двојица месазона, преузевши све активности у вези спољне политике, чиме је титула великог логотета постала почасна и без управних овлашћења. На нижем нивоу, за ову кореспонденцију био је одговоран протонотар, као први међу царским секретарима, а уз њих је било и тело тумача (διερμηνευτής), на челу са великим тумачем (μέγας διερμηνευτής), који се као чиновник јавља у изворима још од XII века.¹⁶⁸⁷

Постојале су две врсте дипломатских мисија: обичне мисије и посланства. Обичне мисије углавном су преносиле неки важан документ и/ли чекале одговор како би га пренеле у Цариград. Посланства су имала за циљ да расправљају или преговарају о важнијим и комплекснијим питањима, попут, рецимо, склапања споразума између две државе или, као што је то случај у XV веку, о унији Цркава. Ово најбоље илуструје податак да је већ поменута мисија Матеја I, упућена кијевском митрополиту Кипријану почетком 1400. године, најпре требало да се повери писмоноши (πιστακοφόρος), по свој прилици црквеном лицу нижег ранга, али је патријарх одлучио да му упути архиепископа Витлејема, како би му указао већу част. То није била једина промена везана за ово посланство. Из напомене у тексту сазнајемо да су промењени како садржај писма, тј. поруке, тако и чланови посланства. Наиме, уз архиепископа Витлејема су у Русију отпутовали и „Раул и

¹⁶⁸⁴ Sfranze, Cronaca, 16, 18.

¹⁶⁸⁵ Mergiali-Sahas, Byzantine Ambassador, 592.

¹⁶⁸⁶ Pseudo–Kodinos, 174.

¹⁶⁸⁷ Oikonomides, Byzantine Diplomacy, 78.

Кантакузин“.¹⁶⁸⁸ Дакле, од обичне мисије, у којој је требало да учествује само писмоноша, ова је прерасла у посланство у којем су узели учешћа највиши црквени и државни архонти. Ово, као и многи други примери, сугерише да је од важности мисије или посланства зависила и његова величина, али и састав, тј. да је један од критеријума за избор амбасадора који ће ићи у одговарајућу земљу био углед и значај те земље за планове Царства. Није, стога, случајно што је Теодор Палеолог Кантакузин, царев $\theta\epsilon\iota\omicron\varsigma$, био посланик француском краљу Шарлу VI. Исти је случај и са Манојлом Филантропином, царевим $\xi\zeta\acute{\alpha}\delta\epsilon\lambda\phi\omicron\varsigma$, послаником Жигмунду Луксембуршком, пољском и литванском владару, те са Андроником Палеологом Кантакузином, који не само да је био царев $\xi\zeta\acute{\alpha}\delta\epsilon\lambda\phi\omicron\varsigma$, већ и рођак српског деспота Ђурђа Бранковића.¹⁶⁸⁹

Мисије су бројале најчешће једног, двојицу или тројицу чланова. Највеће су биле оне у којима су узели учешћа сами цареви. Тако је пратња Манојла II током његовог путовања по Западу (1399–1403) бројала близу 50 чланова.¹⁶⁹⁰ Пратња Јована VIII, када се упутио на црквени сабор у Ферари–Фиренци, бројала је неких 700 клирика и дворана.¹⁶⁹¹

Сигурно да су постојале неке очекиване карактеристике које је један посланик требало да има. Док је Нићифор Григора извештавао да је такав човек требало да поседује мудрост, да познаје јавне послове, али и теологију и класични грчки, како би вешто водио дискусије,¹⁶⁹² чини се да су у XV веку основни критеријуми били лични квалитети посланика и, још важније, његова блискост са царем. Међутим, ипак се могу уочити одређене нијансе у профилу дипломата последња три византијска цара.

Логично би било да се очекивало да посланик говори језик земље у коју би био упућен. Но, о томе немамо сваки пут прецизне податке, а то и није увек био

¹⁶⁸⁸ *Obolensky*, *Embassy to Russia*, 127, 128; *Oikonomides*, *Byzantine Diplomacy*, 79. Верује се да су у посланици о којима је реч Теодор Палеолог Кантакузин и Константин Ралис Палеолог, *Obolensky*, *Embassy to Russia*, 129–131. Уп. поглавље Сенатори и даље излагање.

¹⁶⁸⁹ *Malamut*, *Au coeur*, 92; *Николић*, *Византијски писци*, 133–134.

¹⁶⁹⁰ *Barker*, *Manuel II*, 170, n. 81, 228–229, 232, n. 60.

¹⁶⁹¹ *Mergiali-Sahas*, *Byzantine Ambassador*, 603.

¹⁶⁹² *Gregoras*, 194.

неопходан тражени квалитет. Штавише, имамо доста примера где су угледни амбасадори заправо уз себе имали преводиоце, што би значило да они нису нужно говорили језик земље у коју су путовали. То илуструје и пример Константина Ралиса Палеолога. Приликом његовог боравка у Каталонији, заједно са сином Теодором пратио га је, као тумач, Никола са Родоса.¹⁶⁹³ Исти је, рецимо, случај и са Теодором Палеологом Кантакузином, коме је приликом боравка у Француској био потребан тумач.¹⁶⁹⁴ Када су у питању словенске или османска држава, византијски посланици су се углавном сусретали са саговорницима који су говорили грчки. Са друге стране, Теолог Коракс је био Грк пореклом из Филадельфије који је знао и турски, па су га цареви амбасадори укључивали у своје мисије управо због знања језика.¹⁶⁹⁵

Иако су чланови мисија и посланстава често били црквени људи, главни посланици су били архонти. Могли су имати неку дворску титулу, али то није било нужно. Могли су припадати кругу царевих οἰκεῖοι, али ни то није било правило. Оно што је нарочито важно нагласити за период који се истражује, јесте чињеница да се од друге половине XIV века, а то долази до пуног изражаја током прве половине XV века, све чешће међу посланицима јављају породична имена богатих трговаца, јер од тада престаје да бива јасна друштвена разлика између припадника традиционалне земљопоседничке аристократије и припадника μέσοι.¹⁶⁹⁶ Многи међу посланицима били су чувени интелектуалци, који су имали и завидно образовање. Ово је, пре свега, била карактеристика дипломатског кора цара–филозофа Манојла II Палеолога. Коначно, као и свему, и правцу спољне политике највећи печат давала је личност цара, али и њени примарни захтеви у конкретном историјском тренутку.

Оно што је пре свега препоручивало византијске посланике на њиховим мисијама била је њихова веза са византијским царем. Носили су, међутим, са собом, приде, и акредитивна писма. То су била или писма препоруке или писма која су садржала инструкције којима су биле дефинисале границе деловања неког посланика

¹⁶⁹³ *Malamut*, Au coeur, 87 n. 38, 96.

¹⁶⁹⁴ *Malamut*, Au coeur, 96 n. 93.

¹⁶⁹⁵ Ducas, 161; уп. даље излагање.

¹⁶⁹⁶ *Oikonomidès*, Hommes d'affaires, 120 sq.

или посланства.¹⁶⁹⁷ Писмо акредитација или писмо препоруке неког посланика садржало је шаблонске формулације – да се у конкретном посланика може имати потпуно поверење по питању ствари које ће му овај усмено изнети, баш као да их чује из уста самог цара.¹⁶⁹⁸

Посао посланика свакако је, на различите начине, била профитабилна делатност и, нарочито током XV века, један од ретких начина се стекне одређена материјална зарада или нека друга корист. Извори нам саопштавају да су многи од њих не само стекли велику материјалну корист у поклонима које су током мисија добијали, већ и честим злоупотребама и проневерама новца. Јован Хортазмен у једном писму Манојлу Тарханиоту Вулотису наводи као један од могућих разлога да се неко лати посланичког задатка управо материјални.¹⁶⁹⁹

Нема много података о новцу који су посланици добијали приликом учешћа у дипломатским мисијама. Сиропул је на једном месту забележио да је цар Јован VIII поделио новац од 15 хиљада флорина које му је послао папа, тако што је брату, деспоту Димитрију, дао 2 хиљаде, дао је хиљаду посланицима пошто је и то било нужно (Ἐδώκαμεν καὶ χίλια τοῖς ἀποκρισιαρίοις. ἦν δὲ καὶ αὐτὸ ἀναγκαῖον), док је остатак од 12 хиљада оставио за себе, будући да је и сам имао много трошкова.¹⁷⁰⁰ Византијски цар је, чини се, био одговоран за посланство докле год се оно налазило на његовој територији. После тога је оно постајало одговорност господара земље у коју је посланство упућено.¹⁷⁰¹ Алексије Вранас је, рецимо, јуна 1403. године од арагонског краља Мартина I добио пропусницу која му је гарантовала да су му на располагању 40 коња и мазги.¹⁷⁰² Цар Манојло II је у једном писму од Млечана тражио да покрију трошкове његових посланика.¹⁷⁰³ Цар, односно држава, је, као што је то случај и данас, био одговоран и за резиденције страних амбасадора у Цариграду. Тако сазнајемо да је млетачки сенат 30. јуна 1396. године одобрио цару позајмицу од

¹⁶⁹⁷ *Oikonomides*, *Byzantine Diplomacy*, 86–87.

¹⁶⁹⁸ *Barker*, Manuel II, 489, 154–157; III IV, 198, 265.

¹⁶⁹⁹ Chortasmenos, 163; уп. даље излагање.

¹⁷⁰⁰ Syropoulos, 190.

¹⁷⁰¹ *Oikonomides*, *Byzantine Diplomacy*, 84–85; *Malamut*, Au coeur, 115.

¹⁷⁰² *Malamut*, Au coeur, 114, 119 n. 241.

¹⁷⁰³ *Ibid.*, 113–116, нарочито 115, n. 217.

150 перпера како би обновио резиденцију млетачког вице–баила у византијској престоници.¹⁷⁰⁴

Знамо, такође, да су посланици добијали поклоне од владара којима су били упућени. Тако је Манојлов θεῖος, Теодор Кантакузин, јануара 1397. узео од француског краља износ од 300, а наредне године чак 14.400 златних номизми. Током истог посланства Никола Нотарас узео је као поклон хиљаду номизми, док је Алексије Вранас 1409. године у Француској добио 400 флорина посредством једног нотара из Тулуза.¹⁷⁰⁵ Са друге стране, Константин Ралис Палеолог и Алексије Дисипат, посланици француском краљу 1405–1406, били су оптужени за економске преваре.¹⁷⁰⁶ Амбасадори су, такође, са собом носили поклоне владару којем су били упућени. Турцима су обично поклањани скупоцени предмети од племенитих метала.¹⁷⁰⁷ Западним владарима најчешће су поклањане реликвије.¹⁷⁰⁸ Цар Манојло II је, рецимо, током свог путовања по Западној Европи, одлучио да подели Христову тунуку на неколико делова и поклони је неколицини владара.¹⁷⁰⁹ Касније је, као што је познато, као поклоне слао скупоцене рукописе, попут оног са делима Св. Дионисија Ареопагита који је Манојло Хрисолорас, περφεύκτος πρέσβευς παρὰ τοῦ ... βασιλέως, поконио опатији Сен Дени и који се данас чува у Лувру.¹⁷¹⁰ Поклони које су амбасадори са собом носили зависили су, наравно, од земље у коју је слата нека мисија. Сфранцис бележи да се његова богато опремљена пратња, када се 1449. године упутио у Грузију и Трапезунт, састојала од архонтопула и војника, јеромонаха и појаца, лекара и мајстора и да је носила многе вредне дарове.¹⁷¹¹

Чувени раговор између Георгија Сфранциса и Константина Драгаша око доделе више титуле овом блиском сараднику последњих Палеолога сведочи да је и успон на хијерархијској, а тиме и друштвеној лествици могао бити добра страна учешћа у дипломатским мисијама и посланствима. Наиме, Сфранцис пристаје да и

¹⁷⁰⁴ Thiriet, *Régestes* I, no. 911.

¹⁷⁰⁵ Malamut, *Au coeur*, 115, n. 216–218.

¹⁷⁰⁶ *Ibid.*, 116.

¹⁷⁰⁷ Ducas, 233; Syropoulos, 544.

¹⁷⁰⁸ Malamut, *Au coeur*, 122–123.

¹⁷⁰⁹ G. Dennis, Two unknown documents of Manuel II Palaeologus, *TM* 3 (1968) 397–404.

¹⁷¹⁰ Barker, Manuel II, 263–264, 545.

¹⁷¹¹ Sfracze, Cronaca, 102–104.

даље учествује у дипломатским мисијама (τὰ ἀποκρισιαρῖκια) тек пошто му цар обећа вишу титулу.¹⁷¹² Исти писац нас извештава да је мисија у Грузији за њега била вишеструко успешна. Не само да је уговорио брак грузијске принцезе и византијског цара, већ је његова ћерка постала штићеница будуће царице, која је требало да јој нађе мужа и обезбедити мираз, а Сфранцис је требало да, када буде дошао по младу, од гурзијског краља добије скупочену свилу у вредности од 2000 флорина.¹⁷¹³

Међутим, било је ситуација када служби посланика није било за завидети. Наиме, пошто су Византинци подржали Бајазитовог сина Мустафу против Мурата II, овај је јуна 1422. године опсео византијску престоницу и стигао под бедеме града водећи са собом, свезане, посланике који су му претходно били упућени ради закључења мира.¹⁷¹⁴

Има примера и да је дипломатска активност у извесном смислу постала породична традиција. То је, рецимо, био случај са Николом Евдемоноиоанисом и његовим сином Андроником,¹⁷¹⁵ Константином и Теодором Ралисом,¹⁷¹⁶ Манојлом Хрисолорасом и његовим нећаком Јованом, Јованом, георгијем и Манојлом Дисипатом, Андроником, Манојлом и Марком Палеологом Јагарисом и, коначно са Нотарасима – Георгијем, Николом и Луком.¹⁷¹⁷

Цар Манојло II Палеолог бирао је своје дипломате међу својим рођацима и из круга интелектуалаца који су га окруживали и са којима је био близак. То су били веома образовани људи, склони католицизму, а неки међу њима чак и обраћеници, попут Манојла и Јована Хрисолораса, Константина Раула Палеолога, Алексија Дисипата и Алексија Вранаса.¹⁷¹⁸ Десеторица њих су знала латински.¹⁷¹⁹ Једино се Никола Нотарас, пореклом из средње класе, као διερμηνευτής, и Никола Евдемоноиоанис, као велики стратопедарх, помињу са одговарајућим титулама чији

¹⁷¹² Ibid., 118–122.

¹⁷¹³ Sfranze, Cronaca, 114.

¹⁷¹⁴ Ibid., 22.

¹⁷¹⁵ Dölger, Regesten, no. 3345.

¹⁷¹⁶ Fassoulakis, Raoul–Ral(l)es, 67; Malamut, Au coeur, 87 n. 38–40, 96 n. 94.

¹⁷¹⁷ Уп. даље излагање.

¹⁷¹⁸ Malamut, Au coeur, 98 n. 104.

¹⁷¹⁹ Јован Владинтер, Теодор Хрисовергис, Манојло Хрисолорас, Јован Хрисолорас, Иларион Дорија, Никола Евдемоноиоанис, Андроник Евдемоноиоанис, Никола Нотарас, Јувенис Каталанус и Галеоти Ломелини, *Mergiali-Sahas, Byzantine Ambassador*, 599 n. 96.

су били носиоци. Верује се да је 21 посланик Манојла II обављао неких тридесет мисија на Западу.¹⁷²⁰ Најистакнутији међу овим посланицима, као цареви рођаци и блиски сарадници, учествовали су у мисијама упућеним на адресе које су имале приоритет у спољној политици Царства (Венеција, Француска, Енглеска, Констанца, Жигмунд Луксембуршки, папство, Османлије). Стиче се утисак да су остали посланици, који нису били носиоци неких титула или нису вршили одређену функцију, обављали мање важне дипломатске задатке.

Теодор Палеолог Кантакузин¹⁷²¹ био је θεός цара Манојла II Палеолога. Овај га је 1397. године упутио као посланика француском краљу Шарлу VI, у потрази за помоћу против Османлија које су, у том тренутку, већ три године опседали византијску престоницу. Текст билингвалног писма које је Теодор том приликом однео француском владару сачуван је само у латинској форми. У њему се Теодор Палеолог Кантакузин помиње као вољени ујак, племенит, мудар и искусан човек Царства (*ambassiatores nostrum strenuum et desideratissimum avunculum, imperii nostri nobilem et circumspectum virum atque sapientem et expertum, dominum Theodorum Palaeologum Canthacosino*), у кога његово краљевско величанство, краљ Шарл, може имати потпуног поверења, по питању ствари које ће му овај усмено изнети, баш као да их чује из уста самог цара.¹⁷²² Његово учешће у овом посланству није било случајно. У посету француском краљу могао је отићи само неко ко је био високог, царског рода.¹⁷²³ Нешто касније, децембра 1398. године, Теодор је поново као Манојлов амбасадор у Венецији.¹⁷²⁴ Две године касније поново је у функцији амбасадора, овог пута у служби патријарха Матеја I, који га је упутио кијевском митрополиту. Ф. Дворник га је идентификовао као Кантакузина који је, заједно са

¹⁷²⁰ *Mergiali-Sahas*, *Byzantine Ambassador*, 598 n. 89.

¹⁷²¹ PLP no. 10966; уп. поглавља Сенатори и Цареви рођаци.

¹⁷²² *Barker*, Manuel II, 489, 154–157.

¹⁷²³ *Malamut*, Au coeur, 92.

¹⁷²⁴ *Nicol*, *Kantakouzenos*, 165 сматра да је Теодор тада стекао млеталко држављанство, позивајући се на податак који доноси *Thiriet*, *Régestes*, no. 951, иако се ту ова чињеница не помиње; *Matschke*, *Ankara*, 179 n. 163.

Константином Раулом (Ралисом) Палеологом, био упућен у Кијев уместо Михаила, архиепископа Витлејема, који је за ову мисију био постављен пре тога.¹⁷²⁵

Са Теодором Палеологом Кантакузином је у Француску и Енглеску путовао и Никола Нотарас,¹⁷²⁶ царев тумач (διερμηνευτής) и συμπένθερος, једна од најзначајнијих личности византијског света прве половине XV века. Био је, такође, један од највећих предузетника свог доба и сакупио је огромно богатство које ће бити темељ моћи његовог сина Луке, најистакнутије личности Цариграда у поменуто доба. Никола је, од 1391. па све до смрти 1423. године, у служби цара Манојла II као тумач (διερμηνευτής) и посланик. Учествује у мисијама на француском и енглеском двору 1397. и 1398. године. Забележено је да је он за време мисије у Француској добио као поклон 1000 номизми. Одатле, заједно са Теодором Палеологом Кантакузином, одлази у Венецију, где је, априла месеца, стекао млетачко држављанство. Вероватно је у истом периоду успео да сакупи од градова Тоскане 500 дуката за помоћ византијској престоници.¹⁷²⁷

Има мишљења да, поред тога што је био “un parfait bilingue italo-grec”, Никола подједнако био тумач и за турски.¹⁷²⁸ Документ којим Млечани додељују Николи Нотарасу своје држављанство помиње и њега и његовог оца Георгија као тумаче (*dermonophiti*).¹⁷²⁹ Касније ће ово звање бити везивано и за Луку Нотараса, па чак и за Лукину ћерку Ану Палеологину и тако, практично постати породични атрибут. Нема, међутим, изричитих потврда у изворима да су Нотараси говорили стране језике. Из увода Аниног тестамена, који је забележио један Млечанин, сазнајемо да она није знала латински.¹⁷³⁰

Теодору Палеологу Кантакузину и Николи Нотарасу је, у време мисије у Енглеској, крајем 1398, а потом и у мисији папи Бонифацију IX јануара 1399. године¹⁷³¹ помагао Иларио Дорија.¹⁷³² Енглески краљ му је, чак, доделио титулу

¹⁷²⁵ ММ II, 359–361; *Obolensky*, Embassy to Russia, 128–132.

¹⁷²⁶ PLP no. 20733; *Matschke*, Ankara, 175–197; уп. поглавља Οἰκέλοι и Цареви рођаци.

¹⁷²⁷ *Hatzopoulos*, Η πρώτη πολιορκία, 133.

¹⁷²⁸ *Malamut*, Au coeur, 95–96.

¹⁷²⁹ *Barker*, Manuel II, 154 n. 46, 486–487.

¹⁷³⁰ *Maltezou*, Ἡ Ἀννα Νотарᾶ, 80–87; *Matschke*, Notaras Family, 62.

¹⁷³¹ *Dölger*, Regesten, no. 3270.

витеза.¹⁷³³ Иларио Дорија био је Ђеновљанин, зет цара Манојла II, ожењен царевом ванбрачном ћерком Изабелом (Забијом), те, одатле, православни обраћеник. Сачувано нам је његово исповедање вере приликом преласка у православље из априла 1392. године.¹⁷³⁴ Био је, као царев περιπόθητος γαμβρός, сведок продужењу уговора са Венецијом, склопљеном 30. октобра 1418. године.¹⁷³⁵ Сфранцис извештава да је Дорија побегао заједно са деспотом Динитријем и својим зетом Гиургијем Исаулом најпре у Галату, а одатле у Угарску.¹⁷³⁶

Никола Евдемоноиоанис¹⁷³⁷ био је истакнути посланик у служби Манојла II, али и његовог сина, деспота Теодора II, у периоду између 1415. и 1422. године. Његов политички успон започиње у Мореји, где је, верује се, чак имао удела у збацивању моћне породице Мамонас. Наиме, њихов нестанак из политичког живота византијског Пелопонеза отворио је пут управо успону породице Евдемоноиоанис. Никола се већ током друге деценије XV века помиње као најбогатији и најмоћнији човек на Пелопонезу, а могуће је и да је једно време био господар Монемвасије.¹⁷³⁸ Све је, наравно, започело блиским везама са Палеолозима. У панегирику Манојлу II и Јовану VIII каже се да је цар Манојло II, пошто му је 1407. године умро брат Теодор, поставио свог сина, Теодора II, као његовог наследника. Како нови деспот није имао снаге и вештине да, услед сложених прилика у Мореји, самостално управља овим делом византијске територије, сам цар је током свог боравка на Пелопонезу, крајем 1407. године, настојао да му из тог разлога осигура ослонац у некој тамошњој искусној личности.¹⁷³⁹ Њено име се у изворима не наводи све до 1415. године, када је цар поново посетио Мореју. То нам саопштава Мазарис. Наиме, када му Манојло Оловол, саветујући му да иде на двор деспота Мистре, приповеда о предностима

¹⁷³² PLP no. 29091; *Matschke*, Ankara, 189–192; уп. поглавље Цареви рођаци.

¹⁷³³ *Malamut*, Au coeur, 99 n. 117. Cf. *D. M. Nicol*, A Byzantine Emperor in England: Manuel's II visit to London in 1400–1401, *Byzantium: its ecclesiastical history and relations with the western world*, London 1972 (VR) 204–210.

¹⁷³⁴ MM II, 159.

¹⁷³⁵ *Ibid.*, III, 162.

¹⁷³⁶ Sfranze, Cronaca, 24; Syropoulos, 112.

¹⁷³⁷ PLP no. 6223; уп. поглавља Цареви рођаци, Архонти Мореје и Архонти и религиозне задужбине.

¹⁷³⁸ *Kalligas*, Μονεμβασία, 209.

¹⁷³⁹ ПП III, 164–165. *Kalligas*, Μονεμβασία, 217 n. 72 верује да је уатор овог панегирика Исидор Кијевски.

таквог чина, каже му и следеће: „Осим тога, међу осталим тамошњим блаженствима (τῶν ἐκέλευε εὐδαιμονιῶν) срешћеш се са најмудријим и дубокоумним човеком (συνετωτάτῳ καὶ βαθυγνώμονι ἀνδρὶ), подједнако званим Евдемон (ὁμωνύμως μὲν κεκλημένῳ Εὐδαίμονι),¹⁷⁴⁰ моћним и богатим, вичним многим владарским стварима и највећим делима, које не поседује нико на двору порфирородног (деспота). Пошто будеш нашао овог најплеменитијег (τὸν γενναϊότατον), прилепи се уз њега и испуњавај његове заповести као што би царева, како би себе и оне који су са тобом обасуо многим добрима. Не оклевај да му приповедаш причу да ће за кратко време постати најбогатији и узвишен (εὐδαιμονέστερόν τε καὶ βελτίω) и најславнији (ἐνδοξότερον) од свих који тамо живе. И то све да говориш тајно.“¹⁷⁴¹

Никола Евдемоноиоанис се први пут помиње, заједно са породицом, у посвети на једном везу, који је настао у периоду смене власти на Пелопонезу 1407. године.¹⁷⁴² Један рукопис из 1419–1420. године помиње га као τοῦ ἐνδοξωτάτου καὶ περιποθήτου συμπευθεροῦ τοῦ ἀγίου τοῦ βασιλέως κυροῦ Νικολάου τοῦ Εὐδαιμονοῖω(άνν)ου.¹⁷⁴³

Сматра се да су марта 1415. године, нешто пре смрти Манојла Хрисолораса, заједно са њим у Констанцу упућени Никола Евдемоноиоанис и његов син Андроник поводом преговара око уније.¹⁷⁴⁴ После Хрисолорасове смрти, он ће практично преузети улогу главног преговарача са сабором у Констанци.¹⁷⁴⁵ Фебруара 1416. године водио је у Венецији преговоре око утврђивања Коринтске превлаке. Требало је и да у царево име посредује између Жигмунда Луксембуршког и Млетака.¹⁷⁴⁶ Након тога су Евдемоноиоанис, његов син Андроник и Јован Владинтер поново у Констанци.¹⁷⁴⁷ Очигледно пре свега овлашћен и у извесном смислу специјализован за преговоре са сабором у Констанци, у два наврата је преносио

¹⁷⁴⁰ Мазарис овде, чини се, употребљава реч ὁμωνύμως у контексту у којем она означава појаве које имају исто име, али двосмислено значење.

¹⁷⁴¹ Mazaris, 8; *Trapp*, Identifizierung, 97.

¹⁷⁴² *Kalligas*, Μοιμβασία, 217, п. 71; *Schlib*, Embroidered Aëres and Epitaphioi, 343–349.

¹⁷⁴³ *Andrés*, Catálogo, 26–27.

¹⁷⁴⁴ *Dölger*, Regesten, no. 3345.

¹⁷⁴⁵ Sygoroulos, 104–110, 116 извештава да је Евдемоноиоанис отпутовао за Рим, али је у ствари у питању Базел, где стиже крајем марта 1416. године (Sygoroulos, 105 п. 9).

¹⁷⁴⁶ *Dölger*, Regesten, nos. 3354 (Monoiani), 3355.

¹⁷⁴⁷ *Ibid.*, no. 3355. Један члан овог посланства поменут је као царев брат верује се да је можда био у питању Никола Евдемоноиоанис, *Loenertz*, Dominicains byzantins, 95 п. 2.

поруке између Рима и Цариграда на свом повратку у византијску престоницу.¹⁷⁴⁸ Пре јануара 1420. године два пута је у Венецији.¹⁷⁴⁹ Верује се да је, пролазећи кроз Венецију, априла 1419. године испословао дозволу да увезе 400 дебала дрвне грађе са Крита у Мореју, како би изградио цркву.¹⁷⁵⁰ Могуће је да су ова дебла искоришћена за подизање крова митрополитске цркве посвећене Путу на Голготу (Ἐλκομένου Χριστοῦ) у Монемвасији, базилике великих димензија, која је тада, али и све до XVI века, имала дрвени кров.¹⁷⁵¹ Наредне, 1420. године, пратио је Софију од Монферата и Клеопу Малатеста, невесте за Јована VIII за Теодора II.¹⁷⁵² Срећемо га у служби посланика и фебруара 1422. године. Забележено је да су јула исте године Серенисима предлагала да додели њему и његовим синовима феуд у областима Пелопонеза које су насељавали Млечани, са којима је ова породица одржавала везе.¹⁷⁵³ Умро је по свој прилици 1423. године.¹⁷⁵⁴

Јован Владинтер,¹⁷⁵⁵ у монаштву Јосиф, био је такође активни дипломата Манојла II, пореклом са Пелопонеза. Учествовао је, заједно са Николом Евдемоноиоанисом, у многим посланствима на сабор у Констанци.¹⁷⁵⁶ Знамо да је знао латински.¹⁷⁵⁷ Када се Евдемоноиоанис повукао из мисија, услед болести или старости, Владинтер је наставио. Два пута га, наиме, извори помињу у посланству Мартину V, почетком 1419. и почетком 1421. године.¹⁷⁵⁸

¹⁷⁴⁸ *Dölger*, Regesten, nos. 3374, 3386. Чини се да су неке од њих биле погрешно схваћене или изречене без мандата, како сугеришу одговори цариградског патријарха Јосифа II на девет тачака које му је упутио папа Мартин V октобра 1422. године, *Laurent*, Préliminaires, 37–40, 44. Има мишљења (*Kalligas*, Μοεμβασία, 221, 232) да је Никола Евдемоноиоанис путовао по читавој Западној Европи, између Базела и Венеције, Француске, Енглеске и Шпаније, у различитим мисијама, која су заснована на једном писму Исидора Кијевског, за кога је, међутим, чини се с правом, издавач установио да је упућено Манојлу Хрисолорасу (*Ziegler*, Briefe Isidors von Kiev, 133, 139–140).

¹⁷⁴⁹ *Dölger*, Regesten, nos. 3378, 3380.

¹⁷⁵⁰ *Thiriet*, Régestes, II, no. 1734.

¹⁷⁵¹ *Kalligas*, Μοεμβασία, 222, n. 90.

¹⁷⁵² III IV, 143 (Cum Egregius Miles Dominus Nicolaus Monosani (sic) ambaxator Domini Imperatoris Constantinopolis); *Dölger*, Regesten, nos. 3372; *Thiriet*, Régestes, II, no. 1782.

¹⁷⁵³ *Kalligas*, Μοεμβασία, 223.

¹⁷⁵⁴ *Mercati*, Notizie, 478 n. 4, 479.

¹⁷⁵⁵ PLP no. 2780; уп. поглавље Архонти Мореје.

¹⁷⁵⁶ *Dölger*, Regesten, no. 3355; *Loenertz*, Dominicains byzantins, 94–100.

¹⁷⁵⁷ *Laurent*, Préliminaires, 12–15.

¹⁷⁵⁸ Syropoulos, 110; III III, 126; *Dölger*, Regesten, nos. 3374, 3386; *Dominicains byzantins*, 112–118.

Димитрије Анђео Филоматис Клидас¹⁷⁵⁹ био је најпре, од 1414. године или и нешто раније, секретар цара Манојла II Палеолога. Његов монограм се налази на печату хрисовуље из 1414. године издате у корист манастира Ватопеда.¹⁷⁶⁰ Како нас извештава Мазарис, он је био конкурент другог царевог секретара, Манојла Оловола, у његовом успону на двору. Оловол, наиме, саопштава Мазарису, чим га је упознао, да би у свом друштвеном напредовању догурао чак и до положаја велког логотета, да није било Филоматеја Полормљене кључне кости (τὸν τὴν κλεῖν κατεαγότα Φιλομμάταιον).¹⁷⁶¹ Клидас је преузео место Оловолу, пошто је овај, заљубивши се у монахињу, почео да занемарује своје обавезе на двору. Цар је, наиме, за секретара поставио од Злих анђела помињаног Филоматеја (ἐξ Ἀγγέλων ποιηρῶν τὸν διαληφθέντα Φιλομμάταιον).¹⁷⁶² Нешто касније, извесни Падијат критикује Оловола што се окомио на потомка Злих анђела, Филоматеја (τὸν τῶν ἐξ Ἀγγέλων ποιηρῶν ἀπόγονον Φιλομμάταιον), којег је цар веома ценио из много разлога, али највише због његовог деде, који је заложии своју грчку кућу (κτήριον Ἑλληνικὸν) како би га извукао из затвора. Зато га је цар ценио изнад његових личних вредности, а он је ишао у мисије сатрапима.¹⁷⁶³ Дука нам даје објашњење зашто Мазарис Филоматиса назива потомком Злих анђела. Наиме, Јована V и његове синове Теодора и Манојла, које је заточене у кули Анема држао Андроник IV, ослободио је осветник (τινὸς ἀλάστορος) по имену Анђео, са надимком ђаво, што му је заједно дало надимак Диаволанђео (Διαβολάγγελος). Уз његову помоћ, демонску или анђеоску, цар и његови синови су побегли у Скутари.¹⁷⁶⁴ Нешто касније, 1422. године, Филоматис је, као секретар, заједно са Димитријем Палеологом Кантакузином и Матејом Ласкарисом Палеологом, упућен Мурату II ради склапања мира, али их је емир свезане довео под бедеме Цариграда, када је започео опсаду града.¹⁷⁶⁵

¹⁷⁵⁹ PLP no. 29927.

¹⁷⁶⁰ *Dölger*, *Schatzkammern*, 327; *Dölger*, *Regesten*, no. 3340; *Laurent*, *Monogrammes*, 334–336.

¹⁷⁶¹ Mazaris, 12, 62; *Trapp*, *Identifizierung*, 98–99.

¹⁷⁶² Mazaris, 20.

¹⁷⁶³ *Ibid.*, 26–28.

¹⁷⁶⁴ Ducas, 73; Mazaris, 105–106.

¹⁷⁶⁵ Sfranze, *Cronaca*, 22.

Клидас је активно учествовао и у припремама сабора у Ферари–Фиренци. Тако нас Сиропул извештава да је априла 1416. године Клидас узео учешћа у синоду који је одржан у цркви Св. Апостола, заједно са другим архонтима које је послао цар, приликом избора Јосифа II за патријарха.¹⁷⁶⁶ Упућен је, овог пута као секретар Јована VIII, потом, заједно са Марком Палеологом Јагарисом и игуманом Манганског манастира Макаријем Курунасом, 1431. године папи Мартину V. Ово посланство је стигло до Галипоља и пошто је тамо сазнало да је папа умро, вратило се у Цариград. Ново посланство, у којем је, уместо манганског игумана, сада учествовао игуман Продромовог манастира, упутило се почетком 1433. године новом папи Евгенију IV.¹⁷⁶⁷ Филоматис је био присутан и када су папина писма, потом, била представљена патријарху.¹⁷⁶⁸ Поново је, потом, 1435. године присутан на састанку одржаном у манастиру Св. Атанасија у разговорима са представницима Базелског сабора и заједно са ефеским митрополитом Јосифом, великим хартофилаксом и оцем Исидором саставља преамбулу декрета који су ови донели са собом.¹⁷⁶⁹ Пошто су се томе посланици из Базела успротивили, јер су сматрали да преамбула не одговара питању којим се бави декрет, Клидас је правда.¹⁷⁷⁰ Када су се посланици Базелског сабора у Цариграду пожалили месазонима што им не дозвољавају да узму секретаре из Галате, наводећи да је њиховим разговорима, чији садржај су Византинци настојали да сакрију, присуствовао секретар Анђео, они су одговорили да он није неки скоројевић и случајно присутан, већ је један од бољих и најистакнутијих архоната и кад цар има потребу да уз себе има једног од четворице најплеменитијих архоната, и он је међу њима (οὐκ ἔστι τῶν τυχόντων; ἀλλ' ἔστιν εἰς τῶν καλῶν καὶ ἐκκρίτων ἀρχόντων, καὶ ὅταν δι' ἀναγκαῖά τινα ἔχη ὁ βασιλεὺς μεθ' ἑαυτοῦ τέσσαρας τοὺς κρείττους ἄρχοντας, ἔστι καὶ αὐτὸς εἰς μετ' ἐκείνων). Он је, завршавају месазони, на тим састанцима по царевој одлуци био присутан не као секретар, већ као један од

¹⁷⁶⁶ Syropoulos, 102.

¹⁷⁶⁷ Syropoulos, 118, 122; *Dölger*, Regesten, no. 3436.

¹⁷⁶⁸ *Ibid.*, 124.

¹⁷⁶⁹ *Ibid.*, 140, 148, 584, 590.

¹⁷⁷⁰ *Ibid.*, 156.

изабраних представника (ὠρίσθη ... παρὰ τοῦ βασιλέως παρεῖναι ... ὡς εἰς τῶν ἐκλελεγμένων, καὶ οὐχ ὡς γραμματικός).¹⁷⁷¹

Јован Хрисолорас¹⁷⁷² био је нећак (ἀδελφιδούς) Манојла Хрисолораса, византијског дипломате и пријатеља цара Манојла II Палеолога. Са њим је око 1400. године боравио у Фиренци и северној Италији, када се, по свој прилици, оженио Манфредином Доријом из Ђенове.¹⁷⁷³ Његова ћерка Теодора је, опет, била удата за Франћеска Филелфа, коме је био и учитељ.¹⁷⁷⁴ Јован се, од 1403. до 1409. године, налази, заједно са стрицем, у Цариграду.¹⁷⁷⁵ Цар га је, децембра 1409. године, упутио папи Александру V, како би му честитао на избору за новог римског епископа.¹⁷⁷⁶ Фебруара 1410. године стигао је у Болоњу, с обзиром на то да га цар Манојло II у једном свом писму помиње као личност која је Манојлу Хрисолорасу однела његово писмо и Посмртно слово које је цар саставио поводом смрти свог брата деспота Теодора I. Цар Јована у писму назива изванредним човеком, који извршава сваку његову заповест као да има крила (ἀγαθὸς ἀνὴρ καί, εἴ ποῦ τι καὶ νεύμεται πρὸς αὐτὸν ἐπιτάξαιμι, πτερῶν τοῦ τάχους χάριν ἐπιθυμῶν).¹⁷⁷⁷ Утицај који је Јован имао на двору Манојла II уочили су и Фирентинци, који су 1416. године сугерисали свом човеку Бартолију Бетину, који је требало да испослује да василевс Фиренци обнови извесне привилегије, у том смислу искористи Николу Нотараса, Јована Хрисолораса и Димитрија Гуделиса.¹⁷⁷⁸ Негде пре лета 1414. године упућен је као посланик Жигмунду Луксембуршком.¹⁷⁷⁹ Овај му је 15. јуна те године доделио титулу comes palatinus.¹⁷⁸⁰ Био је, такође, царев посланик упућен у Мореју. То сазнајемо из једног писма Гварина Гваринија који свом пријатељу пише да се недавно у Венецију

¹⁷⁷¹ Ibid., 154.

¹⁷⁷² PLP no. 31160.

¹⁷⁷³ Ђено име, очигледно, није сасвим извесно. *Dennis*, Letters, lvi је помиње као Манфредину, а тако је наведена и у PLP no. 31160. *Matschke*, Ankara, 192 n. 240 бележи да је *K. Hopf*, Chroniques Gréco-romanes inédites ou peu connues, Berlin 1873, 536 наводи као Аргентину Дорију.

¹⁷⁷⁴ PLP no. 29803.

¹⁷⁷⁵ *Dennis*, Letters, lvi.

¹⁷⁷⁶ *Dölger*, Regesten, no. 3326.

¹⁷⁷⁷ *Dennis*, Letters, 159.

¹⁷⁷⁸ *Lampros*, Γουδέλη, 218; уп. поглавље Архонти–титуле.

¹⁷⁷⁹ *Dölger*, Regesten, no. 3339.

¹⁷⁸⁰ *W. Altmann*, Die Urkunden Kaiser Sigismunds, 1400–1437, I, Innsbruck 1896, 57 (наведено према *Matschke*, Ankara, 192 n. 241).

вратила једна млетачка флота из Мореје у лето 1417. године и донела му писмо његовог некадашњег учитеља Јована Хрисолораса. Овај му је саопштио како би већ био у Италији, да га цар није послао у Мореју, како би тамо средио извесне проблеме.¹⁷⁸¹ Умро је, верује се, пре 1427. године.¹⁷⁸²

Манојло Хрисолорас¹⁷⁸³ био је један од најистакнутијих дипломата цара Манојла II Палеолога и његов блиски пријатељ.¹⁷⁸⁴ Хрисолорас је био један од претеча сталних посланстава и једини међу византијским дипломатама коме су била дата широка овлашћења на дужи. За то је у великој мери била заслужна чињеница да га је фирентинска општина поставила за учитеља младих аристократа од 1396. године.¹⁷⁸⁵ Општина Фиренце Град напушта у марту 1400. године, како би се у Павији сусрео са царем, који ће одатле кренути на пут по Западној Европи. Као царев посланик боравио је, сукцесивно, у Фиренци, Павији, Венецији (1406–7), потом у Паризу (1408–9), Лондону (1409)¹⁷⁸⁶ и у Шпанији (1410). Он је тај који је манастиру Сен–Дени у име цара Манојла II поклатио рукопис са делима Дионисија Ареопагита са чувеном илуминацијом царске породице.¹⁷⁸⁷ Хрисолораса је цар чак овластио да, током 1401. и 1402. године, управља фондом формираним од индулгенција које је папа Бонифације IX издао за помоћ Цариграду.¹⁷⁸⁸ Деловао је и у мисијама за папу Јована XXIII.¹⁷⁸⁹ Током 1410. и 1411. године поново у том својству путује по Италији.¹⁷⁹⁰ Латински извори га помињу као *ambasiator et general procurator*.¹⁷⁹¹ Као присталица уније Цркава, а потом и обраћеник у римокатоличку веру, Манојло

¹⁷⁸¹ *Dennis*, Letters, 168 n. 1.

¹⁷⁸² *Ibid.*, lvi.

¹⁷⁸³ PLP no. 31165.

¹⁷⁸⁴ *Dennis*, Letters, 99–103.

¹⁷⁸⁵ *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 601; *I. Thompson*, Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance, Greek, Roman and Byzantine Studies 7 (1966) 76 sq био је мишљења да је ово његово намештење имало политичку димензију. *Matschke*, Ankara, 193, 223 наглашава да он, као и његов пријатељ Димитрије Кидон, није био улетен у у било какве новчане трансакције нити трговачко–банкарске послове. Cf. такође и *S. Mergiali-Sahas*, Manuel Chrysoloras (ca. 1350–1415), an Ideal Model for a Scholar–Ambassador, Byzantine Studies/Etudes Byzantines 3 (1998) 1–12.

¹⁷⁸⁶ *Dennis*, Letters, 155–157.

¹⁷⁸⁷ *Barker*, Manuel II, 263–264.

¹⁷⁸⁸ *Calecas*, 68.

¹⁷⁸⁹ *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 601.

¹⁷⁹⁰ *Dennis*, Letters, 159–160.

¹⁷⁹¹ *Diplomatari de l'Orient Català (1301–1409)*, ed. *A. Rubió i Lluch*, Barcelona 1947, no. DCXCIV, 717 (наведено према *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 591 n. 27).

Хриолорас учествовао је и у обнављању преговора између Цариграда и Рима по питању сједињења.¹⁷⁹² Сусреће се са Жигмундом Луксембуршким у Лугану 1413. године. И њему је, као и његовом нећаку Јовану, Жигмунд Луксембуршки је доделио титулу *comes palatinus*. Манојло Хрисолорас је, коначно, упућен као посланик на сабор у Констанцу, где је и умро априла 1415. године.¹⁷⁹³

Један Манојло Филантропин, пошто извори помињу двојицу, био је рођак (ἑξάδελφος) и посланик Манојла II Палеолога.¹⁷⁹⁴ Он је у том својству најпре 1395/6. године путовао у Будим, Жигмунду Луксембуршком, одакле се у Цариград вратио преко Венеције.¹⁷⁹⁵ Нешто касније, јануара 1420. године, поново путује у Венецију, где је безуспешно покушао да посредује у склапању мира између угарског краља и Серенисима.¹⁷⁹⁶ Исте године је отишао у Пољску, а потом и у Литванију, јер су њихови владари били заинтересовани за помирење између Млетака и Жигмунда Луксембуршког, али и за поход против Турака. С обзиром на ово искуство, има мишљења да је управо Манојло Филантропин био византијски дипломата задужен за Угарску.¹⁷⁹⁷ Међутим, са друге стране треба имати у виду да су подједнако Манојло Филантропин, али и Никола Евдемоноиоанис и Манојло Хрисолорас били дипломате које су деловале као посредници у помирењу између Жигмунда Луксембуршког и Венеције.

Алексије Вранас један је од посланика који се у изворима не помињу са одређеном титулом. У име Манојла II борави од 1400. до 1403. године у Арагону, Кастиљи, Навари и Авињону, где преговара са шпанским краљевинама и авињонским папом Бенедиктом XIII.¹⁷⁹⁸

Њега су као посланици на поменути просторима заменили Константин Ралис Палеолог и његов син Теодор. Они спадају међу личности које се у изворима не помињу са неким другим квалитетом или титулом. Верује се да се Теодор Ралис

¹⁷⁹² Syropoulos, 108.

¹⁷⁹³ *Malamut*, Au coeur, 98–99.

¹⁷⁹⁴ PLP no. 29769; уп. даље излагање и поглавље Цареви рођаци.

¹⁷⁹⁵ *Dölger*, Regesten, no. 3255.

¹⁷⁹⁶ *Ibid.*, no. 3379.

¹⁷⁹⁷ *Barker*, Manuel II, 338.

¹⁷⁹⁸ *Dölger*, Regesten, nos. 3281, 3285, 3287; *Malamut*, Au coeur, 114, 115, 119 n. 241, 122.

Палеолог бавио трговином и да је он заправо *Todaro Ralli*, којег помиње Ђакомо Бадоер.¹⁷⁹⁹ Иако обојица носе патроним Палеолог, није утврђен степен њиховог сродства са царском династијом.¹⁸⁰⁰ Константин је најпре, како је већ помињано, учествовао, децембра 1398. године, заједно са царевим ујаком Теодором Палеологом Кантакузином, у мисији кијевском митрополиту.¹⁸⁰¹ Учествовао је, потом, у мисијама у шпанским краљевинама у време између 1404. и 1410. године. Његов син Теодор боравио је у Навари 1405. године и тамо је остао све до 1410. године.¹⁸⁰² По свој прилици, Константин је априла 1405. године оставио сина Теодора у Шпанији и упутио се у Француску. Забележено је, такође, да су он и Алексије Дисипат, као посланици које је 1405–1406. године Манојло II именовao и упутио у Француску са овлашћењима да прикупљају донације на име помоћи Византији, смењени са тих функција пошто су проневерили неки новац, те их је, 1409. године, заменио Манојло Хрисолорас. Константина је и нешто раније француски краљ окарактерисао као некомпетентног и сменио са његове функције, али се он позвао на то што је странац и што не познаје језик, те је успео да ублажи ствари на сопствену корист.¹⁸⁰³ Без обзира на то, Константин се опет помиње у једном писму арагонском краљу Фердинанду из марта 1416. године које му је послао Јован VIII, а у коме тражи од краља извесне псе које му је овај претходно обећао.¹⁸⁰⁴

Већ је поменуто да Алексије Дисипат заједно са Константином Ралисом Палеологом, као посланик француском краљу 1405–1406. године, био оптужен за промеверу новца.¹⁸⁰⁵ Сматра се да је исти Алексије Дисипат (*Alexio Διουπάτω*)¹⁸⁰⁶ био капетан царске лађе (*regio trierarcho*) на којој је Ђиријако из Анконе септембра 1444. године допловио из Цариграда на Имброс. На путу ка острву сусрели су на Хелеспонту крсташку флоту на челу са Лудовиком Лореданом и том приликом су се

¹⁷⁹⁹ *D. Jacoby*, *Byzantine Traders in Mamluk Egypt*. Βυζάντιο. Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη, ed. *A. Abramea, A. Laiou, E. Chrysos*, Athene 2003, 261.

¹⁸⁰⁰ *Mergiali-Sahas*, *Byzantine Ambassador*, 598–599, 600.

¹⁸⁰¹ MM II, 359–361; *Obolensky*, *Embassy to Russia*, 128–132.

¹⁸⁰² *Fassoulakis*, *Raoul–Ral(l)es*, 67; *Malamut*, *Au coeur*, 87 n. 38–40, 96 n. 94.

¹⁸⁰³ *Malamut*, *Au coeur*, 116 n. 223.

¹⁸⁰⁴ *Fassoulakis*, *Raoul–Ral(l)es*, 67 n. 6.

¹⁸⁰⁵ *Malamut*, *Au coeur*, 116.

¹⁸⁰⁶ PLP no. 5528.

обојица, и Дисипат и Ћиријако сусрели са њим.¹⁸⁰⁷ Да ли је и овом приликом, у сусрету са адмиралом крсташке флоте која се упутила ка мореузима како би спречила Мурата II да са војском пређе из Азије у Европу, Дисипат обављао одређени дипломатски задатак, није познато.

Посланици Манојла II Палеолога упућени на другу страну, Османлијама, били су угледни архонти, такође његови рођаци и најближи сарадници.

Исакије Асан¹⁸⁰⁸ је, између осталог, повремено или у континуитету, о чему већ немамо података, био посланик у служби византијских царева. Сигурно знамо да је у једном таквом посланству, Мехмеду I, учествовао 1420. године. Када је наине, султан, у намери да се пребаци у Малу Азију, приспео, крајем поменуте године, у околину Цариграда, цар Манојло II му је упутио Димитрија Леонтариса, Исакија Асана и протостратора Манојла Кантакузина са многим архонтопулима, заједно са многим даровима.¹⁸⁰⁹ Сфранцис, помињући га нешто касније као таста Георгија Филантропина, саопштава да му је том приликом султан поклатио племенутог коња.¹⁸¹⁰

И Димитрије Ласкарис Леонтарис био је царски дипломата. Када је султан Мехмед, у намери да се пребаци у Малу Азију, стигао у близину Цариграда, како извештава Сфранцис, по свој прилици крајем 1420. године, Византинци су од његових људи сазнали да му је намера да, пошто среди ствари на истоку, нападне Град. Стога су архонти којима је цар поверио ову тајну, као и неки од свештенства (πάντες οἱ τοῦ βασιλέως τοῦ ἁγίου ἐμπιστευθέντες ἄρχοντες καὶ τῶν ἱερωμένων παρώτρυνον) саветовали Манојла II да га ухвати. Цар није хтео да прекрши заклетве које је претходно дао султану, па је из тог разлога, уместо једног од својих синова, у сусрет невернику послао најбољег човека (τὸν ἄριστον ἄνδρα) Димитрија Леонтариса, Исакија Асана и протостратора Манојла Кантакузина¹⁸¹¹ са многим архонтопулима, заједно са многим даровима. Султан је, опет, приликом овог сусрета, разговарао само

¹⁸⁰⁷ Cyriac of Ancona, 94–96; *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 598.

¹⁸⁰⁸ PLP no. 1493; уп. поглавље Дефенсори.

¹⁸⁰⁹ Sfrance, Cronaca, 14, 16.

¹⁸¹⁰ *Ibid.*, 46. Уп. одељак о сенаторима.

¹⁸¹¹ PLP no. 10979; уп. поглавље Архонти–титуте.

са Леонтарисом.¹⁸¹² Леонтарис је поново на пролеће 1421. године послат султану у Једрене, са задатком да сазна султанове намере и подсети га на претходне споразуме.¹⁸¹³

Дука приповеда да се, у време када је Мехмед I 1417. године пустошио Влашку, због подршке коју је пружила његовом брату Мустафи,¹⁸¹⁴ појавио неки човек из Филадельфије, ἄνθρωπος τὸ μὲν γένος χριστιανός, τὴν τύχην (по положају) εἰς ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως Φιλαδελφείας, τὴν πράξιν πανούργος καὶ δόλιος. У питању је био Теолог Коракс.¹⁸¹⁵ Он је, како каже Дука, у време кад су Монголи пустошили Малу Азију, као један од главних у граду (εἰς ὧν τῶν проκαθημένων) предао многе од хришћана неверницима како би, пошто су били богати, платили Тимуру данак, а варвари су их запалили пошто ови нису имали новца. Кад је Теолог дошао у Цариград, спријатељио се са једним човеком из палате (καὶ τινι τῶν τοῦ παλατίου) и са њим често тамо одлазио. Једног дана је хитно затребао тумач и он се прихватио посла јер је одлично знао турски. Од тада су га цареви амбасадори укључивали у своје мисије због знања језика.¹⁸¹⁶ На тај начин се Теолог, или боље Смутљивац (Θόλογος), како каже Дука, зближио са Бајазитом, везиром Мехмеда I и њему је откривао тајне Ромеја, али је и он од Турака извлачио информације. Толико га је, каже Дука, волела добра срећа, да је постао и царев католички посланик¹⁸¹⁷ и често је обедовао и са Бајазитом и са Мехмедом. Византинци су почели да сумњају да Теолог није радио у интересу Ромеја. Како је новац, који је, споразумевши се са царем Манојлом II, Мехмед I обећао да ће давати Византинцима који су се, са своје стране, обавезали да Мустафу држе заточеног на Лемносу,¹⁸¹⁸ повремено каснио, кад год би се византијски посланици пожалили Турцима, Теолог је увек био присутан.

Када је, после Мехмедове смрти 1421. године, његов син Мурат II преузео престо, цар Манојло II послао му је Палеолога Лаханаса и Теолога Коракса, са циљем

¹⁸¹² Sfranze, Cronaca, 14, 16; *Dölger*, Regesten, no. 3384.

¹⁸¹³ Sfranze, Cronaca, 16, 18.

¹⁸¹⁴ Kleinchroniken II, 405–406.

¹⁸¹⁵ PLP no. 13160→92415.

¹⁸¹⁶ Ducas, 161, 229.

¹⁸¹⁷ „κατήντησεν οὖν εἰς τοσοῦτον ἄκρος τῆς τύχης, ὡς καὶ καθολικὸς ἀποκρισιάριος τοῦ βασιλέως γενέσθαι“, Ducas, 161.

¹⁸¹⁸ *Imber*, Ottoman Empire, 80–82, 87.

да обнове споразум који је склопљен још са Мехмедом, а који се тицао заточеног Мустафе.¹⁸¹⁹ Султан на то није пристао и започиње припреме да нападне византијску престоницу, пошто су Византинци ослободили Мустафу. Цар поново шаље Коракса, са Палеологом Лаханасом и Марком Јагарисом, људима племенитим и мудрим (ἄνδρας εὐγενεῖς καὶ συνετούς) султану, марта 1422. године. Мурат је, међутим, бацио амбасадоре у окове и пустио их након неколико дана, пошто су припреме за напад на Цариград завршене.¹⁸²⁰ Цариграђани су тада већ постали озбиљно сумњичави према Теологу, а када је то схватио, цар га поново шаље да преговара са Муратом, који је у то време већ опсео Град. Теолог је, каже Дука, подигао шаторе крај Силивријске капије. Током преговара, један од његових најближих људи чуо је његове издајничке предлоге султану. Требало је, наиме, да Теолог, на дан турског напада, отвори Силивријску капију и пусти Турке у Град. Када је Теолог стигао пред цара, овај пријатељ га је оптужио за издају, подносећи доказе. Како га нападају и они који су били καὶ μέρος τῶν ἀρχόντων καὶ τὸ βασιμολικόν,¹⁸²¹ цар је заповедио да се обојица, и Коракс и његов пријатељ, затворе, како би се истина сазнала наредног дана. Кад су то сазнали Крићани који су чували Царску капију најпре су хтели да га линчују, али цар им је заповедио да га испитају. Током истраге нашли су у његовој кући златне и сребрне вазе које су биле царев поклон за Турке, као и документа која су га теретили да је радио против цара. Потом су га одвукли до Царске капије и ископали му очи. Теолог је умро после три дана у затвору, а кућа му је потом конфискована и спаљена заједно са благом. Дука такође извештава да је, када је султан сазнао да је један од Кораксових доушника био извесни Михаило Пилис,¹⁸²² пореклом Ромеј из Ефеса, по вери хришћанин, изданак племства свог града (τὴν τύχην ἐξ εὐγενῶν τῆς αὐτῆς πόλεως), један од његових секретара и писара за грчки и арапски, одлучио је да га казни. Пошто је Пилис задржао своју веру док је радио за султана, овај га је присилио

¹⁸¹⁹ Ducas, 173.

¹⁸²⁰ Нешто другачије о томе приповеда Сфранцис, који бележи да су ти посланици били Димитрије Кантакузин, Матеј Ласкарис и Анђео Филоматис (Sfranze, Cronaca, 22). Уп. наредно излагање.

¹⁸²¹ Гасмули, деца потекла из брака очева Латина и мајки Гркиња.

¹⁸²² PLP no. 23895; E. Zachariadou, Ertogrul Bey il sovrano di Teologo (Efeso), Atti della Società ligure di storia patria 5/79 (1965) 155sq.

да бира између прихватања ислама и смрти. Пилис који је, како резигнирано бележи Дука, по својим делима био Турчин пре свог отпадништва, одрекао се своје вере.¹⁸²³

Дукину приповест потврђују и млетачки документи. Забележено је, наиме, да су Грци са Крита и Еубеје ослепели богатог и моћног Византинаца, по имену Теолог и лишили га имовине, јер је имао договор са султаном.¹⁸²⁴

Има посланика које извори само једном помињу у тој функцији. Тако је Павла Софијана¹⁸²⁵ цар Манојло II крајем 1419. године упутио напуљском краљу Алфонсу V.¹⁸²⁶ Исто важи и за Јована Мосхопула и Николу Мамалиса. Први је, као посланик Манојла II, крајем 1404. и почетком 1405. године боравио у Венецији и својом дипломатском активношћу настојао да осујети ограничавање слобода византијских трговаца на Криту којима су уговором биле гарантоване привилегије.¹⁸²⁷ Ова прва интервенција није уродила плодом, па је, потом, Никола Мамалис¹⁸²⁸ упућен, као царев изасланик, 1406. године у Кандију како би се овај проблем решио.¹⁸²⁹ Обојица су, међутим, бар како то сугеришу њихови патроними, припадали истакнутим византијским породицама.¹⁸³⁰ Коначно, забележено је да је један извесни Ливадарије представљао цара једном приликом, 1402. године, у Пери.¹⁸³¹

Димитрије Палеолог послат је у привремену мисију у Фиренцу 1401. године.¹⁸³² Наиме, у одговору фирентинске општине на царев апел за помоћ Византији, у којем се објашњава немогућност да се на њега одговори, овај се помиње

¹⁸²³ Ducas, 161–163, 173, 229–235; *Barker*, Manuel II, 360–366; *Necipoğlu*, Byzantium, 88, 142–144, 188.

¹⁸²⁴ *Jorga*, Notes I, 324, n. 1: “...uno dicto Theologo, suo baron greco, de mazor del suo Consejo, più ricco; e de prexente, dado in le man di Greci de Candia e de Nigroponte, i fexe cavar gli occhi e tutto el suo haver, el qual, scasiado de fuora, Fosse appresentado al signor Turco in suo confusion, per saxon cum lui haveva fatto el trattato”. *Necipoğlu*, Byzantium, 144 је мишљења да су се 1418. године Млечани жалили цару управо на Теолога Коракса, који је физички злостављао Млечане у Цариграду, те да су или Теолог Коракс или неки члан његове породице исте године предводили одред Албанаца који је напао млетачке поседе у Мореји. Она верује да су тако Теолог Коракс и евентуално неки чланови његове породице у континуитету заступали антилатински став, фаворизујући сарадњу са Османлијама. Одатле постаје јасније зашто су против Теолога, како то сведочи Дука, иступили и гасмули (τὸ βασιμολικόν).

¹⁸²⁵ PLP no. 26413.

¹⁸²⁶ *Dölger*, Regesten, no. 3377; *Matschke*, Ankara, 119.

¹⁸²⁷ *Thiriet*, Régestes II, no. 1175.

¹⁸²⁸ PLP no. 16559; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹⁸²⁹ *Matschke*, Ankara, 226; *Ganchou*, Badoer et Batatzès, 66 n. 59.

¹⁸³⁰ *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 599; за Николу Мамалиса уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹⁸³¹ *M. Balard*, La société pérote aux XIVe–XVe siècles: autour des Demerode et des Draperio, Byzantine Constantinople. Monuments, Topography and Everyday Life, ed. *N. Necipoğlu*, Leiden 2001, 306 n. 29.

¹⁸³² *Dölger*, Regesten, no. 3286.

као *nobilissimus miles dominus Dimitrius Palleologus, frater vestre Celsitudinis patrnelis*.¹⁸³³ Постоји могућност да је у питању Димитрије Палеолог Гуделис, царев ἑξάδελφος, иако у документу изостаје патроним Гуделис.¹⁸³⁴ Такомо Бадоер је, касније, у свом регистру забележио да је господин Теодор Ватац, трговац рибом, био таст извесног Димитрија Палеолога.¹⁸³⁵

У изворима се помињу 23 амбасадора Јована VIII Палеолога који су учествовали у 21 мисији на Западу. Њих тринаест били су архонти и световни људи.¹⁸³⁶ Од тога су тројица петорица били сенатори, један је био царев лични секретар, а пре тога лични секретар Манојла II, четворица су носили високе дворске и војне титуле, а петорица се не помињу са било каквом титулом. Њих седморица су били људи које је и његов отац пре тога ангажовао у дипломатским мисијама. То би значило да су постојали исти критеријуми у избору посланика као и за владавине његовог оца. Десеторица посланика Јована VIII су, и то је била највећа промена у односу на дипломатски кор Манојла II, били црквени људи, што је и логично, с обзиром на то да су се преговори које је цар водио са Западом искључиво тицали уније Цркава. Потреба за унијом заснивала се на очајничкој потреби Царства за војном помоћи против Турака. Ово је била политичка реалност која је диктирала приоритете спољне политике Јована VIII. Консеквентно, рекло би се да је владавина његова период у којем је византијска дипломатија била најактивнија током читаве историје Царства. Многобројни посланици и мисије слати су на различите стране екумене – на Запад, султану, на Левант, у Србију.

Каристин Теодор¹⁸³⁷ био је дипломата и посланик цара Јована VIII Палеолога. Из два писма која му је упутио месазон Лука Нотарас, сазнајемо да је заједно са царем боравио у Италији, током одржавња унионистичког сабора у Ферари–Фиренци

¹⁸³³ ПП III, 124–125; *Dölger*, Regesten, no. 3286 је то прочитао као *frater patrnelis*. Cf. *Barker*, Manuel II, 188; *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 600.

¹⁸³⁴ Уп. поглавље Цареви рођаци.

¹⁸³⁵ “Vatazi suoxero de chir Dimitri Paleologo”, Badoer, 265, 282; *Ganchou*, Badoer et Batatzès, 79 објашњава ову вест да је Ватац био гарант кредита од 515 перпера који је Палеолог тражио. *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 88 погрешно наводи да је Теодор Ватац био зет Димитрија Палеолога.

¹⁸³⁶ *Mergiali-Sahas*, Byzantine Ambassador, 602.

¹⁸³⁷ PLP no. 11297.

1438–9. године.¹⁸³⁸ Силвестер Сиропул нас извештава да је Каристин, кога је послао цар, на коњу (ἑφιππον τὸν Καρυστηνὸν) дочекао Јосифа II пошто је приспео у Ферару и пренео му да га папа очекује како би му се патријарх поклонио и пољубио му стопе, око чега се већ три дана Јован VIII бринуо да ли ће се догодити.¹⁸³⁹ Након сабора у Италији и даље је у дипломатским мисијама. Царев је посланик у Млечима маја 1443. године, где се пред Сенатом жали на сукобе са Турцима који и даље трају, упркос склопљеном миру, најкасније априла те године.¹⁸⁴⁰ У истом својству боравио је, такође, почетком 1443. године, и код бургундског војводе.¹⁸⁴¹

Андроник Палеолог Јагарис¹⁸⁴² био је посланик Јована VIII у периоду између 1425. и 1449. године. У том својству га срећемо најпре као посланика у Египат, негде између 1422. и 1436. године,¹⁸⁴³ потом 1436. у Трапезунт и Грузију¹⁸⁴⁴ и 1437. и 1449. године Мурату II.¹⁸⁴⁵ Сфранцис нас, наиме, извештава да је цар Јован VIII Палеолог, пошто је одлучио да отпутује на сабор у Ферару, упутио емиру посланика, Андроника Јагариса,¹⁸⁴⁶ како би га, као пријатеља и брата, о томе обавестио. Емир је одговорио да не сматра исправном цареву одлуку, јер није видео шта ће цар тиме постићи. Јер, ако је цару потребан новац због расхода или чега другог, емир је спреман да му помогне. Ово је изазвало многе полемике међу Византинцима да ли да се ипак оде на сабор или да буде по емировом (νὰ γένηται τὸ τοῦ ἀμῆρᾶ). На крају је било онако како је василевс желео, или боље рећи зао удес (κακὴ τύχη), завршава Сфранцис.¹⁸⁴⁷ Андроник је, заједно са Георгијем Филантропином, као месазон био

¹⁸³⁸ Ὁ λαμπρότατος μεσάζων καὶ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως ὡς ἐκ προσώπου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κυροῦ Νικολάου τοῦ Νοταρᾶ πρὸς κύριον Θεόδωρον τὸν Καρυστηνὸν ὄντα ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τοῦ βασιλέως, πράττοντας τότε τὰ συνοδικὰ (III II, 182–184); Ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν (III II, 184–185); уп. поглавље Архонти–профил.

¹⁸³⁹ Syropoulos, 230.

¹⁸⁴⁰ Jorga, Notes, III, 122–123; Thiriet, Régestes, III, no. 2603; Бурић, Сумрак, 376 н. 83, 384.

¹⁸⁴¹ Dölger, Regesten, no. 3500.

¹⁸⁴² PLP no. 7808; уп. поглавља Сенатори и Архонти–титуле.

¹⁸⁴³ Dölger, Regesten, no. 3405.

¹⁸⁴⁴ Syropoulos, 162, 596, 604; Dölger, Regesten, no. 3458.

¹⁸⁴⁵ Sfranze, Cronaca, 84; III IV, 91.

¹⁸⁴⁶ Syropoulos, 182 бележи да је у питању био Павле Асан.

¹⁸⁴⁷ Sfranze, Cronaca, 84.

члан византијске делегације на сабору у Ферари–Фиренци.¹⁸⁴⁸ Сиропул извештава да су млетачки архонти били веома разочарани кад су, уместо месазона Луке Нотараса и Димитрија Палеолога Кантакузина, који су остали у Цариграду, угледали њихове заменике Јагариса и Филантропина који су се налазили у пратњи Јована VIII.¹⁸⁴⁹ Он је, обављајући своју дужност месазона, требало да, заједно са Сиропулом, обавести папу да је византијска делегација била спремна да започне разговоре око постизања уније по њеном приспећу у Ферару.¹⁸⁵⁰ После сабора је, потом, био посланик и папи Евгенију IV. Папа је, наиме, упутио цару 13. јуна 1443. године писмо у којем Андроника помиње као оратора.¹⁸⁵¹ Он је на челу византијског посланства, отпутовао у Италију како би, у име византијског цара, молио папу да пошаље флоту која је требало да спречи прелазак Мурата II из Азије назад у Европу.¹⁸⁵² Обавештени смо, такође, да је марта 1449. године управо господин Андроник Јагарис (δι’ ἀποκρισαρίου καὶ μέσου τοῦ Γιάγαρη κυροῦ Ἀνδρονίκου) посредовао у склапању мира између Константина Палеолога и његове браће са Муратом II.¹⁸⁵³

Око личности Манојла Палеолога Јагариса има извесних недоумица. Наиме, новија истраживања сугеришу да су постојала двојица царских посланика истог имена. Извори нас извештавају да је Манојло Палеолог Јагарис¹⁸⁵⁴ најпре путовао 1424. године са Јованом VIII у Венецију. Том приликом је, заједно са Манојлом Ескаматисменом¹⁸⁵⁵ био сведок склапања уговора о зајму од 1500 дуката који су, 27. јануара, склопили цар и Република Св. Марка.¹⁸⁵⁶ Као део византијске делегације и

¹⁸⁴⁸ Syropoulos, 628–630. Тројица Јагариса била су део византијске делегације на сабору у Ферари–Фиренци. Сиропул на неколико места помиње једног од њих, не прецизирајући увек који је у питању (Syropoulos, 214, 288, 294, 438, 628–630).

¹⁸⁴⁹ Ibid., 214.

¹⁸⁵⁰ Ibid., 320.

¹⁸⁵¹ “Accessit ad presentiam nostrum dilectus filius noster vir Andiomeiagaris, orator serenitatis tue”, Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes, ed. G. Hofmann, Roma 1940–1946, III, no. 266 (цитирано према Ganchou, Sur quelques erreurs, 66 n. 1).

¹⁸⁵² Dölger, Regesten, no. 3503 који, преведећи овај податак, Андроника назива ретором.

¹⁸⁵³ Lampros, Συλλογή, 159; Ducas, 279; Malamut, Ambassades, 435.

¹⁸⁵⁴ PLP no. 7810→92054; уп. поглавља Сенатори и Архонти и религиозне задужбине. Kiousopoulou, Βασιλεύς, 85 очигледно прави грешку када каже да је Манојло Палеолог Јагарис, који се 1400. године помиње као царев οἰκέλος, касније носио титуле протовестијарита, протостратора и, 1438. године, великог стратопедарха, јер у питању Марко Палеолог Јагарис.

¹⁸⁵⁵ PLP no. 6145→91872; уп. поглавља Οἰκέλοι и Кефалије.

¹⁸⁵⁶ “Scamatismenos”, Jorga, Notes V, 155.

архонт синклита, како се помиње 1438. године, учествовао је и на сабору у Ферари–Фиренци.¹⁸⁵⁷ Везе са Италијом омогућиле су му и да развије банкарске активности. Он је, по свој прилици, 1439. године поменут у књизи рачуна Ђакома Бадоера, као Јагари Маноли.¹⁸⁵⁸ Манојло је, заједно са Алексијем Филантропином Ласкарисом, из Цариграда био послат у Мореју, где је 6. јануара 1449. године крунисао Константина Драгаша за цара.¹⁸⁵⁹ Знамо такође да је пред коначан пад Цариграда Манојло био задужен да се постара око поправке бедема града, али је био оптужен да је присвојио новац који је за тај посао био намењен. Наиме, Леонард са Хиоса је забележио да су он и Неофит, јеромонах са Родоса, “пљачкаши, а не бранитељи Града”, новац који им је био поверен у ту сврху, потрошили. Манојло је, приповеда Леонард са Хиоса, примио суму од скоро 20 хиљада флорина, тј. 60 хиљада номизми. Ова двојица су, такође, оставила 7 хиљада флорина у једном ћупу, а тај новац био је сакривен за Турке.¹⁸⁶⁰ Могуће је да је његов син био Дионисије Јагарис,¹⁸⁶¹ старац на Св. Гори, у чијој служби је једно време био Св. Нектарије. У Нектаријевом житију је забележено да је Дионисије био син једног сенатора, знаменитог становника Цариграда.¹⁸⁶²

Марко Палеолог Јагарис¹⁸⁶³ био је посланик цара Јована VIII Палеолога. Тако га већ новембра 1417. године помиње један млетачки документ.¹⁸⁶⁴ Сфранцис приповеда да му је 1429. године Марко Палеолог Јагарис, тада протовестијарит, а потоњи протостратор, одређен као ко–амбасадор (συνεπικρυσιάρης) у мисији која је требало да буде упућена на султанов двор и преговора о ситуацији око Патре. Он је, каже историчар, био више против Сфранцисовог ангажовања него за то. Сфранцис

¹⁸⁵⁷ Syropoulos, 240, 260, 628–630.

¹⁸⁵⁸ Badoer, 783, 784, 785.

¹⁸⁵⁹ Sfranze, Cronaca, 102; Kleinchroniken I, 269.

¹⁸⁶⁰ Melville–Jones, Seven Accounts, 30.

¹⁸⁶¹ PLP no. 92053, где се наводи да је можда био син Андроника Палеолога Јагариса.

¹⁸⁶² Matschke, Tinnefeld, Gesellschaft, 179, n. 101; cf. E. A. Zachariadou, A safe and holy mountain: early Ottoman Athos, Mount Athos and Byzantine Monasticism, ed. A. Bryer, M. Cunningham, Aldershot 1996, 127–132.

¹⁸⁶³ PLP no. 7811; уп. поглавља Οἰκεῖοι и Архонти–титуле. Dennis, Letters, lvi је веровао да се он помиње у писму Манојла II протекдику Валсамону као човек који је прочитао Валсамоново писмо пред царевим литерарним кружком (cf. PLP no. 7806), иако ова личност може да буде и Андроник Палеолог Јагарис.

¹⁸⁶⁴ “Chirmarcum Paleologum Jagari ambassiatorem serenissimi dominis Imperatoris iuvenis”, Sathas, Μνημεῖα, I, 90.

није видео други разлог таквом ставу осим оног који даје једна пословица, да завист не зна да цени оно што је корисно (‘φθόβος οὐκ οἶδε πρὸς τιμᾶν τὸ συμφέρον). Иако му се Јагарис подсмевао, сматрајући га за неспособног, Сфранцис наглашава да је, као резултат ових преговора, један турски посланик упућен Константину Драгашу, што је уједно био и први корак у преговорима који су се тицали Патре, а који су се завршили позитивно по Византинце.¹⁸⁶⁵ Марку Јагарису, међутим, ово није био први пут да иде на султанов двор. Цар Манојло II је, желећи да горчину, која је, како приповеда Дука, током догађаја у вези са емировим стрицем Мустафом,¹⁸⁶⁶ настала између Византинаца и Турака, претвори поново у сласт, упутио Мурату II као посланике Палеолога Лаханаса и Марка Јагариса, људе племените и мудре (ἄνδρας εὐγενεῖς καὶ σουετούς). Емир је одбио да саслуша посланике и држао их је затворене неколико дана. Када је завршио са припремама за напад на Цариград, до чега су догађаји са Мустафом и довели, ослободио је посланике и посало цару са речима да ускоро долази. Неколико дана након тога, пошто је сакупљена војска од више од 200 хиљада људи, Мурат II је кренуо на Град.¹⁸⁶⁷

Палеолог Лаханас¹⁸⁶⁸ био је и раније у једном посланству упућеном Мурату II. Дука приповеда да га је 1421. године цар Манојло II упутио, заједно са Теологом Кораксом да емиру, који је на престолу наследио оца, честитају долазак на власт.¹⁸⁶⁹

Фебруара 1430. године је велики стратопедарх Марко Јагарис, заједно са Макаријем Макрисом, игуманом цариградског манастира Пантократора, упућен папи Мартину V, у склопу преговора око уније Цркава.¹⁸⁷⁰ По повратку са овог посланства су Јагарис, сада већ велики стратопедарх, и Макрис, августа исте године, по царевој заповести, начинили деспотом принца Тому.¹⁸⁷¹ Марко Јагарис путовао је поново као посланик, почетком 1431. године, заједно са Макаријем Курунасом, игуманом Манганског манастира и царским секретаром Димитријем Анђелом Филоматисом

¹⁸⁶⁵ Sfranze, Cronaca, 66.

¹⁸⁶⁶ О збивањима у вези Мустафе cf. *Imber*, Ottoman Empire, 91–94.

¹⁸⁶⁷ Ducas, 231; *Dölger*, Regesten, no. 3391.

¹⁸⁶⁸ PLP no. 21502; *Papadopoulos*, Versuch, 169.

¹⁸⁶⁹ Ducas, 173; *Dölger*, Regesten, no. 3388.

¹⁸⁷⁰ Syropoulos, 118; *Dölger*, Regesten, no. 3425.

¹⁸⁷¹ Sfranze, Cronaca, 70.

Клидасом, папи Мартину V.¹⁸⁷² Његовом наследнику, Евгенију IV, цар је почетком 1433. године упутио посланство које су, поред Марка Јагариса, чинили Јоасаф, игуман манастира Св. Јована у Петри и поново Клидас.¹⁸⁷³ Коначно, цар га, заједно са Манојлом Дисипатом, маја 1438. године шаље у Венецију како би тражили две галије за одбрану Цариграда.¹⁸⁷⁴ Има мишљења да је Марко Палеолог Јагарис био деда по мајци Махмуд паше Анђеловића, великог везира Мехмеда II.¹⁸⁷⁵

Јован Ласкарис Дисипат¹⁸⁷⁶ био је дипломата цара Јована VIII Палеолога. Он активно учествује у припремама предстојећег црквеног сабора и у њиховом склопу дипломатским мисијама, подједнако папи и Базелском сабору. Путовао је, тако, новембра 1433. године, заједно са својим тастом, тада протовестијаритом Димитријем Палеологом Метохитом¹⁸⁷⁷ и потоњим кардиналом Исидором, у Базел.¹⁸⁷⁸ Том приликом је преко истог посланства послата порука и Жигмунду Луксембуршком са царевом молбом да порджи напоре око постизања уније.¹⁸⁷⁹ По повратку у Цариград, октобра 1435. године, веровали су да ће доћи до споразума између Византинаца и Базела.¹⁸⁸⁰ Јован је поново, овог пута заједно са Манојлом Тарханиотом Вулотисом, посланик у Базелу крајем 1436. године. Пошто су се споразумели са Базелом, маја 1437. године, одатле истог месеца одлазе папи, од кога су, такође добили сагласност за одржавање будућег сабора.¹⁸⁸¹ На јесен 1437. године су се обојица вратила у Цариград и то на папским галијама које су пристигле у престоницу.¹⁸⁸² Извори, поглавито западни, сликају га као човека који је, у тим преговорима, више заступао папске него царево интересе. Папа Евгеније IV му је чак,

¹⁸⁷² Syropoulos, 118, 122, 124; *Dölger*, Regesten, no. 3431.

¹⁸⁷³ *Dölger*, Regesten, no. 3436.

¹⁸⁷⁴ Syropoulos, 276, 278; *Dölger*, Regesten, no. 3480.

¹⁸⁷⁵ *Stavrides*, Sultan of Vizirs, 81. Исти аутор мишљења је да није јасна веза тројице Јагариса, Андроника, Манојла и Марка, те да су прва двојица могла да буду браћа или бар рођаци, а да је Марко могао да им буде отац или стриц (*ibid.*, 80–81).

¹⁸⁷⁶ PLP no. 5537; уп. поглавља Οἰκέτοί, Сенатори и Архонти–титуле.

¹⁸⁷⁷ PLP no. 17981; уп. поглавља Кефалије, Архонти–титуле и Архонти на Лемносу.

¹⁸⁷⁸ Syropoulos, 126; *Dölger*, Regesten, no. 3437, no. 3439, где прави грешку називајући Дисипата царевим зетом.

¹⁸⁷⁹ *Dölger*, Regesten, no. 3438.

¹⁸⁸⁰ Syropoulos, 134, 136, 138, 140; *Dölger*, Regesten, no. 3451; *Бурић*, Сумрак, 311.

¹⁸⁸¹ Syropoulos, 168, 604; *Dölger*, Regesten, nos. 3465–3467, 3470; *Laurent*, Profession, 65.

¹⁸⁸² Syropoulos, 172, 174, 606; *Бурић*, Сумрак, 321–322.

примајући га у „familiares suos“ јула 1437. године, доделио годишњи приход од 1000 флорина.¹⁸⁸³ И оно што је забележио Силвестер Сиропул сугерише да је његов положај био у најмању руку амбивалентан.¹⁸⁸⁴ Сиропул, такође бележи да су Дисипати (τῶν Δισύπατων, οἱ Δισύπατοι), не прецизирајући који, боравили у Венецији приликом приспећа византијске делегације у Италију.¹⁸⁸⁵ Децембра 1438. или јануара 1439. године је Јован послат у Фиренцу како би се цару дале гаранције да по сопственом нахођењу може боравити у граду, али и напустити га ако то пожели.¹⁸⁸⁶

Манојло Тарханиот Вулотис¹⁸⁸⁷ је, као што је речено, био део посланства Базелском сабору и папи 1436/7. године.¹⁸⁸⁸ Чини се да је, за разлику од свог синапокрисижарија, током припрема предстојећег сабора најпре био склонији споразуму са Базелом, али се на крају и он приклонио вољи већине у одлуци да се сабор одржи под папиним покровитељством.¹⁸⁸⁹ Учествовао је као члан византијске делегације на сабору у Ферари–Фиренци и један је од архоната који су прихватили унију, о чему сведочи документ који представља његово исповедање вере.¹⁸⁹⁰ О његовој амбасадорској делатности сведочи и једно писмо које му је упутио Јован Хортазмен. Из писма сазнајемо да се Вулотис жалио Хортазмену пошто ће поново бити спречен да се бави науком, будући да ће ићи у иностранство. Хортазмен узалудно покушава да нађе разлог оваквој одлуци, јер ни материјални разлози (τὸ γὰρ χρημάτων ἔνεκεν οἴεσθαι σε τούτους καταλείπειν) нити жеља да се упозна земља ван отаџбине (ἐπιθυμία τοῦ τὴν ἔξωθεν τῆς πατρίδος γῆν κατιδεῖν ἀμελήσαι τῶν λόγων) нису прихватљиви.¹⁸⁹¹ Из једног другог писма сазнајемо да, иако је Вулотис молио

¹⁸⁸³ Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes, Pars I. Epistolae pontificiae de rebus ante Concilium Florentinum gestis (1418–1438), ed. G. Hofmann, Romae 1940, n. 81, 80–81, цитирано према *Бурпић*, Сумрак, 314 н. 160, 320.

¹⁸⁸⁴ Syropoulos, 174, 176, 178, 180, 606, 610.

¹⁸⁸⁵ Ibid., 212, 226, 232, 300, 625.

¹⁸⁸⁶ Ibid., 354, 376; *Dölger*, Regesten, no. 3485.

¹⁸⁸⁷ PLP no. 3088; уп. поглавља Οἰκεῖοι и Сенатори.

¹⁸⁸⁸ Syropoulos, 162, 168, 172, 604, 606.

¹⁸⁸⁹ Ibid., 224, 248, 436, 630; *Бурпић*, Сумрак, 321.

¹⁸⁹⁰ Syropoulos, 232, 492, 512; *Laurent*, Profession, 68–69.

¹⁸⁹¹ Chortasmenos, 163.

Хортазмена не би ли овај од његовог оца затражио разлоге због којих би му син остао у отаџбини, он сам је величао одлазак у иностранство (ἀποδημίαν ἐπαίνειν).¹⁸⁹²

Георгије Дисипат¹⁸⁹³ учествовао је у неколико дипломатских мисија заједно са својим братом Манојлом, новембра 1434. године упућених папи и у Базел.¹⁸⁹⁴ Сфранцис саопштава да је крајем 1436. или почетком 1437. године цар Јован VIII Палеолог послао у Мореју најпре митрополита Сарда Дионисија и Георгија Дисипата како би успоставили мир међу завађеном царевом браћом деспотима, што су они делимично и успели.¹⁸⁹⁵ Убрзо потом цар је упутио у Мореју још једно посланство – јеромонаха Григорија, каснијег цариградског патријарха, и поново Георгија Дисипата, и овог пута је био постигнут споразум: Драгаш је требало да се врати у Цариград, а Теодор и Тома да остану у Мореји.¹⁸⁹⁶ Георгије је, као и његова браћа, део византијске делегације током одржавања сабора у Ферари–Фиренци.¹⁸⁹⁷ Касније је, по повратку у Цариград, заједно са великим протосинђелом, требало да испита епископа Трапезунта да ли је присталица уније, а поводом избора новог цариградског патријарха, пошто је, као што је познато, Јосиф II умро у Италији.¹⁸⁹⁸

Манојло Дисипат,¹⁸⁹⁹ чини се најмлађи од тројице браће, најпре је био посланик цара Јована VIII Палеолога. Знамо да је у том својству, заједно са братом Георгијем, 1434. боравио у Ђенови,¹⁹⁰⁰ Фиренци и у Базелу,¹⁹⁰¹ као и у посланству папи Евгенију IV.¹⁹⁰² Сиропул извештава да се 1437. године, путујући 40 дана преко Србије и Македоније (διὰ τε Σερβίας καὶ Μακεδονίας) вратио из посланства Жигмунду Луксембуршком и пренео цару његов савет да сада није момена да се иде

¹⁸⁹² Ibid., 174.

¹⁸⁹³ PLP no. 5529; уп. поглавље Сенатори.

¹⁸⁹⁴ *Dölger*, Regesten, nos. 3444–3446; уп. даље излагање.

¹⁸⁹⁵ О датуму и уопште о сукобима деспота Палеолога на Пелопонезу уп. *Ферјанчић*, Међусобни сукоби, 131–160, нарочито 145.

¹⁸⁹⁶ Sfranze, Cronaca, 78.

¹⁸⁹⁷ Syropoulos, 240, 500.

¹⁸⁹⁸ Ibid., 550.

¹⁸⁹⁹ PLP no. 5540.

¹⁹⁰⁰ У документу се, међутим, не помиње презиме посланика па је *Dölger*, Regesten, no. 3441 претпоставио да је у питању Манојло Дисипат.

¹⁹⁰¹ *Dölger*, Regesten, nos. 3445, 3446.

¹⁹⁰² Ibid., no. 3444.

Латинима.¹⁹⁰³ Манојло је, заједно са Марком Јагарисом, 1438. године послат у Венецију да тражи две галије које би биле послате у помоћ Цариграду.¹⁹⁰⁴ Са ступањем на власт Константина XI постао је део његовог дипломатског корпуса. Фебруара 1449. године најпре је отпутовао папи Николи V у настојању да обезбеди помоћ Царству против Турака, а истог месеца и у Напуљ, арагонском краљу Алфонсу V, тражећи помоћ против Турака и са задатком да испослује брак између Драгаша и ћерке португалског краља, нећака арагонског краља, те између брата португалског краља и ћерке краља Кипра.¹⁹⁰⁵ Верује се да је он (Манојло) Анђело Дисипат који је, заједно са Манојлом Анђелом Палеологом и Михаилом Радославом, маја 1453. године био упућен Алфонсу V како би се купило жито за опседнуту византијску престоницу.¹⁹⁰⁶

Димитрије Палеолог Кантакузин,¹⁹⁰⁷ ἑξάδελφος и месазон цара Јована VIII Палеолога, Матеј Ласкарис Палеолог,¹⁹⁰⁸ царев οἰκέτοϛ и сенатор бар једанпут су били део значајне посланичке мисије. Наиме, по успону на трон Мурата II они су, заједно са Анђелом Филоматисом, део посланства новом османском владару које је том приликом заробљено. Када се султан лично нашао 1422. године на челу одреда који су опседали византијску престоницу, са собом је водио и чланове овог посланства.¹⁹⁰⁹

И Павле Асан¹⁹¹⁰ је обављао посланичке послове. Сиропул сведочи да га је 1437. године Јован VIII послао на двор Мурата II да обавести султана о предстојећем царевом учешћу на црквеном сабору. Том приликом су му везири саопштили да нема потребе да цар иде Латинима, јер ће му емир помоћи ако има неку потребу. Јер, више ће имати користи од пријатељства са емиром него од пријатељства са Латинима.¹⁹¹¹

¹⁹⁰³ Syropoulos, 180–182; *Dölger*, Regesten, no. 3471.

¹⁹⁰⁴ Syropoulos, 276, 278; *Dölger*, Regesten, nos. 3480–3482.

¹⁹⁰⁵ *Dölger*, Regesten, no. 3522; *Malamut*, *Ambassades*, 435, nos. 3, 4.

¹⁹⁰⁶ *Malamut*, *Ambassades*, 438, no. 37. *Dölger*, Regesten, no. 3551 наводи, међутим, само Манојла Анђела (Палеолога).

¹⁹⁰⁷ PLP no. 10962; уп. поглавље Цареви рођаци.

¹⁹⁰⁸ PLP no. 14552; уп. поглавља Οἰκέτοἰ и Сенатори.

¹⁹⁰⁹ Sfranze, *Cronaca*, 22.

¹⁹¹⁰ PLP no. 1518; уп. поглавље Кефалије.

¹⁹¹¹ Syropoulos, 182. Са друге стране, Sfranze, *Cronaca*, 84 тврди да је царев посланик био Андроник Јагр.

Има мишљења да су паше успеле да увере Павла у то и да се он споразумео са њима.¹⁹¹²

Павле Макрохерис¹⁹¹³ био је посланик цара Јована VIII Палеолога. Силвестер Сиропул извештава да је на јесен 1436. године послат источним патријарсима са царевим и патријарховим писмима, али и извесним царевим усменим порукама.¹⁹¹⁴ Зна се, такође, да је пре тога Макрохерис био послат у мисију у Италију, новембра–децембра 1422. године.¹⁹¹⁵

Факрасис Кантакузин¹⁹¹⁶ упућен је из Цариграда, 1439. године, као посланик цару Јовану VIII, који је боравио у Италији, како би му пренео поруке τῶν τε δεσποτιῶν καὶ τοῦ δεσπότης καὶ τῶν μεσαζόντων да је престоница у опасности и да се што хитније пошаљу бар још две папске галије.¹⁹¹⁷

Манојло Коресис,¹⁹¹⁸ из једне синодалне одлуке познат као трговац и власник брода који је имао послове на Црном мору, вероватно је истоимени посланик у служби цара Јована VIII Палеолога.¹⁹¹⁹

Мамалиса Ласкариса¹⁹²⁰ је Јован VIII упутио, по повратку византијске делегације из Италије, јануара месеца 1440. године османском управнику Галипоља како би му предао поклон. Наиме, када се галија на којој се, враћајући се за Цариград налазио цар, појавила пред Галипољем, његов управник је упутио једног свог изасланика како би цара поздравио и ставио му до знања да може, ако то жели, да се одмори или у самој тврђави или на султановој територији. Цар је то прихватио и послао му је на поклон једну сребрну чашу по Ласкарису Мамалису.¹⁹²¹ Није извесно

¹⁹¹² Necipoğlu, Byzantium, 279–280.

¹⁹¹³ PLP no. 16433.

¹⁹¹⁴ Syropoulos, 164.

¹⁹¹⁵ Ibid., 165 n. 3.

¹⁹¹⁶ PLP no. 29581. Није јасно да ли је он иста личност са Кантакузином Факрасисом, поменутих у синодалном документу из маја 1401. године (уп. поглавље Архонти–титуле).

¹⁹¹⁷ Syropoulos, 396.

¹⁹¹⁸ PLP no. 13180; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

¹⁹¹⁹ C. Marinescu, Contribution à l'histoire des relations économiques entre l'Empire byzantine, la Sicile et le royaume de Naples de 1419 à 1453, Studi Bizantini e Neoellenici 5 (1939) 212–214.

¹⁹²⁰ PLP no. 16558.

¹⁹²¹ Syropoulos, 544. Kiousopoulou, Βασιλεύς, 88 нетачно наводи да је Ласкарис Мамалис био царев дворанин који је носио поклон за султана.

да ли је он иста личност са Мамалисом који је, пошто су Османлије 1453. године освојиле Цариград, препознао одсечену главу цара Константина Драгаша.¹⁹²²

Византинци су одржавали и дипломатске везе са Србијом. Први византијски посланик који је дошао у Србију био је Георгије Дука Филантропин.¹⁹²³ Он је, наиме, двапут путовао у Србију, 1429. и 1446. године, када је у име византијског цара Јована VIII српске владаре Ђурђа и Лазара Бранковића крунисао деспотским инсигнијама.¹⁹²⁴ Био је, потом, као месазон, део византијске делегације на сабору у Ферари–Фиренци.¹⁹²⁵

У међувремену, док су трајале припреме за сабор који је требало да резултира сједињењем Западне и Источне Цркве, у Србију је упућен још један посланик. Био је то Андроник Палеолог Кантакузин, велики доместик и царев рођак.¹⁹²⁶ Њега је цар Јован VIII Палеолог упутио српском деспоту Ђурђу Бранковићу како би га приволео да пошаље делегацију на предстијећи црквени сабор. Пре тога се цариградски патријарх Јосиф II успротивио идеји да се будући сабор одржи у Италији већ се залагао за то да се одржи у Цариграду. Сматрао је да цар преко добрих посланика треба јасно да стави до знања позванима на сабор да дођу са приходима којима располажу, јер су они потребни како би се овакав божански посао обавио. Патријарх је био уверен да ће на сабор доћи руски митрополит Фотије са многим благом и преко сто хиљада перпера, а цар ће без проблема добити 50 хиљада. Доћи ће, потом и архиепископ Грузије, и сам богат, и од њега ће се добити 30 хиљада, или најмање двадесет. А „доћи ће и пећки и добиће се од њега 20 хиљада“ (ἐλεύσεται ὁ Πεκίου, καὶ λήψεται ἐξ ἐκείνου χιλιάδας ἑκοσι).¹⁹²⁷ Сиропул извештава да “су поверили да деспоту Србије оде његов шурак, велики доместик Кантакузин, и он о овоме рече многе ствари деспоту. А овај нити је желео да упути посланике, нити да пише”.¹⁹²⁸ У редакцији Б Сиропуловог дела забележена је другачија реакција српског деспота.

¹⁹²² *Ecthesis chronica*, 16; cf. PLP no. 16554.

¹⁹²³ PLP no. 29760; уп. поглавља Сенатори и Архонти и религиозне задужбине.

¹⁹²⁴ Sfrance, Сronaca, 98; Ducas, 259. Уп. *Ферјанчић*, Деспоти, 15, 188, 191; *Ферјанчић*, Византинци у Србији, 214.

¹⁹²⁵ Уп. поглавље Архонти–титуле.

¹⁹²⁶ PLP no. 10957; уп. претходно излагање и поглавље Посланици.

¹⁹²⁷ Syropoulos, 120–122.

¹⁹²⁸ *Ibid.*, 164.

Њен писац наводи следеће: “Потом је одлучио велики доместик Кантакузин да иде свом зету (εἰς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ) деспоту Србије због личног посла. Јер поверио му је цар да каже деспоту ствари у вези сабора и приволи га да и он упути посланика на сабор. А деспот, пошто је саслушао излагање у вези сабора, рекао је Кантакузину: “Ја сам сусед Латина и често сам општио и разговарао са њима и знам тачно и њихове прилике и обичаје. Пошто сам, дакле, добро схватио све у вези њих, ипак нећу упутити посланика на сабор”.¹⁹²⁹ Андроник Палеолог Кантакузин био је брат Георгија Палеолога Кантакузина и Ирине Кантакузин, жене деспота Ђурђа. Цар је, дакле, у ову очигледно осетљиву мисију упутио великог доместика, једног од највиших достојанственика Царства, изразитог присталицу уније¹⁹³⁰ и притом Ђурђевог рођака. Јер, треба подсетити, Српска црква је у очима патријарха Јосифа II била у том тренутку једна од три најбогатије правосавне Цркве и очекивало се да помогне организацију сабора у Цариграду, што је најпре била жеља Византинаца.¹⁹³¹ Податак редакције Б Сиропуловог списка, да је Андроник Палеолог Кантакузин пошао у Србију због личног посла, подсећа нас на једну врло важну чињеницу - септембра 1436. године прослављене су свадбене свечаности поводом одласка Маре Бранковић у харем Мурата II.¹⁹³² Управо негде у то време, не знамо тачно кад, Кантакузин је пошао пут Србије, као високи достојанственик Царства и рођак српске владарске породице, да својим присуством увелича свадбене свечаности или честита на већ склопљеном браку и приволи српског владара да пошаље посланство на сабор.

Сиропул нас такође обавештава да се Манојло Дисипат¹⁹³³ 1437. године из мисије краљу Угарске враћао преко Србије.¹⁹³⁴ Иако је то био најкраћу пут ка Цариграду, могуће је да је и у Србији имао неког дипломатског посла, с обзиром на планове и жеље које је Византија по питању српског учешћа на предстојећем сабору.

¹⁹²⁹ Ibid., 598.

¹⁹³⁰ Има мишљења, на основу Сфранцисове вести да је велики доместик био непријатељски настројен према предлогу да се Константин Драгаш ожени Маром Бранковић (Sfranze, Cronaca, 116) да Андроник Палеолог Кантакузин није симпатисао Србе јер су одбили да упуте посланство на сабору у Ферари–Фиренци (Nicol, Kantakouzenos, 180).

¹⁹³¹ Syropoulos, 122.

¹⁹³² Николић, Византијски писци, 99–100.

¹⁹³³ Уп. претходно излагање.

¹⁹³⁴ Syropoulos, 180–182; Dölger, Regesten, no. 3471.

Коначно, није сасвим извесно ко је био Гуделис (τοῦ Γουδέλλη), посланик цара Јована VIII московском великом кнезу у јесен 1436. године.¹⁹³⁵ Редакција Б Сиропуловог списка бележи да је то био Никола Гуделис (πρέσβις κύρ Νικόλαος ὁ Γουδέλλης).¹⁹³⁶ С обзиром на очекивања од руске Цркве, а ако се узме у обзир да је велики доместик послат Ђурђу Бранковићу, рекло би се да је у Москву упућен Димитрије Палеолог Гуделис, царев περιπόθητος θεῖος. Међутим, сам Сиропул не наводи никакву другу квалификацију или титулу овог Гуделиса, што иначе чини, када оне постоје. Нове историографске студије посвећене византијским посланицима последњег столећа, вероватно сасвим свесно, уопште не помињу било ког Гуделиса као посланика Јована VIII. Једино Н. Неџибоглу верује да је у питању био Никола Гуделис, царев месазон, сенатор, οἰκέλος, који је из Москве отишао у Ферару.¹⁹³⁷ Можда је, заправо, у питању био други Никола Гуделис.¹⁹³⁸

У време владавине последњег ромејског цара, са његовог двора је упућено, како нам то саопштавају расположиви извори, осам посланстава османском султану, девет посланстава арагонском краљу Алфонсу V, пет посланстава Венецији, четири посланства Риму и Дубровнику, по три посланства у Угарску и у Мореју, те по једно посланство у Србију, Трапезунт, Грузију, Фиренцу, Ђенову, Хиос и Модену.¹⁹³⁹ Међу посланицима цара Константина XI налазе се и неки од већ помињаних посланика његовог брата Јована VIII – Андроник Палеолог Јагарис, Манојло Палеолог Јагарис (старији) и Манојло Дисипат и Лука Нотарас.

Иако је Георгије Сфранцис, према мишљењу Е. Малами, учествовао у бројним дипломатским мисијама, оне ипак нису превазилазиле породичне или династичке оквире из два разлога. Најпре, ауторка је уверена да он није знао италијански или

¹⁹³⁵ Syropoulos, 162.

¹⁹³⁶ Ibid., 596; *Dölger*, Regesten, no. 3460.

¹⁹³⁷ Она наводи и да је Никола Гуделис, као царев представник, био присутан на Дијети у Нирнбергу 1438. године (Acta camerae apostolicae et civitatum Venetiarum, Ferrariae, Florentiae, Ianuae, de Concilio Florentino, ed. G. Hofmann, Roma 1950, no. 56 (наведено према *Necipoğlu*, Byzantium, 211 n. 105).

¹⁹³⁸ *Necipoğlu*, Byzantium, 211 идентификује овог Николу Гуделиса са Николом Гуделисом који је, како извештава Убертино Пускуло, бранио Цариград 1453. године раме уз раме са својим зетом Димитријем Палеологом Метохитом. То се чини мало вероватним, пошто би, у том случају, Никола Гуделис тада имао око 90 година.

¹⁹³⁹ *Malamut*, Ambassadors, 439.

каталански. Осим тога, она верује да је Драгаш свесно инсистирао на очувању дипломатског корпуса наслеђеног још од Јована VIII, јер је настојао да спроводи исту спољну политику, у којој за Сфранциса оправдано није било места.¹⁹⁴⁰ Без обзира на овако искључив став, Георгије Сфранцис је, сходно подацима које је оставио у свом историјском делу, један од дипломата који је често учествовао у посланствима и то на другом, подједнако, ако не и више, важном сегменту византијске спољне политике – у дипломатским контактима са Османлијама. Ако је судити према Халкокондиловом коментару, чињеница да је сам Лука Нотарас често одлазио на султанов двор, као и чињеница да није био део византијске делегације у Италији, већ је остао у Цариграду, сведочи о важности дипломатским контаката са Турцима. Према сопственој приповести, Сфранцис се први пут у својству посланика нашао на двору Мурата II, фебруара 1424. године, заједно са Луком Нотарасом и Манојлом Мелахрином, како би се са Османлијама склопио мир. Он објашњава зашто је састав овог посланства био управо такав какав јесте. Манојло Мелахрин¹⁹⁴¹ је био његов део јер је и пре тога боравио на емировом двору и он је обзнанио жељу Цариграда да се споразуме са Османлијама. Лука Нотарас¹⁹⁴² је био ту како би то обавио како ваља, пошто је по својим способностима (*κατὰ τὸ δυνατὸν*) био користан и частан. Дука, опет, прецизира да га је цар послао емиру са многобројним поклонима.¹⁹⁴³ Халкокондил на једном месту бележи да су Византинци на двор Мурата II често слали своје људе, а међу њима је био истакнут блажени Лука Нотарас (*πρωτεύουσας ἄλλους τε δὴ καὶ Νοταρᾶν τὸν Λουκᾶν ὄλβιον ἐπιπέμψασιν*).¹⁹⁴⁴

Сфранциса је као део овог посланства поставила царица Јелена Драгаш, емирова рођака по његовој мајци да би, ако затреба, писао цару Манојлу II и његовом сину Јовану VIII који се налазио у Угарској.¹⁹⁴⁵ Већ од почетка је, дакле, обављао и посланичке и дипломатске задатке као неко ко је био веома близак читавој царској породици.

¹⁹⁴⁰ Ibid., 445.

¹⁹⁴¹ PLP no. 17659.

¹⁹⁴² PLP no. 20730; уп. поглавље Архонти–титуле.

¹⁹⁴³ Ducas, 245–247.

¹⁹⁴⁴ Chalc. II, 17.

¹⁹⁴⁵ Sfranze, Cronaca, 26.

Неколико година касније, јуна месеца 1429., деспот Константин га је најпре упутио у Цариград како би василевса известио о збивањима око Патре, одакле је, заједно са једним архонтом кога буде одредио цар, требало да иде Турахану и са њим среди односе, пошто је султан био против тога да Византинци заузму град.¹⁹⁴⁶ Са њим је, као ко-амбасадор (συναποκρισιάριος), пошао Марко Палеолог Јагарис.¹⁹⁴⁷ Сфранцис је убрзо још једном био посланик Турахану, септембра исте године, када је са њим и изгладио спор око Патре.¹⁹⁴⁸ Марта наредне године Сфранцис је као апокрисијарије отишао у Епирску деспотовину (εἰς τὸ Δεσποτᾶτον), како би измирио нећака Карла Токо, шурака деспота Константина, и Карлових незаконитих синова. Том приликом су га заробили Каталонци.¹⁹⁴⁹ Јануара 1434. године је, такође као апокрисијарије, отпутовао Антонију Ачајуолију, господару Атине. Пошто је овај, почетком лета 1435. године, умро, на молбу његове супруге га је деспот Константин са аргировуљом послао тамо како би преузео град. У томе га је, међутим, предухитрио Турахан.¹⁹⁵⁰ Из различитих разлога, потом, Сфранцис путује султану јуна 1436., октобра 1441., те марта 1450. године.¹⁹⁵¹ Он такође бележи да је, неколико дана пошто се јуна 1444. године папски легат кардинал Тезарини са мноштвом бродова упутио ка Цариграду поводом похода краља Угарске (τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας) против безбожника, био упућен као посланик цару, султану, истом овом краљу, али и папском легату и капетану ове флоте, Алојзу Лоредану због нодложног посла који је ситуација налагала (ἐστάλην καὶ ἐγὼ πάλιν ἀποκρισιάριος πρὸς τε τὸν βασιλέα καὶ πρὸς τὸν ἀμπερᾶν καὶ αὐτὸν | δὴ τὸν ῥήγα, ἀλλὰ δὴ καὶ πρὸς τὸν λεγάτον καὶ πρὸς τὸν καπετάνιον Ἐλωίζω Λορδᾶν δι' ἀναγκαίης δουλείας, πρὸς οὗ προβῶσι τὰ πράγματα). Требало је да се сусретне са флотом код Еврипа, али је тамо није затекао, па се упутио за Лемнос, а одатле за Цариград, почетком новембра месеца. Једанаестог новембра султан је, међутим, убио краља Угарске.¹⁹⁵² У два наврата је

¹⁹⁴⁶ Ibid., 64.

¹⁹⁴⁷ Уп. претходно излагање; Sfranze, Cronaca, 66.

¹⁹⁴⁸ Ibid., 68.

¹⁹⁴⁹ Ibid., 68.

¹⁹⁵⁰ Ibid., 72, 74.

¹⁹⁵¹ Sfranze, Cronaca, 78, 90, 104.

¹⁹⁵² Ibid., 94.

уговарао брак деспота Константина – децембра 1440. на Лезбос и октобра 1449. године у Грузију и Трапезунт.¹⁹⁵³ На овом последњем путу уговорио је брак између Константина Драгаша и грузијске принцезе. Сам Сфранцис је имао користи од ове мисије. Грузијски краљ му је, наиме, обећао да ће од тог тренутка Сфранцисова ћерка постати штићеница будуће царице и ова ће је, кад за то буде дошло време, и удати и обезбедити јој мираз. Када, пак, буде дошао по принцезу, како би је отпратио у цариград, Сфранцис ће добити од грузијског краља четири ролне скупочене свиле у вредности од 2000 флорина.¹⁹⁵⁴ Требало је и да путује као посланик цара Константина његовој нећаки, кипарској краљици, али је то осујетила турска опсада Цариграда 1453. године.¹⁹⁵⁵ По паду града у руке Османлија најпре је допао заробљеништва, из кога је откупљен, а потом је ступио у службу деспота Томе, децембра 1453. године. На пролеће наредне године требали је да путује као његов изасланик у Србију, због неких важних послова. Међутим, како је султан кренуо против Србије и заузео Ново Брдо, од тога ништа није било.¹⁹⁵⁶ Када је деспот Тома јула 1460. године напустио Пелопонез и стигао на Крф, за њим је пошао и Сфранцис.¹⁹⁵⁷

Италијан Умбертино Пускуло помиње Георгија Сфранциса у једној поеми као дворанина и дипломату. Он чак бележи да је Сфранцис предводио византијско посланство које је 1451. године Фатиху честитало успон на трон, иако из Сфранцисове приповести знамо да се он тад налазио у Трапезунту. Пускуло је очигледно знао за њега као познатог дипломату и није знао идентитет посланика упућених султану.¹⁹⁵⁸

Андроник Вријеније Леонтарис¹⁹⁵⁹ водио је порекло од истакнутих византијских аристократских породица. Он је априла месеца 1451. године,

¹⁹⁵³ Ibid., 88, 102–103.

¹⁹⁵⁴ Ibid., 114. У једном претходном раду, посвећеном Георгију Сфранцису и његовом делу, непажњом је погрешно наведено да је у питању вредност од 1600 флорина (*Nikolić, Georgios Sphrantzes, 287*).

¹⁹⁵⁵ Sfranze, Cronaca, 118, 120, 122.

¹⁹⁵⁶ Ibid., 144.

¹⁹⁵⁷ Sfranze, Cronaca, 164.

¹⁹⁵⁸ Наведено према *The Siege and the Fall*, 141–142.

¹⁹⁵⁹ PLP no. 14668; уп. поглавље Οἰκεῖοι. *Ђурић*, Сумрак, 398–399 изнео је претпоставку да је он у ствари Вријеније Леонтарис Палеолог, кога једна кратка хроника помиње као учесника у завери архоната из 1448. године (*Kleinchroniken I, 99*).

сукцесивно, као посланик Константина XI, путовао најпре у Венецију, потом у Модену, у Рим, папи и коначно Алфонсу V у Арагон.¹⁹⁶⁰ Сачувано је једно писмо папе Николе V Константину Драгашу од октобра 1451. године, које је на грчки превео Теодор Газис, а у коме папа изричито помиње Андроника Вријенија Леонтариса као посланика кога му је упутио византијски цар.¹⁹⁶¹ У писму које је, опет, деспот Димитрије Палеолог упутио Борсу Д'Есте 25. марта, по свој прилици, исте године, читамо да је Андроник Вријеније Леонтарис, царев посланик маркизу Фераре, требало истовремено да искаже и деспотову наклоност.¹⁹⁶² Убертино Пускуло бележи да је један *Leontaris della famiglia Brienni* бранио Харисијску капију приликом турске опсаде Цариграда 1453. године.¹⁹⁶³

Истој породици Леонтариса припадао и Андреа Леонтарис, који је маја 1453. године носио једно писмо у Венецију молећи за помоћ опседнутом Цариграду.¹⁹⁶⁴

Има мишљења да је други Манојло Палеолог Јагарис (Грагинус), млађи, онај Манојло који се, заједно са својим „оцем“, помиње као посланик папи Николи V у лето 1452. године.¹⁹⁶⁵ Није извесно, али се претпоставља да је његов отац био Андроник Палеолог Јагарис.¹⁹⁶⁶ Овај Манојло Палеолог Јагарис, млађи, био је шурак Манојла Филантропина, сина Георгија Филантропина, пошто је Манојло Филантропин ожењен ћерком Андроника Палеолога Јагариса.¹⁹⁶⁷

Један Манојло Палеолог био је најпре 1447. године на двору Алфонса V као део посланства које је у име цара Јована VIII тражило помоћ против Турака. Како је по свој прилици знао каталански и како је имао искуства са каталанским двором, цар Константин XI га је упутио на исту дестинацију и на пролеће 1451. године, када је од

¹⁹⁶⁰ *Dölger*, Regesten, nos. 3532–3535; *Malamut*, Ambassades, 436–437, 446.

¹⁹⁶¹ “Ἀνδρόνικον Βριένιον Λεοντάρην, ἄνδρα τῶν εὐ γεγονότων, ὃν πρεσβετῆρι πέποιμφας ὡς ἠδέως εἴδομεν”, III IV, 49.

¹⁹⁶² III IV, 198.

¹⁹⁶³ *Pertusi*, Caduta I, 209, 419.

¹⁹⁶⁴ *Dölger*, Regesten, no. 3552; *Malamut*, Ambassades, 438, 447.

¹⁹⁶⁵ *Laurent*, Un agent, 194–195.

¹⁹⁶⁶ *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 66.

¹⁹⁶⁷ *Laurent*, Un agent, 193 изнео је мишљење да је Филантропин био ожењен ћерком Палеолога Јагариса, посланика папи Николи V, за кога, како је већ речено, *Ganchou*, Sur quelques erreurs, 64–67 верује да је Андроник Палеолог Јагарис.

домаћина добио титулу *grand chambellan*, али и новац због којег је и дошао.¹⁹⁶⁸ Маја 1453. године поново је поменут, овог пута као Манојло Анђео Палеолог, заједно са Манојлом Анђелом Дисипатом, као део још једне мисије арагонском краљу.¹⁹⁶⁹

Податак да је Манојло Палеолог маја месеца 1451. године боравио на арагонском двору показује да је друга личност истог имена, Манојло Палеолог,¹⁹⁷⁰ нећак протостраторисе Кантакузине, боравио на српском двору, такође маја исте године, како би уговорио брак између Маре Бранковић и последњег византијског цара.¹⁹⁷¹

Може бити да је један Манојло (Грагин) Палеолог, наведен међу избеглицима из Цариграда на броду капетана Зорзи Дорије, био шурак Манојла Филантропина. Можда је управо он архонт Манојло Палеолог, којег 1465. године помиње Франћеско Филелфо у једном свом писму.¹⁹⁷²

Други Манојло Финатропин,¹⁹⁷³ син Георгија Дуке Филантропина, оженио је ћерку извесног Грагина Палеолога којег је Константин Драгаш 1452. године послао папи Николи V. Погинуо је приликом освајања Цариграда 1453. године, а његова жена и три сина постали су османски заробљеници. Његов шурак, Манојло Грагин Палеолог, који је после пада Цариграда побегао у Италију и настојао да откупи рођаке, 1457. године тражио је од папе Калиста III да му дозволи да у ту сврху употреби средства која је непуних 20 раније Георгије Дука Филантропин пребацио у Венецију.¹⁹⁷⁴ Један Филантропин, по свој прилици Манојло Филантропин о којем је реч, помиње се као бранитељ Платиа капије у Цариграду 1453. године.¹⁹⁷⁵

¹⁹⁶⁸ Dölger, Regesten, no. 3529; *Malamut*, Ambassades, 436, 446.

¹⁹⁶⁹ Dölger, Regesten, no. 3651; *Malamut*, Ambassades, 446.

¹⁹⁷⁰ PLP no. 21512.

¹⁹⁷¹ Sfranze, Cronaca, 112, 118; Dölger, Regesten, no. 3536; *Malamut*, Ambassades, 436, 446. *Ganchou*, *Rachat*, 154 n. 22 верује да је он био ожењен Маријом, ћерком Луке Нотараса и да је његова тетка била удата за месазона Димитрија Палеолога Кантакузина. Уп. поглавље Архонти–титуле.

¹⁹⁷² Cent-dix lettres grecques de François Filelfe, ed. E. Legrand, Paris 1892, no. 68; *Necipoğlu*, *Byzantium*, 214 и App. V.

¹⁹⁷³ Уп. претходно излагање.

¹⁹⁷⁴ *Laurent*, *Un agent*, 194–195.

¹⁹⁷⁵ *Ubertini Pusculi Brixienensis Constantinopoleos Libri IV*, *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, ed. A. Ellissen, vol. III, Leipzig 1857, repr. 1976, 64 (наведено према *Necipoğlu*, *Byzantium*, 214, n. 118); *Belagerung und Eroberung von Constantinopel im Jahre 1453 aus der Chronik von Zorzi Dolfen*, ed. G. M. Thomas, München 1868, 21 (наведено према *Necipoğlu*, *Byzantium*, 214, n. 118); *Ganchou*, *Sur quelques erreurs*, 64–65, који предлаже идентификацију Андроника Палеолога Јагариса као таста

Коначно, без обзира на оскудност извора, и најмоћнији човек Царства после василевса, Лука Нотарас¹⁹⁷⁶ обављао је дипломатске мисије током владавине последња три Палеолога. Први пут је у својству амбасадора био део посланства које је 1424. године упућено Мурату II ради склапања мира, ὡς χρήσιμος καὶ καλός.¹⁹⁷⁷ Чини се, стога, да је његова делатност у том смислу била усмерена превасходно на Османлије. Турски хроничар Нешри бележи да је једно византијско посланство, на челу са Луком Нотарасом, марта 1452. године било упућено Мехмеду II како би га убедило да одустане од изградње Румели хисара.¹⁹⁷⁸ Није јасно да ли је обављао неке дипломатске послове на Западу, пре свега са италијанским градовима. У том смислу је индикативно изненађење Млечана када су приметили да се у оквиру византијске делегације која је, на челу са царем, стигла у Италију, не налази Нотарас.¹⁹⁷⁹ Чињеница да је током сабора у Ферари–Фиренци остао у Цариграду можда сугерише да је, ако је и посећивао Италију, то чинио приватно и услед неких других послова који нису подразумевали дипломатске.

Поједини архонти обављали су дипломатску службу и у име деспотâ Палеолога.

Строго узевши, то је био и Алексије Ласкарис Филантропин,¹⁹⁸⁰ кефалија Востице (1429) и Патре (1446) на Пелопонезу. Њега је најпре деспот Константин Драгаш упутио у Цариград, код василевса Јована. Пошто је овај умро, по вољи царице–мајке Јелене, његове браће деспота, Цариграђана, првенству по рођењу и, наравно, уз султанов благослов, Алексије је, заједно са Манојлом Палеологом Јагарисом (старијим), био део посланства које је јануара 1449. године у Мистри крунисало Константина Палеолога Драгаша за цара (βασιλέα πεποικήκασιν).¹⁹⁸¹

Манојла Филантропина, јер предлаже да је *Гагарис* заправо латинско читање грчког *Јагарис* (ibid. 65–67).

¹⁹⁷⁶ PLP no. 20730; уп. поглавље Архонти–титуле.

¹⁹⁷⁷ Sfranze, Cronaca, 26.

¹⁹⁷⁸ *Malamut*, Ambassades, 437, 447.

¹⁹⁷⁹ Syropoulos, 214.

¹⁹⁸⁰ PLP no. 29753; уп. поглавље Кефалије.

¹⁹⁸¹ Sfranze, Cronaca, 100–102; *Kleichroniken I*, 269.

Андроник Ласкарис Падијат¹⁹⁸² био је посланик Константина Драгаша Патранима 1429. године у деспотовим настојањима да град прикључи својој апанажи.¹⁹⁸³ Нема података да је његова посланичка активност, међутим, прелазила границе локалних оквира.

Манојло Ескаматисмен,¹⁹⁸⁴ царев οἰκέλος и кефалија на Лемносу и у Солуну, потписао је, заједно са Манојлом Јагарисом, 27. јануара 1424. године у Венецији документ којим се цар Јован VIII Палеолог обавезивао да ће вратити кредит од 1500 дуката који му је дала Серенисима. Њих двојица су по свој прилици пратили Јована VIII на његовом путовању на Запад.¹⁹⁸⁵

Забележено је, такође, и да је, бар једном, посланички задатак обавио и Георгије Кантакузин,¹⁹⁸⁶ οἰκέλος, сенатор и кефалија. Како нас извештава једна монодија састављена поводом његове смрти био је посланик „владару Европе“, по царевом повратку са Пелопонеза (πρὸς τὸν τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνα, μετὰ τὴν ἐπανάστυξιν τοῦ κτατοῦτος ἐκ τῆς Πελοποννήσου).¹⁹⁸⁷ То би значило да је у ову мисију отишао после октобра 1428., јер је тада цар кренуо назад из Мореје, у којој је боравио од децембра 1427. године.¹⁹⁸⁸ Издавач монодије верује да је Георгије био део неког посланства упућеног неком од европских владара, папи или некој од италијанских градова.¹⁹⁸⁹ Постоји могућност, међутим, да се то односи на соманског војсковођу Турахан–бега, како га једном помиње Халкокондил.¹⁹⁹⁰

Матеј Палеолог Асан¹⁹⁹¹ био је шурак и близак сарадник деспота Димитрија Палеолога. Обављао је, између осталог, и посланичке мисије у име деспота Димитрија. Халкокондил сведочи да је 1442. године Димитрије, незадовољан што је цар Јован VIII давао предност Константину као наследнику престола, а и због неких

¹⁹⁸² PLP no. 21290; уп. поглавље Кефалије.

¹⁹⁸³ Sfranze, Cronaca, 40–42.

¹⁹⁸⁴ PLP no. 6145→91872; уп. поглавља Οἰκέλοι и Кефалије.

¹⁹⁸⁵ Jorga, Notes I, 354; Lampros, Σύμμικτα, 371–372.

¹⁹⁸⁶ PLP no. 92317; уп. поглавље Сенатори, Οἰκέλοι и Кефалије.

¹⁹⁸⁷ Chryssochoidis, Ἀνέκδοτη μονοδιά, 368.

¹⁹⁸⁸ Sfranze, Cronaca, 30, 38.

¹⁹⁸⁹ Chryssochoidis, Ἀνέκδοτη μονοδιά, 363.

¹⁹⁹⁰ „... τῷ Εὐρώπης στρατηγῷ“, Chalc. II, 88–89.

¹⁹⁹¹ PLP no. 1508; уп. поглавља Кефалије, Архонти–титуле и Архонти Мореје.

територија, затраживши помоћ од Османлија, опсео је Цариград. Послао је током опсаде свог шурака, Матеја Асана, цару да са њим преговара (τοῦ Ἀσάνεω τοῦ γαμβροῦ, ἀνδρὸς μέγα δυναμένου ἐν Βυζαντίῳ καὶ δοκοῦντος συμπράξειν αὐτῷ τὰ πρὸ τῆν βασιλείαν), али га је овај затворио. Како је султан убрзо дигао опсаду, у затвор је доспео и сам Димитрије. Обојица су се спасили уз помоћ веза које је Асан имао међу Ђеновљанима и побегли су у Галату.¹⁹⁹² У својству посланика га срећемо и 1449. године на двору Мурата II, од кога је Димитрије требало да добије помоћ Османлија у сукобу са братом Томом. Као резултат, Турахан бег је приморао Тому да преда Димитрију Каламату као компензацију за Скорту, коју је претходно заузео.¹⁹⁹³ Хвалећи Димитријеве војне и дипломатске успехе, Плитон посебно истиче посланичку улогу која је у њима припала Матеју Асану.¹⁹⁹⁴ Деценију касније, када се њихов сукоб поново заострио, Матеј је на султановом двору преговарао о војној помоћи Димитрију и браку Мехмеда II са деспотовом ћерком Јеленом.¹⁹⁹⁵

Колико је његов положај био истакнут, сведочи и чињеница да је он лично, у деспотово име, упутио једни писмо маркизу Фераре Борсу Есте, које му је предао Атанасије Ласкарис, а у којем га обавештава о спремности Димитрија Палеолога да са њим сарађује.¹⁹⁹⁶

Атанасије Ласкарис¹⁹⁹⁷ био је, између осталог, посланик деспота Димитрија Палеолога. У писму упућеног маркизу Фераре, Борсу Д'Есте, деспот Димитрије практично поставља Атанасија Ласкариса као свог опуномоћеника у свим стварима око којих ће он и маркиз разговарати и сарађивати. Све што, наиме, он буде саопштавао, деспотове су речи.¹⁹⁹⁸ То се потврђује и у писму које је, у име деспота Димитрија, господару Фераре послао и Матеј Палеолог Асан, уверавајући маркиза да

¹⁹⁹² Chalc. II, 80–81. Уп. Бурић, Сумрак, 377 који има резерве према овој Халкокдиловој весту.

¹⁹⁹³ Chalc. II, 141, 144–145; cf. Chalc. II, 172 (εἰ μὴ διαπραξαμένου τοῦ Ἀσάνεω ἐν ταῖς βασιλέως θύραις).

¹⁹⁹⁴ ΠΠ IV, 207–210: „Ἐν δὲ τοῖς λόγοις διαλυομένοις ὁ πρεσβευτῆς, ἦν γε καλῶς κατορθωθῆ, οἷος δὴ κἀνταῦθα ὁ καλὸς Ἀσάνης, πρὸς πολλοῖς ἄλλοις τοῖς ἐτέρωθι καλῶς πεπρεσβευμένοις αὐτῷ καὶ ταύτην κάλλιστα τὴν πρεσβεῖαν πεπρεσβευκῶς, πείσας μὲν τὸν σὸν ἀδελφὸν ὑφέσθαι τι τῆς ἀγνωμοσύνης, σὲ δέ, καὶ αὐτὸν ὠρμημένον ἀγαπᾶν τοῖς διδομένοις, προσπαρακαλέσας καὶ αὐτός“.

¹⁹⁹⁵ Chalc. II, 213, 224–226; Sfranze, Cronaca, 152; Critobulos, 142.

¹⁹⁹⁶ ΠΠ IV, 265.

¹⁹⁹⁷ PLP no. 14522; уп. поглавља Οἰκείοι и Архонти Мореје.

¹⁹⁹⁸ “πάντα ὅσα δηλώσει ὁ τοιοῦτος ἄρχων εἰσὶν ἡμέτεροι λόγοι”, ΠΠ IV, 201.

ће све што деспот буде имао да каже њему бити саопштено преко овог најплеменитијег архонта (τὰ ἡμέτερα πάντα ἀναγγελεῖ ὁ τοιοῦτος εὐγενέστατος ἄρχων).¹⁹⁹⁹ Исто је тврдио и сам Атанасије Ласкарис у изјави коју је, у име деспота Димитрија, као његов посланик (ἔπεμψεν ἐμὲ πρέσβυν εἰς τὰ ἐνταῦθα μέρη τῆς Ἰταλίας καὶ διωρίσατό μοι, ἵνα ἔλθω καὶ εἰς τὴν περιφανῆ κοινότητα τῆς Φλωρεντίας) дао Фирентинцима потврђујући им трговачке привилегије у Мореји које им је деспот обећавао.²⁰⁰⁰ Коначно, Атанасије Ласкарис, који је боравио у Напуљу од јануара до јуна месеца, потписао је у деспотово име и споразум са арагонским краљем Алфонсом о међусобној војној сарадњи и помоћи против Турака 5. фебруара 1451. године.²⁰⁰¹

Георгије Палеолог Кантакузин,²⁰⁰² брат српске деспотице Ирине и Томе Кантакузина, најпре се истакао у служби деспота Константина Палеолога на Пелопонезу, у чије име је предводио неке дипломатске мисије. Сачувано је једно писмо које је Дубровачка република упутила деспоту Константину Палеологу, које помиње *ornata relatione magnifici et generosi viri, domini Georgii Palleologi Cantacuzinen*, као човека који је донео писма написана на грчком.²⁰⁰³ Он је, опет, у име деспота Константина, потписао и уручио Дубровчанима 17. фебруара 1431. године једно писмо које се тичало преговора о трговини између Дубровчана и области на Пелопонезу које су се налазиле под Драгашевом влашћу.²⁰⁰⁴ Д. Никол веровао је да је Георгије Палеолог Кантакузин управо током свог боравка на Пелопонезу добио турски надимак *Sachatai*,²⁰⁰⁵ који, називајући тако и Тамерлана (*Tamburlain Sachatai*), наводи Теодор Спандуђино.²⁰⁰⁶ Међутим, Руј Гонзалес де

¹⁹⁹⁹ Ibid., 265.

²⁰⁰⁰ Ibid., 203–204.

²⁰⁰¹ F. Cerone, La politica orientale di Alfonso d'Aragona, Archivio storico per le province Napoletane 27 (1902) 568; cf. M. Спремић, Вазали краља Алфонса Арагонског, Зборник Филозофског факултета XII/I (1974) 462–464. Уопште о његовој дипломатској делатности cf. Zakythinos, Despotat I, 242, 276–279, 283.

²⁰⁰² PLP no. 10959; уп. поглавља Цареви рођаци и Архонти у Мореји.

²⁰⁰³ Jorga, Notes, II, 292–293.

²⁰⁰⁴ ПП IV, 29–30.

²⁰⁰⁵ И његов син, Димитрије Кантакузин (PLP no. 10963), помиње се у изворима са надимком Сехтанис.

²⁰⁰⁶ Spandugnino, 147, 151.

Клавихо бележи да је извесни „Zagatay“, човек племенитог рода, био у Тимуровом заробљеништву.²⁰⁰⁷ Могуће је да је Георгије Палеолог Кантакузин имао некакав физички дефект, попут Тимура, те да његов надимак потиче од турцизма „сакат“. Уосталом, само га Спандуџино и Клавихо помињу под овим надимком. Поред знамените и бурне политичке каријере, Георгије Палеолог Кантакузин, иначе ученик Јована Хортазмена,²⁰⁰⁸ остао је забележен у изворима као човек интелектуалне суштине. Тириако из Анконе записао је да га је посетио 1436. године у Калавриту на Пелопонезу и тај сусрет од 27. априла описује речима: „*per niveos Saturnei montis, et difficiles calles Calabrutam adveni, ubi Georgium Catacuzinon, virum hac aetate graecis litteris eruditum, ac librorum Graecorum omnigenum copiosissimum, qui mihi Herodotum historicum, ac alios plerosque suos optimos, et antiquos libros accomodavit*“.²⁰⁰⁹ Исто тако, сачуван је један рукопис, копиран у Мистри 1436. године, који садржи дела Аријана, Диодора, Григоре, Висариона и других, а који је преписао Петар Буа, „διὰ συνδρομῆς τοῦ ... ἑξαδέλφου τοῦ ... βασιλέως ... Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ Καντακουζινοῦ“.²⁰¹⁰ Када је деспот Константин 1437. године отишао за Цариград, како би управљао градом за време царевог боравка у Италији, Георгије Палеолог Кантакузин најпре је посетио сестру Јелену, удату за трапезунтског цара Давида, а потом другу сестру Ирину, удату за деспота Ђурђа Бранковића. Чини се да је у Смедереву наставио да негује своју страст према књигама, јер је на једном грчком рукопису, који се данас налази у Ватикану (Cod. Vat. Gr. 278), а који садржи дела Прокопија, забележено под датумом 31. маја 1454. године, руком Димитрија Ласкариса Леонтариса “Τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχη τοῦ ἐνδοξοτάτου ἄρχοντος”²⁰¹¹ кὺρ

²⁰⁰⁷ Најстарији преводилац Клавиховог путописа преводи реченицу на следећи начин: „Zagatay (Zagatay) је човек кога је Тимур угостио, племенитог рода“, Narrative of the Embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand, a.d. 1403–6, transl. C. R. Markham, London 1859, 69. Нешто каснији превод исто место интерпретира на другачији начин: „Име Шагатај (Chagatay) се даје свима који су од клана и породице којој је припадао Тимур, бивајући тако краљевског рода и племена“, Clavijo. Embassy to Tamerlane 1403–1406, trans. G. Le Strange, London 1928, 122.

²⁰⁰⁸ Chortasmenos, 107.

²⁰⁰⁹ W. Bodnar, Syriacus of Ancona and Athens, Brussels 1960, 42; Nicol, Kantakouzenos, 178.

²⁰¹⁰ Zakythinos, Despotat, II, 316–319.

²⁰¹¹ Наиме, Д. Никол (Nicol, Kantakouzenos, 178) био је мишљења да у рукопису стоји „ἄρχοντος“, док је Ферјанчић (Ферјанчић, Византинци у Србији, 198) сматрао да је написано „ἀρχιστ(ατήγου)“. Мени се извеснијим чини Николово читање, посебно што није познато достојанство или звање архистратига,

Γεωργίου τοῦ Καντακουζινοῦ. ἐνέτυχον δὲ αὐτὸς τοῦτο ἐν τῷ Σμεντερόβῳ ἐν μηνὶ μαίῳ
λαη' ιν. ος β' τοῦ ρου900ου ξου βου ἔτους: Δημήτριος Λάσκαρις, ὁ Λεοντάρης +".²⁰¹²
Верује се, у сваком случају, да је Георгије Палеолог Кантакузин боравио у српској
престоници и да ју је бранио од Угара 1456. године, али да није био у граду када је
коначно пао под Турке 1459. године. Чини се да је умро између 1456. и 1459.
године.²⁰¹³

већ се термин најчешће користи за анђеле херувиме, нити се овај епитет више јавља у вези са
Георгијем Палеологом Кантакузином.

²⁰¹² *J. Haury*, Über Prokophandschriften, Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften,
philos.-philol. und hist. Classe, München 1895, 163, 166–168; *Nicol*, Kantakouzenos, 178; *Ферјанчић*,
Византинци у Србији, 198.

²⁰¹³ *Nicol*, Kantakouzenos, 179; *Ферјанчић*, Византинци у Србији, 201.

V Архонти ван Цариграда

1. Архонти Солуна

Солун је до коначног пада у турске руке 1430. године био други “географски центар аристократије”. Био је привлачан за аристократију најпре јер је поседовао широко и плодно залеђе, где су многи аристократи имали земљу, нарочито на Халкидикију, што је првобитно била основа њихове моћи. Од друге половине XIV века, када аристократи широм Царства почињу све више да се баве трговином, чињеница да је, поред тога, био и лука, била је други разлог због кога је други град Царства постао важан центар припадника новог слоја архоната.²⁰¹⁴

Освајањима српског цара Стефана Душана, који га никада није заузео, Солун је изгубио копнену везу са Цариградом. Та чињеница накратко је била промењена када је, после Маричке битке, Манојло II Палеолог искористио српски пораз и вратио у границе Царства југоисточну Македонију, област око Сера и Халкидики са Св. Гором.²⁰¹⁵ Међутим, Солун ће, тако што ће га његови становници предати освајачима,²⁰¹⁶ по први пут пасти у руке Османлија 1387. године, после више од четири године опсаде, чиме ће његова веза са Цариградом још једном бити прекинута.²⁰¹⁷ Иако је град са околином и Халкидикијем враћен византијском цару уговором у Галипољу 1403.,²⁰¹⁸ његова копнена веза са престоницом неће бити успостављена ни до коначног пада 1430. године. Оно што је Солун везивало за Цариград били су његови управници, цареви представници у граду.

²⁰¹⁴ *Necipoglu*, *Aristocracy*, 133. О аристократима Солуна последњих деценија XIV и првих деценија XV века, њиховим поседима, економским приликама и уопште о стању у граду пре 1423. године исцрпно је писала *Necipoglu*, *Byzantium*, 56–102.

²⁰¹⁵ *Радућ*, *Време Јована V*, 359.

²⁰¹⁶ *Balfour*, *Symeon*, 42.

²⁰¹⁷ Cf. *Dennis*, *Manuel II in Thessalonica*, 77–102.

²⁰¹⁸ О Галипољском споразуму cf. *Dennis*, *Byzantine-Turkish Treaty*, 72–88.

Још од, рекло би се, грађанског рата четрдесетих година XIV века и краткотрајне зилотске владавине градом (1342–1349)²⁰¹⁹ Солун готово да је баштинио једну антиаристократску и антицариградску традицију. Вероватно и због овакве предисторије, град је уживао значајне царске привилегије и имунитете и имао је изванредан степен аутономије. Овај “сепаратизам” није, међутим, био феномен везан искључиво за Солун, већ је био у вези са слабљењем централне власти и стицањем значајнијег степена независности у односу на престоницу, што је потом давало већа овлашћења локалној аристократији.²⁰²⁰ Цар Манојло II је 1383. године, обраћајући се грађанима²⁰²¹ као потомцима Филипа и Александра, рекао да им је дарована већа слобода него осталим градовима у Македонији и Малој Азији и да су били изузети од пореза који су сви слободни Византинци били обавезни да плате цару.²⁰²²

Током друге половине XIV и прве половине XV века у Солуну постоје социјални сукоби подједнако на релацији локални архонти–централна власт и њени представници, те локални архонти–локално становништво.²⁰²³ У изворима су сачуване информације да су се солунски архонти у два наврата јасно супротставили централној власти – 1403. и 1408. године. Солунски митрополит Симеон сведочи да је Димитрије Ласкарис Леонтарис, који је по налогу цара Јована VII био задужен да 1403. године преузме град од Османлија, према споразуму склопљеном у Галипољу, био суочен са отпором и интригама. То се поновило и 1408. године, када је цар Манојло II допутовао у град како би као његовог управника поставио свог сина, деспота Андроника, и једног архонта као његовог регента.²⁰²⁴ Митрополит нам саопштава да су се архонти противили управницима послатим из Цариграда, али и да су ови за узврат стога били супротстављени грађанима.²⁰²⁵ Другим речима, то што су се солунски архонти успротивили власти управника из Цариграда, било је пре свега на штету становника града.

²⁰¹⁹ Детаљније уп. *Радић*, Време Јована V, 131–134, 194–195, 196–201.

²⁰²⁰ *Necipoglu*, *Aristocracy*, 136 и п. 14 о основној литератури о овом проблему.

²⁰²¹ *Laourdas*, *Συμβουλευτικός*, 304 био је мишљења да је говор одржан на заседању синклита.

²⁰²² *Ibid.*, 296–297, 298.

²⁰²³ *Necipoglu*, *Aristocracy*, 136.

²⁰²⁴ *Balfour*, *Symeon*, 44, 48, 115 п. 59, 122–123; уп. поглавље Кефалије.

²⁰²⁵ „κατὰ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις μὲν οἱ προέχοντες τοῦ κοινού, κατ’ ἀστών δὲ πάλιν ἐκεῖνοι“, *Balfour*, *Symeon*, 53.

Континуитет социјалних сукоба у граду се, такође, манифестовао на два нивоа. Крајем XIV века, а током турске владавине градом, постојао је жесток сукоб између градских архоната и становништва. Солунски архиепископ Исидор Главас извештава да су 1393. године архонти, услед побуне градског становништва против њихове власти, чак намеравали да се повуку са својих положаја.²⁰²⁶ Међутим, архиепископ је сматрао потребним, корисним и нужним да грађани поштују, воле и подржавају градске архонте (τιμᾶν γὰρ αὐτοὺς καὶ πολλοῖς ἄλλοις τρόποις ἀγαπᾶν καὶ ἐπιστηρίζειν καὶ ἀναγκαῖον ἡγῆμαι καὶ δίκαιον καὶ σφόδρα λυσιτελέες), бојећи се да би сукоб могао да доведе до промене постојећег стања.²⁰²⁷ Јер, не треба заборавити, током прве турске владавине Солун је задржао извесну самоуправу, с обзиром на то да су власт у граду и даље држали Грци.²⁰²⁸ Исидор је сматрао да архонти заслужују поштовање грађана, јер посредују између њих и Турака, подносе турске увреде и жртвују се како би Солуњани имали мир.²⁰²⁹

Током прве три деценије XV века, кад год би био опседнут од стране Турака, постојала је дубока подељеност грађана око тога коме град треба предати – Турцима или Млечанима. Тако је, сматрајући да град не треба да падне у руке било кога, митрополит Симеон 1420. године забележио да су архонти безобзирни, да чувају своје богатство, не дају ништа Богу, него отимају од њега и односе се према становништву (κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα) као да нису људи. Ови се, опет, по угледу на њих, наоружавају и похлепни су, криве архонте због тога што граду прете Турци и спремни су да се побуне против њих и чак издају своје господаре који су исте вере и расе, те предају град или Турцима или Млечанима.²⁰³⁰

Иако су, наизглед, описи архоната које су забележила двојица архијереја контрадикторни, они, чини се, суштински то нису. Јер, Исидор Главас је своје говоре писао у време турске владавине градом, када Солун поседује извесну самоуправу, и плашио се да евентуални одлазак архоната ту аутономију не укине. Симеон је

²⁰²⁶ *Laourdas*, Ἰσιδώρου Ὁμιλίαι, проповеди 4 и 5, посебно 64–65.

²⁰²⁷ *Ibid.*, 39, 61, 63.

²⁰²⁸ *Necipoglu*, *Aristocracy*, 139.

²⁰²⁹ *Laourdas*, Ἰσιδώρου Ὁμιλίαι, 57–58.

²⁰³⁰ *Balfour*, *Symeon*, 47.

нападао оне архонте који нису доприносили општем добру, а то је била одбрана од Турака. Обојица су, дакле, били против Турака и њихове проповеди су прожете овим мотивом.²⁰³¹

У временима веома тешким за други град Царства, могуће је да су локалне власти чак наметале и ванредне порезе становништву, што је могао бити додатни разлог њихове непопуларности. О томе такође сведочи архиепископ Исидор Главас, који каже да је 1383. године сиромашним становницима града наметнут нови порез, због недостатака других прихода за одбрану града.²⁰³² Са друге стране, становништво је сматрало да локалне власти само штите сопствене интересе, не и интересе маса. Грађани Солуна су, наиме, оптуживали архонте, али и самог митрополита, да се нису старали за добробит свих становника.²⁰³³ Ово тим пре што архонти и богати Солуњани, који су били присталице отпора Турцима, нису финансијски помогли одбрану града.²⁰³⁴ То је, нешто раније, сведочио и Исидор Главас, тврдећи да је један од предуслова да се отпочне са отпором Турцима био да се они који су имали материјална средства убеде да их дају за војне потребе.²⁰³⁵ Стога је логична била реакција градског становништва које се побунило против архоната јер су 1423. године одбили предлог команданта послатог из Цариграда да се формира заједнички градски фонд у који би сваки од чланова сената и грађанства (ἕκαστος τῶν τε τῆς συγκλήτου καὶ πολιτείας) приложио одређена средства.²⁰³⁶

Управници Солуна и војни команданти, који су постављани и слати из Цариграда, били су припадници престоничке аристократије.²⁰³⁷

Знамо да је јуна 1403. године Солун од Турака преузео Димитрије Ласкарис Леонтарис²⁰³⁸ и чини се да је управљао градом до септембра исте

²⁰³¹ *Necipoğlu*, *Aristocracy*, 140 мишљења је да се њихови извештаји разликују јер је Главас истцао идеализоване карактеристике архоната, Богом даних да владају, а Симеона то није занимало те је изобличавао подједнако архонте и обичан свет који их је опонашао.

²⁰³² *A. C. Hero*, *Five Homilies of Isidore, Archbishop of Thessalonica: Edition, Translation, and Commentary*, M.A. thesis, Columbia University, 1965, 1. 11 (цитирано према *Necipoğlu*, *Aristocracy*, 138).

²⁰³³ *Balfour*, *Symeon*, 55–56.

²⁰³⁴ *Necipoğlu*, *Aristocracy*, 138.

²⁰³⁵ *A. C. Hero*, *Five Homilies of Isidore, Archbishop of Thessalonica: Edition, Translation, and Commentary*, M.A. thesis, Columbia University, 1965, 1.12, 5, 15 (цитирано према *Necipoğlu*, *Aristocracy*, 138).

²⁰³⁶ *Balfour*, *Symeon*, 57, 162.

²⁰³⁷ *Necipoğlu*, *Aristocracy*, 134.

године.²⁰³⁹ Од јесени 1403. па до септембра 1408. године градом је, као својом апанажом, управљао Јован VII Палеолог.²⁰⁴⁰ По његовој смрти Манојло II поставио је Манојла Ескаматисмена²⁰⁴¹ као управника града у име малолетног деспота Андроника и неки документи га, спорадично, као кефалију спомињу пре априла 1409. и фебруара 1414. године.²⁰⁴² Могуће је да је, потом, Леонтарис, иако га извори не помињу изричито са том титулом, био кефалија Солуна после фебруара 1414.²⁰⁴³ па до пролећа 1415. године, јер је тада цар Манојло II боравио у граду и предао власт свом сину Андронику.²⁰⁴⁴ Деспот Андроник владао је Солуном као својом апанажом све до 1423., када је град прешао у руке Млечана, а потом је 1430. године пао у руке Османлија.²⁰⁴⁵

Солуњани које извори помињу као градске архонте били су припадници аристократије средњег и нижег ранга и чиновници–носиоци одређених титула и доминирали су јавним животом града чинећи његову владајућу елиту.²⁰⁴⁶ На основу докумената светогорских манастира Н. Нецибоглу идентификовала је двадесеторицу солунских архоната у првој половини XV века.²⁰⁴⁷ Неки до њих били су сенатори у Солуну (Јован Анђео Филантропин,²⁰⁴⁸ Димитрије Палеолог Принкипс,²⁰⁴⁹ Тома Хрисолорас,²⁰⁵⁰ Михаило Палеолог Кривициотис,²⁰⁵¹ Андроник Метохит,²⁰⁵² Михаило Анђео Трипомитис²⁰⁵³ и Теодор Јагупис²⁰⁵⁴). Константин Иванко²⁰⁵⁵ био је

²⁰³⁸ *Balfour*, Symeon, 44–47, 115–116.

²⁰³⁹ *Ibid.*, 44–46; *Ђурић*, Сумрак, 127 н. 101.

²⁰⁴⁰ *Мешановић*, Јован VII, 110–111, 114.

²⁰⁴¹ PLP no. 6145→91872; уп. поглавља Οἰκέτοί, Кефалије и Посланици.

²⁰⁴² Actes de Lavra, III, 157; Actes de Docheiareiou, 279–285.

²⁰⁴³ Извори га, наиме, помињу као царевог δοῦλος фебруара (*Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 335) и као царевог οἰκέλος марта 1415. године (*Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 336).

²⁰⁴⁴ *Ђерјанчић*, Деспот Андроник, 234.

²⁰⁴⁵ *Ђурић*, Сумрак, 247, 297.

²⁰⁴⁶ *Necipoglu*, Aristocracy, 135.

²⁰⁴⁷ *Ibid.*, 142–143; *Necipoglu*, Byzantium, 294–296.

²⁰⁴⁸ PLP no. 29767; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁴⁹ PLP no. 23747; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁵⁰ PLP no. 31158; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁵¹ PLP no. 13840; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁵² PLP no. 17978; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁵³ PLP no. 29382; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁵⁴ PLP no. 7822; уп. поглавља Οἰκέτοί и Сенатори.

²⁰⁵⁵ PLP no. 7973; уп. поглавље Δοῦλοι.

судија у Солуну између 1402. и 1420. године. Многи се помињу као апографевси (Георгије Принкипс,²⁰⁵⁶ Идромен Димитрије,²⁰⁵⁷ Константин Палеолог Инеотис,²⁰⁵⁸ Јован Радин,²⁰⁵⁹ Стефан Дука Радин,²⁰⁶⁰ Павле Газис,²⁰⁶¹ Карапинакис Михаило²⁰⁶²), неки као цареви δοῦλοι (Јован Дукс Мелакрин,²⁰⁶³ Михаило Цамплакон,²⁰⁶⁴ Георгије Комис²⁰⁶⁵), а неки без неких конкретних титула или квалификација (Теодор Дука Кипријан,²⁰⁶⁶ Јован Кантакузин,²⁰⁶⁷ Јован Априн,²⁰⁶⁸ Вартоломеј Комис²⁰⁶⁹).

Извори, такође, вадећи тако из анонимности поједине од њих, бележе имена и неких солунских земљопоседника. Такав је, рецимо, случај са Маријом Девлицином²⁰⁷⁰ и Петром Палеологом.²⁰⁷¹

И анонимни чиновник солунске митрополије је забележио помешто о архонтима у Солуну између 1419. и 1422. године. Тако он помиње господина Вартоломеја Музалона,²⁰⁷² извесног Пота²⁰⁷³ и извесног Протомакеларија.²⁰⁷⁴

Иако се у изворима помиње само једном, Јован Анђео Филантропин побудио је, из других разлога, интересовање истраживача. Он је, наиме, у документу из 1421. године²⁰⁷⁵ поменут као нећак покојног кесара (ἀνεψιῶ τοῦ ἀοιδίμου καὶ

²⁰⁵⁶ PLP no. 23746; уп. поглавље Δοῦλοι.

²⁰⁵⁷ PLP no. 8077; уп. поглавље Δοῦλοι.

²⁰⁵⁸ PLP no. 21028; уп. поглавље Δοῦλοι.

²⁰⁵⁹ PLP no. 23991; уп. поглавље Δοῦλοι.

²⁰⁶⁰ PLP no. 23999; уп. поглавља Δοῦλοι и Кефалије.

²⁰⁶¹ PLP no. 3452.

²⁰⁶² PLP no. 11123; не помиње га Нецибоглу.

²⁰⁶³ PLP no. 17665; уп. поглавље Δοῦλοι.

²⁰⁶⁴ PLP no. 27759; не помиње га Нецибоглу.

²⁰⁶⁵ PLP no. 92400; не помиње га Нецибоглу.

²⁰⁶⁶ PLP no. 92474, PLP no. 92318. Обојица су, наиме, потписани као сведоци, без неке наведе титуле или карактеристике, једног документа који је 1414. године издао кефалија Солуна Манојло Ескаматисмен, Actes de Docheiareiou, 285; уп. поглавље Кефалије.

²⁰⁶⁷ PLP no. 92318.

²⁰⁶⁸ PLP no. 1209. Он је, такође, потписан без неке титуле или карактеристике, саставио један документ из 1409. године, Actes de Esphigménou, 180.

²⁰⁶⁹ PLP no. 92399. Комис је поменут у неколико докумената између 1404. и 1419. године просто као кџр, те зет Марије Девлицине и супруг Теодоре, Actes de Docheiareiou, 268, 292, 296. О поседима породице Девлицин у XIV и XV веку писао је *Oikonomidès*, Deblitzenoi, 176–198.

²⁰⁷⁰ Уп. претходну напомену.

²⁰⁷¹ PLP no. 21533; Actes de Chilandar, 71.

²⁰⁷² PLP no. 19435.

²⁰⁷³ PLP no. 23434.

²⁰⁷⁴ PLP no. 23874; *Kugéas*, Notizbuch, nos. 13, 14, 24, 33, 46.

²⁰⁷⁵ *Dölger*, Schatzkammern, 266; Actes d'Iviron IV, 151–162.

μακαρίτου καίσαρος).²⁰⁷⁶ То је по свој прилици био Манојло Анђео Филантропин,²⁰⁷⁷ кесар и господар Тесалије пре 1394. године. Када су Турци освојили Тесалију, 1393. године, Манојло је отишао у Солун где је постао управник града. О његовом боравку (ἀπὸ τοῦ γράμματος τοῦ εὐτυχισταίου καίσαρος) у другом граду Царства, по свој прилици, говори једна одлука цариградског патријарха Антонија IV из јануара 1394. године, посвећена манастиру Акапниу у Солуну. Одлуком се, наиме, манастиру враћа један посед који су запосели монаси манастира Неа Мони.²⁰⁷⁸ Сматра се да је ово високо достојанство Манојло добио од Манојла II Палеолога, признавши његову власт, док је управљао Солуном. То исто је учинио пре њега и Алексије Анђео Филантропин,²⁰⁷⁹ за кога није сигурно у каквој је родбинској вези био са Манојлом, да ли његов стриц, брат или син, добивши такође титулу кесара. Верује се и да је овај Манојло по оцу био деда Махмуд паше Анђеловића, великог везира Мехмеда II.²⁰⁸⁰ Алексије Анђео је, 1389. године, поконио солунском манастиру Неа Мони манастир Св. Фотија, такође у Солуну.²⁰⁸¹ Документ нам саопштава и да се Алексије споразумео са Османлијама око манастира и друге своје имовине.²⁰⁸² Иако није јасна природа овог споразума, вероватно је на основу њега Алексије задржао своју имовину и имао право да слободно њоме располаже и пошто су Турци заузели Солун.²⁰⁸³

Неки од претходно поменутих архоната (Јован Радин, Тома Хрисолорас, Јован Дукс Мелакрин, Тома Алусијан²⁰⁸⁴) или чланови њихових породица помињу се у једном млетачком документу из 1425. године који бележи 59 солунских *gentilomeni e gentilomeni picoli*.²⁰⁸⁵ То би значило да су многи солунски архонти остали у граду за време млетачке владавине. Штавише, овај документ сведочи и да су их млетачке

²⁰⁷⁶ Dölger, Schatzkammern, 266.

²⁰⁷⁷ PLP no. 29771.

²⁰⁷⁸ ММ, II, 200–202, 202–203; Darrouzès, Regestes, nos. 2943 и 2944.

²⁰⁷⁹ PLP no. 29750; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

²⁰⁸⁰ Critobulos, 88; Stavrides, Sultan of Vezirs, 75–78.

²⁰⁸¹ Actes de Lavra III, 119–121.

²⁰⁸² Cf. коментар у Actes de Lavra III, 120.

²⁰⁸³ Necipoğlu, Byzantium, 90.

²⁰⁸⁴ PLP no. 695; Kugéas, Notizbuch, nos. 53, 58. Necipoğlu, Aristocracy, 148 верује да је Алусијан кога помиње анонимни чиновник солунске митрополије Тома Алусијан (PLP no. 696).

²⁰⁸⁵ Mertziós, Μνημεία, 48; Necipoğlu, Aristocracy, 145–146; Necipoğlu, Byzantium, 297–298.

власти плаћале, што ће рећи да су, као што су претходно задржали своје управне функције у граду и за време прве турске окупације, архонти, бар у извесној мери, управљали Солуном и у време млетачке владавине. То показује и да је тачна била тврдња Симеона Солунског да је деспот Андроник 1423. године пристао на предају Солуна Млечанима као одговор на савет “оних који са њим делили управне функције” (οἱ σὺν ἐκείνῳ δὲ τῆς ἀρχοντικῆς μοίρας) и “првака нашег грађанства” (καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τῆς πολιτείας ἡμῶν πρῶτοι), тј. архоната.²⁰⁸⁶

Када Симеон Солунски извештава да је из Цариграда био послат човек искусан, храбар и способан да преузме војну команду над градом, јер су, претходно, подједнако и деспот и митрополит писали цару искајући да пошаље неког искусног у војним стварима, али и да би помогао сопственим средствима (τῆ περιουσίᾳ ἰσχύοντας βοηθεῖν), настала је пометња. Овај је, наиме, како је већ речено, предложио да се оснује заједнички фонд у који ће део своје имовине уложити чланови сената и припадници грађанства, што је ове веома узнемирило. Неки од њих су одлучили да беже, а други су тражили неко друго решење (οἱ μὲν φεύγειν, οἱ δ' ἄλλο τι αἰρεῖσθαι ἐτρέποντο). То је такође наводило и деспота да преда град, јер су га они који су се бојали да ће изгубити новац (τῶν δειλιώντων τὴν τῶν χρημάτων ζημίαν) на то подстицали, пошто су се и они коју су желели да оду, подједнако као и они који су желели да остану, надали да ће сачувати своју имовину (τῶν τε ἀπαίρειν βουλομένων καὶ τῶν μενόντων ἐλπίζόντων ἀπάντων κекτήσθαι τὰ ἴδια).²⁰⁸⁷

Неки солунски архонти су, дакле, остали у граду и после 1425. године. Неки су, међутим, отишли. Анонимни чиновник солунске митрополије, који нам је оставио неке белешке, а које се односе на Солун у периоду између 1419. и 1425. године, сугерише, иако не експлицитно, да су неки архонти отишли у Цариград. Наиме, то је био случај са њим лично, као и са његовом породицом.²⁰⁸⁸ Може се претпоставити, стога, да су тај пример следили и други.

²⁰⁸⁶ Balfour, Symeon, 55; Necipoğlu, Byzantium, 83.

²⁰⁸⁷ Balfour, Symeon, 57, 162.

²⁰⁸⁸ Kugéas, Notizbuch, nos. 82, 83.

Неки од архоната одлазили су и у Србију. То је био случај са Јованом Росотасом.²⁰⁸⁹ Њега, као једног τῶν πολιτῶν, οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης Τζυμισχῆς ὁ καλὸς, Κληματικὸς, Ῥωσοτᾶς καὶ ἄλλοι Исидор Главас помиње у једном свом писму.²⁰⁹⁰ Верује се да је он покојни Росотас (τοῦ Ῥωσοτᾶ ἐκείνου) кога помиње Јован Аргиропул у свом спису упућеном Катавлати. Наиме, Аргиропул нас обавештава да је Катавлата био присутан на прослави свадбе (τοῖς γαμικοῖς δηλονότι δείπνοις) ћерке покојног Росотаса, од кога се усудио да прими млетачки дукат (ἐφ' ᾧ γὰρ παρ' αὐτοῦ κομίσασθαι τὸ χρυσοῦν ἐκεῖνο καὶ βενετικὸν νόμισμα).²⁰⁹¹ Описујући Катавлатино ласцивно понашање и неукусно играње, које је изазвало громогласан смех код осталих званица, Аргиропул, завршавајући овај опис, каже како су га одвели пред Росотаса који је такође био тамо, да прими оно злато као награду за све дивно и племенито што је извео (καὶ πρὸς Ῥωσοτᾶν ἀπαγόμενον παρά τῶν μετεωριζόντων, ἐκεῖσέ που καθεζόμενον, ὡς ἂν ἐκεῖθεν τὸ χρυσοῦν ἔπαθλον λάβῃς ἐκεῖνο, ἀνθ' ᾧ τούτους καλλίστους ἐκείνους καὶ γενναίους διήμεγκας ἀέθλους).²⁰⁹² Аргиропул у овој вести помиње, дакле, Росотаса као покојног. Могуће је да је он и био покојни у тренутку када је писац писао о овом догађају. Очигледно је, међутим, био присутан на свадби своје ћерке. С обзиром на то да издавачи Аргиропуловог дела сматрају да је оно настало између 1430. и 1440., а да су се догађаји из Солуна који се помињу у спису одиграли између 1403. и 1430. године,²⁰⁹³ рекло би се да је, према тој хронологији, Росотас умро пре 1440. године. У сваком случају, у Солуну је до 1430. године, ако је судити према овим вестима.

Јован Росотас се често у литератури идентификује са извесним Caloiani Rusota који се помиње у дубровачким документима. Ови документи најпре помињу једног Теодора Катароса (Theodorus Chataro, Grecus civis vestre civitatis Salonichi), који је током 1424. године пословао са Републиком Св. Влаха и као човек који је трговао са

²⁰⁸⁹ PLP no. 24579.

²⁰⁹⁰ *Lampros*, Ἰσιδώρου ἐπιστολαὶ, 380.

²⁰⁹¹ *Comédie de Katablattas*, 49.

²⁰⁹² *Ibid.*, 49.

²⁰⁹³ *Ibid.*, 9.

Србијом.²⁰⁹⁴ Поменут је 18. септембра, 16. новембра и 7. децембра поменуте године као заступник Јована Русоте (Johannes Rusota) из Солуна и то као трговац који је пословао са Дубровчанима и Млечима.²⁰⁹⁵ У документу из 26. априла 1425. године се каже да је Теодор Катаро из Солуна у Венецији дао новац и робу у вредности од 2052 дуката и 13 гроша Николи Радосаљићу. Пошто је овај умро, Теодор се обратио његовом оцу Ђорђу, а овај није признавао дуг, јер Грк за то није имао доказа, па му је предложио да се обрати млетачким “супраконзулима”. Ови су, међутим, обавестили дубровачки суд да је Теодоров захтев неоправдан и да не треба ништа да му исплате. Након прегледа свих докумената везаних за овај случај, који је трајао више од годину дана, Дубровчани су одлучили да Теодору треба да се исплати још 908 дуката и 2 гроша.²⁰⁹⁶ Нешто касније Теодор поново тражи да му Ђорђе Радосаљић исплати новац који му је дужан и суд пресуђује у његову корист.²⁰⁹⁷ Тек 15. јуна 1433. године помиње се да се Јован Русота (Caloiani Rusota) налазио у Србији.²⁰⁹⁸ Дубровачке власти су, наиме, упутиле писмо својим амбасадорима у Србији. Амбасадори су примили једно писмо за Калојана Русоту и требало је, било да га нађу на деспотовом двору или негде другде, да га поздаве, уруче му акредитивна писма као добром пријатељу Дубровчана и захвале му због његовог доброг односа према дубровачким трговцима, у нади да ће и у будућности бити тако.²⁰⁹⁹

У једној вести Георгија Сфранциса неки истраживачи су, такође, препознали овог Росотаса.²¹⁰⁰ Хроничар последњих Палеолога помиње Јована Росотаса²¹⁰¹ (Ἰωάννην τὸν Ῥωσάτᾱν) који га је, по заповести деспота Константина Палеолога, 1429. године откупио из заробљеништва.²¹⁰²

²⁰⁹⁴ *Krekić*, Dubrovnik et le Levant, nos. 686, 688, 690, 691, 695, 699,

²⁰⁹⁵ *Ibid.*, nos. 702, 708, 709.

²⁰⁹⁶ *Krekić*, Dubrovnik et le Levant, no. 718.

²⁰⁹⁷ *Ibid.*, no. 721.

²⁰⁹⁸ *K.-P. Matschke*, Zum Anteil der Byzantiner an der Bergbauentwicklung und an den Bergbauerträgen Südosteuropas im 14. und 15. Jahrhundert, BZ 84–85 (1991–1992) 62–63 сугерисао је да је Росотас отишао у Србију већ током прве турске владавине Солуном, што се не чини вероватним.

²⁰⁹⁹ *Krekić*, Dubrovnik et le Levant, nos. 808, 810.

²¹⁰⁰ *Jorga*, Notes, II, 316; *Ферјанчић*, Византинци у Србији, 202.

²¹⁰¹ PLP no. 24552; уп. поглавље Архонти Мореје.

²¹⁰² Sfranze, Cronaca, 56.

Претходно изложене, као и многе друге вести из дубровачког архива,²¹⁰³ навеле су Б. Ферјанчића да, с правом, препозна двојицу Калојана у Србији прве половине XV века. Један од њих дошао је почетком столећа, био је цариник у Новом Брду, а помиње се у изворима све до 1445. године. Други, Калојан Русота, дошао је у Србију после 1429., а српски летописи забележили су да је умро 1437. године.²¹⁰⁴ У прилог овом мишљењу ишле би још две чињенице. Најпре, угледни Солуњани нису имали потребу да беже из града у време прве турске владавине, јер су Грци, како је поменуто, задржали одређену самоуправу. Са друге стране, Јован Анагност нас извештава да је, пошто су Турци по други пут заузели Солун 1430. године, српски владар (τοῦ τῶν Σέρβων ἄρχοντας) откупио многе Грке из ропства.²¹⁰⁵ Рекло би се да су тек тада настале повољније прилике и клима за долазак истакнутих солунских архоната на територију Србије.

²¹⁰³ Уп. Ферјанчић, Византинци у Србији, 201–202.

²¹⁰⁴ Стари српски родослови и летописи, приредио Љ. Стојановић, Ср. Карловци 1927, бр. 652; Ферјанчић, Византинци у Србији, 203.

²¹⁰⁵ Ἰωάννου Ἀναγνώστου Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ed. G. Tsaras, Thessaloniki 1958, 56. Овом вешћу се детаљније бавио J. A. Papadrianos, Ἡ ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1430 καὶ ὁ σέρβος δεσπότης Γεώργιος Μπράνκοβιτς (Đurađ Branković), Μακεδονικά, 8 (1968) 401–405.

2. Архонти Мореје

Византинци су после IV крсташког рата, између осталог, изгубили и Пелопонез, где је као најтранспарентнија последица овог похода формирана крсташка кнежевина Ахаја.²¹⁰⁶ Неколико деценија касније, Цариградским уговором из 1262. године успели су да поврате одређене поседе,²¹⁰⁷ који ће, тако, постати темељ на којем ће Византинци базирати и, постепено, ширити своје присуство и моћ на полуострву, што ће 1430. године коначно резултирати њиховом потпуном владавином Пелопонезом, изузев млетачких поседа Корона и Модона.²¹⁰⁸ Нуклеус моћи византијске Мореје представљаће област коју ће организовати и дуго њоме управљати деспот Манојло Кантакузин (1349–1380).²¹⁰⁹ По Манојловој смрти, морејски деспотат преузео је Теодор I, те, после његове смрти 1407. године, његов нећак, син Манојла II Палеолога, Теодор II. Током владавине Јована VIII његова браћа управљаће различитим деловима Мореје, што ће их често доводити у међусобне сукобе.²¹¹⁰ Ови сукоби између Палеолога, деспота Димитрије и Томе, настављају се и после 1453. године.

Пошто су Османлије заузеле Цариград, више није било цара. Односно, на његовом месту је сада седео султан Рума. Мореја је, међутим, наставила да живи по истим начелима по којима је то у Византији чињено пре 1453. године. Будући старији од двојице преосталих деспота, синова Манојла II, Димитрије је, чини се, био носилац врховне власти у Мореји или се бар осећао тако. У прилог томе пре свега

²¹⁰⁶ Целовит приказ латинске доминације на Пелопонезу дао је *A. Bon*, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe* (1205–1430), I, Paris 1969. О распарчавању Ахајске кнежевине, витезовима Хоспиталцима, Наварежанима и осталим латинским поседима на полуострву cf. *R.-J. Loenertz*, *Hospitaliers et Navarrais en Grèce* (1376–1383). *Regestes et documents*, OCP 22 (1956) 319–360; *K. M. Setton*, *Catalan Domination of Athens, 1311–1388*, London 1975, 125–148; *A. Luttrell*, *Appunti sulle compagnie navarresi in Grecia, 1375–1404*, *Rivista di studi bizantini e slavi* 3 (1983) 113–127.

²¹⁰⁷ *Zakynthos*, *Despotat*, I, 15–25.

²¹⁰⁸ *Бурић*, *Сумрак*, 290–291.

²¹⁰⁹ О његовој владавини Морејом cf. *Nicol*, *Kantakouzenos*, 123–128; *S. Runciman*, *Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese*, London 1980, 50–57.

²¹¹⁰ О сукобима последњих Палеолога up. *Ферјанчић*, *Сукоби*, 131–159.

сведочи начин на који се деспот Димитрије потписивао у својим званичним документима, „Δημήτριος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς δεσπότης Ῥωμαίων ὁ Παλαιολόγος“. Тако је потписан у сребрнопечатној оризми (ἀργυρόβουλλος ὄρισμός) коју је септембра 1456. године издао браћи Михаилу и Димитрију Франгопулима. Оригинал документа налази се у атинском музеју Бенаки и, нажалост, до данас није издат. Његовим садржајем и специфичностима бавио се Е. Вранусис.²¹¹¹ На исти начин деспот Димитрије је потписан и у писмима упућеним француском краљу Шарлу VII децембра 1455. године и у недатованој изјави, коју је, у његово име као деспота Ромеја, дао Атанасије Ласкарис, обећавајући Фирентинцима олакшице у пословању на деспотовим територијама.²¹¹² Дакле, Димитрије се сматрао или осећао деспотом Ромеја, те је у, до тада, иначе, сасвим једноставан потпис једног деспота, личности која је, сматра се, била само носилац једне дворске титуле, без било какве антиципације власти, унео саставни део некадашње царске титуле.²¹¹³ Ово утолико пре што је неке своје друге документе, пре и после 1453. године, Димитрије потписао као “Димитрије Палеолог деспот”,²¹¹⁴ “Димитрије деспот Палеолог”,²¹¹⁵ или “Димитрије деспот Палеолог порфирородни”.²¹¹⁶ Његов брат Тома, такође деспот, није се, колико је познато, потписивао као деспот Ромеја, већ као “Тома профирородни деспот”.²¹¹⁷ Биће, дакле, да је ово била Димитријева амбиција и политичка идеологија те да је, очигледно, деспотска титула била потенцијални носилац и/или давалац τῆς ἐξουσίας.

Ово, такође, сугерише и Георгије Сфранцис. Приповедајући о побуни Албанаца, у којој је учествовао и Никифор Луканис, он нам саопштава како је овај архонт убедио деспота Тому да се побуни и против емира и против брата и тако као

²¹¹¹ *Branuses*, Ἀνέκδοτος ὄρισμός.

²¹¹² ПП IV, 197, 203–204, 265.

²¹¹³ *Branuses*, Ἀνέκδοτος ὄρισμός, 355–356 објашњава да су се до 1417. године, деспоти потписивали једноставно, само именом и титулом (уп. *Ферјанчић*, Деспоти). Од 1425. године, они се потписују пуним именом и презименом и титулом, јер их је, примера ради, између 1429. и 1430. године било тројица на Пелопонезу (Теодор, Константин и Тома). Стога он сматра да се Димитрије потписао на овај начин како би било јасно о ком деспоту је реч.

²¹¹⁴ *Actes de Dionysiou*, 153.

²¹¹⁵ *Dölger*, Facsimiles, no. 31.

²¹¹⁶ ММ IV, XIII, XIV. *Branuses*, Ἀνέκδοτος ὄρισμός, 355.

²¹¹⁷ ПП IV, 232, 235, 237, 238, 241, 243, 244.

купус поједе заклетве које је са њима мало пре тога начинио (καὶ κατὰ τοῦ ἀμῆρα καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπανάστασιν ποιήσῃ | καὶ φάγη τοὺς ὄρκους ὡς λάχανα, οὓς πρὸ ὀλίγου μετ' αὐτοῦς ἐποίησε).²¹¹⁸ Мало потом, историчар, приповедајући о акцијама Матеја Асана и Никифора Луканиса, цинично наставља да ови мудри, предузимљиви и храбри архонти (οἱ φρόνιμοι καὶ πρακτικοὶ καὶ γενναῖοι ἄρχοντες) ништа нису постигли, осим што су одвратили од себе и Бога, творца свега, и најјачег господара на Земљи и брата и господара те области (ἀπῆραν κατ' αὐτῶν θεὸν τὸν τοῦ παντὸς ποιητὴν, αὐθέντην ἐπὶ γῆς ἰσχυρότερον καὶ ἀδελφὸν καὶ αὐθέντην ἐντὸς τοῦ τόπου).²¹¹⁹ Коначно, још једном, нешто касније, Сфранцис бележи да је, заједно са Георгијем Раулом, у Модону чекао расплет сукоба међу деспотима, не би ли се ови безумни обратили Богу, а још и султану, те да се милосрдни Бог сажали на њих и постави над њима султана као свог целата и дозволи им да живе даље. Јер султан код Бога заузима оно место које код султана заузимају његови целати.²¹²⁰ Иако целат због греха Византинаца, султан је и према Сфранцисовим схватањима постављен од Бога. Хијерархија је, чини се, сасвим јасна.

Мореја је била најпространија област Византијског царства која је већ крајем XIV и свакако током прве половине XV века представљала његов економски и војно најпотенцијалнији део. Тамо, с обзиром на чињеницу да постоји земља, што није случај више ни са једним делом Царства, постоји и земљишна аристократија. Многи локални архонти поседовали су огромне наследне домене, што им је давало реалну моћ. Тиме су, истовремено, били претња централној власти.²¹²¹ Печат који су дали овом простору, који је приметан чак и данас, огледа се у многобројним топонимима који су сачували имена истакнутих аристократских породица.²¹²² Општа лоша ситуација у Царству и непостојање много могућности да се напредује у безмалом свим сегментима живота, начинили су Пелопонез простором који је многим угледим личностима тадашњег византијског света постао база. Тамо су, бар неко време,

²¹¹⁸ Sfranze, Cronaca, 152.

²¹¹⁹ Ibid., 152.

²¹²⁰ Ibid., 152, 156.

²¹²¹ *Zakythinios*, Despotat, I, 126.

²¹²² Ibid., II, 217.

боравили Висарион, Јован Евгеник, Плитон и многи други. Утисак да Пелопонез може више да пружи чак и од Цариграда одаје и Мазарисов спис. Мазарис је, стигавши из Цариграда у Ад, тамо најпре срео Манојла Оловола, који му је саветовао да оде у Мореју. Јер, тамо ће лако придобити поштовање Пелопонежана, угледна позиција ће му доћи сама по себи, а могао би и да сакупи доста новца (τιμηθήσῃ γὰρ ἐκεῖσε ῥαδίως ὑπὸ τῶν τὴν Πέλοπος οἰκούντων, καὶ δοξασθήσῃ μάλα εἰκότως· ἀφ' ὧν καὶ ἀργύριον ὑποκτήσειας ἂν ἰκανόν). Нешто касније Оловола му понавља да треба да оде на Пелопонез и обогати се.²¹²³

Оно што је карактерисало византијску Мореју још од времена кад је њом управљао Манојло Кантакузин, “човек племенитог карактера који је знао да управља добро”,²¹²⁴ била је непрестана супротстављеност локалних архоната централној власти. Сам цар Јован Кантакузин је тврдио да је Манојла послао у Мореју како би средио тамошње прилике. Манојло је успешно наметнуо свој ауторитет непослушним локалним земљопоседницима.²¹²⁵ Са истим изазовом се, наравно, суочио и деспот Теодор I. Иако постављен за управника Мореје одмах по смрти Манојла Кантакузина, Теодор I је тамо отишао тек у јесен 1382. године. Тек пошто је 1387. године признао Мурата I као сизерена и пошто је од њега добио војну помоћ, Теодор I је успео да сузбије побуне архоната и поврати градове и тврђаве од Наварежана.²¹²⁶ Овај сукоб централне власти и понашање локалних архоната описао је цар Манојло II Палеолог у посмртном слову састављеном поводом смрти Теодора I. Архонти који су се, зарад ситних личних интереса, супротставили централној власти, били су као риба која једе ситну, али коју касније поједе крупнија.²¹²⁷ Удруживали су се са непријатељима, подједнако Латинима и Турцима,²¹²⁸ иако деспот није занемарио ни да чини добро онима који су се дичили својим богатствима (Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς πλοῦτῳ κομῶντας εὐεργετῶν οὐ παρέτρεχεν). Сматрао је, наиме, да од њега сви треба да имају корист, јер је чак и најимућнијима била потребна

²¹²³ Mazaris, 2, 4, 8, 66.

²¹²⁴ Funeral Oration, 115.

²¹²⁵ Cant. III, 85, 88.

²¹²⁶ Funeral Oration, 15–16, 18.

²¹²⁷ Ibid., 117.

²¹²⁸ Ibid., 125–127, 159.

издашност најистакнутијих, као што је биљкама које расту у води потребна киша са неба како би давале плодове (δεῖσθαι γὰρ καὶ τοὺς εὐπορωτέρους τῆς δωρεᾶς τῶν ὑψηλοτέρων, καθάπερ τὰ φυόμενά φασι ἐν τοῖς ὕδασι τῶν ἀπ' οὐρανοῦ ἕκτων, εἰ μέλλοιεν οἴσειν καρπόν).²¹²⁹

Најбољи опис морејских архоната у XV веку оставио нам је Мазарис. Пошто је стигао на Пелопонез, Мазарис почиње да сумња да тамо постоје ствари као што су богатство или дарожљивост или милосрђе или мир или искреност или правда или гостопримство или умереност или било шта што има вредност (Πλοῦτος ἢ δόσις ἢ ἀγάπη ἢ εἰρήνη ἢ ἀλήθεια ἢ δικαιοσύνη ἢ φιλοξενία ἢ μετριότης ἢ ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων).²¹³⁰ Мазарис се, касније, боји да пише о томе како је у Спарти, јер ако га ухвате да пише о начину на који живе и делују и о њиховом друштву и начину понашања (πολιτεῖαν τε καὶ διατριβήν), убиће га стрелом или пробости копљима која непрестано држе у рукама. Јер, тако они обично поступају не само са непријатељима, већ и са пријатељима и рођацима на гозбама.²¹³¹ Пелопонезани су уображени, крвожедни, грамзиви и сујетни, увек спремни на кавгу, а њихова оданост је увек лажна и пуна издајства и лукавства. Сваки од њих је подељен на три дела у односу према другом: једно каже, друго намерава, а треће ради (εὐρήσειας ἂν τὰς μὲν ἀπάντων ψυχὰς τετυφωμένας καὶ φόειον πνεούσας, πλεονεκτικὰς δὲ καὶ ἐπηρμένας, καὶ ἀεὶ χαιρούσας εἰς μάχας, τὴν δὲ πίστιν ἀεὶ κίβδηλον καὶ ἀπάτης καὶ δόλου μεστήν, καὶ πρὸς τοῦτοις ἕνα ἕκαστον μεριζόμενον ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλων συμφωνίαις: ἄλλα γὰρ γλώττη φθέγγεται, καὶ ἄλλα φρὴν μελετᾷ, καὶ ἕτερ' ἄττα δι' ἔργων πράττει).²¹³²

Цар Манојло II је, бележи Мазарис, стигао на Пелопонез 1415. године како би подигао Хексамилион, што је и учинио за 25 дана. Међутим, и пре него што је овај посао завршен, локални топарси (τοπάρχαι), читав свој живот реметећи мир на Пелопонезу, увек спремни на битке, побуне и крвопролиће, преваранти, вероломници и лажови, варвари, несталне издајице и вазда нелојални царевима и деспотима, дрзнули су се да се дигну против свог добротинитеља и спаситеља, сваки од њих

²¹²⁹ Ibid., 245.

²¹³⁰ Mazaris, 66.

²¹³¹ Ibid., 68.

²¹³² Ibid., 72.

планирајући да себи приграби власт, и међусобно су ковали завере против цара (τυραννίδα τούτων ἕκαστος ἐμελέτησε, καὶ ὄρκους καὶ συμβούλια χαλεπὰ πρὸς ἀλλήλους συνέθεντο καὶ δόλους κατὰ τοῦ γενναιοτάτου βασιλέως ἔρραψαν). И разметали су се да ће се отарасити цара или убивши га или уз помоћ оружја и војске (τοῦτον τοινῦν τὸν ἀήττητον καὶ γενναιοτάτον αὐτοκράτορα διαχειρίσαι ἐκαυχήσαντο ἢ κρύφα ἢ μεθ' ὄπλων καὶ στρατιᾶς). Цар је, са друге стране, проводио време у ратовању, биткама, заузимању тврђава, преговорима са глупацима, дипломатским контактима са барабама, чињењу уступака незахвалницима и милошћу према крвожедним дивљацима (πρὸς πολέμους, μάχας, πολιχνίων ἀλώσεις, σπονδὰς ἐπ' ἀγροίκων, ἐπ' οὐδένων πρεσβείας, εὐεργεσίας πρὸς ἀχαρίστους, πρὴν ἀνημέρους καὶ φόνιον πνέοντας συμπάθειαν μετὰ φιλανθρωπίας).²¹³³

Мазарисов спис настао је, како је сам писац на крају дела назначио, по налогу деспота Теодора II Палеолога.²¹³⁴ Показује, стога, и какав је био однос деспота Пелопонеза према цару у Цариграду. Отпадништвима и превртљивошћу су Пелопонезани, дакле, показивали цару, свом спаситељу и добротинитељу, заједничком заштитнику Ромеја (τῷ σωτήρι τούτων καὶ εὐεργέτη καὶ κοινῷ τῶν Ῥωμαίων φύλακι), своју захвалност. Уместо да се за њега моле даноноћно, уместо да су срећни што могу да му се покоре и ревносно извршавају његове заповести, да хвале његове племените подухвате и угравирају његово име у своја срца и душе, показали су се незахвалним добротинитељу и спаситељу, побуњеницима против заштитника, отпадницима од бесаног чувара, завереницима против човека који је напустио све да би спасао њихове животе, кривоклетницима, издајцима наспрам првака, свог бедема против надолазеће опасности (περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστοι, περὶ τὸν σωτήρα ἀγνώμονες, περὶ τὸν ἄγρυπνον φύλακα ἀποστάται, περὶ τὸν τὰ πάντα προέμενον εἰς τὸ σῶσαι στασιασταὶ καὶ ἐπίβουλοι, περὶ τὸν πρόμαχον καὶ πρόβOLON τῶν ἐπερχομένων αὐτοῖς δεινῶν ἐπίορκοι καὶ φονικοὶ καὶ δόλου καὶ κακίας μεμεστωμένοι).²¹³⁵ У спису се, дакле, осећа јака централистичка идеја – велича се

²¹³³ Mazaris, 80–88.

²¹³⁴ Ibid., 98.

²¹³⁵ Ibid., 86.

оданост не само цару, већ и деспотима, тј. династији. Велича се идеја јединства, а осуђује сваки покушај децентрализације и угрожавања постојећег устројства. Чињеница да су ковање новца и издавање закона остали регална права која су поштована и на Пелопонезу такође говори у прилог томе да децентрализација, као доминантни феномен на територији читавог Царства, није потпуно тријумфовала.²¹³⁶

Однос морејских архоната према централној власти илуструје и једна вест коју доноси Геодргије Сфранцис. Он бележи да је Константин XI најпре намеравао да упути у Мореју једног од старијих чиновника и желео је да Сфранцис тамошњим архонтима преда цареве личне инструкције у пет тачака. Посланик је требало да их изложи тако што би, како би постигли договор, преговарали најпре о првој тачки, а ако она не би била прихваћена, онда о другој и трећој и тако редом. Цар се, међутим, бојао да би, ако би послао неког другог уместо Сфранциса, овај одмах попустио и потписао пету тачку, пошто би му локални архонти аргировањем доделили неко село или би њему и његовој деци обећали нешто.²¹³⁷

Коначно, и Критовул је забележио да су деспоти Димитрије и Тома међусобно заратили 1459. године јер су οἱ ὑπὸ σφισιν ὄντες τῶν ἐν τέλει καὶ ἀρχὰς ἔχοντες καὶ προσόδους μεγάλας καὶ πόλεων καὶ φρουρίων ἐπιστατοῦντες били незадовољни тиме што су имали и, будући хапалљиви, хтели су још, бунећи се и непрестано правећи немире, нападајући и лажно оптужујући један другог и мењајући стране. То је, коначно, довело и деспоте у стање конфузије.²¹³⁸

Када, после 1453. године, започињу сукоби између деспота Димитрија и Томе Палеолога, у њему, природно, учествују и морејски архонти. Најчешће се подршка коју су пружали једном или другом деспоту везивала са подршком протурској, односно пролатинској политици коју је сваки од деспота заступао. Међутим, ни ту није било правила. Иако су, рецимо, Георгије Палеолог, некадашњи месазон деспота Томе, и његов зет Михаило Бохалис, пребегли и сарађивали са деспотом Димитријем и иако им је сродство са беглербегом Махмуд–пашом

²¹³⁶ Zakythinios, *Despotat*, I, 140; *Ђурпић*, Сумрак, 43.

²¹³⁷ Sfranze, *Cronaca*, 122.

²¹³⁸ Critobulos, 141.

Анђеловићем спасило живот,²¹³⁹ то никако није била индикација њиховог протуског става, с обзиром на чињеницу да су и Георгије Палеолог и његова жена и деца доста времен провели у млетачком Нафплију. Сам Бохалис је, опет, побио беглербегове људе који су били пратња њему и његовој породици приликом напуштања Гардикија, чије је целокупно становништво, пошто га је освојио, Мехмед Освајач побио. Бохалис се најпре склонио на млетачки Крф, али се касније вратио у Мореју и погинуо борећи се против Турака заједно са Млечанима.²¹⁴⁰ Исти случај је био и са Николом Севастопулом који је најпре био месазон и протостратор деспота Димитрија, али је помогао деспоту Томи да од брата заузме Каламату и Мантинеју.²¹⁴¹

Стога има смисла констатација да је земљопоседничка аристократија Мореје настојала да задржи своје поседе, а да истовремено нема никаквих обавеза према централној власти. То је разлог због ког су непрестано стварали конфликте, верујући да ће на тај начин себи најбоље обезбедити једну независну позицију.²¹⁴²

Двор или дворови морејских деспота били су устројени по угледу на онај у Цариграду. Знамо да су и деспоти имали своје достојанственике, рођаке који су се налазили у њиховој служби, посланике који су за њих обављали различите задатке и кефалије које су управљале појединим градовима или мањим областима на њиховим апанажама.

Георгије Палеолог²¹⁴³ био је најпре месазон деспота Томе на Пелопонезу, а потом је подржавао деспота Димитрија. Георгије Сфранцис га 1459. године помиње као рођака и месазона деспота (περιποθήτου εξαδέλφου καὶ μεσάζοντος ὄντος) Томе.²¹⁴⁴ Супротно томе, Никола Севастопул²¹⁴⁵ је најпре био месазон и шурак (μεσάζοντα καὶ σύγγαμβρον) деспота Димитрија, а потом је пришао деспоту Томи.²¹⁴⁶ Манојло

²¹³⁹ Уп. излагање у поглављу Архонти–титуле.

²¹⁴⁰ Sfranze, Cronaca, 162; *Necipoğlu*, Byzantium, 283.

²¹⁴¹ Sfranze, Cronaca, 154; уп. излагање у поглављу Архонти–титуле.

²¹⁴² *Necipoğlu*, Byzantium, 254.

²¹⁴³ PLP no. 21447; уп. поглавља Архонти–титуле и Цареви рођаци.

²¹⁴⁴ Sfranze, Cronaca, 162.

²¹⁴⁵ PLP no. 25084; уп. поглавље Архонти–титуле.

²¹⁴⁶ Sfranze, Cronaca, 154.

Бохалис,²¹⁴⁷ кефалија Леонтарија, побунио се против деспота Томе, али га је потом ослепео Томин војсковођа Раул.²¹⁴⁸ Он и његови сродници успели су да изведу смрт када је Мехмед II 1460. године освојио Леонтари, јер је Бохалис по жени био рођак Махмуд–паше Анђеловића. Паша им је дао пратњу која им је чувала одступницу из Гардакија, али су је они, пошто су се докопали брода код Понтика, побили и побегли на Крф.²¹⁴⁹ И Јован Франгопул²¹⁵⁰ био је καθολικός μεσάζων деспота Теодора II и протостратор у Мореји.²¹⁵¹ Можда је Манојло Франкопул²¹⁵² био „*Manoli Megaducha, dictus protostrator, subditus domini despotaе Mistraе*“. Овај је, наиме, одлучио да стави своју имовну под млетачки надзор.²¹⁵³ И један Франгопул помиње се као велики стратопедарх на Пелопонезу 1429. и пре 1439. године.²¹⁵⁴ Сфранцис августа 1458. године помиње великог примикирија деспота Томе, Лазара,²¹⁵⁵ у Мореји.²¹⁵⁶ Матеј Палеолог Асан²¹⁵⁷ један је од најближих сарадника деспота Димитрија на Пелопонезу. Михаило²¹⁵⁸ и Димитрије Франгопул²¹⁵⁹ поменути су у аргировауљи деспота Димитрија из 1456. године као његови нећаци (ἀνηψιοί).²¹⁶⁰ Андроник Ласкарис Падијат²¹⁶¹ помиње се у једном рукопису као рођак деспота Томе Палеолога.

Димитрије Асан²¹⁶² помиње се 1443. године као кефалија Коринта у служби деспота Константина. Плитон и његови синови били су одани деспотима Палеолозима на Пелопонезу, а ови су за то умели и да им захвале, додељујући им

²¹⁴⁷ PLP no. 19805; уп. поглавље Кефалије.

²¹⁴⁸ Chalc. II, 171; уп. претходно излагање.

²¹⁴⁹ Sfranze, Cronaca, 162.

²¹⁵⁰ PLP no. 30100; уп. поглавља Архонти–титуле и Архонти и религиозне задужбине.

²¹⁵¹ Sfranze, Cronaca, 30, 38, 40, 92.

²¹⁵² PLP no. 30139; уп. поглавље Архонти–титуле.

²¹⁵³ Sathas, Μνημεῖα, III, 350.

²¹⁵⁴ PLP no. 30090; Sathas, Μνημεῖα, III, 366; ПП I, 165; уп. поглавље Архонти–титуле.

²¹⁵⁵ PLP no. 14337; уп. поглавље Архонти–титуле.

²¹⁵⁶ Sfranze, Cronaca, 150.

²¹⁵⁷ PLP no. 1508; уп. поглавља Кефалије, Цареви рођаци и Посланици.

²¹⁵⁸ PLP no. 19029; уп. поглавље Цареви рођаци.

²¹⁵⁹ PLP no. 91772; уп. поглавље Цареви рођаци.

²¹⁶⁰ Branuses, Ἀνέκδοτος ὀρισμός, 350–351.

²¹⁶¹ PLP no. 21290; уп. поглавља Кефалије, Цареви рођаци и Посланици.

²¹⁶² PLP no. 1492→91370; уп. поглавље Кефалије.

села Фанарион и Врисис и ослобађајући их постепено чак и од регалних дажбина.²¹⁶³ Јован Палеолог Кантакузин²¹⁶⁴ био је кефалија Патре, Мистре и Коринта у служби деспота Константина. Његов син Константин²¹⁶⁵ био је кефалија Егиона (Востице). Андроника Ласкариса Падијата²¹⁶⁶ деспот Константин је поставио за кефалију Андрусе, док је Алексија Ласкариса Филантропина²¹⁶⁷ поставио за кефалију Востице, а потом Патре.²¹⁶⁸ Један Манојло Палеолог²¹⁶⁹ био је 1460. године кефалија Монемвасије и предао ју је деспоту Томи, не желећи да је препусти Турцима.²¹⁷⁰ И Георгије Сфранцис²¹⁷¹ био је кефалија, постављен од стране деспота Константина, Патре и Мистре.²¹⁷² Никифор Луканис²¹⁷³ био је кефалија Коринта. Коначно, многе утицајне личности са Пелопонеза обављале су и посланичке послове, како за цара, тако и за деспоте (Никола Евдемоноиоанис,²¹⁷⁴ Јован Владинтер,²¹⁷⁵ Георгије Сфранцис, Алексије Ласкарис Филантропин, Андроник Ласкарис Падијат, Матеј Палеолог Асан, Атанасије Ласкарис, Георгије Палеолог Кантакузин²¹⁷⁶).

Атанасија Ласкариса²¹⁷⁷ извори помињу као архонта, οἰκέτορ, посланика и каваларија (καβαλλάριος) деспота Димитрија Палеолога у Мореји. Позновизантијски каваларији, како је то закључио М. Бартусис, нису били само коњаници, како је то био случај са личностима које су са овим епитетом поменуте у изворима, раније, током XIII и XIV века, већ су то били људи који су као οἰκέτορ/δοῦλοи били блиски цару или деспоту, били су њихови саветници или амбасадори и уживали су значајан утицај немајући конкретну титулу или службу. Могуће је да византијска употреба

²¹⁶³ PLP nos. 3630, 3632, 3629; ПП IV, 104–105, 106–109, 19–22, 192–195; уп. поглавља Οἰκέτορ, Δοῦλοи и Кефалије.

²¹⁶⁴ PLP no. 10974; уп. поглавља Δοῦλοи, Архонти–титуле, Кефалије и Архонти на Лемносу.

²¹⁶⁵ PLP no. 10977; уп. поглавље Кефалије.

²¹⁶⁶ PLP no. 21290; уп. поглавље Кефалије.

²¹⁶⁷ PLP no. 29753; уп. поглавља Кефалије и Посланици.

²¹⁶⁸ Sfranze, Cronaca, 40–42, 96.

²¹⁶⁹ PLP no. 21515; *Papadopoulos, Versuch*, no. 183; уп. поглавље Кефалије.

²¹⁷⁰ Sfranze, Cronaca, 160.

²¹⁷¹ PLP no. 27278; уп. поглавља Архонти–титуле, Кефалије и Посланици.

²¹⁷² Sfranze, Cronaca, 62, 96.

²¹⁷³ PLP no. 15089; уп. поглавља Кефалије и Архонти и религиозне задужбине.

²¹⁷⁴ PLP no. 6223; уп. поглавља Цареви рођаци, Посланици и Архонти и религиозне задужбине.

²¹⁷⁵ PLP no. 2780; уп. поглавље Посланици.

²¹⁷⁶ PLP no. 10959; уп. поглавља Цареви рођаци и Посланици.

²¹⁷⁷ PLP no. 14522; уп. поглавља поглавље Οἰκέτορ и Посланици.

речи каваларије крајем XIV и у XV веку има корене у пракси Западне Европе. Византинци су у изворима XIV и XV века на Западу често означени као *milites Constantinopolitani* или *milites imperatoris Constantinopolitani*, чак и када нису имали никакве везе са војним функцијама. Јер, *miles* (витез) у XIV веку већ значи нешто више од коњаника – то је статусни симбол и означава племенит род, сасвим извесно упућујући бар на аристократу нижег ранга. Бартусис верује да је византијски двор Палеолога крајем XIV и у XV веку присвојио позносредњевековно значење појма *miles*, превео га у *kavallarios* и применио га на извесне људе који су му били блиски.²¹⁷⁸ Атанасије је био посланик Ласкариса кога као свог посланика помиње деспот Димитрије Палеолог у писму упућеном маркизу Фераре, Борсу Есте, као ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων τὸν κατὰ πάντα εὐγενῆ καὶ οἰκεῖον τῇ βασιλείᾳ μου κύριον Ἀθανάσιον Λάσκαριν τὸν καβαλάριον.²¹⁷⁹ Сам Атанасије Ласкарис потписао је као ὁ δοῦλος τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος τοῦ πανευτιχεστάτου καὶ πανυψηλοτάτου καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότη Ῥωμαίων, κυρίου Δημητρίου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ καβαλάριος Ἀθανάσιος Λάσκαρις,†,²¹⁸⁰ документ који је, у име деспота Димитрија, гарантовао привилегије Фирентинцима. Он се, исто тако, помиње и у писму Матеја Палеолога Асана,²¹⁸¹ шурака деспота Димитрија Палеолога, поменутом маркизу Фераре, наведеном као Димитријевом тасту (συμπευθερὲ), као πάντα οἰκεῖον τῷ αὐθεντῇ μου τῷ δεσπότηι καὶ εὐγενέστατος ἄρχων. Поред тога, Атанасије Ласкарис био је *miles magnus* и *Comes palatinus* који је потписао споразум са арагонским краљем Алфонсом о међусобној војној сарадњи и помоћи против Турака 5. фебруара 1451. године. Краљ Алфонсо га је лепо дочекао и дао му поклон у вредности од 50 дуката. Ласкарис је боравио у Напуљу од јануара до јуна месеца.²¹⁸²

Не дуго пошто су Османлије 29. маја 1453. године освојиле Цариград, њихова пажња се окренула Мореји. Тако је Мехмед II Освајач 26. децембра 1454. године упутио писмо архонтима Пелопонеза, од којих је захтевао да се ставе под

²¹⁷⁸ *Bartusis, Kavallarioi*, 348–350.

²¹⁷⁹ ПП IV, 201.

²¹⁸⁰ *Ibid.*, 204.

²¹⁸¹ *Ibid.*, 265. За личност Матеја Палеолога Асана cf. PLP no. 1508 и поглавља Кефалије и Посланици.

²¹⁸² Уп. поглавље Посланици.

његов протекторат.²¹⁸³ Заузврат, султан им је гарантовао њихову личну безбедност, као и безбедност њихове деце и имовине.²¹⁸⁴ Поред тога што је, очигледно, ово писмо било јавни проглас упућен свима, како би се подрило јединство Морејског деспотата и потакли збуњеност и страх тамошњег живља, оно се обраћало и сасвим конкретним личностима. Иако је Фатих већ пре тога склопио споразум са деспотима Ромеја,²¹⁸⁵ нема сумње да је његов позив знаменитим људима и породицама Пелопонеза, Георгију Сфранцису, Манојлу Раулу, Димитрију Ласкарису, Дипловатацима, Кавакама, Пагоменима, Франгопулима, Згуромаласима, Мавропапасаима, Филантропинима и Петро-Бујама, имао смисла тј. имао политички циљ.²¹⁸⁶

Ко су били ови архонти? Георгија Сфранциса не треба посебно представљати, а о њему је и било доста речи до сада.²¹⁸⁷ То што га је Освајач поменуо првог, само је још једна потврда знаменитог места које је овај чиновник, дипломата и достојанственик имао у држави последњих Палеолога.

Сматра се да је Манојло Раул поменут у претходном документу заправо Манојло Раул Исис.²¹⁸⁸ Он је адресат једног дугачког писма које му је 1451–1452. године, као “τῷ φρονιμωτάτῳ καὶ εὐσεβεῖ ἄρχοντι κυρῷ” упутио Генадије Схоларије, вођа противника уније са Римском Црквом, описујући га као бранитеља хришћанске вере против паганских тенденција неких Грка (ἐλληνιστὰς) на Пелопонезу.²¹⁸⁹ С. Фасулакис, аутор последње студије посвећене византијској породици Раул (Ралис) био је мишљења да се може идентификовати са Манојлом Ралијем који се помиње у неким млетачким документима као вођа одреда регрутованих Албанаца са

²¹⁸³ “τοῦ μεγάλου αὐθεντοῦ καὶ μεγάλου ἀμυρὰ σουλτάν Μουχαμέθ πρὸς τοὺς κατὰ πάντα ἡμετέρους τῆς αὐθεντίας μου ἄρχοντας”, ΜΜ, III, 290.

²¹⁸⁴ “ἀπὸ πράγματά σας καὶ ἀπὸ τὰ παιδιὰ σας καὶ ἀπὸ τὰ κεφάλια σας καὶ ἀπὸ πάσα σας πρᾶγμα τίποτα νὰ μὴν ... σας ἐγκίσω, ἀμὴ νὰ σας ἀναπαύσω, νὰ ἦσθαι κάλιον παρ’ οὐ πρῶιν”, *ibid.*, 290.

²¹⁸⁵ *Zakythinos, Despotat, I, 248–249.*

²¹⁸⁶ “ἐν μπρώτοις ἄρχον κυρ Σφραντζῆς μὲ ἄλλους τοὺς ἐδικούς, του καὶ κυρ Μανουήλ ‘Ραοῦλ μὲ ἄλλους τοὺς ἐδικούς του καὶ κυρ Σωφριανὸς μὲ ἄλλους τοὺς ἐδικούς του καὶ Λάσκαρις κυρ Δημήτριος μὲ ἄλλους τοὺς ἐδικούς του καὶ Διπλοβατατζέοι, Καβακέοι, Παγομενέοι, Φρανγκοπουλέι καὶ Σγουρομαλαίοι καὶ Μαυρόπαπας καὶ Φιλανθρωποηνέους καὶ Πετρωμπουιέι καὶ εἰς ὅσοι ἄλοι θελήσουν ν’ ἀρθοῦν, ἄλλους χαιρετὰ σας ἢ αὐθεντία μου”, *ibid.*, 290.

²¹⁸⁷ Уп. поглавља Кефалије и Архонти–титуле.

²¹⁸⁸ PLP no. 24133.

²¹⁸⁹ Ово је, наиме, време у које су поменуто писмо датовали преиређивачи последњег издања дела Генадија Схоларија, cf. Scholarios, *Œuvres complètes IV*, 476–489, no. 2.

Пелопонеза, који су током 1456–1457. године наносили штету млетачким поседима и поданицима, посебно у Модону, као, иако то није сигурно, и са Ралисом који је заједно са Петром Буа убеђивао Млечане да обнове Хексамилин 1463. године.²¹⁹⁰ Овог Ралиса су убиле Османлије, негде између 17. јула 1457. и 28. јула 1465. године.²¹⁹¹

Његов син, Михаило Раул (Ралис) Исис,²¹⁹² како то верује Фасулакис,²¹⁹³ био је архонт на Пелопонезу који је такође погинуо у сукобу са Турцима, борећи се против њих. Најпре га 1436. године помиње Георгије Сфранцис. Он бележи да је, у време сукоба међу браћом цара Јована VIII Палеолога, деспот Теодор на све начине настојао да се задржи у Цариграду, као наследник престола. То се, приповеда Сфранцис, цару није допадало, што му је често у поверењу говорио. Цар је заправо планирао да Теодора и Димитрија остави у Граду, а да Константина и Тому, чији је први архонт његовог двора, Раул Михаило Исис (ὁ πρῶτος ἄρχων τοῦ ὀσπιτίου ἐκείνου 'Ραοὺλ Μιχαήλ ὁ Ἰσῆς) боравио тада у Цариграду, пошаље као господаре у Мореју (οἱ δύο ἀθύνται εἰς τὸν Μορέαν).²¹⁹⁴ Да ли је Исис био месазон деспота Томе, није јасно. Био је, међутим, најистакнутији од његових сарадника и имао је, очигледно, мандат преговарача у деспотово име. Исти историчар касније приповеда како је капетан генерал (καπετάνιος τζενεράλ) Виктор Капелос, адмирал млетачке флоте, августа 1466. године заузео Имброс, Атину и околину, а потом освојио област Старе Патре. Иако је Амар, Тураханов син, дошао са одредима у помоћ граду, префект града (ὁ πρεβεδοῦρος),²¹⁹⁵ уз помоћ Раула Михаила Исиса гони његове трупе, упркос саветима локалних Ромеја да то не чине. Када је Амар схватио да они то чине без плана и у неред, он почиње да гони своје гониоце. Сустигавши их, најпре је убио префекта града. Турци су том приликом убили многе заробљенике, укључујући и самог Михаила Раула, кога су набили на колац.²¹⁹⁶ Његову херојску смрт августа 1466.

²¹⁹⁰ *Thiriet*, *Régestes*, III, nos. 3030, 3040; *Chalc.* II, 300; *Fassoulakis*, *Raoul–Ral(I)es*, 77.

²¹⁹¹ *Chalc.* II, 301.

²¹⁹² PLP no. 24136.

²¹⁹³ *Fassoulakis*, *Raoul–Ral(I)es*, 78.

²¹⁹⁴ *Sfranze*, *Cronaca*, 76.

²¹⁹⁵ У питању је био Јакопо Барбариго, млетачки префект (provveditore) Мореје, *Kleinchroniken* II, 509.

²¹⁹⁶ *Sfranze*, *Cronaca*, 178; *Necipoglu*, *Byzantium*, 280–1.

године описује и Теодор Спандуџино,²¹⁹⁷ као и један епиграм.²¹⁹⁸ Међутим, другачије мишљење о овом Михаилу Раулу Исису изнесено је у *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*,²¹⁹⁹ где је забележено да је заправо овај Михаило Раул Исис 1463. године убеђивао Млечане да обнове Хексамилион, о чему проповеда Халкокондил. Додуше, и С. Фасулакис допушта могућност да је он или његов отац Ралис био тај који је убеђивао Млечане да обнове Хексамилион.²²⁰⁰

Један архонт Ралис²²⁰¹ помиње се 1421/22. године као присталица деспота Теодора II, кога је заробио Франко Оливерио у Кларенци. Из заробљеништва га је откупио Карло I Токо.²²⁰² Један архонт Раул²²⁰³ помиње се као поседник рукописа 1451/2. године.²²⁰⁴

Било је још истакнутих чланова породице Раул–Ралис на Пелопонезу који се јављају као присталице деспота Томе Палеолога, док су присталице деспота Димитрија били чланови породице Асан.²²⁰⁵

Тако се један Раул²²⁰⁶ помиње као војни заповедник деспота Томе 1446. године који је заробио и ослепео Манојла Бохалиса, кефалију Леонтариона.²²⁰⁷ С. Фасулакис био је мишљења да овај Раул мора бити или Тома или Георгије Ралис.²²⁰⁸

Георгије Раул/Ралис,²²⁰⁹ син Јована Раула/Ралиса, био је архонт у Мореји. Верује се да се оженио ћерком Георгија Кантакузина Палеолога, непознатог имена, са којом је имао ћерку.²²¹⁰ Истакао се у борбама против Турака на страни деспота

²¹⁹⁷ Spandugino, 161.

²¹⁹⁸ „Οἶδε πέλουσι πόνημα τοῦ σοφοῦ Ἰωάσαφ πρὸς τὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ Πάτρᾳ φονευθέντα Ράλην τὸν εὐγενῆ γε Μιχαὶλ ῥωμαλέον ἐκείνον παρὰ τῶν ἀσεβῶν, φεῦ, Ἰσμηλιτῶν τῆς Ἄγαρ...“, *Ph. K. Bubulides*, Ἐπίγραμμα καὶ λόγος παραμυθητικὸς ἐπὶ τῷ θανάτῳ Μιχαὶλ Ῥάλη (1466), *Παρνασσός* II 6 (1964) 221–226.

²¹⁹⁹ PLP no. 24136.

²²⁰⁰ *Fassoulakis*, Raoul–Ral(l)es, 78.

²²⁰¹ PLP no. 24056.

²²⁰² *Schiró*, Cronaca dei Tocco, 488, 91.

²²⁰³ PLP no. 24100.

²²⁰⁴ *H. Hunger*, Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, I, Wien 1961, 352.

²²⁰⁵ *Necipoğlu*, Byzantium, 280.

²²⁰⁶ PLP no. 24104.

²²⁰⁷ Chalc. II, 171; уп. поглавље Кефалије.

²²⁰⁸ *Fassoulakis*, Raoul–Ral(l)es, 69.

²²⁰⁹ PLP no. 24115.

²²¹⁰ *Brayer, Lemerle, Laurent*, Vativanus latinus 4789, 72, 91; *Nicol*, Kantakouzenos, no. 86.

Томе Палеолога. Једна кратка хроника бележи да су браћа Ралис (οἱ Ῥαλαῖοι), тј. он и његов брат Тома, током јануара и фебруара 1459. године заједно са деспотом Томом Палеологом побунили локално становништво против Турака у морејским областима под османском влашћу, а база им је био Влахернски манастир у Кларенци.²²¹¹

Сфранцис га најпре помиње децембра 1458. године. Наиме, историчар се тада из Аркадије, где се налазио, упутио у Модон. Тамо је, оставивши господара, деспота Тому, и већи део свог иметка, такође стигао и Георгије Раул, архонт користан због свог знања и искуства (ὁ χρήσιμος ἄρχων ἀπὸ τε γνώσεως καὶ πράξεως). Ту су, како каже писац, обојица чекали расплет у сукобу између деспота Палеолога.²²¹² Сфранцис даље бележи да је намеравао да се одатле укрца на брод и оде или на Крит или у манастир Св. Николе код Верије, који је његов деда по мајци подигао из темеља. Али пошто су и Георгије Раул и његов зет и ћерка, а такође и деспот Тома са осталима, отишли на Крф, убедили су га да и он пође са њима, што је и учинио.²²¹³ Пошто су приспели на Крф, деспоту Томи је стигла порука од субаше Ангелокастро̀на како султан жели да му деспот упути неког од својих архоната, не би ли закључили мировни споразум. Августа 1460. године Георгије Раул, као Томин посланик, одлази Мехмеду II, а његов зет, Јован Ралис (Исис),²²¹⁴ упућен је папи. Први је требало да сазна какве су султанове намере, а други да објасни папи зашто се деспот задржао на Крфу.²²¹⁵ Раул је прошао кроз Ангелокастрон и затекао је султана у близини Верије. Овај га је, заједно са пратњом, свезао, оковавши им ноге у гвожђе. Након неколико дана сви су кренули на пут и пошто су, после неколико дана хода, стигли до планина Црне Горе (τοῦ Μαύρου Ὀρους βουνὰ), султан их је ослободио рекавши да је очекивао како ће доћи сам деспот или његов син са архонтима (ἔλθη ὁ δεσπότης ἢ στείλη υἱὸν τοῦ μετὰ ἀρχόντων) и да би му се тада смиловао. Пошто није било тако, нека буде како деспот жели. Султан, међутим, поново, преко Раула, поручује деспоту да дође или пошаље неког од своје деце и

²²¹¹ Kleinchroniken I, 273–274; *Necipoglu*, Byzantium, 280.

²²¹² Sfranze, Cronaca, 156.

²²¹³ Ibid., 164.

²²¹⁴ PLP no. 24063.

²²¹⁵ Sfranze, Cronaca, 166.

онда ће му се учинити добро. Раул се вратио на Крф окробра 1460. године, а наредног новембра се деспот Тома са већином архоната укцао у лађу и отишао за Анкону, одакле је требало да оде папи, миланском војводи и на друга места. На Крфу су му остали жена, деца и неки од архоната, ἀλλὰ δὴ φαμιλίας τῶν ἐκαῖνον ἀκολουθούντων.²²¹⁶

С. Фасулакис веровао је да се он помиње у два документа, издата у Напуљу и датована у 1474. односно 1482. годину,²²¹⁷ али да се две песме из друге половине XV века, које су посвећене извесном Георгију Ралису не односе на њега.²²¹⁸

Његов брат Тома Палеолог Ралис²²¹⁹ био је кефалија Патре 1456. године.²²²⁰ Може бити да су он и Тома Раул,²²²¹ кога помиње Георгије Сфранцис 1429. године као заповедника тврђаве Халандрица, иста личност.²²²²

Димитрија Палеолога Раула²²²³ најпре помиње цар Манојло II Палеолог у Посмртном слову посвећеном деспоту Теодору I као генерала и “доброг Раула” који је 1395. године²²²⁴ заробио принца Пјера де Сен Суперана, викара Наварежана у Ахајској кнежевини.²²²⁵

За Софијана који се, заједно са својим, помиње у писму Мехмеда II, зна се једино да је био архонт 1454. године.²²²⁶

Верује се да је, иако се то не каже децидно у документу, Димитрије Ласкарис²²²⁷ млађи био је син Јована Ласкариса Леонтариса,²²²⁸ заповедника (τοῦ ποτῆ

²²¹⁶ Sfranze, Cronaca, 166–168.

²²¹⁷ „Noviter pro parte magnificorum virorum Jeorgij palaeologii rales pauli palaeologi rales patruelium Illustris quondam dispoti more ac etiam andronici rales habitancium in terra santi petri in galatina fuit in eadem camera facta...“, S. Lampros, Μετανάστευσις Ἑλλήνων ἰδίως Πελοποννησίων ἀποίκων εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, NE 8 (1911) 385.

²²¹⁸ Fassoulakis, Raoul–Ral(l)es, 70–72, посебно нап. 10, 11, 12 и 13.

²²¹⁹ PLP no. 24061; уп. поглавље Кефалије.

²²²⁰ Maltezos, Foscarì, 22.

²²²¹ PLP no. 24119; уп. поглавље Кефалије.

²²²² Sfranze, Cronaca, 62.

²²²³ PLP no. 24117.

²²²⁴ Kleinchroniken, I, 245.

²²²⁵ “Οὗτος δὲ τίς; ὁ στρατηγός; οὐδαμῶς· εἰ γὰρ ἐχρήτο ταῖν χεροῖν, ὥσπερ ἐχρήν, καὶ τοῖς ὄπλοις, ὁ τῆς Ἀχαΐας τότε ἄρχων, μὴ ἂν αὐτὸν οἶμαι ἐλεῖν μηδένα ἕτερον τῶν ἀπάντων πρὸ τοῦ τῆς στρατιᾶς ἡγεμόνος. Ἦν γὰρ πάντα ἀγαθὸς καὶ ἀνδρεῖος· Ῥαοὺλ γὰρ ἦν ὁ χρηστός, ὃς καὶ παρ’ ἐμοὶ μένων ἔτι καὶ ἐνταυθοῖ παραγεγονῶς οὐδένα κέληθε βέλτιστος ὢν”, Funeral Oration, 125–126.

²²²⁶ PLP no. 26396. Cf. S. Papageorgios, Μωάμεθ Β΄ τοῦ κατακτητοῦ ἐπιστολιμαῖον διάταγμα, Παρινασσός 13 (1917) 195–198.

τὴν Συληβρίαν κρατοῦντος) Силиврије и Марије Ласкарине Леонтарине, а са поносом је истицао и да је био унук господина Димитрија Ласкариса који ἦν κεφαλὴ τῶν κεφαλᾶδων.²²²⁹ Био је ожењен Евфросином Палеологином Леонтарином,²²³⁰ ћерком великог стратопедарха и кефалије Цариграда Димитрија Палеолога Метохита. Она се упокојила 30. марта 1455. године и сахрањена је у митрополији у Једрену, 15 дана пошто је ослобођена из ропства којег је, очигледно, допала по турском освајању Цариграда 1453. године.²²³¹

У писму Мехмеда II архонтима Пелопонеза именом су поменути само Георгије Сфранцис, Манојло Раул, Димитрије Ласкарис и један Софијан. Остало су породице. Само Каваке, Раули/Ралиси и Филантропини имају радове који су посвећени њиховим члановима.²²³² За неке од њих немамо никаквих података о присуству на Пелопонезу (Дипловатаци, Пагомени).²²³³ Неки припадници породице Франгопула, како је већ било речи, били су лојални високи достојанственици деспота Палеолога на Пелопонезу.²²³⁴ Коначно, оно што је забележено о Згуромаласима²²³⁵ и Мавропапасима²²³⁶ сугерише њихове локалне корене и везаност искључиво за Пелопонез.

Извори, такође, помињу неколико крупних земљопоседника на Пелопонезу. Некима од њих деспоти су додељивали земљу због одане службе. Тако је, рецимо, учинио деспот Константин, доделивши фебруара 1444. године кућу са кулом која се налазила у Елосу, као и село Приникон са читавом околином, Димитрију Мамаонасу Григори,²²³⁷ ὡσὰν καλὸς καὶ πιστὸς δοῦλος.²²³⁸ Не зна се када, али деспот Константин

²²²⁷ PLP no. 14677; уп. поглавље Архонти и религиозне задужбине.

²²²⁸ PLP no. 14679; уп. поглавље Кефалије.

²²²⁹ Kleinchroniken I, 648.

²²³⁰ PLP no. 14688.

²²³¹ Kleinchroniken I, 647–648; Chortasmenos, 128–129;

²²³² Fassoulakis, Raoul-Ral(l)es; S. Fassoulakis, The Family of Kabakes, Λακωνικά Σπουδαί V, Πρακτικά, II (1980) 39–48; Athenagoras, Contribution to the history of the Byzantine house of Philanthropenos, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, I (1929) 61–74.

²²³³ Бар тако сугеришу подаци наведени у PLP.

²²³⁴ Necipoğlu, Byzantium, 251–252; уп. поглавље Архонти–титуле.

²²³⁵ PLP nos. 24994, 24995, 24996.

²²³⁶ PLP nos. 17473, 17474.

²²³⁷ PLP no. 4440; уп. поглавља Архонти–профил и Δοῦλοι.

²²³⁸ ΠΠ IV, 17–18.

је доделио Димитрију Палеологу Дермокаитису²²³⁹ и Јовану Росатасу²²⁴⁰ један врт у близини Патре, а то им је касније потврдио деспот Тома Палеолог.²²⁴¹ Могуће је да је Росатас био, такође, награђен за одану службу деспоту Константину, пошто је учествовао 1429. године у његовом успешном нападу на Патру.²²⁴² Између 1452. и 1457. године помиње се један господин Акрокондил Епифаније, таст извесног Матеја Ралиса Меликиса, као крупни земљопоседник у Месенији.²²⁴³

Један Матеј Асан Палеолог Раул Меликис²²⁴⁴ помиње се као крупни земљопоседник и интелектуалац на Пелопонезу током XV века. У белешкама једног рукописа, с краја поменутог столећа, поменут је као рођак царева (Ματθαίε Ῥαοὺλ Μελίκη λαμπρότατε καὶ πολυτίμητε καὶ γνήσιε συγγενῆ τῶν αὐθέντων καὶ βασιλέων τῶν Ῥωμαίων).²²⁴⁵ Опште узев, овај текст личи на генеалогичку у којој се истиче сродство са царевима и показује истакнути положај чланова његове породице. Био је, дакле, син Манојла Раула Меликиса и Јелене Асанине Палеологине, а она је, опет, била ћерка Јована Асана и сестре Ласкариса Палеолога, οἵτινες κατάγονται ἐκ γένους Ἑλλήνων, Περσῶν καὶ Ῥωμαίων, κατοικοῦντες ἐν τῇ κωνσταντινουπόλει ἐκ τῶν μεγιστάντων ἀνδρῶν τῆς πόλεως ταύτης καὶ συγγενεῖς γνήσιοι τῶν βασιλέων αὐτῶν. Његов прадеда је са великом војном силом дошао у помоћ Цариграду, због чега га је цар наградио, како се види на његовом гробу, на којем је представљен. Њему самом никад није понестало имовине, а она се пре свега састојала од стоке. Све што је имао било је на Пелопонезу (ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Πελοποννήσου). Нико му није био раван по животу у изобиљу и задовољствима, као ни по племенитости душе, вештини ратовања и лепотама подједнако душе и тела.²²⁴⁶ Овај Матеј био је припадник

²²³⁹ PLP no. 5207.

²²⁴⁰ PLP no. 24552; уп. поглавље Архонти Солуна.

²²⁴¹ ПП IV, 231–232, где је документ датован у 1445. годину. *Necipoglu*, Byzantium, 269 n. 47 сматра да је у питању или 1440. или 1450. година.

²²⁴² Sfranze, Cronaca, 56.

²²⁴³ PLP no. 93039; *Manusakas*, "Αγνωστα ἀργυρόβουλλα, 350, 354.

²²⁴⁴ PLP no. 17790; уп. поглавље Архонти–профил.

²²⁴⁵ *Laurent*, Mélikès, 350.

²²⁴⁶ *Ibid.*, 355, 357.

потوماка турске породице Мелека, чији су чланови дошли у Византију током друге половине XIII века, где су и хеленизовани.²²⁴⁷

Његов отац, поменути Манојло Раул Меликис,²²⁴⁸ обновио је 1439/40. године један мост на Алфеју код Каритене у Аркадији.²²⁴⁹

Константин Димитропул,²²⁵⁰ звани Јеврејин, крупни земљопоседник крај Егиона (Востица) Пелопонезу, завештао је село Диливину Михаилу Кавакису. На молбу царице Јелене Драгаш, међутим, село је деспот Тома Палеолог покљонио манастиру Пепелиница крај Егиона.²²⁵¹

Никифор Принкипс Хилас²²⁵² помиње се, у време између 1444. и 1452. године, као архонт–интелектуалац чија је делатност поглавито била везана за Лаконију и Пелопонез. Јован Евгеник га на једном месту назива украсом, дивним цветом и похвалом Лаконаца.²²⁵³ Потицао је из породице коју извори помињу још од XIII века. Када је, под притиском присталица уније, био приморан да напусти Цариград, Јован Евгеник је нашао уточиште на Пелопонезу, а у Мистри га је најпре дочекао Никифор Принкипс Хилас. Деспот Константин Палеолог је Евгенику доделио одређене приходе, али га је материјално подржао, чини се, и Хилас.²²⁵⁴ Због туге за братом Марком, прваком антиуниониста, који се упокојио јула 1444. године, али и услед збивања везаних за пораз хришћана у бици код Варне, те османског разарања Хексамилiona 1446., Јован Евгеник је 1447. године напустио Пелопонез.²²⁵⁵ Личност која се, међутим, старала о његовим поседима, превасходно селу Петрини, које је добио од деспота, био је опет Хилас.²²⁵⁶ Иако у три сачувана писма²²⁵⁷ упућена

²²⁴⁷ Ibid., 360–368.

²²⁴⁸ PLP no. 17788.

²²⁴⁹ N. A. Bees, *Μανουὴλ Ραοὺλ Παλαιολόγος Μελικίης, ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς παρὰ τὴν Καρυταίαν γέφυρας καὶ βιβλιογράφος Βυζαντίς* 1 (1909) 189–190; N. K. *Mutsopoulos*, *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*, Athene 1956, 122.

²²⁵⁰ PLP no. 5345; уп. поглавље *Οἰκεῖοι*.

²²⁵¹ ΠΠ IV, 239–240; *Lampros*, *Συγγίλλιον*, 289–298; *Lampros*, *Σύμμικτα*, 347–348.

²²⁵² PLP no. 30767.

²²⁵³ ΠΠ I, 198.

²²⁵⁴ Ibid., 197; *Bogiatzides*, *Χειλᾶδες*, 197–198.

²²⁵⁵ Ibid., 202.

²²⁵⁶ ΠΠ I, 201, 204; *Bogiatzides*, *Χειλᾶδες*, 199–201.

²²⁵⁷ ΠΠ I, 166–7, 197–8, 203–4; *Bogiatzides*, *Χειλᾶδες*, 204 верује да је постојало бар још једно, које се није сачувало.

Хиласу има индиција да су “χαίρέκακοί τινες” покушали да му оклеветају Евгеника, чини се да је њихово пријатељство опстало. Има мишљења да је деспот Константин Палеолог Хиласа поставио за управника Спарте, као и да је потом чак био месазон деспота Димитрија. Захваљујући управо његовој заштити је, верује се, 1452. године Јован Евгеник постављен за епитропа митрополије Лаконије.²²⁵⁸ То је, уједно, и година када се Никифор Принкипс Хилас последњи пут пимиње у изворима, тачније у писму које му је, хвалећи његову вештину говора, упутио Генадије Схоларије, а у којем хвали његов, као и труд деспине Теодоре Асанине, супруге деспота Димитрија, што су успели да помире завађену браћу деспоте на Пелопонезу.²²⁵⁹ Зна се да је Хилас био и адресат кардинала Висариона,²²⁶⁰ те познаник Георгија Гемиста Плитона. Објављено је његово посмртно слово које је саставио и посветио Клеопи Палеологини, супрузи деспота Теодора II Палеолога.²²⁶¹ Спомиње се у једном рукопису који је крајем XV века исписао Димитрије Раул Кавакис као “ἀνὴρ ἐπιστήμων καὶ τήμιος ἄρχων”.²²⁶²

Дакле, за разлику од архоната у Цариграду, архонти Мореје нису се везивали за централну власт, већ су, чак штавише, настојали да се од ње на све могуће начине дистанцирају. Ово се, наравно, не односи на све, јер је било појединаца, али и читавих родова, који су подржавали деспоте и њихову власт на Пелопонезу. Међутим, дезинтеграција која је много раније започета, па тиме и окончана, у другим деловима Царства, на Пелопонезу је, стицајем историјских околности, била одложена, те у XV веку добија свој потпуни замах. Она у Мореји добија и једну другу димензију – испољава се у појави и препознавању сопственог идентитета и интегритета појединих истакнутих личности као Спартијата, Пелопонежана или

²²⁵⁸ *Bogiatzides*, Χειλῶδες, 208.

²²⁵⁹ ПП II, 227; *Bogiatzides*, Χειλῶδες, 206–7.

²²⁶⁰ *Mohler*, Bessarion, 430, 469.

²²⁶¹ ПП IV, 144–152.

²²⁶² Наиме, у белешци која се налази испод говора Нићифора Григоре састављеног поводом Метохитове смрти, каже се да је Плитон рекао Хиласу да нико није достигао великог логотета Метохита, *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 339.

Лакедемоњана. Пелопонез, Спарта или Лакедемон били су њихова отаџбина, баш као што је то, са друге стране, за многе био Цариград.²²⁶³

Извори, тако, помињу четворицу личности које су се осећале и идентификовале, и које су и други на тај начин препознавали, као Пелопонежани, Лакедемонци, Спартијати и Византинци. Хронолошки, први међу њима био је Никифор Луканис.²²⁶⁴ Халкокондил га назива ὁ Πελοποννήσιος и ὁ Λακεδαίμωνιος.²²⁶⁵ Епитети Пелопонежанин и Лакедемонац, сами по себи, не саопштавају нам само суштину идентитета овог великаша, већ сугеришу да је његова моћ била искључиво локалног карактера. Траг о себи оставио је као ктитор Спасове капеле у Мистри, где се помиње као најплеменитији Луканис (τοῦ εὐγενεστάτου Λουκάνη).

Георгије Сфранцис бележи да је шурак великог Луканиса (γυναικαδέλφου τοῦ μεγάλου Λουκάνη),²²⁶⁶ био Сгуромалис Палеолог,²²⁶⁷ што ће рећи да је Луканис био у сродству са једном од најзначајнијих породица на Пелопонезу. Има мишљења да је он заправо Матеј Палеолог Сгуромалис,²²⁶⁸ који је на једном рукопису, насталом 1426. године, потписан, индикативно, као Ματθαῖος Παλαιολόγος ὁ Σγουρομάλης πελοποννήσιος, Σπαρτιάτης καὶ Λακεδαίμωνιος.²²⁶⁹

Димитрије Триволис,²²⁷⁰ Πελοποννησίου ἐκ Σπάρτης, τοῦ Σπαρτιάτου,²²⁷¹ био је, између 1461. и 1481. године, кописа и библиофил и многе поруџбине радио је за кардинала Висариона, чијем је кругу пропадао.²²⁷²

И Димитрије Раул Кавакис²²⁷³ први пут је споменут у једној рукописној белешци 1441. године.²²⁷⁴ С. Фасулакис био је мишљења да је Димитрије био син или

²²⁶³ Смислом и схватањем отаџбине, какав се препознаје у списима појединих византијских интелектуалаца бавила се недавно *Kiousopoulou*, Βασιλεύς, 204–216.

²²⁶⁴ PLP no. 15089; уп. поглавља Кефалије и Архонти и религиозне задужбине.

²²⁶⁵ Chalc. II, 176, 203, 210, 214.

²²⁶⁶ Sfranze, Cronaca, 164.

²²⁶⁷ PLP no. 24996; уп. поглавље Кефалије.

²²⁶⁸ PLP no. 24995.

²²⁶⁹ Ово мишљење заступају приређивачи савременог издања Мазарисовог дела, који, међутим, сматрају да је он, који је очигледно написао реукопис, идентичан другој личности поменутој у белешци на овом рукопису, Матеју Палеологу Ласкарису, који је рукопис наручио, cf. Mazaris, XXXI. *Lampros*, Λακεδαίμονιοι βιβλιογράφοι, 183.

²²⁷⁰ PLP no. 29298.

²²⁷¹ *Lampros*, Λακεδαίμονιοι βιβλιογράφοι, 316–318.

²²⁷² *Ibid.*, 316–325.

²²⁷³ PLP no. 10016.

брат Манојла Кавакиса, поменутог у млетачким документима из 1422. и 1432. године као посланика деспота Пелопонеза.²²⁷⁵ Он сам је трвдио да је по мајчиној линији водио порекло од породице Метохит.²²⁷⁶ У аутобиографским белешкама које је остављао на рукописима које је писао називао се Спартијатом, Лакедемоњанимом, Византинцем, Хеленом и Трачанином (Σπαρτιάτης, Βυζάντιος, Λακεδαιμόνιος, Ἕλληρ, Θραξ).²²⁷⁷ Генадије Схоларије му је упутио једно писмо ословљавајући га као господара и брата,²²⁷⁸ а монах Гаврило му се у једном писму обраћа као Γῶ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι κυρῶ Δημητρίῳ Ῥαοὺλ τῶ Καβάκη.²²⁷⁹ Зна се, такође, да је био близак са Плитоном. Вероватно је напустио Мореју по турском освајању и отишао је у Италију. Сахрањен је у цркви Св. Апостола у Риму.²²⁸⁰

Сложеност постојања и живота византијске Мореје захтева, међутим, даља, комплекснија и дубља истраживања, укључујући и она елементарна – просопографска. И најновији осврт на овај простор крајем XIV и у првој половини XV века такође је један општи преглед, изложен кроз призму положаја Мореје између Латина и Османлија.²²⁸¹

²²⁷⁴ *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 185–186.

²²⁷⁵ *Sathas*, Μνημεῖα, I, 126–127; *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 341.

²²⁷⁶ *Ibid.*, 339–340.

²²⁷⁷ *Lampros*, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, 331–339.

²²⁷⁸ “Γῶ αὐθέντη μου τῶ ἀδελφῶ μου κυρῶ Δημητρίῳ Ῥαοὺλ τῶ Καβάκη”, ΠΠ II, 179–181.

²²⁷⁹ *Fassoulakis*, Raoul–Ral(I)es, 84 n. 9.

²²⁸⁰ *Ibid.*, 84–85.

²²⁸¹ *Necipoglu*, Byzantium, 235–289.

3. Архонти на Лемносу

Лемнос, острво у северном Егеју је, поред Солуна, до 1430. године, и Мореје био једини преостали византијски простор у првој половини XV века. Контролисао је везу између Цариграда и Солуна, због чека постаје важна стратешка тачка, нарочито пошто су Византинци током XIV века изгубили поседе у Малој Азији.²²⁸² С обзиром на то да је имао такав стратешки значај, Лемнос је током векова, такође, привлачио пажњу западних сила, пре свега италијанских република.²²⁸³ Породица Гатилузија се утврдила на острву још 1355. године, али је Дорино I успео да заузме тврђаву Коцинос 1440. године, те су тако он и византијски цареви Јован VIII и Константин XI делили власт током последњих година византијске владавине острвом.²²⁸⁴

На Лемносу је најпре, крајем XIV века, боравио Манојло II Палеолог. Пошто је био приморан да напусти Солун, непосредно пред пад града у турске руке, те с обзиром на то да отац није хтео да га прими у Цариград, Манојло II се најпре упутио на Лезбос, али је Франђеско II Гатилузи одбио да га прими. Одатле је, потом отишао на Тенедос, а затим, на Муратов позив, у Брусу. Из Брусе се враћа у Цариград, али га отац протерује и он налази уточиште на Лемносу, одакле у пролеће 1390. године долази у помоћ Јовану V опседнутом у Цариграду.²²⁸⁵ На острву је, потом, кратко боравио и Јован VII, у лето 1403. године, пошто га је тамо протерао Манојло II.²²⁸⁶ Деспот Димитрије Палеолог у два наврата је, пре пре него што ће му султан доделити апанажу, управљао Лемносом. Једна оризма из децембра 1429. године, којом је манастиру Велика Лавра потврдио неке поседе на острву, сугерише да се тамо налазио и нешто пре тога.²²⁸⁷ О његовој власти на острву сведоче и један практик посед манастира Дионисијата на острву из 1430. и деспотова оризма овој

²²⁸² ODB 1205 (*T. E. Gregory*).

²²⁸³ *Topping*, *Latins on Lemnos*, 217–221.

²²⁸⁴ *Ibid.*, 222.

²²⁸⁵ *Barker*, *Manuel II*, 59, 61–63, 64, 65, 69.

²²⁸⁶ *Ducas*, 111.

²²⁸⁷ *Actes de Lavra III*, 181–183. У историографији се доста расправљало о хронологији Димитријеве владавине острвом као апанажом, па се њен почетак ставља у време између 1425. и 1429. године, *Ферјанчић*, *Сукоби*, 140; *Ђурић*, *Сумрак*, 279.

светогорској лаври из исте године.²²⁸⁸ Између 1445. и 1448. године Димитрију је, због доброг држања у царевом сукобу са Теодором II, Јован VIII дао острва која је он и раније имао под својом влашћу (ἐδίδου μὲν αὐτίκα τὰς νήσους, τὴν δὲ προτέραν ἀρχὴν ἀνέβαλεν). У питању су Лемнос, Имброс и Самотрака.²²⁸⁹

Приповедајући, ретроспективно, о збивањима која су претходила паду Цариграда и о томе шта је све последњи византијски цар учинио како би спасао своју отаџбину, Георгије Сфранцис нас обавештава да је каталонски краљ Алфонсо V тражио да му василевс преда Лемнос, те ће он вазда бити против Турака на мору и на страни Цариграда, ако му затреба помоћ.²²⁹⁰ Критовул бележи да се причало како је цар Ђустинијанију обећао Лемнос као награду за помоћ, уколико Цариград одоли Османлијама.²²⁹¹ Дука, међутим, извештава да је цар хрисовуљом доделио Ђованију Ђустинијанију Лонгу Лемнос у случају да Мехмед II не успе у свом науму да заузме престоницу.²²⁹² После пада Цариграда Лемнос је на кратко дат породици Гатилузи са Лезбоса,²²⁹³ али је потом припао деспоту Димитрију Палеологу као део апанаже коју му је 1460. године доделио султан.²²⁹⁴ После краткотрајне млетачке окупације острва (1463–1479), Лемнос постаје турски посед.²²⁹⁵

Иако “најнеугледнија”²²⁹⁶ од апанажа које су током прве половине XV века додељиване царевим синовима и браћи, те често готово аутоматско место прогонства,²²⁹⁷ Лемнос је био ретка преостала територија Византијског царства, па су, стога, паралелно са врховним ауторитетом цара или деспота, тамо били присутни и византијски архонти, као чиновници или поседници одређених некретнина.

²²⁸⁸ Actes de Dionysiou, 148–151, 154.

²²⁸⁹ Бурић, Сумрак, 371–372. Н. Иконоmidис (Actes de Dionysiou, 157) био је мишљења да је Димитрије преузео Лемнос 1447–1448. године.

²²⁹⁰ Sfracze, Cronaca, 142.

²²⁹¹ Critobulos, 40.

²²⁹² Ducas, 331.

²²⁹³ Critobulos, 86; Ducas, 411–413.

²²⁹⁴ Sfracze, Cronaca, 172

²²⁹⁵ Topping, Latins on Lemnos, 228.

²²⁹⁶ Бурић, Сумрак, 252.

²²⁹⁷ Поред већ помињаних епизода прогонстава чланова династије Палеолога, исти је случај био и са једним принцом из лозе Османлија, Мустафом, сином Бајазита I, Chalc. II, 1; Sfranze, Cronaca, 10.

Поред изгнаних чланова царске породице и управника острва као дела апанаже, на Лемносу током прве половине XV века срећемо најистакнутије архонте Царства.

Тако се Манојлу Ескаматисмену²²⁹⁸ и Теодору Палеологу,²²⁹⁹ протовестијариту и царевом θεῖος, патријарх Антоније IV обраћао као кефалијама на Лемносу у једном питакиону из априла 1396. године. Требало је да се њих двојица позабаве да се жени покојног Калитиса Хрисолораса надокнади имовина од мираза, што није учињено док јој је супруг био још жив.²³⁰⁰

Андреа Асан,²³⁰¹ περιπόθητος ἐξάδελφος Манојла II Палеолога, био је сакупљач пореза на Лемносу. На основу цареве простагме из 1405. године требало је да ослободи намета један посед манастира Велике Лавре на острву.²³⁰²

Један Михаило Палеолог²³⁰³ помиње се 1415. године истовремено као секретар и генерални кефалија на Лемносу (τοῦ περιποθήτου γραμματέως τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καθολικῆς κεφαλῆς τῆς Λήμνου κυροῦ Μιχαὶλ τοῦ Παλαιολόγου).²³⁰⁴ Верује се да је он, нешто раније, 1407. године, поменут као земљопоседник на Лемносу.²³⁰⁵

Опште прихваћено је и мишљење да је Димитрије Палеолог Метохит,²³⁰⁶ ословљен као велики примикирије, био општи кефалија Лемноса између 1435. и 1444. године.

Фоку Севастопула,²³⁰⁷ Алексија Јагуписа²³⁰⁸ и Георгија Теологитиса²³⁰⁹ извори најпре помињу као апографевсе на Лемносу 1394.²³¹⁰ и 1396. године.²³¹¹ Док се

²²⁹⁸ PLP no. 6145→91872; уп. поглавља Οἰκέιοι, Посланици, Кефалије и Архонти Солуна.

²²⁹⁹ PLP no. 21461; уп. поглавља Цареви рођаци и Кефалије.

²³⁰⁰ MM II, 267–269; *Darrouzès*, Regestes, no. 2941, no. 3023.

²³⁰¹ PLP no. 1486; уп. поглавље Цареви рођаци.

²³⁰² Actes de Lavra III, 142.

²³⁰³ PLP no. 21526.

²³⁰⁴ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ, 434.

²³⁰⁵ Actes de Saint-Pantéléemôn, 123–124.

²³⁰⁶ PLP no. 17981; уп. поглавља Архонти–титуле, Посланици и Кефалије.

²³⁰⁷ PLP no. 25086; уп. поглавље Δοῦλοι.

²³⁰⁸ PLP no. 7819; уп. поглавље Οἰκέιοι.

²³⁰⁹ PLP no. 7512.

²³¹⁰ Actes de Pantocrator, 144, где су потписани као δοῦλοι.

Теологитис више не помиње у изворима, друга двојица су позната и из других докумената. Верује се да је Фока Севастопул, царев δοῦλος и сенатор, идентичан Андронику Сфранцису Севастопулу²³¹² и Севастопулу Сфранцису.²³¹³ Алексије Јагупис помиње се као царев οἰκέτις и у једној синодалној одлуци из фебруара 1400. године.²³¹⁴ Исти је случај са Николом Макродуком,²³¹⁵ царевим οἰκέτις, који је био ктитор цркве Св. Мученика Теодорâ у Палеокастру на Лемносу.²³¹⁶ Антоније Калотет,²³¹⁷ Георгије Јагупис²³¹⁸ и Тарханиот Падијат²³¹⁹ поменути су, као цареви οἰκέτις и апографевси, у документима из 1406. и 1407. године којим се манастиру Св. Пантелејмона додељује и потврђује нека земља на Лемносу.²³²⁰

Павле Газис²³²¹ и јеромонах по имену Јоасаф²³²² поменути су као апографевси на Лемносу 1415. године.²³²³ Нешто касније, између 1425. и 1430. године поново се на острву помиње један апографевс и свештеник Јоасаф, па се сматра да је у питању иста личност.²³²⁴ Верује се, такође, да је он јеромонах Јоасаф са Лемноса који је 1408. године, заједно са извесним Аспиентисом, предао цару Манојлу II спис Макарија Анкирског уперен против патријарха Матеја I.²³²⁵ Коначно, у једном неиздатом документу манастира Ватопед помиње се један Манојло Палеолог Севастопул као апографевс на Лемносу пре 1442. године.²³²⁶

Једна епизода из Мазарисовог “Путовања у подземни свет” помиње неколико архоната на острву, укључујући и самог писца, у време када се тамо налазио Јован

²³¹¹ Actes de Pantocrator, 148, 149, 155, где су поменути, у простагми Манојла II и акту патријарха Антонија IV, као цареви οἰκέτις.

²³¹² PLP no. 25081; уп. поглавља Οἰκέτις, Δοῦλοι и Сенатори.

²³¹³ PLP no. 25085.

²³¹⁴ MM II, 354–355; *Darrouzès*, Regestes, no. 3108.

²³¹⁵ PLP nos. 16393, 16399; уп. поглавље Οἰκέτις.

²³¹⁶ MM II, 322–323; *Darrouzès*, Regestes, nos. 3068, 3082.

²³¹⁷ PLP no. 10603; уп. поглавља Οἰκέτις и Δοῦλοι.

²³¹⁸ PLP no. 7821; уп. поглавља Οἰκέτις и Δοῦλοι.

²³¹⁹ PLP no. 27508; уп. поглавља Οἰκέτις и Δοῦλοι.

²³²⁰ Actes de Saint-Pantéléèmôn, 118–120, 120–125.

²³²¹ PLP no. 3452; уп. поглавља Δοῦλοι и Архонти Солуна.

²³²² PLP no. 8883.

²³²³ Actes de Lavra, III, 169, 219.

²³²⁴ PLP no. 8884; Actes de Dionysiou, 128, 154.

²³²⁵ *Laurent*, Trisépiscopat, 161.

²³²⁶ PLP no. 94496; Actes de Pantocrator, 110.

VII Палеолог. Приповедајући, наиме, о једној сцени у Аду, док је још боравио тамо, Мазарис, на питање извесног Пепагомена откуд он ту, одмах наводи и његов одговор. Наиме, Пепагомен се одмах досетио да ће бити стога што је Мазарис остао веран цару. Јер, да је, наставља, прекршио своју лојалност док је био на Лемносу, као многи други, а посебно онај покојни рогоња Каранцис, чије је читаво имање тада вредело само 70 златника, и да је пратио царевог нећака милог имена (Јован VII) у Филипов град (Солун), никада га не би оклеветао онај Хијанин из Либије, гнусни књиговођа, и не би пао као жртва завере оног Фокса са очима као у чавке, цењеног процењивача земље како на Црном тако и у Белом мору (Егеј) (ὁ μελαίνης μὲν καὶ λευκῆς θαλλάτης χρηματίσας ἀπογραφεὺς δοκιμώτατος) који је вођен духом, боље рећи деменцијом, постао монах. Имао би новца у изобиљу, славу, поштовање и здравље и обављао би важне јавне функције (ἰκανὸν δ' ἂν εἶχεσ ἀργύριον δόξαν τε καὶ τιμὴν καὶ ὑγίειαν, καὶ μεγάλας ἐλειτουργεῖς ἂν λειτουργίας), као покојни црнопути побеснели Каранцис и једнако зачађављени Тарханиот, и оловно–бакарни Махитарис и многи други.²³²⁷

Неке од поменутих личности извори више не помињу, а на основу Мазарисове вести не можемо утврдити какав су положај или функцију имали, иако је јасно да су у неком својству били део двора Манојла II или Јована VII (Каранцис,²³²⁸ Мазарис,²³²⁹ Клаудиот²³³⁰).

Зачађављени (καπιτίας) Тарханиот,²³³¹ међутим, можда може бити идентификован са другим личностима. Наиме, издавачи Мазарисовог дела предложили су његову идентификацију са Тарханиотом,²³³² који се помиње у простагми цара Манојла II из 1404. године као чиновник који је у наплаћивању дажбина у корист фиска био сувише попустљив, па је тако резултат његове службе био мањак прихода у царској благајни.²³³³ Могуће је, међутим, да је идентичан и

²³²⁷ Mazaris, 36.

²³²⁸ PLP no. 11117.

²³²⁹ PLP no. 16117; уп. поглавље Извори, литература и истраживачки поступак.

²³³⁰ Mazaris, 32, 36, 44.

²³³¹ PLP no. 27466.

²³³² PLP no. 27464.

²³³³ *Batopedinus*, Ἀγιορειτικὰ ἀνάλεκτα, 451; *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, no. 81; у PLP nos. 27464, 27466 иначе, погрешно наведено као *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, nos. 89 и 84f; Mazaris, 108.

Тарханиоту²³³⁴ који се 1415. године помиње као земљопоседник на Лемносу.²³³⁵ Такође, један Тарханиот Падијат²³³⁶ поменут је 1406. године као чиновник и царев οἰκεῖος у простагми цара Манојла II манастиру Св. Пантелејмона.²³³⁷

Мазарис, такође, помиње извесног Падијата,²³³⁸ секретара цара Манојла II Палеолога. Наиме, Манојло Оловол, у извесном смислу главна личност Мазарисовог дела, приповеда да је његова прва служба на двору, пошто је напустио лекарску праксу, била служба подсекретара презреном брбљивцу Падијату (ὕπογραμματεὶ Παδιάτου τοῦ καταπτύστου τε καὶ φληνάφους). Будући да је предано радио, постао је омиљен (ἐπέραστος), док је вредни Падијат постао омражен и некористан.²³³⁹ Верује се да је умро пре 1414. године, јер га Мазарис помиње као покојног. Он је био “онај лицемерни брбљивац, који не зна за захвалност свом добротинитељу, који је цару говорио једно, а записивао друго из личне користи, покојни Падијат,” тј. Бандијат (Μπαντιάτα), и који је и у горњем свету био пре пајац него озбиљан чиновник, који је стално вређао, злоупотребљавао и ругао се свима, подједнако женама и мушкарцима. Он је, доласком у Ад, напустио родни град, породицу, куће, богатство и све остало, и морао је да се одрекне бољег друштва и високог положаја који је уживао на двору, будући да је био сарадник великом цару у Цариграду, Филиповом граду, у Анатолији, чувеном Лемносу и свуда (πατρίδα καὶ γένος καὶ οἰκίας καὶ πλοῦτον καὶ ἄλλ’ ἄττα καταλειπῶν ἔτι τε διατριβὴν καὶ πολιτείαν βελτιωτέραν τῆς ἥς ἀπήλαυσα ἐν βασιλείοις, ὁ καὶ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ συγκοποιήσας κἀν τῇ Κωνσταντίνου κἀν τῇ Φιλίππου κἀν τῇ Ἀνατολῇ κἀν τῇ πολυμνήτῳ Λήμῳ καὶ πανταχοῦ). Оловол је Падијату био ривал на двору, због чега је овог последњег изједала љубомора те је зато отишао на Лемнос. Међутим, Оловол је тврдио да је Падијат побегао на Лемнос, плашећи се извесног Малакина, Солуњанина са чијом је женом починио прељубу.

²³³⁴ PLP no. 27467.

²³³⁵ Actes de Lavra, III, 219; *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, no. 87.

²³³⁶ PLP no. 27508; уп. поглавље Οἰκεῖοι.

²³³⁷ Actes de Saint-Pantéléemôn, 118–120; *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, no. 85. У PLP no. 27508 погрешно наведено *Leontiadēs*, Tarchaneiotai, no. 87.

²³³⁸ PLP no. 21289.

²³³⁹ Mazaris, 12.

Падијатов син, извесни Сеселкој,²³⁴⁰ са друге стране, није био његов, већ извесног Рифе Халкеопула.²³⁴¹

Рекло би се, стога, да је Лемнос, иако је често представљао дестинацију на коју се ишло по казни, у извесном смислу за многе био и оаза могућности стицања одређених служби на двору и, још важније, земљишних поседа. Неки од чиновника на острву, како смо видели, били су и тамошњи земљопоседници. Јер, поред Мореје, једнио је на Лемносу било могуће поседовати земљу, нарочито после 1430. године. И заиста, извори помињу неке личности које су биле крупни земљопоседници на острву. То су, рецимо извесни покојни Евдоким и његов син Никола пре 1407. године.²³⁴² Исти је случај био и 1415. године са извесним Каридакисом²³⁴³ и Јованом Критиотисом,²³⁴⁴ иако се не може са сигурношћу рећи да су припадали слоју архоната. Међутим, у помињаном документу деспота Димитрија упућеном Димитрију Палеологу Метохиту, помиње се један Кондостефан као крупни земљопоседник на Лемносу између 1435. и 1444. године.²³⁴⁵ Такође, крупни земљопоседник на острву био је и Коста Лагадиотис између 1425. и 1430. године.²³⁴⁶

Неки од земљопоседника завештавали су своје поседе на острву светогорским манастирима. Манојло Дроморитис завештао је Дионисијату један посед пре 1425. године.²³⁴⁷ Јован Таласин завештао је цркви Богородице Ζωοδόχος Πηγής, ἑπίκεκλημ(έν)ον τοῦ Συγκέλλου неколико некретнина.²³⁴⁸

Један јеромонах Теодосије био је ктитор цркве Св. Јована Продрома у Коциносу на Лемносу пре 1415. године.²³⁴⁹ Извесна Манурина, монахиња на Лемносу, даровала је 1430. године или нешто раније цркву Св. Спаса у Коциносу на Лемносу манастиру Св. Дионисија на Св. Гори.²³⁵⁰

²³⁴⁰ PLP no. 25224.

²³⁴¹ Mazaris, 24–34; *Trapp*, Identifizierung, 98; *Matschke*, Ankara, 238, 244.

²³⁴² PLP nos. 6243, 20436; *Actes de Saint-Pantéléèmon*, 123–124.

²³⁴³ PLP no. 11272; *Actes de Lavra*, III, 168–169.

²³⁴⁴ PLP no. 13767; *Batopedinus*, Ἀγιορειτικά, 435.

²³⁴⁵ PLP no. 13115; *Laurent*, Gouverneur, 197.

²³⁴⁶ PLP no. 14295; *Actes de Dionysiou*, 123–124, 127–128, 149–151.

²³⁴⁷ PLP no. 5849; *Actes de Dionysiou*, 124, 127, 149–151, 154.

²³⁴⁸ PLP no. 5849; 7014; *Actes de Lavra*, III, 168–169, 219.

²³⁴⁹ PLP no. 7137; *Actes de Lavra*, III, 218.

²³⁵⁰ PLP no. 16755; *Actes de Dionysiou*, 148.

Неки, међутим, нису више могли да се старају о религиозним задужбинама које су поседовали. Тако је неки Михаило, син једног хартофилакса, завештао монаху Теодулу цркву Св. Николе у Коциносу на Лемносу још пре 1430. године, а монах ју је, потом, завештао манастиру Св. Дионисија на Св. Гори.²³⁵¹ Извесни Спатал, земљопоседник и монах на Лемносу пре 1430. године, покљонио је манастиру Св. Јована Продрома, иначе метоха манастира Св. Дионисија, један посед.²³⁵² Коначно, Теодор Дипловатац завештао је 1429–1430. године своју кућу у Коциносу на Лемносу манастиру Ватопед на Св. Гори.²³⁵³

Георгије Палеолог Дермокаитис,²³⁵⁴ вероватно је *nobilis Greci Chyrgeorgii Dromosati* који се помиње у једном писму млетачког Сената из 12. новембра 1456. године у коме се каже да је био спреман да преда острва Имброс и Лемнос Венецији.²³⁵⁵ Има неких индиција и мишљења да је Јован Палеолог Кантакузин²³⁵⁶ био чиновник на Лемносу 1463. године.²³⁵⁷ Коначно, Халкокндил у свом историјском спису помиње читаву једну породицу архоната, породицу Цамплакона, у Керкиди на Лемносу, око 1463–4. године, које су ослободили Млечани.²³⁵⁸ Исто тако, он наводи и извесног Комнина²³⁵⁹ који је 1463. године предао острво Млечанима.²³⁶⁰

²³⁵¹ PLP nos. 19031, 7253; Actes de Dionysiou, 87–88, 149.

²³⁵² PLP no. 26520; Actes de Dionysiou, 148.

²³⁵³ PLP no. 5521.

²³⁵⁴ PLP no. 5206; уп. поглавље Кефалије.

²³⁵⁵ *Sathas*, *Μνημεῖα*, I, 231; *Nicol*, *Dermokaites*, 9–10.

²³⁵⁶ PLP no. 10974; уп. поглавља *Δούλοι*, Архонти–титуле, Кефалије и Архонти Мореје.

²³⁵⁷ *Binon*, *Xéropotamou et Saint-Paul*, 300; Actes de Dionysiou, 137.

²³⁵⁸ *Chalc.* II, 307.

²³⁵⁹ PLP no. 12077.

²³⁶⁰ *Chalc.* II, 306.

VI Архонти и религиозне задужбине

Не само да је византијски киновијски манастир чинио породицу, утемељену на духовном сродству са циљем да замени ону биолошку, већ су многи од њих настали као породични, а многи монаси и монахиње задржавали су везе са својим рођацима и својом имовином. Манастир је, такође, пружао уточиште људима у нужди, који нису имали рођаке или чије породице више нису могле да брину о њима. Манастири су исто тако били скровишта за сирочад, злостављане жене, ментално болесне, удовице и удовце, старије људе. У његовом окриљу утеху су тражили и они који су се заветовали, они који су остали без деце или супружника. Било је и брачних парова који су, уз заједничку сагласност, ступали у одвојене манастире у позним годинама свог живота или пошто би им дете постало пунолетно.²³⁶¹

Све ово илуструје и једна приповест коју је забележио Георгије Сфранцис. Пишући о недаћама које су га задесиле приликом покушаја да Византинци освоје Патрас, 1429. године,²³⁶² он прекида своје излагање како би читаоцу испричао нешто о својој куми, праведној (τῆς ὁσιωτάτης) Томаиди, чије су га молитве и избавиле из заробљеништва којег је, том приликом, допао.²³⁶³ Томаида је била пореклом из добре породице (γένους χρησίμου ὑπάρχουσα). Пошто је остала сироче у Анадолији, рођаци су је довели у Цариград и предали сестри тројице архијереја и браће Кавасила,²³⁶⁴ иначе мајци најмудријег (σοφωτάτου) Николе Кавасиле.²³⁶⁵ Она се старала о Томаиди и школовала је, а после извесног времена отишла је у Солун, где је њен брат Нил Кавасила²³⁶⁶ био митрополит. Тамо се настанила у манастиру Св. Теодоре, заједно са

²³⁶¹ Talbot, Byzantine Family, 121. Cf. A.- M. Talbot, Late Byzantine Nuns: By Choice or Necessity?, BF 9 (1985), 103–17.

²³⁶² Sfranze, Cronaca, 46.

²³⁶³ Ibid., 52.

²³⁶⁴ О знаменитој породици Кавасила cf. Aggelopoulos, Γενεαλογικὸν δένδρον, 367–396; cf. Kaplaneres, Drei familien, 97–140.

²³⁶⁵ Тј. Хамаета Николе Кавасиле, cf. PLP no. 30539; Sfranze, Cronaca, 46.

²³⁶⁶ Нил Кавасила био је митрополит Солуна између 1361. и 1363. године, cf. PLP no. 10102.

Палеологином,²³⁶⁷ женом честитом и ученом, о којој је, како каже, Сфранцис често слушао похвале од блаженопочившег цара Манојла II, а чије је многе песме у славу Св. Димитрија, Св. Теодоре и других светитеља Сфранцис прочитао. Уз себе су имале и Томаиду, одгајајући је у врлини и речи Божијој (εἰς τε ἀρετὴν καὶ λόγον). Када се Кавасили и Палеологини приближио крај, одлучиле су да сву своју имовину оставе Томаиди, али и Кипријановој жени, која је, пошто је била узнемиравана грубостима свог мужа (ἦτις ἀγανακτήσασα τὸ σκληρὸν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς), дошла овим монахињама и сама се замонашила. Њен муж Кипријан је, каже Сфранцис, пошто је дошао у Цариград, подигао манастир посвећен Св. Теодорима, звани Кипријанов (τὴν μονὴν κτίσαντος εἰς τὴν ὄνομα τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἐπονομαζομένην δὲ τοῦ Κυπριανοῦ).²³⁶⁸ Пошто су Турци заузели Солун, 1387. године, Томаида је са Кипријановом женом отишла на Лемнос, где се тада налазио и Сфранцисов деда по мајци са женом и децом. Најстарија његова ћерка, напустивши родитеље, браћу, сестре и вереника, придружила се Томаиди и постала је монахиња.²³⁶⁹ Одатле су све три отишле у Цариград, где су се најпре настаниле у манастиру Склерена (τῆς Σκλέραινας).²³⁷⁰ Када су се Томаидина врлина и искуство у Божанском Писму (ἢ εἰς τὴν θείαν γραφὴν ἐμπειρία) прочули све до цара, патријарха и свих у Граду, цар (=Јован V) дао јој је већи манастир, са више прихода, патријарх (Антоније IV 1389-90; 1391-97) јој је дао духовну власт (ἐνταλμα πνευματικῆς ἐξουσίας) над женама у Граду које су то хтеле (εἰς τὰς βουλομένας τῆς Πόλεως γυναῖκας), а требало је да се Цариграђани старају о њиховим потребама. „У њих нити је било злата нити сребра нити чега другог, него рад њихових руку (τὸ ἐργόχειρον) и Божије старање кроз архонте (ἢ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ἀρχόντων προμήθεια)“. Томаида је узела за себе мању резиденцију (κάθισμα), а толико Цариграђанки је похрлило да ступи у њену пратњу да

²³⁶⁷ Палеологину (PLP no. 21339) је најпре *O. Tafrali*, *Thessalonique au quatorzième siècle*, Paris 1913, 156 идентификовао као Евдокију Палеологину, жену Константина Палеолога из Солуна (PLP no. 21369), а потом јој је *Aggelopoulos*, *Γενεαλογικὸν δένδρον*, 387–395 приписао име Ана. Cf. *H.–G. Beck*, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reiche*, München 1959, 797; *E. Catafygiotu-Topping*, *Women Hymnographers in Byzantium*, *Δίπτυχα* 3 (1982–83) 110–111.

²³⁶⁸ *Janin*, *Églises*, 301.

²³⁶⁹ Касније ће то учинити још једна Сфранцисова тетка, *Sfranze*, *Cronaca*, 52.

²³⁷⁰ *Sfranze*, *Cronaca*, 48; *Janin*, *Églises*, 291.

су манастири Константина Липса (τοῦ Λιβός) и Госпође Марте (κυράς Μάρθας)²³⁷¹ били премали да их приме. Она је, међутим, уз себе узела само њих дванаест. Заједништво ових монахиња у храни, одећи, одсуству личне имовине, нечињењу ни најмање ствари из опште или личне потребе, без благослова, у ходању без обуће, у томе што су мало јеле и у спавању на земљи, тј. стварима које су сведочанства врлине, довеле су дотле да су Цариграђани почели да их називају „свете“. За помоћ и мишљење су јој се обраћали чак и цареви (βασιλέων), царице (δεσποινῶν), архонти (ἀρχόντων) и архонтисе (ἀρχοντισσῶν), једни да би се исповедили, други по молитву и савет.²³⁷² И на самрти се, каже Сфранцис, показала часном пред Богом и људима. Пошто се разболела, овластила је Сфранцисову тетку да се надаље стара о монахињама, а она се, не узимајући ни храну ни пиће, већ само Свето Причешће, предала химнама и тако се упокојила. Али и цар господин Јован и царице који су често код ње долазили, и архонти и архонтисе, угледни људи (καὶ ἐκκρίτων), јеромонаси и монаси дошли су како би узели последњи благослов од ње, а она је праштала и благосиљала. Сфранцис каже да је била достојно сахрањена у присуству готово свих свештеника и јеромонаха, архоната и архонтиса.²³⁷³

Архонти су, дакле, старањем о манастирима и црквама, те монасима и монахињама као носиоцима врхунских врлина, деловали као инструмент Божије воље и они су, тако, испуњавали његове заповести. Монаштво је представљало модел идеалног, анђеоског, начина живота, те су они који се нису одлучили да га воде на земљи, настојећи да обезбеде Царство Небеско, старали о овим Божијим људима током живота.²³⁷⁴

Још од XI века, када диференцирање аристократских породица постаје сасвим јасно видљиво у изворима, аристократи предузимају богату грађевинску

²³⁷¹ Манастир Кира Марта у Цариграду основала је у другој половини XIII века Марија Палеологина, у монаштву Марта, сестра Михаила VIII Палеолога и жена великог доместика Нићифора Тарханиота. Првобитно повезан са Палеолозима, манастир прелази у руке породице Кантакузин. Тамо је сахрањена мајка Јована VI Кантакузина, његова жена Јелена се тамо склонила после мужевљеве абдикације, а две њихове ћерке су се тамо замонашиле после смрти супруга, ODB 1163 (*A. M. Talbot*).

²³⁷² Sfranze, Cronaca, 50.

²³⁷³ Ibid., 52.

²³⁷⁴ Morris, *Aristocracy and the Monasteries*, 112–113, 117.

активност.²³⁷⁵ Стога можемо констатовати да је подизање религиозних задужбина и, бар када је у питању XV век, обнављање и даривање старијих, постојећих, нераскидиво везано за начин живота елитног друштвеног слоја у Византији. У XIII и XIV веку, тј. током владавине династије Палеолога, ктитори навеличанственијих религиозних грађевина, пре свега у Цариграду, били су најзнаменитији припадници византијске аристократије. Ова пракса видљива је, наравно, и у XV веку.

Уобичајено је, дакле, било међу византијским аристократама да подижу, односно најчешће обнављају већ постојеће манастире, додељују им неопходна средства за издржавање и дарују их типцима, који су садржали правила о начину живота монаха или монахиња. Ктитори су очекивали да тамо буду сахрањени и да их монаси у молитвама помињу после смрти. С обзиром на то да су се ове привилегије често односиле и на ктиторове рођаке и потомке, овакве религиозне задужбине означаване су као 'породичне гробнице'. Како, међутим, ниједна од ових породичних гробница није ископавана, у одсуству археолошког материјала ослањамо се на податке који пружају фунерални портрети, пре свега за XIV век, и, наравно, литерарни извори.²³⁷⁶

Случајеви о којима знамо више потичу из XIV века и везани су за цариградске манастире Вева Елпис, Богородице Памакарistos²³⁷⁷ и Хору. Типик манастира Вева Елпис написала је између 1327. и 1342. године ктиторка, Теодора Синадина, а на минијатурама његове луксузне сачуване копије²³⁷⁸ представљени су ктиторка, њени родитељи, деца, унуци и унук са супружницима.²³⁷⁹ Они које је требало помињати у службама деле се у две групе. У првој су били непосредни ктиторкини рођаци: родитељи, муж, два сина и ћерка која је такође постала монахиња. У другој групи су разни рођаци, сви покојни, који су, међутим, дали донације манастиру како би били помињани. Број оних који имају аутоматски помен мањи је чак од броја

²³⁷⁵ *Mango*, *Monuments*, 351–365; *Morris*, *Aristocracy and the Monasteries*, 112–114.

²³⁷⁶ *Kyritses*, *Aristocracy*, 238–239.

²³⁷⁷ *Belting*, *Mango*, *Mouriki*, *Pammakaristos*, sq.

²³⁷⁸ *A. Cutler*, *P. Magdalino*, *Some Precisions on the Lincoln College Typicon*, *Cahiers Archéologiques* 27 (1978) 179–198.

²³⁷⁹ *Delehay*, *Deux typica*, 12–14.

људи предтсављених на минијатури. Типик нам, иначе, не даје податке ко је могао да буде сахрањен у манастиру.²³⁸⁰

У манастиру Христа Хоре сахрањени су Теодор Метохит, монахиња Меланија, ћерка Михаила VIII Палеолога, позната као 'монголска госпођа', ктитор из XII века, Исак Комнин, велики кондоставло Михаило Торник, особа која носи презимена Асан, Палеолог и Раул,²³⁸¹ извесни Палеолог са женом Асанином Палеологином Дермокаитисом (вероватно) и њихово дете, те извесни Димитрије, кога Андервуд идентификује као деспота, сина Андроника II Палеолога.²³⁸²

На породичну гробницу највише подсећа манастир Богородице Памакаристос, јер је тамо сахрањено неколико чланова породице Тарханиот.²³⁸³

И поред тога што се очекује да у неком манастиру или цркви, за коју се претпоставља да је 'породична' гробница, буду сахрањени сви чланови једне породице, то није увек био случај. Први изузетак представљају супружници. Најпре, како је било уобичајено да се у позним годинама живота замонаше, то су, као што је познато, чинили у одвојеним манастирима, па су, у складу с тим, и сахрањивани на различитим местима. Исто тако, један од разлога да се неко не сахрани у постојећој породичној гробници била је и жеља да оснује сопствену.²³⁸⁴ Са друге стране, верује се да је, рецимо, Теодора Палеологина, удовица Михаила VIII, додала цркву посвећену Св. Јовану Продрому већ постојећем манастиру Константина Липса јер је оближња црква Св. Апостола, до тада царска гробница, била уништена током латинске окупације Цариграда.²³⁸⁵ Оснивање или обнављање постојећих манастира и њихово установљавање као породичне гробнице посебно је било значајно за

²³⁸⁰ *Kyritses, Aristocracy*, 240–241. Исти аутор (*Kyritses, Aristocracy*, 242) сматра да манастир Вевеа Елпис није био ни породична гробница Синадина, нити породична гробница Палеолога, тј. да уопште није представљао породичну гробницу, већ лични манастир Теодоре Палеологине и њене најуже породице.

²³⁸¹ *Kyritses, Aristocracy*, 243 сматра да је у Хори сахрањен извесни Раул Асан Палеолог, вероватно Метохитов рођак по жени, а не Ирина Раулина Палеологина, жена Константина Порфирогенита, сина Михаила VIII, како је то предложио *Underwood, Kariye Djami*, I, 276–280; III, 537–539, јер на гробу пише Асан, Палеолог и Раул.

²³⁸² *Underwood, Kariye Djami*, I, 295–299; III, 550–552; *Kyritses, Aristocracy*, 243–244 који поново наглашава да Хора није била гробница породице Метохит.

²³⁸³ *Ibid.*, 245.

²³⁸⁴ *Morris, Aristocracy and the Monasteries*, 122.

²³⁸⁵ *Macridy, Monastery of Lips*, 258.

породице које су постајале богате и моћне и требало је да да легитимитет њиховим амбицијама да се уброје у највиши друштвени слој.²³⁸⁶ Ово нарочито добија на значају у првој половини XV века, када у њега ступају породице неаристократског порекла, некадашњи *меси* који су се у међувремену обогатили својим предузетничким активностима.

Д. Кирицис, на основу свега изложеног, закључује да, бар када су у питању породичне гробнице, нема осећаја припадности некој породици или осећања породичних верности, осим према најближим рођацима, супружницима и деци. Најближи рођаци су и полагали аутоматска права на задужбину ктитора, која је у суштини била лична, приватна. Тек око ове основне породице ствара се потом мрежа крвних или брачних рођака.²³⁸⁷ Теодора Палеологина је, рецимо, оставила упутства да се припреме гробна места за њу, њену ћерку и мајку. Било ко од њене деце и зетова могао је да буде сахрањен у цркви такође, ако би то била њихова жеља.²³⁸⁸ Одсуство помена њеног покојног супруга је логично, с обизом на то да је, због потписивања Лионске уније, био изопштен из Цркве.

Проблем у дефинисању религиозне задужбине као 'породичне гробнице' заснива се на проблему дефинисања саме породице. Свакако да један манастир није представљао гробницу читавог рода. Коначно, то што чланови једне уже или шире породице нису сахрањени на истом месту, из различитих разлога, не значи да то место није било замишљено као породична гробница. Другим речима, да би неко буријално место било породична гробница, није било нужно да сви њени чланови буду ту сахрањени. Коначно, чак ни припадници царске династије Палеолога нису сви били сахрањени у манастиру Христа Пантократора у Цариграду.

За историју приватних религиозних задужбина у Византији, последња два века њеног постојања имају велики значај, јер овај период представља тријумф реформистичких снага усмерених против лаичког искоришћавања црквене имовине.

²³⁸⁶ *Morris*, *Aristocracy and the Monasteries*, 122.

²³⁸⁷ *Kyritses*, *Aristocracy*, 246.

²³⁸⁸ *Delehaye*, *Deux typica*, 130. Ту су касније сахрањени и њени синови Андроник II и Константин, као и Ирина од Брунсвика, жена Андроника III. Тамо је, коначно, 1417. године сахрањена и Ана, жена Јована VIII Палеолога, *BMFD*, 1254–1255.

У том смислу су конфискације половине црквених поседа од стране Јована V после 1371. године и Манојла II простагмом из 1408. године, ради додељивања у пронију, очигледно само најдрастичнији примери покушаја да се економски профитира од црквене имовине.²³⁸⁹ Верује се да је хијерархија XIV века коначно ипак успела да наметне строго спровођење Јустинијановог права по коме су ктитори били обавезни да обезбеде одговарајућу економску подршку својим задужбинама. Захваљујући томе, ктиторство последњих деценија постојања Царства било је на путу да постане само јавна служба уместо традиционалног патронског права поседовања. Можда најважније од ограничења била је забрана приватног економског профита који потиче од управе приватном црквеном установом.²³⁹⁰ Сачуване патријаршијске одлуке с почетка XV века, које говоре о оваквим забранама, сугеришу да је ова појава била распрострањена. И архонти XV века су настојали да, у условима потпуне промене темеља њихове економске моћи и општег сиромашења Царства, профитирају од својих религиозних задужбина.

Дакле, у епохи Палеолога аристократске куће оснивају приватне религиозне задужбине које је требало да служе као породичне гробнице. Њихова архитектура, декорација, натписи и подаци које нам пружају други извори показују да је њихово подизање или обнова било део стратегије да се ојача породична идеологија. Према најраспорострањенијој пракси, породице су подизале или обнављале манастире и цркве додајући капеле, нартексе или друге додатке фунералног карактера, додељујући им истовремено и велике донације.²³⁹¹

За Византинце је једна од основних мотивација за донацију религиозних задужбина била да се осигурају молитве монаха и монахиња за спасење душе. Оне су, међутим, биле нужне и за обезбеђивање средстава за живот једне монашке заједнице. Аристократи који су ступали у манастир и монашили се у њему, прилагали су му сву или бар део своје имовине. Теодора Синадина, ктиторка

²³⁸⁹ *Острогорски*, Пронија, 109–110; *Радић*, Време Јована V, 383; *Smyrlis*, State, Land and Private Property, 72–76.

²³⁹⁰ *Morris*, Aristocracy and the Monasteries, 125–128; *Thomas*, Private religious foundations, 167–270, нарочито 244–270 за последња столећа.

²³⁹¹ *Melvani*, Reinforcement, 1, 5.

манастира Вева Елпис, обавештава нас да је, рецимо, њена снаја приложила манастиру један виноград за спас душе.²³⁹² Поред непокретне, аристократи су завештавали и покретну имовину, у новцу и драгоценим предметима. Сматра се, тако, да је новчана донација од 100 до 200 номизми била, бар у XI веку, уобичајени годишњи трошак који је један припадник највишег слоја имао према одређеној задужбини.²³⁹³ Изненађујуће, у том смислу нема великих одступања ни у XV веку. Георгије Сфранцис, рецимо, сведочи, да је грузијски краљ обећао да ће његова ћерка, која је требало да се уда за Константина XI, имати, између осталог, на располагању и три хиљаде флорина годишње како би даривала цркве и сиротињу.²³⁹⁴ Верује се да је постојала међусобна условљеност између величине или количине донације и броја литургија за помен покојникове душе. Тако је поклон од 500 перпера уз сребрну лампу вредео шест, док је прилог од 100 перпера и златно кандило обезбеђивало четири литургије. Са друге стране, знамо да је Ирина Хумнина имала проблема са својом породицом стога што је манастиру Христа Филантропа поклонила део свог богатства.²³⁹⁵

Најзначајнија духовна улога коју су имале аристократске религиозне задужбине било је обезбеђивање молитви и помена у богослужењима којима би архонти, пошто су их обезбедили управо својим прилозима, стекли вечни живот. Захвални уживаоци милосрђа овим молитвама су, као посредници, представљали ктитора Господу.²³⁹⁶ Молитве које је ктитор својим прилозима обезбеђивао за свој живот после смрти нису се односиле увек или само на њега лично, већ и на његове рођаке. Тако су ови помени обезбеђивали и континуитет њихове породице.

Никифор Луканис,²³⁹⁷ морејски архонт, оставио је најнепосреднији траг о себи као ктитор Спасове капеле у Мистри. У њеним рушевинама пронађена је мермерна плоча на којој пише: “Начини се овај храм из темеља, странче, од стране најплеменитијег Луканиса (τοῦ εὐγενεστάτου Λουκάνη) за спас његове душе, како би

²³⁹² *Delehaye*, *Deux typica*, 84.

²³⁹³ *Morris*, *Aristocracy and the Monasteries*, 125.

²³⁹⁴ *Sfranze*, *Cronaca*, 114.

²³⁹⁵ *Talbot*, *Byzantine Family*, 126–127.

²³⁹⁶ *Morris*, *Aristocracy and the Monasteries*, 117–118.

²³⁹⁷ PLP no. 15089; уп. поглавља Кефалије и Архонти Мореје.

га, приносећи га, дао свима који приносе жртве (αὐτῷ θύειν δίδωσι πᾶσι τοῖς θύταις)²³⁹⁸ †. Начини се и купола²³⁹⁹ Спасовог храма лета 1455, индикта 3²⁴⁰⁰. Луканис је, по свој прилици, био човек незназног порекла. Изостанак његовог личног имена са натписа сугерише, међутим, да је био у питању веома и свима познат човек. Треба нагласити да извори нису забележили ниједног другог припадника или припадницу породице Луканис, нити било кога ко је са поменутиим Никифором био у патрилинеарном сродству.²⁴⁰¹ Према Сфранцисовој приповести, знамо да је његов шурак био Сгуромалис Палеолог, што би значило да је Луканис био у сродству са једном од најутицајнијих породица на Пелопонезу. Епитет εὐγενέστατος очигледно је стекао својим способностима и заслугама.

Евнух Јован Каликринитис²⁴⁰² помиње се у синодалној одлуци из маја 1400. године као οἰκέτοσ τῆ κρατίστη μου καὶ ἀγία δεσποίνη, по свој прилици мајке Јована VII, Марије Кераце.²⁴⁰³ Он је, наиме, од патријарха затражио један од цариградских манастира како би га, за покој своје душе, од сопственог блага обновио и завештао му сву своју имовину. Тако се нашао запустео манастир Васос (τοῦ Βάσσου), о коме се нико није старао, беспомоћан, и коме је била потребна помоћ пошто је постојала опасност да се сруши, јер се нико од надлежних и компетентних није ангажовао да га, не само за добробит душе, већ из економских разлога (πρὸς πραγμάτων οἰκονομίαν) обнови. Добром вољом свете царице, којој је овај манастир посебно значио, патријарх издаје сигилион (σιγιλλιῶδες γράμμα),²⁴⁰⁴ којим га додељује Каликринитису, да га читавог живота обнавља и унапређује и стара се о његовој добробити.²⁴⁰⁵

²³⁹⁸ По свој прилици мисли се на свештенике, који се често у хришћанским натписима називају θύται, *Drandakes*, Κτιτορικὴ ἐπιγραφή, 365, n. 2.

²³⁹⁹ *Drandakes*, Κτιτορικὴ ἐπιγραφή, 366 сматра да је у питању капија куполастог облика која се налазила наспрам капеле.

²⁴⁰⁰ *Ibid.*, 362–363.

²⁴⁰¹ Ово бар сугеришу резултати, иначе темељни и поуздани, изложени у оквиру PLP.

²⁴⁰² PLP no. 10370; уп. поглавље Οἰκέτοί.

²⁴⁰³ *Darrouzès*, *Regestes*, 375.

²⁴⁰⁴ Сигилион од средине XIII века издаје патријарх као посебан документ којим потврђује неки канон или привилегију, ODB 1893–1894 (*N. Oikonomidès*).

²⁴⁰⁵ MM II, 388–389; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3131; *Ganchou*, *Autour de Jean VII*, 370.

Манастирску цркву подигао је Васос, префект преторија за време Јустинијана I, а манастир постаје током прве половине IX века.²⁴⁰⁶ Његов игуман Јакинт и неки монаси су 1363. године били део комисије која је процењивала аутентичност неких реликвија.²⁴⁰⁷ Током XIV века помиње се јеромонах Макарије којем је, по свој прилици, Филотеј из Селимврије саставио житије.²⁴⁰⁸ Манастир је бригом и новцем новог ктитора очигледно добио и нови изглед. Да је био и више него репрезентативан, сведочи чињеница да су у манастиру τοῦ Βάσσοу Византинци 1437. године разговарали са папским представником Христофором, епископом Корона, о предстојећем сабору.²⁴⁰⁹ Није извесно где се манастир налазио. Међутим, како је забележено да се налазио између четврти Карпиану и Оксија,²⁴¹⁰ од којих се прва налазила на Златном рогу, у близини Зиндан капије, а друга на југоизападу града, онда локацију цркве треба тражити на нагибу источне падине трећег цариградског брда.²⁴¹¹

Константин Стрелицас²⁴¹² и његова супруга Константина²⁴¹³ купили су један виноград у Св. Козми и поклонили су га даровницом (ψυχικοδοτικὸν ὑράμμα) јуна 1457. године, за спас душе, сопствени, али и помен њихових родитеља, цркви Св. Недеље у Мухлију у Лаконији.²⁴¹⁴

Монахиње једног од најугледнијих престоничких манастира, Вевеа Елпис,²⁴¹⁵ 1397. године, које су трпеле због опсаде, затражиле су да потроше 200 перпера, од укупно 300 које су биле намењене куповини поседа. Манастиру је била потребна обнова, иако је био рестауриран две године пре почетка опсаде. Обновила га је 1391–1392. године, сопственим средствима, монахиња Ксени Филантропина.²⁴¹⁶

²⁴⁰⁶ Preger, *Scriptores*, 235; Janin, *Églises*, 66.

²⁴⁰⁷ MM V, 275.

²⁴⁰⁸ Janin, *Églises*, 67.

²⁴⁰⁹ Syropoulos, 154.

²⁴¹⁰ Preger, *Scriptores*, 235.

²⁴¹¹ Janin, *Églises*, 67.

²⁴¹² PLP no. 26925.

²⁴¹³ PLP no. 14117.

²⁴¹⁴ Manusakas, Act de donation, 319; A. Turyn, *Dated Greek Manuscripts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in the Libraries of Great Britain*, Washington DC 1980, 96.

²⁴¹⁵ О месту где се манастир налазио cf. Janin, *Églises*, 168.

²⁴¹⁶ Delehayе, *Deux typica*, 104; cf. PLP no. 29746.

Њена ћерка, монахиња Евгенија Кантакузина Филантропина²⁴¹⁷ о свом трошку је очистила двориште које је припадало њеној покојној сестри Ани Кантакузини²⁴¹⁸ и претворила га у житно поље које је било процењено на 300 перпера. Она је такође манастиру дала прилог у новцу 1398. године. Потом је, пошто је то на њен захтев одобрио цар Манојло II, септембра месеца 1399–1400. године продала кућу извесног Марахаса за 70 перпера, па је са овим новцем и додатних 130 перпера обновљен манастирски звоник који је претио да ће се срушити. Овај новац био је утрошен на плочице, ексере, гипс, мајсторе и друге трошкове (εἰς κεράμια, καρφία, ἀσβέστην, μαστορίκην καὶ εἰς ἑτέραν ἕξοδον ἀρμοδίαν).²⁴¹⁹ Тако се ктиторка манастира, Евгенија Кантакузина Филантропина, показала и по својој ревности правом праукумом ктитора (γυνῆς ἐγγόνῃ καὶ κληρονόμος τῶν ἀοιδίμων προγόνων αὐτῆς καὶ κτητόρων ἡμῶν).²⁴²⁰ Она се као веома млада замонашила и сву своју имовину портошила је на манастир. Њена последња жеља била је да се од 100 перпера које је завештала врт Св. Ђорђа претвори у виноград и припоји манастирским виноградима. Умрла је 11. фебруара 1402. године.²⁴²¹

Сматра се да је Крокондил Кладас,²⁴²² по свој прилици син или унук Крокодила, пелопонеског архонта који се, према Мазарисовом писању, одметнуо од царске власти, личност која је 1460. године предала тврђаву Св. Ђорђе на Пелопонезу султану Мехмеду II, као βασιλικὸς ἰκέτης био средином XV века ктитор Богородичине цркве у Каритени у Аркадији. Из сачуваног натписа, који је најпре прочитао и објавио Н. Веис, а потом, уз извесне корекције, његов ученик Г. А. Стамирис, сазнајемо да је Крокодил, заједно са супругом, чије име недостаје, вероватно из темеља обновио и украсио (ἀγεγείρας δὲ καὶ ἐκλαμπρύνας τὴνδε) цркву.²⁴²³ Неки чланови његове породице (Ἀκροκόνδιλοι) су изгледа, током XIV века били, из одређених разлога, везани за манастир Вронтохион у Мистри, с обзиром на

²⁴¹⁷ PLP no. 10936; *Nicol*, Kantakouzenos, 164; *Nicol*, Addenda, 314.

²⁴¹⁸ PLP no. 10932; *Nicol*, Kantakouzenos, 165; *Nicol*, Addenda, 314.

²⁴¹⁹ *Delehaye*, Deux typica, 104; *BMFD*, 1567.

²⁴²⁰ Тј. Теодоре Синадине Палеологине и Јована Комнина Дуке Синадина.

²⁴²¹ *Delehaye*, Deux typica, 105; *BMFD*, 1568.

²⁴²² PLP no. 13823; уп. поглавље Кефалије.

²⁴²³ *Bees*, Βυζαντινὰ ἐπιγραφαί, 70–72; *Stamires*, Ἐπιγραφή τοῦ Κροκόνηλου, 84–86.

то да су 1375. године манастиру поклонили неке посед крај села Теркова. Н. Беис био је мишљења да је иста породица (Кладас) поменутом манастиру Вронтохион 1366. године поклонила и један виноград у Трипи.²⁴²⁴

Јован Мелидонис,²⁴²⁵ ὁ ἀπὸ τῶν πολιτῶν ἄρχων, помиње се у Цариграду јула месеца 1402. године као ктитор цркве Св. Јована Богослова у Дипиону на цариградском Хиподрому. Наиме, он је, подстакнут побожним мотивима, а охрабрен од стране патријарха Матеја I (1397-1410), преузео најсветији божански храм Св. Апостола и Јеванђелиста Јована Богослова као ктитор (λόγῳ κτητορείας). Падом западог дела (τῆς οὖν πτώσεως τοῦ δυσικοῦ μέρους αὐτοῦ συμβάσης) цркве, не само да је имао многе трошкове, већ и напоре око обнове, како би исплатио свештенику плату (ρόγαν)²⁴²⁶ за певање химни, већ је издвојио и средства за лепоту светог олтара, и од тада није престајао да обезбеђује све за њено старање, као и напредак свештеника. Увидевши да је немогуће да се то тако настави без неког годишњег прихода, пошто је приметио једну парцелу крај Хиподрома, на којој су раније становали људи, који су плаћали одређене таксе храму, напуштену од оних који су ту становали, која је током времена доспела у лоше стање, преместио је одатле преостале настањене, којима је исплатио одређену суму. Разматрајући да га узме и очисти и огради и начини га трајним добром храма, патријарховом одлуком се поменути Мелидонис охрабрује да преузме све што је припадало овом поседу испред трема светог храма и да га огради све до јавног трема. Мелидонис је требало да се стара о цркви и њеним поседима до краја живота, а да га у томе нико не омета, како они који су ту претходно становали, тако ни било ко други. Исто тако је дужан и његов наследник да добије одлуку за ктиторство над храмом од тада владајућег патријарха. Зато му се за сваку сигурност издаје ово писмо.²⁴²⁷ Т. Кјусопулу мишљења је да је Јован Мелидонис носио епитет τοῦ οἰκέλου, иако се то не наводи у изворима. Ауторка верује да је своје богатство стекао куповином и продајом некретнина по Цариграду за

²⁴²⁴ Bees, Βυζαντινὰ ἐπιγραφαί, 70–72; Bees, Διορθώσεις, 241–248.

²⁴²⁵ PLP no. 17782.

²⁴²⁶ Термин, између осталог, означава и новчани износ који су црквене власти или ктитори давали монасима или свештенству неке задужбине, ODB, 1801 (A. J. Cappel).

²⁴²⁷ MM II, 495–496; Darrouzès, Regestes, no. 3259.

време масовног одласка становника града током Бајазитове опсаде, о чему извори, такође, не говоре експлицитно.²⁴²⁸

Сама црква Св. Јована Богослова налазила се у цариградској четврти Дипион, крај самог улаза у Хиподром, са леве стране улице Меси и датира још из средњевизантијског периода.²⁴²⁹ То је, заправо, био црквени комплекс који је чинила главна црква, на коју су, опет, биле везане мање капеле и други анекси.²⁴³⁰ Црква је негде крајем XV или почетком XVI века претворена у зверињак.²⁴³¹ Један каснији опис некадашње цркве Св. Јована Богослова дао је Жилијен Бордје, који се налазио у пратњи француског амбасадора у Истанбулу. Он извештава да је некадашња црква, у којој се тада налазио зверињак, била кружног облика, обложена мозаицима који су представљали сцене из Апокалипсе, те да је била задивљујућа. Његов извештај односи се на време између 1607. и 1609. године.²⁴³² Иако Бордје бележи да је то била црква Св. Јована Крститеља, “коју Грци називају Св. Јован на Хиподрому”, Ж.-П. Грелуи мишљења је да је забуна настала услед сличности грчких речи *Хиподром* и *Продром*.²⁴³³ Није, наравно, могуће рећи да ли је Јован Мелидонис обновио или наручио ове мозаике, или су они постојали од раније. Из синодалне одлуке је јасно једино да је, поред грубих поправки грађевине, он финансирао и њено улепшавање, пре свега олтара.

Из синодалног документа од јула месеца 1400. године сазнајемо да је господин (κῦρ) Георгије Куналис²⁴³⁴ затражио још патријарха Нила (1379–1388), дакле пре 1388. године, те добио дозволу да преузме манастир Богородице Евураниотисе и обнови га, пошто је претио да се сруши.²⁴³⁵ Он је манастир (μονῦδριον) обновио, и то не само цркву, него и двориште са келијама, оградом и

²⁴²⁸ *Kiουσopoulou*, Βασιλεύς, 132–3, нап. 123.

²⁴²⁹ *Mango*, *Dihppion*, 152–156.

²⁴³⁰ *Магдалино*, Цариград, 29, нап. 53.

²⁴³¹ *Mango*, *Dihppion*, 158–159.

²⁴³² *Grélois*, *Saint-Jean au Dihppion*, 370.

²⁴³³ *Ibid.*, 371–372, где доводи у сумњу и опште прихваћено мишљење, у које је посумњао једино А. ван Милинген (*A. van Millingen*, *Byzantine Churches in Constantinople*, London 1912, 50–51), да се опис цркве Св. Јована, који доноси Руј Гонзалес де Клавихо (*Clavijo*, 34) односи на цркву Студитског манастира, већ верује да је у питању црква Св. Јована Теолога у Дипиону.

²⁴³⁴ PLP no. 13475.

²⁴³⁵ *Darrouzès*, *Regestes*, no. 2838.

капијом, утрошивши много личних средстава. Осим тога, он је и цркву украсио (τῆς τοῦ ναοῦ εὐκοσμίας φροντίσας) не само тако што је осликана (οὐχ ὅσα ζωγράφων χεῖρ οἶδε μόνον κοσμεῖν, ἀλλ' ὅσα καὶ ἄλλαι τέχναι τὸ ἥδὸν καὶ χαρίεν ἐπιφέρουσιν), већ ју је снабдео и иконама, намештајем, књигама и литургијским сасудима, обезбедивши јој и зграде и имање (ἱεραὶ γὰρ καὶ θεῖαι εἰκόνες ἐξ ἀργύρου τε καὶ κόσμου πολυτελοῦς ὑπ' αὐτοῦ φιλοτίμως κατεσκευάσθησαν, ἔπιπλά τε λαμπρὰ καὶ φιλότιμοι βίβλοι καὶ ἱερά κειμήλια καὶ εὐπρόσοδοι οἴκοι καὶ κτήματα). Тако се наводи у писму којим је он манастиру дао донацију (τῷ μονδριῶ τουτῷ ἀφιέρωσέ τε καὶ ἐγγράφως παρέδωκε). Стога је од патријарха затражио потврду (σιγγιλιῶδες γράμμα) да нико не може оспорити његову вољу, како од сродника, тако и од неког другог.²⁴³⁶ Другим документом, такође из јула месеца исте године, патријарх је, како није могао да нађе неког бољег од њега, Куналис поставио за ефора и управника манастира, јер је годинама показивао љубав и бригу према њему. Патријарх му документом додељује ефорство, визитацију, старање и управу (τὴν ἐφορίαν καὶ ἐπίσκεψιν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ διοίκησιν) над манастиром као ктитору (ὡν κτήτωρ γὰρ αὐτοῦ). Ову службу има да држи док је жив, а после његове смрти да то чини, ако буде жива, његова жена. Она може, ако пожели, да се настани у манастиру, а то исто, ако је и сам Куналис жив, могу да учине обоје, ἐκ κοινῆς συμφωνίας. Они, међутим, не могу поседовати и управљати манастиром οὐδὲ ἀρχοντικῶς καὶ δεσποτικῶς, већ у складу са дозволом и вољом актуелног патријарха. После њихове смрти иста права, уз претходно изречена ограничења, могла су да припадну и неком од њихових сродника, ако Куналис процени да је подобан и то предложи патријарху.²⁴³⁷

Јован Евгеник саставио је посмртне стихове за двојицу истакнутих цариградских архоната, Димитрија Ласкариса Леонтариса и Исакија Ασана, који сугеришу да су породице Ласкарис/Леонтарис односно Ασани и Φιλαντροπῖνι били везани за престоничке манастире Св. Јована Προδрома у Петри и Христа Φιλαντροπα Спаситеља.

²⁴³⁶ ММ II, 410–412; *Darrouzès*, Regestes, no. 3145.

²⁴³⁷ ММ II, 414–415; *Darrouzès*, Regestes, no. 3147.

Манастир Св. Јована Продрома у Петри²⁴³⁸ био је један од најзначајнијих и, током прве половине XV века, свакако један од најбогатијих цариградских манастира. То нам сведоче драгоцени описи које су забележили руски ходочасници (друга половина XIV и прва половина XV века) и Руј Гонзалес де Клавихо приликом свог кратког боравка у граду 1403. године.²⁴³⁹ Исто сведочи и Дука информацијом да су јаничари, чим су 29. маја 1453. године ушли у Цариград, најпре кренули ка манастиру Св. Јована у Петри, како би га опљачкали.²⁴⁴⁰ Основан, верује се, већ крајем V или почетком VI века, манастир је крајем XI века обновио Јован Посник, који му је тада саставио и типик, још увек неиздат (Cod. Ambros. 270).²⁴⁴¹ Највећи процват доживљава током епохе Палеолога када је, на разне начине, био везан и за српску историју. Најпре је у њему српски краљ Милутин негде после 1308. године основао ксенон–болницу, или Краљев ксенон.²⁴⁴² Октобра 1395. године су Јелена Драгаш и Манојло II Палеолог даровали манастиру 500 перпера, како би се од тог новца купило једно имање у Цариграду, чији ће годишњи приход да финансира редован помен царичиног оца, Константина Драгаша, који је погинуо у бици на Ровинама, 17. маја те године.²⁴⁴³ Иницијативом цара Манојла II је, такође, школа, која је у манастиру постојала током XIV века, прерасла у Καθολικὸν Μουσεῖον, Μουσεῖον τοῦ Ξενώνου, где су током XV века предавали и Јован Хортазмен, Георгије Схоларије и Јован Аргиропул.²⁴⁴⁴

Јован Евгеник сведочи, у епитафу састављеном поводом смрти Димитрија Ласкариса Леонтариса, да је овај истакнути архонт сахрањен у манастиру Св. Јована Продрома у Петри.²⁴⁴⁵ Из стихова такође сазнајемо да се крај места где је сахрањен

²⁴³⁸ Николић, Архонти и религиозне задужбине, 367–373.

²⁴³⁹ *Majeska*, Russian Travelers, 43–45, 95, 151, 153, 163, 187–189; Clavijo, 62–64; *Malamut*, Monastère Saint Jean-Prodrome, 219–220.

²⁴⁴⁰ Ducas, 363.

²⁴⁴¹ ODB1643 (*A.–M. Talbot*); *Malamut*, Monastère Saint Jean-Prodrome, 223–224; *G. Turco*, La “Diatheke” del fondatore del monastero di S. Giovanni Prodromo in Petra e l’Ambr. E. 9 Sup., *Rassegna di scienze storiche, linguistiche e filologiche* 75 (2001) 327–380.

²⁴⁴² *Живојиновић*, Болница, 107–108.

²⁴⁴³ ММ II, 260–264. Уп. српски превод документа Д. Анастасијевића у прилогу чланка *Б. Сп. Радочићића*, Листина манастир Петре од октобра 1395. године, као извор за хронологију битке на Ровинама, *Богословље* 4 (1939) 297–300 (уп. *Живојиновић*, Болница, 107, нап. 10).

²⁴⁴⁴ *L. Bréhier*, *La civilisation byzantine*, Paris 1970, 405–406; *Живојиновић*, Болница, 113–114.

²⁴⁴⁵ Στίχοι εἰς τάφον τοῦ κυροῦ Δημητρίου τοῦ Λεοντάρη ἐν τῇ μονῇ τῆς Πέτρας, ΠΠ I, 213.

налазила и Леонтарисова ктиторска представа, као што је и био обичај (Ζητείς, θεατὰ, τὸν μέγαν Λεοντάρην, ἐκείνον αὐτὸν οὐ βλέπεις τὴν εἰκόνα;), као и да су му браћа и најљубљенији син (πρὸς τῶν ἀδελφῶν καὶ γόνου τοῦ φιλλάτου), “увек славни и велики у животу”, подигли споменик (γέρας τὸ λαμπρὸν μνῆμα τουτὶ λαμβάνει).²⁴⁴⁶ Могуће је да су се подизањем споменика Димитријева браћа и син такође уписали као манастирски ктитори. Међутим, иако је Димитријев син, Јован Ласкарис Леонтарис, кефалија Селимврије, сахрањен 1437. године у Продромовом манастиру у овом граду,²⁴⁴⁷ знамо да је његова мајка, Марија Ласкарина Леонтарина, 1450. године сахрањена у Цариграду, у Манастиру Св. Јована Продрома у Петри, у гробу свог таста, Димитрија Ласкариса Леонтариса, τοῦ ὄντος πλησίον τῆς πύλης τοῦ μοναστηρίου, ὑποκάτου τοῦ καμπαναρίου.²⁴⁴⁸ Како из Клавиховог описа знамо да је спрат манастирске куле–звоника био манастирска ризница,²⁴⁴⁹ то значи да је њен доњи ниво био гробница Леонтариса. Недавно је изнета претпоставка да је Касим Агина џамија, у којој су пронађена четири аркосолијума из византијског доба, заправо остатак манастирске куле звоника, а Одалар џамија је идентификована као католикон манастира.²⁴⁵⁰

Манастир Христа Филантропа Спаситеља (τῆς σεβασμίας μοιῆς τοῦ Φιλανθρώπου Σωτῆρος Χριστοῦ)²⁴⁵¹ основала је, обновивши га из темеља заједно са родитељима, Ирина Хумнина, ћерка Нићифора Хумна, 1307. године и у њему се после смрти супруга деспота Јована Палеолога, сина цара Андроника II, замонашила као монахиња Евлогија.²⁴⁵² То је био дупли манастир у који су се повукли и Нићифор Хумн и његова супруга.²⁴⁵³ Руски ходочасници једини сведоче да је манастир био

²⁴⁴⁶ Ibid., 213.

²⁴⁴⁷ Kleinchroniken I, 649.

²⁴⁴⁸ Kleinchroniken I, 647.

²⁴⁴⁹ Clavijo, 80–81.

²⁴⁵⁰ Asutay–Effenberger, Kloster des Prodromos, 299–325.

²⁴⁵¹ Meyer, Bruchstücke, 48; BMFD, 1386, 1387.

²⁴⁵² Cf. Laurent, Une princesse byzantine, 29–60; уп. Николић, Архонти и религиозне задужбине, 373–380.

²⁴⁵³ Boissonade, Anecdota graeca I, 287; Laurent, Une fondation monastique, 42–43; Trone, Constantinopolitan Double Monastery, 87; BMFD, 1383.

уграђен у део Теодосијевих бедема уз море, на крајњем истоку Цариграда, на месту неког старијег манастирског комплекса.²⁴⁵⁴

Једна синодална одлука из децембра 1399. године саопштава нам да су ктиторска права на манастир Христа Филантропа (θείαν μονήν τήν εἰς ὄνομα τιμωμένην τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπικεκλημένην τοῦ Φιλανθρώπου; σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Φιλανθρώπου) имали извесни Раул Асан,²⁴⁵⁵ Јован Оловол, епископо Готије, који је и сахрањен у манастиру Христа Филантропа (ἐν τῇ μονῇ τοῦ φιλανθρώπου χριστοῦ),²⁴⁵⁶ те извесни покојни Филантропин.²⁴⁵⁷ Он би можда могао да се идентификује као Георгије Дука Филантропин,²⁴⁵⁸ царев δοῦλος, велики хетеријарх и кефалија Лемноса 1346. године.²⁴⁵⁹ Можда је његов унук био Георгије Дука Филантропин,²⁴⁶⁰ зет Исакија Ασана. А на основу епитафа који је поводом смрти Исакија Ασана саставио Јован Евгеник сазнајемо, најпре, да је овај архонт и царев рођак²⁴⁶¹ сахрањен у манастиру Филантропа (ἐν τῇ μονῇ τοῦ Φιλανθρώπου). Стихови нам, такође, саопштавају да је био “племенитог рода изданак и царских крви грана”, од рода Ασана, да је одгајан на царском двору и да је мењао службе, поставши, пред крај живота, и кефалија Цариграда.²⁴⁶² Потом се, већ у позним годинама, замонашио у овом манастиру и у њему и сахрањен. Поред његовог гроба стајала је и његова ктиторска представа.²⁴⁶³ Крај њега је сахрањена и његова унука, ћерка Георгија Дуке Филантропина,²⁴⁶⁴ која је умрла млада. За утеху патње, бележи Евгеник, “потомци са дедом заједно сведоче (συνιστοροῦσιν) и овим стиховима додају”.²⁴⁶⁵

²⁴⁵⁴ *Majeska*, *Russian Travelers*, 37, 97, 141, 161, 183.

²⁴⁵⁵ *Fassoulakis*, *Raoul-Ral(l)es*, 75.

²⁴⁵⁶ PG, CLX, 100.

²⁴⁵⁷ MM II 324–325; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3087.

²⁴⁵⁸ PLP no. 29759.

²⁴⁵⁹ *Actes de Lavra*, III, 32;

²⁴⁶⁰ Уп. поглавља Сенатори, Посланици и Архонти–титутле.

²⁴⁶¹ Уп. поглавља Цареви рођаци, Кефалије, Дефенсори и Посланици

²⁴⁶² ПП I, 211–212.

²⁴⁶³ “ἀλλὰ τί μοι, βέλτιστε, σωμάτων τύπους καὶ τὴν ἀπαστράπτουσαν ἐκ τούτων χάριν καὶ κάλλος ἀμίμητον εὐτέχνως γράφων, μὴ καὶ ψυχῆς τὰς ἀρετὰς παραγράφεις... ἐροῦμεν ἂ σιγᾶς αὐτὸς γράφων”, *Ibid.*, 211.

²⁴⁶⁴ “λαμπρᾶς γυναικὸς ἀνδρὸς εὐκλεεστάτου Φιλανθρωπῆνοῦ τοῦ μεγάλου πατρόςθεῖ”, *Ibid.*, 212.

²⁴⁶⁵ *Ibid.*, 212.

Још један припадник породице Филантропина био је везан за манастир Христа Филантропа. У питању је цариградски патријарх Јосиф II, који га је и обновио (ἀνεκαίτισε δὲ τὸν Φιλάνθρωπον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου).²⁴⁶⁶ В. Лоран установио је да је патријарх био ванбрачни син бугарског цара Јована Шишмана и извесне Филантропине.²⁴⁶⁷ Индикативан је податак да је Исакијев зет, Георгије Дука Филантропин, *magnificum militem et baronem imperii constantinopolitani*, док је боравио у Италији као члан византијске делегације на црквеном сабору, 16. августа 1439. године дао прилог од 50 дуката манастиру Св. Марија Новела у Фиренци како би се једном годишње служила миса за душу Јосифа II, који је тамо умро током трајања сабора.²⁴⁶⁸

Чини се да је породица Нотараса била везана за манастир Ксантопула у Цариграду. Стихови који су састављени поводом смрти *epi tis trapezis* Јована Нотараса, сина тумача Николе Нотараса и брата Луке Нотараса саопштавају нам да је, пошто је погинуо у сукобу са Турцима, сахрањен у манастиру Ксантопула (μονὴν Ἐαυθοπούλων), покрај љубљене мајке (τέθαπται μητρὸς ἐγγυὺς φιλάτης).²⁴⁶⁹ Манастир се не помиње пре XIV века. Помиње га и Манојло Калекас у писму упућеном његовим монасима (Τοῖς Ἐαυθοπούλοις μοιαχοῖς) 1397–98. године и из њега се види да је био веома близак са њима.²⁴⁷⁰

Георгије Сфранцис је забележио да је њега, учитеља Јосифа из Харсијанитског манастира и царевог духовника Макарија (ὁ ἐξ Ἰουδαίων) из манастира Ксантопула Манојло II Палеолог овластио за извршиоце свог тестаментa.²⁴⁷¹ Овај Макарије²⁴⁷² је очигледно иста личност о којој приповеда и Мазарис. Он бележи да је Манојло Оловол, царев лични секретар који је пао у немилост, између осталог, и преко врлих, племенитих и светих људи што су свој живот посветили Богу (δι' ἐναρέτων καὶ κατὰ

²⁴⁶⁶ *Laurent, Origines*, 134 n. 1, међутим, веровао је да је патријарх Јосиф II обновио манастир Ирине Дука из XII века, тј. да је Ирина Хумнина обновила овај манастир подигнут у доба Комнина.

²⁴⁶⁷ *Cod. Laurent, plut.*, LIX, cod. 13, fol. 171 r; наведено према *Laurent, Origines*, 132, 134.

²⁴⁶⁸ *St. Orlandi, Necrologio di S. Maria Novella*, II, Firenze 1955, 253, no. 11, цитирано према *Laurent, Un agent*, 190.

²⁴⁶⁹ *Acconcia Longo, Versi di Ioasaf*, 279; cf. *Janin, Églises*, 393.

²⁴⁷⁰ *Calecas*, 206–207.

²⁴⁷¹ *Sfranze, Cronaca*, 32.

²⁴⁷² PLP no. 16233; уп. поглавље Δοῦλοι.

θεὸν βεβιωκότων, θειοτάτων καὶ γενναιοτάτων ἀνδρῶν), који неприкладно носе име Браћа покварењаковићи (Ξανθοῦς ὑπούλους), покушавао да поврати свој некадашњи положај и цареву милост, јер они су били цареве уши као нико други. Један од њих му је, међутим, подвалио. Он је припадао неверном роду који мисли да служи Богу ако што већи број људи лише иметка (ἐκ γένους ἀσπόνδου καὶ εὐσεβεῖν ἀναπεπεισμένου, ἦν πολλῶν βίους ἔλη) и успео је да га, свакодневним гозбама од зелене салате, ендивије, цикорије и гњечених маслина, крокодилским сузама и камелеонским плачем, брзим Притејским сменама боја, наведе да га Оловол начини управником читавог свог иметка, у новцу и у земљи (ἀφανῶν τε καὶ φανερώων).²⁴⁷³ Нема сумње да истог овог Макарија (τὸν τιμιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικὸν πατέρα κύρ Μακάριον τὸν τῶν Ἀγίων τῶν Ξανθοπόλων) помиње и Сиропул као једног од присутних достојанственика на саветовању у Палатијани, одајама Јелене Драгаш.²⁴⁷⁴ Могуће је да је јеромонах Макарије имао истакнут лични углед, али је и то говорило о значају овог манастира у животу византијске престонице. Сфранцис, коначно, августа 1444. године бележи да је умро коринтски митрополит Марко,²⁴⁷⁵ који је рођен и одрастао на двору (ἐν τῇ αὐλῇ ἡμῶν καὶ ἐγεννήθη καὶ μεθ' ἡμῶν ἀνετρέφη) и о коме су се старали Сфранцисови родитељи. Пошто је злбом своје маћехе био приморан да побегне од оца, отишао је у манастир Ксантопула (εἰς τὴν τῶν Ξανθοπούλων μονήν) и постао је користан човек.²⁴⁷⁶ Д. Балфор изнео је претпоставку да је чак и солунски архиепископ Симеон (1416/7–1429) био монах овог манастира.²⁴⁷⁷ Исти аутор мишљења је да је Симеон упутио своје писмо (В6: Ἐπιστολὴ πρὸς ἱερομόναχόν τινα καὶ πνευματικὸν) управо поменутом духовнику јеромонаху Макарију.²⁴⁷⁸

Посмртно слово које је Јован Хортазмен, по налогу извесне Асанине, саставио за њеног супруга Андреу Асана и младог преминулог сина Манојла Палеолога

²⁴⁷³ Mazaris, 20–22, 88, 92.

²⁴⁷⁴ Syropoulos, 118.

²⁴⁷⁵ PLP no. 17061.

²⁴⁷⁶ Sfranze, Cronaca, 94.

²⁴⁷⁷ Balfour, Symeon, 282–283. Исти аутор расправља да ли је и када ова монашка заједница од келије постала манастир (ibid., 279–286).

²⁴⁷⁸ Ibid., 91–93, 285.

саопштава нам да је Андреа Асан био везан за један манастир, у којем је и сахрањен, али нам, на жалост, не помиње који. У разговору који мајка води са сином, који јој се као утеха јавио у сну, она га пита како ће да прежали губитак супруга. Син јој каже да то што је отац напустио овај свет тек пошто је уредио ствари како приличи. Начинио је тестамент (τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ποιησάμενος) и највећи део свог блага завештао је Господу (τὸ πλείστον τῆς αὐτοῦ περιουσίας τῷ Θεῷ ἀναθέμενος) и обезбедивши своју децу како приличи, μνημόσυνον καταλιπὼν ταῖς ἐφεξῆς γενεαῖς αἰδίου τὴν περί τε τὰ ἄλλα καὶ μάλιστα τὴν ἱερὰν μονήν, ἐν ἧ τέθραπται, φιλοτιμίαν. Зато сећање на његова добра дела (τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων μνήμην) њој треба да буде утеха.²⁴⁷⁹ Мајка на крају дијалога са сином схвата крхкост људског живота и ништавило људског сјаја и одлучује да престане са жалошћу и оде у манастир, како би се сјединила са сином (φιλοσοφώτερον ἀντιλαμβάνω βίον... μοναζουσῶν ἢ τάξις).²⁴⁸⁰ Нема сумње да се замонашила у породичном манастиру.

Георгије Сфранцис, приповедајући о сукобу који је, крајем 1458. и почетком 1459. године, на Пелопонезу избио између деспота Томе и Димитрија Палеолога и њихових присталица, бележи како се упутио у Модон и тамо чекао расплет догађаја. Намеравао је да се, бродом, одатле упути или на Крит, или у Верију крај Солуна, јер је тамо поседовао дивни манастир Св. Николе, који је из темеља подигао његов деда по мајци (διὰ τὸ ἔχειν με ἐκεῖ καλλίστην μονήν εἰς ὄνομα τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἥπερ τῆς μητρὸς μου ὁ πατὴρ ἀνημγειρεν ἐκ βάρων).²⁴⁸¹ Његов деда по мајци је, иначе, очигледно био архонт који је обављао неку службу, јер га негде на почетку свог дела, приповедајући о својој куми Томаиди, Сфранцис помиње, заједно са породицом, на Лемносу.²⁴⁸²

Неки од ктиторских подухвата истакнутих аристократа сведочили су, поред несумњиве жеље да обезбеде живот будућег века, о њиховом друштвеном положају, идеологији и политичким аспирацијама. Јован Франгопул²⁴⁸³ ктитор је једног од

²⁴⁷⁹ Chortasmenos, 233.

²⁴⁸⁰ Ibid., 237.

²⁴⁸¹ Sfranze, Cronaca, 164.

²⁴⁸² Ibid., 48. Уп. претходно излагање.

²⁴⁸³ PLP no. 30100; уп. поглавље Архонти–титуте.

најлепших сачуваних византијских манастира на Пелопонезу – манастира Богородице Пантанаса у Мистри.²⁴⁸⁴ Текст натписа са плоче олтарског стола, који је изгубљен, забележио је 1730. године француски путник Мишел Фурмон и према том запису манастир је био царска и патријаршијска задужбина, освећена септембра 1428. године. Ктитор је траг о томе да је манастир његов скромни дар Богородици као захвалност за милост коју је примио и за вечно спасење, оставио у преко десет монограма распоређених по зидовима унутрашњости цркве.²⁴⁸⁵ Импозантност манастира и раскошност његове декорације, али пре свега централно место које заузима у оквиру комплекса морејске престонице, говори о друштвеном значају и моћи његовог ктитора, али и његовим готово владарским аспирацијама, и следи већ установљену цариградску традицију покровитељства највишег ранга. Зидно сликарство Пантанасе јединствено је у сачуваном позно–византијском опусу и насликали су га цариградски уметници, чему је сведок његов високи квалитет. То је још једно сведочанство да су везе Мистре и Цариграда биле интензивне у доба последњих Палеолога.²⁴⁸⁶

На јужном зиду нартекса цркве сачуван је леп погребни портрет Манојла Ласкариса Хацικиса. У питању је δοῦλος деспота Константина који се упокојио око 1445. године. Сачуван је и натпис који нас о томе обавештава:

ἐκμηθήη ὁ δοῦλος
 τοῦ π[α]νεύτ[υ]χεστῶτος δεσπότη τοῦ ἡμῶν
 κωνσταντινοῦ τοῦ παλεωλογοῦ
 μανουηλῆ· λάσκαρις ὁ χαζτίκης
 ἔτους ᾿ς ρϛ̅ ἰνδικτιῶνος ἦ.²⁴⁸⁷

Раскошно дело у којем је представљен на портрету, а пре свега скиадион који носи, сугеришу да је припадао слоју архоната.²⁴⁸⁸

²⁴⁸⁴ M. Asprada–Bardabake, M. Emmanouel, Η Μονή της Παντάνασσας, Athene 2005.

²⁴⁸⁵ Millet, Inscriptions byzantines, 134–137; Millet, Inscriptions, 462; Zesios, Ἐπιγραφαί, 440–441.

²⁴⁸⁶ Mouriki, Wall Paintings of Pantanassa, 217, 230, 231.

²⁴⁸⁷ Millet, Inscriptions byzantines, 139.

²⁴⁸⁸ PLP no. 30727; Etzeoglou, Églises de Mistra, 517–518; Kioussopoulou, Καπέλα, 192.

Исто тако, у цркви Св. Теодора у Мистри, на јужном зиду североисточне капеле, изнад гробнице, представљен је Манојло Палеолог²⁴⁸⁹ како клечи испод Богородице са Христом. Изнад његове главе налази се натпис:

† ὁ παρομοιος μανουήλ ὁ παλαιόλογος
ἠκαιτικὸς δεόμενος τὴν υπεραγίαν θεοτόκον
καὶ μεσητεὴ αὐτῶ] εἰς τὸν κύριον.

Испод ове оредставе налази се други натпис, по свој прилици настао касније:

† [έκοι]μήθη ὁ δοῦλος το[ῦ θεοῦ] μανουήλ
παλ[αίο]λογος [μη]νὶ октоβριω
ἰνδικτιῶνος βας ετους ζ(αλ)β.²⁴⁹⁰

У југоисточној капели цркве, посвећеној Богородици, налазе се две представе на којима се, међу светима или анђелима који их представљају Богородици, односно Св. Јовану Крститељу, два портета која се не виде јасно, али одећа коју носе сугерише да су такође били архонти, од којих је онај други, на северном зиду, можда чак био цар или деспот.²⁴⁹¹

Осим есхатолошких, архонте су и практични мотиви везивали за цркве и манастире којима су били ктитори. Јер пре оног будућег века, требало је да себи и, евентуално, члановима своје породице, мирни крај овоземљаског живота у благостању. То су најчешће обезбеђивали аделфатима.²⁴⁹² Такође, настојали су да, на одређени начин, заштите породичну и своју личну имовину.

У документу од августа 1400. године каже се да је госпођа Ана Ласкарина Тагарина²⁴⁹³ покренула пред патријаршијским судом у Цариграду против господина Филипа Дуке Априна.²⁴⁹⁴ Овај је од Ласкарине позајмио 45 перпера које је требало да врати у року од две године. Као доказ овог споразума састављен је и документ, на основу којег је Ласкарина, у случају да јој Априн не врати новац у назначеном року, стицала право на његов аделфат у манастиру Пресвете Богородице звани Марули

²⁴⁸⁹ PLP no. 21508.

²⁴⁹⁰ *Millet*, *Inscriptions byzantines*, 121; *Etzeoglou*, *Églises de Mistra*, 514–515.

²⁴⁹¹ *Ibid.*, 515–516.

²⁴⁹² Уп. *Живојиновић*, *Аделфати*, 241–270.

²⁴⁹³ PLP no. 27397.

²⁴⁹⁴ PLP no. 1208, PLP no. 1211.

(ἐπικεκλημένη τοῦ Μαρούλη). Пошто је договорени рок истекао, Ласкарина је преузела аделфат и уживала га више година. Како је, међутим, документ, који су јој тада издале судије, никомедијски митрополит Макарије, Алусијан и Каваларопул, иначе сада сви покојни, делимично уништен, она је захтевала од садашњих судија, великог скевофилакса Јована Сиропула и од τοῖς οἰκέοις τῷ κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ μου αὐτοκράτορι, Хрисокефала и Инеотиса, или да јој се врати дуг или да јој се потврди претходна пресуда. Пошто Априн није имао шта да каже поводом тога, судије су јој издале нови документ. Међутим, Апринова ћерка, Јаковина, тврдила је, такође подносећи документ који јој је издао суд, да су права на поменути аделфат искључиво њена, јер јој је то наслеђе од деде по оцу. Како аделфат није био Јаковинино лично добро и како је њен отац имао право да га искористи на начин на који је то учинио, патријарх је одлучио да аделфат остане законска својина Ане Ласкарине Тагарине током читавог њеног живота.²⁴⁹⁵

Манастир Богородице τοῦ Μαρούλη по свој прилици је био женски манастир који је основао доместик τῆς τραπέζης Фока Марулис²⁴⁹⁶ на рушевинама цркве Св. Минодоре, Нимфодоре и Митродоре крај капије Св. Романа. Његов син, πρωτοιερακάριος Јован Синадин,²⁴⁹⁷ покушао је да га, наводно по очевој жељи, претвори у мушки манастир, али је синод донео један декрет маја 1341. године, којим је овај покушај спречен и којим се манастир ослободио утицаја и мешања породице Марулис у ствари које га се тичу.²⁴⁹⁸

Јаков Кутахис Филантропин Тарханиот²⁴⁹⁹ помиње се као царев οἰκέος у једном документу из августа 1420. године.²⁵⁰⁰ Документ потврђује његову даровницу којом је манастиру Ватопеду на Св. Гори поклонио половину села Кутахис у Лагади крај Солуна у замену за два аделфата.²⁵⁰¹ Сама даровница датована је у 1405. годину, али индикт назначен на оба ова документа као и потпис „деспота Јована“ који је

²⁴⁹⁵ ММ II, 424–426; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3157; уп. поглавље Οἰκέοι.

²⁴⁹⁶ PLP no. 17157.

²⁴⁹⁷ PLP no. 27123.

²⁴⁹⁸ ММ I, 221–226; *Janin*, *Églises*, 204–205.

²⁴⁹⁹ PLP no. 27482; уп. поглавље Οἰκέοι.

²⁵⁰⁰ *Vatopedinus*, *Ἀγιορειτικά*, 339.

²⁵⁰¹ *Ibid.*, 337–339.

потврдио даровницу сугеришу да је један од докумената био погрешно датован или чак фалсификован.²⁵⁰² Знамо да је Тарханиот, очигледно аристократа средњег ранга, имао тетку по оцу која је била удата за извесног Милитиса, као и да је имао најмање две сестре.²⁵⁰³ Његови захтеви, које је, поводом донације требало да испуни Ватопед, су веома скромни. Исто тако није јасно да ли се други аделфат, који је исплаћен у новцу, односио на њега лично или на слугу који је требало да са њим ступи у манастир.²⁵⁰⁴

Један Франгопул²⁵⁰⁵ помиње се као монах 1409. и 1420. године у документима манастира Велике Лавре. Одатле знамо да је манастиру поконио један виноград.²⁵⁰⁶ Ништа се више о њему не зна. Очигледно је био припадник истакнуте породице Франгопула и могуће је да је овај виноград манастиру завештао на име аделфата.

Индикативан је и пример монахиње Нимфодоре.²⁵⁰⁷ Наиме, она је 1445. године, у својој 84. години, саставила тестамент и своју имовину завештала манастиру Ксиропотам. Њен покојни муж, Маркел, био је „други“ ктитор Ксиропотама, у којем се замонашио и којем је завештао своју имовину како би се манастир обновио. Сада и Нимфодора чини исто – пише тестамент у корист Ксиропотама који ће је хранити до смрти. Тестаментом манастиру поклања цркву Св. Николе са свим што јој, унутар и ван ње, припада, укључујући виноград и врт са воћњаком, кућу, виноград и воћњак у селу Изворо, кућу са приходима у Сидеракавсијама, као и удео у два рудника (τροχὸὶ ἐρυαστικοί), заједно са другим становницима.²⁵⁰⁸

У једној судској одлуци донетој у Солуну октобра 1404. године, помиње се, само као кџр, Вартоломеј Комис, зет Манојла и Марије Девлицин.²⁵⁰⁹ Он је, наиме, тада најпре заступао интересе своје таште, која је суду тужила манастир Дохијар, јер јој није исплаћивао приходе на име три аделфата на која је, после мужевљеве смрти,

²⁵⁰² *Leontiades*, *Tarchaneiotai*, 109; *Vatopedinus*, Ἀγιορετικὰ, 339.

²⁵⁰³ *Ibid.*, 338.

²⁵⁰⁴ *Pavlikianov*, *Aristocracy*, 146.

²⁵⁰⁵ PLP no. 30092.

²⁵⁰⁶ *Actes de Lavra III*, 159, 174.

²⁵⁰⁷ PLP no. 20781.

²⁵⁰⁸ *Actes de Xéropotamou*, 216–218; *Laiou*, *Role of the Women*, 246.

²⁵⁰⁹ PLP no. 92399.

имала право. Наиме, још је Манојло Девлицин, њен супруг, завештао Дохијару једно имање у Ермилији на Халкидикију у замену за поменута три аделфата.²⁵¹⁰ Суд је овом приликом пресудио у њену корист.²⁵¹¹ У другом акту, из децембра 1419. године, архонт Вартоломеј Комис и његова супруга Теодора су, пошто су примили извесну суму од Дохијара, потврдили манастиру право на Ермилију.²⁵¹² Он се, коначно, поново помиње, овога пута опет само као кѓр, у још једној судској одлуци, у којој солунски митрополит Симеон, такође децембра 1419. године, најпре изложивши историјат сукоба две стране, потврђује овај њихов споразум.²⁵¹³

У синодалном документу из октобра 1400. године помињу се синови извесног свештеника Пепагомена, Пепагомен²⁵¹⁴ и Хрисовергис.²⁵¹⁵ Они су, услед тешких прилика, били приморани да заложу кућу и цркву посвећену великомученику Теодору Влахопулу монасима оближњег манастира (τῷ καθίσματι) Христа Филантропа званог Филантропиновог (τοῦ Φιλανθρωπηροῦ) за 50 перпера. Претходно су своју имовину завештали јеромонаху Макарију за 22 перпере, али је тај споразум отказан и браћа Пепагомени су му вратили новац. Нови споразум предвиђао је да манастир постане власник половине куће и цркве и обезбеди помен ако старији брат, Хрисовергис, умре. Ако умре његов брат, онда ће сва имовина припасти њему, а монасима ће се вратити 50 перпера. Ако би, међутим, по Хрисовергисовој смрти, његов брат пожелео да откупи и његов део имовине, манастир је требало да му исплати половину цене имовине и тако остане власник читаве куће и читаве цркве.²⁵¹⁶

Радослав Сабља,²⁵¹⁷ Србин који је био у служби византијских царева Андроника IV и Јована VII Палеолога, био је ктитор манастира Св. Павла на Св.

²⁵¹⁰ О поседима породице Девлицина cf. *Oikonomidès*, *Deblitzenoi*, 176–98; *Necipoğlu*, *Byzantium*, 57, 58.

²⁵¹¹ *Actes de Docheiariou*, 268.

²⁵¹² *Ibid.*, 291–2.

²⁵¹³ *Ibid.*, 296.

²⁵¹⁴ PLP no. 22348.

²⁵¹⁵ PLP no. 31100.

²⁵¹⁶ ММ II 443–444; *Darrouzès*, *Regestes* no. 3170. Cf. *Necipoğlu*, *Byzantium*, 171.

²⁵¹⁷ PLP no. 24781; уп. поглавље Οἰκέτοί.

Гори.²⁵¹⁸ Повеље царева Андроника IV из 1378. и Јована VII Палеолога из 1405. године сведоче да је Сабља овом манастиру поклонио половину своја два села у Каламарији.²⁵¹⁹ Друга половина ових села најпре је требало да припадне Радослављевим синовима, Дуки и Ласкарису, а после њихове смрти манастиру.²⁵²⁰ Јован VII је поново октобра 1406. године, након Радослављеве смрти, још једном потврдио манастиру поменуте поседе,²⁵²¹ а исто је, септембра 1419. године, учинио и деспот Андроник Палеолог.²⁵²²

Андроник Тарханиот Филантропин,²⁵²³ сенатор и царев οἰκέτορ, желео је да постане монах у Ватопеду, али се на путу за Свету Гору разболео и убрзо по свом доласку у овај монашки центар умро. Није имао деце, па је своју имовину, коју је стекао старањем и добротинствима светог цара, али и служећи му (ἀπὸ τε προμηθείας καὶ ὑπηρετημάτων καὶ εὐεργεσιῶν ὧν εἶχε παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν), завештао, по трећину, рођацима, царској благајни (βεστιάριον) и Ватопеду. Сигилионом цара Манојла II објављеном после 1414. године потврђена су права Ватопеда на Филантропинову имовину.²⁵²⁴ Претпоставља се да је део имовине завештан Ватопеду у замену за аделфат, пошто је, према документу, Андроник намеравао да се тамо постриже за монаха.²⁵²⁵

Случај болесне Ирине Апокавхисе, рођаке царевог οἰκέτορ Димитрија Вулотиса, пример је преноса улоге породице у контексту старања о остарелим и болесним члановима на манастир. Ирина је, наиме, најпре сву своју имовину завештала зету Вулотису, али се пред смрт повукла у манастир Св.

²⁵¹⁸ О манастиру Св. Павла, другој значајној српској обитељи на Атосу, уп. *Г. Суботић*, *Обнова манастира Св. Павла у XIV веку*, ЗРВИ 22 (1983) 207–258.

²⁵¹⁹ *Binon*, *Xéropotamou et Saint-Paul*, 263–265, 284–286.

²⁵²⁰ *Ibid.*, 278–281; *Chrysochoidis*, *Κατάλογος*, 276–277.

²⁵²¹ *Binon*, *Xéropotamou et Saint-Paul*, 286–287; *Dölger*, *Schatzkammern*, 119–120; *Chrysochoidis*, *Κατάλογος*, 259.

²⁵²² *Binon*, *Xéropotamou et Saint-Paul*, 292–293 (који је приписује деспоту Јовану VIII); *Dölger*, *Schatzkammern*, 86–87; *Chrysochoidis*, *Κατάλογος*, 261.

²⁵²³ PLP no. 29754; уп. поглавље Οἰκέτορ и Сенатори.

²⁵²⁴ *Dölger*, *Schatzkammern*, 67–68.

²⁵²⁵ *Matschke*, *Ankara*, 201; *Pavlikianov*, *Aristocracy*, 146–147.

свештеномученика Кипријана и променила свој тестамент, оставивши имовину монахињама које су се старале о њој све до смрти.²⁵²⁶

Везивање архоната за одређене религиозне задужбине имало је за циљ и да истакне значај рода или породице истицањем знаменитих патронима. То је требало да нагласи континуитет између прошлости и садашњости, али и сродство са другим угледним породицама.

Јован Торницис Дука Анђео Палеолог Раул Ласкарис Асан,²⁵²⁷ рекло би се, бар по томе што је у свом потпису навео најпознатије византијске патрониме, аристократа, потписан је на овај начин на икони из XV века која се налази у манастиру Мега Спилеон у близини Калаврите.²⁵²⁸ Поред очигледне претенциозности, треба нагласити да су облици неких патронима, забележени на овом натпису, непознати из других сведочанстава. То се пре свега односи на облик *Τοριίτζης*.²⁵²⁹ То такође важи и за облик *Φιλανθρωπίος*. Могуће је, додуше, да су ова одступања од стандардних облика ова два патронима, посведочених у изворима, резултат рестаурације коју је средином XIX века обавио локални сликар.²⁵³⁰ Пападопулос је био мишљења да је ова личност била некадашњи архонт у Аркадији и да је био повезан са најистакнутијим породицама на царском двору, те да је са својим синовима, Манојлом и Димитријем, побегао царици Софији у Русију.²⁵³¹ Шмалцбауер га назива “последњим Торником”, наглашавајући да је род Торника успео да опстане, али да је, истицањем веза са осталим истакнутим породицама епохе, то било у међусобној вези са опадањем њиховог значаја пред сам крај Царства.²⁵³² Ипак, сама чињеница да је манастиру даровао икону такође сугерише да је деловао у маниру византијских аристократа као ктитор и приложник.

²⁵²⁶ MM II, 509–510; *Darrouzès*, Regestes, no. 3216; *Talbot*, Byzantine Family, 127; уп. поглавље *Οἰκεῖοι*.

²⁵²⁷ PLP no. 1502.

²⁵²⁸ *ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΥΚΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΡΑΟΥΛ ΛΑΣΚΑΡΗΣ ΤΟΡΝΙΤΖΗΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΟΣ Ο ΑΣΑΝΗΣ...*, *Soteriu*, 'Η εἰκὼν τοῦ Παλαιολόγου, 31.

²⁵²⁹ *Polemis*, Doukai, 104. *Schmalzbauer*, Tornikoi 133 n. 97 био је мишљења да овакав облик просто треба схватити као форму деминутива.

²⁵³⁰ *Polemis*, Doukai, 105.

²⁵³¹ *Papadopoulos*, Versuch, no. 193.

²⁵³² *Schmalzbauer*, Tornikoi 133–134.

Коначно, има примера и да су практични мотиви даривања манастира или цркава прерастали у покушаје да се из тог чина економски профитира.

Из једног синодалног документа из јануара 1401. године сазнајемо да је Ирина Палеологина²⁵³³ покренула парницу пред патријаршијским судом тражећи да се њен ујак Давид²⁵³⁴ и брат Андроник,²⁵³⁵ царев οἰκέλος, лише ктиторства над црквом Богородице Пречисте (τῆς Παναγίας τῆς Ἀμολύνοτυ) под оптужбом да су занемарили старање о цркви, за чије старање, плату свештеника и трошкове око осветљења, су били обезбеђени довољни проходи (τὴν κτηματικὴν ὑποστάσιν, ἀρκοῦσαν πρὸς τε λυχναψίαν τε καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ τοιοῦτου θείου ναοῦ καὶ πρὸς αὐτάρκειαν τοῦ ἐξυπηρετεῖσθαι μέλλοντος ἐν αὐτῷ ἱερέως). Андроник и монах Давид тврдили су, међутим, да је ктиторство над црквом само њима припадало, оптужујући Ирину да је неовлашћено на пашњаку посадила један виноград који је затварао улаз у цркву. Патријарх је наложио да се од почетка испитају τοῦ ναοῦ ἅπαντα δίκαια. Цркву је, иначе, подигао евнух Филиалит на земљишту које му је дала царева θεία, протовестијарија (τὴν πρωτοβεστιαρίαν), уз услов да после његове смрти црква припадне њеним наследницима, поменутом монаху Давиду и његовој сестри Теодори Палеологини.²⁵³⁶ Пошто је Теодора, потом, умрла, њена ктиторска права су припала њеној деци, Андронику и Ирени. Тако је, дакле, монах Давид поседовао половину права на цркву, а Андроник и Ирина по четвртину. Међутим, претходно је извесни покојни Пепагомен затворио пролаз између цркве и јавног пута. Патријарх је осудио отуђење освећене имовине и наложио Ирени да надокнади штету коју је нанела цркви. Патријарх је, стога, проценио да Ирина није починила никакав преступ, пошто јој је ујак продао овај пашњак. Она је била обавезна само да начини пролаз према цркви. На крају је Ирина оптужила ујака и брата да од цркве желе да начине амбар и предложила је да су у њој постави свештеник који ће истовремено служити и у цркви која се налазила на њеним поседима. Њени рођаци су, међутим, обећали да ће у цркви поставити другог свештеника, који ће у њој служити јутрења, вечерња и

²⁵³³ PLP no. 21355; *Papadopoulos, Versuch*, 160.

²⁵³⁴ PLP no. 21450; *Papadopoulos, Versuch*, 158.

²⁵³⁵ PLP no. 21431; уп. поглавље Οἰκέλοι.

²⁵³⁶ PLP no. 21378; *Papadopoulos, Versuch*, 159.

литургије сваке недеље и празника током читаве године, али и помене како покојних, тако и живих ктитора (μνημονεύειν ἐν αὐτῷ τοὺς τε κεκοιμημένους κτήτορας, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς ζῶντας), у овом случају Давида, Андроника, Ирине и њеног сина Алексија. Тако је патријарх на крају и пресудио.²⁵³⁷ Ово је, дакле, била породична религиозна задужбина, а синодална пресуда је спречила да се на њој економски профитира.²⁵³⁸ Овај документ нам, такође, саопштава, да су бар четири лица имала ктиторско право над црквом Богородице Пречисте: монах Давид, Андроник, Ирина и њен син Алексије. То би значило да су на ову вркву ктиторска права полагале три генерације. Локација ове цркве не може се одредити. Из документа сазнајемо да се налазила у близини поседа извесног покојног Пепагомена, али и поред јавног пута (τὴν δημοσίαν ὁδόν).²⁵³⁹

Алексије Палеолог,²⁵⁴⁰ овде поменути син Ирине Палеолог, по свој прилици је иста личност са Алексијем Палеологом који се помиње у два ранија синодална документа. Најпре је марта 1400. године Ирина Палеологина тужила свог сина и његовог таста Папиласа због врта у Еримијама (ἐν ταῖς Ἐρημίαις),²⁵⁴¹ иначе део свог мираза. Она му је, наиме, најпре продала овај врт, али су се тајно споразумели да она годишње добија 20 перпера, те да је не спречава ако би пожелела да га прода.²⁵⁴² Из синдалног документа из априла исте године сазнајемо да је Михаило Папалис затражио да се њговој ћерки Ирени надокнади, у непокретној имовини, мираз у вредности од 1000 перпера, јер је толико он, у новцу (κινητὰ πράγματα), дао свом будућем зету Алексију Палеологу, али га је овај, због тешких прилика, потрошио. пресуђено је у његову корист и предато му је све оно што је Ирина Палеологина сину дала у мираз од непокретне омовине: виноград са пашњаком и околном земљом, куће са двориштем, црквом која се налазила унутар њега и пекару (ἀμπέλιον μετὰ τῆς νομῆς

²⁵³⁷ ММ II 455–458; *Darrouzès*, Regestes no. 3182; *Ферјанчић*, Поседи, 161; *Thomas*, Private religious foundations, 268–269.

²⁵³⁸ *Necipoğlu*, Byzantium, 178–179.

²⁵³⁹ *Janin*, Églises, 164 био је мишљења да се црква, на основу тога што се у документу помињу један виноград и пашњак, налазила у ненасељеном делу града.

²⁵⁴⁰ PLP no. 21422.

²⁵⁴¹ Простор око манастира Константина Липса, cf. *Janin*, Constantinople, 324–325.

²⁵⁴² ММ II 368–369; *Darrouzès*, Regestes no. 3115.

καὶ περιοχῆς αὐτοῦ καὶ τὰ ὀσπήτια μετὰ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς περι(κε)κλει(σ)μένου θείου ναοῦ καὶ τῶ μαγκικικὸν ἔργαστήριον).²⁵⁴³

У синодалном документу из новембра месеца 1401. године се каже да су пре неког времена пред његову смерност патријарха приспели покојни Кавадин и његова супруга Кавадина који су Теологитисовом манастиру (τῷ τοῦ Θεολογίτου καθίσματι), како би тамо били сахрањени и помињани, завештали једну зграду. У оквиру ње се налазила и велика и знаменита (μέγας τε καὶ περιφανῆς) црква посвећена Св. Мученицима Христофору и Акилини.²⁵⁴⁴ Пошто је Кавадин умро, Теологитис и Кавадина продали су јеромонаху Макарију читав комплекс, осим једног стана и цркве. Макарије је срушио зграду и на том земљишту је засадио виноград. Међутим, на самрти је Кавадина поклонила цркву и стан митрополиту Мидије, признавши да је оно што је продато припадало цркви. Током истраге која је уследила, јеромонах Макарије донео је на увид једну стару хрисовуљу коју је извесном покојном паниперсевасту Тобру (Τόμπρος)²⁵⁴⁵ издао цар, поклањајући му зграде и цркву. На крају је Кавадина, под претњом да ће морати да врати 25 од 50 перпера забележених у уговору, то потврдила. Пошто су, тако, Теологитис и Кавадина продали једно свето добро, патријарх је наложио да се јеромонаху врати новац који је дао, а да се земљиште врати цркви.²⁵⁴⁶

Из синодалне одлуке из 20. октобра 1401. године сазнајемо да је Триакондафил Георгије,²⁵⁴⁷ најпре царев οἰκέϊος, иначе евнух, а потом монах Галактион, добио од монаха цариградског манастира Богородице Перивлепте један врт, без мишљења епископа, без судске одлуке и без претходне провере од стране синода, због неког дуга (εἰς χρεῖαν τινα). Галактион је требало да овај врт после извесног времена врати манастиру, а монаси су се обавезали да му током године држе 12 помена за душу, све док постоји манастир. Од тада је, међутим, прошло више од девет година, а овај Галактион и даље држи врт и убира приходе од њега.

²⁵⁴³ ММ II 375–377; *Darrouzès*, Regestes no. 3122; *Ферјанчић*, Поседи, 159; *Necipoğlu*, Byzantium, 170.

²⁵⁴⁴ *Janin*, Églises, 553.

²⁵⁴⁵ PLP no. 29067; уп. поглавље Архонти–титуле.

²⁵⁴⁶ ММ II 551–556; *Darrouzès*, Regestes no. 3239; уп. поглавље Οἰκέϊοι.

²⁵⁴⁷ PLP no. 29267; уп. поглавље Οἰκέϊοι.

Када је за то сазнао, патријарх је, наљутивши се због таквог споразума, констатовао да на њега нису имали право ни монаси нити Триакондафил, јер је најбезбожније убирати камату од онога што припада Богу (ἀπὸ τῶν θείων), пошто је то забрањено Св. Писмом. Свој став, даље, патријарх поткрепљује и конкретним одредбама црквених сабора, васељенских и помесних. Тако једна одредба VII васељенског сабора (787) каже да, ако се нађе неки епископ или игуман да преда нешто што је од епископије или манастира неком архонту или другом лицу (εἰς ἄρχοντικὴν χεῖρα ἢ ἐρέρω προσώπῳ ἐκδιδοῦς), да се то поништи, пошто тако што може да се преда или клирицима или сељацима. Једна одредба Картагинског сабора, потом, забрањује да се архонтима додељују црквени или манастирски поседи. Патријарх је најпре одлучио да Галактион треба да врати манастиру не само врт, већ и приходе које је од њега до тог тренутка убирало. Нешто касније је променио одлуку, па је Галактион требало да задржи новац који је прелазило продајни износ врта. Ако је износ био нижи, манастир је требало њему да надокнади новчану разлику.²⁵⁴⁸ Из синодалне одлуке нису сасвим јасни разлози због којих је овај манастирски врт дат Триакондафилу. Јасно је само да је у питању био некакав манастирски дуг према овом архонту, као и да је он убирало камату, иако се не види од кога, што је било забрањено Св. Писмом и каснијим црквеним канонима.²⁵⁴⁹

Није, такође, јасно да ли је овај манастирски дуг према Триакондафилу Галактиону имао неке везе са, по свој прилици, његовим далеким претком из XI века. Тек, манастирску цркву је подигао цар Роман III Аргир (1028–1034) пошто је најпре, након свог неуспешног похода у Сирији (1030), τὸν οἶκον τοῦ Τριακονταφύλλου ἐξωνησάμενος²⁵⁵⁰ у западном делу Цариграда, желећи да подигне грађевину која по својој величанствености неће заостајати за Јустинијановом црквом. Јован Скилица бележи да је цар Аргир је у овом манастиру и сахрањен, што је био случај и са њеним другим добротвором, Нићифором Вотанијатом. Током XI и XII века манастир је учествовао у збивањима везаним за проблем богумила. Манастир је обновио

²⁵⁴⁸ ММ II, 535–540; *Darrouzès*, Regestes, no. 3231.

²⁵⁴⁹ *Matses*, Τόκος, 81–82.

²⁵⁵⁰ Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum, ed. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 1973, 884.

Михаило VIII Палеолог и он игра значајну улогу током епохе Палеолога, надживевши сам пад Цариграда 1453. године.²⁵⁵¹ Да је манастир очувао своју раскош и у XV веку, сведоче руски ходочасници и Руј Гонзалес де Клавихо.²⁵⁵²

Никола Макродука,²⁵⁵³ царев οἰκέτορ и зет извесног Лава Моде, од таста је наследио половину ктиторских права на цркву Св. Мученика Теодора у Палеокастру на Лемносу, коју је покојни Мод обновио и која је, тако, постала његово наследство (ἀνεκτήσθη καὶ ἦν γονικόθεν ἀνήκων). Друга половина ктиторских права припала је покојном великом стратопедарху Астрасу. Како се, међутим, он о цркви уопште није старао, а како се она налазила у тако страшном стању да је постојала опасност да се потпуно сруши, Макродука је Астрасу за ту другу половину ктиторских права исплатио 20 перпера. Потом се сам побринуо за цркву, поставио је у њој свештеника и о њој се од тада непрестано стара. У међувремену је царев зет Астрас, син покојног великог стратопедарха Астраса, сматрајући да има право на половину ктиторских права на цркву, одлучио да је завешта по свој прилици чувеном цариградском манастиру Богородице Евергетиде, покупавајући да оспори Макродукина права на целу цркву тврдњом да је овај прекршио патријархову забрану о продаји црквене имовине. Како се ни Евергетидски манастир ни Астрас нису старали о цркви, патријарх је одлучио да Макродуки додели ктиторска права над њом, не и само цркву, пошто је то било супротно канонима.²⁵⁵⁴

Једна синодална одлука из октобра 1399. године бележи да је китор цариградског манастира Св. Мамаса био Никола Софијан.²⁵⁵⁵ Наиме, у њој се каже да је Манојло Палеолог Раул продао манастиру Св. Великомученика Мамаса у Цариграду једну њиву, иначе породично наслеђе, величине 44 модија, за 800 перпера, која је измерена и процењена од стране државних експерата (παρὰ τῶν εἰδημόνων εἰς ταῦτα τῆς πολιτείας). По патријарховом налогу је тадашњи велики хартофилакс, а сада

²⁵⁵¹ Janin, *Églises*, 227–229. Манастир Богородице Перивлепте додељен је 1643. године Јерменима за њихову патријаршију, када и мења име у манастир Св. Ђорђа у Псаматији или Сулуманастир (ODB, 1629 (A. M. Talbot, A. Cutler)).

²⁵⁵² Majeska, *Russian Travelers*, 276–283; Clavijo, 31–34.

²⁵⁵³ PLP no. 16399; *Polemis*, Doukai, 209; уп. поглавље Οἰκέτορ.

²⁵⁵⁴ MM II, 322–323; *Darrouzès*, *Regestes*, nos. 3068, 3082; *Thomas*, *Private religious foundations*, 267.

²⁵⁵⁵ PLP no. PLP no. 26412; уп. поглавље Οἰκέτορ.

епископ Готије, Јован Оловол, требало да се постара да права Манојлове супруге, која је у том тренутку била малолетна, буду заштићена. Њу је тада, из тог разлога, заступао отац, Манојлов таст, Макродука. Манојло је намеравао да са читавим својим покућством (πανοικί) напусти Цариград, али га је у томе спречио цар Манојло II. Међутим, царев οἰκέτορ, Никола Софијан, којем је у међувремену поверено ктиторство над манастиром (τὴν κτητορείαν ἐμπιστευμένος), подстакнут пријатељством према Манојлу, понудио је да му врати њиву и да овај задржи и део новца који је за њу, приликом продаје, примио. Са друге стране, Манојло се жалио да уопште није ни добио свој део новца од продаје ове земље, пошто му га је таст исплаћивао месечно. Манојло, такође, Софијана назива оцем (τῷ πατρί μου, τῷ Σοφιανῷ). Софијан је, иначе, био ὁ τὴν ἐφορείαν ἀνηρημένος σεβασμίας ταύτης μονῆς. Услед свега тога, монаси су одлучили да патријарху поднесу жалбу. Уз присуство многих црквених архоната и после неколико сучељавања између Манојла Палеолога Раула и Николе Софијана, патријарх је одучио да потврди претходну продају њиве, поновивши претњу изопштењем ако то неко буде нарушио.²⁵⁵⁶

Софијан се као ктитор помиње и у једној заклетви монаха Гаврила из марта 1401. године. У тексту овај монах исповеда да, пошто су многи неки против њега говорили патријарху, због чега су и изгласали његово отпуштање из свештенства, на захтев најчаснијих црквених архоната и господара и ктитора (τοῦ αὐθέντου μου καὶ κτητορός μου), царевог οἰκέτορ, Николе Софијана, тражи да му се опрости и обећава пред његовом великом светошћу да ће, најпре, бити послушан игуману, те да неће напуштати манастир без његовог знања, већ ће се са покајањем држати у скромном владању (ἐν σεμνῇ πολιτείᾳ καὶ καταστάσει), даље од опијања, како унутар, тако и ван манастира, као и даље од седења са другима (συγκαθισμοῦ), безобразлука и сваке друге непажње.²⁵⁵⁷

Овај документ нам представља Николу Софијана у улози ефора. Ефор је, посведочено је у изворима од X века па надаље, заправо био световни управитељ манастира, који је био одговоран за његове економске послове. Ефору је додељивано

²⁵⁵⁶ ММ II, 304–312; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3067, no. 3076; *Necipoglu*, *Byzantium*, 174–175.

²⁵⁵⁷ ММ II, 463; *Darrouzès*, *Regestes*, no. 3188.

китортсво над манастиром и његовом имовином и овај је требало да га штити и заступа манастирске интересе. Учествовао је, такође, и у бирању игумана, а имао је власт и да га смени. Сам термин често је еуфемизам за харистикара, који је уживао економски профит од манастира.²⁵⁵⁸

Најранија историја манастира Св. Мамаса у Цариграду је, због природе извора који о њој приповедају, и даље опскурна. Ипак, верује се да је прву цркву манастира, који се налазио у југозападном делу Цариграда, поред капије Ксилокерка (данашња Београдска капија), основао *epi tou koitonos* Јустинијана I, а нешто касније обновила Гордија, сестра цара Маврикија. Тамо је овај цар и сахрањен, заједно са женом и децом. Зна се да је тамо једно време, у притвору, почетком IX века, боравио Теодор Студит. До тада је манастир већ постао царски, што потврђује одлука Романа I Лакапина да се гробови цара Маврикија и његове породице преместе у цареву задужбину Мирелеон.²⁵⁵⁹ Према подацима које нам пружа манастирски типик, пљачка његових многоборјних харистикара довела је манастир до ивице пропасти. Георгије Кападокијац, управник царске ризнице Манојла I Комнина, успео је да дође у посед манастира и обезбеди патријархову потврду о манастирској независности. Ангажовао је и Атанасија Филантропина, економа царског манастира Христа Филантропа, да надгледа обнову манастира, а он је саставио и први манастирски типик 1158. године. Атанасије је 1171. године, из предострожности, повукао оригинални типик, инвентар и различите оснивачке привилегија Св. Мамаса и ставио их на чување у манастир Христа Филантропа. Неколико дана касније, сачињен је тзв. друга *σπείρα* како би се претходни чин констатовао.²⁵⁶⁰ Знамо, даље, да је цар Исак II Анђео обновио манастир и том приликом је глава Св. Мамаса из Кападокије донесена у манастир. Латини су је 1209. године однели у Француску. Јован Кантакузин је размишљао да се, 1350. или 1351. године, повуче у манастир Св. Мамаса.²⁵⁶¹

²⁵⁵⁸ ODB, 707–708 (A. Kazhdan, A. M. Talbot).

²⁵⁵⁹ Janin, *Églises*, 326; Grierson, *Tombs and Obits*, 28–29; BMFD, 973.

²⁵⁶⁰ Janin, *Églises*, 327–329; BMFD, 974.

²⁵⁶¹ Janin, *Églises*, 329–330.

Димитрије Палеолог Калист²⁵⁶² је октобра 1400. године пред патријаршијским судом тужио монахиње манастира Богородице званог Евергетиде Севастократорисе,²⁵⁶³ тврдећи да је његов покојни отац, који је имао ктиторска права над манастиром, обезбедио један аделфат. Димитрије је требало да наследи аделфат, али га је његова мајка продала манастиру. Како Калист није имао никаквих доказа за своју тврдњу, монахиње су испитане под претњом изопштења. Оне су изјавиле да је покојни Палеолог, ефор манастира, тврдио како му манастир, на име пореза на вино (βουτζιατικόν) дугује износ еквивалентан једном аделфату. Он је износ примао док је био жив, а потом и његова жена, док га није продала. Патријарх је пресудио у корист манастира.²⁵⁶⁴

Октобра месеца 1400. године пекар Манојло Хрисовергис тужио је монахиње манастира Кира Марта. Он је, наиме, три године раније, од монахиња купио једну кућу, која се налазила у манастирском дворишту, близу цркве Св. Ђорђа, за 14 перпера, што је била цена коју су утврдили експерти. Он се обавезао да ће за њу плаћати годишњи порез. Ако он и његова жена, после њихове смрти, не буду имали живе деце, кућа је требало поново да припадне манастиру, а новац дат за њу требало је да им обезбеди сахрану и обичајене молитве за упокојене. Како је, у међувремену, због ратних прилика, осиромашео, Хрисовергис је затражио да за своје потребе поново прода кућу. Пошто су све тачке претходног уговора са монахињама биле поштоване, патријарх је Хрисовергису дао дозволу да прода кућу.²⁵⁶⁵

Имућни архонти су сопственим економским средствима често помагали и подупирали функционисање градова или области у којима се њихово битисање препознавали као истакнуто из неког разлога те су, тако, често предузимали и јавне радове.²⁵⁶⁶ Тако из једног сачуваног натписа сазнајемо да је Манојло Вријеније Леонтарис²⁵⁶⁷ 1438. године о сопственом трошку обновио капију Пиги, тј.

²⁵⁶² PLP no. 21457.

²⁵⁶³ Cf. *Janin, Églises*, 191–192.

²⁵⁶⁴ ММ II, 430–431; *Darrouzès, Regestes*, no. 3161; *Живојиновић*, Аделфати, 262; *Ферјанчић*, Поседи, 160.

²⁵⁶⁵ ММ II, 441–442; *Darrouzès, Regestes*, no. 3169.

²⁵⁶⁶ *Kiousopoulou, Βασιλεύς*, 57.

²⁵⁶⁷ PLP no. 14682; уп. поглавља Οἰκεῖοι и Сенатори.

Селимвријску капију у Цариграду. На јужној кули капије, са стране која гледа ка граду, сачуван је натпис:

Ἀνεκαινίσθη ἡ θεόστατος πύλη αὕτη
τῆς Ζωοδ(ό)χου Πηγῆς διὰ συνδρομῆς καὶ
ἐξόδου Μανουῆλ Βρυεννίου τοῦ Λε-
οντάρη ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν εὐ-
σεβῶν βασιλέων Ἰωάννου καὶ Μαρίας
τῶν Παλαιολόγων, ἐν μηνὶ μαΐῳ [Ἰνδικτῶν]ος α' ἐν ἔτει ,ςϠμστ'.²⁵⁶⁸

У овом контексту свакако треба поменути и Манојла Палеолога Јагариса,²⁵⁶⁹ који је предузео обнову бедема у време последње опсаде Цариграда и био је оптужен да је отео државни новац.²⁵⁷⁰

Доброчинство једног од њих, међутим, овековечено је у стиховима које је оставио Јован Хортазмен. Георгије Гуделис²⁵⁷¹ се, каже Хортазмен, постарао да не само за живота стекне углед (εὐδοξίας ἐμέλησεν), већ да и после смрти буде славан. Јер, пошто се најпре својим начином живота (πολιτείας), како у приватним, тако и у јавним стварима (ἐν τε ἰδιωτικοῖς καὶ δημοσίοις πράγμασι), а није могуће описати великодушност његове мисли, показао као неко ко је водио добар живот, потом је и своју кућу предао Христу за болницу за сиромашне, чиме је себи обезбедио спасење и вечну славу после смрти. Тако се, као веран и добар управник (πιστόν τε καὶ φρόνιμον οἰκονόμον), како је рекао Христос у јеванђељу, определио за највећу од врлина, тј. човекољубље према онима који су у нужди или боље рећи љубави према ближњем (τὴν ὑψηλοτέραν τῶν ἀρετῶν, τὴν περὶ τοὺς ἀσθενοῦντας φιλανθρωπίαν ἢ, μάλλον εἶπεῖν, τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην). Такав човек, такав архонт (τοῦτ' ἀνὴρ, τοῦτ' ἄρχων)! И управо таквом човеку припада част великог цара, заслужена врлином (δι' ἀρετὴν ἀξιούμενον τῆς παρὰ τοῦ μεγίστου βασιλέως τιμῆς). Често се богатство и моћ везују код ништавних међу људима и неке међу њима је срећа (Τύχης) на врхунцу уништила. Јер, врлина, најчасније добро људи, не долази од среће, већ од

²⁵⁶⁸ Janin, Constantinople, 257.

²⁵⁶⁹ PLP no. 7810→92054; уп. поглавље Сенатори.

²⁵⁷⁰ Melville-Jones, *Seven Accounts*, 12–41.

²⁵⁷¹ PLP no. 4334→91696; уп. поглавља Οἰκείοι, Сенатори и Архонти-титυλε.

човекове слободе избора. Онај који је поседује, уистину заслужује да се назива архонтом (τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἄρχοντος).²⁵⁷² Осим тога, милост и саосећање са немоћнима највеће су врлине које је и сам Господ, наш образац и узор, речју и делом сведочио. Раније је Гуделис, захваљујући овлашћењима која му је доделио највећи цар, делио правду грађанима (πρότερον τοῖς πολίταις βραβεύων τὰ δίκαια διὰ ἐκ τοῦ μεγίστου βασιλέως σοι δεδομένης ἀρχῆς), увек сачувавши чисте руке и срце. Сада на други начин служи грађанима који се пате у немоћи, чиме је с правом заслужио похвале од свих. Обиље његових добрих дела оправдава дужину писма које му Хортазмен упућује. Доброћудна публика ће прихватити добру намеру писца (παρ’ ἀκροαταῖς εὐγνώμοσι λόγον ὑπέχοντες). Јер врлина треба не само да се воли, већ и да јој се диви и да се слави.²⁵⁷³

Гуделис није био усамљени пример добротинитеља. То је била и Теодора Кантакузина Комнина, ἡ δέσποινα τῆς Ἀνατολῆς (1351–1390).²⁵⁷⁴ Теодора је била ћерка севастократора Нићифора Кантакузина и супруга Алексија III Комнина. После мужевљеве смрти, 1390. године, вратила се у Цариград, замонашила се под именом Теодосија. Знамо да се упокојила пре 1400. године.²⁵⁷⁵ Из једног документа из јуна 1400. године сазнајемо да је покојна монахиња Теодосија Кантакузина, још док је била трапезунтска царица (εἰς τὴν τῆς Ἀνατολῆς ἀρχὴν τε καὶ αὐθεντεῖαν ἔτι εὐρισκομένη) послала својој рођеној сестри, царици (πρὸς τὴν αὐτίδιμον ἐκείνην καὶ ἁγίαν μου δέσποιναν, τὴν αὐταδέλφην αὐτῆς), којој документ не бележи име,²⁵⁷⁶ одређени износ у перперама како би за њу купила одређене поседе да их користе они којима је то потребно, а који су из Трапезунта долазили у Цариград, а пошто се после извесног времена и сама вратила у Цариград и замонашила се, чинећи дело подједнако царско и племенито, и све своје напоре усмерила је ка подизању ксенона,

²⁵⁷² Chortasmenos, 157.

²⁵⁷³ Ibid., 158–159.

²⁵⁷⁴ PLP no. 12068.

²⁵⁷⁵ Nicol, Kantakouzenos, 143–146.

²⁵⁷⁶ Њен идентитет није решен. Nicol, Kantakouzenos, 144 n. 21 предложио је да је у питању царица Јелена Кантакузина Палеологина, али да се израз “сестра” односи на духовно сродство, будући да је и она постала монахиња. То се не чини убедљивим, јер је термин αὐταδέλφη прилично конкретан и означава рођену сестру.

његових поседа и прихода, и додељивала је приходе манастирима и црквама. Сада, пошто је умрла, монахиња Марта Канавина враћа ксенону један врт у Вланги који су она и њен покојни муж Нил добили на коришћење уз обавезу да се врт по њиховој смрти врати у посед ксенона.²⁵⁷⁷

У библиотеци Екуменске патријаршије у оквиру које су се налазили и рукописи манастира Св. Тројице Теолошке школе у Халки, налазило се и једно четворојеванђеље, које носи датум 14. јули 1403. године, 11. индикта.²⁵⁷⁸ Ову белешку је, по свој прилици, записао Јоасаф, јеромонах чувеног цариградског манастира τῶν Ὀδηγῶν, који се налазио источно од Св. Софије, близу зидина са стране Марморног мора.²⁵⁷⁹ После белешке, у десној колони истог листа, записани су стихови који саопштавају да је архонт Георгије Апокавк²⁵⁸⁰ даровао знаменитој цркви Св. Богородице Влахернске у Цариграду једно четворојеванђеље и оловни кров. Оба ова дара Апокавк прилаже због ἄνω χάριν, τῶν παισμάτων χάριν γε τῶν ἐν βίῳ, ᾧ δοθείη γε πρὸς Θεοῦ σ(ωτη)ρία καὶ λαμπρότης βίου τε καὶ εὐθυμία. Писац ових стихова, који је вероватно и песник, обасипа Георгија Апокавка ласкавим речима и означава га као човека двора (ἀνακτόρων οἴκοις τε διαιτωμένου) и пријатеља владара (φίλου κρατούντων ἀσφαλοῦς καὶ γνησίου).²⁵⁸¹ Њихов издавач, пак, верује да нема сумње да је овај архонт био потомак чувеног великог дукса Алексија Апокавка († 1345) и верује да других података о њему нема. Приклађа се, притом, мишљењу, које је изнео О. Тафрали, да дукс Георгије Апокавк, који је уз помоћ деспота Манојла обновио једну кулу на северном делу бедема Солуна, како је поменуто у једном натпису,²⁵⁸² није идентичан архонту Апокавку, дародавцу Влахернске цркве, јер је сам деспот Манојло идентификован са Манојлом, братом Теодора Анђела и деспотом у Солуну у периоду између 1230–1232. године.²⁵⁸³ Међутим, изнета је и друга, чини се сасвим оправдана претпоставка, да је деспот који се помиње у натпису заправо

²⁵⁷⁷ MM II 394–395; *Darrouzès*, Regestes no. 3137.

²⁵⁷⁸ *Politis*, Schreiberschule, 31–32.

²⁵⁷⁹ *Ibid.*, 19, 26.

²⁵⁸⁰ PLP no. 1181.

²⁵⁸¹ *Politis*, Schreiberschule, 32. О цркви cf. *Janin*, Églises, 169–179.

²⁵⁸² „[Σθέν]ε] Μανουήλ τοῦ κρατίστου δεσπότηу ἤγειρε τόνδε πύργον <αὐ> [σὺν] τῷ τειχίῳ Γεώργιος δοῦξ Ἀπόκαυκος ἐκ βάρων Σθέν]ε] Μανουήλ τοῦ κρατίστου [δεσπότηу]“, *Tafrali*, Topographie, 44.

²⁵⁸³ *Tafrali*, Topographie, 45; *Politis*, Schreiberschule, 32.

Манојло Палеолог, будући цар, који је као деспот управљао Солуном у периоду између 1369. и 1373. године.²⁵⁸⁴ На тај начин је хронолошки могуће да се идентификује и са великим друнгаријем Георгијем Дуком Апокавком, који је поменут у споразуму између Јована V Палеолога са Млечанима из 1342. године.²⁵⁸⁵ У овом случају би и различите титуле, великог друнгарија и дукса, сугерисале да је у питању иста личност, с обзиром да су обе биле војног карактера.²⁵⁸⁶

Верује се да је дрвени кров монемвасијске митрополитске цркве посвећене Путу на Голготу (Ἐλκομένου Χριστοῦ) подигао истакнути морејски архонт Никола Евдемоноиоанис.²⁵⁸⁷ Забележено је, наиме, да је априла 1419. године испословао дозволу да увезе 400 дебала дрвне грађе са Крита у Мореју, како би изградио цркву.²⁵⁸⁸ Црква је све до XVI века имала дрвени кров.²⁵⁸⁹ Осим тога, на једном везу из 1407. године забележено је да је “Δέσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Νικολάου τοῦ Εὐδαίμονοῦ Ἰωαννου ἅμα συμβίῳ καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀμήν. Ἔτους ,ςϗϵ ’” био његов поклон некој, логично је, локалној цркви. Први део натписа на везу помиње Јосифа из Ариматеје који је Христово тело са Крста обавио у чисто платно и, заједно са мирисима, положио у припремљен гроб.²⁵⁹⁰ Како се сам натпис заснива на две химне које су биле саставни део ритуала прославе Великог Петка и Велике Суботе, а с обзиром на саму посвету митрополитске цркве у Монемвасији, могуће је да је овај вез био дар овој цркви, што, опет, потврђује претпоставку Х. Калигас да је Евдемоноиоанис био њен ктитор.

Коначно, један архонт, по имену Матеј Анђео Палеолог Калодиикит,²⁵⁹¹ полонио је негде током XV века један рукопис манастиру Св. Јована Продрома крај Сера.²⁵⁹² Ништа друго о овој личности није познато.

²⁵⁸⁴ *Spieser*, *Inscriptions*, 177; PLP no. 1182.

²⁵⁸⁵ ММ III, 114; PLP no. 1183.

²⁵⁸⁶ О титулама великог друнгарија и дукса cf. ODB 695 (*A. Kazhdan*), 663 (*E. McGeer*); уп. поглавље Архонти–титуле.

²⁵⁸⁷ PLP no. 6223; уп. поглавља Цареви рођаци и Посланици.

²⁵⁸⁸ *Thiriet*, *Régestes*, II, no. 1734; *Kalligas*, *Μονεμβασία*, 222.

²⁵⁸⁹ *Kalligas*, *Μονεμβασία*, 222, n. 90.

²⁵⁹⁰ *Schlib*, *Embroidered Aëres and Epitaphioi*, 347.

²⁵⁹¹ PLP no. 10542.

Треба нагласити да извори не доносе много података о односу солунских архоната према религиозним задужбинама у граду. Знамо да је Алексије Анђеο Φιλανтроπιν²⁵⁹³ 1389. године поклонио солунском манастиру Неа Мони²⁵⁹⁴ мали манастир (μονύδριον) Св. Фотија.²⁵⁹⁵ Он се, наиме, споразумео са Турцима око манастира и друге своје имовине.²⁵⁹⁶ Археолошка истраживања показала су да ни нема трагова било какве велике градитељске активности у Солуну или околини после 1380. године.²⁵⁹⁷ Могуће је и да су многе цркве и манастири били уништени током прве турске владавине градом (1387–1403).²⁵⁹⁸

Знамо такође да је извесна Марија Агиоритиса, од богатства услед неприлика сведена на потпуно сиромаштво, у немогућности да се о њој стара, поклонила 1420. године келију (κελλύδριον) 40. мученика, коју је наследила, манастиру Св. Дионисија на Св. Гори. Она је то учинила како се келија не би потпуно срушила, пошто се налазила у веома лошем стању, и пошто је, претходно, покушала да нађе неког побожног појединца како би се о њој старао. Келија се налазила у четврти Омфал, југоисточно од старе јеврејске четврти, близу велике улице (τῆς λεωφόρου μέσ(ον)) и припадала јој је једна оронула зграда, коју је Марија претходно купила на основу права заједничке имовине.²⁵⁹⁹

²⁵⁹² “Τὸ παρὸν βιβλίον προσυνέχθη τῇ σεβασμίᾳ μονῆ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ Μενουκαίως διακειμένη ἀπὸ τὸν ἐνδοξότατον ἄρχοντα κύρ Ματθαίου Ἄγγελου Παλεολόγου τὸν Καλοδιοίκητον”, *Guillou*, Archives de Saint-Jean-Prodrome, 191.

²⁵⁹³ PLP no. 29750; уп. поглавље Архонти Солуна.

²⁵⁹⁴ Cf. *V. Laurent*, Une nouvelle fondation monastique des Choumnos: la Néa Moni de Thessalonique, *REB* 13 (1955) 109–127.

²⁵⁹⁵ Actes de Lavra III, 119–121.

²⁵⁹⁶ Cf. коментар у Actes de Lavra III, 120.

²⁵⁹⁷ *Ch. Bakirtzis*, The urban continuity and size of late Byzantine Thessalonike, *DOP* 57 (2003) 35–64.

²⁵⁹⁸ *Balfour*, Symeon, 42.

²⁵⁹⁹ Actes de Dionysiou, 112–114. Издавачи су предложили идентификацију ове капеле са црквом Четрдесет светих која се помиње у Солуну у синодалном документу из 1400. године (MM II, 525), *ibid.*, 112.

Уместо закључка

Византијски архонти XV века били су, како се чини из анализе која претходи, заправо у највећој мери припадници 'старих' аристократских породица. Неки међу њима припадали су породицама које су још у првој половини XIII века чиниле ἡ μεγαλογενῆ σειρά καὶ χρυσῆ (Кантакузини, Филантропини, Тарханиоти, Каваларији, Раули).²⁶⁰⁰ Најближи цару били су његови рођаци, припадници царско–аристократских породица које су биле у сродству са Палеолозима, Асана и Кантакузина, али и Филантропина, Франгопула, Синадина, Астраса, те породица које су се више од једног века бавиле трговином, Гуделиса, Нотараса и Евдемоноиоаниса. Они се у изворима помињу једноставно термином који је означавао њихову родбинску везу са царем. Ништа друго им није било потребно. Остали архонти су настојали да стекну дворске титуле или неку административну (кефалија) или службу у дворској администрацији. Јер, како је то већ констатовано за период XIII и прве половине XIV, а што се итекако може уочити и током прве половине XV столеће, ако су рођење и крв могли бити довољни да се одреди нечији високи статус за оне који су били у круговима родбински повезаним са царем, што се више крећемо ка средњим слојевима друштва, све је више појединац зависио од царске наклоности, тј. служби и награда које му се додељују.²⁶⁰¹ Међу архонтима прве половине XV века највише је оних који се називају царевим οἰκεῖοι. Чини се да су οἰκεῖοι, цару на овај или онај начин блиски људи, пошто би формално добили ову квалификацију, заједно са њом добијали и одређену службу на двору, у администрацији или неку политичку дужност. Ова чињеница, као и чињеница да је релативно мали број архоната носио истакнуте дворске титуле, сугерише да ни до саме пропасти Царства није нестала једна од основних карактеристика аристократије током читаве његове историје – да чиновничка аристократија или аристократија служби не само да није била инфериорна у односу на аристократију која је то била на основу порекла, већ је сама

²⁶⁰⁰ Pachymérès, I, 93.

²⁶⁰¹ *Kyritses, Aristocracy*, 11–12.

представљала аристократију у најчишћој форми.²⁶⁰² Чини се, такође, и да је приступ двору тј. администрацији био најфункционалнији вид друштвене мобилности. Исто тако, изненађује мали број оних који се могу сматрати 'новом' аристократијом или новим богаташима, некадашњим *месима* који су постали имућни бавећи се трговином. Њихово присуство највидљивије је међу архонтима који су обављали посланичке задатке и то у највећој мери током владавине Јована VIII Палеолога, када је византијска дипломатија била можда и најактивнија.

Без обзира на чињеницу да су сведене потребе двора последњих Палеолога узрочно–последично резултирале поједностављењем његовог састава, чини се да су последњи цареви Палеолози настојали да се заштите и ограниче број оних који су заузимали највише положаје, тј. број и, у крајњој линији, порекло оних који су припадали њиховом најближем кругу. То, коначно, доводи до истог закључка до ког су дошли К.–П. Мачке и Ф. Тинефелд: византијску аристократију прве половине XV века нису чинили неки 'нови' аристократи који су то постали захваљујући бављењу трговином, већ су их чинили 'стари' аристократи који су почели да се баве предузетништвом, превасходно трговином и банкарством, пошто су изгубили земљишне поседе.²⁶⁰³

Коначно, основне карактеристике једног аристократе у Византији XV века нису се промениле у односу на оно што је још Георгије Острогорски закључио да су биле: он је био царски достојанственик или је обављао неку службу, имао је одређене земљишне поседе или неку другу врсту непокретне имовине, бавио се предузетништвом, што је нешто што постаје својствено аристократији од друге половине XIV века, био је високо образован, и, ако је то могао и био у прилици, био је китор неког манастира који је намеравао да начини својом породичном гробницом.²⁶⁰⁴

²⁶⁰² *Magdalino*, *Court Society*, 221.

²⁶⁰³ *Matschke*, *Tinnefeld*, *Gesellschaft*, 158–220, нарочито 389–390.

²⁶⁰⁴ *Ostrogorsky*, *Aristocracy*, 28–32.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Acconcia Longo, Versi di Ioasaf – *A. Acconcia Longo*, Versi di Ioasaf ieromonaco e grande protosincello in morte di Giovanni Notaras, *Rivista di Studi bizantini e neoellenici* 14–16 (1977–1979) 249–279.

Acropolites – Georgii Acropolitae Opera I–II, ed. A. Heisenberg, Leipzig 1903 (editionem anni MCMIII correctionem curavit P. Wirth, Stuttgart 1978).

Actes de Chilandar – Actes de Chilandar, Première partie: Actes grecs, publiés par *L. Petit*, BB 17 (1911).

Actes de Dionysiou – Actes de Dionysiou, ed. *N. Oikonomidès* (Archives de l’Athos IV), Paris 1968.

Actes de Docheiareiou – Actes de Docheiareiou, ed. *N. Oikonomidès* (Archives de l’Athos XIII), Paris 1984.

Actes de Esphigménou – Actes de Esphigménou, ed. *J. Lefort* (Archives de l’Athos VI), Paris 1973.

Actes d’Ivion III – Actes d’Ivion III, de 1204 à 1328, ed. *J. Lefort*, *N. Oikonomidès*, *D. Papachryssanthou*, *V. Kravari*, avec la collaboration de *H. Métrévéli*, (Archives de l’Athos XVIII) Paris 1994.

Actes d’Ivion IV – Actes d’Ivion IV, de 1328 au début de XVe siècle, ed. *J. Lefort*, *N. Oikonomidès*, *D. Papachryssanthou*, *V. Kravari*, avec la collaboration de *H. Métrévéli*, (Archives de l’Athos XIX) Paris 1995.

Actes de Lavra – Actes de Lavra I–IV, ed. *P. Lemerle*, *A. Guillou*, *N. Svoronos*, *D. Papachryssanthou* (Archives de l’Athos V), Paris 1970–79.

Actes de Pantocrator – Actes de Pantocrator, ed. *V. Kravari* (Archives de l’Athos XVII), Paris 1991.

Actes de Prôtaton – Actes de Prôtaton, ed. *D. Papachryssanthou* (Archives de l’Athos VII), Paris 1975.

Actes de Saint–Pantéléémôn – Actes de Saint–Pantéléémôn, ed. *P. Lemerle*, *G. Dagron*, *S. Ćirković* (Archives de l’Athos XII), Paris 1982.

Actes de Vatopédi – Actes de Vatopédi II, de 1330 à 1376, ed. *J. Lefort, V. Kravari, C. Giros, K. Smyrlis* (Archives de l’Athos XXII), Paris 2006.

Actes de Xéropotamou – Actes de Xéropotamou, ed. *J. Bompaire* (Archives de l’Athos III), Paris 1964.

Actes de Zographou – Actes de Zographou, *W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev*, BB 13 (1907).

Andrés, Catálogo – *G. De Andrés*, Catálogo de los Códices Griegos de la Real Biblioteca de Escorial, III, Madrid 1967.

Aggelopoulos, Γενεαλογικὸν δένδρον – *A. Aggelopoulos*, Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογένειας τῶν Καβασιλῶν, *Μακεδονικά* 17 (1977) 367–395.

Angold, Archons and Dynasts – *M. Angold*, Archons and Dynasts: Local Aristocracies and the Cities of the later Byzantine Empire, *The Byzantine Aristocracy IX to XIII centuries*, ed. *M. Angold*, London 1984, 236–253.

Asutay-Effenberger, Kloster des Prodromos – *Asutay-Effenberger N.*, Das Kloster des Ioannes Prodromos τῆς Πέτρας in Konstantinopel und seine Beziehung zur Odalar und Kasım Āga Camii, *Millennium* 5 (2008) 299–325.

Ataliates – Miguel Ataliates, *Historia*, ed. *I. Pérez-Martin*, Madrid 2002.

Badoer – Il libro dei conti di Giacomo Badoer (Constantinopoli 1436–1440), ed. *V. Dorini, T. Bertelè*, Roma 1956.

Balard, Romanie génoise – *M. Balard*, La Romanie génoise (XIIe–début XVe siècle), I–II, Rome–Genoa 1978.

Balfour, Symeon – *D. Balfour*, Politico–historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17 to 1429). Critical Greek Text with Introduction and Commentary, Wien 1979.

Barker, John VII – *J. W. Barker*, John VII in Genoa: a problem in late Byzantine source confusion, *OCP* 28 (1962) 213–238.

Barker, Manuel II – *J. W. Barker*, Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statemanship, New Brunswick, New Jersey 1969.

Bartusis, Kavallarioi – *M. Bartusis*, The Kavallarioi of Byzantium, *Speculum* 63/2 (1988) 343–350.

Batopedinus, Ἀγιορειτικά ἀνάλεκτα – *A. Batopedinus*, Ἀγιορειτικά ἀνάλεκτα, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 2 (1918) 449–452.

Batopedinus, Ἀγιορειτικά – *A. Batopedinus*, Ἀγιορειτικά ἀνάλεκτα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Βατοπεδίου, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 3 (1919) 326–339, 429–441.

Bees, Βυζαντινὰ ἐπιγραφαὶ – *N. A. Bees*, Βυζαντινὰ ἐπιγραφαὶ Γορτυνίας, BB 11 (1904) 63–72.

Bees, Συμβολὴ – *N. A. Bees*, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, Βυζαντίς 1 (1909) 191–332.

Bees, Κατάλογος – *N. A. Bees*, Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, Athene 1915.

Bees, Διορθώσεις – *N. A. Bees*, Διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις εἰς ἀφιερωτήριον τοῦ 1375 ἔτους πρὸς τὴν ἐν Μυστρᾷ Μονὴν τῆς Παναγίας τοῦ Βροντοχίου, Νέα Σιών 5 (1907) 241–248.

Belting, Mango, Mouriki, Pammakaristos – *H. Belting, C. Mango, D. Mouriki*, The Mosaics and Frescoes of Saint Mery Pammakaristos (Fethiye camii) at Istanbul, Washington D.C. 1978.

BF – Byzantinische Forschungen, Amsterdam.

Binon, Xéropotamou et Saint-Paul – *St. Binon*, Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de Saint-Paul de l'Athos, Louvain 1942.

Blanchet, Scholarios – *M.–H. Blanchet*, Georges–Gennadios Scholarios (vers 1400–vers 1472). Un intellectuel orthodoxe face à la disparation de l'empire byzantine, Paris 2008.

BMFD – Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments, ed. *J. Thomas, A. Constantinides Hero, G. Constable*, Washington DC 2000.

Bogiatzides, Χειλᾶδες – *I. Bogiatzides*, Οἱ Πρίγκηπες Χειλᾶδες, NE 19 (1925) 197–209.

Boissonade, Anecdota graeca – *J. Boissonade*, Anecdota graeca I–IV, Paris 1829–1833 (repr. Hildesheim 1962).

Boissonade, Anecdota Nova – *J. Boissonade*, Anecdota Nova, Paris 1844 (repr. Hildesheim 1962).

Божилев, Асеновци – И. Божилев, Фамилията на Асеновци (1186–1460), генеалогия и просопоγραφия, Софија 1985.

Branuses, Ἀνέκδοτος ὄρισμός – E. Branuses, Ἕνας ἀνέκδοτος ὄρισμός τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου καὶ τὰ προβλήματα του, Βυζαντινά 10 (1980) 349–359.

Branuses, Ἐγγραφα Πάτμου – E. Branuses, Βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου, I, Athene 1980.

Brayer, Lemerle, Laurent, Vaticanus latinus 4789 – E. Brayer, P. Lemerle, V. Laurent, Le Vaticanus latinus 4789. Histoire et alliances des Cantacuzènes aux XIVe–XVe siècles, REB 9 (1951) 47–105.

Бубало, Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας – Ђ. Бубало, Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας – Радослав Сабља, ЗРВИ 44 (2007) 459–463.

Bsl – Byzantinoslavica, Praha.

Byz. – Byzantion, Bruxelles 1924 sq.

BZ – Byzantinische Zeitschrift, München 1892 sq.

Calecas – Correspondance de Manuel Calécas, ed. R.–J. Loenertz, Vatican 1950.

Cant. – Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum I–IV, vol. I–III, ed. L. Schopeni, Bonnae 1828–1832.

Chatzidakis, Mistras – M. Chatzidakis, Mistras. The Medieval City and the Castle. A Complete Guide to the Churches, Palaces and the Castle, Athens 2005.

Chalc. – Laonici Chalcocandylae Historiarum Demonstrationes I–II, ed. E. Darkó, Budapestini 1922.

Chortasmenos – Johannes Chortasmenos (ca. 1370–ca. 1436/37). Briefe, Gedichte und Kleine Schritten. Einleitung, Regesten, Prosopographie, Text, ed. H. Hunger, Wien 1969.

Chrysoloras, Παλαιὰ καὶ Νέα Ρώμη – Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ Σύγκρισις Παλαιᾶς καὶ Νέας Ρώμης, PG 156, 23–54.

Chrysoloras, Σύγκρισις – Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ Σύγκρισις παλαιῶν ἀρχόντων καὶ νέου, τοῦ νῦν αὐτοκράτορος, ΠΠ III, 222–245.

Chrysostomides, Venetian Commercial Privileges – J. Chrysostomides, Venetian Commercial Privileges under the Palaeologi, Studi Veneziani 12 (1970) 267–356.

Chrysochoïdes, Κατάλογος – *K. Chrysochoïdes*, Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Παύλου. Κατάλογος τοῦ ἀρχείου, *Symmeikta* 4 (1981) 251–300.

Chrysochoïdes, Ἀνέκδοτη μονωδία – *K. Chrysochoïdes*, Ἀνέκδοτη μονωδία στὸν “οἰκεῖον” τοῦ αὐτοκράτορα Γεώργιο Καντακουζηνό, *Symmeikta* 5 (1983) 361–372.

Clavijo – Clavijo. Embassy to Tamerlane 1403–1406, trans. *G. Le Strange*, London 1928.

Comédie de Katablattas – Jean Argyropoulos, Comédie de Katablattas: invective byzantine du XVe siècle, ed. *P. Canivet, N. Oikonomidès*, Δίπτυχα 3 (1982–1983) 5–97.

Critobulos – Critobuli Imbriotae Historiae, ed. *D. R. Reinsch*, Berlin, New York 1983.

Cydonès – Démétrios Cydonès, Correspondance I–II, ed. *R. Loenertz*, Vatican 1956–60.

Cyriac of Ancona – Cyriac of Ancona. Later Travels, ed. *E. W. Bodnar, C. Foss*, Harvard University Press 2003.

Dąbrowska, Ought one to marry – *M. Dąbrowska*, Ought one to marry? Manuel II Palaiologos' point of view, *Byzantine and Modern Greek Studies* 31/2 (2007) 146–156.

Darrouzès, Lettres de 1453 – *J. Darrouzès*, Lettres de 1453, *REB* 22 (1964) 72–127.

Darrouzès, Ekthésis néa – *J. Darrouzès*, Ekthésis néa. Manuel des pittakia du XVe siècle, *REB* 27 (1969) 5–127.

Darrouzès, Regestes – *J. Darrouzès*, Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des patriarches, fasc. VI, Les regestes de 1377 à 1410, Paris 1979.

Delehaye, Deux typica – *H. Delehaye*, Deux typica byzantins de l'époque des Paléologues, Brussels 1921, 3–105.

Dennis, Manuel II in Thessalonica – *G. T. Dennis*, The Reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382–1387, Roma 1960.

Dennis, Byzantine–Turkish Treaty – *G. T. Dennis*, The Byzantine–Turkish Treaty of 1403, *OCP* 33, Fasc. 1 (1967), 72–88.

Dennis, Letters – The Letters of Manuel II Palaeologus, ed. *G. T. Dennis*, Washington 1977.

Dialogue – Manuel II Palaiologos. Dialogue with the Empress-Mother on Marriage, ed. *A. Angelou*, Wien 1991.

Dölger, Facsimiles – F. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München 1931.

Dölger, Schatzkammern – F. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegeln aus 10 Jahrhunderten, München 1948.

Dölger, Regesten – F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565–1453, 5. Teil – Regesten von 1341–1453, München, Berlin 1965.

DOP – Dumbarton Oaks Papers, Washington 1941 sq.

Drandakes, Κτιτορική ἐπιγραφή – N.B. Drandakes, Ἡ κτιτορική ἐπιγραφή ναΐσκου τοῦ Μυστρᾶ, ΕΕΒΣ 28 (1958) 362–366.

Ducas – Ducas, *Historia Turco–Byzantina (1341–1462)*, ed. *V. Grecu*, Bucharest 1958.

Ђурић, Сумрак – И. Ђурић, Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеолога, 1392–1448, Београд 1984.

Ecthesis chronica – S. Lampros, Ecthesis chronica, Amsterdam 1969.

ΕΕΒΣ – Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν, Athene.

ΕΗΒ – *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century*, ed. *A. E. Laiou*, Dumbarton Oaks Studies XXXIX, Washington D.C. 2002.

EO – *Échos d’Orient, Kadiköy (1897–1937); Bucarest (1938–1940).*

Etzeoglou, Églises de Mistra – R. Etzeoglou, Quelques remarques sur les portraits figurés dans les églises de Mistra, JÖB 32/5 (1982) 513–521.

Fassoulakis, Raoul–Ral(1)es – S. Fassoulakis, The Byzantine Family of Raoul–Ral(1)es, Athens 1973.

Ферјанчић, Деспоти – Б. Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1960.

Ферјанчић, Деспот Андроник – Б. Ферјанчић, Деспот Андроник Палеолог у Солуну, Зборник Филозофског факултета у Београду X–1 (1968) 227–235.

Ферјанчић, Међусобни сукоби – Б. Ферјанчић, Међусобни сукоби последњих Палеолога (1425–1449), ЗРВИ 16 (1975) 131–160.

Ферјанчић, Поседи – *Б. Ферјанчић*, Поседи припадника рода Палеолога, ЗРВИ 17 (1976) 127–164.

Ферјанчић, Оглед – *Б. Ферјанчић*, Оглед о парохијском свештенству у позној Византији, ЗРВИ 22 (1983) 59–118.

Ферјанчић, Савладарство – *Б. Ферјанчић*, Савладарство у доба Палеолога, ЗРВИ 24–25 (1986) 307–384.

Ферјанчић, Византинци у Србији – *Б. Ферјанчић*, Византинци у Србији прве половине XV века, ЗРВИ 26 (1987) 173–215.

Funeral Oration – Manuel II Palaeologus Funeral Oration on his brother Theodore, introduction, text, translation and notes by *J. Chrysostomides*, Thessalonike 1985.

Ganchou, Démétrius Paléologue Cantacuzène – *T. Ganchou*, Le mésazon Démétrius Paléologue Cantacuzène a-t-il figuré parmi les défenseurs du siege de Constantinople (29 mai 1453)?, REB 52 (1994) 245–272.

Ganchou, Sur quelques erreurs – *T. Ganchou*, Sur quelques erreurs relatives aux derniers défenseurs Grecs de Constantinople en 1453, *Θρησολόγια* 25 (1995) 61–82.

Ganchou, Autour de Jean VII – *T. Ganchou*, Autour de Jean VII: Lutttes dynastiques, interventions étrangères et résistance orthodoxe à Byzance (1373–1409), Coloniser au Moyen Âge, ed. *M. Balard, A. Ducellier*, Paris 1995, 367–385.

Ganchou, Hélène Notara Gatelioussaina – *T. Ganchou*, Hélène Notara Gatelioussaina d'Ainos et le Sankt Peterburg Bibl. Publ. Gr. 243, REB 56 (1998) 141–168.

Ganchou, Badoer et Batatzès – *T. Ganchou*, Giacomo Badoer et kyr Théodoros Batatzès *chomerchier di pesi* à Constantinople (flor. 1401–1449), REB 61 (2003) 49–95.

Ganchou, Rachat – *T. Ganchou*, Le rachat des Notaras après la chute de Constantinople ou les relations « étrangères » de l'élite byzantine au XVe siècle, Migrations et Diasporas Méditerranéennes (Xe–XVe siècles), ed. *M. Balard, A. Ducellier*, Paris 2002, 149–229.

Garland, Mazaris's Journey to Hades – *L. Garland*, Mazaris's Journey to Hades: Further Reflections and Reappraisal, DOP 61 (2007) 183–214.

Gerland, Neue Quellen – *E. Gerland*, Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras, Leipzig 1903.

Gregoras – Nicephori Gregorae Byzantina historia, II, ed. *L. Schopeni*, Bonnae 1830.

Grémois, Saint-Jean au Dihippion – *J.-P. Grémois*, Notes sur la disparition de Saint-Jean au Dihippion, REB 64–65 (2006) 369–372.

Grierson, Tombs and Obits – *Ph. Grierson*, The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337-1042), with an Additional Note by *C. Mango* and *I. Ševčenko*, DOP 16 (1962) 1–63.

Guilland, L'éparque – *R. Guilland*, Etudes sur l'histoire administrative de l'empire byzantine. L'éparque. 1. L'éparque de la ville, Bsl 41 (1980) 17–32, 145–179.

Guillou, Archives de Saint-Jean-Prodrome – *A. Guillou*, Les Archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée, Paris 1955.

Halecki, Empereur – *O. Halecki*, Un Empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'Empire d'Orient 1355–1375, Warszawa 1930 (=VR, London 1972).

Hannick, Schmalzbauer, Synadenoï – *Ch. Hannick*, *G. Schmalzbauer*, Die Synadenoï, JÖB 25 (1976) 125–161.

Hatzopoulos, Η πρώτη πολιορκία – *D. Hatzopoulos*, Η πρώτη πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς (1394–1402), Athens 2004 (рад објављен као *D. Hatzopoulos*, Le premier siège de Constantinople par les Ottomans (1394–1402), Montréal 1995, а потом га сам аутор превео на грчки).

Hopf, Geschichte – *K. Hopf*, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit, II, Leipzig 1868.

Hunger, Inedita – *H. Hunger*, Zu den restlichen inedita des Konstantinopler Patriarchatsregisters im Cod. Vindob. Hist. Gr. 48, REB 24 (1966) 58–68.

Imber, Ottoman Empire – *C. Imber*, The Ottoman Empire 1300–1481, Istanbul 1990.

Janin, Constantinople – *R. Janin*, Constantinople byzantine, Paris 1950.

Janin, Églises – *R. Janin*, La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin, I, tome III: Les églises et les monastères, Paris 1969².

JÖB – Jahrbuch der österreichischen byzantinistik.

Jorga, Notes – *N. Jorga*, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle I–IV, Paris 1899–1915.

Jorga, Notes V – N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle V, Revue de l'Orient Latin 5 (1897) 108–212; 311–388.

Jugie, Lettre – M. Jugie, La lettre de George Amiroutzès au duc de Nauplie Démétrius sur le concile de Florence, Byz 14 (1939) 77–93.

Kalligas, Μονεμβασία – H. Kalligas, Η Βυζαντινή Μονεμβασία και οι πηγές της ιστορίας της, Monembasia 1990.

Kaplaneres, Drei familien – S. Kaplaneres, Drei grosse byzantinische familien im dienst der Megale Ekklesia, Diplomarbeit, Geistes-wissenschaftlichen Fakultät, Institut für Byzantinistik, Universität Wien, Wien 1985.

Kazhdan, Socijal'nyj sostav – A. P. Kazhdan, Socijal'nyj sostav gospodstvujuščego klassa Vizantii XI–XIII vv, Moskva 1974.

Kiousopoulou, Καπέλα – T. Kiousopoulou, Στοιχεία της βυζαντινής ενδυμασίας κατά την ύστερη εποχή. Τα καπέλα, Το Βυζάντιο ώριμο για αλλαγές. Επιλογές, ευαισθησίες και τρόποι έκφρασης από τον 11ο στον 15ο αιώνα, Πρακτικά του 13ου Διεθνούς Συμποσίου, ed. Ch. Aggelide, Athene 2004, 187–196.

Kiousopoulou, Λουκάς Νοταράς – T. Kiousopoulou, Λουκάς Νοταράς: Ψήγματα μιας βιογραφίας, Κλητόριον εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη, ed. F. Euaggelatos–Notara, T. Maniate–Kokkine, Athens–Thessalonike 2005, 161–176.

Kiousopoulou, Βασιλεύς – T. Kiousopoulou, Βασιλεύς ή οικονόμος. Πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την Άλωση, Athens 2007.

Kleinchroniken – Die byzantinischen Kleinchroniken I–III, ed. P. Schreiner, Wien 1975–1979.

Krekić, Ο Μονεμβασίγι – B. Krekić, Ο Μονεμβασίγι у доба папског протектората, ЗРВИ 6 (1960) 129–135.

Krekić, Dubrovnik et le Levant – B. Krekić, Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Âge, Paris 1961.

Kugéas, Notizbuch – S. Kugéas, Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV Jahrhunderts, BZ 23 (1914), 143–163.

Kyritses, Aristocracy – D. Kyritses, The Byzantine Aristocracy in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries, Unpublished PhD Thesis, Harvard 1997.

Laiou, Aristocracy – A. E. Laiou, The Byzantine aristocracy in the Palaiologan period: a case of arrested development, Viator 4 (1973) 131–151.

Laiou–Thomadakis, Byzantine Economy – A. E. Laiou–Thomadakis, The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System: Thirteenth–Fifteenth Centuries, DOP 34–35 (1980–81) 177–222.

Laiou, Role of the Women – A. E. Laiou, The Role of the Women in Byzantine Society, JÖB 31/1 (1981) (XVI. Internationaler Byzantinistenkongress Akten I/1) 233–260.

Laiou, Greek merchant – A. E. Laiou, The Greek merchant of the Palaeologan period: A collective portrait, Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 57 (1982) 96–132.

Lampros, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι – S. Lampros, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, NE 4 (1907) 153–187; 303–357; 492–494.

Lampros, Σιγίλλιον – S. Lampros, Σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου περὶ τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν παρὰ τὸ Αἴγιον καὶ τὸ χωρίον Δημητροπούλου, NE 6 (1909) 289–298.

Lampros, Συλλογὴ – S. Lampros, Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ, NE 7 (1910) 113–278.

Lampros, Ἰσιδώρου ἐπιστολαὶ – S. Lampros, Ἰσιδώρου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ὀκτὼ ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι, NE 9 (1912) 343–414.

Lampros, Ἐπιστολὴ – S. Lampros, Ἐπιστολὴ Πίου β' πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀσάνην, NE 10 (1913) 113–126.

Lampros, Σύμμικτα – S. Lampros, Σύμμικτα, NE 7 (1910) 324–348; 12 (1915) 371–380; NE 14 (1917) 399–412.

Lampros, Συνθήκη – S. Lampros, Συνθήκη μεταξὺ Ἰωάννου η' Παλαιολόγου καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας Φρανκίσκου Φόσκαρη, NE 12 (1915) 153–197.

Lampros, Κατάλογος – S. Lampros, Κατάλογος τῶν κωδικῶν τῶν ἐν Ἀθηναῖς Βιβλιοθηκῶν πλὴν Ἐθνικῆς, NE 13 (1916) 121–140.

Lampros, Γουδέλη – S. Lampros, Ὁ Βυζαντιακὸς οἶκος Γουδέλη, NE 13 (1916) 211–221.

Laourdas, Ἰσιδώρου Ὁμιλίας – Ἰσιδώρου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ὁμιλίας εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ed. B. Laourdas, Thessalonike 1954.

Laourdas, Συμβουλευτικὸς – *B. Laourdas*, Ο “συμβουλευτικὸς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς” τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, *Μακεδονικά* 3 (1955) 290–307.

Laurent, Une princesse byzantine – *V. Laurent*, Une princesse byzantine au cloître. Irène–Eulogie Choumnos Paléologine, fondatrice du convent de femmes τοῦ Φιλανθρώπου Σωτήρος, *EO* 29 (1930) 29–60.

Laurent, Σφραντζῆς – *V. Laurent*, Σφραντζῆς et non Φραντζῆς, *BZ* 44 (1951) 373–378.

Laurent, Profession – *V. Laurent*, La profession de foi de Manuel Boullotès, *REB* 10 (1952) 60–69.

Laurent, Une fondation monastique – *V. Laurent*, Une fondation monastique de Nicéphore Choumnos. Ἡ ἐν ΚΠ μονὴ τῆς Θεοτόκου τῆς Γοργοεπηκόου,” *REB* 12 (1954) 32–44.

Laurent, Origines – *V. Laurent*, Mélanges I. Les origines princières du patriarche de Constantinople Joseph II (†1439), *REB* 13 (1955) 131–134.

Laurent, Mélikès – *V. Laurent*, Une famille turque au service de Byzance : les Mélikès, *BZ* 49 (1956) 347–368.

Laurent, Gouverneur – *V. Laurent*, Mélanges I. Le dernier gouverneur byzantin de Constantinople, *REB* 15 (1957) 196–206.

Laurent, Un agent – *V. Laurent*, Un agent efficace de l'unité de l'église à Florence, *REB* 17 (1959) 190–195.

Laurent, Préliminaires – *V. Laurent*, Le préliminaires du Concile de Florence. Les neuf articles du Pape Martin V et la réponse inédite du Patriarche de Constantinople Joseph II (Oct. 1422), *REB* 20 (1962) 5–60.

Laurent, Familiae – *V. Laurent*, Familiae augustae Byzantinae, Rezension zu *D. I. Polemis*, *The Doukai* und *D. M. Nicol*, *The Kantakouzenoi*, *BZ* 65 (1972) 92–99.

Laurent, Trisépiscopat – *V. Laurent*, Le trisépiscopat du Patriarche Matthieu Ier (1397–1410). Un grand procès canonique à Byzance au début du XVe siècle, *REB* 30 (1972) 5–166.

Laurent, Monogrammes – *V. Laurent*, Monogrammes byzantins pour un hommage, *EEBS* 39–40 (1972–1973) 325–341.

Legrand, Ἐπιτάφιος – *E. Legrand*, Ἰωάννου τοῦ Μόσχου Λόγος Ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Λουκᾷ Νοταρᾷ, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 2 (1887) 413–424.

Lemerle, Juge général – P. *Lemerle*, Le Juge général des Grecs et la réforme judiciaire d'Andronic III, Mémorial L. Petit, Bucarest 1948, 292–316.

Lemerle, Recherches – P. *Lemerle*, Recherches sur les institutions judiciaires à l'époque des Paléologues, Mélanges H. Grégoire I, Annuaire de l'Inst. de Philol. et d'Hist. orient. et slaves 9 (1949) 369–384.

Leontiades, Tarchaneiotai – I. G. *Leontiades*, Die Tarchaneiotai, Wien 1988 (рукопис магистарског рада).

Loenertz, Dominicains byzantins – R.-J. *Loenertz*, Les dominicains byzantins Théodore et Antoine Chrysobergés et les négociations pour l'union des églises grecque et latine de 1415 à 1430, Byzantina et Franco-Graeca, II, Byzantina et Franco-Graeca, II, Roma 1978, 77–130.

Macrides, Dowry and Inheritance – R. J. *Macrides*, Dowry and Inheritance in the Late Period: Some Cases from the Patriarchal Register, Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter, ed. D. *Simon*, Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 22. Munich, 1992, 89–98 (=VR 1999).

Macrides, Ceremonies and the City – R. *Macrides*, Ceremonies and the City: The Court in Fourteenth-century Constantinople, Royal Courts in Dynastic States and Empires: A Global Perspective, ed. J. *Duindam*, T. *Artan*, M. *Kunt*, Leiden 2011, 217–235.

Macridy, Monastery of Lips – T. *Macridy*, The Monastery of Lips and the Burials of the Palaeologi, *DOP* 18 (1964) 253–278.

Magdalino, Byzantine aristocratic oikos – P. *Magdalino*, The Byzantine Aristocracy XI to XIII Centuries, ed. M. *Angold*, Oxford 1984, 92–111.

Magdalino, Snobbery – The Byzantine Aristocracy XI to XIII Centuries, ed. M. *Angold*, Oxford 1984, 58–78.

Магдалино, Цариград – П. *Магдалино*, Средњовековни Цариград. Студија о развоју урбаних структура, Београд 2001.

Magdalino, Court Society – P. *Magdalino*, Court Society and Aristocracy, A Social History of Byzantium, ed. J. *Haldon*, Oxford 2009, 213–232.

Majeska, Russian Travelers – G. P. *Majeska*, Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Century, Washington 1984.

Makrembolites – I. *Ševčenko*, Alexios Makrembolites and his 'Dialogue between the Rich and the Poor', *ЗРВИ* 6 (1960) 187–228.

Максимовић, Управа – Љ. Максимовић, Византијска провинцијска управа у доба Палеолога, Београд 1972.

Malamut, Monastère Saint Jean-Prodrome – E. Malamut, Le monastère Saint Jean-Prodrome de Pétra de Constantinople, Le sacré et son inscription dans l'espace à Byzance et en Occident, ed. M. Kaplan, Paris, 2001, 219–233.

Malamut, Au coeur – E. Malamut, De 1299 à 1451. Au coeur des ambassades byzantines, Bizanzio, Venezia e il mondo franco-greco (XII–XV secolo), ed. Ch. Maltezou, P. Schreiner, Venezia 2002, 79–124.

Malamut, Ambassades – E. Malamut, Les ambassades du dernier empereur byzantine, Mélanges Gilbert Dagron, Paris 2002, 429–448.

Maltezou, Θέσμος – Ch. Maltezou, Ο θεσμός του εν Κωνσταντινουπόλει Βενετού βαΐλου (1268–1453), Athene 1970.

Maltezou, Foscari – Ch. Maltezou, Προσωπογραφικά βυζαντινής Πελοποννήσου καὶ ξενοκρατούμενου ἑλληνικοῦ χώρου (μὲ ἀφορμὴ τὸν φάκελο Foscari τῆς Βενετίας), Σύμμεικτα 5 (1983) 1–27.

Maltezou, Ἄννα Νοταρᾶ – Ch. Maltezou, Ἄννα Παλαιολογίνα Νοταρᾶ, μιὰ τραγικὴ μορφή ἀνάμεσα στὸν βυζαντινὸ καὶ τὸν ἑο ἑλληνικὸ κόσμο, Venice 2004.

Mamones, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός – K. G. Mamones, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, βίος καὶ ἔργον, Θεολογία 25 (1954) 377–404, 521–575.

Mango, Diippion – C. Mango, Le Diippion, Étude historique et topographique, REB 8 (1950) 152–161.

Mango, Monuments – C. Mango, Les monuments de l'architecture du XI siècle et leur signification historique et sociale, TM 6 (1976) 351–365.

Manusakas, Act de donation – M. Manusakas, Un acte de donation à l'église Sainte-Kyriakè de Mouchli (1457), TM 8 (1981) 315–319.

Manusakas, Ἄγνωστα ἀργυρόβουλλα – M. I. Manusakas, Ἄγνωστα ἀργυρόβουλλα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου καὶ ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα γιὰ τοὺς φεουδαλικοὺς θεσμοὺς στὴ φραγκοκρατούμενη, βυζαντινὴ καὶ βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 59 (1984) 343–357.

Matschke, Rolle – K.– P. Matschke, Rolle und Aufgaben des Gouverneurs von Konstantinopel in der Palaiologenzeit, Byzantinbulgarica 3 (1969) 81–101.

Matschke, Fortschritt – K.–P. Matschke, Fortschritt und Reaktion in Byzanz im 14. Jahrhundert. Konstantinopel in der Bürgerkriegsperiode von 1341 bis 1354, Berlin 1971.

Matschke, Ankara – K.– P. Matschke, Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Studien zur spätbyzantinischen Geschichte zwischen 1402 und 1422, Weimar 1981.

Matschke, Late Byzantine Kephalaï – K.–P. Matschke, Notes on the Economic Establishment and Social Order of the Late Byzantine Kephalaï, BF 19 (1993) 139-143.

Matschke, Notaras Family – K.–P. Matschke, The Notaras Family and its Italian connections, DOP 49 (1995) 59–72.

Matschke, Personengeschichte – K.–P. Matschke, Personengeschichte, Familiengeschichte, Sozialgeschichte: Die Notaras im späten Byzanz, Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino a cura di Laura Balletto, vol. II, Genova 1997, 787–812.

Matschke, Fall vom Konstantinopel – K.–P. Matschke, Der Fall vom Konstantinopel in der Rechnungsbüchern der genuesischen Statsschuldenverwaltung, ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΝΟΥΣ. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag, ed. C. Scholz, G. Makris, München–Leipzig 2000, 203–222.

Matschke, Builders and Buildings – K.–P. Matschke, Builders and Buildings in Late Byzantine Constantinople, Byzantine Constantinople. Monuments, Topography and Everyday Life, ed. N. Necipoğlu, Leiden 2001, 316–328.

Matschke, Tinnefeld, Gesellschaft – K.– P. Matschke, F. Tinnefeld, Die Gesellschaft im späten Byzanz: Gruppen, Strukturen und Lebensformen, Cologne, Weimar, Vienna 2001.

Matschke, Commerce – K.– P. Matschke, Commerce, Trade, Markets, and Money: Thirteenth–Fifteenth Centuries, EHB 771–806.

Matses, Τόκος – N. P. Matses, 'Ο τόκος ἐν τῇ νομολογίᾳ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς ἰδ' καὶ ἰε' αἰῶνας, EEBS 38 (1971) 71–83.

Mazaris – Mazaris's Journey to Hades, ed. L. Westerink et alii, Seminar Classics 609, State University of New York and Buffalo 1975.

Мазарис – Оде Мазарис на онај свет. Византијска сатира, прев. Д. Јевтић, Београд 2004.

Meliarakes, Οικογένεια Μαμωνά – *A. Meliarakes*, Οικογένεια Μαμωνά: Ιστορική και γενεαλογική μελέτη της οικογένειας Μαμωνά από της εμφανίσεως αυτής εν τη ιστορία μέχρι σήμερον (1248–1902), Athene 1902.

Melvani, Renforcement – *N. Melvani*, Renforcement du lignage et alliances familiales: le témoignage des monuments funéraires, Stratégies familiales dans le monde gréco–latin des XIIIe–XVe siècles, Actes de la journée d'études de Rouen, 12. mai 2007, ed. G. Grivaud, Rouen 2010 (у штампи).

Melville–Jones, Seven Accounts – The Siege of Constantinople 1453: Seven Contemporary Accounts, transl. *J. R. Melville–Jones*, Amsterdam 1972.

Mercati, Notizie – *G. Mercati*, Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della litteratura bizantina del secolo XIV (Studi e Testi 90), Vatican 1937.

Mergiali–Sahas, Byzantine Ambassador – *S. Mergiali–Sahas*, A Byzantine Ambassador to the West and his Office during the Fourteenth and Fifteenth Centuries: A Profile, *BZ* 94 (2001) 588–604.

Mertzios, Μνημεία – *K. D. Mertzios*, Μνημεία μακεδονικής ιστορίας, Thessalonike 1947.

Mertzios, Περί τῶν διαφύγοντων – *K. D. Mertzios*, Περί τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαφύγοντων τὸ 1453 Παλαιολόγων καὶ ἀποβιβασθέντων εἰς Κρήτην, Actes du XIIe Congrès international d'études byzantines, II, Belgrade 1964, 171–176.

Мешановић, Јован VII – *С. Мешановић*, Јован VII Палеолог, Београд 1996.

Мешановић, Последњи век – *С. Мешановић*, Последњи век византијске Селимврије, ЗРВИ 37 (1998) 259–272.

Meyer, Bruchstücke – *Ph. Meyer*, Bruchstücke zweier typika ktetorika, *BZ* 4 (1895) 45–58.

Millet, Inscriptions byzantines – *G. Millet*, Inscriptions byzantines de Mistra, Bulletin de Correspondance Hellénique 23 (1899) 97–156.

Millet, Inscriptions – *G. Millet*, Inscriptions inédites de Mistra, Bulletin de Correspondance Hellénique 30 (1906) 453–466.

Mioni, Inedita cronaca bizantina – *E. Mioni*, Una inedita cronaca bizantina (dal Marc. gr. 595), Rivista di studi bizantini e slavi, Miscellanea Agostino Pertusi, tomo I (1981), Bologna 1981, 71–87.

MM - *F. Miklosich, J. Müller*, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I-V, Vindobonae 1860-1887.

Mohler, Bessarion – *L. Mohler*, *Cardinal Bessarion*, III, Paderborn 1942.

Morris, Powerful and the poor – *R. Morris*, *The powerful and the poor in tenth-century Byzantium: Law and Reality, Past and Present* 73 (Nov. 1976) 3–27.

Morris, Aristocracy and the Monasteries – *R. Morris*, *The Byzantine Aristocracy and the Monasteries, The Byzantine Aristocracy IX to XIII centuries*, ed. *M. Angold*, London 1984, 112–137.

Мошин, Акти – *В. Мошин*, *Акти из светогорских архива, Споменик српске краљевске академије* 91 (1939) 153–260.

Mouriki, Wall Paintings of Pantanassa – *D. Mouriki*, *The Wall Paintings of Pantanassa at Mistra: Models of a Painters' Workshop in the Fifteenth Century, The Twilight of Byzantium*, ed. *S. Ćurčić*, *D. Mouriki*, Princeton 1991, 217–231.

NE – *Νέος Ἑλληνομνήμων*, Athens 1904–1927.

Necipoğlu, Aristocracy – *N. Necipoğlu*, *The Aristocracy in Late Byzantine Thessalonike: A Case Study of the City's Archontes (Late 14th and Early 15th Centuries)*, *DOP* 57 (2003) 133–151.

Necipoğlu, Byzantium – *N. Necipoğlu*, *Byzantium between the Ottomans and the Latins. Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge 2009.

Nicol, Kantakouzenos – *D. M. Nicol*, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100–1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, Washington 1968.

Nicol, Addenda – *D. M. Nicol*, *The Byzantine Family of Kantakouzenos: Some Addenda and Corrigenda*, *DOP* 27 (1973) 309–315.

Nicol, Dermokaites – *D. M. Nicol*, *The Byzantine Family of Dermokaites circa 940–1453*, *Bsl* 35/1 (1974) 1–11.

Николић, Српска држава – *М. Николић*, *Српска држава у делу византијског историчара Дуке*, *ЗРВИ* 44/2 (2007) 481–491.

Nikolić, Georgios Sphrantzes – *M. Nikolić*, *Georgios Sphrantzes or how to become an archon in Byzantium in the XV century*, *ЗРВИ* 47 (2010) 277–289.

Николић, Византијски писци – *М. Николић*, Византијски писци о Србији (1402–1439), Београд 2010.

Николић, Архонти и религиозне задужбине – *М. Николић*, Ἡ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ἀρχόντων προμήθεια – византијски архонти XV века и религиозне задужбине. Два примера, ЗРВИ 49 (2012) 365–380.

Obolensky, Embassy to Russia – *D. Obolensky*, A Byzantine grand embassy to Russia in 1400, BMGS 4 (1978) 123–132.

ODB – The Oxford Dictionary of Byzantium, vol. I–III, New York, London 1991.

OCP – Orientalia christiana periodica, Roma.

Oikonomidès, Hommes d'affaires – *N. Oikonomidès*, Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople (XIIIe-XVe siècles), Montreal 1979.

Oikonomidès, Deblitzenoi – *N. Oikonomidès*, The properties of the Deblitzenoi in the fourteenth and fifteenth centuries, Charanis Studies: Essays in Honor of Peter Charanis, ed. *A. E. Laiou–Thomadakis*, New Brunswick, New York 1980, 176–98.

Oikonomides, Byzantine Diplomacy – *N. Oikonomides*, Byzantine Diplomacy, A. D. 1204–1453: means and ends, Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, ed. *J. Shepard, S. Franklin*, Aldershot 1992, 73–88.

Oikonomides, Content – *N. Oikonomides*, The Content of the Byzantine House from the Eleventh to the Fifteenth Century, DOP 44 (1990) 205–214.

Oikonomidès, Byzantine Overlord – *N. Oikonomidès*, The Byzantine Overlord of Genoese Possessions in Romania, Porphyrogenita. Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honor of Julian Chrysostomides, ed. *Ch. Dendrinis, J. Harris*, London 2003, 235–238.

Острогорски, Пронија – *Г. Острогорски*, Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1951.

Острогорски, Серска област – *Г. Острогорски*, Серска област после Душанове смрти, Београд 1965.

Острогорски, Византија, вазална држава – *Г. Острогорски*, Византија, вазална држава Турског Царства, Сабрана дела III, Београд 1970, 377–389.

Ostrogorsky, Aristocracy – *G. Ostrogorsky*, Observations on the Aristocracy in Byzantium, DOP 25 (1971) 1–32.

Papadopoulos, Versuch – A. Th. Papadopoulos, Versuch einer Genealogie der Palaiologen, München 1938.

Parani, Identity and Dress – M. G. Parani, Cultural Identity and Dress: The Case of Late Byzantine Ceremonial Costume (with eight plates), JÖB 57 (2007) 95–134.

Pavlikianov, Aristocracy – C. Pavlikianov, The medieval aristocracy on Mount Athos. The philological and documentary evidence for the activity of Byzantine, Georgian and Slav aristocrats and eminent churchmen in the monasteries of Mount Athos from the 10th to the 15th century, Sofia 2001.

Pertusi, Caduta – A. Pertusi, La Caduta di Constantinopoli I–II, Milano 1976.

PG – Patrologiae cursus completus, series graecolatina, ed. *J. P. Migne*, Paris 1857–1866.

PLP – Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, Wien 1976 sq.

Polemis, Doukai – D. Polemis, The Doukai, London 1968.

Politis, Schreiberschule – L. Politis, Eine Schreiberschule im Kloster τῶν Ὀδηγῶν, BZ 51 (1958) 17–36.

ΠΠ – Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, I–IV, ed. *Sp. Lampros*, Athena 1912–1930.

Preger, Scriptorum – T. Preger, Scriptorum originum Constantinopolitanarum, III, Leipzig 1907.

Pseudo–Kodinos – Pseudo–Kodinos. Traité des offices, ed. *J. Verpeaux*, Paris 1966.

Pseudo–Phrantzes – Pseudo–Phrantzessive Macarios Melissenos. Cronicon 1258–1481 (in Georgios Sphrantzes Memorii 1401–1477, ed. *V. Grecu*, Bucuresti 1966).

Pađuĥ, Време Јована V – P. Pađuĥ, Време Јована V Палеолога (1332–1391), Београд 1993.

REB – Revue des études byzantines, Bucuresti–Paris 1943 sq.

Reinsch, Lieber der Turban – D. R. Reinsch, Lieber der Turban als was? Bemerkungen zum Dictum des Lukas Notaras, ΦΙΛΕΛΛΗΝ. Studies in Honour of Robert Browning, ed. C. N. Constantinides, N. M. Panagiotakes, E. Jeffreys, A. D. Angelov, Venice 1996, 377–389.

Runciman, Notaras – S. Runciman, Lucas Notaras, γαμβρός βασιλέως, Polychronion. Festschrift F. Dölger, Heidelberg 1966, 447–449.

Sathas, Μνημεῖα – *K. N. Sathas*, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, I–IX, Paris 1880–1890.

Schilbach, Hypotyposis – *E. Schilbach*, Die Hypotyposis der ΚΑΘΟΛΙΚΟΙ ΚΡΙΤΑΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ vom Juni 1398 (?), BZ 61 (1968) 64–70.

Schiró, Cronaca dei Tocco – *G. Schiró*, Cronaca dei Tocco di Cefalonia, Roma 1975.

Schlib, Embroidered Aëres and Epitaphioi – *H. Schlib*, Byzantine Identity and its Patrons: Embroidered Aëres and Epitaphioi of the Palaiologan and Post-Byzantine Periods, Indiana University 2009 (необјављена докторска дисертација).

Schmalzbauer, Tornikoi – *G. Schmalzbauer*, Die Tornikoi in der palaiologezeit. Prosopographische Untersuchung zu einer byzantinischen Familie, JÖB 18 (1969) 115–135.

Scholarios, Œuvres complètes – Œuvres complètes de Georges (Gennadios) Scholarios, ed. *L. Petit*, *H. A. Sideridès*, *M. Jugie*, 8 vols, Paris 1928–36.

Smyrlis, State, Land and Private Property – *K. Smyrlis*, The State, the Land and Private Property. Confiscating Monastic and Church Properties in the Palaiologan Period, Church and Society in Late Byzantium, ed. *D. G. Angelov*, Western Michigan University 2009, 58–87.

Sfranze, Cronaca – Giorgio Sfranze, Cronaca, a cura di *R. Maisano*, Roma 1990.

Soteriu, Ἡ εἰκὼν τοῦ Παλαιολόγου – *G. Soteriu*, Ἡ εἰκὼν τοῦ Παλαιολόγου τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 4 (1918) 30–44.

Spandugnino – Theodoro Spandugnino, patritio Constantinopolitano, de la origine degli imperatori Ottomani, ordini de la corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito et costumi de la natione, *Sathas*, Μνημεῖα, IX, 135–261.

Spieser, Inscriptions – *J. M. Spieser*, Les inscriptions de Thessalonique, TM 5 (1973) 145–180.

Stamires, Ἐπιγραφὴ τοῦ Κροκόντιλου – *G. A. Stamires*, Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Κροκόντιλου, Πελοποννησιακά 3–4 (1958–1959) 84–86.

Stavrides, Sultan of Vezirs – *Th. Stavrides*, The Sultan of Vezirs. The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Andjelović (1453–1474), Leiden, Boston and Cologne 2001.

Svoronos, Serment – *N. G. Svoronos*, Le serment de fidélité a l'Empereur byzantin et sa signification constitutionnelle, *REB* 9 (1951) 106–142.

Syropoulos – Les „Mémoires“ du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438–1439), éd. par *V. Laurent*, Paris 1971.

Tafrali, Topographie – *O. Tafrali*, Topographie de Thessalonique, Paris 1913.

Talbot, Byzantine Family - *A. M. Talbot*, The Byzantine Family and Monastery, *DOP* 44 (1990) 119–129.

The Siege and the Fall – The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography and Military Studies, ed. *M. Philippides*, *W. K. Hanak*, Ashgate 2012.

Theocharides, Βυζαντινοὶ καθολικοὶ κριταὶ – *G. Theocharides*, Τέσσαρες Βυζαντινοὶ καθολικοὶ κριταὶ λαυθάροντες ἐν βυζαντινῷ γνωστῷ κειμένῳ, *Μακεδονικά* 4 (1955–1960) 495–500.

Theocharides, Τζαμπλάκωνες – *G. I. Theocharides*, Οἱ Τζαμπλάκωνες, *Μακεδονικά* 5 (1963) 125–183.

Thiriet, Régestes – *F. Thiriet*, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie, I–III Paris–La Haye 1958–1961.

Thomas, Private religious foundations – *J. P. Thomas*, Private religious foundations in Byzantine Empire, Washington D.C. 1987.

TM – Travaux et Mémoires, Paris.

Tomadakes, Γεώργιος Ἀμιρούτζης – *N. B. Tomadakes*, Ἐτούρκευσεν ὁ Γεώργιος Ἀμιρούτζης, *EEBS* 18 (1948) 99–143.

Thomadakes, Βρυέννιος – *N. Thomadakes*, Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου Δημηγορία Συντομωτάτη Περὶ τοῦ τῆς Πόλεως ἀνακτίσματος, Περὶ Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Thessalonike 1993.

Topping, Latins on Lemnos – *P. Topping*, Latins on Lemnos Before and After 1453, Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society, Birmingham, ed. *A. Bryer*, *H. Lowry*, Washington D.C. 1986.

Trapp, Identifizierung – *E. Trapp*, Zur identifizierung der personen in der Hadesfahrt des Mazaris, *JÖB* 18 (1969) 95–99.

Trapp, Asanen – *E. Trapp*, Beiträge zur Genealogie der Asanen in Byzanz, *JÖB* 25 (1976) 163–177.

Trapp, Probleme – *E. Trapp*, Probleme der Prosopographie der Palaiologenzeit, *JÖB* 27 (1978) 181–201.

Trone, Constantinopolitan Double Monastery – *R. Trone*, A Constantinopolitan Double Monastery of the XIV Century: The Philanthropic Savior, *Byzantine Studies/Études byzantines* 10 (1983) 81–87.

Underwood, Kariye Djami – *P. A. Underwood*, The Kariye Djami, Princeton 1975.

BB – Византийский временник.

Verpeaux, Contribution – *J. Verpeaux*, Contribution à l'étude de l'administration byzantine: Ο μεσάζων, *Bsl* 16 (1955) 270–296.

Verpeaux, Oikeioi – *J. Verpeaux*, Les oikeioi. Notes d'histoire institutionnelle et sociale, *REB* 23 (1965) 89–99.

Verpeaux, Hiérarchie – *J. Verpeaux*, Hiérarchie et préséances sous les Paléologues, *TM* 1 (1965) 421–437.

VR – Variorum reprints, London (Collected Studies Series, London).

Walter, Hadesfahrt – *R. Walter*, Zur Hadesfahrt des Mazaris, *JÖB* 25 (1976) 195–206.

Woodhouse, Plethon – *C. M. Woodhouse*, George Gemistos Plethon, the Last of the Hellenes, Oxford, New York 1986.

Zachariadou, Λόγια – *E. Zachariadou*, Τα λόγια και ο θάνατος του Λουκά Νοταρά, Ροδώνια. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα, I, Rethymno 1994, 135–146.

Zakythinos, Despotat – *D. A. Zakythinos*, Le Despotat grec de Moreé I–II, edition revue et augmentée par *Ch. Maltézou*, London Variorum 1975.

Zesios, Ἐπιγραφαὶ – *K. Zesios*, Ἐπιγραφαὶ χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, Βυζαντίς 1 (1909) 422–460, 541–556.

Ziegler, Briefe Isidors von Kiev – *A. V. Ziegler*, Die restlichen vier unveröffentlichten briefe Isidors von Kiev, *OCP* 18 (1952) 135–142.

ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института, Београд 1952 сл.

Живојиновић, Аделфати – М. Живојиновић, Аделфати у Византији и средњовековној Србији, ЗРВИ 11 (1968) 241–270.

Живојиновић, Болница – М. Живојиновић, Болница краља Милутина у Цариграду, ЗРВИ 16 (1975) 105–117.

Живојиновић, Драгаши и Света Гора – М. Живојиновић, Драгаши и Света Гора, ЗРВИ 43 (2006) 53–54.

Биографија аутора

Маја Николић рођена је 13. маја 1973. године у Београду, где је завршила основну и средњу школу. Дипломирала је на Филозофском факултету 2002., на Катедри за историју Византије, где је завршила и постдипломске студије 2007. године, одбранивши магистарску тезу “Византијски извори о српским земљама (1402-1439)”. Запослена је на истом факултету од 2003. као асистент–приправник, а од 2008. године као асистент на Катедри за историју Византије.

Похађала је школе новогрчког језика у Солуну (2003) и Атини (2008, 2011) и била је стипендиста фондације “Александер С. Оназис” (2009–2010). Истраживала је у Centre de recherche d' Histoire et de Civilisation de Byzance, Paris, у оквиру српско–француског научног пројекта “Павле Савић”.

Учествовала је на више међународних и националних научних конференција (IV национална конференција византолога, Београд 2005; XXI International Congress of Byzantine Studies, London 2006; Слика другог у византијском свету, у организацији Филозофског факултета у Београду и Универзитета Париз IV–Сорбона, Београд 2007; Српско-бугарска узајамност у византијском свету XIII века, Београд 2008; Between Worlds: The Union of Florence, Клуж-Напока, Румунија 2009; Before and After the Fall – Center and Peripheries of the Byzantine World in the Turbulent Times Before and After the Conquest of Constantinople in 1204 and 1453, Београд 2012).

Објавила је једну књигу (Византијски писци о Србији (1402–1439), Београд 2010) и десетак чланака у угледним стручним часописима.

Сарадник је на научним пројектима “Традиција, иновација и идентитет у византијском свету” и “Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Србија и Бугарска од IX до XV века” које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а **Маја Николић**

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Византијска аристократија у XV веку

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 7.6.2013.

Маја Николић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора **Маја Николић**

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада **Византијска аристократија у XV веку**

Ментор _____

Потписана **Маја Николић** _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 7.6.2013.

Маја Николић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Византијска аристократија у XV веку

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 7.6.2013.

Маја Николић